تصوير ابو عبدالرحمن الكردي

منتدى اقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

بەهار و گوڵزار

کتێبێکە بە پەخشان و هەڵبەست
لە بارەی ڕەوشتی ئایینی و کۆمەڵایەتییەوە

PDF4Kurd

خوا لێ خۆش بوو مامۆستا
مەلا عەبدولکەریمی مودەڕڕیس

«خزمەتگوزاری زانست و ئایین لە بارەگای
شێخ عەبدولقادری گەیلانی قدس سرە»
دایناوە

بۆدابەزاندنی جۆرەها کتێب:سەردانی: (مُنْتَدى إقْرَأ الثَقافِي)

لتحميل انواع الكتب راجع: (مُنْتَدى إقْرَأ الثَقافِي)

براي دانلود كتابهاى مختلف مراجعه: (منتدى اقرأ الثقافي)

www. Iqra.ahlamontada.com

www.iqra.ahlamontada.com

للكتب (كوردى ,عربي ,فارسي)

بەهار و گوڵزار

کتێبێکە بە پەخشان و هەڵبەست

لەبارەی ڕەوشتی ئایینی و کۆمەڵایەتییەوە

(بەهـار و گوڵـزار) بـۆ دۆسـتانە
بـۆ سـەیرانی دڵ بـاخ و بێسـتانە
بۆ تەمێی کۆمەڵ بـە دەرسی ڕەوشت
دایم دەرگای خۆی خستوەتە سەر پشت

مەلا عبدالکریمی مدرس

خزمەتگوزاری زانست و ئایین

لە بارەگای (شێخ عبدالقادری گەیلانی) قدس سره

دایناوە

چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد - بەغدا

١٩٧٧

مدرس، عبدالکریم، ۱۹۰۵ ـ ۲۰۰۵ م modarris, abdol - karim
بەهار و گولزار / مەلا عبدالکریمی مدرس . ـ ـ سنندج: انتشارات کردستان، ۱۳۸۵.
۳٦۷ص.
ISBN: 964-7638-42-6
فهرستنویسی بر اساس اطلاعات فیپا.
کردی.
چاپ قبلی: محمدی، ۱۳۷٤.
۱. اخلاق اسلامی. ۲. اخلاق اسلامی ـ ـ شعر. ۳. شعر کردی ـ ـ قرن ١٤ق. الف. عنوان.
BP۲٤۷/۸/م۳۷ب۹ ۲۹۷/٦۱
۱۳۸۵
کتابخانه ملی ایران ۱٤۷۳٥ ـ ۸٥م

انتشارات کردستان
Kurdistan Publication
سنه ـ پاسازی عیززەتی ـ تەلەفوون ۲۲٦٥۳۸۲۰

بەهار و گوڵزار

✓ ناوی کتیب (نام کتاب):	بەهار و گولزار
✓ دانراوی (تألیف):	مەلا عبدالکریمی مدرس
✓ کەرەتی چاپ (نوبت چاپ):	یەکەم (اول): ۱۳۸۷
✓ ژمارەی چاپکراو (تیراژ):	۲۰۰۰ دانه (جلد)
✓ ژمارەی لاپەرەو قوارە (تعداد صفحه و قطع):	۳٦۸ صفحەی وزیری
✓ بلاوکەرەوە (ناشر):	بلاوکردنەوەی کوردستان (انتشارات کردستان)

نرخی: ۲۸۰۰ تمەنە
شابک: ۶ـ۴۲ـ۷۶۳۸ـ۹۶۴
ISBN: 964 - 7638 - 42 - 6

بەشی یەکەم

بەهار

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين ، والصلوة والسلام على سيدنا محمد و آله وصحبه واتباعه باحسان الى يوم الديـن .

پاش سوپاسی پەروەردگار و سەلام لە ڕەهبەری نازدار و یارانی فیداکار و خزم و کەس‌وکاری ، عەرزم ئەمەیە کەوا هەر کەس بەگوێرەی توانا و لێهاتنی خۆی خزمەتێك پێشکەش بکا بە هاوزمان و هاونیشتمانانی خۆی ، هەمیشە لە مەیدانی تێکۆشانا بۆ بەختیاریێ جێگە دەستی دیار ئەبێ . لەبەرئەوە وا منیش ئەم کتێبەم ڕازاندەوە بە ئامۆژگاریێ دینێ و دنیایێ بەگوێرەی ئوسـوڵی ئایینی ئیسلام و ، بە ئەستێرەی درەخشانی ئایەت و حەدیثی پێغەمبەر درۆدی خوای لێ بێ نەخشاندم و ، گوڵ گوڵ ڕیزم‌کرد و ، بۆ هەر ڕەوشتێ گوڵێکم دانا . پاش باس‌کردنی هەر مەبەستێکیش بە بلاوێ ، بە شیعریش هۆندمـەوە و ، ناوم‌نـا (بەهار) . هیوادارم ببێ بە مایەی پـیرۆزێ و بـەختیاریێ بـو لاوان و پیرانی هاوزمان و هاونیشتمانم (و من الله التوفيق) .

پێشـــەکێ

بەهـار و گولـزار شـیفای ئازارن جیلوەگـای ئـالای بـالای نـازارن
نیشاطن بـۆ ڕۆح ، شادین لە بۆ دڵ مایەی ئـازادین بـۆ نەوای بولبـوڵ
مژدەی تەماشـای ڕوی گوڵان ئەدەن نەشەی ڕۆح‌ئەفزا بـە دڵان ئـەدەن
گوڵزار بـۆنی گوڵ ئـەدا بە شەماڵ شەماڵ ئەیگێڕێ و ئەیبـا ماڵ بە ماڵ
بەرەبـــەیانان دەمـــاخی یـــاران پڕئەکا لـە بۆی خۆش‌بۆی گوڵزاران

★ ★ ★

بەهار بـە جیلوەی گوڵزاری ڕەنگین ئەڕازێتـەوە بـە لالـە و نەسـرین
ئەبێ بە بەهەشت سارا و دەرودەشت یارانیش ئەبن بـە حۆرێ بەهەشت

بەهار ڕۆباران لە کێو دێنە خوار   پێچ لە خۆ ئەدەن بە وێنەی ڕەشمار
واتە ڕۆباریش دڵ بریندارە   دێوانە و دەلۆوی دیداری یارە

★ ★ ★

ئاخ ئەو دلبەرە دڵی دەلۆ کرد   دڵبیمارانی بێ گفتوگۆ کرد
بۆ قەت جۆت نەبۆ لەگەڵ دلداری   تیماری نەکرد دڵەی زاماری
دیارە ئەیەوێ عاشق بکوژێ   تا خاکی گوڵزار خوێنی بمژێ
عاشقی داماو بەشی کوشتنە   دلبەریش بەشی لە خوێن ڕشتنە

★ ★ ★

بەهار بە باران گوڵان ئەڕوێنێ   گوڵزار بە گوڵان باڵا ئەنوێنێ
بەهار هێزێکی تازە ئەهێنێ   بەهەشتی جیهان بۆ گیان ئەنوێنێ
بە بێ تاریکێ سەرچاوەی حەیات   دەرئەخا لە بۆ هەمۆ نامیات
ئەدا بە گیاندار نەشەی دڵشادێ   بە گیایش ئەدا گەشەی زیادێ
داری دارستان چرۆ دەرئەکا   خۆی بەسەر ئەرزا جیلوە دەرئەکا

★ ★ ★

بەهار بە شنۆی سروەی بەیانێ   دڵ ئەکاتەوە بۆ زیندەگانێ
خونچە لە ذەوقا ئەگەشێتەوە   بولبول لە عەشقا ئەشنێتەوە
دێتە سەر ئەوا بە هەوای ڕۆی گوڵ   شەیدا ئەبێ بۆی مەردی خاوەن‌دڵ

★ ★ ★

بەهار بە سۆدە بە باران و با   سارا و دەشت و دەر تۆزی لائەبا
ڕۆبار دێتە جۆش لە ڕۆی کۆساران   سەرئەدا لە بەرد وەکۆ ساداران
تافان دائەڕژێن بەسەر شاخانا   جۆبار دێنە جۆش بەناو باخانا

★ ★ ★

بەهار بەشێکی ژیواری جیهان   لە مل خۆ ئەگرێ بۆ گیان‌لەبەران
بێجگە لەمانە بە خۆشی بەهار   ئەڕوا ماتەمی زستانی نابار
کورەی دۆزەخی گەرمی سەرزەمین   ئەگۆڕێ بە باخ بە گوڵ بە نەسرین

★ ★ ★

ئەم باسە لەسەر مەعنای بەهارە   لەسەر ئەو شێوە کە بۆ عام دیارە
بەلام بە مەعنای عینوانی دەفتەر   بەهار ئوستادە بۆ دەرسی بەشەر
بۆیان دەرئەخا ڕێی بەختیارێ   تا پیادا بڕوا خاوەن هوشیارێ
بۆ دین و بۆ ژین بۆ ئاوەدانێ   بۆ عیلم و زانست بۆ خۆی ئینسانێ

بۆ بەرزکردنەوەی پایەی نیشتمان ... بە عەقڵ و عیلم و کردەوە و پەیمان
بۆ ڕۆڵەی گەنجم هەتا تێبگەن ... بۆ خاوەن ڕەنجم هەتا پێبگەن

★ ★ ★

جا ئەم مامۆستا ئوسوڵی وایە ... دەرسێ دائەدا پڕ بێ لە مایە
سەرلەوحەی دەرسی ئایەتی قورئان ... یاخود فەرمودی ڕەهبەری جیهان
یەعنێ (محمد) ڕەهبەری ئەمین ... مەبعوثی خودا بو لای عالەمین
هەرکەس بۆ گەلی بەختیاری خۆی ... خزمەتێکی کرد بەش‌بەحاڵی خۆی
منیش بە نەشەی یارانی سامێ ... بە ذەوقی (سعدی) و (جامی)و(نظامی)
هەرچەند بێ‌ناوم خۆم کرد بە (نامێ) ... ئەم خزمەتەم کرد بۆ گەل بە عامێ
دەرسی پیرۆزی خۆ و ڕەوشتی چاك ... لەسەر فەرمودەی سەییدی (لولاك)
لەگەڵ وتاری پێشینانی خۆم ... لەوانەی بەنرخ دەرکەوتوون بۆم
کردم بە نامەی بەختیارێ گەل ... بۆ ئەندێشەی پاك ، بۆ عیلم و عەمەل
پێشکەشم کردن بە بەچکەی مەردان ... بە ڕۆڵەی هوشیار لە گەلی کوردان
دەس‌بەدەس ئەگا تەختی فەیرۆزی ... دەم بە دەم ئەگا دەرسی پیرۆزی
هەرکەسێ سەرێ،هەر سەر دەماخێ ... بۆ هەر دەماخێ ئامانج و داخێ
ئامانجی (نامێ) لەم ڕۆی دنیایە ... تەعلیمی چاکە و عەفوی خودایە
وا دەست پێ‌ئەکەم بە مەقصودی خۆم ... ڕەحمەت لەو کەسە دوعا ئەکا بۆم
وەهای دائەنێم بەهار بە باران ... دار گوڵ ئەڕوێنێ لە بۆ دڵداران
هەر گوڵێ بۆنی ئەدا لە دەماخ ... بە وێنەی بۆنی وەنەوشە و گوڵباخ

★ ★ ★

گوڵی یەکەم ـ گوڵی ئایین پەرستێ

انَّ الدینَ عندَ الله الاسلامُ

پەروەردگار لە قورئانی پیرۆزدا فەرموێەتی ئایینێ کە بەلای خواوە بەنرخ‌بێ ئایینی بەرزی ئیسلامە . ئیسلام بریتییە لە مل کەچ‌کردن بۆ فەرمانی خوای تەعالا بە هەمۆ جۆرێ و لە هەمۆ کات و شوێنێکدا بەو ئوسوڵە کە لە قورئاندا هەیە و ڕەهبەری نازدار ڕای گەیاندوە پێمان .

ئایین‌پەرستێ پێویستە بۆ ئادەمیزاد . هەرکەسێ تۆزێ ورد ببێتەوە تێ‌ئەگا کەوا ئادەمیزاد. لەم جیهانەدا بەتەنها ناژێ و ئیش‌وکاری ژیانی بەتەنها خۆی تەواو نابێ . کەواتە ئادەمیزاد بە سروشت ڕۆ لە کۆمەڵایەتیە .

لەبەرئەوەش کە هەرکەس سوودی بۆ خۆی ئەوێ ، هەمیشە خەڵك لەناو خۆیانا ئەکەونە کێشمەکێش . کەواتە یاسایەك پێویستە بۆیان بیکەن بە ڕێ پیشاندەری خۆیان و ئەبێ ئەوەندەش پیرۆز بێ لەسەر فەرمانی ئەو بەڕێوەبچن . یاسایەکی وایش ئەوەندە پیرۆز بێ خەڵك بە دڵ ڕاگیری کەن تەنها هەر ئایینە .

ئەگەر کەسێ بڵێت یاسای دانراوی ئادەمیزاد خۆی بۆ ئەم مەبەستە بەسە، کەواتە ئیتر پێویست بە ئایین نیە ، ئەڵێین ڕاستە یاسایەك ئادەمیزاد خۆی دابنێ ئازادەیەك سوودبەخشە ، بەڵام بەش ناکا . چونکە ئادەمیزاد هەرچەند لەسەر ئەو یاسایە بەعەقڵ و هۆش پایەدار بێ، هێشتا گەلێ جار ئارەزوی نەفس و کینەی دەروون هێرش دێنێ بەسەریا . لێرەدا پێویست بە زۆری زۆرداری هەیە ، بەڵکو گەلێ جار زۆری زۆرداریش چاری مەسەلەکە ناکا لەبەرئەوە کە ئینسانە خراپەکارەکە خۆیشی زۆرداره یاخود لە شوێنێکی پەنامەکی وادایە کە زۆردار پێی نازانێ . لەکاتی وادا بێجگە لە ئایین و پەیوەندی ئادەمیزاد بە ئایینەوە و ترسی دوارۆژ و هیوای بەختەوەری ئەو دنیا هیچی تر نیە تاوانبار لە تاوان بگێڕێتەوە. سەرەڕای ئەمەش ئادەمیزاد بەهۆی ئایین پەرستییەوە دڵ و دەروونی بە نوری ئیمان و خواپەرستی ڕوون ئەبێتەوە و ڕیشەی گەلێ ئارەزوی نەفس و تاوانباری لە وجودیا ئەسوتێ یا کز ئەبێ و ڕۆ ئەکاتە کردەوەی باش و لە کردەوەی ناڕەوا خۆی لائەدا .

گەلێ لە زانایان وتویانە ئادەمیزاد بە بێ ئایین پەرستی لە گیاندارەکانی تر جیا نابێتەوە ، چونکە هەر ئایینە ئەڵێ دنیایەکی تر هەیە لەپاش ئەم دنیایە ئادەمیزاد پرسیاری تیا لێ ئەکرێ و بە پاداشی کردەوەی چاك یا خراپی خۆی ئەگات و ، ئەگەر ئەو ڕۆژی لێ پرسینەوەیە نەبێ ئینسان وەکو گیانلەبەرانی تر ئەمرێ و ئەبڕێتەوە و ئەمەیش لەگەڵ عەقڵ و هۆش و بیری سافدا یەك ناکەوێ . تەماشا ئەکەی دوو ئادەمیزاد یەکی سەد ساڵ عومر ڕائەبوێرن ، یەکێکیان لە هەموو ماوەی ژیانیا خەریکی ئارەزووبازی و ئاشوب سازی و کوشتنی ئادەمیزادی پاکی بێ تاوانە و لە هەرچی ڕەوشتی چاکەیە دوورە و لە هەموو خراپەیەکدا بەشدارە . ئەوی کەشیان بە گیان و شان و ماڵ خەریکی خزمەتکردنی کۆڕۆهی ئادەمیزاد و ڕێکخستنی ناوبەینیان و بەختیوکردنی بێ کەسانە و لە هەرچی ڕەوشتی خراپەوەیە دوورە و هەموو خولق و ڕەوشتێکی پەسەندی ئەوەندەی خۆی هەیە . جا چ عەقڵ و وژدان و بیروباوەڕێ ئەساچێنێ بەوە کە ئەم دوو کەسە وەکو یەك بمرن و لە پاداشدا وەك یەك بن . باوەڕ ناکەم کەسێکی ژیر هەبێ لای وابێ ئەو خێرۆمەندە لە پاداشی کردەوەی چاکی خۆی نائومێد ببێ و ، ئەو پیاو خراپەیش سزای خۆی نەیەتەڕێ . کەواتە بیروباوەڕی ڕوونـاك ، وەك ئایینەکانی خوا ، دان بە پاداشی دوارۆژدا ئەنێ .

لە لایەکی ترەوە هەر ژیرێ وردببێتەوە ئەزانێ لە جیهانا هیچ شتێ نیە

به بێ‌هۆ پەیدا ببێ . کەس نیە نانی بە ڕەنجی شانی خۆی یا یەکێکی‌تر نەبێ پەیدا بکا . کەواتە چۆن ئادەمیزادی فامیدە باوەڕ ئەکا ئەم جیهانە ڕازاوەیە کە وەکو بالاخانەیەکی پڕ لە شەمع و چراخانە و ئەم‌دەزگا و بارەگا بەرزە کە بە ملیارەها ئەستێرەی پڕشنگداری تیا ئەسوڕێتەوە بەدرێژایی زەمان و هەر یەکێ لەوانە ئەندازەیەکی تایبەتی هەیە لەو ئەندازەیە کەم و زیاد ناکا ، چۆن باوەڕ ئەکا ئەم دەزگا و بارەگایە خاوەنێك و دروست‌کەرێکی نەبێ یا خاوەن و دروست‌کەرەکەی بێ فام و شوعوور بێ ، یا فام و شـوعووری ببێ ، بەلام بۆ ڕاگرتنی ئەو دەزگـا و بارەگایە ڕەسا نەبێ و بەش‌نەکا . ئەمەیش دیسان لە هۆش و فامەوە دوورە .

بێجگە لەوە کە تەماشا ئەکەین ئـەم یاسای پاکی ئیسلامە لەسەر بنـاغەی قورئانێك دامەزراوە و پڕە لە خێر و سوودی ئادەمیزاد و بۆ هیچ‌کەس ئەوەندەی منقالە ذەڕەیەك ستەم ڕەوا نابینێ و یاسای فەرمانڕەوایی و فەرمانبەرداری و دابین کردنی ژیانی بەختەوەر و ڕاگرتنی ئارامی و هێمنی ولات و بەرگری کردن لە دەستدرێژی و نامەردی کردنی ستەمکار و ڕاگرتنی حەقی هـەر خاوەن حەقێك و ئەدەب کردن لەوانەی شایانی حورمەت گرتنن و تەمێ‌کردنی ئادەمیزاد بۆ پشتەسووری بە جیهاندار و چاودێری کردنی خزمەتی ئەوی تیا هەیە . کەواتە ئادەمیزادی فامیدە بە هەر بارێکا بڕوانێ باوەڕ بەوە ئەکا کە دین و ئایین پێویستن بۆ بەختیاری ئادەمیزاد و ، دینی پیرۆزی ئیسلامیش یەکە دینێکە شایانی ئەوەبێ هەموو هوشیاری فەرمانبەرداری لێ بکات .

پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ فەرمویەتی :

الايمانُ آنْ تؤمِنَ بِالله وَ ملائِكتِه وَ كتبِهِ و رسلِهِ و بِاليَومِ الآخِرِ و بِالقدَرِ خَيرِهِ و شَرِّهِ .

واتە : ئیمان ئەوەیە باوەڕت ببێ بە خودا و بـە فریشتەکانی خودا و بە پێغەمبەرانی خودا و بە ڕۆژی قیامەت و بە قەزا و قەدەر لە چاکە و لە خراپە کە هەمووی لە خواوەیە .

وا وردە وردە یەکە یەکەی ئەم مەرجانەی ئیمان و باوەڕ لێك‌ئەدەینەوە .

مەرجی یەکەم کە باوەڕ بە خودایە ، واتە موسـولمان پێویستە باوەڕی ببێ بەوە کەوا ئەم جیهانە جوانە کە ڕازاوەتەوە بە ڕۆژ و مانگ و لەستێرەی بەتاو و بەم ئەرزە کە ئێمەی بەســەرەوە ئـەژین و پڕە لـە کانی بەنرخ و سەرچاوەی بەسوود و دەریای پڕ لە گەوهەر و خێر و بێر ، هەمووی یەك پەروەردگاری هەیە کە هەر بوە و هەر ئەبێ و تاق و تەنیایە و لە هیچ شتێ ناچێ و پێویستی بە هیچ شتێ نیە و زیندوە و زانایە و خاوەن خواست و توانایە و هەموو شتێ ئەبینێ و هەموو دەنگێ ئەبیسێ و خاوەن (کەلام)ە لەگەل پێغەمبەرانا کە فروستادەی ئەون

بۆ سەر ئەم خەڵکە و هەر صیفەتێ بەرز و بێعەیب بێ هەمۆی هەیە و لە هەمۆ عەیبێ دۆرە .

هەروەك چۆن هۆش و فام باوەڕ بەوە ناکا کـەوا خانۆیەکی بە نەخش و نیگار لەخۆیەوە پەیدا بۆبێ و ، چرایەك لەخۆیەوە داگیرسابێ ، هەروا باوەڕیش ناکا کەوا ئەم جیهانە جوانە لە خۆیەوە پەیدا بۆبێ و بێ خاوەن و بێپەروەردگار بێ ، یاخود پەروەردگارەکەی بێهۆش و فام و ناتەوان و داماو بێ .

بەرزترین گیانلەبەر ئادەمیزادە . لای زۆرۆی هێـزی زانسـتی ئەمیش ئەوەیە ڕێ بە هەندێ ئەسرار و نهێنێ وا ببا کە خودا لەناو کان و ئاو و هەوا و غازا دروستی کردوە و ، بەهۆی ئەوانەوە هەندێ شـت دابهێنێ و سۆدیان لێ وەربگرێت . ئادەمیزاد لە سەرەتاوە تا ئەمڕۆ کەمێك لەمە گەیشتوە و زوربەی ئەوەشی بۆ لێك‌نەدراوەتەوە . لەمە زیادتر ناتوانێ شتێك بە بێ مادە و مایە پەیدا بکا و ناتوانێ کزێ و داماوێ و مردن و ناتەواوێ لە خۆی دەربکا بەتەواوێ . تا گرێیەك ئەکاتەوە دەیان گرێ و کۆلی‌لری بۆ پەیدا ئەبێ ، چین لەسـەر چین دێن و دەچن و هێشتا هەر بەشێکی زۆر لـە دلخوازەکانیان بـۆ جێ‌بەجێ نەبـوە . بەم‌جۆرە ئادەمیزاد هەروا بە مەراقەوە سەر ئەنێتەوە و ئەمرێ. جا کە ئادەمیزاد ئەمە حالی بێ ئەبێ حالی گیان لەبەرانی‌تر چۆن بێ ؟

کەواتە لەئەنجامی وردبۆنەوەی ڕاستدا پێویست ئەبێ لەسەر ئادەمیزاد کەوا باوەڕ بکا بەوە کە ئەم بارەگا بەرزە بەهێزی توانایێ پەروەردگارێ پەیدا بوە کە هەر ئەو (واجب الوجود)ە و پێویستە بێ و هەر ئەو بۆئەوە ئەشێ کڕنۆشی بەندەیێ بۆ ببرێ و هەر ئەو ئەتوانێ هەر شتێکی بوێ لە نەبۆنەوە دروستی بکا . مەعنای (لا اله الاّ الله)یش هەر ئەمەیە .

ڕەحمەت لە (بەهار) کە دیتە وتار   بانگ ئەکا ئەلێ ئەی ڕۆلەی هوشیار
نابـۆد ناتـوانێ نابـۆدێ دەرکـا   بەرگی پەسـەندی بـۆنی لەبـەرکا
مردۆیش ناتوانێ قـەت ببێ بـە هۆ   بۆ زیندۆیەکی خـاوەن ڕەنگ و بۆ
زیندۆی نەزانێ و بێهێـز و قەوام   نە خۆی و نە کەس ناخاتە سەر کام
زیندۆی‌زانیاری بێ‌خواستو بێ‌دەس   بۆ کەس نایێتـە دەستی فریادڕەس
دەی تەبیعـەتی بێهۆشـی نـەزان   چۆن ئەبێ بە هۆی ئەرز و ئاسمان ؟
یا دروست‌ئەکا مەجمۆعەی شەمسێ   یا ئەبێ بە هـۆی نیظامی قودسێ ؟
چلۆن پێی‌ئـەکرێ ئیـدارەی هەمۆ   ئەم ئەسـتێرانە کاتی هات‌وچـۆ ؟

★ ★ ★

مەجبۆری بەهۆش ئەی ڕۆلەی دانا   دان بنێـی بە ذات خـودای تەوانا
بـاوەڕت بـێ کـە پـەروەردگار   زینـدوە و زانـا و تەوانـا و بەکار

خۆی بۆ بە تەنیا ویستی خۆی دەرخا — خۆی پڕتەو بدا بەسەر ئەم چەرخا
بەو شێوە ویستی لە بالاّ و پەستێ — دنیای لە نەبۆن هێنایە هەستێ
لەسەر ئەو یاسا شەش ڕۆژی دانا — پلە دابنێ بۆ عەقلی زانا
ئەنا فەرمانی بێ چەند و چۆنە — عالەم بە خواستی (كُنْ فَيَكوُن)ە
بەو ئەندازەیەی بۆ ئەشیای دانا — دروستی کردن لە ڕۆی جیهانا
بۆ هەر ذەڕڕەیێ بە دڵ بڕوانێ — ئەزانێ لەگەڵ حیکمەتا هانێ

★ ★ ★

ڕۆڵەم ئەم دەرسە وەربگرە بە دڵ — ئەگەی بە مراد بێگرێ و موشکوڵ
پەروەردگارت (واجب الوجود) — بە خواستی ئەوە دائیرەی مەوجۆد
هەر بۆ ئەو ئەشێ ئینسان بەئیخلاص — عیبادەت بکا و بەندە بێ و حەقناس
هەر ئەمو خالیقە و پەروەردگارە — ئەمو موئەثثیرە و باقێ ئاثارە
خواستی هەرچێ بۆ (آنا) مەوجۆدە — کە خواستی نەما بۆدیش نابۆدە

★ ★ ★

خواستی وەهابۆ مەخلوقێ بێنێ — سەری بەندەیێ بۆ دانەوێنێ
لە مشتێ خاکی پاکی ئەم ئەرزە — ئادەمی هێنا بەو پایە بەرزە
ئەمجار بە حیکمەت لە پالۆی ئادەم — حەووای دروستکرد بێ بەهاودەم
تاجی شوعۆر و عەقلی بە دیارێ — نارد لەبۆ ئادەم لەبۆ سەرداری
هەتا ئادەمێ لەسەر ڕۆی زەمین — بێنە خەلیفەی (ربّ العالمین)
چونکە خەلیفە بە عەقڵ و شوعۆر — ئەبن بە مەظهەر بۆ تەجەللای نۆر
تا جیاکەنەوە ڕۆژ لە نیوەشەو — هەتا بۆ بەرزێ بێنە هەوڵ و دەو

★ ★ ★

جا چونکە هوشیار نەخۆشئەکەوێ — ڕۆژی ڕۆناکی ئەبێ بە شەوێ
هوشیار نەخۆشکەوت هێزی نامێنێ — بە پایەکی سارد زۆ دائەمێنێ
ئایینی بۆ نارد بۆ بەختیارێ — تا پایەدار بێ لەسەر سەرداری
لە ژینی خۆیا بێ بە (نامێ) — بگا بە غایە و کام و مەرامی

★ ★ ★

مەرجی دۆهەم لە مەرجەکانی باوەڕ ، باوەڕە بە مەلائیکە کە بە کوردێ پێیان ئەوترێ فریشتە . فریشتە گیانلەبەرێکی لەطیف و ناسك و نۆرانین باوك و دایکیان نیە ، خوای تەعالا هەر بە خواست و توانای خۆی لە ماددەیەکی نۆرانێ دروستی کردۆن . فریشتە نە نێرن و نە مێ . خواردن ناخۆن و خواردنەوە ناخۆنەوە . هەمیشە لە فەرمانبەرداری خوادان . هەرکام لەم

فریشتانه پله و پایەیەکی تایبەتییان هەیە لەو پله و پایەیە لانادەن . ئەشتوانن بە هەرجۆرێ خۆیان ئارەزوویان لێ بێ خۆیان پیشان بدەن .

فریشته چەند بەشن و هەر بەشێکیان خەریکی جۆرە ئیشێکی تایبەتییە خوا پێی‌سپاردوە . ئەمەش جۆرێکە لە یاسای سەبەب‌سازێ کە خوای تەعالا بە ئارەزوی خۆی هەر شتێکی کردوە بە سەبەب و هۆ بۆ شتێ . مەسەلا بەهۆی باوە هەور لە ئاسمانا کۆئەبێتەوە و باران ئەبارێ . بـەهۆی بارانیشەوە تۆو لە زەویدا ئەڕوێ و بەرز ئەبێتەوە و ئەبێ بە دەغڵودان و جوتیـار درەوی ئەکا و ئەیکوتێ و پاکی ئـەکا و ڕزق و ڕۆزێ بۆ خۆی و ماڵ و منالی و بـۆ کۆمەڵ فەراهەم ئەکا ، لـەگەڵ ئەوەدا کە خوای تەعالا ئەیتوانێ جۆرێکی‌تر دابهێنێ بۆ پێگەیشتنی دەغڵودان و نان‌دانی خەڵك .

هەروەها خوای تەعالا هەندێ فریشتەی کردوە بە هۆ بۆ پاراستنی ئینسان لە گەلێ زیان و هەندێکیانی کردوە بە فەرمانداری با و باران و ڕوانـدنی گیا و گوڵ و شیناێ و هەندێکی‌تریان بـە کاربەدەستی گەیـاندنی ڕزق و ڕۆزێ بە گیان‌لەبەران. هەندێکیشیانی کردوە بە فەرمانداری گیان‌کێشان و هەندێکی‌تریان بە هۆی پەیوەندێ لەنێوان خۆی و پێغەمبەراندا و فەرمانی ئەو ئەگەیەنن بەوان.

هەرکەسێ ئەوەندە ژیر بێ بە ئادەمزادێکی چاوکراوە بناسرێ بەهۆی ورد بونەوەوە لە جیهان و دەرکەوتنی گەلێ شتی سەیر لـەم چەرخەدا ، باوەڕ بەوە ئەکا کە زۆر مەعقوڵ و موناسبە خوای تەعالا جۆرە مەخلوقاتێکی‌وا دروست بکا ماددەکەی ناسك و لەطیف بێ و بە چاوی سەر نەبینرێ و ببێ بەهۆی گەلێ کار و مەبەستی ئادەمیزاد و گەلێ شتی بەنرخ لە ئاسمان و ئەرزدا .

ئینسانی ژیر حەقی ئەوەی نیە بڵێ ئەی بـۆچی خوای تـەعالا خۆی بە بێ‌کەس ئەو مەبەستە جێ‌بەجێ نەکا ؟ چونکە هۆی دانانی ئەسـباب لە جیهانا ئەوەیە ئینسان باش بژێ و لە ژیانی خۆیدا یاسایەك بۆ هەوڵ و تەقەلای خۆی دانێ وەکو دەرمان خواردن بۆ چارکردنی نەخۆشێ و ژن‌هێنان بـۆ منداڵبون و درەخت ناشتن بۆ میوەگرتن و تەمێ‌کردنی منـاڵ بۆئەوە کە بـۆ کۆمەڵ ببێ بە مایەی سود و بەختیارێ وەکو خوا لە قورئانا فەرموێەتی : « وَآتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا فَاتَّبَعَ سَبَبًا » واتە : لە هەموو بابەتێ و بۆ هەر شتێ ئەوەی کە سەبەب و هۆی بەجێ‌هاتنی دڵخواز بێ دامان بە ئەسکەندەری ذی‌القرنین .

بەهار بـەو هیوا بـاران ئەڕێـژێ	داری لەطافـەت بـۆ دڵ بنێـژێ
واتە ئـەو دڵەی ناسـك سروشتە	هاودەمە لە بـۆ ڕشـتەی فریشتە
بـاوەڕی وابـێ لـە هەمـو کاتـا	فریشـتە زۆرن لـەم کائیناتـا
بێ‌باوك و دایـکن ، نە نێـرن نە مێ	بە (کـنْ فیکون) وجودیـان ئەبێ

ماددەی ئەوانـە جیسمی لەطیفـە   ذاتیـان لـە تاوان پـاك و نـەظیفە
دۆرن لە هەوا و ئارەزۆی نەفسێ   پڕ نـۆرن لەبەر ئەنـواری قودسێ
وان لـە فەرمـانی ذاتـی خـودادا   کەسیان لە فەرمـان بە مۆ لانـادا
هەریـەك پایـەیێ مەعلۆمی هەیـە   شێوە و مایەیێ مەرسۆمی هەیـە
لـە ئاسـمانا و لەنـاو هـەوادا   لەسەر زەویـدا و لەنـاو دەریادا
لەسەر ئـەو یاسا خودا دایـناوە   هەریـەك ئیشێکی پـێ سـپێرراوە
بۆ پاراستنی ئینسـان و حەیـوان   لە دەر و ماڵ و لە دەشت و کێوان
لەبـۆ یـارمەتێ کـردەوە چـاکان   بۆ هێنـانی نـۆر بـۆ دڵ ڕۆنـاکان
لەبـۆ نۆسینی کردەوەی ئینسـان   لە خێر و لە شەڕ لە چاکە و ئیحسان
بۆ هێمنێ دان بـە تـەنگ ئەحواڵان   بـۆ موژدەهێنـان لەبـۆ ڕاسـاڵان
بۆ وەرگرتنی گیـانی گیـانلەبەر   چ لە ئاسمـانا و چ لە دەریا و بـەڕ
بـۆ پرسیـاری مـردۆ لـە گـۆڕا   چۆن بۆ بـاوەڕی و چلۆن هەڵسـۆڕا
بۆ دڵدانەوەی شەخسی خۆش ڕەفتار   بـۆ ئـازاردانی نـامەردی نـابـار

★ ★ ★

ئەم فریشتانە چوار بەشیـان تیـایە   زیـاتر لە هەمـوان جێیـان بـالایە
یەکەم (کَرّوبی) دۆهەم (روحانی)   سـێهەم هەڵگری عەرشـی ڕەحمانێ
چوارەم مەشـهۆرن بە (مقرّبین)   زۆر گەورەن لەلای (ربّ العالمین)
لەمانا چواریان بە شێـوەی ڕەئیـس   نـاویان بردوون قورئـان و حەدیث
یەکەم (جبرئیـل) لە موعتەبـەران   پەیـام وەرئەگرێ بـۆ پێغەمبـەران
دۆهەم (میکائیل) مەئمۆری ئەرزاق   بۆ گیـان لەبەران لە کۆرەی ئافـاق
سێهەم (عزرائیل) لەبۆ گیان کێشان   بەردەسـتی زۆرە لەبـۆ دڵئێشـان
چوارەم (اسرافیل) لەبۆ نەفخی صۆر   ئازا و ئامادە بـۆ ئەمر و دەسـتۆر
ئەمـانە نـاویان لامـان دیـارە   بـاقێ حەواڵـەی پەروەردگـارە
ئەوەند بزانـە کە سوپـای خـودا   بەندی ژمـارە قەت دەورەی نـادا
کەس نەیزانیوە و کەسیـش نایزانێ   موسوڵمان ئەبـێ دان بەمـەدا نـێ
عیلمـی کـێ ئەگـا بە کـائیناتا   بـە مەخلۆقـاتێ لـە سەمـاواتا
کەمی مەکشـۆفە و زۆری مەکتۆمە   ئەمە لای مەردی زانـا مەعلـۆمە
هەر کەس لـەم بـابا بێ بە دەمیا   تەم ئەدا بەسـەر دڵەی پڕخەمیـا
هەر عیلم و فەننـە ئەبێ بـە حەکەم   پێـتەڵێ بڵـێ (اللهُ اعلَـم)
(ومـا اوتیتـم) وا لـە تەنزیـلا   لەگەڵ ئیستیثنـای (الاّ قلیـلا)
بڕوانە مەعنـای تەنزیلی سـامێ   بڕۆ بـۆ کەهفـی عیرفانی (نـامێ)

★ ★ ★

مەرجی سێهەم باوەڕە بەو کتێبانەی کە خوای تەعالا بە ڕێگای حەزرەتی جوبرەئیلدا ناردۆنی بۆ پێغەمبەران .

بەگوێرەی فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خـوای لێ بێ) خـوای تەعالا سێصەد و سیازدە پێغەمبەری ناردوە بۆ سـەر خـەڵق و ئـەم پێغەمبەرانە فەرمودە و سپاردەی خوایان بە ئادەمیزاد گەیاندوە . لەناو ئەمانەشدا صەد و چواریان کتێبیان بەهۆی حەزرەتی جوبرەئیلەوە بۆ هاتوە . ئـەو کتێبانەی خوا ناردونی بۆ پێغەمبەران بەمجۆرەن : دە کتێب بۆ حەزرەتی ئادەم ، پەنجا کتێب بۆ حەزرەتی شـیث ، سێ کتێب بۆ حەزرەتی ئیدریس ، دە کتێب بۆ حەزرەتی ئیبراهیمی خەلیل . ئەم کتێبانە هـەمویان لە قورئـانی پیرۆزدا بە (صحف) ناوبراون . تەوراتیش هاتوەتە خوار بۆ حەزرەتی موسا و زەبـور بۆ حەزرەتی داوود و ئینجیل بۆ حەزرەتی عیسا و قورئان بۆ پێغەمبەری خـومان حەزرەتی (محمد المصطفی) علیهم الصلاة والسلام .

قورئان پێکهاتوە لە شەش‌هەزار و شەش‌صەد و شەصت و شەش ئایەت. ئەو بابەتانەی ئەم ئایەتانە باسیان لێ ئەکـەن جۆرجۆرن ، هـەر لە کاروباری ئاینەوە تا کاروباری ژیان و پەیوەندی خەڵك بە خواوە و لەناو خۆیانا و ژیانی ئەو دنیا . .

قورئان لە ماوەی بیست و سێ ساڵدا خوا بەهۆی حەزرەتی جیبرەئیلەوە ناردویە بۆ پێغەمبەر بەگوێرەی پێویست . قورئان حوکمی هەمو کتێبەکانی پێش خۆی هەڵوەشاندوەتەوە تەنها لە مەسەلەی ئیمان و باوەڕدا نەبێ ، واتە هەرچی ئەحکامی ڕەفتار و کردەوەی ئینسانی موکەللەفە ئەبێ بەپێی ئـەوە بێ کـە لە قورئاندا هەیە .

قورئان لەلایەنی لەفظ و مەعناوە لە هـەمو کتێبێکی ئاسـمانی و ئەرزی بەرزترە بە چەند دەلیل . یەکەم ئەوە کە قورئان موعجیزەیە ، واتـە لەوکاتەوە کە هاتوە بۆ سەر زەوی هەتا هەتایە ئەگەر هەرچی ئادەمیزاد و پەریە کۆببنەوە ناتوانن نە وێنەی هەموی و نە وێنەی هەندێکی دابهێنن و ، لەوڕۆژەوە هاتوەتە خوار تا ئەمـڕۆ هەرکەسـێ ویسـتبێتی بەرابەرکێی بکـات ، بـە نـائومێدی گەڕاوەتەوە و دانی بە داماوی خۆیدا ناوە . دوهەم ئەوەی بۆ بەختیاری دنیـا و قیامەتی ئادەمیزاد پێویست بێ تیا هەیە وەك خواناسی و دڵ و دەرون پاکی و میهرەبانی لەگەڵ خـزم و بێگـانە و یاسـای ژیـان و پاراستنی نیشـتمان و پیشەسازی و خوێندن و ڕاگرتنی گەورە و بچوك و .. تاد .

قورئانی پیرۆز مەیدانی ئەوەی داوە کەوا زانا بەرزەکانی ئیسلام کە پێیان ئەڵێن (مجتهدین) بەگوێرەی پێویست و بۆ خزمەتی موسوڵمانان و بەپێی ئەو ڕێ و شوێنەی قورئان دایناوە و پێغەمبەر فەرمویەتی بڕیاری ئەو شتانە بدەن کە قازانج و سودی خەڵکیان تیایە . خەڵکیش بـەپێی ئـەو بڕیارانەی ئەوان بجوڵێنەوە .

★ ★ ★

مەرجی چوارەمیش لە مەرجەکانی باوەڕ ، باوەڕە بە پێغەمبەرانی خودا . (بزانن) کەوا لەوڕۆژەوە ئادەمیزاد لەسەر زەوی بڵاو بوەتەوە ، لە هەمو چەرخێکا خوا یەکێ یا چەند کەسێکی لە ئادەمیزادی سروشت پاك و خۆ و ڕەوشت چاك و دڵ ڕۆناك و سەربەرز هەڵبژاردوە و بەهۆی فریشتەی سرۆش (وەحی) حەزرەتی جیبرەئیلەوە نامەی تایبەتی خۆی بۆ ناردون کە بیگەیەنن بە خەڵك بۆ ڕێپیشاندان و ئامۆژگاری کردنیان و ، کردونی بە پێغەمبەری خۆی بۆ سەر خەڵکی ئەو ناوچەیە ، وەك لە قورئاندا ئەفەرموێت : « وَاِنْ مِنْ اُمَّةٍ اِلاّ خَلا فیها نَذیرْ » واتە : هیچ کۆمەڵە ئادەمیزادێ نەبوە خوا پێغەمبەرێکی بۆ نەناردبێ موژدەی بەهەشتیان بداتێ ئەگەر فەرمان بەرداری فەرمانی خوا بکەن و ترسی دۆزەخیان بخاتە بەر ئەگەر سەرپێچی لێ بکەن .

ئەم پێغەمبەرانە هەندێکیان پایەیان لە هەندێکی تریان بەرزترە . لە قورئان و حەدیثا ناوی سێصەد و سیازدە کەسیان براوە ، بەڵام لە قورئانی پیرۆزدا تەنها ناوی ئەم بیستەیان هاتوە : ئادەم ، ئیدریس ، نوح ، هود، صالح، ئیبراهیم ، لوط ، ئیسماعیل ، ئیسحاق ، یەعقوب ، یوسف ، ئەیوب ، یونس، شوعەیب ، موسا ، هارون ، ذولکیفل ، ئیلیاس ، ئیلیەسەع ، داوود ، سولەیمان ، زەکەریا ، یەحیا ، عیسا و حەزرەتی موحەممەد (علیهم الصلاة والسلام) . لەم بیستە پێنجیان بە (اولوا العزم) واتە خاوەن هیممەت و پایەی بەرز ناویان دەرکردوە . ئەمانە بریتین لە نوح و ئیبراهیم و موسا و عیسا و موحەممەد (علیهم السلام) . لەناو ئەم پێنجەشدا پێغەمبەری ئێمە کە حەزرەتی (محمد المصطفی)یە درودی خوای لێ بێ لە هەمویان گەورەترە .

وتمان پێغەمبەری ئێمە لە هەمو پێغەمبەرەکان گەورەترە . ئەمە چەند بەڵگە و دەلیلی هەیە . یەکەم ئەوەیە ئەم ذاتە ڕەوانە کراوە بۆ سەر هەمو ئادەمیزاد و (جن) و مەلائیکە لە هەمو وڵاتێك و لە هەمو سەردەمێکدا . ئەمەش لە ئایەتی (وَما اَرْسَلْناكَ اِلاّ کافَّةً لِلنّاسِ)ەوە دەرئەکەوێ کە واتە تۆمان نەناردوە بۆ هەمو ئادەمیزاد نەبێ . هەروەها لە ئایەتی (وَما اَرْسَلْناكَ اِلاّ رَحْمَةً لِلعالَمین)ەوە کە واتە تۆمان نەناردوە بۆئەوە نەبێ کە ببێ بە مایەی ڕەحمەت بۆ هەمو خەڵکی جیهان . هەروەها دەرئەکەوێ لەو نامانەوە کە پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ ناردونی بو پادشاهان و گەورە گەورانی سەردەمی خۆی بۆ بانگ کردنیان بۆ موسوڵمانبون وەك نامەی بۆ پادشای قیبطییەکانی میسر و پادشای ڕۆم و ئێران و حەبەشە و گەورە گەورانی عەرەب ، وەك لە کتێبی مێژودا بەدرێژی باسی لێ کراوە .

دوهەم ئەوەیە کە ئایینی ئیسلام دامەزراوە لەسەر قورئانی پیرۆز کە لە هیچ ئایینێکی تردا یاسای وا نەبینراوە و نەبیسراوە کە لەمدا هەیە . قورئانیش

بەهۆی ئەوەوە کە (معجزه)یە و کەس بەرامبەرکێی لەگەڵ پێ ناکرێ ، گومان لەوەدا نیە کە کەلامی خوایە و پەیوەندی بە ئادەمیزاد و فریشتەوە نیە . سێهەم ئەوەیە ئەم ذاتە دوا پێغەمبەرە لە جیهانا و پاش ئەو هیچ پێغەمبەرێکی‌تر نابێ و ئاینەکەی تا دنیا دنیایە پایەدار ئەبێ و لە هەر چەرخێکا کە لەبەر هەندێ هۆ لاوازێ و ڕەنگ زەردیەکی بەسەردا هاتبێ ، ئەوەندەی پێ نەچوە هەروەك ئاو بکەی بە نەوتی ئاگر گرتوّدا ، گەلێ لە جاران توندتر گڕی بەرز بوەتەوە و کۆمەك و یارمەتی‌دەر و هۆی بڵاوبونەوەی هاتوەتەڕێ .

ئەم پێغەمبەرە ڕەهبەرە ناوی (محمد)ی کوڕی (عبدالله)ی کوڕی (عبدالمطلب)ی کوڕی (هاشم)ە و لە هۆزی (قرَیش) و لە نەوەی حەزرەتی (اسماعیل)ی کوڕی حەزرەتی (ابراهیم الخلیل)ە . دایکیشی ناوی (آمنه)ی کچی (وَهَب)ی کوڕی (زَهره)یە . لە شاری مەککەی موکەڕەمە لە وڵاتی حیجاز لە ساڵی ٥٧٠ی میلادیدا لەدایك‌بوە لە ڕۆژی دوشەممەی ٢١ی نیساندا لەکاتی بەرەبەیاندا و بە قودومی پیرۆزی خۆی جیهانی نورانێ کردوە . لە تەمەنی ٤٠ ساڵیدا خوا حەزرەتی جوبرەئیلی ناردوەتە لا و خەڵاتی پێغەمبەرێتی داوەتێ . پاش ئەمە بە سیازدە ساڵ مەککەی بەجێ‌هێشتوە و کۆچی کردوە بۆ مەدینە و دە ساڵیش لەوێ ماوەتەوە . پاشان لە تەمەنی شەصت و سێ ساڵیدا لە ڕۆژی دوشەممەی یەکی مانگی (ربیع الاول)ی ساڵی ١١ی هیجرێ (٦٦٢ی میلادێ)دا وەفاتی کردوە و لە ژورەکەی حەزرەتی (عائشه)ی حەرەمیدا سپێرراوە بە خاك .

(ئاگاداربن) هەروەك چۆن پێویستە باوەڕمان ببێ بەوە کەوا حەزرەتی (محمد) درودی خوای لێ بێ ڕەوانە کراوە بۆسەر ئادەمیزاد، پێویستە باوەڕمان بەوەش ببێ کەوا ڕەوانە کراوە بۆسەر پەریانیش کە ئەوانیش جۆرێکن لە مەخلوقاتی خوا . فەرقی پەرێ لەگەڵ فریشتە (مەلائیکه)دا ئەوەیە کەوا ئەمان نێر و مێیان هەیە و بە چەشنی گیان لەبەرانی‌تر زاوزێ ئەکەن و فەرمان بەردار و فەرمان نابەرداریان تیایە . لە قورئانی پیرۆزا لە گەلێ ئایەتدا باسی پەرێ هەیە و وتراوە کەوا حەزرەت درودی خوای لێ بێ بانگی کردون بۆ وەرگرتنی ئاینی پیرۆزی ئیسلام و قورئانی بەسەردا خوێندونەتەوە .

★ ★ ★

مەرجی پێنجەم لە مەرجەکانی باوەڕ ، باوەڕە بە ڕۆژی قیامەت ، بەو دنیا .

پێویستە ئینسان ئیمان و باوەڕی وابێ کەوا ڕۆژێ دێ ئەم جیهانە وێران ئەبێ و تێك‌ئەچێ و ئەم گیان‌لەبەرانە هەمو ئەمرن و پاش ماوەیێ خوای تەعالا سەرلەنوێ جیهانێکی تازە و نوێ دروست ئەکا و هەرچێ ئادەمیزاد و پەرێ

بوە هەمویان زیندو ئەکاتەوە و لە کردەوەی هەموان ئەپرسێتەوە و ، هەرکەس بە تۆڵە و پاداشی خراپە و چاکەی خۆی ئەگات . ئەم جیهانە نوێیە بڕانەوەی نابێ و ، شوێنی هەمو ئادەمیزاد و پەرییەك یا بەهەشتە یا دۆزەخ و ئەم دو شوێنەش هەمیشە ئەمێنن و هەرگیز نافەوتێن .

وردبونەوەیەك بە دڵ . ئێمە تەماشا ئەکەین ئەبینین بەشەکانی ئەم جیهانە وەك ئاسمان و ئەستێرە و زەوی و دەریا و گیانلەبەر ، هەمو بەرانبەر بە هێزی شتێکی لە خۆیان بەتاوتر زەبون و داماو و بێدەسەڵاتن . کام کێو زۆر گەورەیە لەوانەیە بە جۆرە بۆمبایەك وێـران و تەخت بکرێ .. بۆمەلەرزەیەکی بەهێز سیمای وڵاتێك بەتەواوی ئەگۆڕێ . ئەگەر هێزی ئەو بومەلەرزەیە چەند قات بکرێتەوە لەوانەیە وڵاتەکە ژێرەوژور بکا . ژیرترینی گیانلەبەران کە ئادەمیزادە ناتوانێ شتێکی نابود و بێمایە دروست بکا و ناتوانێ گیان بکا بە بەری بێگیانێکا، یا خـۆی لە مـردن رزگار بکا . دیـارە گیانلەبەرەکانیتریش لـە ئادەمیزاد بێکارەترن . کەواتـە ئەمانە هیچیان خۆیانیان دروست نەکـردوە . عەقڵیش نایگرێ هەروا لە خۆیانەوە پەیدا بوبن . هەروا عەقڵ قەناعەت ناکا بەوە کە شتێکی بێعەقڵ و هۆش و فام و هێزیش ئەمانەی دروست کردبێ .

لێرەدا هەمو هوشیارێك ئەبێ خۆی بە ناچار بزانێ باوەڕ بکا بـەوە کەوا ئەم جیهانە بە گیاندار و بێگیانیەوە پەروەردگارێکی خاوەن کەماڵی هەیە کە هەرچی بوێ ئەیکا . جا عەقڵ و هۆش ئەگا بەو ئەنجامە کەوا ئەو پەروەردگارە وەك لە نەبون ئەمانەی دروست کردوە ، ئەیشتوانێ گیانلەبەرەکان بمرێنێ و ئەم جیهانە بڕوخێنێ کە ئەمەش بریتییە لە (دنیا ئاخر بون) . هەروا ئەیشتوانێ دنیایەکی نوێ دروست بکا و مردوەکان زیندو بکاتەوە . ئەم وەزعەیش بریتییە لە (زیندو بونەوەی گیانلەبەران بۆ ژیانی تازە و نوێ لە جیهانێکیتردا) کە هەتا هەتایە لەو جیهان و ژیانەدا ئارام ئەگرن .

بۆ نیشاندانی هێنانی ئەم وەزعە و وێرانکردنی جیهان کە چەند لای خوای تەعالا ئاسـانە ، خوا لە قورئانا فەرموێەتی : « وَمَـا اَمْرُ السَّاعَةِ اِلاّ كَلَمْحِ البَصَرِ اَوْ هُـوَ اَقْرَبُ » . واتــە وەزعـی هێنـانی ڕۆژی قیامــەت و وێرانکردنی ئــەم جیهانە ، لای توانای خــوای گەورەدا وەك ئاوڕدانــەوەیەکی ئادەمیزادە بە لاچاوێك ، بەڵکو لەوەش سوك و ئاسانتر و نزیکترە .

★ ★ ★

مەرجی شەشەم لە مەرجەکانی باوەڕ،باوەڕە بەوە کە هەرچی چاکە وخراپە هەیە هەموی خوا دروستی ئەکا و هەر خوا خالق و پەروەردگارە و هەر شتێ ڕو بدا لەم جیهانەدا خوای تەعالا پێی زانیوە و بە قەدەری ئەو ڕو ئـەدا یەعنی خوای تەعالا بە خواستی خۆی دروستی ئەکا .

تەنانەت هەستان و دانیشـتن و کردار و گوفتـاری ئێمەش هەمۆی کاری خودایە و ئەوەندە هەیە تا ئێمە خواست و خواهیش و ئارەزۆمان لەسەر شتێ نەبێ و عەزم نەکەین بۆ کردنی ئەو شتە خوا دروستی ناکا و هەرکاتێ خواست و خواهیشمان ڕۆی کـردە کردنی شـتەکە و ویستمان بیکەین خـودا ئەیکا . پەیوەندی ئێمە بەو شتەوە ئەوەندەیە کـە ئێمە خاوەن ئیختیارین و ئیختیارە جوزئییەکەی خۆمان هەڵئەسوڕێنین بۆلای ئەو شتە کە ئەمانەوێ بیکەین و ئیتر خوایش دروسـتی ئەکا . خوا لە قـورئانا فەرمۆیەتی : « اللهُ خالِـقُ کُلِّ شیئی » واتە : خـوا دروستکەری هەمۆ شتێکە . هەروەها فەرمـۆیەتی : « واللهُ خَلَقَکُمْ وماتَعْمَلونَ » واتـە : خوا ئێـوە و هەمـۆ کرداری ئێـوەی دروست کردوە . دەلیلیش لەسەرئەوە کە ئادەمیزاد خاوەن ئیختیارە ، ئەوەیە کە خوا فەرمۆیەتی : « لَها ما کَسَبَتْ وعَلَیْها ما اکْتَسَبَتْ » واتە : هەر چاکەیێ کە ئادەمیزاد پەیدای بکا سۆدەکەی بۆ خۆیەتی و هەر خراپەیەکیش کە بە ئارەزۆی خۆی بیکات زیانەکەی لە ئەستۆی خۆیدایە .

★ ★ ★

هەروەها پێغەمبەر درۆدی خوای لێ بێ فەرمۆیەتی :

« الاِسْلامُ اَنْ تَشْهَدَ اَنْ لا اِلهَ اِلاّ اللهُ ، و اَنَّ مُحَمَّداً رسـولُ اللهِ ، و تُقیمَ الصَّلاةَ ، و تُؤْتِیَ الزَّکاةَ ، و تَصُومَ رَمَضانَ ، و تَحُجَّ البَیْتَ اِنِ اسْتَطَعْتَ اِلَیه سبیلاً » .

واتـە : موسـوڵمانەتێ ئـەوەیە شـایەتێ بدەی کەوا لـە (خوا) بەولاوە خوایەکیتر نیە و (محمـد) فروسـتادەی ئەوە . هـەروەها نوێژ بکـەیت و زەکات بدەیت و مانگی ڕەمەزان بەڕۆژۆ بێ و ئەگەر دەسەڵاتت هەبۆ حەجیش بکەیت .

وا کەمێك لەسەر ئەم مەرجانەی موسوڵمانەتییش قسە ئەکەین .

ئەو شەش مەرجەی باوەڕ کە پێشان باسمان کردن هەمۆ بریتێ بۆن لە بیروباوەڕ و شتێکی پەنامەکێ بۆن ، چونکە ئیمان و باوەڕ لە دڵدایە . ئەم پێنج مەرجەی موسوڵمانەتییش هەمۆیان کردەوەن چونکە موسوڵمانەتێ بە کردەوەدا دەرئەکەوێ . یەکەمی ئەم مەرجانە ئەوەیە بە زمان بڵێیت و بە دڵیش باوەڕت بێ کەوا کەس نیە بەندەیێ و بچۆکێ بۆ بکرێ و بە حەق عیبادەتی بۆ بکرێ لەو زاتە بەولاوە کە ناوی (الله)یە و ،بە زمـان بڵێیت و بە دڵ باوەڕت بێ کەوا حەزرەتی (محمد)ی کوڕی (عبدالله)ی کوڕی (عبدالمطلب) پێغەمبەری خوایە و خوا بە ڕەهنمـۆنێ بۆ هەمۆ ئادەمیـزاد و پەریانی نـاردوە . دۆهەمیشیان بەجێهێنانی پێنج فەرزەی نوێژە لە هەمۆ شەو و ڕۆژێکا بەپێی ئەو ئوسوڵە

که له شەرعدا بەیان‌کراوە . سێهەمیشیان ئەوەیە زەکاتی ئاڵتون و زیو و دەغڵودان و حەیوانات و ماڵی بازرگانیی بدەی بەوانەی بەپێی شەرع پێیان‌ئەشێ . چوارەمیشیان ڕۆژۆ گرتنی مانگی ڕەمەزانە لە هەموو ساڵێکدا . پێنجەمیشیان حەجە واتە زیارەتی ماڵی خوا (کەعبە) لە شاری مەککە یەکجار لە ماوەی ژیاندا بەوشەرتە کە دەستت بڕوا و بتوانی بڕۆیت و بێیتەوە بە هێمنی .

ڕۆڵەی دڵ بەندم ، شیرینتر لە گوڵ
دەرست پێ ئەڵێم تێی بگە بە دڵ
بڵێ بە ئەدەب بە زمانێکی پاك
لەسەر ئیمان و باوەڕی ڕۆناك
باوەڕم هەیە بە ذاتی خودا
پەروەردگاری بێ وێنە و هەمتا
هەر ئەو مەعبوودە و بەندەیی ئەکرێ
سوجدەی بەندەگی هەر بۆ ئەو ئەبرێ
هەر ئەو خالیقە بۆ هەموو عالەم
ئاشکرا و پەنهان لە زۆر و لە کەم
هەر تەنیا ئەوە (واجب الوجود)
کەرەم فراوان خاوەن فەیض و جوود

★ ★ ★

باوەڕم هەیە بە فریشتەی حەق
بۆ ذاتی خودا موطیعی موطلەق
باوەڕم هەیە بە پێغەمبەران
بۆ تەمێی هوشیار ڕەوانەکران
بڵێ ئەوانەی وان لە قورئانا
هەر باسیان ئەکەم لە ڕۆی جیهانا
ئادەم و ئیدریس ، حەزرەتی نووحە
هوود و صالحی خاوەن فتووحە
ئیبراهیم و لووط ئەمجار ئیسماعیل
ئیسحاق و یەعقوب ، یوسفی جەلیل
ئەییوبی صابیر ، یونس و شوعەیب
موسا و هارون و ذولکیفلی بێ‌عەیب
ئیلیاس ئیلیەسەع داوود سولەیمان
زەکەریا و یەحیا و عیسای پڕ ئەمان
خاتەمی هەموو ئەم ڕەهبەرانە
بە (محمد)ی شای سەروەرانە

★ ★ ★

درود بە وێنەی بارانی بەهار
بڕژێ بەردەوام لای پەروەردگار
بەسەر گوڵزاری گیانی ئەو ذاتا
نوری پەخشان کرد بەسەر وڵاتا
ئەو (محمد)ەی بۆ هەموو عالەم
بۆ بە سەرچاوەی ئیحسان و کەرەم
ڕەحمەتی ڕژاند بە سەماواتا
بە دڵ و گیانا لە کائیناتا
چەند دڵی مردوی زیندو کردەوە
بە جوانی و بەرزیی وتە و کردەوە
نەسیم بۆی ئەوی هێنا بۆ ناوباخ
غونچە کراوە و پێی بۆ بە گوڵباخ
لەجێی نەزانی وپەستی وسەرمەستی
خەڵکی‌خستەسەر ڕێی حەق‌پەرستی
پیرۆزی هێنا بۆ هەموو ئافاق
ڕۆی زەوی پڕکرد لە دەرسی ئەخلاق
با بڕژێ سەلام وەك تاوی باران
بە گیانی ئەودا بە ڕۆژگاران
جا لە داوێنەی شای پایەداران
با بێ و سەرواز بێ بۆ ئال و یاران
فیداکارانی ڕێی کامگاری
پایەدارانی خزمەت دیاری

تێکۆشەرانی ڕێی ڕاستی ئایین (رَضِیَ اللهُ عَنْهُمْ اجمَعین)
بەڵکو دڵۆپێ لە ئاوی پاکی بگا بە ئێمەیش بۆ دڵ ڕۆناکی
بەو دڵۆپەوە بڕۆین بۆ مەحشەر بۆ ژێر ساى ئاڵاى بەرزى پێغەمبەر

★ ★ ★

باوەڕم هەیە بەو کەلامانە هاتوون بۆ ئەم پێغەمبەرانە
دە لەبۆ ئادەم، پەنجا لە بۆ شیث سێ نازڵ بوە بۆ سەری ئیدریس
دە بۆ ئیبراهیم . صەدە تەواوە ئەم صەد کتێبە (صحف)یان ناوە
تەورات بۆ مۆسا، زەبور بۆ داوود ئینجیل بۆ عیسا بە ئەمری مەعبود
قورئان هاتوە بە بیست و سێ ساڵ بۆ سەر (محمد) شای خاوەن کەماڵ

★ ★ ★

باوەڕم هەیە بە قەزا و قەدەر هەرچێ ڕوبدا خوا ئەیکا یەکسەر
بە دۆ شەهادەت بە شەرم و ئارام باش ئیقرار ئەکەم بە دینی ئیسلام
پێنج فەرزەی نوێژیش ئەکەم تا ئەمرم گشت ساڵێ ڕۆژۆی ڕەمەزان ئەگرم
لە قوت لە حەیوان، دەرەم و دینار زەکات دەرئەکەم بۆ لات و هەژار
کاتێ ماڵم بۆ بە دڵێکی ساف ئەڕۆم بۆ کەعبە بە نیازی طەواف
هەرچێ بزانم باشە بۆ ئیسلام بەپێی هێزی خۆم ئەیهێنمە ئەنجام
سەرەڕای هەمۆی ڕۆم لە خودایە هیوام ڕەحمەتی حەق تەعالایە

★ ★ ★

ڕۆڵە ئەم دەرسە دەرسێکی بەرزە ڕەفتار بە گوێرەی ئەم دەرسە فەرزە
ڕەفتارت پێکرد ئەبێ بە (نامێ) موسوڵمانێکی پوختە و تەمامی

گوڵی دۆهەم ـ گوڵی ترس لە خوا

بەهار بارانی قودسێ ئەڕێژێ
داری ئەنواری نەفسێ ئەنێژێ
ئەڵێ ئەو دڵەی لە خوا ئەترسێ
لە شێوەی شۆمی هەوا ناپرسێ

رَاسُ الحِکمَةِ مَخافَةُ الله

واتە : سەرەتای وتار و ڕەفتاری پەسەند ترسە لە خوای گەورە .

ئادەمیزادی بەختیار بەر لە هەرچێ دەرسی بەسۆدی ئیمان و باوەڕی خۆی بە پەروەردگاری جیهان وەرئەگرێ . کاتێ کە ئەم دەرسەی وەرگرت و تێگەیشت ئەم بارەگای جیهانە و ئەم ئەرز و ئاسمانە و ئەم هەمۆ گیان لەبەرانە و

ئەم ئادەمیزادە بە شکۆ و شانە ، پەروەردگارێکیان هەیە تاق و تەنیا و خاوەن خواست و توانا کە هەمو شتێ ڕامی هێزی ئەوە و ئەتوانێ بە هەمو بارێکا هەڵیسوڕێنێ و ، بە هەمو شتێ زانا و بینایە ، باوەڕی دێتە سەر ئەوە کە خوای تەعالا بە بیر و باوەڕ و وتار و کردەی ئەو ئەزانێ و ، هەرکاتێ و لە هەر شوێنێکدا نەفس و هەوا داوای تاوان و کردەوەی ناپەسەندی لێ بکا بە دڵ شەرمەسار ئەبێ و لە خودای خۆی ئەترسێ و خۆی لەو کارە نابارە لائەدا و ، نەفسی خۆی هەڵئەسوڕێنێ بۆ شتێ کە سوودی لێ وەربگرێ .

هەموکەسێ ئەزانێ کەوا نەفسی ئینسان داوای کردەوەی ناپەسەند ئەکا ، بەڵام لە هەندێ‌کاتدا ئینسان لەبەر شەرمەزارێ لە برا و دۆست و لە ئینسانی خاوەن پایە ئەو شتە تەرك ئەکا . لە هەندێ‌کاتیشا کەسی‌وا نیە شەرمی لێ‌بکا ، بەڵام لە فەرمانڕەوای ئەو ڕۆژە ئەترسێ و لە ترسی گیرۆدە بونی بە ئازاردان و زیندان و زیانی دارایێ خۆی دەست بەردار ئەبێ . زۆر کات و شوێنی‌واش هەیە کردەوەی ناپەسەندی تیا بۆ هەڵئەکەوێ و لەو کات و شوێنەدا کەسی‌وا نیە شەرمی لێ بکا و زۆرداریش دیار نیە تا لێی‌بترسێ . لەم جۆرە کات و شوێنانەدا هەر ترسی خودا و بیروباوەڕی خۆی بە خوا و ترسی پرسیاری دوارۆژ لەو ئیشە نابارەی ئەگێڕێتەوە . جا کاتێ ئادەمیزاد گەیشت بەم پایە ، هەر وتارێ بە دەمیا بێ لەپێشا بیری لێ ئەکاتەوە و لە ئەنجامەکەی ورد ئەبێتەوە و ئەگەر زیانی تیابێ بە دەمیا نایەت . هەروا هەر کردەوەیەك کە تاوانی تیابێ خۆی لێ دور ئەخاتەوە . لێرەدا بە ئاشکرا دەرئەکەوێ کەوا ترسی خوا سەرچاوەی حیکمەتە و ئەبێ بەهۆی ڕەفتار و ڕەوشتی چاك و پاك و سودمەند .

بۆیە خوای تەعالا لە قورئانی پیرۆزا فەرمویەتی : وخافونِ ان کنتم مؤمنِینَ . واتە ئەی ئادەمیزادەکان ئەگەر بەڕاستێ خاوەن ئیمانن لە من بترسن . مەبەستی ئەوەیە نیشانەی ئیمان و باوەڕی ڕاستەقینە ئەوەیە ئینسان لە ترسی ئەو خودایە کە باوەڕی پێی هەیە دەست‌بەرداری کردەوەی ناپەسەند بێ ، ئەگینا ئیمانەکەی یا هەر نیە یا ئەوەندە لاواز و نابودە سودی لێ وەرناگرێ .

ئاشکرایە ئەگەر تۆ بە کەسێکی‌تر بڵێی چیت ئەوێ ئەتدەمێ بەوشەرتە گوللەیەك بنێی بەخۆتەوە یا پیاڵەیەك زەهر بخۆیتەوە یا خۆت بهاوێیتە ناو ئاگرەوە ، ئەوکەسە گاڵتەت پێ‌ئەکا و بەشێت و نەفامت دائەنێ و ئەڵێ چۆن ژیانی خۆم زایە ئەکەم . ئەمەیش هەر لەبەرئەوەیە کە ئەو شتە وا لەپێش چاویا و بەڕاستێ باوەڕی وایە ئەگەر ئەو ئیشە بکا ئیتر ئەبێ دەست لە گیانی خۆی داشۆرێ . لێرەدا دەرئەکەوێ کەوا هەر بیروباوەڕە بەڕاستێ ئەبێ بەهۆی ئەوە کە ئادەمیزاد تۆشی گوناە و تاوان نەبێ .

زۆڵەم ! ئادەمێ سروشتی وایە لە خێر و شەڕدا دۆ بەشی تیایە

دڕونده خووه لەبەر بەدخوێی — فریشته ڕووه لەبەر حەقجۆیی
بەوبارا سوڕا ، ئەداته کێوان — بەمبارا بڕوا ئەگا به کەیوان
پێویسته ئادەم ئاگای له خۆ بێ — ترسی ڕسوایی له ڕۆژی نۆ بێ
هەتا بۆی ئەکرێ لادا له هەوا — ئاگای له خۆی بێ هەتا له خەوا
خۆی بپارێزێ له نەفسی نابار — زینهار بەدتره له ئەژدەها و مار
ژاری ئەژدەها و ماری وشکەغار — ئاگا به ژاری نەفسی بەدکردار
ئازاری ئەوان بۆ ژیانمانه — ئەم بۆ ژیان و بۆ ئیمانمانه

★ ★ ★

هەروا وەهایه لەسەر شاخی بەرز — واهەوات ئەدا ئەتخاته سەر ئەرز
ئەگەر پایەی تۆ وا له فەلەکا — شانبەشان ئەڕۆی لەگەڵ مەلەکا
ئەگەر له دنیا وێنەی ئەولیای — هاوڕازی ڕیزی بەرزی ئەصفیای
کاتێ به هەوا کەوتیته سێباز — ناوی بەدناویت ئەگاته شیراز
به شوێنی هەوا و ئارەزوبازی — لەبەرزیوه دێیت بۆ پایەندازی

★ ★ ★

ئەگەر ئەتەوێ چاره لەمانه — هەر ترسی خودای خاوەن ئەمانه
که ترسی خودا گەیشته ناو دڵ — ئەبێ به چرا بۆ ماڵ و مەنزڵ
پڕتەوی چرا داپەڕێ به تاو — تاریکی دەروون نامێنێ له ناو
باش حاڵی ئەبێ خودا حازره — بۆ کردەوەی تۆ به حەق ناظره
ئەوەی بەم وەزعه خەبەردار ئەبێ — له تاوانباری شەرمەزار ئەبێ

★ ★ ★

حەیا له مەخلوق یا ترسی حوکام — قازانجی نیه بۆ تۆ بەدەوام
کاتێ تەنیایی و ئارەزوی تاوان — هەر ترسی خودا ئەبێ لەناوان
ئەمەیه ڕازی فەلسەفەی ئیمان — کاتێ دامەزرا دینی موسوڵمان
هەتا به خەیاڵ خۆی ڕسوا ناکا — ئیطاعەی نەفسی بەدهەوا ناکا
که لەخوا ترسای به بەرزی هیممەت — دڵت پڕ ئەبێ له دەرسی حیکمەت

★ ★ ★

وتارت ئەبێ به نامەی (نامێ) — عالەم دەرئەکا له مایه خامێ
ڕەفتارت ئەبێ به سەرمەشقی خاص — نەك لەبۆ عەوام ، بەڵکو بۆ خەواص
یانێ به وێنەی ذەڕڕەبینی خاك — گەرما ئەهێنێ بۆ دڵی ڕوناك
نه ئەو به سەرمای زەمهەریر ئەمرێ — نه سەبۆنی گەرم دەرگای تۆ ئەگرێ
ئەمەبۆ تەمێم بۆ ڕۆڵەی هوشیار — که ترسی خودا بکا به حەسار

وا من ئەم دەرسـەم بە دڵی تۆ دا قەت غافڵ نەبێ لە ترسی خـودا
کە غافڵ نەبۆی لـە فەیضی سامێ ئەبێ بە مەردی هەڵکەوتۆی (نـامێ)

گوڵی سێهەم ـ گوڵی شێوە و ڕەوشت

لَقَدْ خَلَقْنا الانسانَ في احسَنِ تَقْويم

پەروەردگاری میهرەبـان فەرمۆیەتی بەڕاسـتێ ئێمـە ئادەمیزادمان لـە جوانترین شێوە و قەوارەدا دروست کردوە لەچاو گیاندارەکانیتردا .

لە واقیعدا خوای گەورە ئادەمیزادی لە گیاندارانیتر جوێکردوەتەوە بـە عەقڵ و بە هۆش بۆئەوە کە بتوانێ بە هەمۆ بارێ بەختیارێ و پیرۆزێ دەردەست بکا بۆ خۆی . هەروەکو سیرەتی بە هۆش جوان کردوە ، صۆرەت و پەیکەریشی بە شێوەی ڕێکوپێك و بە سەر و ڕوخسار و چارەی جوان و چاو و برۆ و دەم و لێو و گەردن و سینە و دەست و پێی نەرم و نیان ڕازاندوەتەوە بۆئەوە کە دەر و ناوی دڵڕفێن و نازدار و شیرین و نازەنین بێ .

بەهار بانگ ئەکا لە ڕۆڵەی نازدار ئەڵێ ئەی بەندەی خوای پەروەردگار
ورد ببـەرەوە لە صـۆرەتی خـۆت لەو عەقڵ و هۆشەی خوا داویە پێت
یەعنـێ ئادەمـێ نـرخی گرانـە (خلیفـة الله) پایـەی ئینسـانە
خوا بـە تەزکیـە تەختـی پێداوە تاجی سـەروەرێ لەسـەر دانـاوە
هەرچێ پێـداوە لـە ورد و درشت لەبۆ سـۆدی خۆی دانـراوە گشت
دڵ بۆ بـیری بـاش لەبـۆ هەوڵدان بۆ دۆزینەوەی ڕێی خـۆشێ ژیـان
بۆ ژینـی بێ ژان بـۆ ڕێی ئـازادێ لەبـۆ ڕزگاربـۆن لـە نامـرادێ
تا بـۆ خـۆی بژێ (کیف ما یشا) بە خۆشـێ بـژێ هەروەکو پاشـا
کەللـە بارەگای مەکینـەی بەسۆد پڕکراو لە هێز بـۆ ڕێگەی مەقسۆد
لە کەللەدایـە دەمـاخ بـۆ شوعۆر دەماخ ئەساسـە بۆ کارەبای نـۆر
وایەر ئەنێـرێ بـۆ گۆڵۆپی چـاو بە ڕاست و چەپدا نۆریان دێتە ناو
لە کەللەوە دێ هێزی چاو و گوێ هێزی بۆنکردن بـۆ هەر بۆنێ بێ
کەللـە ئەنێرێ بـۆ حوضۆری دڵ هەواڵی ماددەی ئاسـان و موشکوڵ
کام دڵ ئـەو دڵە لەطیفەی حـەقە جێی ڕازی خودای فـەردی موطلەقە
زانای ئەسـراری مەفهـۆمی کوللێ جێگەی ئەنـواری کـاتی تەجـەللێ
چاو بۆ تەماشای پـەڕەی کائینات هەتا وەربـگرێ قازانـجی حەیـات
گوێ بۆ حەق بیستـن لەناو وتارا بـۆ سـۆدی ئـادەم لـە ڕۆزگـارا
زمـان بـۆ بەیان بـۆ ئامـۆژگارێ بـۆ نیشـانـدانی ڕێـی بەختیـارێ

★ ★ ★

دەس بۆ دەس‌بردن بۆ خامە و نامە | لەبۆ نوسینی یاسا و بەرنامە
بۆ کردنەوەی کەلامی خودا | لەبۆ موتالای لە ڕۆژ و شەودا
بۆ کردنەوەی کیتابچەی حیکمەت | بۆ وەرگرتنی فنۆنی صەنعەت
لەبۆ ناشتنی داری بە ئەمەر | بۆ وەشاندنی تۆوی خێر و شەڕ
بۆ بەخشینەوەی بەری ڕەنجی شان | بەسەر داماوی بێ دەست و بێ دان
بۆ شەپلاخە دان لە لاگوێی نامەرد | تا هەڵمەت نەبا وێنەی کێوێ هەرد
بۆ شمشێر گرتن بەرەوڕۆی دوژمن | دوژمنی دین و تین و ژینی من
دوژمنی نابار کە تەمێ نەگرێ | ناچار دەس لەبۆ مشتۆی شێر ئەبرێ
شاهێ وا لەسای سێبەری شیرا | لەگەڵ دەهەنده و داد و تەدبیرا

★ ★ ★

پێ بۆ ڕۆیشتن لەسەر ڕێگای ڕاس | لەبۆ ڕاوەستان لە جێگای ئیخلاص
لەبۆ ڕاوەستان لە بالای مینبەر | بۆ دەرسی بەرزی تەمێ بۆ بەشەر
لەبۆ ڕاوەستان لە ڕیزی جەنگا | لەبۆ ڕاکردن بەدوای پلەنگا
لەبۆ ڕۆیشتن بە شوێنی دەرزا | بۆ شان بۆ ژیان لەسەر ڕۆی عەرزا

★ ★ ★

شان لەبۆ ڕەنجە لە ماوەی ژینا | لە ئیشی دنیا و لە ئیشی دینا
تا باری منەت نەڕواتە سەر دڵ | تا بە شانی خۆت بگەی بە حاصڵ

★ ★ ★

پشت بۆ ئەوەیە کە پشتەسۆر بێ | دایم ئامادەی کاری زەرۆر بێ
پاڵ بدەیتەوە لەسەر ڕەنجی خۆت | باڵ دانێی لەسەر مایە و گەنجی خۆت
یەعنێ ئادەمێ شای سەرزەمینە | یاری فریشتەی (روح الأمین)ە
لە هەر سۆدێکا کە دەستی کەوێ | سەری کوڕنۆشی بۆ حەق دانەوێ
بۆ هەر زیانێ دامەن‌گیری بێ | ڕەزا بە قەزا مایەی بیری بێ
یانێ لە دڵا فریشتە خوێ | لەناو کۆمەڵا بەهەشتێ ڕۆیێ
(احسن التقویم) ئەمەیە مەعنای | ئەگەر بەڕاستێ ئادەمی زانای
بەهار بانگ ئەکا ڕۆڵەی دڵ قەویم | لانەدەی لە هۆی (احسن التقویم)
ئینسان بەم‌شێوە ئەبێ بە (نامێ) | ئەبێ بە مەردی فەردی نیظامێ

گوڵی چوارەم ـ گوڵی عەقڵ

بەهار بارانی نیسان ئەڕێژێ
داری هوشیارێ ئینسان ئەنێژێ

لا فَقرَ اشَدُّ من الجَهلِ ، ولا مالَ اعَزُّ من العقلِ ، ولا وَحشَةَ اشَدُّ منَ العُجبِ .

پێغەمبەری خۆشەویستی نازدار سەلامی خوای لەسەر بێ فەرموویەتی:
گەدایی نیە سەختتر بێ لە نادانی و نەفامی و ، ماڵ و دارایش نیە بەنرخ‌تر بێ لە هوشیاری و ، هۆی دوورکەوتنەوە لە کۆمەڵ نیە نابارتر بێ لە لەخۆبایی‌بوون .

پەروەردگاری جیهان ئادەمیزادی بەوە بەختەوەر کردوە کە عەقل و هۆشی پێداوە . ئادەمیزاد بە عەقل ئەزانێ کە خۆی چەند بەنرخە و کە پێویستە تێبکۆشێ بۆ سەربەرزی خۆی و هاوڕێیانی . بە عەقل خوای خۆی ئەدۆزێتەوە و ئەیپەرستێ و بە عەقل فێری زانست و پیشەی بەرز ئەبێ و کردەوەی چاك ئەکا و وڵات ئاوەدان ئەکاتەوە و بەرگری ئەکا لە هەر دوژمنێ کە هێرش بێنێ بۆ سەری و هەرچی هۆی ئاشوب و هەرا بێ لە خۆی و کۆمەڵ و وڵاتی دوور ئەخاتەوە و هەرچی هۆی بەختیاری و سەربەرزی بێ دەردەستی ئەکا .

عەقل هێزێکە خوای عالەم داویەتی بە نەفسی ئادەمیزاد ، ئەبێ بەهۆی تێگەیشتن لەهۆی پێش‌کەوتن و پاش‌کەوتن و پاڵ‌ئەنێ بە خاوەنەکەیەوە بۆ بیروباوەڕی باش و خووڕەوشتی چاك و کردەوەی پەسەند . هەندێ لە زانایان وتویانە خودا دوچاوی دروست کردوە بۆ ئادەمیزاد یەکەمیان چاوی سەرە کە سوورەتی شتی قەوارەدار وەرئەگرێ و ، دوهەمیان چاوی دڵە کە وێنەی شتی بێ‌مادده وەرئەگرێ و ناوئەبرێ بە عەقل .
(بۆ ڕوون‌کردنەوە) : وەك چۆن ئاوێنە بلوورێکی سافە و هێزێکی‌وای تیایە وێنەی ئینسان وەربگرێ ، هەروەها نەفسی ئادەمیزادیش جەوهەرێکی لەطیف و ناسکی وایە خوای تەعالا نووری عەقلی پێداوە و بەهۆی ئەو نوورەوە مەعنا و مەفهوم و شتی بێ‌مادده وەرئەگرێ و سوورەتی هەر شتێکی تیا پەیدا بوو ، بەو سوورەتە ئەڵێن عیلم و زانست . نەفسی ئینسان خۆی حەقی بەسەر شتی ماددەدارەوە نیە . هەرچی لەوانە وەربگرێ بەهۆی حەوواسەوەیە ، واتە بەهۆی چاو و گوێ و تام‌کردن و بۆن کردن و دەست‌دانەوە لە شت .

ئەم عەقلەی کە باسمان‌کرد دو بەشە یەکەم لەگەڵ دروست‌کرانی ئادەمیزادایە و دوهەمیان بەهۆی دەرس و ئامۆژگاری و بەراوردی کارەساتەکانی ڕۆژگار و تەماشاکردنی مێژوی ڕوداوەکانی کۆنی جیهان و پەند وەرگرتنەوەیە لەو شتانەی بەسەر ئادەمیزادا دێن و خاوەن‌عەقلەکە ئاگادارە لێیان .

زانایان بە گەلێ جۆر نیشانەی عەقلیان دەربڕیوە . بۆ وێنە هەندێکیان وتویانە نیشانەی عەقلی ئادەمیزاد ئەوەیە بە زۆری خواستی لەسەر خووڕەوشتی چاك و چاکەکردن بێ لەگەڵ خەڵك و خۆی بپارێزێ لە کردەوەی پەست بەتایبەتی ئەو کردەوانەی ئەبن بەهۆی ڕسوایی . هەندێکی‌تر وتویانە عەقل ئەوەیە ئینسان خۆی لە زۆردار بپارێزێ . هەندێکی‌تر وتویانە نیشانەی عەقل ئەوەیە وتار و ڕەفتاری ئینسان لە شوێنی خۆیدا بێ . هەندێکی‌تریش

وتویانە نیشانەی عەقڵ ئەوەیە هەڵە لە وتاریا کەم بێ .

گەلێ شتیتریش بۆ دیاریکردنی نیشانەی عەقڵ وتراوە . مەسەلا وتراوە ئەوەیە بنیادەم مودارا و ڕابواردنی لەگەڵ خەڵکدا باش بێ . یا ئەوەیە بتوانێ وتاری حەق بکەیەنێ بە خەڵك و فەرمانبدا بە کردەوەی چاکە و بیانگێڕێتەوە لە کردەوەی ناڕەوا بەبێئەوە کە دڵیان ئازار بدا . هەندێکیش وتویانە نیشانەی عەقڵ ئەوەیە ئینسان هەرشتێ لە شوێنی خۆیا بکا . وتویشیانە ئەوەیە بێ بیرکردنەوە هیچی بەدەمدا نەیەت و بێڕاوێژ خۆی نەخاتە ناو ئیشی سەختەوە . هەروا وتویانە عاقڵ کەسێکە قسەی ئەوەندەی شانی خۆی و مەسرەفی بەپێی دارایی خۆی بێ . هەندێکیش وتویانە ئەوەیە لە گەورەیی و حورمەتا خۆی لێ نەگۆڕێ و لەکاتی داماویدا ئابڕوی خۆی نەبا . وتراویشە عاقڵ ئەوەیە ئارەزوی ناڕەوا بەسەریا زاڵ نەبێ .

حەزرەت درودی خوای لێ بێ بە یەکێ لە یارانی فەرموو : فلان ! ئەگەر تێبکۆشێ بۆ زۆرکردنی عەقڵی خوت لە خوا نزیك ئەبیتەوە . ئەویش عەرزی کرد : باوك و دایکم بەقوربانت بێ ، بەهۆی چیەوە عەقڵی خۆم زۆر بکەم ؟ حەزرەت فەرموی خۆت بپارێزە لەو شتانە کە خودا حەرامی کردوون و ئەوانەیش کە خوا واجبی کردوون بەجێیان بهێنە . ئەوکاتە بە خاوەن عەقڵ ئەژمێررێیت . کردەوە و ڕەفتاری باشیش زۆر بکە لە دنیادا عەقڵت زیاد ئەکا و لە خوایش زۆرتر نزیك ئەبیتەوە .

هەندێ لە زانایان وتویانە بیروباوەڕ نیە گەورەتر بێ لە باوەڕ بە خودا و پێغەمبەری خودا و ، وتار نیە پایە بڵندتر بێ لە کەلیمەی (لا اله الا الله) و ، عیبادەت نیە پیرۆزتر بێ لە ئیخلاص واتە لە ساغێ لەگەڵ خوا و ، شەرەف نیە بەرزتر بێ لە شەرەفی وەفا و ، پیاوەتێ نیە پیاوەتیتر بێ لە خزمەتی داماوان و، حورمەت نیە قەدردارتر بێ لە سەخاوەت و بەخشش بە خەڵك و ، هۆی ڕزگاری نیە نزیکتر بێ لە ڕاستێ و ، هۆی خۆشەویستێ نیە بەسودتر بێ لەوە کە لە پاشملە زمانت وەك بەرەوڕو بێ و ، خێرومەندی نیە پیرۆزتر بێ لەوە کە فیتنە و ئاشوب بکوژێنیتەوە و ، چاکەکردن نیە باشتر بێ لەوە کە لە پەنامەکیدا ئامۆژگاری نەفام و نەزان بکەی و ، خزمەت نیە بەرزتر بێ لەوە کە کۆمەڵێ ئادەمیزادی نەزان و نەخوێندەوار پێبگەیەنێ و ، یارمەتێ نیە بەنرختر بێ لەوە کە گیرخواردویەك لە گیروگرفت ڕەها بکەی و ، شەرم نیە بەجێتر بێ لەوە کە ئینسان شەرم بکا لەوانەی شایانی شەرم لێ کردنن وەکو پیاوی پیر و گەورەی لێکەوتو و زانای لەناو نەزانانادا گیرخواردو و ، میهرەبانێ نیە بەنرختر بێ لە میهرەبانێ لەگەڵ خزم و خوێشدا و ، هەمو ئەم پایانە لەسەر عەقڵ و هوشیاری دامەزراون .

ڕۆڵەی بەنرخم ! مامۆستای هوشیار   ئەڵێ ئەی ڕۆڵەی بەڕێزی دڵدار
خوا کە ئادەمێ کرد بە جێگەدار   بۆ یادگاری چەرخی ڕۆژگار
کردی بە پاشای تەختی سەرزەوێ   نایە بەردەستی جێی بەرز و نەوێ
لەبۆ نیشانەی لەناو گیانلەبەر   بە شەرەفی (عەقڵ) تاجی نایەسەر
چونکە پێویستە پاشا هوشیار بێ   بۆ پاسی ڕایەت زۆر ئاگادار بێ

★ ★ ★

بۆ تاریفی عەقڵ لە بۆ خاوەن هۆش   قسەت بۆ ئەکەم مەبە بە سەرخۆش
وەکو ئاوێنە لە جامێکی ساف   وێنە وەرئەگرێ بە شێوە و ئەوصاف
دڵیش جامێکی ناسکی خامە   عەقڵ جیلوەیە لەسەر ئەو جامە
بەهۆی عەقڵەوە وێنەی مەعلوَمات   لەویا جێئەگرێ لە ذات لە صیفات
بەو وێنە ئەڵێن عیلمی ئادەمێ   بەوە ئەبێتە فەردی عالەمێ

★ ★ ★

دەرکەوت کە عەقڵە ئەساسی عیلمە   عەقڵە کە مایەی ئارامێ و حیلمە
عەقڵ ئەساسە بۆ بیری ڕۆناك   عەقڵ ئەساسە بۆ کردەوەی چاك
عەقڵ ئەساسە بۆ ڕەوشتی بەرز   میقیاسە لەبۆ ئاوەدانێ ئەرز
هەر عەقڵە دوژمن ئەکا بە برا   بۆ ڕۆژی ڕەوشت ئەبێ بە چرا
غرامێ لە عەقڵ چاترە بۆ تۆ   لە صەد تۆن عیلم و فەننی کۆنە و نۆ
عیلم ئاسانە هەتا بۆ حەیوان   تەعلیم وەرئەگرێ ئەڕوا بۆ کێوان
نەچیر ئەگرێت و دێتەوە بۆ ماڵ   تۆش گوشتی ئەخۆی حەلاڵ و زەلاڵ
بەلام خۆ بەوە نەبۆ بە ئینسان   هەر یارۆی دوێیە ڕاو ئەکا دیسان

★ ★ ★

عەقڵ دوَ نەوعە یەکەم بە سروشت   دوَهەم وەرگیراو بەهۆی دەوروپشت
گەلێ هۆی هەیە بۆ مەردی زانا   کە کەوتە تەکان لە ڕوَی جیهانا
یەکەمین دەرزی مامۆستای بەرزە   دەرزەکە مایەی ئاوایێ ئەرزە
دوَهەم بەراورد لە ڕوَی جیهانا   ئینسانی هوشیار ئەکا بە زانا
سێهەم عیبرەتە لەو کارەساتە   دێتە سەر یاران لەم سەر بیساتە
وتیان بەڕێوێ کەی عەقڵت دەس کەوت   وتی ئەوکاتەی ڕێچەی برام کەوت
چوارەم وەسیلە هاودەمێ ژیرە   گەنجە یا پیرە ، میر یا گزیرە
لە هەموان چاتر پیری خاوەن دڵ   نەفەس پیرۆزی دڵپاکی کامڵ
(روح القدس)ە هەناسەی ئەوان   نەك هەر بۆ زیندوَ هەم بۆ مردوان
پێنجەم موتالای مێژوَی عالەمە   چەند ثەنای بکەی هێشتاکو کەمە
چونکە ئەحواڵی برای فەوتاوت   دائەنێ لەبەر بیبیلەی چاوت

تێتئەگەیەنێ ئەم بۆ لەناوچوو   وەك هەر نەبوێ ناوی کوێرۆ بۆ
ئەو چۆن ڕزگار بوّ لە زەربەی گەردوّن   بوّ بە شاهێکی سەربەرز و بێچوّن
بەڵام ئادەمێ هەرچەند یەك نەوعە   کە بۆی ئەڕوانێ هەزاران فەرعە
فەرعی وای هەیە بمرێ لەگەڵیا   نە بۆ دین سوّدی ئەبێ نە دنیا
کەڵك وەرناگرێ لە ئامۆژگاریێ   دەماخی دوّرە لە هۆشیاریێ
فەرعی وایش هەیە ئەوەند هوشیارە   ئەڵێی شاگردی بابای عەیارە
فەرعی مەوسوّعەی بیری عالەمە   وێنەی کۆمەڵەی بەنێ ئادەمە
ئەڵێی هەڵئەفڕێ بۆ ئەوجی فەلەك   ئەڵێی یەکێکە لە بەرەی مەلەك
فەرعێ میانە و موعتەدیل حاڵە   بەقەد حاڵی زۆژ خاوەن کەماڵە
بەڕاستێ ئینسان بەصوّرەت ڕەسمە   بەڵام بە سیرەت وێنەی تەلیسمە
هیچ کەس نازانێ ئەسراری ئادەم   مەگەر ئەو خودا هێنای لە عەدەم
هەر ئەو ئەزانێ چێ تیا داناوە   زیوە ، ئاڵتوّنە ، نەوتە ، یا ئاوە
بۆیە تاقمی ژیرانی عالەم   وایان داناوە کە بەنێ ئادەم
هەر شەخصێ بۆ خۆی جۆرێکی وایە   تاقە فەردێکی هەیە بە مایە
ئەم بیرە هەرچەند دوّرە لە ڕاستێ   دەرچوە لەسەر فەرقی ئەشخاصی

★ ★ ★

بەکورتێ ئەڵێم ئەوەی هوشیارە   بەڕاستێ دڵی جێگەی ئەنوارە
بە خۆشێ ئەژێ و بە خۆشێ ئەمرێ   لەناو بەهەشتا شوێنی خۆی ئەگرێ
خۆزگەم بەو ڕۆڵە لەم دەرسە ئەگا   بەهەشتە جێگەی هوشیاری ئاگا
هوشیاری (نامێ) لە ماوەی ژیان   سەربەرزە لەبەر سەربەرزێ گیان

گوڵی پێنجەم ــ گوڵی ئەدەب

بەهار دار گوڵی ئەدەب ئەڕوێنێ
قازانجی تەمێ بۆ تۆ ئەنوێنێ

اَدَّبَنی رَبِّی ، فَأحسَنَ تَادیبی

ڕەهبەری نازدار (درۆدی خوای لێ بێ) فەرموّیەتی : خودا بە میهرەبانێ خۆی تەمێی کردوّم و ئەدەبی داداوم و باش تێی گەیاندوّم و پێی گەیاندوّم .

زانایان باوەڕیان وایە ئادەمیزاد هەرچەند هەمۆ لە یەك کان دەرچوون ، بەڵام لە هێز و توانای نەفسدا جیان لە یەك . یەکێ لە ئەسڵی نەفسییەتی خۆیدا زیرەك و توانا و زۆ لە فەڕ و بەخشش و چاوپۆش و تێکۆشەرە و یەکێکی تر بەپێچەوانەی ئەوەوەیە . بە هەرجۆرێ بی تەمێ و تەربییە و تێگەیاندن و

پێگەیاندن بە بوون و نەبوون و بەپێی بەهێزی و بێهێزی کار لە صیفاتی ئادەمیزادا ئەکا . لەسەر ئەم یاسایە خوای گەورە بۆ سەر هەر تیرەیێ لە ئادەمیزاد ڕەهبەرێکی ناردوە تەمێیان بکا و ، خاوەن دەسەلاتانی جیهان خوێندنگا و دانشگایان داناوە خەڵکیان تیا پەروەردە بکەن و بۆ دەرس دادانی ئادەمیزاد ڕەنجیان کێشاوە .

ڕاستەکەی ئەوەیە ئادەمیزاد کان کانە ، وەکو کانی ئاڵتون و زیو و مس و ئاسن . ئەو هێزەش کە لە ئینساندایە بێ دەستلێدان و تەمێ کردن سوودێکی ئەوتۆی نابێ . بەڵام کە تەمێ و تەربییە کەوتە کارەوە هەرکەس بەپێی خۆی سوودی دەرئەکەوێ وەك چۆن مامۆستای باش کە دەستی برد بۆ کانێ لە کانەکان سوودێکی گەورەی لێ وەرئەگرێ .

ئادەمیزاد وەك هەموو گیانلەبەرێ دوو خوی هەیە . یەکەم ئارەزوو بۆئەوە کە هەوڵ بدا بۆ ئەو شتانە کە بەسوودن بۆ ژین و ژیوار . دوهەم ئاڵۆزی بۆئەوە کە هەرشتێ زیانی لێ بدا لە خۆیی دوور بخاتەوە ، بەتایبەتی ئادەمیزاد بێجگە لەم دوو خووە خوی هوشیاریشی پێدراوە کە بناغەی زانست و سەرکەوتن و یاسا گۆڕینە بۆئەوەی بتوانێ سوود لە شارستانەتی وەربگرێ . جا ئەم سێ خووە یەکی سێ پایەیان هەیە : بەرز و نزم و ناونجی . بێجگە لە پلە ناونجییەکەیان ، ئەو دوو پلەکەیتر بە بەدخویی ئەژمێررێن و هەموو تەمێ و تەربییەیێ بۆ ئەوەیە کە ئادەمیزاد پلە ناونجییەکەیان وەربگرێ .

پلەی ناونجی هوشیاری بریتییە لە حیکمەت واتە زانستی ڕێکوپێك . پلە بەرزەکەشی بریتییە لە جەربەزەیی واتە تیژپەڕی و وردنەبوونەوە لە شت . پلە نزمەکەشی کەودەنی و گۆلییە . پلەی ناونجی ئارەزوویش بریتییە لە عیففەت واتە پاکی و نامووس . پلە بەرزەکەشی فوجوور و بێنامووسییە . پلە نزمەکەشی خومود و دڵ مردوویی و ساردەوەبوونە . پلەی ناونجی ئاڵۆزییش شەجاعەت و دڵ قایمی و ، پلە بەرزەکەشی تەهەوور و خۆپەرت کردن و ، پلە نزمەکەشی خومۆل و لێکەوتوییە .

ئەوشتانەش کە ئەبن بەهۆی پێگەیشتنی ئادەمیزاد لەو خووە باشانە ، زۆرن . بەڵام هۆ بنچینەییەکانی بریتین لەمانە : ئامۆژگاری ، چاولێگەری ، هاوڕێیی ، ترس ، هیوا واتە تەمای دەسکەوتنی قازانج ، بەسەرهاتی ژین .

ئامۆژگاری بەکورتی سێ بەشە . یەکەم ئامۆژگاری ناوماڵ و خێزان . دوهەم ئامۆژگاری دانشگا و خوێندگاکان . سێهەم پەندی هوشیاران وەك پەندی مزگەوت و مینبەر و وتاری کەسانی هەڵکەوتوو لە ژیانا .

چاولێگەری و شوێن کەوتنی ئوسوڵی خەڵکی وڵاتیش بەپێی ئاداب و

نەریتی ڕۆژ ، بەشێکی زۆر بەهێز و کاریگەرە و وەك کەمەند بنیادەم ڕائەکێشێ بۆلای خۆی و گەلێجار بەسەر هۆشی هوشیار و ئایین و ئیعتیباراتیشدا زاڵ ئەبێ .

هاوڕێیەتێ و برادەرایەتێ لەگەڵ هاوڕێ و هاوکاری ژیانی ئینساندا کارێکی زۆر ئەکاتە سەر گۆڕانی ڕەوشت و خۆی ئادەمیزاد . پێغەمبەر (درۆدی خوای لێ بێ) فەرمویەتی : « المُجاوَرَةُ موءَثّرَةٌ » . واتە : تێکەڵێ و دراوسێیەتێ کارئەکاتە سەر خۆی ئادەمیزاد ، خواه بە چاك یا بە خراپ . هەروەها فەرمویەتی : « المَرْءُ علی دینِ خَلیلهِ ، فَلیَنظُرْ احَدُکم من ذا یُخالِلْ » واتە : بنیادەم لەسەر ئایینی دۆست و هاوڕێیەتی . کەواتە با هەرکام لە ئێوە ورد ببێتەوە بزانێ دۆستایەتێ و هاوڕێیەتێ لەگەڵ کێ ئەکا ؟ هەر بۆیەش خوای گەورە فەرمویەتی « یاایُّها الذینَ آمنوا اتّقوا اللهَ وکونوا مع الصادقینَ » واتە : ئەی کەسانێ کە باوەڕتان بە خوا هەیە ، لە خوا بترسن و لەگەڵ پیاوانی ڕاستدا بن .

گەلێ کەسی پاك بوون بەهۆی هاوڕێیەتێ ئینسانی بەدخووەوە بەدخۆ بوون و ، گەلێ پیاوی جاران خراپیش بەهۆی هاوڕێیەتێ هاوڕێی چاکەوە بوون بە پیاوی چاك :

لەگەڵ نامەردان مەبە بە هاودەم — نە ڕۆژی شادێ و نە شەوی ماتەم
لە مار بەدترە یاری ناهەموار — ئەو لە ژین ئەدا و ئەم لە ئیعتیبار
لەگەڵ مەردانا ببە بە هاودەم — بژێ بە خۆشێ و بمرە خاترجەم
مەرد ئەوکەسەیە دڵی مینا بێ — دوو چاوی بازی بۆ حەق بینا بێ
بێ دڵی بێچاو وا لەناو چادا — حاشا لەو کەسە لەم دەرسە لادا

هێزی هیوا و ترسیش لە گۆڕینی خۆی ئادەمیزادا پێویستی بە باس لێکردن نیە . فەرمان بەرداریێ خوا لەلایەن موسوڵمانان و فەرمانبەرداریێ گەورە گەوران و حوکمڕانان لەلایەن خەڵکەوە ، یا بەهۆی ترسی گیان و ژیانەوەیە یا بەهۆی هیوای شان و نانەوەیە . بۆیە خوای گەورە لە ئایەتی هەڕەشە لێکردنی تاوانباراندا باسی پایەی دوارۆژی فەرمانبەرداران ئەکا . هەروەها ئەو سەرۆکانەی ئەیانەوێ تاج و تەختیان پایەدار بێ هەمیشە ئەبێ دەستێکیان بە کیسەی دراو و دەستێکیان بە مشتوی شمشێرەوە بێ ، بەڵام پێویستە شیر و تیر تەنها بەگوێرەی پێویست بخرێنە کار ، ئەگینا کوتەك بە دەست پیاوی بێکەماڵەوە وەك دەمانچەی هێنراوە سەر پێ وایە بە دەست منداڵەوە .

بەسەرهاتی ژین و کەشمەکەشی ڕۆزگاریش ئەوەیە ئادەمیزاد لە وڵاتی خۆیدا بێدەست و بێکەس بکەوێ ، یاخود لە وڵاتی خۆی دەربەدەر ببێ و تۆشی

گەلێ ناهەمواریٚ و گیروگرفت ببیٚ و بۆ هەر نانیٚ زیانێکی تۆش ببیٚ . جا بەهۆی ئەو ڕۆژە ڕەشەوە کە تۆشی بوە بیر بکاتەوە لە حالّی پێشوی خۆی و سەرزەنشتی خۆی بکا لە زایەکردنی مایە و مالّی خۆی یا لە ناسوپاسیٚ و بەدحالیی خۆی و ، پەیمان بکا لەگەلّ خوای خۆیدا کەوا لە پاشماوەی ژیانیدا وەزعی خۆی بگۆڕیٚ و دەسبەرداری خوی خراپ ببیٚ . بۆیە پێغەمبەر درودی خوای لیٚ بیٚ فەرموێیە : « مَنْ لم یوءَدِّبْهُ ابَواهُ ، یؤدبهُ الدهرُ » . واتە : ئەوەی باوك و دایکی تەمێیان دانەدابیٚ چەرخی زەمانە تەمێی دائەدا .

ئەم شتانەی باسمان کردن ئەگەر بکەونەیەك ، کارێکی زۆر ئەکەن لە گۆڕینی خوی ئینساندا . ئەگەر هەر یەکێکیشیان بەپێچەوانەی ئەویان کاری تیا بکەن ، وەك ئەوە باوك و دایك بەجۆریٚ تەمێی منالّ بکەن و هاوڕیٚ بە جۆرێکیتر ، ئەوە سەرکەوتن بۆ ئەویانەیە کە زۆردارە و زۆری بەدەستە ، وەك مەشهورە ئەلێن فەرمان بۆ زۆردارە .

واش هەلّئەکەویٚ ئینسانێك بیٚ ئەم ئەسبابانە ، هەر بەیارمەتیٚ خوای گەورە دلّی ڕوناك ئەبێتەوە و چاوی ئەکرێتەوە و ڕوٚ ئەکاتە بیروباوەڕی پاك و کار و پیشەی چاك . ئەم جۆرە تەمێیە هەر لە خواوەیە .

هەرچۆن بیٚ پێویستە ئادەمیزاد هەمیشە تیٚبکۆشیٚ بۆ ڕەوشتی چاك و کرداری پیاوانە ، بەجۆریٚ کە ویژدانی خۆی شاد بکا و خۆی لە ئازاری دنیا و دوارۆژ ئازاد بکا و کەسیش لە تێکۆشان و هەولّدان نائومێد نابیٚ .

ئادەمیٚ کاتیٚ دێتە دنیاوە   قاقەزی سادەی لیٚ نەنوسراوە
بەپێی ڕۆژی خۆی دەستی لیٚ ئەدریٚ   بەم بارە و بارا ئیشی تیا ئەکریٚ
بەلاّم هەرکەسیٚ بە خواستی خودا   پایەیٚ هێزی بۆ بڕیار درا
زیرەك و کەودەن پەست و بالاّیە   وێنەی قوماشی ئالّ و والاّیە
کاتیٚ بۆی هەلّکەوت ئامۆژگاری ساغ   بیٚ دەماغ ئەبیٚ بە خاوەن دەماغ
پیاوی بە دەماغ لەبەر چالاکیٚ   ئەگاتە پایەی بەرزی ڕوناکیٚ
دیومانە گەلیٚ ئینسانی نابار   بە تەمێی ئوستاد بوە بە سەردار
گەلیٚ ئینسانی بەخولق و مایە   خولقی وەرگەڕا و ڕۆیٚ بە زایە
ئەبینین بە چاو ، ئەزانین بە هۆش   قازانجی دەرمان بۆ پیاوی نەخۆش
دلّ و گورچیلە و چاوی نابینا   چاك ئەکاتەوە دوکتۆری زانا
مانیعیش نیە نەخۆشیٚ بمریٚ   بە دەستی دوکتۆر عیلاجی نەکریٚ
هەروەها تەمێیش بۆ نەخۆشی خوٚ   قازانجی زۆرە نەك بە یەك و دوٚ
مانیعیش نیە ئینسانی دلّڕەش   لە سودی تەمیٚ بیٚ بەهرە بیٚ و بەش
پێویستە ئادەم بە دلّ تێکۆشیٚ   بۆ تەمێی برای تالیٚ بنۆشیٚ
گەلیٚ جار زۆرە قازانجی تەمیٚ   هەندیٚ جار نیە و هەندیٚ جار کەمیٚ

هیچ کەسێ ناڵێ تـەمێ وەهایـە بێ قـەزا و قەدەر وێنـەی قەزایە
ئێمە هەتا هەین لە کورەی ئـافاق ئەبێ تێکۆشـین بۆ بەرزێ ئەخـلاق
نائومێد نەبین بـە هەوا و خـەیاڵ دەس‌بەردار نەبین لە تەمێی منداڵ
ئینجا هەرکەسێ خۆی و ناوچاوی خـۆی و تالیعی خـودا پێـداوی

گوڵی شەشەم ــ گوڵی عیلم و زانست

بەهار لە هەوری ڕەحمەت و ئیحسان
بەسـەر وڵاتـا ئـەڕژێنێ بـاران
بەڵکو دار گوڵی عیلم و مەعریفـەت
بڕوێ بۆ ڕۆڵەی بەهۆش و هیممەت

طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَ مُسْلِمَةٍ

ڕەهبەری نازار سەلامی خوای لێ بێ فەرمویەتی تێکۆشـان بۆ وەرگرتنی عیلم و زانست فـەرز و پێویستە بـۆ هەمۆ موسـوڵمانێ . هـەروا لـە گەلێ فەرمۆدەی‌ترا هانی موسوڵمانانی داوە بۆ داواکردنی عیلم و زانست و فەرمۆیەتی داواکردنی عیلم و زانسـت خێری لە پێویستییەکانی‌تری موسوڵمانەتێ زۆرترە .

لەڕاستیدا زانست ، زانستی هەرچێ بێ ، بەسۆدە ، چونکە ئەو شتەی کە ئینسـان ئەیزانێ ، ئەگەر خاوەن سۆدە ، ئەوە سۆدی لێ وەرئەگرێ . ئەگەر زیان بەخشیشە ، خۆی لەو زیانە ئەپارێزێ . ئەگەر شتێکی‌وایشە سۆد و زیانی نەبێ ، ئەوە سـۆدی زانینەکەی ئەوەیە ئەو شتە لە شتە سـۆدمەند و زیان بەخشەکانی‌تر جوێ ئەکاتەوە و خۆی پێیانەوە ماندۆ ناکا .

بۆیە زانایانی ئیسلام فەرمۆیانە فەرز دۆ بەشە . یەکەم : فەرزی عەینە کە پێویستە بۆ هەر موسوڵمانێکی پێگەیشـتۆ و هوشیار . دۆهـەم : فەرزی کیفایەیە ، واتە ئەگەر لە کۆمەڵەیەکدا یەکێ یا چەند کەسێ جێ‌بەجێی بکا بەسە . لەسەر ئەم ئەساسە گەلێ عیلم و زانست هەیە فەرزی عەینن وەکو زانینی ئەو شتانەی ئایینی ئیسلام بڕیاری داون لەسەر موسوڵمان ، وەکو زانینی واجباتی نوێژ و ڕۆژۆ و زەکات و حەج و باقێ ئادابی ئیسـلام . هـەروەها وەکو عیلمی ڕێك‌کردنی خۆ و ڕەوشت . واتە فەرزە لەسەر هەمۆ موسوڵمانێ بزانێ چۆن نەفسی خۆی پاك ئەکاتەوە لە خۆوڕەوشتی ناپەسەند وەك کینە و حەسۆدێ و بوختان و زیان گەیاندن بە موسوڵمانان و لەخۆبایێ بۆن و چەشنی ئەمانە .

هەندێ زانستیش هەیە فەرزی کیفایەیە وەکو خوێندنی عولۆمی ئیسلامێ، ئەوەی کە پێویستی موسوڵمانانە بۆ تێگەیشتن لە مەعنای فەرمۆدەکانی خوا و

پێغەمبەری خـوا و ، وەکو زانینی کشتوکاڵ و پیشـەسازێ و بازرگانێ و حەیوانداریێ و بەرگریێ لە دوژمن و دەرهێنانی کان و شتیوا . خوای تەعالا لە قورئانی پیرۆزدا فەرمانی داوە بەوە کەوا ئادەمیزاد بەئەرزدا بگەڕێ و سوودی لێ وەربگرێ . هەروا فەرمۆیەتی ئێمە ئاسنمان داناوە کە هۆی هێزە بۆ ئادەمیزاد و گەلێ سوودیتریشی تیایە ــ بەهۆی دروستکـردنی ئەسبابی جەنگ و قاپ و قاچاخی ناوماڵ و پێویستییەکانی ئادەمیزاد کە لەگەڵ خۆیدا هەڵیانبگرێ یاخود لەناو ماڵا دایانبنێ . هـەروا فەرمانیداوە بـەوە کـە موسوڵمانان هـەرچێ لەتوانادایە ئامادەی بکەن و ڕێکیبخەن بۆئەوە کە دوژمنی خوا و دوژمنی خۆیان بترسێنن .

بەکورتێ سەربەرزێ و پیرۆزێ ژیانی ئادەمیزاد لە زانستدایە و تا زانست زۆرتر و بەسوودتر بێ ئادەمیزاد پێشکەوتوتر ئەبێ .

ڕۆڵەی ئازیـزم ، بەندی جەرگەکەم … یادگارەکـەم لـەپاش مـەرگەکەم !
هـەرچێ زانسـتە بۆ تۆ بەسـوودە … عیلم ڕەهنومـای ڕێگـای مەقسوودە
هەر عیلمێ باسی پێویسـتی دینـە … لەسەر تـۆ فەرزی عـەینی یەقینە
وەکو باوەڕت بە خـوا و بە ڕەهبەر … فریشتە و کیتاب ، بە قەزا و قەدەر
بە ڕۆژی حیساب بەهەشت ودۆزەخ … بە وەزعی مردوو لـە ماوەی بەرزەخ
شەهادە و نوێژ و ڕۆژوی ڕەمەزان … حەجی (بیت الله) و زەکات بە میزان

★ ★ ★

پاش ئەمـە عیلمی ئیخلاصـی دڵـە … بێ ئیخلاصی دڵ نەجـات موشکوڵە
بێ پاکێ لە گشت ڕەزیلـەی نەفسێ … ناگەی بە نەشەی ئـەنواری قودسێ
یەکەم هۆی ئەمە صوحبەتی مـەردە … داوێنەی بگرە و ئـاوێنەی بـەردە
ئاوێنـە وێنـەت پێ نیشـان ئەدا … ئەم حەقیقـەتی مـەعنای ئیهتیـدا
صوحبەتی تـاوێ نیگـای لاچـاوی … بەسە بـۆ بەختـی خـوا پێـداوێ

★ ★ ★

پاش ئەمە هەرچێ بـۆ ژین بەسوودە … بۆ ئادەمـیزاد فـەرز و مەقسوودە
یا فەرزی عـەینە لەسـەر هەموکەس … یا بە چەندکەسێ کیفایەتە و بـەس
یەکەم عیلمی طِبّ چاری نەخۆشێ … ئەووەڵ واجبـە ئـەگەر بـەهۆشێ
ئەمجـارە فـەننی ڕیشـەی دارایێ … پێویسـتە لـەبۆ جیهـان ئـارایێ
دارایێ کـە نـان ئەدا بـە عالـەم … دێو ڕام ئەبێ بۆی تـا بەنێ ئـادەم
سوپا و سامان و پاسای ڕۆی جیهان … بـە بێدارایـێ دوورن لـە ئیمـکان

★ ★ ★

بەرگـری دوژمـن بەپێی زەمانـە پێویستی شێوە و شـانی ئینسـانە
فەرمـانی داوە خـوا لـە قـورئانا ڕێکبخـەن ئـەوەی وا لـەئیمکانا
بـۆ ترسـاندنی دوژمنـی دڵڕێش مەیدانی مـەدەن بـا نەیەتـە پێش
گەلێ کـە دوژمـن دوور نـەخاتەوە سـەر ئەنێتـەوە بـە نەهاتـەوە
مار لە باخەڵدا و خەنجەر لـە ڕاسەر یاسینی ئەوێ بـە بێ دەردی سەر

بەهار بانگئەکا ئەی ڕۆڵەی هوشیار هۆش بۆ زانستە و زانستیش بۆ کار
زانستی ئـادەم وێنـەی گـەوهەرە گەوهەر دەسمـایە و بەشی بەشەرە
ڕەهبەری نـازدار فەرمویـە پێمان تێکۆشان بۆ عیلم فەرزە لەسەرمـان
لـەلای ئینسـانێ دڵـی دانـا بـێ نرخی ئـەم واتە قـەت تەواو نـابێ
بێ عیلم و زانسـت نـاگەن بە پـایە کۆمەڵی نـەزان سـوک و ڕسـوایە

★ ★ ★

زانـا نرخی خۆی بە حەق ئەنـاسێ خـۆی نافـرۆشێ بە حەقنەناسێ
کـاتێ خۆی ناسـێ بە (علم اليقـين) ئیمانیش دێنێ بە خـوای عـالەمین
کە جیای کردەوە لـە ڕیزی دێـوان نەیکرد بە وەحشێ سەرهەردو کێوان
جیـای کـردەوە لـە گیـانلەبەران پەیڕەوی بۆ نـارد لەگەڵ ڕەهبەران
هەتـا بە عیلـم و عەدالەتکـارێ بـژێت و بمـرێ بـە بەختیـارێ
ئەمەیە پوختـەی وتـاری (بەهـار) ئـەبێ زانا بێ ڕۆڵـەی بەختیـار
ئـادەمی زانـا (نـامێ) زەمـانە دڵی بـە ئیمـان جێگەی ئەمـانە

گوڵی حەوتەم ــ گوڵی ڕەنجی شان

بەهـار بە بـاران زەوێ تـەڕ ئەکـا
دەشتی دەشتەوان خـاوەن فەڕ ئەکا
تووێ ئەچێنێ بە ڕەنجـی شـانی
کە بێـێ بەهـۆی نـان و ئیمـانی

ما اکَلَ احدٌ طعاماً خَیرٌ مِنْ ان یاکُلَ مِنْ عَمَلِ یَدَیهِ .

پێغەمبەری نازدار فەرموێەتی : کـەس خواردەمەنییەکی‌وای نەخواردوە باشتر بێ لەو خواردەمەنییەی دەسکەوتی ڕەنجی شان و قۆڵی خۆی بێ .

ئادەمیزاد وەکو لە قەوارە و هـۆش و ئەندام و دەسـت و پێـی خۆیـدا سەربەخۆیە ، ئەبێ لە دروستکردنی ژیوار و هۆیەکانی ژیانی خۆیشیا سەربەخۆ بێ و پاش یارمەتیی خوا بە شان و قۆڵی خۆیدا بنازێ . ئادەمیزاد لە شێوەی

درەختدایە و ئەو درەختەش بەنرخە کە بەری باش بدا ، ئەگینا داری بێبەر ئەیبڕن بۆ سوتاندن یا بۆ بەکارهێنانێکیتری وەختێ . کەواتە لە ئینسانیشا ئینسانێك بەنرخە ڕەنجکێش و دارایێ لەپێش بێ . مەسەلەی کوردیێ مەشهورە ئەڵێ : « فرمانکەری ، شیرینی . نۆێژکەری ، نورینی » .

ئینسانی ڕەنجکێش یا گەنجی دارایێ وەرئەگرێ یا لە ڕەنجی منەتی خەڵك ڕزگار ئەبێ . کەواتە بە هیچ بەهانەیێ ڕەوانیە ئادەمیزاد خۆی بکا بە بار بە سەرشانی خەڵکەوە ، چونکە شێوەیوا گیانلەبەرە کێوییەکانیش پێی ڕەزا نابن .

ئادەمی هوشیار ئەبێ تێکۆشێ — بۆ خۆی و گەلی زەحمەت بنۆشێ
پێویستە ئادەم خاوەن بارە بێ — ئەگینا بڕوا هەر ئاوارە بێ
ئەتوانین نیە بۆ ئینسانی ساغ — ئەزانین نیە بۆ خاوەن دەماغ
بڕوانە هەولی دەستەی گیانلەبەر — قرژانگ بە پەلە ئەڕوا بە دوێ سەر
هەموێ دڕندە و چەرندە و باڵدار — چ بێئازار بن چ خاوەنئازار
هەموێ هەوڵ ئەدەن بەدوای ژیانا — شوێنیان جێدێڵن بە سبەینانا
یەعنی لە هێزا لەوان کەمتری — ناتوانێ بۆخۆت بەشێ وەرگری
بێ بۆ بەراورد بۆ ماوەی دوێ ساڵ — باش تێبکۆشە بۆ خۆشێ ئەحواڵ
ئەوجار ئەزانێ چۆن ڕزگار ئەبێ — چۆن بۆ ژینی خۆت فێری کار ئەبێ

★ ★ ★

پێغەمبەر دایم ئەیفەرموێ بە خەڵك — خوا خۆشی نایێ لە پیاوی بێکەڵك
خودا نایەوێ ئینسانی بەتاڵ — نایەوێ شەخصی سادە و بێکەماڵ
خودا طالیبە بۆ ئەخلاقی بەرز — بێ بە مایەی ئاوەدانێ ئەرز
لە ئامۆژگاریێ گوێی خۆت کەڕ مەکە — خۆت بە خەیاڵات ئاخر شەڕ مەکە
خۆت مەکە بە دیل بۆ خەیاڵی خاو — کوڕی فلانم خاوەن پایە و ناو
هەزار ناوی زل نابێ بە نانێ — نابێ بە مایەی پایە و ژیانێ
کێ ڕەنجبکێشێ ئەوە بەختەوەر — کۆسپ وتەگەرەی قەت نایەتەبەر

★ ★ ★

قەت بایێ ئەبێ بە ئاشنا و دۆس — دەسیخۆت ئەبڕێ بەلێوی دەسبۆس
هەزار ئاشنا کە لەگەڵتا بێ — نابێ بە ئەختێ لە باخەڵتا بێ
لێم زویر مەبە ئاشنای دڵپاك — چەند جار دیتەلات بە چیهرەی ڕوناك
بەلام لەپاشان لێت وەڕس ئەبێ — لە خزمەتی تۆ بێمەبەس ئەبێ
بەڵێ وائەبێ یەکێ لە هەزار — خۆی فیدا ئەکا و هەڵئەگرێ ئازار
بەلام بە گوڵێ قەت بەهار نایێ — بۆ ڕازانەوەی ئەرز بەکارنایێ
باسەکەی ئێمە لەسەر ئوسوڵە — لەسەر ژیانی ڕێك و مەقبوڵە
بەسەر کەسەوە خۆت مەکە بە بار — وەك درەختێ بە سایە و سەمەر دار

ئەگەر هاتو ڕەنجت کێشا بەڵام دەسکەوتەکەت ڕەسا نەبوٚ ، ئەوە لەگەڵ ئەوەشدا کە هەمیشە ئەبێ تێبکوٚشێ بوٚ گوٚڕینی وەزعی کەموکوڕی خوٚت ، پێویستە تاخوا دەروٚیەکت لێ ئەکاتەوە ، بەو کەم و کوڕێ خوٚتەوە بساچێنێ و کزێ و لاوازێ و داماوێ خوٚت نەنوێنێ ، چونکە ئادەمیزاد لەناو سێ بەشا ئەژێ: یەکەم دوٚست، دوٚهەم دوژمن، سێهەم بێلایەن. داماوێ نواندن لای کەس لەمانە هیچ سوٚدێکی تیا نابێ،چونکە دوٚستەکانت ناتوانن دەوڵەمەندت بکەن و دڵیشیان بە کزییەکەت پەرێشان ئەبێ . دوژمنەکانیشت شادەکامیت پێ ئەهێنن و بە سوٚکیش ئەکەویتە پێش چاویان و قەدرت نامێنێ و بێلایەنەکانیش ئیشیان پێت نیە و پەیوەندیان لەگەڵت نیە ، خوٚیان ناکەن بە خاوەنی نە خێرت و نە شەڕت و دەربڕینی کزێ خوٚت لایان هیچ دادێکت نادا . بەپێچەوانەوە ئەگەر بوٚ خوٚت بساچێنێ و شان و شکوٚی خوٚت نەشکێنێ ، نە دوژمن پێت شاد ئەبێ و نە دوٚستەکانت دڵ بریندار ئەبن . لەسەر ئەم ئەساسەیە پێغەمبەر دروٚدی خوای لێ بێ فەرموٚیەتی : « القَنَاعَةُ كَنْزٌ لايَفْنى » واتە بە کەم ساچاندن بوٚ ئادەمیزادی بێدەست وەکو گەنجێ وایە هەرگیز نەبڕێتەوە ، لەبەرئەوە کە یەکەم : ئەوکەسەی قەناعەت بکا شان و پایەی خوٚی ڕائەگرێ و کەس بە حاڵی نازانێ . دوٚهەم : ماڵ و منالی خوٚ بە ژیانی کەم و کوڕەوە ئەگرن و هەرکاتێ شتێ لەوە زیاتریان دەسبکەوێ زوٚر سوپاسی خوا ئەکەن و وەك خانەدانە خاوەن دارایەکانیان لێ نایێ کە بە کەم و زوٚر سوپاسی خوایان لانامێنێ ، بەڵکو گەلێجار ناسوپاسێ دەرئەبڕن . سێهەم : ئەو منالانەی بەمشێوە ژیانە پێبکەن هێز بەسەر نەفسی خوٚیانا پەیدا ئەکەن و ئەتوانن لە هەموٚ ڕوٚژێکا بژین . چوارەم : مادەم لەسەر ئەم بارە خوٚ بگرن خوای تەعالا لە دوارۆژا پاداشی باشیان ئەداتەوە . پێنجەم : ئەو خێزانە هەمیشە هەوڵئەدەن بوٚئەوە کە بگەن بە ژیانێکی بەرزتر و بەمهوٚوە خەریکی خوێندن و فێربوٚنی هونەر و پیشە و ئیش و کار ئەبن و خوٚیان پێئەگەیەنن . شەشەم : ئەو خاوەن ماڵانە لە ڕوٚژی قیامەتدا لێپرسینەوەیان کەم ئەبێ لەبەرئەوە کە لە ماوەی ژیانیانا داراییان ئەوەندە نەبوە کە واجباتیان زوٚر بێتەسەر .

ڕوٚڵەم ! بە قەزا هاتو کەمدەس بوٚی لە ڕوٚزگارا تەنگە نەفەس بوٚی
چارت دوٚ شتە یەکەم هەوڵ و دەو لە ئیش و کارا بە ڕوٚژ و بە شەو
دوٚهەم قەناعەت یانێ ساچاندن بەوەی کە هەتە بێ خوٚ نواندن
بێسوٚدە گەدا خوٚی ڕسوا بکا لای دوٚست و دوژمن ئەلوەدا بکا
دوژمن لە کەیفا بێ شادمان دوٚستیش خەفەتبار چاو پڕ لە گریان
ماوەیێ بژێ بەو خودا داوە نان و پیازە یا چوٚڕێ ئاوە
پاش ئەوە قەزا ئەگەڕێتەوە قاپێ داراییت لێئەکرێتەوە
کردم نەگوٚڕا و بە بێ ماڵ مردێ ژیانت چیە ئەگەر توٚ مەردی
جەزا لای خودا و سەربەرزێ جیهان بەسە بوٚ مەردی دەروٚن فراوان

ئەگەر وا ڕێکەوت هەر بە گەدایێ مایتەوە و ناچار بوی بۆ دەست درێژ کردن لە بەردەمی خێرۆمەندانا ، لەمکاتەدا مانیع نیە شت لە خەڵکێ وەربگرێ و چاری داماوێ خۆتی پێبکەی ، لەگەڵ ئەوەیشدا کە دەستی خێرومەندەکە بە خاوەن حورمەتتر دائەنرێ لە دەستی خۆت وەکو پێغەمبەر فەرمویە : « اليَدَ العلْيا خَيْرٌ مِنَ اليَدِ السُفْلى » واتە : دەستی بەخشندە لە دەستی وەرگر چاترە . جا ئەم شتەی کە وەری‌ئەگرێ لە خێرۆمەند ، ئەگەر لە واجباتی دینێ بێ ، ئەوە بە هەر حاڵ قەید ناکا . بەڵام ئەگەر شتێکی‌وا بێ بە منەت و نازەوە بتداتێ ئەوە وەکو ئاوی سەرەمەرگ وایە و مردنی ئینسان چاکترە لەوە کە خۆی گیرۆدەی منەت بکا .

من لە بۆ تۆمە ئەی ڕۆڵەی هوشیار — خۆتم لێ مەکە بە مەلی سەردار
گوێ بگرە بە دڵ لەم پەند و دەرزە — ڕای‌بگرە تا وای لەسەر ئەم ئەرزە
شانت بفەوتێ لە کوڵ و کێشا — دەستت بسوتێ لە خۆڵەمێشا
دڵت ببرژێ بە کورەی زەحمەت — چاترە لەوەی بژیت بە منەت
زینهار ڕۆڵەکەم منەت‌بار نەبێ — بە باری منەت شەرمەزار نەبێ
بکێشە خاری مەینەت و ماتەم — مەکێشە باری منەتی حاتەم
چاوەڕێ نەبێ بۆ نانی خەڵکێ — نانی دەسی خەڵك هیچ نیە کەڵکی
شەخسی چاو لەدەس بەچەشنی دیلە — بە دڵ داماوە و بە گیان زەلیلە
بڕۆ بە ڕەنجی قۆڵ و شانی خۆت — ببە بە خاوەن پوڵ و نانی خۆت
بڕۆ دەس ببە لەبۆ دانی مار — نان مەخۆ لەسەر شێوەی خزمەتکار
ئەو ڕاوەستانەی لە بۆ ژیان بێ — یاخوا بە چەشنی ژاری ماران بێ
گەلێ خزمەتکار خۆیان فیدا کرد — بێجگە لە مردن هیچیان دەرنەبرد
هاتۆ بەندە بوی بەندەی خودا بە — لە دەرگای ئەودا سەر بە سەودا بە
ئورێکی وەها ئەدا بە دڵت — خۆت بیکەیتەوە گرێی موشکوڵت
هەر ئا بەو نورە ڕێگا دەرئەکەی — بە مایەی دین و دنیای خۆت ئەگەی
ئەمەیە دەرسی مامۆستای دڵسۆز — بە ڕەنجی شانە ژیانی پیرۆز
کەسێ (نامێ) بێ وەرئەگرێ ژیان — لە باری لەش و لە ئەنواری گیان

★ ★ ★

سوود و قازانجی ئادەم بۆ ئادەم — میزانە لەبۆ نرخی بنیادەم
هەتا زۆرتر بێ سوودی لەئاوا — باشتر جێ‌ئەگرێ لە پەردەی چاوا
بەڵام ئەم سوودە ئەگەر بە شانە — هەرچەندە زۆر بێ هێشتا نوقسانە
سوودی بە عیلم و زانستی ئەوە — ئەوەیە چرای تاریکەشەوە
خەڵکێ ئەخوێنن ئەبن بە زانا — لە هەر بابەتێ لە ڕوی جیهانا
پەرەئەسێنێ عیلم و زانستێ — کۆمەڵ دەرئەچێ لە دیلێ و پەستێ

★ ★ ★

ئادەمیٖ نەزان داری بیٖ بەرگە ژیانیشی هەر بە وێنەی مەرگە
پاشازادە بیٖ لە ڕۆژی نەهات ناگاتە پوولیٖ نرخی لە وڵات
کاتیٖ زانا بۆ پیشەوەر ئەبیٖ لەناو کۆمەڵا هونەروەر ئەبیٖ
ئەو ئۆمەتانەی پێشکەوتوی چەرخن لەبەر زانستە وا خاوەن نرخن
یەکەم زانستی پێویستی ئاین تا بە منداڵیٖ حاڵیٖ بیٖ لە دین
دۆهەم زانستی تەئریخی ڕەهبەر ئەوەی لەسەرمان بوە بە سێبەر
سێبەری ڕەحمەت بە ڕەوشتی چاك بە کردەوەی بەرز بە دڵی ڕۆناك
سێهەم زانستی مێژۆی کارەسات هەتا تیٖبگەی لە مێژۆی وڵات
چوارەم زانستی فەن و پیشەی بەرز هۆی ئاسایشی ئادەمیٖ سەر ئەرز
پێنجەم زانستی فەننی ئیدارە لەبۆ قازانجی گەلی ئاوارە
شەشەم زانستی یاسای یەکێتیٖ کە ئەبیٖ بەهۆی پیرۆزیٖ گێتیٖ
حەوتەم زانستی ئەخلاق و ڕەوشت ئەوەی کە جیهان ئەکا بە بەهەشت
واتە کە دەرچۆی لە خۆپەرستیٖ عالەم دەرئەکەی لە پایەی پەستیٖ
هەشتەم ئیخلاص و فیداکاریٖ تۆ بۆ ئاوەدانیٖ جیهانێکی نۆ

★ ★ ★

بەمانە ئەبیٖ ئیکتیفای ذاتیٖ یانیٖ ژیواری دۆر لە نەهاتیٖ
ئیتر چۆن ئەبیٖ تۆ بیٖ ئەمەل بیٖ دۆر لە زانست و عیلم و عەمەل بیٖ
بۆ بە وێنەی شێر ناچیتە مەیدان بۆ نابیٖ بە شێر بۆسەر نامەردان
هەتا شیری ساف بکەیتە گەرۆ خوێنی پیس نەمژیٖ بە وێنەی زەرۆ
ئەمەبۆ دەرسم ، واتەم تەواوە مادەم ڕۆڵەی ژیر هەیە لەم ناوە
ئەوکەسەی ژیرە (نامیٖ) مەشرەبە بەرزیٖ لای خودای بە دڵ مەتڵەبە

گوڵی هەشتەم ـ گوڵی سوٚد و مەنفەعەت

بەهار باخاتی کەرەم ئەڕوێنیٖ
سەرچاوەی سوٚدی عالەم ئەنوێنیٖ

خَیْرُ النّاسِ اَنْفَعُهُمْ لِلنّاسِ

ڕەهبەری نازدار سەلامی خوای لیٖ بیٖ فەرموٚیەتی : چاترینی ئادەمیزاد ئەوکەسەیە سوٚدی زۆرتر بگەیەنیٖ بە ئادەمیزاد .

هۆی قازانج گەیاندنی ئادەمیزاد بە ئادەمیزاد زۆرە .

یەکەم قازانج گەیاندنە پێی بە لەش ، بەوجۆرە کە ئینسان هەر خزمەتێکی بۆ بکریٖ بە لەشی خۆی بیکا ، وەکو خزمەت کردنی لیٖقەوماو و دەرمان کردنی

نەخۆش و دەستگرتنی پیر و کوێر و شارەزایی کردنی غەریب و یارمەتیدانی ئەوکەسانەی پێویستیان بەو یارمەتییە هەیە . دۆهەم پایە و شانە . بەمجۆرە کە ئادەمیزادی بەنرخ و پایە بڵند هەوڵبدا بۆئەوە کە ستەم لێکراوێ ڕزگار بکا و گیرۆدەیێ لە بەند دەربێنێ و بێجێگە و ڕێگەیێ دامەزرێنێ و بە قسەیەك ئینسانێکی بێکەس و بێدەس پێبگەیەنێ . سێهەم ماڵ و داراییە ، واتە ئینسانێکی دارا و دەوڵەمەند لەپاش ئەوە کە واجباتی دینێ لەو ماڵە دەرکرد تا بۆی هەڵئەسوڕێ ئەگەر بێدەستێکی چاو پێکەوت ماڵی دنیای بداتێ و قەرزی بۆ بژێرێتەوە ، بەتایبەتێ بۆ خزم و خوێشی خۆی و ، سەرپەرشتێ هەتیو و داماو بکا و دارایێ خۆی خەرج بکا بۆ دروستکردنی مزگەوت و قوتابخانە و میوانخانە و میوانداریێ بکا و هەرشتێ هەڵکەوت بەگوێرەی خۆی ماڵی تیا صەرف بکا . چوارەم عیلم و زانستە . پێویستە هەرکەس لە زانیاریێ بەشدار بێ بە قەدەری خۆی ئەو زانستەی بە خەڵك بڵێت و ئەو عیلمەیان پێ نیشانبدا و مەنعی نەکا لە کەس ، وەك پێغەمبەری نازدار فەرمۆیە : « العِلمُ لا یَحِلُّ مَنعَهُ » واتە ڕەوا نیە مەنعی عیلم و زانست بکرێ لەوانەی ئەتوانن وەریبگرن و پێویستە ئینسانی زانا زانستەکەی خۆی بڵێ پێیان و ئاگاداریان بکا لێی .

ئاشکرایە ئەم عیلم و زانستە هەمۆ جۆرە عیلم و زانستێك ئەگەیەنێ ، لە عولۆمی دینێ و عولۆمی دنیایێ ، واتە ئەو عیلمانەی کە ڕاستەوخۆ باسی ئایین ناکەن وەکو ئەندازیاریێ و ماتماتیك و ژمارە و مێژۆی جیهان و جوغرافیا و هەر زانستێکیتر .

ئادەمێ لەپاش ئیمان و باوەڕ　　نرخی قازانجە بۆ گەلی بەشەر
ئادەمێ دارە ، دار لەبۆ بەرە　　یا لەبۆ خانۆ یا بۆ سێبەرە
یا بۆئەوەیە بکرێ بە خانۆ　　یاخود بسوتێ و بخرێتە کوانۆ
ئەگەر سودێکی لەمانەی نەبێ　　نەبێ چێ نابێ ، بێ چێ ئەبێ
سۆدی ئادەمێ بە لەشە و بە ماڵ　　بە پایە و شانە و بە عیلم و کەماڵ

★ ★ ★

هەندێ ئادەمێ بە وێنەی کانە　　مایەی ژیانی نەوعی ئینسانە
ڕێ نیشاندەرە بە گەلی گومڕا　　ئەیانپارێزێ تا نەکەونە چیا
ئەبێ بە مەڵهەم بۆ زامی خەستە　　ئەبێ بە تریاق بۆ ماران گەستە
ئەبێ بە پەنا ڕۆژی لێقەومان　　ئەبێ بە دەوای دەردی بێدەرمان
نان پەیدا ئەکا و ئەیدا بە بێنان　　چ لە دۆستان ، چ لە دوژمنان
بە یەك دۆ قسە ئادەمێ دڵسۆز　　شەوی شۆم ئەکا بە ڕۆژی نەورۆز
ئەم ئینسانانە کلیلی خەیرن　　زینەتی دنیا و شیاوی سەیرن
یاخوا پیاوی باش هەر پایەدار بێ　　بۆ گەلی داماو هەر سایەدار بێ

ئافەرین مەردی سالە گرانێ بەهەشتی کڕێ و بە خۆی نەزانێ
چلەی هەسوونی خانەدانەکان بە بەرزێ گەییە حەددی (لامکان)
ئەوەی لەبۆ گەل ئەبێ بە قەلا ئەیانپارێزێ لە دەرد و بەلا
کەللەی ئەگاتە کلاوەی کەیوان لە گەرمای ئەولاش وا لەژێر سەیوان
بەپێی قازانجی بەشەر بۆ بەشەر پایەی بۆ دانا حەزرەتی ڕەهبەر
ئیتر هەرکەسێ خۆی و بەختی خۆی خۆیو ناوچاوو بەختو تەختی خۆی
ئەمەیە دەرسم لەبۆ خاص و عام شەخسی خێرۆمەند ئەگا بە مەرام
خێرۆمەندییە بە فکری سامێ مایەی مانەوە بۆ مەردی (نامێ)

گوڵی نۆهەم

گوڵی بەندەیێ خوا و خزمەتی باوك و دایك

کاتێ ئەبارێ بارانی بەهار
گەردنبەند ئەکا بۆ گوڵی گوڵزار
ئەڵێ خەڵکینە ئەگەر حەقناسن
بەم گەردنبەندا خودا بناسن

وَقَضى رَبُّكَ انْ لا تَعْبُدُوا الاّ اياهُ وبِالوالِدَيْنِ اِحساناً .

پەروەردگاری بینا و تەوانا فەرمانی بە هەمێ هوشیارێ داوە کەوا پێویستە سەری بەندەیێ هەر بۆ خودای خۆتان دانەوێنن و تەنیا ئەوکەسە بە پەروەردگار بزانن کە ئێوەی لە نەبوون دروست کردوە و بە پڕتەوی بیر و هۆش ئێوەی ڕازاندوەتەوە . بەرابەر بەو باوك و دایکەیش کە ئێوەیان پێگەیاندوە کردەوەی چاکە نیشان بدەن .

خوای گەورە لەم ئایەتەدا باسی دوێ شتی گەورەی کردوە . یەکەم فەرمانی بە هەمێ هوشیارێ داوە کە خوای خۆیان بناسن و بەساغێ بیپەرستن و لەسەر یاسای ئایینی پاك بەندەیێ بۆ بەجێبهێنن . ئەم پەندە زۆر ڕۆناك و بایەخدارە لای ئەوانەی بە بیر و هۆشی ڕاست دڵیان ڕۆشن بوەتەوە ، چونکە ئەوەی کەمێك بیر بکاتەوە ئەزانێ کەوا ماوەیەك لەوەوپێش نابوود بوە و ناوونیشانێکی لە جیهانا نەبوە و ئەو پەروەردگارە تەوانایە بەتەوانایێ و حیکمەتی خۆی دروستی کردوە و صوورەت و شێوەی جوان و سیرەتی ئینسانانەی پێداوە و لە هەمێ لایەکەوە ناز و نیعمەتی بەسەرا ڕژاندوە و یاسای وەرگرتنی ئەو نیعمەتانەیشی بۆ دەربڕیوە . ئەشزانێ ئەم هەمێ کردەوە جوانانە لە نابوود و ناتەوانا و نەفامەوە مومکین نابن . کەواتە ئەبێ ئەوکەسەی کە دروستی کردوون

پەروەردگارێکی خاوەن کەماڵ بێ و پێویستە بۆ دەربڕینی سوپاسی نیعمەتی ئەو بیناسن و فەرمانەکانی بەجێبێنن . (مع العلم) هەر فەرمانێ خوا دابێتێ هۆی پیرۆزێ و بەختیاریێ ئادەمیزادە و بێ ئەو فەرمانانە ئادەمیزاد بە ئاسایشی ڕاستەقینە ناگات .

دۆهەم فەرمانی داوە بەوە کە ئینسان بەرابەر بە باوك و دایکی ، هەرشتێ کە شایانی شانی ئەوانە و ئەبێ بەهۆی دلخۆشێ و سەربەرزێ ئەوان بەجێیبێنێ . بەڕاستێ بێجگە لەوە کە باوك و دایك هۆی پەیدابونی ئینسانن ، منالْ بە میهرەبانێ ئەوان ئەژێ و ئەوان لە هەمۆ زیانێك ئەیپارێزن و تەمێ و تەربییەی ئەکەن و فێری خوێندن و پیشە و سنعاتی ئەکەن و دارایێ خۆیانی بۆ دائەنێن و ئاسایش و ئاسۆدەیێ لە خۆیان حەرام ئەکەن بۆی و هەرکاتێ ناساغێ و نەخۆشییەك بەسەریا بێت بە هەمۆ جۆرێ هەوڵئەدەن بۆ چارکردنی . بەشادێ و دلخۆشێ ئەو دلشادن و بە خەمگینێ و زویرێ و بێئاسایشێ ئەو پەرێشان ئەبن و بە مردنی ئۆقرەیان لێ ئەبڕێ .

جا کەی ڕەوای حەقە و ویژدان کەی قوبۆلی ئەکا منالی بەشەرەف و پیاوەتێ ئامادە نەبێ بۆ هەر خزمەتێ بەرابەر بەم باوك و دایکە و حازر نەبێ هەمۆ پاداشێکیان بداتەوە . مەگەر ئینسانێ کە خۆی بە نەوەی ئادەمیزاد نەزانێ قایل بێ بەوە . بۆیە خوای تەعالا فەرمانی داوە بە ئینسان ئەفەرموێ بالی نەرمێ و شەرم و ئینسانیەت پانبکەرەوە لە بەردەمی باوك و دایکتا و لە بەرپێیانا و لە خودا بپاڕێرەوە بۆئەوەی لە گوناهیان خۆش بێ و ، هەر فەرمانێکیان دایتێ ، کافربۆن و گوناەکردن نەبێ ، هەمۆی بەجێبێنە . ئەگەریش هاتو باوك و دایکی ئینسان کافر بۆن ، پێویستە لەسەر منالەکەیان بە ساغێ و خزمەت گوزارێ هەلسوڕێت ، چونکە ئادەمیزاد هەرگیز ناتوانێ بەتەواوێ حەقی ڕەنج و زەحمەتی باوك و دایکی خۆی بداتەوە . بەتایبەتێ حەقی ئەو دایکە داماوە کە نۆ مانگ ئەم ڕۆلەیەی لە سکیدا هەلگرتوە و دۆ سالْ ناوبەتێ بە سنگیەوە و شیری داوەتێ و تا گەیشتوەتە ڕادەی پێگەیشتن لەش و بەرگ و پۆشاکی بۆ شۆردوە و نان و چێشتی بۆ دروستکردوە و بەدل و گیان ئامادەبوە بۆ بەجێهێنانی هەمۆ ئارەزۆیەکی . هەر بۆیەشە پێغەمبەری نازدار فەرمۆیەتی : « الجَنّةُ تَحتَ اَقدامِ الاُمّهاتِ » واتە بەهەشت لەژێر پێی دایکاندایە ، بەومەعنا کەسێ بیەوێ بچێتە بەهەشت پێویستە لەژێر پێی دایکیا بکەوێ بۆئەوەی ئەویش پێ بنێ بەسەریا ، ئەوسا دەرگای ڕەزامەندێ خوای بۆ ئەکرێتەوە و شیاوی ئەوە ئەبێ بڕواتە بەهەشت . بەکورتێ پاداشی ڕەنجی باوك و دایك لەسەر ئینسان تەواو نابێ .

ئەگێڕنەوە پیاوێ هات بۆ خزمەتی پێغەمبەر درۆدی خوای لێ بێ عەرزیکرد : ئەی پێغەمبەری خودا ! دایك و باوکم زۆر پیر و بێهێز و ناتەوان

بوون وایان لێهاتوه ئەوی ئەوان کاتی منالیم لەگەڵ منیان کردوه منیش ئیستا لەگەڵ ئەوانی ئەکەم . ئایا بەمجۆرە خزمەتەی ئەوان من توانیومە تۆڵەی خزمەتی ئەوان بەتەواوێ بدەمــەوە ؟ پێغەمبەر لە وەڵامدا فەرموێ : نەخــەیر ! تۆڵەی خزمەتی ئەوانت نەداوەتەوە ، چونکە ئەوان کە خزمەتی تۆیان ئەکرد لە خواش ئەپاڕانەوە کە عومرت درێژکا ، بەڵام تۆ داوای ئەوە لە خوا ئەکەی کەوا ئەوان بمرن و تۆ لە دەستیان ڕزگار ببێ .

ڕۆڵەی شــیرینم ، نــوری چاوی من   ئەم دەرسە بەرزە وەربگــرە لــە من
کەســێ نابۆد بــێ لەســەر بســاتا   نیشــانەی نــەبێ لــە کائیناتــا
جــا پــەروەردگار بــە تــاقی تەنیا   پۆشــاکی (وجــود) بــکا بەبــەریا
بە بیر و هۆش و دەمــاخی پــەرداخ   بیــکا بــە ئاڵا ، واتــە بــە بەیداخ
ڕێگەی پیرۆزێ بــۆ هەردوێ جیهــان   پێ نیشان بــدا ئاشــکرا و پەنهــان
بــەرگی حورمـــەتی بکــا بەبــەرا   هــەزار نیعمــەتی بکـــا بەســەرا
توخــوا ئینســـافە کــە نەیپەرستێ   بەندەیێ نەکا ، بە هەمێ هەســـتێ ؟!

★ ★ ★

کاتی نەخۆشێ یاخــود ئێشی چــاو   یا هەر مەینەتێ بۆ تــۆ بێتــە نــاو
هەرکەس بۆت ببێ بە هۆی ڕزگاریێ   ڕزگـــارت بکـــا لــــە دەردەداریێ
هەتــا بمێنێ لەســەر ڕوی جیهــان   خزمەتی ئەکەی بــە دڵ و بــە گیان
دەی چۆن ئەگونجێ کــە پەروەردگار   بە حەق نەناسێ ئەی ڕۆڵەی هوشیار
بــاوەڕم وایــە ڕۆڵــەی بــە مــایە   بــە دڵ موطیعــی فــەرمانی خوایە
چونکە بە یاسای بیر و هــۆش و فام   ئیطاعەی فــەرزە مەگەر بــۆ نەفــام
بەڵکو نەفــامیش حــازرە بــە ذات   لەبۆ تەســـبیحی خــودای کائینات
(ســبحَ للە) بخــوێنــــەرەوە   لــەو تەســــبیحاتە ورد ببــەرەوە
ئەمجار ڕۆڵــەکەم ، بینــایێ چــاوم   ڕۆنــاکێ دڵ و هێـــزی هەنـــاوم
کەمێ بڕوانــە بــە بیرێــکی پــاك   لەکوێــوە هــاتێ بۆ دنیــای ڕۆنــاك
نازانێ چەند مانگ بە ئێش و ئــازار   بــۆ دایکت بۆتۆی بــە بــاری نابار
بــە پاڕانــەوە بـــە دوعــا و نــزا   لێی کەوتیتە خوار بــە جەور و سزا
کاتێ داکەوتێ ئــەی ڕۆڵەی شیرین   پارچە گۆشتێ بۆی بێهێز و بێتین
دایکی بــەڕەحمت بــە پێویستێ دڵ   پەوەردەی کردی هەروەك پەڕەی گوڵ
هەڵیەپەڕاندی لەسەر ســینە و دڵ   تۆ بۆتۆی بە گوڵ ، ئەویش بە بولبوڵ
شەوگار لە گەڵتــا بە تــاقی تەنیا   لە خــۆی تێکئــەدا لــەزەتی دنیــا
ئەیگوێزایتەوە ئــەمبەر و ئــەوبــەر   جاریێ بۆ هەتاو ، جاریێ بــۆ ســێبەر
بە ئاوازی خــۆش ، بــە لایــەلایــە   ئەیکردیتە خــەو بــە ڕۆڵەی دایــە
لــە بــەربەیانا بــە تــاوی ســـینە   بۆی گەرم ئەکردێ نــاوی مەسینە

لەشی ئەشۆردێت بە ئاوێکی پاك   ئەیکردە بەرت پۆشاکێکی چاك
هیوای وەهابو کە تۆ پێ بگەی   تۆزێ ئاسایش بە گیانی بدەی
ئیستا کە بووێ بە دارێکی بەرز   پاداشی دایکت لەسەر بوە بە فەرز
خزمەتی بکە بە میهرەبانێ   بە هەر شێوەیێ باشی ئەزانێ
نمی عارەقی ماندو بونی ئەو   لەبەر شەونوخنێ وڕەنجی ڕۆژ وشەو
نرخی ئەکاتە هەزار دڵۆپ خوێن   لە لەشی ڕۆڵەی بە شەرەف و شوێن
جا با تۆیش بەرو سێبەرت هەبێ   هۆش و مەشرەبی سەروەرت هەبێ
ئەگینا مەڵێ خاوەن ئەژادم   یا لە ڕەسەنی ئادەمیزادم

★ ★ ★

فەرمۆدەی ڕەهبەر بەرز و باڵایە   بەهەشت لەژێر پێی دایکی خۆتایە
دایەنیش بونی دایکتی پێیە   تا قەدری بگرێ کارێ بەجێیە
ئەمجار بۆلای باب سەر بەرەوە   قاپێ ئیحسانی لێ بکەرەوە
ئەگەر گەدا بو یاخود دەوڵەمەند   خزمەتی کردی بابەی ئەرجومەند
بێجگە لە ڕەنجی تەمێ و تەسکینت   تەعلیمی عیلم و پیشەی ڕەنگینت
ئەبرژا بۆ تۆ بە وێنەی کەباب   دڵی وێنە بۆ بۆ تەختەی قەساب
لەگەڵ ئەم هەمۆ دەرد و مەینەتە   هێشتا هەر ئانێ دەم بە منەتە
بە بێشەرمانە ڕۆت هەڵئەماڵێ   بە ڕۆیانا دێیت بە ترش و تاڵێ
دایکت بۆ ئەملا ، باوکت بۆ ئەولا   دەربەدەر ئەکەی بێ ترسی خودا
ڕۆڵە پێت ئەڵێم دەرسێ باشە بۆت   خودا بناسە و باوك و دایکی خۆت
هەرکام لەمانە خزمەتی نەکەی   سەرپەنجەی حەسرەت بە دەما ئەبەی
ئەوسا لەبۆ دین یا لەبۆ دنیا   قازانجێکت کرد بۆ خۆت بێ تەنیا

★ ★ ★

قەت نەکەی بڵێی دایکم بەدخوە   بۆڵەبۆڵکەر و بە دەم و ڕوە
ژن و منداڵ و ئاشنا و میوان   لە داخی دایکم دایانە کێوان
بە تیری تانە دڵ کون کون ئەکا   بە دەرزێ کاری چەند سۆزن ئەکا
گوێ بگرە ، برا ، کێ بێ لەم دنیا   کە حەڵوای گەزۆ ئەچێ بەدەمیا
مەرد ئەو مەردەیە کاڵێ بکوژێ   بۆ شیفای ئازار تاڵێ بچەژێ
کاڵە ئەوکەسەی تاڵێ ئەچێژێ   لەبۆ پیاوەتی ئارەق ئەڕێژێ
لەمەوەیە دایك سروشتی وایە   ژین و مردنی لەگەڵ تۆدایە
تۆش لەبەر خودا و تۆڵەی ڕەنجی ئەو   هەندێ هەڵبگرە لە مەینەتی ئەو
ئەمەیە پەندی مامۆستای دڵدار   گوڵچینی ئەکا ئینسانی هوشیار
هوشیاری تەواو بەندەی خودایە   کە خزمەت ئەکا بە بابە و دایە
(نامێ) بەم شێوە ئەگا بە مەرام   ئەچێتە بەهەشت (باقێ والسلام)

گوڵی دەهەم ــ گوڵی نیازپاکی

بەهار بە باران گوڵ قەتار ئەکا
گوڵ بە بۆنی خۆش دڵ بێدار ئەکا
دڵی بێداریش بە حەق ڕۆناکە
ڕۆی لە نیازی پاك ، کرداری چاکە

اِنّما الاَعمالُ بالنّیّات ، واِنّما لِکُلِّ امرِیءٍ مانَوی .

پێغەمبەری خۆشەویست درۆدی خوای لێ بێ ئەم فەرمودەیەی فەرموە کە مەعنایەکی زۆر بەنرخ و باڵای هەیە و واتە کردەوەی ئینسانی هوشیاری موسوڵمان کاتێ ساغ و دروستە و لای بارەگای خوا قیمەتی هەیە و پاداشی لەسەر ئەدرێتەوە کە قەسد و خواستی دڵی لەگەڵدا بێ و ، کێشانەی پاداشەکەشی ئەوەندەی پتەوێ و ڕەسایێ و سافێ قەسد و خواستی کابراکەیە کە کردەوەکەی کردوە .

لەم فەرمودەیەوە چەند شت دەرئەکەوێ . یەکەم ئەوە هەر کردەوەیەك بە ڕێکەوت و هەڵکەوت لە ئادەمیزاد ڕۆبدا بەتاڵ و بێ‌سودە و وەکو ئەوە وایە کابرا هیچی نەکردبێ . دۆهەم ئەوە کردەوەی موسوڵمان لە سەنگ و کێشانەدا بەپێی سەنگ و کێشانەی نیازی خاوەن کردەوەکە ئەگۆڕێ . وائەبێ دۆ موسوڵمان بەیەکەوە نوێژێ ئەکەن ، کەچێ فەرق و جیاوازییەکی زۆر لەو خێرەدا ئەبێ کە بۆ هەرکامیان ئەنوسرێ . ئەوەیش لەبەرئەوەیە یەکێ لەو دوانە قەسد و مەبەستەکەی زۆر بەهێزتر و پتەوتر بوە لەوی‌تریان . لەسەر ئەم بناغەیەیە زانایانی دین بڕیاریان‌داوە کەوا هەر واجبێ لە واجباتی دین وەکو نوێژ و ڕۆژۆ مەسەلا کە بە بێ‌قەسد و نیبەت بکرێ بەتاڵە و دروست نیە و وەکو ئەوە وایە کە نەکرابێ و پێویستە لەسەر ئەوەی ئەو واجبەی جێ‌بەجێ کردوە دۆبارە بیکاتەوە لەگەڵ قەسددا تا بە قەرزاری نەمرێ . هەروا لەسەر ئەم بناغەیەیە زانایانی دین بڕیاریان‌داوە کەوا ئەگەر کەسێ بە بێ قەسد و مەبەست کەسێ بکوژێ ، ئەوە ئەو کوشتنە بە کوشتنی هەڵە دائەنرێ و کابرای پیاوکوژ ناکوژرێتەوە و ئەبێ هەر خوێنی کوژراوەکەی لێ بسێنرێ .

هەر بە مەعنای فەرمودەی پێشوە پێغەمبەری نازدار فەرمویەتی « اِنَّ اللهَ یُعطِی العَبدَ عَلی قَدرِ نِیَّتِهِ » واتە : بەڕاستێ خوای گەورە پاداشی بەندەی خۆی بەگوێرەی ئەندازەی نیازی ئەو بەندەیە ئەداتەوە لە کردەوەکەیدا . هەروەها فەرمویەتی : « مَنْ اَخلَصَ لله اَربَعینَ یَوماً تَفَجَّرَتْ یَنابیعُ الحِکمَةِ مِنْ قَلبِهِ عَلی لِسانِهِ » . واتە : هەر موسوڵمانێ تا ماوەی چل ڕۆژ بە دڵسۆزێ و ساغێ و بە نیاز و مەبەستی چاك فەرمانبەرداری خوای

خۆی بکا ، خوای تەعالا لە پاداشی ئەوەدا دڵی ڕۆناك ئەکاتەوە و ئەیکا بە کانێ و سەرچاوەی عەقڵ و عیلم و هۆش و ئەو بیرە بەرزانەی وەك کانیاو لە دڵیەوە هەڵئەقوڵێن و لە زمانیەوە ئەڕژێنە خوار .

بەکورتی وەك چۆن ئادەمیزاد بە ڕۆح و گیان ئەژێ ، واتە ڕۆح هۆی ژیانە بۆ ئینسان ، هەروەها کردەوەکانیشی بە نیاز و قەسد و مەبەستی پاك و ڕۆناك تەواو ئەبن و سوودیان بەگوێرەی نیازە لێیان و ئەگەر نیازیان لێنەبێ وەك لەشی مردوو بێگیان و بێکەڵك ئەبن .

(بزانن) نییەت ، واتە نیاز و قەسد و مەبەستکردن ، ئەوەندە بەنرخە حسێبی هەرگیز تەواو نابێ . بۆیە پێغەمبەر فەرمویەتی : « نِيَّةُ المَرْءِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ » . واتە : نیاز و قەسد و مەبەستی بنیادەم لە کردەوەکەی باشتر و بەسوودترە . بەممەعنا کە کرداری بێقەسد و مەبەست هیچ سوودی لێ پەیدا نابێ ، بەڵام قەسد و مەبەستی باش با ئەوکەسە بۆیشی هەڵنەکەوێ کردەوە باشەکە بکا ، هەر سوودی هەیە و پاداشی لەسەر ئەدرێتەوە . لە لایەکیکەشەوە قەسد و نییەت شتێکی پەنامەکین ، ڕیا و خۆنواندنیان تیا نیە . بەڵام کردەوە وائەبێ تێکەڵی ڕیا و بەرچاوێ ئەبێ و پاداش و سوودی بۆ پاشەڕۆژ تیا نامێنێ .

بینا لەسەر ئەم فەرموودەی دواییەی پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ پێویستە ئادەمیزاد ئاگادار بێ نییەتی دڵی خۆی باش بکا ، لەبەرئەوە کە مادەم دڵی موسوڵمان بە نییەتی باش و قەسد و مەبەستی جوان ڕۆناك بوەتەوە ، ئەوە ئەو خاوەن دڵە کردەوەی باشی لێ دەرئەکەوێ ، یەعنی دڵی ئینسان لە وجودیا وەك پادشای سەر تەخت وایە و ئەندامەکانیتری لەش وەك خزمەتکار وان لە بەردەستیا . جا کە پادشا هوشیار و بەختیار بوو ، بەپێی ئەو هۆش و عەقڵی خۆیە فەرمان بە دەستە و بەستەکەی ئەدا و وڵاتەکەی هەمیشە خاوەن فەڕ و ئاوەدان ئەبێ و ، ئەگەر بێ هۆش و بێئاگا بێ لە کاروبار ، فەرمانی ناپەسەند دەرئەکا بۆ دەستە و بەستەکەی و وڵاتەکەی زووبەزوو وێران و کاول ئەبێ .

هەروەها کاتێ دڵ لە نووری ڕاستێ پڕتەوی وەرگرت ، فەرمانی بەندەیێ و خزمەتکاری ئەدا بە ئەندامەکانی و ئەوانیش بۆ خزمەتکردنی ڕەوا ئەکەونە ئیشەوە . بەڵام ئەگەر تاریك بوو ، فەرمانی بێسەروبەر ئەدا بە ئەندامانی لەش و زۆر زوو تووشی فەلاکەتی دنیا و تۆڵە لێسەندنەوەی پاشەڕۆژ ئەبێ ، وەك پێغەمبەری نازدار درودی خوای لێ بێ فەرمویەتی : « ألا إنَّ في الجَسَدِ مُضغَةً إذا صَلُحَتْ صَلُحَ الجَسَدُ كُلُّهُ ، وَإذا فَسَدَتْ فَسَدَ الجَسَدُ كُلُّهُ ، ألا وَهِيَ القَلْبُ » . واتە : ئاگادارین لەشی ئادەمیزاد پارچە گۆشتێکی تیایە ، هەرکاتێ ئەو پارچە گۆشتە بە پڕتەوی میهرەبانێ خوا کەوتە سەر باری ڕاستێ ، ئەوە هەموو ئەندامەکانیتری لەش ئەکەونە سەر باری

ڕاستێ ، ئەگەر خراپیش بۆ و ڕێگای چەوتی گرتەبەر ، هەمۆ ئەندامەکانیتری لەشیش خراپئەبن و ئەکەونە خراپە کردن . ئەو پارچە گۆشتەش دڵە .

کەواتە پێویستە لەسەر ئادەمیزاد بەر لە هەمۆ شتێ ئاوێنەی دڵی لە تۆز و گەردی نیـــازی خراپ پاك بکاتەوە بۆئەوەی نیاز و مەبەســتی خاوێن و باشی تیا جێگیر ببێ ، ئەوسا دەست بکا بە کار . چونکە هەروەك بێ زانست کردەوە باش و پەسەند نابێ ، بێ دڵێکی پاك و بێ دڵسۆزێ لە فەرمانبەرداریێ خوادا و بێ بەندەییەکی ڕاستی خوایش ، بەندە ناگاتە بارەگای خوای تەعالا .

هۆی دڵپـــاکێ چەند شـــتێکە . یەکەم : بیرکـــردنەوەیەکی مـــەردانە . بیرکردنەوە لـــەوە کەوا بەنێ ئادەم کێن و ئادەمیزاد بۆچێ دروست کراوە و ماوەی مانەوەی لـــە جیهاندا چەندە و ئەنجامی چیە و چۆن ئـــەبێ فەرق نەبێ لەبەینی ئینسان و گیانلەبەرانی بێعیلـــم و زانـــستدا . کە هەردۆلایان لەپاش مردن وەکو یەك بن ، چ شـەرەف و پایە بەرزییەك بۆ ئادەمیزاد ئەمێنێتەوە ، تا بیرکەرەوەکە بـــگا بەو ئەنجامە کەوا ئادەمیـــزاد گیانلەبـــەرێکی هوشـــیارە و پەروەردگارێ دروســـتی کردوە و پـــاش ماوەیەك گیانی دەرئـــەچێ و ئەڕوا بۆ عالەمێکیتر و پاشـــان ڕۆژی لێپرســـینەوە و پاداش و تۆلە دانـــەوەی دێتە پێشـەوە و بەگـــوێرەی پایـــەی کردەوەکەی تۆلـــە و پاداشی کـــرداری خۆی وەرئەگرێ . جا کە گەیشتە ئەوە کە تێبگا مادەم بەندەیێ هەر بۆ خوا ئەکرێ و پـــاداش و تۆلە هەر لای خوایە ، ئەزانێ پێویستە هەر چاکەیەك بکا و لە هـــەر تاوان و گونـــاهێ لابدا ، هـــەر لەبەر خودا خـــۆی بێ و هیچ هۆیـــەکیتر لەو مەیدانەدا کاری تێنەکا .

دۆهەم : هاوڕێیەتێ و هاودەمێ پیاوە زانا و دڵ ڕۆناك و کردەوە چاکەکانە کە پوختەی ئادەمیزادی هەر چەرخ و سەردەمێکن . ئـــەوەی کە ئـــادەمیزاد لە مەجلیس و کۆڕی ئەم جۆرە کەسانەوە دەسگیری ئەبێ ، لە لایەکیکەوە دەسگیری نـــابێ . سێهەم : تەماشاکردنی ڕۆداوەکانی جیهانە کە ئینسان لێیانەوە تێئەگا هەر ئیشێ پاك و خاوێـــن و بۆ خودا نەبێ بێئایە و مایەیە . چوارەم : عیبرەت وەرگرتنە لەوەی بەسەر ئینســـانی ناساغ و ناباردا هـــاتوە و دێ و کردنی ئـــەو کارەساتانەیە بە سەرمەشق . ئینسان لەمەوە حالێ ئەبێ کەوا هەر کردەوەیەك ئەنجامی ناباری هەبێ ، خۆی لێ دۆر بخاتەوە .

بەمچەشنە دەرئەکەوێ کەوا بەو جۆرە بیرکردنەوەیەی باسمان لێکرد و بە هاوڕێیەتێ پیاوچاکان و بە تەماشاکردنی ڕۆداوەکـــانی زەمـــانە و بە عیبـــرەت وەرگرتن لە ئەنجامی کرداری خەڵکیتر ، ئینسـان ئەکەوێتە سەر باری ئیخلاص و نییەتی پاك و سۆد لە ژیانی خۆی وەرئەگرێ .

ڕۆڵـــەم ! کردەوە بە مەبەســـتی پاك پایەت بەرز ئەکـــا لای خودای بێباك

بێنیازی پاك واته بێ ئیخلاص   مەحاڵه بۆ تۆ ڕزگاریی و خەلاص
کردەوە وێنەی شیرێکی خاوە   شیری بێهەوێن قەت نەگیرساوە
صەد ساڵ تێکۆشێ بە کرداری خۆت   ئیخلاصت نەبێ سوودی نابێ بۆت
کردەوە و نییەت وان لە یەك پایە   بەسوود بەسوودە و زایەیە زایە
نییەتت چاك بێ کردەوە چاکە   بە کردەوەی چاك ڕێگات ڕوناکە
دەم و دڵ ئەگەر بۆ حەق هاودەمن   جێگەی پڕتەوی ئیسمی ئەعظەمن
بە دڵی خاڵێ وتنی (الله)   کردەی کەسێکە بۆش و بەرەڵلا

★ ★ ★

ڕۆڵەم سا وەرە بۆ سەر ڕێگەی ڕاس   ڕێگەی خاوێنی دڵپاکێ و ئیخلاص
دەسم دامێنت ڕۆڵەی ئەرجومەند   گوێم لێ ڕاگرە خۆت مەکە بە پەند
خزمەت بە ماڵێ یا نان و ئاوێ   لە دەستت دەرچوو دات بە داماوێ
با هەر بۆ ڕەزای خودای عالەم بێ   نەك بۆ بەرچاوێ بەنێ نادەم بێ
ئینسان قەت ناشێ بۆ جەزای ئینسان   ئەگەر تێبگەی لە مەعنای ئیحسان
ئەویش موحتاجە بۆ خۆی لە خۆیا   ئیتر چۆن بۆ تۆ ئەگا بە فریا
چەندکەس نەزانیان کردوە بە زانا   بێدەسەلاتیان کرد بە تەوانا
کاتێ شانەیان هێنا بە ڕیشا   یا دەستیان داچوو بە هەندێ ئیشا
لەباتێ جەزای ئەو پیاوە مەردە   بۆی بوون بە مەینەت بە بگرە و بەردە
چاویان نەترسا لە عەیب و لە عار   لەجیاتێ وەفا لێیبوون بە ڕەشمار
بەلام خوداوەند مثقاله ئەزڕە   لەلای ون نابێ خێرە یا شەڕە
هەر بەو پێوانە وا بە لاتەوە   خودا بە چەند قات پێت ئەداتەوە

★ ★ ★

ئەپرسێ کە چۆن دڵ پەرداخ ئەبێ   قەسد و مەبەستی ساف و ساخ ئەبێ
پێتئەڵێم ڕۆڵەم بۆ خاتری تۆ   نیشانتئەدەم چەند ڕێگا و چەند هۆ
یەکەم وەك کەسێ خاوەن بیر و ژیر   دڵت ئاو بدە لە سەرچاوەی بیر
تا دڵ تێبگا کە ژیانی ئەو   بۆ پیرۆزییە لە جیهانی ئەو
مایەی پیرۆزییش بۆ ئادەمیزاد   هەر پەیڕەوییە لە (خیر العباد)
بیر و کردەوە و ڕەوشتت بە عام   پەیڕەوێ ئەو بێ ئەگەی بە مەرام

★ ★ ★

دۆهەم هاوڕێیی مەردانی دڵپاك   سینە ئاوێنەی بێگەردی ڕوناك
وێنەی زەڕەبین نورت بۆ دێنن   خەوشوخاڵی دڵ گشت ئەسوتێنن
جا تووی ساغێ پیا ئەوەشێنن   گوڵی یەك دڵێ تێدا ئەڕوێنن
ڕەوشتی پاکان سەرمەشقێ بەرزە   لێوە فێربونی کارێکی فەرزە

هەرکەس کەوتەدوّی نوری کێوی توور   ڕێگـا ون نـاکا لـە نزیـك و دوور

★ ★ ★

سێهەم تەماشـــای کارەســـاتەکان   لەوانەی زانـــا ئەخەنــە تەکـــان
هەموو عیبرەتن بوّ مەردی هوشیـــار   عیلم و حیکمەتـن لەبـوّ بەختیـــار
ئێمە وامانزانێ هەرکەس نـاساغ بو   بە پشکوّی مەینەت هەنـاوی داغ بو
لەمە وەرئەگـرن ســاغێ لە ژینـا   لە بیر و کردەی دنیـــایێ و دینـــا
چونکە وامانزانێ ناســاغ نەخوّش بوّ   بوّ قازانجی خوّی بێ بـیر و هوّش بوّ

★ ★ ★

چوارەم بڕوانە گـەردوون ئەسـووڕێ   مانگی بە سێ چەرخ دنیـا ئەگـووڕێ
چەرخ ملیوّنیش بێ نەك هەر هەزاران   چەرخێ دێ بتبـا بەرەو گوّڕستــان
کە ماوەی ژینت هەر ئینتیهای بـێ   ژینت بـا وابێ نرخ و بەهـای بـێ
بەهـــایش بەوەیە ئیشـــت بەسوود بێ   خالیص بوّ ڕەزای خودای مەعبوود بێ
هەر ئـەو تەوانای توّلـە و پاداشە   پەروەردگـاری خـراپ و بـــاشە

★ ★ ★

کە توّ هەولّتدا بـەم ئەسبـابـانە   مەعلوومە خودایـش زوّر میهرەبـانە
بەسەر سینەتـا ئەڕژێنـێ ئەنـوار   دلّـی تـوّ ئەکـا بە کـانی ئـەسرار
وا دلّـت ئەگـرێ بەرقـی کـارەبا   خەیـالّی غەیـرت لـە دلّ لائەبــا
ئەتشوّرێتەوە لـە گـەردی زەحمەت   خالیصت ئەکـا بوّ صەفا و ڕەحمەت
ئەمەیـە دەرسـی ماموّستای (بەهار)   ئیخلاصە مـایەی ژینی بەختیـــار
ئیخلاصە ئەبـێ بە توّشـەی (نامێ)   بـوّ ڕێـی درێژی گەیـین بە کـامی

گولّی یازدەهەم ــ گولّی ساغێ و ڕاستێ

بەهـــار بە بـاران گولّـێ ئەڕوێنـێ
عەتریکی خـــالیص بـوّ دلّ بنوێنـێ
هەتـا تێبگـا ڕاستــە و صەحیحە
مەعنای (الدّینُ هـوَ النّصیحةُ)

قالَ صلّیالله علیهِ وسلّمَ : الدینُ النّصیحةُ ، قلنا لمَنْ ؟ قالَ
للهِ ولِکِتابِهِ ولِرَسولِهِ ولائمّةِ المسلمینَ وعامّتِهِم .

تەمیمی کوڕی ئەوسی داری خوای لێ ڕازی بێ ئەلّێ حەزرەتی پێغەمبەر

درۆدی خوای لێ بێ فەرمۆی : دیـن وەرگرتن و ئایین قوبوڵکردن بریتییـە لە ساغێ و بێغەشـێ و خزمەتـی سـاغ کـردن . عەرزمـانکرد : ئـەم ساغێ و خزمەتە بێغەشە بەرابەر بە کێ ؟ فەرمۆی : بەرابەر بە خوا و قورئان و پێـفەمبەر و پێشـەوایانی موسوڵمانان و تێکڕای موسوڵمانان .

وا کەمێك بەدرێژێ ئەم حەدیثە لێكئەدەینەوە .

سـاغێ موسوڵمان بەرابەر بە پەروەردگاری عالەم بەومەعنایەیە ئینسـانی موسوڵمان ئیمان و باوەڕی ببێ بە خوای تاق و تەنیا و دان بەوەدا بنێ کە خـوا تاقە ذاتێکە بێشەریك و بێوێنە و مانەند . هەرچێ صیفەتی پاك و بێگەرد هەیە هەیەتێ و دوورە لە هەمۆ صیفەتێکی نوقسـان و نالایق . هەروەها بەومەعنایەیـە کە بەئەندازەی هێز و توانا فەرمـانی بەجێبهێنـێ و لە نافەرمـانێ کردنی دوور بکەوێتەوە و ، هەرکەسێ ئەو بپەرستێ خۆشی بوێ و هەرکەس نەیپەرستـێ خۆشی نەوێ و ، دان بە نیعمەتەکانیا بنێ و لەبەر باری ئازاریا خۆی ڕابگرێ و ئارام بێ و هەمیشـە لەسەر ئەم شێوەیە بەردەوام بێ و ئەوەنـدەی لە توانـای دەست ڕۆیشتنیا بێ تێبکۆشێ بۆ بڵاوکردنەوەی خواپەرستێ .

سـاغێ موسوڵمان بەرابەر بە قورئـانیش ئەوەیە بـاوەڕی وابێ کە خوا ناردۆیە بۆسـەر حەزرەتی پێفەمبەر درۆدی خوای لێ بێ و کەلامی خوا خۆیەتی و پەیوەندی کەسی پێوە نیە و ، ڕەفتاری پێ بکـا و تێبکۆشـێ بۆئەوە کە بەنـاو خەڵکدا بڵاو ببێتەوە و حوکمەکانی جێبەجێ بکرێن و بۆ خۆیشی بیخوێنێتەوە و لە مەعنای بگا و بەگوێرەی بجوڵێتەوە و بیکا بە چرای ڕۆناككەرەوەی ڕێگـای ژیـانی .

ساغێ موسوڵمان بەرابەر بە پێفەمبـەریش درۆدی خوای لێ بێ ئەوەیە باوەڕی وابێ کەوا خوای تەعالا ڕەوانەی کردوە بۆ تەمێ و تەربییەکردنی هەمـۆ ئادەمیزاد و کەوا پێفەمبەری ئاخر زەمانە و پاش ئەو پێفەمبەریتر نـایەت و ، تا توانای هەیە لە فەرمانی ئەو دەرنەچێ و هەوڵبدا بۆ ڕەواج پێدانی ئایین و دینی ئەو و ، هێز بدا بەو میللەتەی لەسەر دین و ئایینی ئـەون و ، بە چـاوی حورمەتەوە تەماشای یاران و ئال و بەیتی فیداکاری بکا و هەمۆیـانی خـۆش بوێ و، دان بەوەدا بنێ کەوا ئەوانە ئەوەندە خاوەن قەدر و پایەن شیاو و شایانی صوحبەت و هاوڕێیەتێ ئەون و ، بەپێی توانا درۆد و سەلامی بۆ ڕەوانە بکـا و زیارەتی بکا لەکاتی ژیان و لەپاش وەفاتی و ، هەرکەسێ ئەوی خۆشبوێ خۆشی بوێ و هەرکەسێ ئەوی خۆشنەوێ ئەمیش ئەوی خۆشنـەوێ و ، تێبکۆشـێ بۆ بڵاوکردنەوەی دین و ئایینەکەی و ، خۆ بگـرێ بە بیر و کردەوە و ڕەوشتی ئەوەوە و تا لە دنیا دەرئەچێ لەسەر ئەم شێوەیە دەوام بکا .

سـاغێ موسوڵمان بەرابەر بە فەرمانڕەوایانی موسوڵمانـانیش ئەوەیـە

یارمەتییان بدا لەسەر ڕاستێ و فەرمان بەرداریان بکا مادەم بەگوێرەی فەرمودەی خوا و پێغەمبەری خوا بجوڵێنەوە و ، هەوڵبدا خەڵکیتریش فەرمانبەرداریان بکەن . هەرکاتێکیش ویستیان لە یاسای حەق و ڕاستێ دەرچن و لە سنوری فەرمانی خوا و پێغەمبەری خوا دەرچن ، بە هەر جۆرێ کە بگونجێ و موناسب بێ و پێیبکرێ بێداریان بکاتەوە و تەمێ و ئامۆژگاریان بکا و ، لە هەر کارێکیشا کە زەحمەت بێ بە هەر جۆرێ بۆی کرا یارمەتییان بدا و تێبکۆشێ بۆئەوەی فەرمان بەرداریان زۆر بێ و ، لە ڕۆی دوژمنیشدا بەرگریان لێ بکا .

ساغێ موسوڵمان بەرابەر بە هەمۆ موسوڵمانانیش بەشێوەیەکی گشتێ بەوە ئەبێ کە نەزانیان فێری زانیارێ بکا و گومڕایان بێنێتەوە سەر ڕێگای ڕاست و کۆمەکی داماو و لێقەوماویان بکا و ، لە هەر ئیشێکی حەق و ڕاستدا یارمەتییان بدا و مەیدانی ئەوە نەدا کەس دەسدرێژییان بکاتە سەر و ، فەرمانبدا کە کاری پەسەند بکەن و ڕێی ئیشی خراپیان لێ بگرێ و مەیدان نەدا ئاشوب لەناویانا پەیدا ببێ و ، ئەگەر ئاشوبێ کەوتە ناویان هەوڵبدا بۆ چارکردنی و ، تێبکۆشێ بۆ چارکردنی نەخۆش و برینداریان و ، لەکاتی نەخۆشێ و ناساغیدا هات و چۆیان بکا و، حازری سەر جەنازەی مردۆیان ببێ و دوعای خێر بۆ مردۆیان بکا و ، لە هەمۆ هەرا و شۆڕش و ناسازییەکی جیهانیدا بچێ بەدەمیانەوە و حورمەتی پیر و گەورە و زانا و خاوەن ڕۆحیان بگرێ و ، لەگەڵ منداڵ و غەریب و ناشارەزایان میهرەبانێ بنوێنێ و لە عەیب و عاریان چاوپۆشێ بکا و ، هەرچێ هۆی ئازاریان بێ نەیکا و تێبکۆشێ بۆئەوە کە لە مەیدانی ژیانی دنیا و لە مەیدانی پیشەسازێ و زانستدا پێش بکەون. بەکورتێ هەرچێ بۆ خۆی و بۆ خۆشەویستانی خۆی ڕەوا ببینێ بۆ ئەوانیشی ڕەوا ببینێ و، هەرچێ بۆ خۆی و دۆستانی خۆیی ڕەوا نەبینێ بۆ ئەوانیشی ڕەوا نەبینێ و بەرابەر بە گەورە و بچۆکیان یەك ڕۆ و یەك زمان و یەك دڵ بێ .

ئەم فەرمۆدەیە فەرمۆدەیەکی گەلێ بەرز و بەنرخ و بەمایەیە و ئەگەر دە لە صەدی موسوڵمانان بەڕاستێ بەگوێرەی ئەم فەرمۆدەیە بجوڵانایەتەوە ، ئیستا موسوڵمانان لە ژیانێکیترا بۆن و لە هیچ مەیدانێکدا پاشنەئەکەوتن و لە ڕیزی میللەتە پێشکەوتوەکانی جیهاندا ئەبۆن . ئێمە کە تەماشای مێژۆی موسوڵمانانی زەمانی پێغەمبەر درۆدی خوای لێ بێ ئەکەین بەئاشکرا بۆمان دەرئەکەوێ کەوا ئەوان بەتەواوێ ئەم فەرمۆدەیەیان بەجێهێناوە . ئەگێڕنەوە لە جەنگێکا هەژدە کەس لە یارانی پێغەمبەر بریندار بۆن ، لەکاتێکا کە زۆر تینۆ بۆنیەکێکیان هاواری کرد بۆ داوای ئاو . ئاویان بۆ هێنا ، بەڵام نەیخواردەوە ، بە ئاوگێڕەکەی وت ببا بۆ هاوڕێیەکی برینداری ، کە بۆی برد ئەویش نەیخواردەوە حەواڵەی کرد بۆ هاوڕێیەکیتری .. هەروا

بەوجۆرە هەرکام لەو ئەصحابە بریندارانە ئاوەکەی نەئەخواردەوە و حەواڵـەی ئەکرد بۆ یەکێکیتر ، تا لەئەنجاما هەمۆیان وەفاتیان کرد و کەسیان لە ئاوەکەیان نەخواردەوە .

ڕۆڵەی عەزیزم ! ئـاینی ئیسـلام   لەسەر سـاغییە ئەووەڵ تـا ئەنجام
لەگەڵ خـوا و لەگەڵ کتێبـەکانی   هـەروەها لەگـەڵ پێغەمبـەرانی
لەگەڵ فەرمانەی ئوممەتـی ئیسلام   لەگەڵ ئوممەتی ئیسلامیش بە عـام

★ ★ ★

سـاغیَ بۆ خودا ئیمـانە و بـاوەڕ   بـە پەروەردگـار (اللّهُ اکْبَـر)
بە دڵ و بە لـەش یـارمەتیَ بـدەی   تـا دینـی خـودا بە زایـە نـەدەی
جیهـادی ئەعـلا وتـاری حەقـە   لای ستەمکـاریَ کـە دڵـی ڕەقـە
بۆی بە پشتیوان بـۆ ئیشی خـودا   خودایـش یـارمەتیَ ئیشـی تۆ ئەدا

★ ★ ★

سـاغیَ بەرابـەر بە کتێبـی دیـن   نەشری قورئـانە لەسەر ڕۆی زەمین
بە لەفظ و مەعنا و تەجدید و تەرتیل   بە شەرح و بەیـان تەفسیر و تەئویل
لەسەر ئەو یاسـا ڕەهبەر و یـاران   گەیـاندۆیانە بـۆ لای هوشـیاران

★ ★ ★

سـاغیَ بەرابەر بە ڕەهبـەری دیـن   سـەلامی لیَ بیَ تـا ڕۆژی یەقـین
خۆشـەویستییە بـۆ ذاتـی پـاکی   بـۆ ئـال و یـار و پەیڕەوی چـاکی
یـارمەتیَدانە بـۆ ئـاینی ئـەو   بە دەم بە قەڵەم بە ڕۆژ و بـە شـەو
تێگەیـانـدنی گەلـی ژیرانـە   لە ئـاینی حـەق لەم ڕۆی جیهانـە
کـە ئەو ئـاینە وێنـەی ئـاوێنە   جیهـان نومایـە و ڕاسـتیَ نوێنـە
یەکیَ وێنەی خۆی تیـا نەکـاتە چاو   خەتای خۆیەتی نەك جـامی پڕ تـاو

★ ★ ★

سـاغیَ بەرابـەر بە فەرمـانڕەوا   ئەوەیە ئینسـان یـارمەتیان بـدا
بەپێی ئەمری خوا کاربکەن بۆ خەڵك   بەجۆریَ کەوا سوَدی تیا بیَ و کەڵك
فەرموَدەی خودا و ئەمری پێغەمبەر   بکەن بە ڕێبـاز قـەت لێی نەچنەدەر
کە کەوتنە هەڵە ڕێیـان پیشـاندا   نەك بە وڵات و میللـەت زیـان دا
نەوەك بکەونە نـاو بـیری نەهـات   بن بەهۆی مەینەت بۆ گـەل و وڵات
هەڵەی سـەرداران هەڵـەی عالەمە   مـایەی مەینەتـی بەنیَئـادەمە
کاتیَ کە سـەرۆك بـیَ ڕا و تەگبیرە   هەرکەس فریـاکەوت ئەوکەسە ژیرە

★ ★ ★

ساغێ بەرابەر بە موسوڵمانان   ئەوەیە ئینسان بە نوری ئیمان
چی لە لا باشە بۆ سوودی هەموو   بەیانی بکا بۆیان زوو بەزوو
وڵات و زمان سپی و ڕەش و بۆر   بێفەرق و جیایی لە کەم و لە زۆر
بۆ دین بۆ ژیان بۆ چاری هەرا   تێکۆشێ تا گشت ببن بە برا
یەك دڵ یەك زمان پێکەوە بژین   بۆ بەرزی دنیا و خزمەتی ئایین
هەموویان بژین یەك لە یەك ڕازی   بە کامەرانی و بە سەرفەرازی
دەرسم وەربگرە بە خۆش دەماغی   دین نەصیحەتە و نەصیحەت ساغی
ساغییە هێزە بۆ ئەژنۆی (نامی)   هەڵئەگرێ باری ڕەنجی ئەییامی

گوڵی دوازدەهەم ـ گوڵی میانەڕەوی و چاکەکردن

بـاران ئەبـاری و زەوی ئەبـزوی
گـوڵ و دڕکی تیژ لە عەردا ئـەڕوی
تـۆ گوڵ وەربگرە جوان و بـەڕێـزە
لە دڕکـی ئـازار خـۆت بپـارێزە

انَّ اللهَ يَامُرُ بِالعَدْلِ والاحْسانِ وايتاءِ ذِي القُرْبي ويَنْهى عَنِ الفَحْشاء والمُنكَرِ والبَغْي يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذكَّرونَ .

پەروەردگاری عالەم لەم ئایەتە بەرز و بەنرخەدا فەرمانئەدا بە سێ شت و نارەزایی دەرئەبڕێ لە سێ شت کە دیاریترین شتن لەوانەی پەیوەندیان هەیە بە دامەزران و وێران بوونی جیهانەوە و بە دامەزران و دانەمەزرانی ئایینی ئینسانەوە .

ئەو شتانەی فەرمانیداوە بە کردنیان ئەمانەن :

یەکەم (عدل) واتە هاوسەنگی و میانەڕەوی لە هەموو کارێکدا ، خوای کاری دەروونی بێ وەك بیروباوەڕ و خۆشەویستی یا دەرەکی بێ لەوانەی عیبادەت و ئایینپەرستین یا لەوانەی مایەی ژیانن ، یا شتێکیتر بێ . بۆ وێنە ئەبێ عەقیدە و بیروباوەڕی ئادەمیزاد بەئەندازەیەك ڕێكوپێك و دامەزراو و قایم بێ هەرگیز بە باری زیادەدا یا بە باری کەم و کورتیدا وای پێ نەیێ پێچەوانەی دین و ئایین و هۆشی هوشیار بێ . هەندێکەس کە خۆیان بە بەراورد تەماشایان کردوە و لە ئەوزاعی جیهان خەبەردارن وتوویانە هەرشتێ لە ئەندازە لایدا زیان ئەبەخشێ . تەنانەت عەقیدە و باوەڕت بە پێغەمبەران ئەبێ بە میزانێ بێ نەبێ بەهۆی کافربوون و لەوەندە لانەدا کە خوای تەعالا لە شان و پایەیاندا بڕیاریداوە . بەرابەر بە ئال و ئەصحابی پێغەمبەریش درودی خوای لێ بێ یا بە مەشایخ و

ئەولیا ئەبێ لە ئەندازەی شەرع لانەدا و ئینسان ئەبێ باوەڕی وابێ کەوا ئەوانە کەسانێکی سیرەت و ڕەوشت بەرز و خاوەن طاعەت و عیبادەت بوون و لای خوا پایە و مەقامێکی تایبەتیان هەیە ، بەڵام نابێ لەم باوەڕەیدا زیادەڕەوێ بکا و بگاتە ئەندازەیەك لە دین لابدا و لە سنووری میانەڕەوێ دەرچێ .

ئەگەر کەسێکت خۆشویست ئەبێ ئەندازەیەك بۆ ئەو خۆشەویستییەت دانێی نەبادا ڕۆژێ لە ڕۆژان عاجزێ بکەوێتە بەینتان و بەهۆی ئەو خۆشەویستییە پێشووەوە ئەوەندە زیادەڕەویت کردبێ ئێستا مەیدانی لادانت نەمابێ . ئەگەر دوژمنی کەسێکیش بۆی پێویستە ئەو دوژمنییە ئەندازەیەکی دروست و ڕەوای بۆ دابنێی و زۆر لانەدەی و لە ئوسوڵی ناحەزایەتێ عادەتێ دەرنەچێ ، نەکا ڕۆژێ لە ڕۆژان ئاشت ببنەوە و ئەوکەسە ببێ بە دۆستت و تۆیش لەبەر شەرمی خۆت ڕوت نەبێت چاوت بەو کابرایە بکەوێ . بۆیە حەزرەتی پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ فەرموویەتی :

« احبِبْ حَبِيبَكَ هَوناًما عَسى ان يكونَ بَغيضَكَ يَوماًما ، وابغِضْ بَغيضَكَ هَوناًما عَسى ان يكونَ حَبِيبَكَ يَوماًما » .

واتە : دۆستی خۆت بە میانە خۆش بوێ ، نەوەك ڕۆژێ بێ ببێ بە ناحەزت . ئەوەش کە ڕقت لێیە هەر بە میانە ڕقت لێ بێ ، نەوەك ڕۆژێ بێ ببن بە دۆستی یەکترو خۆشت بوێ .

میانەڕەوێ لە عیبادەتیشدا ئەوەیە حەقی خودا و حەقی خۆت ڕابگرێ و نەحەقی ئەو بفەوتێنێ و نە خۆیشت ئەوەندە ماندو بکەی کە کەڵکت پێوە نەمێنێ . لە حوقوقی بەینی خۆت و خەڵکیشدا ئەبێ وابێ حەقی خۆیشت و حەقی خەڵکیش ڕاگیر بکەی و کەستان زیانتان لێ نەکەوێ ، بەتایبەتێ ئەگەر فەرمانداری ئایینێ بێ یا هێ دینایێ ئەبێ بەتەواوێ میانەڕەو بێ نە حەقی خاوەن‌داوا و نە حەقی داوا لێ‌کراو پشت گوێ نەخەی . بەکورتێ وشەی (عەدل) بەمجۆرە کە باسمان‌کرد بە جێ‌بەجێ‌کردنی هەمو واجباتێکا ئەگا . ئەگەر لەسەر ئەم ئوسوڵە بەڕێدا بڕۆی نە حەقی خوات لەسەر ئەمێنێ و نە حەقی خەڵق و نە حەقی خۆیشت ئەفەوتێ .

دوهەم (احسان) واتە بەجێ‌هێنانی هەرچێ چاکەیە لەوانە کە واجب نین لەسەر ئینسان ، خوای لە ئەوزاعی دەروونێ بێ وەك خۆشەویستێ خەڵك ، لەوجۆرە کە واجب نیە لەسەر ئینسان ، یاخود لە ئەوزاعی دەرەوە بێ وەکو بەجێ‌هێنانی نوێژ و ڕۆژو و حەج و عەمرە و قورئان خوێندن و باقێ عیبادەتە سوننەتەکان وەکو بەخشینی ماڵ بۆ میوان و دراوسێ و دۆستان و غەیری ئەمانە لە بەشەکانی خێرات وەکو دروست‌کردنی مزگەوت و قوتابخانە و میوان‌خانە و باقێ ئەوزاعی خێرات لەوانە کە واجب نین .

سێهەم (ایتاءِ ذیالقربی) واتە بەخشین بە خزمان . ئەم بەندە هەرچەند بەر ئیحسان ئەکەوێ ، بەڵام لەبەرئەوە کە خوای تەعالا زۆر جـار لە قورئاندا داوای سیلەی ڕەحم ئەکا ، ئەم باسەی بەتایبەتی کردوە بۆئـەوەی ئادەمیزادی هوشیار باش تێبگا کەوا پایەی خزمەتی خزم و خوێش چەند بەرزە .

ئەو شتانەیش کە مـەنعی کردوون و ناڕەزایی خـۆی لێیـان دەربڕیوە ، ئەمانەن :

(فحشاء) کە بریتییە لە هەر نابارێ و ناڕەواییەك کە بە زمان بکرێ وەکو کوفرکردن ، پەنابەخودا ، و فیتنە و ئاشوب بڵاوکردنەوە لـەناو ئادەمیزادا و وەك بوختان کردن و درۆکردن و غەیبەت و تێکدانی ناوبەینی ژن و مێرد و کوڕ و باوك و بەر و دراوسێ و دۆست و برا و خزم و عەشرەت و خەڵك خراپ کردن لای پیاوی گەورە و دەست ڕۆیشتو و تانە و توانجگرتن لە خەڵك و ڕۆشکاندن و غەیری ئەمانە لەو تاوانانەی بە زمان ئەکرێن و لە ژمارە نایەن .

(مُنکَر)یش واتە هەر تاوانێ کە بە غەیری زمان بکرێ ، واتە بە دەست و پێ و چاو و باقی ئەندامانی لەش بکرێ وەکو دەست بردن بۆ نامـوس یـا بـۆ نەفس یا بۆ ماڵ یا بۆ سەلامەتی یەکێ بە هەر ئەسبابێ لەو ئەسبابانە کە بەعادەت بەکارئەهێنرێن کە ئەمەش کرداری وەك جەردەیی و دزێ و داگیرکردنی مـاڵی خەڵك و لێدان و هەر جۆرە دەسدرێژییەکیتر ئەگرێتەوە .

(بَغْی)یش بریتییە لە ئەنانیەت و خۆ بە گەورە گرتن و فیزکردن بەسەر خەڵکدا و یاخیبون و سەرکێشی کردن بەرابەر بە ڕاستی و وەرنەگرتنی قسەی ڕاست و دانەنان بەوەدا کە واقیعییە و ملبادان لەئـاست واتەی بەسـود و ئامۆژگاری و ڕێگەی راست نیشاندان .

(ئاگادارکردنەوەیەك بۆ هوشیاران) : ئـاشکرایە لای ئەوکەسـانەی کـە تەماشای تەفسیری قورئانی پیرۆز ئەکەن و لە عورفـی لوغەت و عورفـی عـام خەبەردارن ، کەوا وشەی (معروف) و (منکر) هەمو چاك و خراپێ ئەگرنـەوە . وەك چۆن قـابیلە وشـەی (فحشـاء) تەفسیر بکرێتـەوە بـە زینـاکردن و دەستدرێژێ بۆسەر نامۆسی خەڵك ، قابیلیشە تەفسـیر بکرێتـەوە بە هـەر ئیشێکی تاوانبارێ . هەروەها ئەتوانرێ (منکر)یش تەفسـیر بکرێتـەوە بە هەر ئیشێ کە لە یاسای ئیسلامدا پەسەند نەبێ . (بغی)یش تەفسیر بکرێتەوە بـە هەمو دەستدرێژییەك بەسەر حەقی خەڵکدا ، وەك ڕەوایە تەفسیریش بکرێتەوە بە (زینا) وەك لە (قاموس)دا دەرئەکەوێ. بەپێی ئەم تەفسیرانە هەندێ لەم کەلیمە بەکارهێنراوانە مەعنای یەکتر ئەگرنەوە .

لەسەر ئەم ئەساسە لەم ئایەتە پیرۆزەدا زانایانی تەفسیر گەلێ قسەیـان

کردوه . هەندێکیان مەعنای مەحدود و بێدەرەتانیان داوە بەم لەفظانە و ، هەندێکیان مەعنای فراوان و دەرەتاندار و هەندێکیشیان لەگەڵ ئەوەشدا کە مەعنای گوشادیان بۆ داناون ، خستونیانەتە بەر چەند قاعیدە و بناغەیەك وەك ئیمامی فەخری ڕازی وای کردوە خوای لێ ڕازی بێ .

بەڵام هەندێکیشیان تەفسیری ئەم کەلیمانەیان بەشێوەیەکی واقیعی کردوەتەوە وەك من نوسیومە و فەرمویانە ئەم ئایەتە هەمو شتێکی گرتوەتەوە لە چاك و لە خراپ ، مەسەلا فەرمویانە هەرچێ (واجب) پێویست بێ لە حەقی خودا و حەقی ئینسان خۆی و حەقی خەڵك چ لە بیر و باوەڕ و چ لە صیفاتی نەفسێ و چ لە ئیش‌وکاری دەرەکیدا وەکو شایەتیمان و نوێژ و ڕۆژو و زەکات و حەج و غەزا و ، مامەڵە و نیکاح و نەذر و وێنەی ئەمانە ، هەموی بەر وشەی (عەدل) ئەکەوێ ، چونکە هەرکەسێ قوصور لەم‌شتانەدا بکا ئەوە هاتوە بەلای خۆیا و لە حەقی خوا و حەقی خەڵك دورکەوتوەتەوە . هەرچێ ئیشی (سوننەت)یش بێ ، نەفسێ بێ یا ماددێ و لە عیبادەتا بێ یا لە کاروباری خێزانێ و کۆمەڵایەتیدا یا وەك خۆش‌ویستنی ڕەهبەرانی بەهرەمەند یا خەرج‌کردنی دارایێ یا چاوپۆشی‌کردن لە خەڵك هەموی بەر وشەی (احسان) ئەکەوێ . لێرەدا دیارە حەقی خزم و خوێشیش هەر بەر (احسان) ئەکەوێ ، بەڵام لەبەرئەوە کە خوا زۆر بەبایەخەوە تەماشای کردوە ، بەتایبەتی ناوی هێناوە . هەرچێ گوناە و تاوانیش بێ ، ئەوەی بە زمان بکرێ بەر (فحشاء) ئەکەوێ و ئەوەی بە ئەندامەکانی‌تری لەش بکرێ بەر (منکر) ئەکەوێ و ، هەرچییشی لە هەرە نابار و خراپەکان بێ چ لەگەڵ خەڵکدا بێ و چ لە خۆدا هەموی بەر (بغی) ئەکەوێ . بۆیە ئەمەم نوسییەوە بۆئەوەی بەرچاوی خوێندەوارانی بەڕێز ڕوناك بێ .

ڕۆڵەم ! ماموستات بە دڵێکی پاك — دەرست پێ ئەڵێ وەکو برای چاك
پێت‌ئەڵێ خودای سەرانسەر جیهان — نیعمەت ئەڕژێنێ ئاشکرا و پەنهان
میهرەبان لەگەڵ هەمو گیان‌لەبەر — بەتایبەت لەگەڵ نەتەوەی بەشەر
فەرمانی‌داوە بە (عدل) و (احسان) — بە کەرەم لەگەڵ کۆمەڵی خوێشان
نەهیی کردوە لە (فحشا) و (منکر) — لە (بغی)ییش هەتا ژین ئەبەینەسەر
جا من ئەمانە بەیان ئەکەم بۆت — هەتا تێبگەی مەعنای دەرسی خۆت

★ ★ ★

(عدل) بەمەعنا میانەکارێ — لە واجباتا بە وەزعی جارێ
لە ئیعتیقادا لە بیروباوەڕ — لە واجباتی ئەحکامی بەشەر
لە حەقی عالەم لە دادگادا — موێ لانەدا بەملا و بەولادا
زنجیرەی ئەمە زۆری پێ‌ئەچێ — تا پیاو تەواوێ سەری لێ دەرچێ

★ ★ ★

(احسان) پێویستە لەوەی سوننەتبێ   کە مایەی خێر و چاکە و ڕەحمەت بێ
لە عیباداتا لەسەر شێوەی دین   لەگەڵ کەسوکار بۆ پێویستێ ژین
بەتایبەت ئیحسان بۆ خزم و خوێشان   لەوانا چاتر لەبۆ دڵڕێشان
هەمۆ ئەمانە مایەی ئەمانن   مایەی قایمێ دین و ئیمانن

★ ★ ★

(فحشاء) وتارێ کە ناپەسەندە   بە شەرعی خودا و بە عەقڵی بەندە
(منکر) هەر کارێ تاوانبارێ بێ   خوا چ نهێنێ یاخود دیارێ بێ
(بغی) بەمەعنا سەرکێشێ ئینسان   بەرابەر بە (عدل) ڕۆبەڕۆی (احسان)
خودپەرست هەرچەند پایە بڵند بێ   ئەبێ ئاخرێ ڕۆژێ بە پەند بێ

★ ★ ★

ئەم صیفەتانە خاوەن ئاثارن   لە خێر و شەڕا زۆر مایەدارن
عەدلە ستۆنی چەرخی بێستۆن   عەدالەت نەما ، دایێ سەرنگۆن
وا لەسەر عەدلی نیظامی قودسێ   دەوری دائیرەی مەجمۆعەی شەمسێ
کاتێ تەوازون لەبەینا نەما   زەوێ ڕۆئەچێ و ئەڕۆخێ سەما
بە عەدلە ڕێکێ دۆ کەس لە ژینا   لە ئیشی دنیا و لە ئیشی دینا
بە عەدلە یاسای ژیوار و ژیان   عەدل بۆ سۆدە و ستەم بۆ زیان
بە هێزی عەدلە بیزانە یەقین   ئەڵێن گورگ و مەڕ پێکەوە ئەژین
کاتێ هاتە ناو عەدالەت کارێ   بەشەر ڕۆئەکا بۆ بەختیارێ
بۆ زانست و فەن لەبۆ دارایێ   بۆ تەندروستێ و جیهانئارایێ
لەپاش عەدالەت فەضیلەی ئینسان   حەصرە لە خولقی پیاوانەی ئیحسان
ئیحسان وەسیلەی شانە لای خودا   پایە و مایەیە بۆ سەر و سەودا
ئەوەی بەڕاستێ ناوی ئینسانە   ئەزانێ ئینسان بەندەی ئیحسانە
ئینسان بە ئیحسان دێوان ڕام ئەکا   دڕوندەی کێوان دڵئارام ئەکا
دوژمنی دژ حاڵ ئەکا بە برا   برای بێکەماڵ ئەکا بە چرا
بەتایبەت ئیحسان لەگەڵ خزمانا   خوا فەرمۆیەتی لەناو قورئانا
(نامێ) ئەوەیە بە ئەمری قورئان   بژێ ، تا بمرێ بە دین و ئیمان

★ ★ ★

ئەو عەیبەی خودا ناوینا (فحشا)   ئینسان دائەنێ لە ڕیزی وەحشا
زمانی پیسە ، زمان پیسەکان   ژار فڕێئەدەن بە وێنەی ماران
کوفر و بوختان و خولقی عەیب و عار   جنێو و تانە و توانجی نابار
فیتنە و ئاشۆبە و هەروا نانبڕین   قسەی زیانبەخش بۆ دنیا یا دین
هەمۆ ئەمانە بەری زمانن   دوژمنی خۆشێ بەرەی ئینسانن

★ ★ ★

ناوی (منكر)ە و لـە گەورە تاوان   غەصب و ئیستیلای مـالی داماوان
دزیّ و جەردەیێ و ئیعدامی نوفوس   هەم داوێن‌پیسێ و لادان لـە نامۆس
(بغی) یاخی‌بون لـەهۆی حـەق‌ناسێ   لـە بایێ‌بونـە و لـــە ناسوپاسێ
فیز و دەمار و مل لـە حـەق لادان   بۆ حەیوان ئەشێ ئەوەك بۆ ئینسان
بۆ ئیبلیس ئـەشێ كـەوا شـەیتانە   خـودا لامـانـدا لـەم تـاوانانە
دەرسی مامۆستات عەدل و ئیحسانە   مایەی خۆشێ ژین ، بەهرەی ئیمانە

گوڵی سیازدەهەم ـ گوڵی ئامۆژگاریّ

باراني فەیضی بەهـاری ئیحسـان
كاتێ بێتەخـوار بـدا لە ئینسـان
وێنەی مامۆسـتای ئامـۆژگاری دین
ئینسان ئەخاتە سـەر ڕێگەی تەمكین

حَقُّ الوَلَدِ على الوالِدِ انْ يُحَسِّنَ اسْـمَهُ ويُزَوِّجَـهُ ويُعَلِّمَـهُ الكِتـابَ

پێغەمبەری نازدار سەلامی خوای لێ بێ فەرمۆیەتی حەقی منال لەسەر باوك ئەوەیە كە لەدایك‌بۆ ناوێكی جوانی لێ‌بنێ و نـاوێكی‌وای بۆ هەڵنـەبژێرێ مەعنای عەیب و شـوورەیێ بكەیەنـێ یا نیشـانەی كـزێ و دامـاوێ بێ و ، كە پێیش‌گەیشت ئەگەر كوڕ بۆ ژنی بۆ بێنێ و ئەگەر كچ بۆ بیدا بە شوّ و ، قورئانی پیرۆزی فێربكا .

ئادەمیزاد كە لەدایك‌ئەبێ گیان‌لەبەرێكی بەستەزمان و بێ‌دەستەڵاتە ، دیارە باوك و دایكی لەم‌قۆناغەدا ئاگاداریّ ئەكەن . كە لە شیریش بڕایەوە و كەوتەدەر و ماڵ كردن لەوانەیـە بكەوێتـە بەرپێـی ڕێبـوار و چوارپـێ و شـتی‌وا . لەم سـەردەمەشدا هەر لەسەر ئەوانە بیپارێزن و ئاگایـان لێ بێ . كە ئاوزاشـی و چاوی‌كردەوە ، وەختی پێ‌خوێندنی دێ و پێویستە باوك و دایكی لای مامۆستای فامیدە و لە قوتابخانەی چاكدا دابنێن بۆئەوەی فێری خوێندن و نۆسین ببـێ . هەروا پێویستە لە سەردەمی منداڵیدا كە هێشتا وەكو كاغەزی سـپێ وایە و هیچ لەكەیەكی لێ نەنیشتوە ، دڵ و شوعوری بە ناوی خوا و پێغەمبەری خـوا ڕۆشن بكەنەوە . هەروا هەمۆ پێویستییەكی ئاینی وەك باسی ڕەوشت و خوّی پێغەمبەر درۆدی خوای لێ بێ و ڕەوشـتی پێشینـانی دڵ‌پاك و كردار چـاكی موسوڵمانانی پیشان‌بدەن ، وەك ئەصحـابە و تابیعین و پیاوچاكـان پلە بە پلە ، چونكە ئەم‌جۆرە دەرسە لە سینەیدا نەقش‌ئەگرێ و لە دڵیا ئەبێ بە ماڵ و جێ‌گیر

ئەبێ وەکو ئەڵێن « العِلمُ في الصِّغَرِ كالنَّقشِ في الحَجَرِ » واتە زانستێ کـە ئینسان بە منداڵی وەری بگرێ ، لە دڵیا دائەمەزرێ وەك چۆن نەخشی سەربەرد بەهۆی هەڵکەندنی بەردەکەوە هەمیشە ئەمێنێتەوە و ناکوژێتەوە .

لێرەدا جێگەی خۆیەتی باسێکی ئەوەش بکەین کەوا بۆچـی ئەو دەرسـی ئایینەی لە قوتابخانەکاندا بە منداڵ ئەوترێ ، لە دڵیـانا جێ گیر نابێ و فێـری ڕەوشتی موسوڵمانەتی نابن لێیەوە . ئەمە لەبەرئەوەیە یەکەم دەرسـەکە لـە سەرەتای منالییەوە نەهـاتوە ، واتە لە مـاڵەوە دەسـتی پێ نەکردوە و ، لـە قوتابخانەکانیشدا نە وەك دەرسێکی بایەخ‌دار پێیان‌ئەوترێ و نە قوتابییەکانیش بەکارهێنانی مەعنای ئەو دەرسە ئایینییانە لە ڕەوشتی مامۆستاکانیاندا ئەبینن و مامۆستاکان و هەروەها کۆمەڵیش بەراستی زەوقیان لەسەر بابەتی ئەو دەرسانە نیە . ئەگەر وانەبوایە ئەو منالانە سوودێکی زۆرتر و باشـتریان لەو دەرسـانە وەرئەگرت .

زانایـان وتویانە ئادەمیـزاد پێنج خوێندنگـای هەیە زانسـت و تەمێ و تەربییە و خووڕەوشتیان تیا وەرئەگرێ . یەکەم : ئەو خێزانەی تیا پێگەیشتوە واتە باوك و دایك و برا و خوشك و خزم و کەس‌وکار و ئامۆشۆکەری ماڵەوەیان . دوهەم: مزگەوت بەهۆی گوێ‌گرتن لە ئامۆژگاریێ پێشەوای نوێژ و خوتبەخوێن و چاولێ‌گەرێ موسوڵمانانی نوێژکەر و خواپەرستەوە . سێهەم : قوتـابخانە چ دەولەتێ بێ و چ هێ خەڵك خۆیان ، بەهۆی ئەودەرسانەوە کە ئەیانخوێنێ و ئەو ئامۆژگاریانەی لە مامۆسـتایان ئەبیسـێ . هەروەهـا بەهۆی چـاولێ‌گەرێ مامۆستا و ئاوەڵە قوتابییەکانیەوە . چوارەم : ئەو کۆمەڵەی تیا ئەژێ ، بەهۆی هەڵسان و دانیشتنیەوە لەگەڵ خەڵکدا و وەرگرتنی بیروباوەڕیان و ئەو هۆیانەی فێرکردن کە لەو کۆمەڵەیەدا بڵاون ، وەك ڕۆژنامە و ڕادیۆ و تەلەفزیۆن کە لەم سەردەمی ئێمەدا کارێکی زۆر ئەکەنە سەر پێگەیاندنی خەڵك . پێنجەم : دەماغ و شوعوری تایبەتێ ئادەمیزادەکە خۆی .

هەروەها زانایان وتویانە لەناو ئەم هۆیانەدا موحیط و کۆمەڵ لە هەمـوو هۆیەکانی‌تر بەهێزتر و بەبڕشت‌ترە . پاش ئەویش قوتابخانەی دەماغ لە هەموویان دەوام‌دارتر و پایەدارترە . بەڕاستێ ئەگەر ئینسان دەمـاغێکی بەرز و بەهێزی نەبێ زیاتر ئەکەوێتەشـوێن ئەو ڕێگایەی کۆمەڵ و موحیـط گرتویـانەتەبەر و، کۆمەڵ ڕۆی لە هەر لایەکەوە بێ ئینسانیش ڕۆڵەکانە ئەو شـوێنە و بەوجۆرە ڕەوشت وەرئەگرێ ، وەکو ئێمە بە بەراوردی خۆمان ئەم وەزعەمان حاڵێ بوە و تێگەیشتوین کەوا کۆمەڵ زۆر بەهێز و کاریگەرە .

بە هەرحاڵ پێویست و واجبی ئایینییە لەسەر ئادەمیزاد لە هەر چەرخێکا بێ و لە هەر وڵاتێکا بژێ تێبکۆشێ بۆ ئامۆژگاریێ کردن و دەرس‌دادانی کۆمەڵ و

دەوروبەری خۆی و موسوڵمانانیتر و ، بە هیچ جۆرێ ڕەوا نیە ئادەمیزاد خۆی دوور بخاتەوە لە ئامۆژگاریدادان و فێرکردنی خەڵك ، وەکو پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ فەرموێەتی : « العِلْمُ لایَحِلُّ مَنْعَهُ » واتە دروست و حەڵاڵ نیە مەنعی زانست بکرێ لە هەرکەسێ کە پێویستی بە زانست هەبێ ، خوا گەورە بێ یا بچوك بێ ، چونکە خوێندن وەختی تایبەتی نیە ، وەك وتراوە « مِنَ المَهدِ الی اللَّحْدِ » واتە خوێندن و فێربون لە بێشکەوە دەستپێئەکا و تا بنیادەم ئەخرێتە قەبرەوە هەر وەخت و کاتیەتی .

هەر لەسەر ئەم بناغەیە خوای تەعالا لە قورئانی پیرۆزا فەرمویەتی : ئەوکەسانەی عیلم و زانستمان پێداون و پەیمانمان لێوەرگرتون کەوا ڕایبگەیەنن بەوانەی پێویستیان پێی هەیە و ئەوان لێیان ئەشارنەوە ، لەعنەت و نەفرینی ئێمە و فریشتەکانی ئێمە و ئادەمیزادیان بە کۆمەڵ لێ بێ . هەر لەسەر ئەم بناغەیەشە پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ فەرمویەتی : « لاتَرْفَعْ عصاكَ عَنْ اهلكَ ادَباً » واتە : ئەی خاوەن ماڵ و منداڵ ! هەرگیز داری خۆت لەسەر شانی خێزانی خۆت لامەبە بۆ تەمێ دادانیان ، بەومەعنا هەمیشە بەپێی ڕێکەوت خۆت بە تەمێکردنیانەوە خەریك بکە تا فێری خوڕەوشتی ڕاست و سودمەند ئەبن ، چونکە هەر دەردێ کە توشی تاقە یەکێ یا کۆمەڵێ ببێ ئەگەر چاری نەکرێ زیانی لەوانەیە ئەوەندە نەبێ ، بەڵام بێبەشبون لە عیلم و زانست دەردێکە توشی هەرکەسێ یا هەر کۆمەڵێ بۆ نەك زیانی تەنها بۆ کاروباری دنیایە، بەڵکو زیانی گەورەی بۆ پاشەڕۆژە .

مێژوی ڕەوشتی پێغەمبەر درودی خوای لێبێ پیشانمان ئەدا کەوا ئەو ذاتە گەلێ بۆ بڵاوکردنەوەی عیلم و زانست هەوڵیداوە و بەپێی هەڵکەوت لەناو قەرەباڵغی گەورەدا وتاری ئەخوێندەوە و ئامۆژگاری ئەکردن و فەرمانی بە گوێگرەکان ئەدا کە ئەو وتارانەی بەو خەڵکانەیتریشدا ڕاگەیەنن کە لەو شوێنەدا حازر نەبوون . بەتایبەتی لە ساڵی غەزای (بەدر)دا کە موسوڵمانان تیا زاڵبون بەسەر کافراندا و حەفتا کەسیان لێ کوشتن و حەفتا کەسیشیان لێ بەدیلگرتن ، هەر دیلێ لەو دیلانە دە کەسی لە موسوڵمانەکان فێری خوێندن و نوسین بکردایە ئازاد ئەکرا . لە ئاخری ژیانیشیا لە سەفەری (حجة الوداع)دا کە حەجی خوا حافیزێ و ماڵئاوایی بۆ لەو هەمو ئەصحابانەی لەگەڵیا کۆبوبونەوە لەو حەجەدا و ژمارەیان ئەگەیشتە نزیکەی صەد و دە هەزار کەس ، چەند خوطبەیەکی بەرزی بۆ ئامۆژگاری بۆ خوێندنەوە و فەرمانیشی دائێ کەوا فەرمودەکانی ڕاگەیەنن بەو ئەصحابانەیتردا کە نەهاتبون بۆ ئەو حەجە و لەویا نەبون .

هەر بە مەبەستی فێرکردن و ڕاگەیاندنی ئامۆژگاری سودمەندە لە ئایینی

ئیسلامدا فەرزکراوە هەمو حەفتەیەك لــە ڕۆژی جومعەدا لە هــەر شوێنێکدا زانای ئایین لەسەر مینبەری مزگەوتی ئەو شــوێنە ڕاوەستێ و قســە بکا بۆ خەڵکەکە و ئامۆژگاریان بکا . هەروەها بۆیەش بڕیاردراوە موسوڵمانان ڕۆژی پێنج جار لە مزگەوتدا کۆببنەوە و پێکەوە لەپشــت ســەری پێشنوێژەوە ڕیز ببەستن و نوێژ بکەن و لە ئەخلاق و ڕەوشتی یەکتر شــارەزا ببن و ســود لە زانستیان وەربگرن .

پێویستی خوێندەواری و زانست لە پلەی یەکەمدا بۆ فێربونی ئوسوڵی ئیسلامەتی و ڕەوشتی حەزرەتی پێغەمبەرە درودی خوای لێ بێ و بۆ زانینی ئەو شتانەیە کە لە ئایندا فەرزن . دوهــەم بــۆ زانینی هەرشتێکە کــە لە ژیانی ئادەمیزادا فەرز بێ وەك زانینی زمانی گەلەکانی جیهــان و فــیربونی هونەر و پیشەسازی و بەتایبەتی پیشەسازی چەك دروستکردن بۆ بەرگری لە دوژمنانی موسوڵمانان . لە قورئانی پیرۆزدا باسی حەزرەتی داود کراوە کەوا سنعاتکار بوە ، هەروەها ئایەتیوا هەیە داوا لە موسوڵمانان ئەکا کە چەك دروستبکەن و وڵاخی سواری و هۆیەکانیتری هێز پەیدا بکەن .

لەبارەی زانستی ڕاستەقینەوە پێغەمبەری نازدار فەرموێەتی : « الحِكمَةُ تَزِيدُ الشَّرِيفَ شَرَفاً ، وَتَرْفَعُ العَبْدَ المَملوكَ حَتىٰ تُجلِسَهُ مجالِسَ المُلوكِ » . واتە : زانستی ڕاست و بەسود بێ ئینسانی بەحورمەت پایەبەرزتر ئەکا لە جارانی و ، بەندەی زەڕخڕید بەرز ئەکاتەوە و ئەیگەیەنێتە پلەیەکیوا لە شوێنی پادشاهانا دایئەنیشێنێ . هەروەها فەرموێەتی : « الكَلِمَةُ الحِكمَةُ ضالَّةُ المُؤمِنِ ، فَحَيثُ وَجَدَها فَهوَ أحَقُّ بِها » . واتــە : وتەیەك کە زانستێکی بەنــرخ پیشانبدا ، شتێکی بەنرخی وایە بۆ موســوڵمان هەمیشە بەدوایا بگەڕێ ، بۆیــە لە هەرکوێ دیبەوە و لای هەرکەس دەســگیری بێ ئەو شایانترە پێی بۆئەوەی وەری بگرێ و ڕەفتــاری پێ بکا . ڕاستەکەشی وایە ، ئەبێ ئینسانی هوشــیار بەدوای مەعریفەتی بەرزدا بــگەڕێ و لای هەرکەس دەستیکەوت لەوە نەپرسێ کێیە و چکارەیە و بۆ خۆی فێری بێ لای .

هەروەها پێویستە ئەگەر ئینسان شتێکی نەزانێ شەرم نەکا لە پرسیار و بپرسێ تا بــاش تێئەگا . خوا فەرموێەتی : « فَاسْألوا أهلَ الذِّكْرِ إنْ كُنتُمْ لا تَعلَمُونَ » . واتە ئەگەر شتێکتان نەزانێ پرسیار لە خاوەن عیلم و زانستەکان بکەن با بیزانن . بەکورتی ئینســـان بە بێعیلم و زانست پێناگا و پایەی هەر میللەتێ ئەوەندەی پایەی عیلم و زانســـتەکەیەتی . بۆیە لە زەمــانی پێغەمبەردا سەلامی خوای لێ بێ ، لەبەرئەوە کە خوێندن و نوسین لە وڵاتی حیجازدا کەم بوە و پێویستیشیان بە تیرئەندازی بوە چونکە شەڕ بە تیر و کەوان کراوە و ، لەبەرئەوە کە دورە دەریا و مەلەنەزان بوون ، فێرە مەلەوانی بون زۆر

پێویست بوە ـ پێغەمبەر فەرموێەتی : « حَقُّ الوَلَدِ عَلىَ الوالِدِ اَنْ يُعَلِّمَهُ الكِتابَةَ والسِّباحَةَ والرِّمايةَ واَنْ لايَرْزُقَهُ اِلاّ طَيِّباً » . واتە حەقی منالە لەسەر باوکی کە فێری نوسین و مەلەوانی و تیرئەندازی بکا و خواردەمەنی حەلاڵ نەبێ هیچیتری دەرخوارد نەدا .

لەم فەرموودە بەنرخەوە دەرئەکەوێ کەوا پێویستە لەسەر موسوڵمانان لە هەمو چەرخێکدا بەپێی ئەو چەرخە تێبکۆشن بۆ زانست و هونەر و پیشە و هەر شتێ سوودی بۆ خۆیان و خێزانیان تیابێ و لەوانەبێ موسوڵمانان سوودی لێوەربگرن ، سەرەڕای ئەو شتانەی پەیوەندیان بە ژیانەوە هەیە وەکو کشتوکاڵ و باخداری و حەیوانداری و ئەم جۆرە شتانە . هەروەك چۆن پێویستە ئادەمیزاد خەریکی شتێ بێ نانێکی تیابێ بۆی ، هەروا پێویستیشە هەر پیشە و هونەر و پیشەسازیەك کە بێ بەهۆی پاراستنی وڵات لە هێرشی دوژمن فێری بێ و تیایا سەرامەد بێ ، چونکە نان بۆ مانەوەی ژیانە و هێز بۆ مانەوەی کەرامەت و سەربەرزی و ئازادی ئادەمیزادە . ئینسانێ کە کەرامەتی خۆی پێ نەپارێزرێ مردنی باشترە لە ژیانی .

ئەصحابەکانی پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ کە چۆن بۆ گرتنی قەڵای (طائیف) ، (دەبابە)یان بەکارهێنا . دیارە دەبابەی ئەو سەردەمە وەك دەبابەی ئێستا نەبوە . ئەو دەبابەیەی موسوڵمانان بەکاریانهێنا بریتی بو لە سندوقێکی گەورە لەسەر چوار پێچکە ئەچو بەڕێدا ، چەند کەسێکی ئەچونە ناو بۆئەوەی کە ئەچونە پێشەوە تیری دوژمن کاریان لێنەکا . بەوجۆرە توانییان بگەنە دیواری قەڵاکە . موسوڵمانەکان ویستیان لەوێوە بە پاچ دیواری قەڵاکە کونبکەن و بچنەژورەوە ، کافرەکانیش تیرەکانی خۆیان لەئاگردا سور کردەوە و نایانن بە سندوقەکەوە ، بەوجۆرە سندوقەکە ئاگری گرت . موسوڵمانەکان ناچار بون لە سندوقەکە هاتنە دەرەوە و هەڵاتن . ئەوجارە قەڵاکەیان بۆ نەگیرا . بەڵام جارێکیتر هاتنەوە سەری و داگیریانکرد . پاش وەفاتی پێغەمبەریش لە زەمانی خولەفای ڕاشیدین و لە هەمو چەرخێکی لەوەوپاشیشدا موسوڵمانان ئەسبابی شەڕیان ئامادە کردوە و کەم وابوە لە دوژمنەکانیان کەمتریان هەبێ .

لە زەمانی (هارون الرشید)دا سەعات دروستکراوە . هارون الرشید سەعاتێکی بەدیاری ناردوە بۆ (شارلەمان)ی قەڕاڵی فەرەنسە . ئەوکاتە فەرەنگییەکان ئەوەندە لە شارستانییەتەوە دور بون ، لە سەعاتەکە ئەترسان وایانئەزانی شتێکیوای تیایە ئەیانترسێنێ . لە سەردەمی (مأمون)یشدا عولومی یۆنانییەکان وەك ریاضیات و طبیعیات هەرچی لە یۆناندا باو بو بە فەرمانی مەئموون کران بە عەرەبی و لە خوێندنگاکانی وڵاتانی موسوڵماناندا ئەخوێنران . لە زەمانی فاطمییەکانی میسریشدا عیلم و مەعاریف گەیشتبوە پایەیەکی بەرز . لەو سەردەمەدا بۆ (جامع الازهر) دروستکرا و پڕ بو لە

ماموٚستایانی بەرز . ئەوەتا تائیستاش هـەر بەردەوامە و ڕۆژبەڕۆژ گەورەتر ئەبێ و خزمەتی زۆرتر ئەبێ . هەروا لە زەمانی ئەیوٚبییەکانیشدا ، بەتایبەتی لە سەردەمی (صلاح‌الدین)دا دەوڵەتی ئیسلام لە هەمۆ ڕۆیەکەوە ڕۆ لە بەرزی بۆ و صەلیبییەکان لە شام دەرکران و عیلم و خوێندەواری هەمۆلایەکی گرتەوە . لە ئەندەلوسیشدا ، لە چەرخی هەرکام لەو حوکۆمەتانەی لەوێ حوکمڕانییان کرد ، پایەی زانست لە هەمۆ ڕۆیەکەوە بەجۆرێ بەرز بۆبوەوە ، تاریکستانی ئـەوڕۆژەی ئەوروٚپـایشی گرتبـوەوە . بەشـێکی گـەورەی بلاوبۆنـەوەی زانست لە ئەوروٚپادا ئەگەڕێتەوە بۆ تەئثـیری ئەندەلوس . هەروا بۆ تەئثیری زاناکانی شـیمالی ئەفەریقا و ئەو زانسـتەی لەکاتی شـەڕی صەلیبیدا لە ڕۆژهەلاتەوە فێـری‌بۆن . زانای وەك (ابن‌رشد) و (ابن‌خلـدون) دوان بۆن لەوانەی بەرهەمەکانیان ئەکران بە لاتینی و لە ئەوروٚپادا بلاوئەکرانەوە .

ئەگەر هێرشی موغوٚل لە ڕۆژهەلاتەوە و هێرشی صەلیبی لە ڕۆژاواوە نەهاتایە بەسـەر جیهانی موسوڵمانانندا و ولاتیـان وێران‌نەکردایە ، لەوانەبۆ ولاتانی ئیسلام گەلێ زیاتریش پێش بکەوتنایە و ئەو زانستەی لە ئەوروٚپا بلاو بوەوە لە ڕۆژهەلات و ڕۆژاوای ئیسلامدا بلاو بوایەتەوە ، نەخوازەلا کە زانایانی ئیسلام نەك تەنها لە مەیدانی عولـوٚمی دینیدا ، بەڵکو لە هەمۆ مەیدانەکانی‌تری زانستیشدا پەلیان‌هاویشتبۆ و پەرەیان سەندبۆ . بەلام هەزاران‌ئەسەف کەوا بەهۆی گەلێ شتەوە کە لێرەدا باس‌ناکرێن عالەمی ئیسلام لە ولاتانی‌تری جیهان پاش‌کەوت و دوژمـن هەلیان بۆ هەلـکەوت و لێی‌پێش‌کەوتن و بەسەرمانا زاڵ‌بۆن . جا لەبەرئەوە کە یەکێتی موسوڵمانان زیانی زۆر بۆ بۆیان ئەوەشی کە پارچە پارچە نەبۆبۆ ، پارچە پارچەیان کـرد و لەیەکیان جوێ کردەوە و هەر پارچەیەکیان بە دەردێ گیرۆدە کرد و خۆ و ڕەوشتی خۆیانیان خستە ناو دڵی موسوڵمانانەوە و وایان لێ‌کردن ئامۆژگاری پیاوی ژیر و ساغ و دڵسۆز لە گوێ نەگرن .

بەلام دین و ئایینێ کە لەسەر بناغەی (قرآن) دامەزرابێ و ڕەوشتێ لەسەر بنـاغەی ڕەوشتی حەزرەتی (محمد) پێکەوەنرابێ ، هەرگیز نافـەوتێ و لەناوناچێ ، بەڵکو هەرچەند دوژمـن بیەوێ بیکوژێنێتـەوە ئەم زیاتر بڵێسـە ئەسێنێ و بڵێسەی لە دڵی خەڵکدا بەرزتر ئەبێتەوە . ئیسـتا موسـوڵمانان و بەتایبەتی خاوەن بیرانیان گەلێ لە جاران زیاتر وریا بۆنەتەوە بۆئەوە کە ولاتـی ئیسلام و ئوممەتی ئیسلام ببوژێننەوە و ئومێدمان وایە لە ماوەیەکی زوٚدا بگەن بە مەبەست و مەرامی خۆیان و بە بیروباوەڕی ڕۆناك و ڕەوشتی پاك و چـاك و زانستی زۆرەوە بێنەوە مەیدان و بۆنی خۆیان لەم سەرزەوییە نیشان بدەن .

پێویستە هەمۆ موسوڵمانێ بزانێ کەوا خۆپەرستی بێ‌سوٚدە و لە ڕاستی

پەرستن بەولاوە هیچ کەلکی نیە و موسولمانان تەنها بەوە ئەگەنە شان و شکۆی شایانی خۆیان کە هەمۆیان بە ساغی تێبکۆشن و بیروباوەڕی موسولمـانەتی لە دڵ و دەرۆنی خۆیاندا بچەسپێنن و هەر عیلم و زانستێ کە بۆ ئەم سەردەمە بەکاربێ فێری ببن و بڵاوی بکەنەوە و بە کردەوەی باش و ڕەوشتی بەرزەوە خەریك ببن چونکە بێ‌ڕەوشتی بەرز لە هیچ شتێکدا ناگەن بەئەنجام . پێشینانی موسولمانان بەم‌جۆرە پەلیـان هاویشــت و ڕۆژەلات و ڕۆژاوایــان گرتــەوە و ئێمەش هەر ئەم ڕێگایەمان لەبەرە و بەوجۆرە ئەبێ پێبگەین ، وەکو پێغەمبەری نازدار درۆدی خوای لێ بێ فەرمۆیەتی : « لَنْ يَصلُحَ آخِرُ هذهِ الأمّةِ الا بِما صَلُحَ به اوّلها » واتە : چینی پاشەوەی ئەم میللەتەش هەر بەوە چاك ئەبــێ کە چینی پێشەوەی پێ چاك بۆ .

بۆ ڕۆشن بۆنەوەی هۆیەکانی بەرزبۆنەوەی میللەتی ئیسلام ئەم چەند شتە بەســۆدە :

یەکەم : خوێنــدن بەشێوەیــەکی گشــتی ، بەمەرجــێ مامۆســــتایانی خوێندنگاکان خاوەنی بیروبــاوەڕی پــاك و چــاك بن و ، لەگــەڵ دەرس‌دادانی قوتابییەکانیانــا ، بە کردەوە و بەگوێــرەی توانا واجبــاتی ئیسلامیشــیان پێ جێ‌بەجێ بکەن و لە نەریتی قورئان و ڕەوشتی پێغەمبەریــان نزیــك بکەنەوە . دۆهەم : بایەخ‌دان بە ڕەوشتی بەرز و پێش‌خســتنی ئەوکەســانەی خــاوەنی ڕەوشتی بەرزن . سێهەم : زیادکردنی خوێندنی ئەو هونەر و پیشانەی بۆ ژیانی موسولمانان بەسۆدن و سەربەخۆیی موسولمانانیان پێ ئەپارێزێ و بەرگریان پێ‌ئەکرێ لە دوژمن . چوارەم : هێزدان بە گیانی دۆستایەتی و خۆشەویستی و پاك کردنــەوەی مێشــکی موسولمانــان لە تــۆوی جیــاوازی و دۆبــەرەکی و بڵاوکردنەوەی گیــانی بــاوەڕ و متمانە بە یەکتری کردن . ئەمەیش لەسەر ئەوە وەستاوە کە هەرکەس لە ذاتی خۆیدا ڕاست بێ و ڕاستی پیشان بدا .

ڕۆڵەی پەروەردەی پەردەی نازاری ! **گــوێ بگــرە بــە دڵ بۆ ئــامۆژگاری**
(سنّة الله)یە فەرمــــانی خــودا **ئامۆژگاری خێر لــە چەرخــی دنیــا**
واتە دەم بەدەم ، کتێب دەس‌بەدەس **ئەڵێ بێ تەعلیم کەس نــابێ بە کەس**
کەس زانــا نــابێ بێ ئــامۆژگــاری **کەس بــاڵا نــابێ بە بــێ هوشیــاری**
کــاتێ کە پێت‌گرت بــە بــێ‌بەهانە **هەســتە پێ بــڕۆ بــۆ قوتــابخانە**

★ ★ ★

بــەڕەی کتێبـــی قوتــابخــانەکان **نــامەی خودایــە ، خــودای لامەکان**
نــۆسراوە ئەڵــێ ئەی ئــادەمیزاد **دەرســێ بخوێنە و بژێ بــە دڵ‌شاد**
بە دەرسە پــایەی خــاوەن مرادی **شان و سەربەرزی و شادی و ئازادی**

نازانێ ئـادەم کە کەوتە ســەر ئەرز — بە دەرسـی خودا کرا بـە سەربەرز
لەســەر فریشـتەی بەرزی ئاسمان — بۆ بە مامۆستای بە سـایە و سامان

★ ★ ★

کە بـۆی بە زانا دانێ پـاڵ و پشت — لەسەر بنـاغەی کردەوە و ڕەوشت
ئینســان بـازێکە مەیلی لە گەشـتە — گیـانی زانسـتە و باڵی ڕەوشـتە
بـا گیـان‌لەبەر بـێ بـازی تەوانـا — بـێ بـاڵ نـافڕێ بـە ئاسمـانا
ئینســان بە هۆش و هیوا و کردەوە — گـرەوی بـەرزێ پـایەی بـردەوە
ئەوەی بێ‌هۆش و زانسـت و کـارە — ئەنجامی هیچـە و ڕەنج بەخەسـارە

★ ★ ★

هۆش بناغەیـە لەبـۆ خـانوی ژیـن — ژین بە ژیـوارە و ژیـوار بە زانـین
زانـین بۆ ئیـش و کردەوەی بەرزە — ئیش ئـاوەدانێ تەختـی ڕوی ئەرزە
ڕەوشـتیش وێنـەی قـازێ دادگا — فەرمـانی چـاری ناسـازێ ئـەدا
هیوایش وێنەیـە بـۆ هەوای جیهان — خـانوی بێ‌هـەوا نـاشێ بۆ ژیـان
ئەمەیـە دەرســم بـۆ بەختیـارێ — دوور مەبـەرەوە لـە ئـامۆژگارێ
لە یەك وەربگرە و بیـدە بـە هەزار — ببە بە دەرمان بـۆ دەرد و ئـازار
هەروەهـا بـوە ئـەم ڕوی دنیـایە — هەروەهـاش ئەبـێ هەتـا هەتـایە
گەل کە دانـەوێ پـایەی زانسـتی — مـایەی نـامێنێ ئیللا لـە پەسـتێ
کە دوورکەوتـەوە لە فەن و پیشـە — بە بای داماوێ دەردێ لە ڕیشـە
گەل کە بێ‌بەش بـۆ لە ڕەوشتی بەرز — لە ئاسمـان بـێ ئەگـاتە سەر ئەرز
گەل هیوای نەما بە خودا و بە خـۆی — ناشێ تۆ گوڕێ هەڵـکەنێ لەبـۆی
بـا گوڕی گوم بـێ لە گوڕستـانا — تـۆوی نەمێنـێ لـە گولستـانا
کۆمەڵـی (نـامێ) خـاوەن هیوایە — خـادیمی خۆیـە و بەندەی‌خوایـە

گوڵی چواردەهەم ـ گوڵی هیوا

بڕوسکە و ناڵەی هـەورەکەی بەهار
وێنـەی دێوانـەی دیداری نـازار
بە (تاو) بۆم بێنێ نەك بـە یەك و دوو
موژدەی نەسـیمی (ولا تَیاسُوا)

ولا تيأسـوا منْ رَوْحِ اللهِ ، انّهُ لاييـأسُ منْ رَوْحِ اللهِ الاّ القـومُ الكـافِرونَ .

واتە : نائومێد بن لە ڕەحمەتی خوا ، چونکە بەڕاستی کەس نائومێد نـابێ لـە ڕەحمەتی خوا مەگەر ئەوکەسانەی باوەڕیان بە خوا نیە .

ئینسانی هیوادار بێ بەوە کە لەئەنجاما بە مەبەستی خۆی ئەگا هەمیشە دلی ڕۆناك ئەبێ و بۆ دوارۆژی پیرۆز ئەڕوانێ و مەینەت و ئازاری دنیا لەپێش چاویا قیمەتی نابێ ، بەلکو پشتئەستور و دلنیا ئەبێ کە ئەنجامی باش بۆ ئەو ئەبێ . خوای تەعالا بە حیکمەتی خۆی ئادەمیزادی وا دروست کردوە کە خاوەن ئومێد و ئارەزو بێ بۆئەوەی تێبکۆشێ بۆ دەردەستکردنی ئەوەی پێویستیەتی . ئەگەر ئادەمیزاد خاوەنی ئەم هیوایانە نەبوایە یاخود ئەم خووە لە جیهانا نەبوایە، نە کشتوکال و نە ئاڵوویل و نە چۆداری و نە ئاودێری و نە هەول بۆ فێربونی هونەر و پیشەی بەرز و نە ئاوەدانکردنەوەی ڕوی ئەرز و نە تەقالا بۆ دارایی و بۆ شان و پایەی پیاوانە هیچی نەئەبو .

ئەگەر لەبەر هیوای پیرۆزی ئەنجام نەبێ دایکی منال بۆچی بە کوێرەوەری منال بەخێو ئەکا و کاروانی بە تاریکەشەو و ڕۆژی گەرم و سارد ڕێگا ئەبڕێ و ڕەنجبەر قول ئەکوتێ و ئادەمیزاد شارەوشار ئەڕوا بۆ ولاتی غەریبی و خوێندەوار بەدوای عیلم و زانستدا ئەگەڕێ . بەکورتی هیوا لە هەمو کاتێکدا هێز ئەدا بە ئادەمیزاد لەسەر ئیشکردن و هەولدان بۆ خۆی و نەتەوە و هاونیشتمانەکانی.

بەلام پێویستە بۆ ئینسان بەرابەر بە ئامانجی خۆی هۆش و بیرێکی ساف بەکاربێنێ و نەکەوێتە بیری دەردەستکردنی ئامانجێکیوا کە بەعادەت بۆی ڕێنەکەوێ و قابیلی ئەوەنەبێ جێبەجێ ببێ ، ئەگینا پیرێکی صەد سال عومر ڕابواردو ناچێتە عەقلەوە لەو تەمەنەدا ژنبێنێ بەهیوای ئەوە کە منالێکی ببێ و تەمێ و تەربییەی بکا تا ببێ بە کەسێکی سەرامەد و دەرکەوتو ، یاخود خۆی ئامادە بکا بۆئەوە کە سەرلەنوێ بڕواتە قوتابخانە بۆ خوێندن و خۆ پێگەیاندن .

ئەگەر کەسێ بلێ مادەم هیوا ئەوەندە بەسودە بۆچی لە فەرمودەکانی حەزرەتی پێغەمبەردا دروودی خوای لێ بێ گەلێ مەنعی موسولمانان کراوە لە (طولی امل) واتە هیوای درێژ و ، حیرص و طولی ئەمەل بە ڕەوشتێکی خراپ و خویەکی ناشیرین ژمێرراوە ، لە وەلامدا ئەلێین : ئەو هیوایە کە لە دیندا مەنعی لێکراوە هیوایەکە تەنها ڕوبکاتە هەوای نەفس و ئارەزوپەرستی و فەرامۆشکردنی واجباتی ئاینێ . ئەگینا دروستکردنی مزگەوت و قوتابخانە بەهیوای پاشەڕۆژی نەتەوە و ناشتنی باغ و بێستان بە قەسدی سودی موسولمانان و تەمێ و تەعلیم دادانی کۆمەل بەهیوای ئەوە کە پیاوی کارامەی بۆ پاشەڕۆژ لێ پێبگات ، یا ناردنی مندال بۆ ولاتی بێگانە بەهیوای ئەوە کە فێری هونەر و پیشە ببن و بگەڕێنەوە بۆ ولاتی خۆیان و ئەوەی فێری بوون لەوێ بلاوی‌کەنەوە ، هەمو ئەمجۆرە هیوایانە لە بەرچاوی ئەوانەدا کە شارەزای ئیسلامەتین ، بەهیوایەکی پەسەند دائەنرێن و کردەوەکان یا فەرزی عەین یا فەرزی کیفایەن . پێغەمبەر دروودی خوای لێ بێ فەرمویەتی : « انْ قامَت

السَّاعَةَ و في يَدِ احَدِكُمْ فَسيلَةٌ فَلْيَغرِسنها » . واتە : ئەگەر نیشانەی داهاتنی ڕۆژی قیامەت دەرکەوت و لەوکاتەدا یەکێ لە ئێوە نەمامێکی خورمای بەدەستەوە بێ با ئەو نەمامە بنێژێ و نەڵێ کەوا دنیا ئەبڕێتەوە ئەم نەمامە بۆچی بنێژم . هەروا حەزرەت درۆدی خوای لێ بێ فەرموویەتی : « اعمَلْ عَمَلَ امْرِیءٍ یَظُنُّ انْ لَنْ یَموتَ ابَداً ، واحْذَرْ حَذَرَ امْرِیءٍ یَخْشی انْ یَموتَ غَداً » . واتە : ئیش و کاری ژیانی دنیای خۆت بەجێبێنە وەکو کەسێ کە گومانی وابێ هەرگیز نامرێ و بترسە لە تاوانباری و دوور بکەوەرەوە لە کردەوەی ناپەسەند وەکو کەسێ کە ترسی مردنی سبەینێی هەبێ . هەروا ئەثەرێ وەرگیراوە لە عەبدوللای کوڕی عومەرەوە ئەڵێ : ئیش بکە بۆ دنیات وەکو ئیشی کەسێ کە گومانی وابێ قەت نامرێ و ، ئیش بکە بۆ ڕۆژی قیامەتت وەکو کەسێ وابزانێ سبەینێ ئەمرێ .

خوای تەعالا لە قورئانی پیرۆزا فەرموویەتی « ولا تَنْسَ نَصیبَكَ مِنَ الدُّنیا » . واتە : بەشی ژیانی میانەی موناسبی خۆت لە دنیا فەرامۆش مەکە . لە واقیعا بە بێ دەست ڕۆیشتن و دارایی ئینسان ناتوانێ ئیشی دین و پێویستی کۆمەڵی موسوڵمانان بەجێبێنێ . ئێمە کە تەماشای سیرەتی گەورە پیاوانی ئیسلام ئەکەین باش حاڵێ ئەبین کەوا گەلێ هەوڵیان داوە بۆ دارایی، بەڵام لەگەڵ داراییەکەیشیاندا نە واجباتی دین و یاسای ئیسلامیان زایە کردوە و نە موسوڵمانانیان لەو دارایی و خێرە بێبەش کردوە و نە خوایشیان لەبیرچوەتەوە. کەواتە بەئاشکرا لەم بەیاناتەوە دەرئەکەوێ کەوا هیوای دنیای ناپەسەندی بێسوود و نابار صیفەتێکی خراپە و هیوا و تەمای دنیای حەڵاڵ شتێکی باش و ڕەوایە و هەرچی بە خراپە باسی طوڵی ئەمەل کراوە لە دینا مەبەست هیوا و حیرصیئینسان بوە لەسەر کاری ناڕەوا و ناپەسەند و ناشەرعێ و ئەم هیوای چاك یا خراپەیشە بەپێی ئینسان ئەگۆڕێ . خوا فەرموویەتی : « قُلْ كُلٌّ یَعْمَلُ علی شاكِلَتِهِ » . واتە : ئەی پێغەمبەر تۆ بڵێ هەرکەس بەگوێرەی قابیلەت و لێهاتنی خۆی کارئەکا و ئەکەوێتە دنیاوە . ئەگەر مەبەستی لەسەر چاکە بێ ، هیوای چاکەی زۆر ئەبێ و ئەگەر مەبەستی لەسەر کردوەوەی نابار و ناپەسەند بێ هیوا و ئەمەلی ئەوەی ئەبێ . جا بەگوێرەی ئەو هیوایە ئەکەوێتە ئیش و کار .

زانا بەرزەکانی ئیسلام باسی ئەوەیان کردوە کە چۆن لە قورئانی پیرۆزدا هانە هانەی موسوڵمانان دراوە لەسەر خزمەتی ئایینی ئیسلام و غەزاکردن لە ڕێگەی خوادا و ، لەسەر ئاوەدان کردنەوەی مزگەوت و لەسەرئەوە کە لە هەر کۆمەڵە موسوڵمانێ تاقمێکیان بڕۆن بۆ خوێندن فێری ئەحکامی شەریعەت ببن و بێنەوە دەوروبەری خۆیان فێر بکەن و بیانترسێنن لە عەزابی خوا . هەروەها فەرمانداروە بە ئامادەکردنی هەرچی پێویست بێ بۆ ترساندنی دوژمنانی

موسولمانان و دوژمنانی خوا وەك چەكو ولاخی سواریّ و باریّ و هەرچیّ‌تر كە پێویست بێ . دیارە ئەم شتانەش بێ دارایێ ئامادە ناكرێن و داراییش بێ هەوڵدان و بێ هیوای دوارۆژ دەسگیر نابێ .

لە (الجامع الصغير)دا فەرمودەیەك لە پێغەمبەرەوە گێڕراوەتەوە درودی خوای لێ بێ ، ئەفەرموێ : پێویستە بۆ پیاو لە ئاخر زەمانا دینار و درەمی هەبێ تا ئیش و كاری دین و دنیای خۆیی پێ ڕاست بكاتەوە. لەم حەدیثەوە دەرئەكەوێ كەوا ئەگەر پیاوێكی زانا و تەوانا بیری كردەوە لە ژیانی كۆمەڵەكەی خۆی و تەنانەت لە دوارۆژەكانی ژیانی خۆیشیا دەسی كرد بە كردنی شتێ كە لەپاش خۆی بەجێ‌بمێنێ و سودێكی بۆ موسولمانان هەبێ ، ئەوە پایەیەكی بڵندی دەسگیر ئەبێ لە قیامەتدا .

ئەگێڕنەوە كەوا ڕۆژێ لە ڕۆژان (ئەنەوشیرەوان) ئەچێ بۆ ڕاو . لەڕێدا تەصادوفی پیرە پیاوێك ئەكا خەریك ئەبێ نەمامێكی گوێز ئەنێژێ. لێی‌ئەپرسێ: ئەم نەمامە بە چەند ساڵ دێتەبەر ؟ مامە پیرەیش وەڵامی ئەداتەوە ئەڵێ : بە دە ساڵ . ئەنەوشیرەوان ئەڵێ : كەواتە تۆ كە ئەوەندە پیری و لە مردن نزیك بوویتەوە چ سودێ لەم نەمامە وەرئەگرێ ؟ پیرە ئەڵێ : پێشینانی ئێمە درەختیان ناشتوە و ئێمە بەرەكەیمان خواردوە . ئێمەیش درەخت ئەنێژین بۆئەوەی ئەوانەی لەپاش ئێمە دێن‌بەرهەمەكەی بخۆن . ئەنەوشیرەوان وەڵامی مامەی پیرەی لا جوان بۆ ، خەلاتی كرد . پیرە دەستی كرد بە پێكەنین وتی : بەخ بەخ ! درەختی خەڵكێ بە دە ساڵ بەر ئەگرێ ، بەڵام باخەكەی من هەر لە یەكەم ڕۆژەوە بەری گرت . ئەنەوشیرەوان قسەكەی ئەوەندەی‌تر پێ‌خۆش‌بۆ ، دوبارە خەلاتی كردەوە . پیرەمێرد دیسانەوە پێكەنێ و وتی : باخی خەڵكێ ساڵی جارێ بەر ئەگرێ، بەڵام باغی من بە ساڵێ دو جار بەری‌گرت. ئەگێڕنەوە ئەنەوشیرەوان بۆ جاری سێهەمیش خەلاتی كرد .

به هۆش و هیوا و بە زانست و كار — بەرز ئەبێتەوە شەخصی بەختیار
هوشیار كەسێكە دڵی دوربین بێ — هۆگر و خۆگر ئازا و ئەمین بێ
هیوا وا ئەبێ دور لە هەوا بێ — ڕێكی ئایین و شەرعی خودا بێ
لەگەڵ بیرا بێ بیرێكی ڕەوان — ئاو بەردا بۆ باخ لە نیوەشەوان
مەردی هیوادار زۆر پشتەسورە — یا لاوازیش بێ دڵی ئەستورە
هیوا بە وێنەی هەوای بەهارە — ئاوی حەیاتی دڵی هوشیارە
كێ بە بێ هیوا ئەڕوا بە ڕێدا — بەردێ لائەبا لە ڕێگەی پێدا
كێ بە بێ هیوا تووێ ئەڕێژێ — یا لە باخێكا داری ئەنێژێ
كێ بە بێ هیوا خۆی ئەدا بە كوشت — كاتێ پێی ئەما ئەڕوا بە تەنشت
هیوا چرایە بۆ ماڵ و مەنزڵ — وێنەی برایە بۆ چاری موشكوڵ

ڕۆژی تاریکی و تەنگی سەربسات   دنیایەکی پان دەرنەخا لەلات
بانگ ئەکا لەوەی ناوی ئینسانە   ئەڵێ لای خودا ئیشت ئاسانە
دێنێ بۆ پەردەی دەماخت زۆزۆ   بۆنی نەسیمی (ولا تیأسوا)
ئەڵێ شەو ئەڕوا و ڕۆژ ئەبێتەوە   غونچە لە باخا ئەگەشێتەوە

★ ★ ★

ئەمەی پێم‌وتی هیوای مەردانە   ئەمەلی خێری خێرۆمەندانە
هیوایێ نیە ڕۆی لە هەوا بێ   سەری سەرخۆش و چاو لە خەوا بێ
هیوایێ نیە بۆ خۆپەرستێ   شەرەف ڕاکێشێ بۆ خانەی پەستێ
هیوایێ نیە بە خەیاڵی خاو   ئیش بەجێ‌بێڵێ نیوە و ناتەواو
بێ پایەی دنیا و بێ سەرمایەی دین   بێ بە هاوڕێی لەعنەت و نەفرین
ئەم جۆرە هیوا بە (علم الیقین)   نە دینی تیایە و نە سەرمایەی ژین

★ ★ ★

بیستومە قەدیم کوردێکی زانا   بۆ خەیاڵ بازان شیعرێکی دانا :
« شەوگاری پایز قەت بە ساڵ نابێ   ئەبلە بە خەیاڵ قەت بە ماڵ نابێ »
خەیاڵ بۆ پیرە و پیر لە بۆ ئیشە   ئیش بۆ ڕزگاریێ دەردی تەشویشە
هیوایێ هۆ بێ لە بۆ ڕزگاریێ   دیاریێ خودایە بۆ بەختیاریێ
ئەمەیە دەرسی مامۆستای زانا   هیوا سپێرە بۆ ڕۆژی هانا

★ ★ ★

ئەو هیوا دوورە لە ئادابی دین   وا لەسەر هەوای شەیتانی لەعین
نەك ئەو هیوایە لەسەر یاسای دین   بێ بە پایە لە بۆ مایەی ژین
بێ بە ئەساس بۆ کردەوەی چاك   بۆ تێکۆشانی ئینسانی چالاك
بۆ ئاوەدانێ مەدرەسە و مزگەوت   بۆخەستەخانەی‌نەوەی نەخۆش‌کەوت
بۆ خوێندەواریێ نەخوێندەواران   بۆ چارەی کاری ئاوارەی شاران
بۆ ڕێکخستنی دڵ پەرێشانان   بۆ دەس‌بەستنی پەستێ نیشانان
بۆ دەرهێنانی کانی بنی ئەرز   بۆ چەسپاندنی خووڕەوشتی بەرز
بۆ ڕێگەی یاسا و نیظامی ئیسلام   لە بۆ دادگا و تەطبیقی ئەحکام
ئەم نەوعە هیوا و طوڵی ئەمەلە   فەرمانی خودای (عزّ و جلّ)ە
ئادەمی (نامێ) ئەبێ عاقڵ بێ   لە عیلمی حەقدا تەواو کامڵ بێ

گوڵی پانزەھەم ـ گوڵی ئەخلاقی جوان و پەسەند

بارانی ھەوری ڕەحمەت و ئیحسان
کە بارێ لەســەر دەروونی ئینسان
ئەخــلاقی پەســەند لە دڵیا ئەڕوێ
لێوی بێپەروا بە حیــکمەت ئەدوێ

بُعِثْتُ لأتَمِّمَ مَـكارِمَ الأخلاقِ

ئادەمیزاد کە بەرزترینی مەخلوقاتی خوایە نرخی بریتییە لەو سوودەی کە ھەیەتی بۆ خۆی و بۆ باقی ئادەمیزاد . سوودیش ھەمووی بەسراوە بە ئەخلاقی بەرز و بە ڕەوشت و خوی چاکەوە و ئینســـانی بەدخو نە خۆی و نە خەڵکی کەس سوود لە ژیانی وەرناگرێ .

دینی ئیسلام گەلێ تەعریفی خولقی باش ئەکا . حەزرەت درودی خوای لێ بێ فەرمویەتی : خوای تەعالا بۆئەوەی ڕەوانە کردوم بە پێغەمبەر بۆسەر عالەم کە خولقی باش تەواو بکەم ، یەعنی ئەو خولقە باشـــانە دابمەزرێنم کــە لەناو میللەتانی پێغەمبەرانیترا نەبوون . ئەوانەش کە بوون و کەم و کورتییان تیا بوە یا کەم و کورتییان بەسەرا ھاتوە تازە و نوێیان بکەمەوە .

بەڕاستی ھاتنی حــەزرەتی خاوەنی ڕیسالەت درودی خــوای لێ بێ ئاسۆی دنیای گۆڕێ و ئینسـانییەت بە ھـــاتنی ئەو شــێوەیەکی تــازە و جوانی بەسەرا ھات، وەك چۆن کە بارانێکی زۆری بەسود ببارێ بەسەر زەوێوزاردا گیاوگوڵ ئەڕوێنێ ، ئەویش وەھا عالەمی ڕازاندەوە و ھێزی نور و ڕوناکی دەرونی حەزرەت سەلامی خوای لێ بێ ، وەك گڕ لە بەنزین بەربدەی ، وا دڵی خەڵکی بە نوری مەعریفەت ھەڵئەگیرساند . ئەو دەشتەکییە دور لە شار و ئاوەدانییانە کە لە ھەمو جۆرە زانست و ئوسوڵێکی شارستانەتی بێبەش و بێئاگا بون ، کە بە خزمەتی ئەو ئەگەیشتن حاڵیان ئەگۆڕا و کە ئەگەڕانەوە بۆ ناو خێڵ و ھــوزی خۆیان ئەبــون بە ئینســـانێکیتر . ئەمە ھیــچ جێگای سەرسوڕمان نیە ، چونکــە حەزرەت درودی خوای لێ بێ گەنجینەی ئەخلاقی بەرز بوە و بە ڕەوشت و خوی چاك وەکو دەریای بێبەی شەپۆلی داوە . بۆیە خوای تەعالا لەبارەیەوە فەرمویەتی : « وَاِنَّكَ لَعَلى خُلُقٍ عَظيمٍ » . واتە : ئەی پێغەمبەری من تۆ بەڕاستی لەسەر ڕەوشت و خویەکی بەرزی . ھەروا خوای تەعالا لە قورئاندا پیشانیداوە کە لەبارەی ڕەوشت و ھەڵسوڕانەوە چاو لە پێغەمبەرانیتر بکا و لەمڕوەوە فەرمویەتی : « اولئِكَ الَّذيـنَ هَداهُمُ اللهُ فَبِهُداهُمُ اقتَدِهْ » . واتە : ئەو پێغەمبەرانەی باسیان ڕابورد خوا شارەزای کردون بۆ ئەخلاقی چاك و دڵی ڕوشن کردونەتەوە ، پێویستە لەسەر تۆیش

بکەویتە سەر ئەو ڕێگایەی ئەوانی کەوتۆنەتە سەر و هەمۆ خوڵقە باشەکانی ئەوان وەرگری و دیارە وەریشی گرتۆن .

هەر لەبەر نرخ و پایەی ئەخلاقی باشە پێغەمبەر فەرمۆیەتی : «خِیارُکُم احاسِنُکُمْ اخلاقـاً » . واتە : چاترینی ئێوە ئەوانەتانن کە خۆ و ڕەوشتیـان لەوانیترتان باشترە . ڕەوشتی باش وەکو باوەڕ بە خوا و بەوانەی باوەڕ پێ کردنیان پێویسـتە و ، وەك پاکێ و بێ گەردێ لەگەڵ خـوا و ، خۆڕاگرتن لەسەر دەرد و بەڵا و ، ڕاستێ لەگەڵ خەڵك و ، بەردەوامێ لەسـەر چاکە و ، ئارامێ و هێمنێ و ، دڵفراوانێ و حەوسەڵە و ، شەرم و ، گونجان لەگەڵ خەڵك و ، دەس پێوەگرتن لە خەرج کردندا و ، ڕاگرتنی حەقی خەڵك و ، خۆپاراستن لە حەرام و ، قەدرگرتنی دراوسێ و ، ڕۆخۆشێ لەگەڵ خەڵك و ، پاکێ دەم و دەسـت و دڵ و ، ڕاگرتنـی خاوێنێ گیـان و جـل و بـەرگ و ، بەخشش و ، لەبەرچـاوبۆنی حەقی خەڵـك و ، میهرەبـانێ و ، بەزەیێ و دڵنەرمێ و ، دەس پاکێ لەئاست ماڵی خەڵك و ، قسە نەکردن لە پاشملەی خەڵکدا و ،دۆرکەوتنەوە لە شوێنێ یا لە شتێ گومانی خراپی لێ بکرێ و ، چاودێرێ مافی خەڵـك و ، لە خۆ پرسینەوە و ، خۆ بـە زل نەزانین و ، غیرەت و ڕاگرتنی نامۆس و ، پیاوەتێ و ، چـاو نەترسان و ، پشت بە خوا بەستن و ، قەدری خۆ ڕاگرتن و ، خـۆ قورس ڕاگرتن و ، چاوپۆشێ و ، میانەڕەوێ و ، بـە کەم ساچاندن و غەیـری ئەم خوڵقانە کـە زۆرن و لقی زۆریشیان لێ ئەبێتەوە و هەمۆ بە ڕەوشتی بەرزی ئینسانێ دائەنرێن .

بەرابەر بە هەر صیفەتێکی باش صیفەتێکی خراپیش هەیە کە ڕەذیلەی ئینسـانین و ئەبن بەهۆی تێکدانی کۆمەڵ و بڵاوبۆنەوەی هەرا و ئاشۆب و ، تەنانەت ئەگەر خاوەنی یەکێ لەو صیفەتە خراپانە صیفەتی چاکەشی هەبێ ، صیفەتە خراپەکەی صیفەتە چاکەکەشی بێ نرخ و قیمەت ئەکا . وەکو حەزرەتی پێغەمبەر درۆدی خوای لێ بێ فەرمـۆیەتی : « الخُلُقُ السَّیِّیءُ یُفسِدُ العَمَلَ کما یُفسِدُ الخَلُّ العَسَلَ » واتـە : خو و ڕەوشـتی ناشیرین کردەوەی جوانی ئینسـان خراپ ئەکا وەك چـۆن سرکە ئەگـەر بیکەیتە ناو هەنگوینەوە هەنگوینەکە خراپ ئەکا . بۆیە پێویستە ئینسان ئەگەر عیبادەتێکی کرد ئاگـای لە خـۆی بێ تۆشی خـۆ بە بـاش زانین نـەبێ و ، ئەگـەر کەسێك خزمەتێـکی کەسێکی کرد ، بە منەت دانان و سـەر کۆنەکردنەوەی بەتاڵی نەکاتەوە .

(بزانن) خوڵقی چاك یا خراپ لەسەر یەك ئەندازە نیە ، بەڵکو گەلێ پایەی هەیە و هەندێ پلەی بەنیسبەت هەندێ پلەیتریەوە بەرزتر یا نزمترە .

یەکەم کەس لە جیهانا لەبارەی ئەخلاقی بەرزەوە کە یەکە هەڵکەوتی

چەرخ بوە حەزرەتی فەخری عالەم (محمد المصطفی)یە درودی خوای لێ بێ . ئەمەیش بە دەلیلی عەقڵیّ و نەقلیّ دەرکەوتوە . پاش ئەو پێغەمبەرەکانیتر سەلامی خوایان لێ بێ ، ئەمجار هەڵکەوتوانیتر لەجیهاندا .

ئەخلاقی باش ، یا خراپ ، بۆ گەلێ کەس هەر بەهرەیە لە خواوە و بۆ گەلێ کەسیتریش بە کەسب و هەوڵدان و پەیداکردنە . بۆ گەلێ کەسیش لە هەردو جۆرەکەیە .

پێشتر ناوی هەندێ لە ڕەوشتە بەرزەکانمان وت . وا وردە وردە کەمێك بە درێژێ لەسەر هەندێ لەو ڕەوشتانە قسە ئەکەین .

گوڵی شانزەهەم ـ گوڵی ڕاستێ (صیدق)

صەد هەزار سەلام لە ڕەهبەری دین
کە ڕاستێ دانا لەبۆ ساغێ دین
وایدانا ڕاستێ یەکەم ڕەوشتە
ڕەهنومای ڕێگەی باغی بەهەشتە

انَّ الصّدقَ یَهْدی الی البِرِّ و انَّ البِرَّ یَهْدی الی الجنّة .

عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود خوای لێ ڕازێ بێ ئەگێڕێتەوە کەوا حەزرەت درودی خوای لێ بێ فەرمویەتی : ڕاستێ ئادەمیزاد لە قسەدا ڕێگای پیشانئەدا بۆ لای کردەوەی باش و کردەوەی باشیش ڕێگای پیشان ئەدا بۆ بەهەشت . مەبەستی لەوەیە ئادەمیزاد کە دەوامی کرد لەسەر وتنی ڕاستێ لە بارەگای خوادا بە ڕاست و ڕاساڵ ناوی ئەنوسرێ .

بەپێچەوانەی ڕاستییەوە درۆ کردنیش ئینسان ئەخاتە سەر ڕێگای کردەوەی ناپەسەند و ناشیرین و کردەوەی ناپەسەند و ناشیرینیش ئینسان ئەگەیەنێتە دۆزەخ . ئادەمیزاد کە درۆی زۆر کرد و لەسەر درۆکردن بەردەوام بۆ ، لای خوا بە درۆزن ئەنوسرێ . ڕاستێ لە هەرکەسێکدا بێ ئەبێ بە مایەی بەختیارێ بۆی . بە ڕاستێ ئادەمیزادی نەناسراو ئەناسرێ و بێناو ناو پەیدا ئەکا و بێپایە پایەدار ئەبێ و لە ڕۆژی ڕەشا دانامێنێ و هەمو کەسێ قەرز و قۆڵەی لەگەڵ ئەکا و قسەی لەناو کۆمەڵدا بەنرخ ئەبێ و بە هۆی هاوڕێیەتی ئەویشەوە خەڵکێ فێری ڕاستێ ئەبن و بەوجۆرە ئەگەر ڕاستێ بەناو خەڵکدا بڵاو ببێتەوە دنیا پڕ ئەبێ لە فەڕ و پیرۆزێ . بۆیەشە خوای گەورە فەرمویەتی : « یا ایها الذین آمنوا اتقو الله و کونوا مع الصادقین » . واتە : ئەی ئەوکەسانەی

که باوەڕتان بە خوا هێناوە ، لە خوا بترسن و لەگەڵ ڕاستان بن و ببن بە هاوڕێی ئەوان تا لەوانەوە فێر ببن .

ڕاستەکەی ئادەمیزاد بەهۆی ئامادەیی و قابیلەتی خۆیەوە کەسبی ئەحوالی هاوڕێی خۆی ئەکا هەرچۆن بێ . جا لەبەر پارێز لە خولقی خراپی خراپەکان و بۆ سوودوەرگرتن لە خولق و خۆی ڕاستەکان ، خوای تەعالا فەرمانی داوە کەوا موسوڵمان هاوڕێی موسوڵمانی ڕاست و ڕاساڵ بێ . بە بەراوردی زانا دڵ ڕووناکەکان دەرکەوتووە و ئیسپات بوە کەوا یادکردنەوەی پیاوی ڕاست و دڵ ڕووناك دڵی ئینسان ڕۆشن ئەکاتەوە ، چ جای ئەوە کە ئینسان بە مەحەبەتەوە لەگەڵیا ڕابوێرێ و لەسەر شێوەی ئەوکەسە مەشغوڵی کردەوەی پیاوانە بێ ، تا پێئەگا ، ئەمجار خەڵکیتریش لەمکەسەوە سوود وەرئەگرن .

ڕۆڵەی عەزیزم ، هوشیاری دڵدار ! بۆ خۆت گوێ شلکە بۆ مەعنای وتار
ئەوەی بەڕاستێ دەروونی خۆی ڕەشت بە کردەوەی چاك ڕۆیێ بۆ بەهەشت
ڕاستان بەڕاستێ شۆرەت وەرئەگرن لەسەر گەنجینەی شاهان جێئەگرن
ڕاستییە بۆ خەیر شارەزات ئەکا لە دەرد و ئازار بێقەزات ئەکا
چاکەیش بە وێنەی ڕەهنموێ گەشت شارەزات ئەکا بۆ باغی بەهەشت

★ ★ ★

ڕاستان بەڕاستێ ئەبنە موستەشار ئەکرێن بە وەکیل بۆ ئیدارەی کار
کاتێ زوبانی کەوتە سەر وتار ڕێی دوژمن نابێ بۆ ڕەخنە و ئازار
کە بۆ کەس نەکرا ڕەخنەت لێ بگرێ دوژمنی حەسوود لەداخا ئەمرێ
هەر بەهۆی ڕاستێ لەبەر پیرۆزێ ئەگەی بە پایەی بەرزی دڵسۆزێ
دڵسۆز پیرۆزەی ئەمۆستیلەی ژین دنیا پڕئەکا لە فەڕ و نگین

★ ★ ★

ڕاست کرداری خۆی یەكیەك لەبەرە ئەگەر دنیایە یاخود مەحشەرە
چون ئاگادارە لە کتێبی خۆی دڵی نالەرزێ لە حسێبی خۆی
درۆزن کاتێ گەیشتە حیساب ئەکەوێتە ناو دەریایێ عەزاب
لە ڕاستان ڕاستێ ئەوەشێتەوە باریشی لار بێ ڕاست ئەکرێتەوە
درۆزن دایم بارەکەی لارە جارێکیش ڕاست بێ بێئیعتیبارە

★ ★ ★

ئەو درۆ ئەڵێن جاربەجار فەرزە کردنی هەروەك دانەوەی قەرزە
ماوەی ناچاری دیاری کراوە چەند ماددە هەیە ئیزن دراوە
ئەنجامی هەموی پاسی ڕاسییە ناحەق لەبۆ حەق حەق شوناسییە

لەسەر ڕێگای ڕاست‌کوێریش ڕێ‌ئەکا ساتێ پاش و پێش هەر بەجێ ئەگا
بەلاّم لەسەر ڕێی قەمچ و پێچ و لار چاوساغ ون ئەبێ (فی وضحِ النّهار)
گوێ‌مەدەن بەوەی ئەڵێن (بین الناس): «دنیا بە درۆ و قیامەت بە ڕاس»
ئەو قسە وایە بە ڕووی حەق‌ناسێ : « دنیا بە دراو ، قیامەت ڕاسێ »
(دراو) پارەیە بۆ ژین بەکارە ڕاستییش لەو دنیا بە ئیعتیبارە
(بایێ) بە درۆ خۆی خەڵتێ ئەکا درۆزن جارێ قاوەڵتێ ئەکا
کردم بە دەگمەن ئینسانێ دەرچوو بە درۆزنێ خاوەن دەوڵەت بوو
دەوڵەتی درۆ زێڕ و گەوهەر بێ قەت باوەڕ نەکەی کەوا تا سەر بێ
مادەم کە وایە گوێ‌مەدە بە کەس بە ڕاستێ بژێ تا ئاخر نەفەس
بە ڕاستێ بنوو و بە ڕاستێ هەستە بڕۆ بۆ هەرچێ بە دڵ مەبەستە
عالەم بە ڕاستێ ئەنازێتەوە عالەم بە ڕاستێ ئەڕازێتەوە
ئەمەیە دەرسم بۆ ڕۆڵەی حەق‌ناس بژێ بە ڕاستێ بە تەقوا و ئیخلاص
(نامێ) ئەیەوێ هەتا بۆی بکرێ بە ڕاستێ بژێ و بە ڕاستێ بمرێ

گوڵی حەقدەهەم ـ گوڵی خۆڕاگرتن (صەبر)

بارانی ئیحسان لە باخچەی یاران
گوڵێ ئەڕوێنێ لەبۆ دڵداران
هەرکەس بۆنی‌کرد تا کاتێ ئەمرێ
بۆ خاری گوڵزار بە دڵ خۆ ئەگرێ

الصَّبرُ مِفتاحُ الفَرَجِ

پێغەمبەری نازدار فەرمویەتی : خۆڕاگرتن لەبەر باری قەزای خوادا کلیلی کرانەوەی دەرگای موشکولاتە . ئادەمیزاد کە کەوتە دنیاوە بۆ ژیانی خۆی و بۆ گەیشتن بە دڵخوازی و بۆ سەرکەوتن بە ڕێگای بەختیاریدا ، گەلێ هەوڵ‌ئەدا و بە طەبیعەتی حاڵ هەمو کاتێ بە دڵخوازی خۆی ناگا . بەڵکو سەرەڕای ئەوە کە بە دڵخوازی خۆی ناگا تۆشی گەلێ مەینەتیش ئەبێ .

هەروەها ئادەمیزاد یەکێکە لە مەخلوقاتی خوا و لەژێر هێزی تەوانایێ ئەوایە و هەروەکو گەلێ‌جار خوای تەعالا نیعمەت ئەڕێژێ بەسەریا پایە و مایەی پێ‌ئەدا و هۆی خۆشێ و دڵشادێ بۆ جێ‌بەجێ ئەکا و ئەولاد و عەلاقەی باشی بۆ ڕێك‌ئەخا ، گەلێ‌جاریش پایە و مایە و ژن و ڕۆڵە و پەیوەندی خۆشەویستێ لێ ئەسێنێتەوە . هەروەکو گەلێ‌جار بە ساغێ و تەندروستێ دڵی خۆش ئەکا ، گەلێ‌جاریش گیرۆدەی ناساغێ و پەرێشانێ ئەکا .

جا ئەوکەسەی باوەڕی بە خوا و بەتوانایی و بە حیکمەتی ئیشەکانی خوا بێ ، پێویستە بۆ نیشاندانی بەندەیی و ملکەچی خۆی هەروەکو ئەو نیعمەتانەی لێ وەرگرتوە ، ئەبێ ئەم زەحمەتانەیشی لێ وەربگرێ ، بەڵکو ئەبێ ئەم زەحمەتانەیش بە ڕەحمەت بزانێ چونکە بەرابەر بە هەمو زەحمەتێ تۆڵە و مزەیەکی میهرەبانانەی لەلای خواوە بۆ دانراوە ، وەکو خوا فەرمویەتی : « وبَشِّرِ الصابرینَ الذینَ اذا اصابَتهُمْ مُصیبَةٌ قالوا انّا للهِ وانّا الیهِ راجعونَ ، اولئكَ علیهِمْ صلَواتٌ من رَبِّهِم و رَحمَةٌ واولئكَ هُمُ المُهتَدونَ » . واتە : مژدەبدە بەو خۆڕاگرانەی لەکاتی مەینەتی ترس و برسێتی و هەژاری و دەرد و مەینەتیتردا خۆیان ڕائەگرن و بەندەیی خۆیان بۆ خوا دەرئەبڕن و ئەڵێن ئێمە هەمو بەندەی خواین و سەرەنجام بۆلای ئەو ئەگەڕێینەوە ، مژدەیان بدەرێ کەوا لەلایەنی خواوە ڕەحمەتیان بەسەردا ئەبارێ و شارەزا کراون بۆ ڕێگەی وەرگرتنی ڕەزای خوا .

بێجگە لەم تۆڵەی خێرە ، تەنها باوەڕکردن بەوە کە خوا ئەو ئازارەی ناردوە و خوایش ئەتوانێ چاری بکا و چاوەڕوانی کردنی نیشانەی میهرەبانی خوا لەسەر شێوەی کاری خوا خۆی کە پاش مەینەت خۆشی ئەنێرێ ، ئەمە بە بەندەیی و عیبادەت ئەژمێررێ وەکو حەزرەت درودی خوای لێ بێ فەرمویەتی : « انتِظارُ الفَرَجِ منَ اللهِ عبادَةٌ » واتە : چاوەڕوانی کردنی گوشادی و دەرو لێکرانەوە لەلایەن خواوە عیبادەتە و پاداشی چاکی لەسەر ئەدرێتەوە . لە لایەکیتریشەوە لای موسوڵمانان ئاشکرایە کەوا خوا فەرمویەتی : « فَانَّ مَعَ العُسرِ یُسراً ، انَّ مَعَ العُسرِ یُسراً » . هەر لەسەر ئوسوڵی مەعنای ئەم ئایەتەیە و لەسەر باوەڕ بەوە کە پاش هەر ناڕەحەتییەك ڕەحەتی دێت ، حەزرەت فەرمویەتی : « اشتَدّی ازمَةُ تَنفَرِجي » واتە : ئەی تەنگوچەڵەمە تا ئەتوانی توند و ئاڵۆز بە ، چونکە بەتوندی و ئاڵۆزیت ئەکرێیتەوە و ڕزگارمان ئەبێ . هەروا لەسەر ئەم ئوسوڵەشە فەرمویەتی : « منْ صَبَرَ ظَفَرَ » واتە : هەرکەسێ خۆی بگرێ بە مەبەستی خۆی ئەگا ، چونکە لەپاش زەحمەت نۆبەی ڕەحمەتە . بەکورتی صەبر و خۆڕاگرتن لەسەر ئوسوڵی ئیسلام صیفەتێکی زۆر گەورە و بە شانە . بۆیە خوا فەرمانی صەبری داوە بە حەزرەت و پێی فەرموە : « فاصبِرْ کما صَبَرَ اولوا العَزْمِ منَ الرُسُلِ » واتە : ئەی پێغەمبەر خۆت لەبەر باری گەیاندنی ئاییندا بگرە و بۆ ئازاری کافرەکان تەحەمولت ببێ وەك پێغەمبەرە گەورەکانی پێش خۆت خۆیان گرتوە و تەحەمولیان بوە ، چونکە مەبەستی گەورەی پێغەمبەران کە گەیاندنی فەرمانی خوایە بێصەبر و خۆگرتن نایەتەدی .

هەر لەبەر گەورەیی صەبرە ، خوای تەعالا تەعریفی ئەو کەسانە ئەکا کە ئامۆژگاری خەڵك ئەکەن کەوا صەبر بکەن و ، سورەتی (عَصر)ی ڕەوانەکردوە و

لەو سوورەتەدا فەرمۆیەتی سوێندم خواردوە بە پەروەردگاری زەمان هەرچی ئادەمیزاد هەیە هەموان لە زیاندان مەگەر ئەو تاقمە کە باوەڕیان هەیە بە هەرچی خوا فەرمۆیەتی و کردەوەی باش و بەسوود ئەکەن و خەڵکیش رائەسپێرن بۆئەوە کە لەسەر حەق بەردەوام بن و لە بەرابەری ئازار و ئێش و نارەحەتیدا خۆیان بگرن .

بێجگە لەمانە هەر ئینسانێ خۆی بە ئینسان بزانێ ، ئەزانێ بەشی زۆری ژیانی لە ئازار و مەینەتایە . بۆیە مادەم خۆی ڕاگیر نەکا ئەفەوتێ و دۆستانیشی ئازار ئەدا و دوژمنانی شادمان ئەکا . مەردیش ئەوەیە نە ئازاری دۆستی بدا و نە دڵی دوژمنیشی شاد بکا .

بزانن : صەبر لەسەر دوو جۆرە . یەکەمیان صەبرە لەسەر دەردی دەوامدار وەکو صەبر و خۆگرتن بەرابەر بە دوژمنی بەدئەندێش و بە پایە و مایە کە لاچوونی گرانە. ئەم صەبرە بەڕاستی زۆر زەحمەتە و پیاوی خاوەن دەماغ و دڵ و مودارای ئەوێ . دووهەمیان صەبرە لەسەر ڕوداوێکی نابار وەکو مردنی کەسێکی خۆشەویست یا فەوتانی ماڵێك یا پایەیەك . ئەم جۆرە شتانە شتێکی وەختین ، هەر لە سەرەتاوە ئێشیان زۆرە و کە ماوەیەك بەسەرچوو ئەو گڕە و گڕپەیەی نامێنێ و ، جەزای خێر لەوەدایە کە ئینسان لە سەرەتاوە خۆیبگرێ و ناسوپاسێ بەسەریا نەیەت وەکو پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ فەرمۆیەتی : « الصَّبْرُ عندَ الصَّدْمَةِ الاولی » واتە : نرخی صەبر لای خوا و قازانجی زۆری دینێ و دنیایێ بۆ ئینسان لەوەدایە لە سەرەتای هاتنی مەینەتدا خۆی ڕابگرێ و صەبر بکا ، ئەگینا کە هێرشی لافاو سووك بوو صەبرکردن ئاسانە .

مامۆستای دڵسۆز دێتە گفتوگۆ دەرسێکی بەسوود دائەدا بۆ تۆ
ئایەت و حەدیث فەرمان ئەدەن پێت فەرزە خۆت بگرێ دەردێ هاتە ڕێت
قسەی پێشینان ڕاستە و موعتەبەر بەراوردکرا (مَنْ صَبَرَ ظَفَرَ)
حەزرەت کە سەری پێغەمبەرانە کانی ئەنواری گشت ڕەهبەرانە
بە هێزی صەبر و بە قایمێ جەزم بۆ بەسەرداری دەستەی (اولوا العزم)

★ ★ ★

هەرکەس خۆی نەگرێ لەبەر گریانا ڕانەیێ لەگەڵ سینەی بوریانا
نە چاوی ئاوی شادێ ئەڕێژێ نە دڵی تامی مەردێ ئەچێژێ
تا ڕەنجێ نەدەی دەسکەوت نابینێ تا گەنجێ نەدەی صیحەت ناهێنێ
یاسای ئەم دنیا وابوە و وایە کەس بە بێ زەحمەت ناگا بە پایە
صەبرە وەسیلەی عیززەت و نەصرە ئەمە تەفسیری سوورەی (والعصر)ە

★ ★ ★

زەویێ خـۆی نـەگرێ لـەبەر بارانا   چۆن بەهـرەی ئەڕوا بەنـاو شارانا
کوێستان زسـتانان جێـگای ئازارە   بۆیە بەهـاران باخچـەی گوڵـزارە
کێوان تا سەرمای زستان نەنۆشـن   بەهاران بـەرگی زمـڕۆت ناپۆشـن
تا گـڵ وەرنەگرێ گـەرمێ لە هەتاو   شنۆ لـە شەماڵ ، هێرش لە لافاو
تیایا نـاڕوێ نـەرگس و نەسـرین   دەم ناکاتـەوە گوڵ غونچەی شیرین

★ ★ ★

عەرعەر خۆ نەگرێ لەبەر بای چەمەن   نابێ بە هـاوڕێی داری یاسـەمەن
سەرو و سنەوبەر شۆڕەبێ و چنـار   ئەگەر خۆ نەگرن لەبـەر بای بەهار
نایـەن بەیـەکا کـاتی بەهـاران   دەس ناکەن لە مـل بە وێنەی یاران
تـۆوێ ون نـەبێ لـە بێخی چـاڵا   دەرنـایێ لەگـەڵ گوڵاڵـەی ئـاڵا
سێوێ خۆی نەگرێ لەبەر سووەیلا   نابێ بـە وێنەی سەرگـۆنای لەیلا

★ ★ ★

دارێ خـۆی نەگرێ لەبـەر مشارا   نابێ بـە صەفحە و نابـڕێ بە شارا
شەمعـێ نەسـوتێ نـابێ بـە چرا   نابێ بـە هاوڕێی نـازداری سـەرا
شەو بێـدار نـەبێ بـۆ لایـە لایە   دایـە ، پێنـاگا ڕۆڵـەی بەمایـە
ئەمڕۆ سبەینێ و سـبەی ئەمڕۆیە   گیانی ئەم خەڵکەش بە وێنەی تۆیە
ڕۆژێ بۆ تۆیـە و ڕۆژێ بـۆ ئەوە   یانـێ ڕۆژی تۆ لەبـۆ ئەو شـەوە
ئەو بۆ خۆی نەگرێ بۆ پایە و شانی   تۆ بۆ خـۆت نەگرێ بۆ جـاویدانێ
بـیر مەکـەرەوە ئـەم بیرە چایـە   هەزاران مـار و دۆپشـکی تیایـە
(ثانِی اثْنَیْنِ اِذْ هُما فِی الْغار)   پێی خۆی دا بە مار لەبۆ ژینی یار
گەلێ جێ تاریك وەکـۆ شەوەزەنگ   ڕۆناك بوەوە بێصـەدا و بێدەنگ
لە جێـی تاریـکا چـاوت نابینـێ   فریشتە چـرای نـوورت بـۆ دێنێ
بۆیە حـەزرەتی (نبـیّ الرحمـة)   گەلێ جار ئەیوت (اشتدّی ازمة)
گەر ئەڵێی کێیە گەردوون سـوڕ ئەدا   چرای پڕتـەودار بۆ مـن هەڵئەکـا
پێت ئەڵێـم خـودای بەتەوانـایە   جیهـان لەلای ئـەو بە وەزنی کایـە
هەزار بەدبەختی کرد بە خاوەنبەخت   کردی بە پادشای خاوەن تاجوتەخت

★ ★ ★

بێئومێـد بوونـی ئینسان لـە پایە   شێوەی کەسـێکە بێ ئایـە و مایە
سا مەگـەر قـەزا وا بـڕیار بـدا   هەڵبێـکی بەسـوود بۆ تـۆ ڕۆنـەدا
(لا حــول ولا قـــوة الا   بـالله العظیـم ، عــز و عـلا)
باسم لە صەبرە ، زینهار صەد زینهار   لە کاتی نەهـات مەیـەرە هـاوار
لەگـەڵ نەهاتـا پەرێشـان حـاڵێ   قـۆرتی نەگبـەتە هاتـوەتە پـاڵێ

هاوار لای خودا کاری مەردانە — لەلای ناخودا بۆ نامەردانە
گریان لەلای خەڵك جەزا ئەکا کەم — دوژمنی بەدخوایش ئەکا خاترجەم
بۆ گیانی خۆت و ماڵ و منداڵت — دەردێکی‌ترە هاتووەتە پاڵت
دڵی کۆمەڵی دڵدارانی تۆ — بە وێنەی قیمە ئەبڕێ تۆ تۆ
قەزای ڕابوردوویش ناگەڕێتەوە — جەزای لای خودایش کەم ئەبێتەوە

★ ★ ★

چاکوایە بە دڵ ڕۆ لە خودا بێ — بە سۆزی سینە و دەم بێ‌صەدا بێ
(اِنّما اَشکو بَثّی و حُزنی — اِلیَ اللهِ کَی یَکشِفَ عَنّی)
وا ئەڕۆیتە ڕیز لەگەڵ صابیران — وەها ئەژمێرڕێی لە ئەکابیران
باوەڕت بێ صەبر و دڵشادێ — ئەبن بە مایەی پایەی ئازادێ
ئەمەیە فەیضی بارانی بەهار — دەم بکاتەوە غونچە لە گوڵزار
سا بەڵکو (نامێ) بە وێنەی بولبول — ذەوقێ وەربگرێ لە دیداری گوڵ

گوڵی هەژدەهەم ـ گوڵی بەردەوامێ لەسەر چاکە

بارانی بەهار هەتا ئارام بێ
چاترە مادەم خاوەن دەوام بێ
ئیستیقامەتە مایەی پیرۆزێ
بۆ ئینسان خۆی و بۆ گەل و هۆزێ

فاستَقِمْ کما اُمِرْتَ

پەروەردگاری جیهان فەرمانی‌داوە بە پێغەمبەری مەزن کەوا بەردەوام بێ لەسەر ڕەوشت و کردار و گوفتاری چاك و لە خۆشێ و ناخۆشێ و لە ساغێ و نەخۆشییا لەسەر ئەم حاڵە بێ نەگۆڕێ و نەلەقێ . ئەمەیە مەعنای ئیستیقامەت کە پێچەوانەی ڕاڕایییە .

ئادەمیزاد یەکەمین یادگاری ڕۆژگارە کە پەروەدگاری جیهان کردوویەتی بە کارگوزار لەسەر زەوێ . یەکەم پایەی ئادەمیزادیش ئەوەیە کە بەر لە هەمو شتێ هوشیار و زانا بێ چونکە لە بێ‌هۆشێ و نەزانێ هیچ سوودێ پەیدا نابێ و لە سەرگەردانێ و پەشیمانێ و ناتەوانێ بەولاوە هیچی لێ ناوەشێتەوە . دوهەم پایەشی ئەوەیە مادەم زانستێکی بەرز و بەنرخی دەسگیر بێ و کەوتەکار لەو مەیدانەدا ، لەسەر ئەو کارکردنەی پایەدار و بەردەوام بێ و لا نەدا .

هەر ئیشێ کە سوودێکی تیابێ وەك ئایین‌پەرستێ یا وەك پیشەوەرێ یا بێدارکردنەوەی خەڵك بۆ هەوڵدان و بۆ تێکۆشان بۆ بەختەوەرێ و بۆ دەرکردنی کۆمەڵەی ئادەمیزاد لە نەخۆشێ و گەدایێ و نەزانێ و هەر بەرهەمێکی

بەسوودیتر ، پێویستە ئادەمیزاد لەسەری بەردەوام بێ ، ئــەگینا هەوڵەکەی بێسوود دەرئەچێ .

(ڕوونکردنەوەیەك) هەر ئیشێ ئینسان دەستی پێکرد ، ئەگەر نەیگەیەنێتە ئەنجامێك زیانی لە سوودی زیاترە . بۆ وێنە خوێندەواریێ لە ئاییندا و تێکۆشان بۆ فێربوونی هونەری تەندروستیێ (طب) کە لە بەرزترین زانستەکانی ئادەمیزادن، ئەگەر نەگەنە ئەندازەی خۆیان کۆمەڵەی ئادەمیزاد بەرەو چاڵی مەینەت و مەرگ ڕائەکێشن وەکو مەشهوورە ئەڵێن : « نیوە مەلا دین ئەبا و نیوە حەکیم گیان » .
لەسەر ئەم ئوسوڵەیە کەوا پێغەمبەر فەرمویەتی : « اَحَبُّ الاَعمالِ اِلیَ اللهِ اَدْوَمُها وَاِنْ قلَّ » واتە پەسەندتر و شیرینترین کــار و کردەوەی چــاك لە بارەگای خوادا ئەوەیە دەوامدار بێ با ئەندازەکەیشی کەم بێ . گــەلێ کەس بە سۆز و ئارەزوومەندییەکی زۆرەوە خەریکی گەلێ ئیشی سوودمەند ئەبن ، کەچێ پاش ماوەیەك لەو کارە دەستبەردار ئەبن و لەبەر ماندووبوونە بێسوود و بەهرەکەی خۆیشیان ئەبن بە دوژمنێکی ناهەمواری ئەو ئیشە کە خەریکی بوون هەرچەند ئیشێکی زۆر بەســوودیش بوبێ . هەر لەبەر ئەم ئارەزوو گۆڕانەیە خەڵــکێ بۆ گاڵتەپێکردن بەوجۆرە کەسە گۆڕاوانە ئەڵێن (کتێب بۆ ئاخری ئەگیرێتەوە) .
واتە : کتێب گرتنەوە بۆئەوەیە ئینسان بزانێ سەرەنجامی کتێب بــۆ گیراوەکە چۆنە ، واتە باوەڕ بە تێکۆشانی تێکۆشەرێك ناکرێ مادەم تێکۆشانەکەی تا سەر نەبێ و هەمیشە بەردەوام نەبێ لەسەری .

بۆیە زۆر پێویستە لەسەر ئادەمیزادی هوشیار کاتێ کە ویستی دەسبداتە کارێکی بەنرخ و بایەخدار ، لەپێشاندا بیری خۆی بخاتە کار و سەروبەری ئەو کارە لێكبداتەوە و ڕاوێژ بکا بە کەسانی ژیری ئەو سەردەمە و ئیستیخارەیشی بۆ بکا ، ئەوجا بکەوێتە ناو ئیشەکەوە ، ئەگینا پاشان پەشیمانێ لەدوا ئەبێ وەکو ئەڵێن « سوار بوون عەیبێکە و دابــەزین دوو عــەیب » . قســە قســە ئەهێنێ ڕاوێژکردن و لێكدانەوە لەپێشاندا ، ئەبێ بەهۆی ئەوە کە بنیــادەم نەکەوێتە هەڵەوە و پەشیمانێ بەسەردا نەیەت . زۆر کەســیوا بــوە بێ تــاقیکردنەوە دۆستایەتییان لەگەڵ کەسێ دامەزراندوە ، لەئەنجاما بوە بە مایەی زیان بۆیان . کاری بێسەرەتا و بێلێکدانەوەی ورد هەر لە سەرەتاوە بنیادەم دەستی نەداتێ چاکترە ، وەك کورد ئەڵێن « ناتوانم لە ئەوەڵەوە نەك پەشیمانم لە ئاخرەوە » .

خانوی بێ سەربان ، باخی بێپەرژین   دەرگای بــێ چەپەر زیانــن بۆ ژین
نەگبەتە سواری ئەسپی سەرکێش بێ   جا نەخــوازەڵڵا بێ لەغــاو و زین

بەڵێ هاتو ئادەمیزاد خوا یارمەتیێ دا و کەوتە ناو ئیشی باشەوە و دەوامی لەسەر کرد ، ئەوسا بە هەموو بارێکا بەرهەمی ئەو ئیشەی وەرئەگرێ ، بەتایبەتێ ئەگەر ئیشی دینپەرستێ بێ وەکو خوای گەورە لە قورئاندا فەرمویەتی : « انَّ

الّذينَ قالوا رَبُّنَا اللهُ ثمّ استَقاموا تَتَنَزَّلُ عَلَيهِم المَلائِكَة » . واته : بەڕاستی ئەوکەسانەی کە دان ئەنێن بە خواپەرستیدا و بە ڕاسـتی لەسەری بەردەوام ئەبن ، ئەوکەسانە لەکاتی تەنگاوی دنیادا فریشتەی ڕەحمەت دائەباری بەسەر دڵیاندا و دڵیان بە پشتەسـوری بە خودا ڕوونـاك ئەبێتـەوە و لەکـاتی سەرەمەرگدا فریشتە دێتە سەریان و دڵیان بە میهرەبانی خوا ڕوشن ئەکاتەوە و لە پەریشانی دوارۆژ و لە سەرگەردانی مەحشەر ڕزگاریان ئەکا .

ئەبێ بزانین کە ئیستیقامەت و بەردەوامی لەسەر چاکە کاری زۆری ئەوێ و هەموکەس لە عوهدەی نایەت . بۆیە لەکاتێکا کە ئایەتی ئەمر و فەرمان بەدەوام ئەهاتە خوارەوە بۆ سەر پێغەمبەر ، پێغەمبەر فـەرموی : « شیبتنی هود » واتە : سورەتی هود پیری کردم . عەرزیان‌کرد : بۆچی ئەو سورەتە پیری کردی ؟ هەڵبەت لەبەر ئەوەیە کە باسی عەزاب و ئازاری کافرانی تیـایە و لە ناباری و زەحمەتی تاوانباران قسە ئەکا . فەرموی : نەخەیر ، لەبەرئەوە نیە ، بەڵکو لەبەر ئایەتی « فاستَقِم کَما اُمِرتَ » کە واتە خوا ئەمر ئەکا پێم بەردەوام بم لەسەر گەیاندنی فەرمانی خوا و بەجێ‌هێنانی دەستور و ڕێ و شـوێنەکانی و ئەوەش کارێکی گرانە و پیاوی لێ‌هاتوی ئەوێ .

زانایان ئەم مەسئەلەیان زۆر بەئەهمیەت تەماشا کردوە و گەلێ لە هۆیەکانی بەردەوامی و ئیستیقامەت دواون و لەئەنجاما دایان‌ناوە کە هۆی دەوام یەکـەم بریتییە لە یارمەتی خوای میهرەبان . دوهەم کەوتنە ناو ئیشەوە و بیرکردنەوە لێی و ڕاوێژکردن بە کەسانی ژیر . سێهەم هاوڕێیەتی ئینسـانی سـاغ و دڵ ڕوناك و زانا . بەم سێ شتە ئینسان ئەتوانێ لەسەر کاری مەردانە بەردەوام و پایەدار بێ .

ئەگێڕنەوە فەقێیەك بوە هەرچەند دەرسی ئەخوێند دەرسـەکەی بۆ لەبەر نەئەکرا و ڕەنجەکەی بێ‌هودە ئەمایەوە . نائـومێد بـو ، ناچار بو دەسـت لە خوێندن هەڵبگرێ . ڕۆژێکیان بە ڕێگەیەکدا ئەڕۆیی ، ڕێی کەوتە کاچێکی بەرز و سەخت . کە تەماشای کرد دیتی ئاوێك لەو کاچەوە دێتە دەرەوە و دڵۆپ دڵۆپ ئەتکێتە خوارەوە بۆ سەر تەختە بەردێکی پان . کەمێ لە تەختـە بەردەکە ورد بوەوە دیتی تەختە بەردەکە بەهۆی ئەو دڵۆپە ئاوانەوە چاڵێکی تیـا پەیدا بوە . زۆر سەری سوڕ ما ئاخۆ چۆن بەهۆی ئەو دڵۆپە ئاوەوە بـەو نەرمی و ناسکییە ئەو بەردە ڕەقە کون بوە . لەئەنجاما حاڵی بو کەوا بەهۆی بەردەوامی داچۆڕانی ئاوەکەوەیە . لەم بیرکردنەوەی خۆیەوە بێدار بوەوە بۆ حاڵی خۆی و وتی چۆن ئەو دڵۆپە ئاوە بەهۆی بەردەوامییەوە کار لەو بەردە ئەکا و من نەتوانم بەهـۆی بەردەوام بونەوە لەسەر خوێنـدن فێری خوێندن بیم هەرچـەند ڕۆژی یەك وشەیش فێر بیم . گەڕایەوە بۆ خوێندنگاکەی خـۆی و دەسـتی کردەوە بـە

خوێندن و خوایش بەهرەیەکی باشی پێ بەخشێ و بۆ بە خوێندەوارێکی باش .
لەمەوە ئینسان بەڕاستێ باوەڕ ئەکا کەوا کەس لە بەری کۆشش بێبەهرە نابێ و
بە مەرامی خۆی ئەگا .

ڕۆڵەی هوشیاری پڕ زانست و فام   دەرسم وەربگرە و بژێ بە مەرام
ئادەمێ نازێ بێ زانست و هۆش   بێهیواو بێکار سەرسام‌و سەرخۆش
ئەوەی بێهۆش و بێبەهرە و کارە   لە هەردوێ دنیا هەر شەرمەسارە
هاتو کەوتە ئیش با ئاگادار بێ   ئیشێ بەسوێدە کە پایەدار بێ
ئادەم بێدەوام بە پایە ناگا   بێ خۆڕاگرتن بە مایە ناگا
پایەی بوڵندێ دنیا و قیامەت   بە تێکۆشینە و بە ئیستیقامەت

★ ★ ★

(جوێدێ) بە بەرزێ و بە پایەدارێ   بوێ بە ئارامگای سەفینەی بارێ
پڕتەوی خودا لە طوێری سینا   دڵی موێسای کرد بە صەفحەی مینا
لەبەر دەوام بوێ بە خزمەتکارێ   بۆ مەردی خودا بە پایەدارێ
بۆ (خليل الله) لەبەر ڕاوەستان   کوێرەی ئاگری کرد بە گوڵستان
ڕەهبەران هەموێ بە ئیستیقامەت   بوێن بە مەعدەنی ئەسراری حیکمەت
بۆیە سەرداری زومرەی ڕەهبەران   بوێ بە تاجی سەر بۆ پێغەمبەران
بۆیە خاوەنی مەقامی مەحموێد   جارێکیان فەرموێی (شَیَّبَتنِی هود)
تەقدیسی قورئان بە دینی ئیسلام   لەبەر ئیعجازە بە شێوەی دەوام
دڵێ ئەسراری خودا ڕانەگرێ   لەکوێ پڕتەوی صەفا وەرئەگرێ
هەتا بگۆڕێ ڕەنگ و ڕوێی ئینسان   ناشێ بۆ جیلوەی پڕتەوی ئیحسان
کە لە ڕەنگ بازێ بەڕاستێ دەرچوێن   بۆ دڵی دڵدار ئەبنە ڕەهنموێن
لەبەر دەوامە قەترەی ئاوی تاف   خەت‌وخاڵ ئەدا لە ڕوێی بەردی ساف
یاران مانەوە لە موغارانا   لە توێفی سەرما و تاوی بارانا
بۆیە لەسەری بەرزی سەماوات   لە سوێرەی کەهفا ئەنایان بۆ هات
زیارەتی ئەکرێ مەتحەف لە شاران   لەبەر مانەوەی ئاثاری یاران
لەبەر وەستانە نمێ لە باران   ئەبێ بە گەوهەر ئەبرێ بۆ شاران

★ ★ ★

لە سێ بەردەباز گەر هەڵنەخزێ   یەعنی نەخۆشێ و نەبوێنێ و کزێ
لەسەر پێتەختی سەربەرزێ و مەرام   تاج ئەنێتە سەر بە خۆشێ و ئارام
بینای پێشینان کە زۆر مایەوە   ناوی بە گەور کرد دێتە کایەوە
بەرگێ و پۆشاکێ وا لە بەردەسمان   لەلای گەدامان یا خاوەن دەسمان
ئیستیقامەتە نرخی ئەداتێ   لە هەر بازاڕێ ، لە هەر وڵاتێ

یاری بێوەفــا صــەد کــە زێبــایە لەبــۆ دڵــداران مایــەی جەفایــە
مێــژوی بێوەفا پڕ لــە نەفرینــە هێ وەفــاداریش هــەر ئافــەرینە

★ ★ ★

کاکە بەکــورتێ سەربەرزێ ئــادەم بە ئیســـتیقامەت دیتەدێ هــەردەم
بۆیــــە عاریفـــــان ئەپارێنــــەوە لــە ئیستیقامـــــەت نەگەڕێنــــەوە
هەتا بە شــادێ لــە (دار البقــا) بگەن بــە بەهــرەی ئەنــواری لیقا
ئەمەیە دەرسی مامۆستای (نامێ) ئیستیقامـــــەتە مایـــــەی ئــارامێ

گوڵی نۆزدەهەم ــ گوڵی ئارامێ

ئەو هەورەی مەنگ بێ پڕە لە باران
پڕ ئەکا لە فەڕ دەشــت و کۆساران
خۆزگەم بەوکەســـەی لە خۆدا مەنگە
کرداری بــەرز و بــە تــام و ڕەنگە

پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ فەرموێەتی :

العَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطـانِ

واتە : پەلە لە شەیتانەوەیە .

ئارامێ بریتییە لەوە کە ئینسان لە وتار و کردەوەدا لەسەرخۆ و هێمن بێ. ئەم خووە گەلێ خزمەت بە ئادەمیزاد ئەکا لە ماوەی ژیانیا . هەرکــەسێ ئــەم خووەی ببێ بۆی ئەبێ بەهــۆی ئاســایش لە خۆیدا و لەنــاو هــۆز و نەتەوە و هاونیشتمانانیا و ئەبێ بە قەڵایەکی قایم بۆ پارێزگاری هەمویان . بەپێچەوانەی ئەمەوە هەرکەسێ خوی لەسەر پەلەپەل و هەڵەپێ و بێئــارامێ بێ هەمیشــە ئیشی ناتەواوە و خۆی و پەیوەندی لە ئازاردان . هەروا ئادەمیزادی سەرچڵ و پەلەپەڵکەر ، بۆ خۆی و پەیوەندی زیانە و بۆ خەڵکیش هەر ئەبێ بە مایەی زیان، چونکە گەلێ ئیشی بەسود هەڵئەکەوێ ئەو مەیدانی ئەوە نادا خەڵکیتر بیکەن و سودی لێ وەربگــرن و خۆیشی وایناــکا سود و کەڵکی ببێ . لــەم جۆرە وەزعە نابارەدا چەند کارەساتی پڕ لە ئاشوب و هەرا ڕوئەدا . جا لەسەر ئــەم بینــاغەیە پێغەمبــەر درودی خــوای لێ بــێ فەرموێــەتی پەلەپەڵکردن لــە شەیتانەوەیە ، واتە خوی ناشیرینی پەلەپەل کردن لەئەنجــامی وەسوەســەی شەیتانەوەیە کە دێ بۆ ئادەمیزاد ، یاخود ئەم خووە ناپەسەندە کاڵای شەیتانــە بە باڵای ئادەمیزادی ئەبڕێ .

خوی ئارامێ لە هەمو کات و شوێنێکدا و بۆ هەموکەسێ و بەرابــەر بــە هەموکەسێ باشە . بەڵام لە گەلێ کاتا و لە گەلێ شوێنا بەسودترە . یەکــەم :

بەرابەر بە ئادەمیزادی بەدەست بەتایبەتی ئەگەر ستەمکار و بەدخو و بەدسروشت بێ ، چونکە بەرابەر بە ئینسانیوا هەڵە و پەلە گەلێ زیانی لێ ئەوەشێتەوە . دوهەم : بەرابەر بە یەکێ کە ئیشی ئینسان لەژێردەستیا بێ یاخود مامۆستای دەرس پێوتنی ئینسان بێ . سێهەم : بەرابەر بە ئینسانی نەفام و هەرزەکار چونکە هەڵە و پەلەی ئینسان بەرابەر بەوکەسانە ئەبێ بەهۆی ئاشوب لە ولاتدا . چوارەم : بۆ ئینسان خۆی بەرابەر بەو ئیشانە کە تۆزێ غامیض و تاریکن . ئەمجۆرە ئیشانە ئەبێ بە ئارامێ چاربکرێن و ، پێویستە ئینسان بەرلەوەی دەست بە چارەیان بکا باش تەماشای هەمو ئەو شتانە بکا کە لەو ئیشانەوە پەیدائەبن و سەنگ و سوکییان لێكبداتەوە، بۆیە حەزرەت درودی خوای لێ بێ فەرمویەتی هەرکاتێ ئیشێ هاتە پێش ئینسان ، بەرلەوەی ئیشەکە بکا بڕوانێ بۆ ئەنجامی ئەو ئیشە .

پێنجەم لە وەلامی کەسێکا کە پرسیارێکت لێ بکا ، پێویستە هەرکاتێ ئینسان پرسیارێکی لێ کرا ، بەرلەوە کە وەلامی پرسیارەکە بداتەوە باش لە وتار و وەلامەکەی کە وا لە دڵیا ورد ببێتەوە بۆئەوە کە بە بێسود نەبێ بە داوی قسەی خۆیەوە و نەکەوێتە ناو ئیشی هەڵەوە . مەشهورە حەزرەتی عەلێ خوای لێ ڕازێ بێ فەرمویەتی هەرکەسێ بتوانێ چوار خو لە خۆی دور بخاتەوە ، ئەوە شایانی ئەوەیە کە گیرۆدەی خراپە نەبێ . یەکەم جەدەل و دەمبازێ و زماندرێژێ . دوهەم پەلەپەل کردن لە ئیشا . سێهەم تەمەڵێ و ئیش نەکردن . چوارەم بەخۆدانازین . ئەنجامی دەمبازێ سەرگەردانییە . ئەنجامی پەلەکردن پەشیمانییە . ئەنجامی تەمەڵێ داماوییە . ئەنجامی بەخۆدا نازین ئەوەیە کە ئینسان لە کۆمەڵا سوك و بێنرخ ببێ . بێجگە لەمانە زوربەی ئەو ئیشانە کە بە پەلە کراون باش دەرنەچوون ، چونکە ئیشی پەلە لەگەڵ تێفکریندا نیە و هەر کارێ ئینسان لە سەرەتادا وردی نەکاتەوە بێسەروبەر ئەبێ .

ڕۆڵەی عەزیزم ، هەی نازدارەکەم !   دەرمانی دڵەی برینداره‌کەم !
ئەگەر ئەتەوێ بژیت بە مەرام   کار و وتارت ئارام بێ ئارام
پەلەپەل مەکە لە واتە و ئیشا   خۆت مەدە بەسەر تیری تەشویشا
باران بەئارام بڕژێتە زەوێ   ئەبێ بە بەهرە بۆ بەرز و نەوێ
پڕ ئەکا لە فەڕ سەراسەر دنیا   چ بۆ کشتوکاڵ چ باخ چ گیا
ئادەمیزادیش وێنەی بارانە   مادەم ئارام بێ فەڕی جیهانە
ئینسانی هەڵە و پەلەپەل کردو   خۆی و هاودەمی ئەفەوتێنێ زو
ئیشی پەلەپەل شێوەی شێتانە   بنکەی دەرسەکەی لەلای شەیتانە
ئەوەی نایەوێ توشی نەگبەت بێ   پێویستە ئیشی لەسەر مۆڵەت بێ
مەبەست دێتەدێ بە پلەپلە   پلە مۆڵەتە نەك پەلەپەلە

بەماوەی شەش‌ڕۆژ خوای‌پەروەردگار دنیای دروست‌کرد بو ژین و ژیـوار
منداڵ کە داکەوت هاودەمی شـیرە لەپاش هەژدە سـاڵ هاودەمی تیرە
بەڵێ ئـەو ئیشەی بـۆنی بـە هەڵە کەمـەندی کێشـی بـە پەلـەپەلـە

★ ★ ★

ویستت قسەیەك گـەر بکـەی بەیان یەکـەم تێفـکرە بـە وردیّ جـوان
مەکینەی وردیـت کـە هێنایـەکار بۆ سـوّد و زیان ئـەبێ بـە میمیار
جا بەقەد پێویسـت بێـرە گفتوگۆ هەر حەرفێ صەرفێ دەرئەخا بـۆ تۆ
کە چۆی بە ڕێدا ئاگات لـە ڕێ بێ بـیری بـەرودوای پێکـانت پێ بێ
ڕێگا ڕۆیشتن بـە ئـەمن و ئـەمان ئەنایـە لـە بـۆ (عِبادُ الرَّحمان)

★ ★ ★

لـە کردەوەتـا بـە تـەئەممول بـە لـەکاتی ئیشـا بـە تەحەممول بـە
واتـە و کـردەوە بـە پەلەپـەل بێ لە دەدا هەشتیان ئـەبێ موختەل بێ
وتـار و ڕەفتـار ئەگـەر ئـارامێ بەردی بناغـەی خانـوّی مـەرامێ
خەڵکێ لـە مەعنا تێبـەفکرێن ورد ناڵێن بە چەند سات ئەو قسەیە کرد
نەظەرگـای عالـەم هەندەسەی ماڵە ناپرسـن بینا کـاری چەند سـاڵە
بـە مـاوەی دە ڕۆژ تیپی پەلـەوەر باڵ‌ئەگرنـەوە هـەڵئەفڕێن بـۆ دەر
منداڵ بە دوّ ساڵ دەست و پێ ئەگرێ بە سێ ساڵ بـە عیلم دنیا دائەگرێ

★ ★ ★

لەسـەر بـەراورد بـەرگی نەگبەتێ تەمـەڵێ و پەلـە تـان و پۆیـەتێ
تەمـەڵێ مەکـە و پەلـەپـەل لابـە ئەم جارە ئیشـت ڕۆ لـە صەوابە
هێمنێ فەرزە بۆ تۆ لە چەند شوێن ئەگەر حەز ناکەی لە شەڕ و لە جوێن
یەکەم کـە لەگـەڵ کەسـێکی نەفام ئەبێ بە هاوڕێ و هاودەنگ و مەقام
نەفـام بەردێـکە وا لەنـاو ئـاوا کە پێت هەڵخـزا ئـەڕۆی بەنـاوا
دوّهەم کە قینی هەستێ سـتەمکار هێمنێ فەرزە بـۆ مەردی هوشیار
ستەمکار عەینـەن وێنـەی لافـاوە خۆی لائەدا لێی هـەرکەسێ پیـاوە
خـۆتی لـێ لادە تـا دێـت و دەڕوا بۆئەوەی نـەچێ بـە زایـە هـەروا
ئارامێ ئینسـان بـەرەوڕۆی بێ‌داد بـەختیارییـە بـۆ ئـادەمیزاد
سێهەم ئەوکەسـەی سـەرۆکی تۆیە هـەر ڕۆژێ بـۆ تۆ کاتێـکی نۆیـە
بە ساتێ گونجان خۆت ڕزگار ئەکەی ئەم خەڵکەیشی لێ خەبەردار ئەکەی

★ ★ ★

بە مۆڵەت لەبەرد دروست ئەکرێ جام بە زەحمەت ئۆمەت ئەگا بـە ئەنجام

ئەو سەرقافلـەیەی بەمۆڵەت ئەڕوا ئەشـگاتە شـار و دیتیشـەوە دوا
بەڵام ئەوکەسەی کـەو یەڵفار ئـەکا ناگا و چەنـد پشتیش بریـندار ئەکا
ئەمە بۆ دەرسی (نامێ) بۆ ئـەییام هـەر زۆڵەی هێمن ئـەگا بە مەرام

گوڵی بیستەم ـ گوڵی بەراورد و لێکدانەوە

لە بارەگای پـاك زاتی (ذو الاکرام)
ئەڕژێتـە سـەر دڵ بارانی ئیلهـام
ئەڵێ ئەی بەنـدەی بـەختیاری ورد
دەست مەکە بـە ئیش بە بێ بەراورد

پێغەمبەر درۆدی خوای لێ بێ فەرمۆیەتی :

التَدْبِيرُ نِصفُ المَعيشَةِ ، والتَوَدُدُ الی النـاسِ نِصفُ العَقـلِ ، والهَمُ نِصفُ الهَرَمِ .

واتە : تێفکرین لە ئەنجامی ئیش‌وکار نیوەی گوزەرانە و خۆ خۆشەویست کردن لای خەڵك بە ڕەفتار و کرداری باش بەشـێکە لە هوشـیاریێ و خەفەت خواردنی بێ‌سۆد نیوەی پیریە .

ئەم فەرمۆدە بەرزە دەرسێکی بەسۆدە بۆ ئینسانی بەختیار چونکە ژیانی ئینسان بێ‌تێکەڵێ لەگەڵ خەڵك نابێ و ئینسان بە تەبیعەتی حاڵ ئەگەر لەپێش دەست کردنەوە بە ئیش ورد نەبێ و ئەنجامی کارەکەی لێك نەداتەوە ، تۆشـی گەلێ کۆسپ ئەبێ . ئەو کۆمەڵە ئادەمیزادەی کە ئینسـانی تیا ئەژێ ، ئەگـەر ئەو ئینسـانە لەگەڵیا ڕێ‌نەکەوێ و بە خۆ و ڕەوشتی چاك خۆی تیا خۆشـەویست نەکا و خۆی نەباتە پێشـەوە ، ئیشی بۆ ناکرێ تیایدا و هەر بەهرەیێکی کۆمەڵایەتێ بێ هەمۆی بەزایە ئەچێ و سۆد لە خـۆی نـابینێ . کەواتە پێویسـتە خۆی وردبێتەوە و ڕاوێژ بە زانایانی سەردەمەکەی بکا و ، بەهۆی بەراورد کردنـی ئەفرادەکانی ئەو کۆمەڵەوە کە تیا ئەژێ و لەگەڵیـانا بەسـەر ئەبا و بەهـۆی بەراوردکردنی ئەو ئیشانەوە کە ئەیەوێ بیانکـا ـ ڕۆنـاکێ بدا بە دڵی خـۆی بۆئەوەی بە چاوڕۆنییەوە بکەوێتە ئیشـەوە و بڕواتە نـاو کۆڕی تێکۆشـەرانی ڕێگای ژیانەوە .

بەراوردکردن یەکە هۆیە بۆ بەرچاوڕۆنێ ئادەمیزاد ، چونکە ئەگەر ئینسـان خوورەوشتی کۆمەڵەیـەك نەزانێ نـاتوانێ ببێ بە هـاوڕێیان و پێـی نـاکرێ خزمایەتیان لەگەڵا بکا و پەیمانیان لەگەڵدا ببەستێ . گەلێ‌کەس هەن لە دۆرەوە بەشۆرەت و دەنگ‌وباس باشن ، کەچێ لەپاش بەراوردکردنیان بە غـەیری ئەو

وەزعەی پێیت ناسیون ، بۆت ساغ ئەبنەوە . بۆیە پێغەمبەر درۆدی خوای لێ بێ فەرمۆیەتی : « وجدت النّاس اخبر تقله » . واتە : وام بۆ دەرکەوتوە گەلێ کەس هەن ئەگەر بەراوردیان بکەی بەهۆی هەندێ ڕەوشتی ناپەسەندیانەوە دڵ زویر ئەبێ لێیـــان .

دەخیل بە داهۆڵ قەت غـــەڕە نەبێ بە دەنگی دەهۆڵ دەسخـــەڕە نـــەبێ
هەتـــا نـــەزانی ئـــەرزێ بـــە هێزە ئاشنـــای پـــاچ و پێمـــەڕە نـــەبێ

بەراورد زۆر بەسوودە ، چونکە ئەبێ بەهۆی ئەوە لە کاکڵەی مەبەستەکەت بگەیت . بەراورد بەکار ئەهێنرێ بۆ خواردن و نوستن ، بۆ پیشە و کار ، بـــۆ خزمایەتی ، بۆ ئاڵوویڵ کردن لەگـــەڵ تەنهـــا کەس و لەگـــەڵ کۆمەڵـــدا ، بـــۆ پەنابردنە بەر دوکتۆر لە دیاریکردن و چارکردنی ناساغیدا ، بۆ سەفەر لەگەڵ کردن ، بەتایبەتی بۆ پەیمان بەستن لە کاری گرنگ و ئەنجامدارا . گەلێ کـــەس ئەکەی بە یـــار و دڵدار و هاوقەتاری خۆت و وایئەگەی کەوا گیانی خۆیت لەپێناودا بەخت ئەکـــا ، کەچی هەر ئەوەنـــدە تەمـــاعێکی خرایـــە بەردەم وای بەسەردێ وەکو بەدرێژایی عومری نەیدیبێ . بۆیـــە پێغەمبەر درۆدی خوای لێ بێ فەرمۆیەتی : « وجدت النّاس کـــابل مئة لا تجـــد فیهـــا راحلـــة » واتە : وام بۆ دەرکەوتوە کەوا کۆمەڵی ئادەمیزاد وەك کۆمەڵێ حوشـــتر وایـــە وشتری بە هێز و هەڵمەت و لەکارنەکەوتـــوی تیـــا نەبینـــێ کە بۆ کـــارپێکردن بشێت . بەڕاستی ئەم فەرمۆدەیە دەرسێکی زۆر بەرز و بەسوودە و پێویســـتە ئادەمیزاد کەڵکی لێ وەربگرێ .

زیاتری کاتی دەرکەوتنی ئەنجامی بەراورد سێ کاتە . یەکەم : کاتی تەماعی دنیـــا . دۆهەم : کاتی ترس . سێهەم : کاتی هێرشی قین . هەرکەســـێ لـــەم سێ کاتەدا بەرچـــاوی ڕۆن بێ و خـــۆی لێ ون نەبـــێ ئەوە ئینســـانی تەواو و برادەری ڕاستەقینەیە . هەندێ لە زانایان وتویـــانە بەراوردی برادەری ســـاغ بەوە ئەکرێ کە لەکاتی داماوێ و پەككەوتنتا دەسبەردارت نەبێ و دەسگرۆیت بکا ، وەکو وتراوە :

کـــاتی دامـــاوێ و کـــزێ و بێشـــانێ
بـــاش حـــاڵێ ئەبـــێ لە بـــرای گیـــانێ

ئەم قسەیە دیارە ڕاستە ، بەڵام نیشانە پێشوەکان بەسن بۆ دیاریکردنی برادەری ڕاستەقینە و ئینسـانی ساغ ، چونکە برادەرێ کە بەرابەر بە تەمـــاعی دنیا و ترسی گیان و لەکاتی شەپۆلی ڕق و قیندا لەسەر پەیمان بمێنێ ، دیـــارە لەکاتێکیشـــا کە کز و داماو ببێ و پەکت بکەوێ دەستبەردارت نابێ .

(بۆئاگاداری) . بەراوردی تەواو کاتی زۆری ئەوێ. ئەو بەراوردەی سوودی

بۆ ئێمە ببێ ، یا ئەبێ لە بەراوردی پێشینان وەریبگرین یا ئەبێ بە بەراوردێکی کەم بساچێنین . پیاوێ چوو بۆ خزمەتی حەزرەتی عومەر خوای لێ ڕازی بێ لە مەسەلەیەکدا شایەتی بدا . حەزرەتی عومەر لێیپرسی : تۆ دراوسێی ئەو کابرایەی ؟ وتی : نەخەیر . پرسی : ئەی سەفەرت لەگەڵدا کردوە ؟ وتی : نەء. پرسی : ئەی مامەڵەت لەگەڵدا کردوە ؟ وتی : نەء . فەرمووی : کەواتە بڕۆ تۆ شارەزای ڕەوشتی ئەو کابرایە نیت . لەبارەی پێویستی کاتێکی زۆرەوە بۆ بەراوردێکی تەواو ، سەعدی شیرازی فەرمویەتی :

ئینسانی ژیر و بە وێڵ و کەماڵ   دوو عومری ئەوێ هەریەکێ صەد ساڵ
لە یەکەمیانا بەپێی بەراورد   لە چەرخی زەمان تێفکرێ ورد ورد
لە دووهەمیانا بەپێی مەعلومات   بەجێی بهێنێ بۆ هات و نەهات

بەکورتی هەرچەند ئادەمیزاد لە عومری خۆیا بە هەموو دڵخوازی خۆی ناگا، بەڵام هوشیاری و ئاگاداری و بەراورد بەقەدەر حاڵ گەلێ بەسوودە چ بۆ ئینسان خۆی و چ بۆ هاونیشتمانانی .

(بێداری) هەرچەند لەسەر بەراورد ، تەنیا کەسێ یا کۆمەڵێ کە لە بەراوردا دەرچن ، زۆر کەمە و بە چەند ساڵ ئەمە بۆ ئینسان ڕێناکەوێ ، بەڵام مەبەست ئەوەیە تا ئەندازەیێ بۆی ڕێبکەوێ ڕەفتار بەگوێرەی بەراورد بکا باشە و لە بەراورد کراوەکانیشا زۆرباش و مامناوەندی و پاشکەوتویش هەیە. جا تا زۆر باش دەست بکەوێ نابێ ئینسان ڕوو لە مامناوەندی و لە پاشکەوتو بکا. ئەوەیش پێویستە کە بزانین ئەبێ ئادەمیزاد هەمیشە چاوپۆشی هەبێ ، ئەگینا لەگەڵ باوك و دایك و برا و خوشك و کەسوکاریشیا هەر بە دڵخوازی خۆی ناگا .

ڕۆڵەی عەزیزم ! بە بیرێکی ورد   بڕوانە بۆ ڕۆژ لەسەر بەراورد
هەتا تێبگەی لە وەزعی جیهان   تا دەرکەوێ بۆت ئەسراری پەنهان
ئەوەی ئەیبینێ بە بینایی چاو   هەر ڕووی ئەمدیوە نەك ڕووی دیوی ناو
ئەودیو تێئەگەی بە بەڵگە و دەلیل   بە بەراورد و تەمیز و تەحلیل
لەسەر تێکەڵی و مامەڵەی بازاڕ   بە دراوسێتی و سەفەر و ئازار

★ ★ ★

دایەن ئەزانێ سروشتی منداڵ   هاوماڵ تێئەگا لە حاڵی هاوماڵ
لە بەهارانا کێو و دەر و دەشت   بە گوڵ و گوڵزار ئەبێ بە بەهەشت
مەرج ئەوەتانێ کە مانگی ئەیلوول   نەبێ بە گەرد و تۆز و تەمەلوول
هەتا سەربەرزی ، برا برایە   بۆ ڕۆناکی تۆ وێنەی چرایە
کاتێ سەرکز بوی برایی ئەبڕێ   پێیبکرێ ئەڕوا وەك بە باڵ بفڕێ

★ ★ ★

که لێتهەڵسوڕا چەرخی زەمانە   بڵاوە ئەکەن ئەو برایانە
دنیای گوشادت لەسەر تەنگ ئەبێ   ڕۆژت بە وێنەی شەوەزەنگ ئەبێ
نە دۆست نە برا نە ئاشنایە   نە کاکە کاکە و نە (مەولانا)یە
ڕەحمەت لەوکەسە بەڕۆی حەقیقەت   فەرمۆی بەشێوەی طەوری طەبیعەت
شەو حاڵێ ئەبێ چرا لەکوێیە   شەڕ حاڵیت ئەکا هاوبەشت کێیە

★ ★ ★

کەواتە فەرزە بەراوردی مەرد   بۆ فەرقی ڕێوێ و شێرانی نەبەرد
هەرکەسێ کوڵك و مۆ شێ کاتەوە   کایێ بە کێوێ لێكبداتەوە
هەتاکو ئەمرێ نابێ بە ئینسان   تۆ چۆن دای‌ئەنێی بە خاوەن ئیحسان
بەڕاستێ جیهان خەرمانی کایە   کەمێکی ساغە و ئەوی‌کەی بایە

★ ★ ★

بەڵێ نایابە پیاوی بێ نوقسان   وەکو نایابە ئیخلاص و ئیحسان
کەس نیە بەشێ نوقسانی نەبێ   لە ڕۆژی ڕەشا ترسانی نەبێ
کەماڵ ئەوەیە صورەت و سیرەت   هەردوّ تەواو بن لەسەر بەصیرەت
ئەویش ڕەهبەری مەعصومە   کە لەلای خودا وەزعی مەرسومە
کەوایە نیسبەت لە واجباتە   پایە ڕاگرتن لە موهیمماتە

★ ★ ★

برایێ بیر و باوەڕی چیا بێ   پایەی پیاوەتێ و فەڕی باڵا بێ
ئەوە لە عورفا پیاوی زەمانە   شایانی شکۆ و مەرتەبە و شانە
لە خوّی شیرینە دڵ و دەم پاکێ   وەفا و ئینساف و ناوچاو ڕۆناکێ
ئەمەیە بۆ تۆ ڕێکەوتی ئیمکان   لَیسَ في الامکانِ ابدَعُ مما کانَ
وەرنە گەر دۆستی زۆر ڕاست ئەوێ   یاری بەوەفا و ئیخلاصت ئەوێ
بێ بە فیدای بەژن و باڵای تۆ   ڕاوەستێ لەلای سایەی ئالای تۆ
بە پێ بگەڕێی ئەم ڕۆی دنیایە   دەستت ناکەوێ هەتا هەتایە
ڕەهبەری نازدار سەرچاوەی ئەنوار   سەلامی لێ بێ هەزاران هەزار
ئەمەی فەرموە بۆ دەرسی هوشیار   بیکا بە سەرمەشق لە ڕۆی ڕۆژگار
وا حاڵێ بووم ئەم خەڵکە وەهان   زۆر لە یەك جیان ئاشکرا و پەنهان

★ ★ ★

جا ئەبێ ئینسان دڵی گوشاد بێ   بە یاری (لاباس) دەروّنی شاد بێ
پێویستە ئینسان کە خەتاپۆش بێ   بۆ پاسی ئولفەت زۆر جەفانۆش بێ
وەفا ڕابگرێ بە قەدری ئیمکان   چ بۆ حاضران چ بۆ غائیبان

بۆ غائیب نامه و دیاریٚ و دیدار   بۆ حاضر لوطف و شیرینیٚ ڕەفتار
کاتیٚ نەخۆشکەوت زۆ بڕۆی بۆ لای   هاتوکۆچیکرد حاضر بیٚ لەدوای
موشکیلیٚ ڕۆیدا لەلای حازر بیٚ   بۆ ئەمانەتی بە دڵ ناظر بیٚ
بۆ پاشکەوتوان هەرچەند بۆت ئەکریٚ   خزمەتی بکە کە جێگە بگریٚ
لەکاتی باسا چیت به باش زانیٚ   ئەوەی باس بکە هەتا ئەتوانیٚ
دوعای لیٚخۆشبۆن خیتامی میسکه   برا وانەبیٚ بە وێنەی نیسکە
ئەمەبۆ دەرسی (نامیٚ) به وردیٚ   مەردی ئەگەر زۆ لە بەراوردی

گوڵی بیستویەکەم ـ گوڵی دۆربینیٚ

خوا به سورمەی فام دڵیٚ بڕەژێ
ئەو دڵە ئەوزاع پوختە ئەبێژێ
بێجگە لەو چەرخەی کە تیایا ئەژیٚ
بۆ پاش مردنیش درەخت ئەنێژێ

پێغەمبەری نازدار فەرمۆیەتی :

اِذا ماتَ اِبْنُ آدَمَ اِنقَطَعَ عَمَلُهُ اِلا مِنْ ثَلاثٍ ، صَدَقَةٍ جارِيَةٍ ، وعِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ ، اَوْ وَلَدٍ صالِحٍ يَدْعُو لَهُ .

واته : که ئادەمیزادی موسوڵمان کۆچی دوایی کرد ، پاداشی کرداری ئەبڕیٚ و هیچ خێرێکی بۆ ناڕوا لە یەکیٚ لە سیٚ ڕێگاوە نەبیٚ . یەکەم : خێرێکی نەبڕاوە کە پاش مردنیشی پایەدار و بەردەوام بیٚ . دۆهەم : زانستیٚ کە لە ماوەی ژیانیا بە دەرس بە موسوڵمانانی گەیاندبیٚ و ئەوان پاش ئەو کەڵکی لیٚ وەربگرن . سێهەم : کوڕێك یا کچێکی چاك و کردار پاکی لەپاش بەجیٚمابیٚ دوعای خێری بۆ بکەن و لە خوا بپاڕێنەوە بۆی کە بیبۆریٚ و لێی خۆش بیٚ .

با لەم شوێنەدا کەمێك لە وشەی (صَدَقَة جارِيَة) ورد ببینەوە کە واتە خێری نەبڕاوە ، تا حاڵیٚ ببین کە خێری نەبڕاوە لقی زۆری لیٚ ئەبێتەوە .

یەکەم زیندۆکردنەوەی سونەتی پێغەمبەر درۆدی خوای لیٚ بیٚ ، یەعنیٚ لە چەرخێکدا کە سونەتی پێغەمبەر هەندێکی فەرامۆش کرابیٚ و ، یەکیٚ ببیٚ بەهۆی زیندۆ کردنەوەی ئەو سونەتە فەرامۆش کراوانە و هۆی جیٚبەجیٚ کردنیان ، ئەوە ئەوکەسە تا ڕۆژی قیامەت لە خێری هەمۆ ئەو کەسانەدا خاوەنبەش ئەبیٚ . بۆنمۆنە وەکو نوێژی شەونوێژ کە ئیستا لە گەلیٚ شوێندا پشتگویٚ خراوە و ناوی نەماوە ، یا وەك بەکارهێنانی سیواك لەپێش نوێژ کردن

یا لەکاتی نوێژ دابەستنا کە ئیستا زۆر کەم بوەتەوە ، یا وەك نوێژی چێشتەنگا (صلاة الضحی) و ، نوێژی بەینی مەغریب و عیشا (صلاة الاوابین) و ، وەکو دانیشتن ڕۆ بە قیبلە لەبەینی بەرەبەیانو ڕۆژهەڵاتندا و لەبەینی ڕۆژاوابۆن و نوێژی نوستنانا و ، وەکو قورئان خوێنـدن لە هەمۆ ڕۆژێکا و ، وەکو قورئان فێرکردن بەمنداڵ کە ئیستا تەنها لە چەند جێگایەك بایەخی ئەدرێتێ .

لە بابەتی ماڵ و پارە خەرجکردنیشـدا وەکو وەقف کردن بۆ مزگـەوت و قوتابخانەی ئایینێ و خزمەتکردنی ئەوکەسانەی چـویان نـابینێ و ئەیـانەوێ قورئان لەبەربکەن و ، وەکو هەولدان بـۆ کوژاندنەوەی هەرا و ئاشوب لەنێوان موسوڵماناندا و ، وەکو یارمەتیدانی پیـاوی بەشەرەفی لێقەوماو .. ئەمانە هەمۆ بەر صەدەقەی نەبڕاوە ئەکـەون . واتە با ئەسـڵی ئیشـەکە خۆیشی بڕێتەوە ، تازەکردنەوەی ئەم ئوسوڵانە کە بەشێکن لە ئـادابی موسوڵمانەتێ ، ئەبێ بە صەدەقەی نەبڕاوە . جا ئەگەر موسوڵمانێکی خاوەن دەست یا کۆمەڵە موسوڵمانێکی بەحورمەت یارمەتێ یەکترێ بدەن بۆ زیندوکردنەوەی ئەم ئادابانە ئەوە خێرەکەیان نابڕێتەوە .

تەماشاکردنی ئەم کارانە بە دۆربینێ ئەژمێررێ چونکە خاوەنەکەیـان بـۆ دۆر ئەڕوانێ و ئەڵێ ئەگەر ئێمە لەم فرسەتەدا ئەم کارانە نەکەین ، نەتەوەمان بۆ پاشەڕۆژ بەجارێ لەم کردەوانە دۆرئەکەوێتەوە و وڵاتەکـەمان پەیوەندی بە موسوڵمانەتییەوە نامێنێ . بە بیری من گەورەترین کارێکی لەم چەشنانە کـە ئیستا پێویست بێ لەسەر موسوڵمانان بیکەن بریتییە لە کردنەوەی قوتابخانەی ئەهلێ بۆ خوێندنی قورئان و فێربۆنی عەقیدە و باوەڕی ئیسلامەتێ و بیروباوەڕی ئەهلی سوننەت و جەماعەت و فێربۆنی ڕەوشتی موسوڵمانانە . لە وڵاتانی وەکو هیندستان و پاکستان و مالیزیا و ئەندەنۆسیا و گەلێ شوێنیتردا ئـەم جۆرە قوتابخانانەیان کردوەتەوە بۆ خوێندنی نەك تـەنها قورئان بەڵـکو بۆ خوێندنی تەفسیری قورئان و حەدیث و شەرع و ئەو عیلمانەیتریش کـە پێویسـتن بۆ موسوڵمانان و بەهۆی سندوقی یارمەتییەوە ئەوەندە پارە کۆئەکرێتەوە بەشی مەسرەفی قوتابخانە و مامۆستا و قوتابییەکانیش بکات .

ئەگەر لە هەر شارێکا لیژنەیەکی موناسب لە موسوڵمانانی دەوڵەمەند و دۆ سێ مەلای باش و باوەڕ پێکراو پێك‌بێ ئەم ئیشە بەئاسانێ جێبەجێ ئەبێ . مەسەلا لە قەزایەکدا کە بە خۆی و دەور و پشتیەوە دۆ هەزار کەسێکی تیابێ هەریەکێ لەم موسوڵمانانە ڕۆژی دە فلس بـدەن بۆ سـندوقی خێراتی دینێ و زانستێ ئەوە لە هەمۆ مانگێکا شەش‌صەد دینار کۆئەبێتەوە . ئەمـە بێجگە لە خێراتیتری موسوڵمانان . بەمجۆرە بە ماوەیەکی کـەم لـە هـەر قەزایەکدا خوێندنگایەکی گەورەی ئایینێ ئەبرێ بـەڕێوە . موسـوڵمانانی وڵاتان لە ئێمە

دوربین‌تر بوون چاویان له پاشەڕۆژی گەلەکەی خۆیان بوە ، بۆیە لە دیندا پێش‌کەوتوون وەك لە کاروباری دنیایشدا پێش‌کەوتوون .

لە دوربینییە بۆ دین و دنیا ئەم خاڵە باشانەی وا لێرەدا ئەیانوسین :

یەکەم : هیچ تاقە کەسێك و هیچ کۆمەڵێ لە موسوڵمانان دەس‌بەرداری پەروەردەکردنی منداڵی خۆیان نەبن و ئەو هونەر و پیشە و زانستانەیان فێربکەن کە ئەبن بەهۆی ژیانی دوارۆژ و سەرکەوتنیان بەسەر ئامانجی ڕاست و بەجێی خۆیاندا .

دوهەم : هیچ‌کەسێ یا هیچ کۆمەڵێ لە موسوڵمانان دوژمنی دین و نیشتمانیان بە سوك و بێ‌ئەندێشە تەماشا نەکەن ، چونکە هەر کەمە و زۆر ئەبێ و هەر شتی سوکە قورس ئەبێ و هەر داماوە دەسەڵات پەیدا ئەکا ، لەبەرئەوە کە دنیا لەسەر بناغەی تێکۆشان دامەزراوە و خوایش یارمەتی ئەوکەسانە ئەدا کە هەوڵ‌ئەدەن و تێ‌ئەکۆشن و هەلیان بۆ ڕێك‌ئەخا .

سێهەم : هەر کارەساتێ کە ئینسان ترسی ئەوەی ببێ ڕوبدا و ببێ بە کۆسپی ڕێگای ژیان و سەرکەوتن ، هەر لەپێش ئەوەدا کە سەر هەڵبدا هەوڵ‌بدرێ بۆ چارکردنی چونکە لەپێش پەرەسەندنی هەر شتێکدا چارکردنی ئاسانە ، بەڵام کە ڕۆی‌دا و بەهێز بو چاری گرانە .

چوارەم : ئادەمیزاد لەگەڵ هەر هاوماڵ و هاونیشتمانێکدا دڵ‌عاجزییەکی هەبو و دوژمنایەتی لەگەڵدا کرد ، هەر لەو کاتەدا چاوی لە ڕۆژی دۆستی ببێ و بەشی ئەوڕۆژەی تێدا بهێڵێتەوە . یاخود ئەگەر دۆستی لەگەڵدا کرد ئەوەندە زیادەڕەوی تیا نەکا و بەشی ڕۆژێکی پێچەوانەی تیا بهێڵێتەوە .

پێنجەم : وڵاتێکی‌وا نەکا بە نیشتمان کە یاسا و نەریتی خراپ تیا فەرمانڕەوا بێ و ، لەگەڵ پیاوی ناپیاوا نەبێ بە هاوماڵ و شەریکی موعامەلە و نەیکا بە هاوڕاز و نیازی خۆی ، چونکە ئەنجامی ئەمانە هەمو بە زیان تەواو ئەبن .

شەشەم : هەر موعامەلەیەك کە ئەهمیەتی ببێ یا نەیکا ، یا هەرچێ پێویستییەکی هەیە هەموی بەجێ‌بێنێ چونکە دەردی‌سەری یەکەمجار لە دەردەدڵی سەرەنجام گەلێ چاترە .

حەوتەم : ئینسان لەبەر ناچاری و داماوییەکی زۆر بێ‌ئەندازە نەبێ پەنا نەباتە بەر ئینسانی نامەرد ، چونکە کلکەی پەنابردنە بەر نامەرد هەرگیز نابڕێتەوە ، وەکو مەشهورە ئەڵێن : « بدە لە ئاو بتبا ، مەدە لە پردی نامەرد » . هەرچەند ئەمڕۆ گەلێ‌کەس ئەم قسەیە بە ڕاست نازانن و لایان‌وایە بە هەر بارێکا بێ هەر مودارا چاترە .

هەشتەم : ئەوەیە ئینسان لەناو مولکی غەیرەدا بینا و باغ و بێستان و تەعمیراتی‌وا نەکا کە مەنعی بکا لە کۆچ‌کردن لەو مولکە یاخود ئەگەر ویستی دەرچێ ئەو باخ و مولکەی لە دەست وەربگرن . شارەزایان هەمو ئەم خاڵانەیان بە دووربینێ ژماردوە .

نۆهەم : ئەوەیە ئینسان بە لاف و گەزافی دۆست و برا و خزمان دەست‌خەرۆ نەبێ و هەمیشە تەماشای هێزی عیلم و زانست و توانا و دارایێ خۆی بکا ، چونکە ئینسان لە ژیانا لەسەر غەیری خوای تەعالا و شان و قابیلەتی خۆی بەولاوە ، نابێ پشت بە کەس ببەستێ . هەرچەند یارمەتێ بەسودە ، بەڵام بە بەراورد دەرکەوتوە کە ئەوجۆرە یارمەتییانە هەمو وەختێن و بۆ پشت پێ بەستن ناشێن .

دەهەم : هەڵبژاردنی پیاوی ژیر و ئەمین و لێهاتو بۆ هەر کارێ کە ئەتەوێ بە کەسێکی‌تری جێ‌بەجێ بکەی .

ڕۆڵەی شیرین و بینایێ چاوم — هێزی دو ئەژنۆ و بەندی هەناوم
جیهان بە وێنەی ڕەزمگای جەنگە — ئادەمێ بێ چەك مەیدانی تەنگە
ئەبێ دور بین بێ بە هەمو حاڵێ — با ئاگادار بێ لە هەمو قاڵێ
دڵی دوربینان وێنەی دوربینە — وەزعی سبەینێی لەلا یەقینە
دوربینێ بۆ دڵ دوربینی جامە — بینینی ئەمڕۆی وەکو ئەنجامە
ئەنجامی ئەوزاع کەوتە بەر نەظەر — زو چارەی ئەکرێ بە بێ دەردی سەر

★ ★ ★

هەمیشە تەگبیر لە تیر چاترە — خاوەنی تەگبیر هەر خۆی ظافیرە
کە تیر و تەگبیر بۆت بون بە ڕەفیق — ئینجا بڕوانە بۆ تاوی تەوفیق
خۆت بەدەستی خۆت‌وەربگرە دەرمان — تیماری بکە ناسۆری زامان
کەس ناخورێنێ وەکو خۆت پشتت — بۆت تیمار ناکا برینی زوشتت
هەتا پەنجەی خۆت پشتت بخورێنێ — پشتت بە منەت خۆی ئەنەوێنێ
جا ئاگادار بە پشتت نەخورێ — پاك بێ تا باری منەت هەڵنەگرێ
دو چاو پێویستە لەبۆ دوربینان — چاوێ بۆ ژیان ، یەکێ بۆ ئیمان
جا چونکی ژیان وا لەبەرچاوا — باسی پێش ئەخەم لەم پەڕە و ناوا

★ ★ ★

تۆ نەوەی باوکی خاوەن شمشێری — نەتەوەی شێری شەرزەی دلێری
تێناگەم بۆچێ ئەبێ بە ڕێوێ — یا بۆچێ ئەبێ بە وەحشی کێوێ
دنیا دەشتێکە بۆ گەلی گیاندار — هەرکام بە توانای تیا ئەگرێ قەرار
هەرکەسێ بژێ بە هێزی بازو — بۆ خۆی ڕائەگرێ وەزن و ترازو

ئەخاتە بەرچاو سەنگ و سوكی خۆی   هــەتا كەرامــەت دابمــەزرێ بــۆی
كەواتــە فــەرزە پێویســـتی ژیــان   ئامــادە بكــەی بــە هێــزی گیــان

★ ★ ★

یەكەم پێویســـتە نانێــك و شــانێ   بە پیشە و صەنعەت بــۆ نیشتمانێ
تــا خــۆت و یــاران بحەســێنەوە   وەكــو شــەمشەمە نەســــوڕێنەوە
دۆهەم پێویســـتە ئاگات لە خۆت بێ   ئەوەك هێرشــێ بــە ڕاسەرتۆ بــێ
شیر و قەڵفانی باوكی مەردی خۆت   بكەیتە شانت بــۆ ئەبەردی خــۆت
هەركەس بێ شیرە حــەڵوا ئانۆشێ   پیــاوی بــێ كەللــە كــاڵا ناپۆشــێ
چــاوی دۆهەمیـــش بڕوانێ بــە دڵ   بۆ حەقپەرســـتێ تــا ئەڕۆیتە گــڵ
هەركەس ون بكا ڕێی حەقپەرستێ   بەرەو لێژ ئەڕوا سەر بەرەو پەستێ
ناســینی خودا پیشــەی مەردانــە   خوانەناس دائیم هەر ســەرگەردانە
خودانــاس لەســـەر نیعمەتی خودا   سوپاس گوزارە لــە ڕۆژ و شــەوا
لەسەر مەینەت و قەزای نــازڵ بــۆ   خۆ ئەگــرێ بــە دڵ تا بۆی دێ دەرۆ
بەڵ ئــەو مەینەتە لای ئەو نیعمەتــە   بۆ پاشــەڕۆژی مایــەی ڕەحمــەتە

★ ★ ★

خــۆگرتن بــە دڵ قــەڵای ژیانـــە   مایەی حــورمەتە و ڕەحــەتی گیانە
موســـــوڵمان نــابێ پــاڵ بداتــەوە   بـــۆ پاشـــەڕۆژی لا نـــەكاتەوە
دنیــا ڕێبـــازە بــۆ جیهــانی نــۆ   تۆشەی ئــەو دنیا پێویستە بــۆ تــۆ
ڕەهبەری نازدار ســەری سەرداران   ســێ شــتی دانــا بــۆ ئاگــاداران
یەكەم ئــەو دوعا كــە ئەتەوەی تــۆ   بینێرێ بــە دڵ بــۆ ڕزگــارێ تــۆ
دۆهــەم ئــەو عیلم و ئــامۆژگارییە   لـــە دەمـــی تـــۆوە یــادگارییە
ســـێهەم خـــێراتێ بهێنێتـــەوە   مردۆ بــەو خێــرە ئــەحەسێتەوە

★ ★ ★

لــە وەقفی بــاخێ یا زەوێوزارێ   مزگەوتێ ، پردێ ، خــانوی بیمارێ
پاداشــی ئەمـــە لەپاشــی مــردن   وەك ملوانكەی گوڵ ئەیكەیتە گەردن
فەرمۆدەی حەزرەت بۆ موسوڵمانان   وەهــا هــاتوە و گەیــوە پێمـــان
((خَیْرُ الاَمْوالِ عَیْنٌ ســاهِرَةٌ   لِنائِمَــةٍ)) مەعنــــای ظاهـــیرە
واتــە چــاكترین مــاڵی هــەڵكەوتۆ   چاوی بێداره بــۆ چــاوی نوســـتۆ
لە چــاوی بێدار مەبەســـت خێراتە   لە چاوی نوستۆیش چــاوی ئەمواتە
ئەگەر ئــەو ماڵــە داگیریش بكــرێ   خێرەكەی هــەمۆ بــە مردۆ ئەدرێ
چونكە ئەمــانە بــە بێ كەیف و كەم   بــە كردەوەی خۆت ئەدرێنە قــەڵەم
بەڵام ئەو خێرەی كەسێك ئەینێــرێ   شەرع بە ئیحسانی ئەوی ئەژمێرێ

★ ★ ★

ئەگەر ئەپرسێ لە یاسای شەرعا — لَیسَ لِلاِنسانِ اِلا ما سَعی
کەوابێ خێری کەسێ‌تر بیکا — چلۆن بە ڕۆحی مردوێك ئەگا
ئەڵێم لە دینا یاسا دوانە — یەکەمیان عەدڵە ، دوەهەم ئیحسانە
هەرچێ خۆت بیکەی یا بەهۆی تۆیە — کردەوەی خۆتە ، عەدلە لەو جێیە
ئەوەیش کە خەڵکێ ئەیکەن بۆ ئینسان — ئەگا بە مردوێ بە یاسای ئیحسان
قاپێ ئیحسانی خودا گوشادە — هەر بەو قاپییە دەرونمان شادە
بەستنی دەرگای ئیحسانی خودا — مەحاڵە مەحاڵ مەکەوە سەودا
کفری لێ دەرکە خەرمانی تاوان — ساتێ ئەسوتێ بە نوری ئیحسان
ئەگەر بە دوێ چاو لە چاوی دوربین — بژیت ئەگەییت بە دنیا و بە دین
ئەمەیە دەرسی باسی دوربینێ — ئەگەر بتەوێ ڕاستێ ببینێ

گوڵی بیست‌ودوەهەم ـ گوڵی ئاگاداری

ئەنوار ئەبارێ بەسەر یارانا
بەسەر کومەڵی خەبەردارانا
دڵی خەبەردار بە ئاگاداری
خەڵات وەرئەگرێ لە ذاتی باری

خوای پەروەردگار لە قورئانی پیرۆزدا فەرموێەتی :

اِنّ في ذلِكَ لَذِکری لاوُلی الالباب

واتە : بەڕاستێ لە بەیان و دەربڕینی ئەوەدا کە باسمان‌کرد بیرکردنەوەیەکی سودمەند هەیە بۆ ئەوکەسانەی خاوەن مێشك و دەماغن . مەبەستی لەوکەسانەیە کە خاوەنی عەقڵی ئاگادار و خەبەردار و وردبینن .

ئاگاداری و دەماغی ساغ بۆ ئادەمیزاد زۆر بەسودە ، بەڵکو ئینسان ئەتوانێ بڵێ هەرچێ سودێکی مایەدار بۆ ئینسان پەیدا ئەبێ لە ماوەی ژیانیا ، هەموی بەهۆی دەماغ و ئاگادارییەوەیە و ، ئەگەر بە هەڵکەوت بێ و کابرا خۆی دەماغی نەبێ ئەو دەسکەوتەی بێ‌سوذ ئەڕوا و قازانجی نابێ .

ئینسانی ئاگادار و دەماغدار وەکو ئەندازیارێکی بەرز چۆن کە سەیری کوشکێك بکا ئەزانێ توانای مانەوەی چەند ساڵی هەیە ، یا وەك دوکتۆرێکی شارەزا چۆن کە تەماشای نەخۆشێ بکا ئەزانێ نەخۆشییەکەی چیە ، یا وەك زانایەکی پایەبڵندی کان شناس چۆن تەماشای خاکێك بکا ئەزانێ چ‌کانێکی پێوەیە ، یا وەکو ئاسمان‌شناس و لە هەوا زانێکی وریا چۆن بە چۆنیەتێ گۆڕانی

هەوا ئەزانێ ، ئەمیش هەروا بە دەرد و دەرمانی خۆی و کۆمەڵی دەوروپشت و وڵاتانیتر ئەزانێ .

لەسەر ئەم ئوسوڵ و یاسایە تاقە ئینسانێکی ئاگادار لە هەر کۆمەڵێکا بێ ، ئەگەر خەڵکەکە بە گوێی بکەن و بە ڕاوێژ و تەگبیری ئەو بجوڵێنەوە و بڕۆن بەڕێدا ، ئەوا سوودێکی باش لە بوونی ئەوکەسە لەناویاندا وەرئەگرن .

ئاگاداریێ بەگوێرەی مەعلومات چەند جۆرێکی هەیە . یەکەم : ئەوەیە ئینسان ئاگادار بێ لە بیروباوەڕی خۆی و ئەو بیروباوەڕەی کە بەهۆی حەقیقەتی یاسای ئیسلامەوە وەریگرتوە و لەدڵیا دامەزراوە بە شوبهەی پیاوی بێباوەڕ تێکنەچێ و ئاگادار بێ نەهێڵێ ئەو شوبهە فرۆشانە بە فکری ناپەسەند دڵی نەخۆش بخەن و بیروباوەڕەکەی بفەوتێنن و تۆشی گرێ و گۆڵی نەفسێ بکەن . هەروا ئاگای لە کردەوەی خۆیشی بێ ، هەر واجباتێ و هەر سوننەتێ کە ئەیکا بەپێی ئوسوڵی دین بیکا و خۆی لە هەر کردار و گوفتارێکی ناڕەوا و ناپەسەند دوربخاتەوە . بەکورتێ موحاسەبەی نەفسی خۆی بکا وەك چۆن خاوەنماڵ حیسابی خەرج و مەسرەف لەگەڵ خزمەتکاری خۆی ئەکا . لەسەر ئەم ئوسوڵەیە وتراوە : « حاسِبْ نَفسكَ قَبْلَ أنْ تحاسَبَ » . واتە : لە نەفسی خۆت بپرسەرەوە بەرلەوەی لێتبپرسنەوە واتە بەر لەوەی بمرێ و بکەویتە بەر حیساب و لێپرسینەوەی قەبر و قیامەت و حوزوری خوا .

دۆهەم : ئەوەیە ئینسان ئاگاداربێ لە ئەحواڵی پەیوەندی خۆی لە گەورە و بچوك بەئەندازەی حاڵی خۆی ، وەکو پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ فەرموێەتی : « كُلُّكُمْ راعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْؤولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ ، وَالرَّجُلُ راعٍ في أهْلِهِ وَهوَ مَسؤولٌ عنْ رَعيَّتِهِ ، والمَرْأةُ راعِيَةٌ في بَيْتِ زَوجِها وهِيَ مَسْؤولَةٌ عَنْ رَعيَّتِها ، والخادِمُ راعٍ في مالِ سَيِّدِهِ وهوَ مَسْؤولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ ، وَالرَّجُلُ راعٍ في مالِ أبيهِ وَهوَ مَسْؤولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ ، فَكُلُّكُمْ راعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْؤولٌ عنْ رَعِيَّتِهِ » . واتە : موسوڵمانینە ! ئێوە هەموتان چاودێرن و هەموتان بەرپرسن لەو شتەی وا لە چاودێریتانا . سەرکردەی هەمو موسوڵمانان چاودێری هەمویانە و بەرپرسە لە هەمویان . پیاو چاودێری خێزانی خۆیەتی و بەرپرسە لە هەمویان . ژن چاودێرە لە ماڵی شوەکەیدا و بەرپرسە لە ماڵی شوەکەی . خزمەتکار چاودێرە لە ماڵی گەورەکەیا و بەرپرسە لە ماڵی ئەو . پیاو چاودێرە لە ماڵی باوکیا و بەرپرسە لە ماڵی ئەو . کەواتە هەموتان بەرپرسن لەوەی لە چاودێریتاندایە . بەڕاستێ ئەم فەرموده بەرزە گەلێ دەرسی بەنرخیوای تیایە ئەگەر ئینسان بەڕاستێ جێبەجێیان بکا هەموکەسێ لە سێبەری ئارامێ و هێمنیدا ئەژێ و سەربەرزێ هەردو دنیای دەسگیر ئەبێ .

سێهەم ئەوەیە ئینسان ئاگادار بێ لەوە کە خەڵکێ دەربارەی بەردەست و پەیوەندی بەهەڵەیدا نەبەن . واتە : هەرکەسێ کۆمەڵێ لە بەردەستیا بێ وەکو پیاو بەنیسبەت ژن و منالیەوە و سەرۆکی خوێندنخانە بەنیسبەت قوتابییەکانیەوە و گەورەی ئاوایێ بەنیسبەت خەڵکی ئاواییەوە و کاربەدەستی ناوچە بەنیسبەت خەڵکی ناوچەکەیەوە و غەیری ئەمانە ، ئاگایان لەوە بێ کەوا هەمیشە کەسانی ئاژاوەگێڕ و ئاشوبخواز بە درۆ و دەلەسە باسی خەڵکیان لا ئەکەن و هەواڵی خراپیان لەبارەیانەوە بۆ ئەگێڕنەوە و دڵیان لە ژێردەستەکانیان کرمێ ئەکەن و ئەیانەوێ وایان لێبکەن زیان بەوکەسانە بگەیەنن . لەم‌کاتەدا ئاگاداری و دەماغی ساغ بۆ ئەو گەورانە ئەوەیە هەروا بەئاسانی قسەی ئەو کەسە فیتنانەیان نەچێ بەگوێدا و باوەڕیان پێ‌نەکەن و بکەونە لێکۆڵینەوە تا کاکڵە و پوختەی مەسەلەکەیان بۆ دەرئەکەوێ . جا ئەگەر ئەو قسانەیان بۆ بەڕاست دەرچوو ئەوا چی پێویستە ئەیکەن . ئەگەر بە درۆیش دەرچوو ئەوا تۆڵەی پێویستی ئەو کابرایانە بدەن کە درۆکەیان بۆ هێناون بۆئەوەی کەس نەتوانێ بە بێ‌گوناه کەسێکی‌تر بکا بەداوەوە .

خوا لەم بابەتەوە فەرمویەتی : « یا ایُّها الّذینَ آمَنوا اِنْ جاءَکُمْ فاسِقٌ بِنَبَاٍ فتبیّنوا ، اَنْ تُصیبوا قَوْماً بِجَهالَةٍ فَتُصْبِحوا علی ما فَعَلْتُمْ نادِمینَ » . واتە : ئەی ئەوکەسانەی کە باوەڕتان بە ئایینی ئیسلام هەیە ئەگەر کابرایەکی گوناهبار هەواڵێکی خراپی دەربارەی کەسێك یا کۆمەڵێك بۆ هێنان ، بکەونە کۆڵینەوە و پەیجۆر بۆئەوەی بزانن ئەو هەواڵە ڕاستە یا درۆیە ، نەوەك لەخۆڕایێ و بە نەزانێ کۆمەڵێکی بێ‌تاوان توش بکەن و پاشان لەو کردەوەی خۆتانە پەشیمان ببنەوە و هەڵەکەی خۆتان بۆ چار نەکرێ . ئەم ئایەتە پەندێکی پڕمەعنایە لەبارەی چۆنیەتی هەڵسوڕاندنی کاروباری کۆمەڵەوە و تێمان ئەگەیەنێ بۆ حوکم‌دان بەسەر خەڵکا لەخۆڕایێ شوێنی قسەی خەڵك نەکەوین .

چوارەم : ئەوەیە ئینسانی ئاگادار بە فڕوفێڵی کەسانی فێڵباز هەڵناخەڵەتێ ، چونکە هەمیشە لێکۆڵینەوە و وردبونەوە ئەکا بە چرای دەستی خۆی و چێو لە تاریکی ناکوتێ ، چونکە ئینسانی بەقیمەت بەتایبەتی سەرۆك ئەگەر هەڵبخەڵەتێ بۆ خەڵك ، ئەو وڵاتە یا ئەو شوێنە کە ئەو گەورەیەتی ، ئاسایشی لێ ئەبڕێ و وێران ئەبێ . ئەگەر هاتو جارێکیش لەبەر دڵسافێ و نیازپاکێ پێی هەڵخەڵەتا ، جارێکی‌تر پێی هەڵناخەڵەتێ ، وەکو پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ فەرمویەتی : « لا یَلْدَغُ المُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ واحِدٍ مَرَّتَیْنِ » . واتە موسوڵمان دوو جار لەکونێکەوە مار نایگەزێ . مەبەستی لەوەیە موسوڵمان ئەبێ هوشیار و ئاگادار بێ و بەهۆی یەك شتەوە دووکەڕەت توشی زەرەر و زیان نەبێ . مەسەلەی کوردی ئەڵێ : جارێکیان هەڵخەڵەتاندم خوا بیانگرێ ،

جارێکی‌تریان هەڵخەڵەتاندم خوا خۆم‌بگرێ ، چونکە ئینسان ئەبێ وریا بێ و خەڵك بناسێ . بەتایبەتی لە چەرخێکا کە فڕوفێڵ زۆربوبێ ، ئینسانێ پایە و مایەیەکی هەبێ گەلێ‌کەس بە چەند شێوە و چەند ڕەنگ بۆی ئەڕۆنە پێشەوە بۆئەوە کە بیخەڵەتێنن . جا ئەگەر جاری یەکەم بۆیان هەڵنەخەڵەتا ، لە کۆڵی نابنەوە ، بۆ جاری دوەهەم بە جۆرێکی‌تر لەگەڵی دێنە کایەوە و هەروا بەوجۆرە یا تا ئەیکەن بەداوەوە یا نائومێد ئەبن لێی و دەس‌بەرداری ئەبن و بەدوای چارەیەکی‌ترا ئەگەڕێن بۆ هێنانەدیێ مەبەستەکەی خۆیان .

ڕۆڵەی عەزیزم ، نوری دیدەکەم ! ڕاستێ قامەتی خەم چەمیدەکەم !
گوێم لێ ڕابگرە ، من بۆ تۆ ئەدوم سبەی من لەناو گۆڕمدا ئەنوم
تۆی جێگەداری مەردانی مەردی تۆی بۆ خانەدان جەوهەری فەردی
شەخسی بە جەوهەر ئەبێ هوشیاربێ بە دڵ و دەماخ ، زۆر ئاگادار بێ
دڵی هوشیار بێ لە خۆی و عالەم بەڵکو لە هەموو نەوەی بنیادەم
چونکە هوشیاری بۆ هەرکەسێ بۆ خۆی و پەیوەندی لە مەینەت دەرچۆ
گەورەی هەر گەلێ خەبەردار ئەبێ ئەبێ لە خۆشی قەت بەشدار نەبێ
نەك بە تەنیا خۆی ، بەڵکو پەیوەندی هەموو ئەفەوتێن بە حەسرەتمەندی

★ ★ ★

جا ئاگاداری یەکەمین پایە بۆ حاڵی خۆتە نەیدەی بە زایە
ئاگات لە خۆت بێ بە بیروباوەڕ لە کرداری خێر دوور لە دەردی‌سەر
دوەهەم بۆ دەستە و ماڵ و خێزانت بۆ خزم و خوێشان ، بۆ ئازیزانت
(کُلُّکُمْ راعٍ) واتەی ڕەسوڵە فەرموودەیەکی بەرز و مەقبوڵە
سێهەمین پایە ڕێ‌نەدەی بە کەس خەڵکی‌تر تۆش‌کەی هەروا بە هەوەس
پیاوی فیتنەجۆ ئاگری سورە پاریز لە ئاگر بۆ تۆ زەرورە
لێکۆڵینەوەی قسەی بەدخواهان فەرزە بۆ گەورە و بۆ خاوەن جاهان
چوارەم وریا بە نەتخەڵەتێنن لەسەر تەختی خۆت هەڵت‌نەفڕێنن

★ ★ ★

حیکایەتەکەی تیتیل و بیبیل کە بیستوتانە وەك ڕازی تەمسیل
لەسەر دوژمنی خاوەن تەزویرە حەفتەیێ جوانە و دوو حەفتە پیرە
ڕۆژێ ڕەش‌باوە هەروەك شەوەزەنگ موی ئاڵۆز بوە وەك شێر و پڵەنگ
جاری‌تر زەردە و جارێ سپێ ڕەنگ چاوانی شینن وەك خەڵکی فەرەنگ
جاربەجار ڕەنگی قاوەیێ بامە غەیرە مەرغوبی دەستەی عەوامە
ئەمانە هەموو بۆیەی بەرچاون داوی دەرونی پیاوی شێواون
ڕەسسامی وریا ڕەسمی خۆ ئەگرێ کەی ڕەسمی ڕەنگتو کرژێ مو ئەگرێ

زینهـار وریا بـە برای هۆشـمەند تیتیل وەکو دیل نەتخاتـە کـەمەند
تیتیلی عەیـار تـا بۆی زێکـەوێ تۆی بـۆ خزمەتی ورگـی خۆی ئەوێ

★ ★ ★

ئەگەر بە قەزای خـودایێ ، جـارێ کەوتیتـە داوی یـەك بـەدڕەفتارێ
بۆ جاری دۆهەم ئاگات لە خۆت بێ بـۆت نەیەتـەوە کایـە وەکـو دوێ
لادێیێ داماو کە هـات بـۆ بـازاڕ نـازانێ حـاڵی جـانبازی عەیـار
ئەمێ یەکەمجار بـە خـۆی نەزانێ بۆ بزنـەکانی چەنـد گورگێ دانـێ
بەڵام کـە سـبەی هاتـەوە بـازاڕ بخلەتێ ، دانێ خـۆی بـە تاوانبار
فێلبـازی دوێنـێ خـودا بیـگرێ بۆ ئەمڕۆ خودا با ئەم خـۆی بگرێ
لـە کونێکـەوە لەبـەرچێ دۆجـار پەنجەت بگەزێ دۆپشـك و ڕەشمار

★ ★ ★

کاکە بـەکورتێ پیـاوی موسـوڵمان ئەبێ هوشیار بێ لـە چەرخی زەمان
لە سوڕەی یۆسف نەصصی ئایـەتە دەعـوەتی ئیسـلام بـە بەصیـرەتە
ڕێکی واقیـع و حـەقیقەت ئـەڕوا واتـە لەسەر ڕێی شەریعەت ئەڕوا
نابێ موسـوڵمان ئـەوەندە گۆل بێ بکوژرێ و شوێنی تا ئەبەد چۆل بێ
ئیسـلام پـاکییە و دەڕۆن ڕۆناکێ عەقلە و عەمەلە و بەرزێ و چـالاکێ
ئەمـەیە دەرسـی پیـری ئاگـادار (نـامێ) ناگـیرێ بەداوی عـەیار

گوڵی بیستوسێهەم ـ گوڵی دادگەرێ

باران کـە بارێ ئـەبێ بـە گەوهەر
ئەڕژێتە خـاکی گـەورەی دادگـەر
بـەڵام لـە موڵکی پیـاوی زۆردارا
دڕك سـەوز ئـەبێ لەجێی گوڵزارا

وَزِنوا بِالقِسطـاسِ المُستَقيمِ

خوای تەعالا لە قورئانی پیرۆزدا فەرمانی داوە بە دادگەرێ و فەرمۆیەتی بە ترازۆی ڕاست و سەرنەکردۆ شت کێشانە بکەن . مەبەستی لەوەیە کارێ مەکەن حەقی کەسێك بشکێتەوە بەلای کەسێکیتردا .

ئەم جیهانە هەمۆی بە ئەرز و ئاسمان و باقی ئەستێرەکانەوە لەسەر میزان دروست کـراوە و هەریەکێ لە بەشەکانی میزانێکی تایبەتێ هەیە ئەگـەر ئەو میزانەی تێكبچێ ، بەڕێوەناچێ . مەبەست ئەوەیە لە هەمۆ شتێکدا عەدالەت و

میزان ڕاگرتن پێویستە بۆ مانەوەی ئەو شتە و ئەم مەوزوعە بە بەراورد ثابت بوە و پێویستی بە بەڵگە و دەلیل نیە . لەسەر ئەم ئەساسەیە خوای گەورە لــە قورئاندا گەلێ هەڕەشــەی لەوکەسانە کردوە کە غەدر ئەکەن لە خەڵك و ترازوی دادپەروەریێ ڕاناگرن ، وەکو ئەوە کە ئەفەرموێت : « إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ » . واتە : بەڕاســتێ خوای تۆ ئــەی ڕەهبەری خۆشــەویست وا لە کەمینــدا بۆ ئەوکەسانەی لە ڕاســتێ لائەدەن و باوەڕ بەخوا ناکەن و خەریکــی بێدادێ و ستەمکــارین ، یــا وەکــو ئــایەتی : « ولا تَحْسَــبَنَّ اللهَ غافِلاً عَمّا يَعْمَــلُ الظّــالِمونَ ، إِنَّمــا يُؤَخِّرُهُــمْ لِيَــوْمٍ تَشْــخَصُ فيــهِ الابْصــارُ » . واتە : وا گومــان مەبە کەوا خــوا ئاگای لەو کــردەوە ناپەسەندانە نیــە کە ستەمکارەکان ئەیانــکەن ، حاشا بێئاگا نیــە ، بەڵکو تۆڵــە لێسەندنەوەش بە ســــەرەیە و ئەوانــەی لە دنیادا تۆڵــەیان لێ ناســێنێ ، بــۆ ڕۆژێکیوای هەڵگرتون و دوایخستون چاوی تاوانبارانی تیا ئەبلەق ئەبێ لە ترسی سزای سەختی خوا . هەروەها وەکو ئەو ئایەتە کە ئەفەرموێت : « فَلا تَحْسَبَنَّ اللهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ ، إِنَّ اللهَ عَزِيزٌ ذو انْتِقامٍ » . واتە : وا مەزانە خوا ئەو گفتەی خۆی ناهێنێتەدێ کە داویە بە پێغەمبەران کەوا تۆڵە لە تاوانباران ئەسێنێ ، نەخەیــر گفتەکەی خۆی ئەهێنێتەدێ و خوا تۆڵەســێنێکی دەست ڕۆیشتوە و مەسەلەکە هەر درەنگ و زوییە و لەوە زیاتری تیا نیە . هەروەها وەکو ئایەتی : « وَعَنَتِ الوجوهُ لِلْحَيِّ القَيّــومِ وَقَــدْ خابَ مَــنْ حَمَــلَ ظُلْماً » . واتە لــە ڕۆژی قیامەتدا ڕوی زۆرداران کز ئەبــێ و هەموکەسێك بەهۆی ئەوەوە بەردەوام و بەڕاســتێ دائەمێنێ و هەرکەس کە کۆڵێکی ستەم بەکۆلیەوە بوبێ بێچارە و نائومێد و هەناسە سارد ئەبێ چونکە کەس نیە ڕزگاری کا و تۆڵەی کۆڵەکەی لە کۆڵ بکاتەوە . هەروەها وەکو ئایەتی : « وَخابَ كُلُّ جَبّارٍ عَنيدٍ » . واتە بەڕاستێ هەرکەس زۆردار و کەللەڕەق بوبێ لە دنیادا ، لە قیامەتدا یــەکی ئەکەوێ و بێهیوا و بێچارە ئەمێنێتــەوە . قورئانی پیرۆز ئایەتی لەمجۆرەی زۆر تێدایە کە هەمو دوارۆژی ستەمکارانمان پیشانئەدەن .

پێغەمبەریش گەلێ فەرمودەی بەهێــز و بەمەعنای لەم ڕوەوە هەیە و لە فەرمودەکانیا هەڕەشەی توند و سەختی لە زۆرداران کردوە ، وەکو ئەوە کە ئەفەرموێت : « الذَّنْبُ لا يُنْسى ، والبِــرُّ لا يَبْلى ، والدَّيّانُ لا يَموتُ ، فَكُنْ كَما شِئْتَ » . واتــە : تاوان لەبیر ناچێتەوە و ، کــردەوەی باشیش نازرێ و تۆڵەسێنیش نامرێ و تۆیش چۆن ئارەزو ئەکەی وابە . بەڕاستێ ئەم فەرمودەیە ئەوەندە ورد و مەعنادارە بنیادەم لێی سەرسام ئەبێ و بە کورتترین وشە زۆرترین مەعنای لەبارەی چارەڕەشێ و بێئەنجامی ستەمەوە پیشانداوە. پێــغەمبەر سەلامی خوای لێ بێ پەیڕەوانی خۆی تۆقاندوە لە ئەنجامی خراپــی ستەم و ئەوەی دەربڕیوە کەوا ئەگەر تۆڵەی هەر تاوانێ دوابکەوێ تۆڵەی ستەم

دواناکەویٚ و ئەبیٚ هەرچۆن بیٚ ستەمکار بە تۆڵەی حەقی خۆی بگات ، وەکو ئەوە کە ئەفەرمویٚت : « اعجَلُ الاشیاءِ عقوبَةً الظُلم » . واتە : لە هەمو تاوانیٚ نزیکتر بە تۆڵەی سەخت ، تاوانی ستەمە . بەڕاستیٚ ئیٚمە هەر لە ژیانی خۆماندا بە چاوی خۆمان گەلیٚ ستەمکارمان دیوە زوٚ بە تۆڵەی حەقی خۆی گەیشتوە و تۆڵەی لیٚ سەندراوە لە شویٚنیٚکەوە کە کەس گومانی ئەوەی نەبردوە تۆڵەی لەو شویٚنەوە لیٚ بستیٚنریٚ . ئەمەیە مەعنای ئەوە کە خوا لە قورئانا ئەفەرمویٚت : « واللهُ غالبٌ علی امرِه ، ولکِنَّ اکثرَ الناسِ لایَعلَمونَ » . واتە : خوا دەسەلاتی بەسەر ئەو شتەدا ئەشکیٚ کە ئەیەویٚ بیکا ، بەلاٚم زوربەی خەلٚك کە بیٚباوەڕان بەوە ئازانن و ئاگایان لیٚ نیە .

لەبەر ناباریٚ و ناڕەوایێ ستەم و ستەمکارە خوا نەهیی فەرموە لە نزیك کەوتنەوە لە ستەمکاران ، چجای ئەوە کە ئینسان خۆی ستەمکار بیٚ و ، فەرمۆیەتی : « ولا تَرکَنوا الی الّذینَ ظَلَموا فتَمَسّکُمُ النارُ » . واتە : نزیك مەکەونەوە لەوانەی کە ستەمکارن بۆئەوەی ئاگری ئازاری ئەوان نەتانگریٚتەوە . ئەم ئایەتە زۆر بەلیغە و چەند تەفسیر و لیٚکدانەوەی هەیە . یەکیٚکیان ئەوەیە مەیل مەکەن بۆلای ستەمکاران چونکە بەهۆی ئەم مەیل و خۆشەویستییەوە بەشیٚ لە ئاگری تۆڵەی ئەو ستەمەتان بەرئەکەویٚ کە ئەوان کردویانە . بەڕاستیٚ ئەگەر ئینسان پیاوی ستەمکاری خۆش بویٚ هەرچەند لەبەر ستەمەکەیشی نەبیٚ ، بەلٚکو لەبەر پەیوەندیکیتر بیٚ هەر وای لیٚ دیٚ چاو لەو ستەمەی بپۆشیٚ و بایەخی نەداتیٚ و دیارە ئینسان بەمە تاوانبار ئەبیٚ و لە دوارۆژا بە ئاگری دۆزەخ ئەسوتیٚ . مەعنایەکیتری ئەم ئایەتە ئەوەیە نزیك مەکەونەوە لەوکەسانە کە ستەمکارن ، چونکە ڕیٚی تیٚئەچیٚ بەشیٚ لەو سودە دنیاییانە کە ئەوان دەستیان کەوتوە بلکیٚ بە ئینسانەوە ، سا بەهۆی خواردنی نانیانەوە ، یا بەهۆی ئیستیفادەکردن لە مالیانەوە ، یا بەهۆی ڕازیٚبونەوە لە هەندیٚ کردەوەی ناباریان ، یا بەهۆی باوەڕ پیٚکردنیانەوە لەوەدا کە هەندیٚ ئیشیان ئیشی بەجیٚیە و ڕەوایە . جا بەهۆی ئەوەوە بەپیٚی شەرع ئینسان تاوانبار ئەبیٚ و لە پاشەڕۆژدا بە ئاگری دۆزەخ ئەسوتیٚ .

مەعنایەکیتری ئەوەیە ستەمکار بە شوٚمیٚ ستەمەکەی لە مەعنادا وەکو ماددەیەکی سۆزندەی زیانبەخشی لیٚ دیٚ و ، ئینسان وەك چۆن کە لەکاتی سەرمادا زۆر نزیك بیٚتەوە لە ئاگر ئەسوتیٚ ، هەروەها ئەگەر لە ستەمکاریش نزیك بیٚتەوە بەهۆی ئینطیباعاتی ڕۆحییەوە تۆشی زیان ئەبیٚ و حالەتیٚکی دەروٚنیٚ ناموناسبی بەسەردا دیٚ . مەعنایەکیتریشی ئەوەیە ئینسان بەپیٚی ئوسولی دنیا کە نزیك بوەوە لە پیاوی ستەمکار ، بە لایەنگری ئەو ئەدریٚتە قەلەم و لە ڕۆژیٚکا کە ئەو ستەمکارە گیرۆدەی کردەوەی خۆی بیٚ ، ئەم کابرایشە بەهۆی ئاموشۆی لەوەوپیٚشی ئەوەوە بە ستەمکار ئەناسریٚ و گرفتار

ئەبێ . بەپێی ئەم مەعنایەیە پێغەمبەری نازدار درودی خوای لێ بێ فەرموویەتی : « مَنْ اعانَ ظالِماً سَلَّطَهُ اللهُ عَلَيْهِ » . واتە : کەسێ مەیل و موناسەبەت لەگەڵ ستەمکارێکا پەیدابکا و یارمەتی بدا ، خوا ، لە تۆڵەی ئەو کردارە ناپەسەندەیدا ، لەجیاتی ئەوەی ئەو ستەمکارە چاکەی لەگەڵ بکا ، ناکۆکی ئەخاتە نێوانیانەوە و ستەمکارەکەی بەسەردا زاڵ ئەکا ئازار و ئەزیەتی بدات .

ئەوەندەی ستەمکار لای خودا ڕەش و تاوانبارە ، دادگەریش ئەوەندە بەڕێز و پایەدارە ، ئیتر خواه گەورەی خێزان بێ یا گەورەی ئاوایی یا هۆز یا کاربەدەستی دەوڵەت بێ کە کاروباری کۆمەڵێ لە موسوڵمانانی بەدەستەوەیە . دادگەری واتە عەدالەت بریتییە لەوە کە ئینسان لە هەمو وتار و ڕەفتارێکیا لە ئیش‌وکاری دین و دنیای خەڵکدا ڕێگای حەق و ئینساف بگرێتەبەر و لە حەق لانەدا و هیچ شتێ نەکا بە بیانوی لادان لە حەق وەکو خزمایەتی و هاوپیشەیی و هاونیشتمانی و هاوزمانی و هاومەشرەبی و تەماعی مایە و پایە و هیوای هەندێ شت کە لە ڕێگای لادانەوە لە حەق دەستی بکەوێ . کەسێ کە حاڵی وای لێهات ئەوە بەڕاستی دادگەرە . وتەیەکی مەشهورە : « قولوا الحَقَّ ولَوْ على انفسِكُمْ » . واتە : قسەی ڕاست بکەن با زیانی خۆیشتانی تیابێ .

دادگەری بناغەی هەمو پیرۆزی و سەرکەوتنێکە . بناغەی ئاسایشی جیهان و وڵاتە . ئاسایشیش بناغەی بڵاوبونەوەی زانست و هونەر و پیشە و گەشەکردنی کشتوکاڵ و باخ‌ناشتن و حەیوانداری و سنعات‌سازییە . بەهۆی دادگەرییەوە دارایی زیاد ئەکا و سوپا بەهێز ئەبێ و خەڵك دڵیان بە ژیانی خۆیان خۆش ئەبێ و لەشیان ساغ و دڵیان شاد ئەبێ و باوەڕ بە یەکتری زۆر ئەبێ لەناویانا و دەستی یارمەتی بۆ یەکتری درێژ ئەکەن .

خەلیفەی یەکەم حەزرەتی ئەبوبەکری صیددیق خوای لێ ڕازی بێ بە یەکێ لەوانەی وت کە کردبونی بە فەرماندار لە شارەکانی موسوڵمانانا : هەرگیز لە دادگەری جیا مەبەرەوە و بەدەوام لە ستەم دور بە و ئەگەر لەگەڵ یەکێکدا پەیمانێکت بەست مەی‌شکێنە و ئەگەر دۆستێتان کرد تێکی‌مەدەن . خەلیفەی دوهەمیش حەزرەتی عومەری فاروق لە فەرمانڕەوایی خۆیا هەرگیز شاه و گەدای لە یەك جیانەکردوەتەوە . (جبلەی کوڕی ایهَم) لە ترسی شکاندنەوەی ددانی لە تۆڵەی ددانی پیاوێکی هەژاراً کە شکاندبوی هەڵات ، چونکە ئەیزانی کەوا بێ‌گومان ددانی ئەشکێننەوە . عومەری کوڕی عەبدولعەزیزیش بە یەکێ لە کاربەدەستەکانی خۆی‌وت کە ڕقتان لە یەکێ هەستا بیر لەوە بکەنەوە کە خودایش ڕقی لە ئێوە هەستێ . یەکێ لە زانا بەرزەکان ئەڵێ : بە دادگەری هەیبەت و شکۆ دائەمەزرێ بۆ سەرۆك و بە ستەم شکۆی ئەشکێ . هەرکەسێ بڵێ هەیبەت بە ستەم دائەمەزرێ بەهەڵەدا ئەچێ ، چونکە ئەو هەیبەتەی

ستەمکارە ماوەی ئەوەندە نیە ، کەواتە بناغەی هەیبەتی ڕاستەقینە بریتییە لە دادگەریێ .

ئەنەوشیرەوان وتویەتی هەرکەسێ بیەوێ گەورەیێ بکا نابێ گەنجینەی خۆی بە ماڵی ڕەعیەت پڕ بکات ، چونکە ڕەعیەت بناغەی سەرداریيە و وەرگرتنی دارایێ لەوان بۆ پڕکردنی گەنجینە وەکو ئەوە وایە یەکێ گڵی بناغەی دیواری خانوی خۆی هەڵکەنێ بۆئەوەی سەربانی پێ پڕبکاتەوە .

دادگەریێ لە پیاوی زۆر گەورەوە جیلوەی باش دەرئەکەوێ . ئەگەر دادگەریێ بۆ پیاوی بچوك سوننەت بێ ، بۆ پیاوی گەورە فەرزە . ئەگەر بۆ بچوك فەرزی کیفایە بێ ، بۆ گەورە فەرزی عەینە ، چونکە ئەو ئیشانە ئەو ئەیانکا بە بچوك ناکرێن ، بۆیە پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ فەرمویەتی گەورەی دادگەر سێبەری میهرەبانێ خوایە بەسەر زەوییەوە .

ڕۆڵەی عەزیزم ، ئەوەی دانایە   ئەزانێ خودا زۆر تەوانایە
ئەزانێ خودا خودای عالەمە   خوای گیاندار و بەنی ئادەمە
ئەزانێ خودای بە لوطف و ئیحسان   میهرەبانترە لە باوکی ئینسان
تۆڵە ئەستێنێ لەو ستەمکارە   لەبۆ گیانداران وێنەی خوێنخوارە
ئەم واتە بگرە بە خۆش نیهادێ   ((اِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصادِ))
کێ ڕزگار ئەبێ لە کەمینگای حەق   عالِمی غەیب و شەهادەی موطلەق
ئەو ستەمکارەی لە خۆی غەڕڕایە   لای خودا هیچە بە وێنەی بایە
ئەوەی بە ظاهیر جەسوریێ ئەکا   خوا بەئاشکرا مەحجوری ئەکا
ئەوەی نهێنێ دێتە سەر تاوان   خوا ئاگادارە بۆ ڕەقەم دانان
کامەی شەددادە بێڕەحم و بێداد   سەرنگون ئەبێ بەچەشنی فەرهاد
کامە نەمرودە ئەڵێ نامرێ   بە مێشولەیێ هەناسەی ئەبڕێ
کامە فیرعەونە و حوکمڕانی نیل   هەر لەو نیلەدا ئەخنکێ زەلیل

★ ★ ★

یانێ ئەم دنیا و ئەو دنیا هەردو   دو دادگاهن ئەم یەکەم ئەو دو
چاوشارکێ ناکرێ لەگەڵ خودادا   فێڵ لەگەڵ خودا دادی کەس نادا
(اَللّٰهُ نُورُ السَّماءِ وَالاَرْضِ)   کە هەتاو دەرچو ڕوناکە سەر ئەرز
ذەڕە لە بەڕدا و مورو لە دەریا   ئاشکران لای خوای خاوەن کیبریا
چەندکەس لەکێوا چەند کەس لەشیوا   چەند کەسی ناکەس لەمدیوەودیوا
دەسیاندرێژکرد بۆشەخصی بێکەس   تۆڵەی لێسەندن خودای فەریادڕەس
(مَرْتَعُ الظّالِمِ مُظْلِمٌ وَخِیمٌ)   لەوەڕگای ستەم مەرگە بۆ لەئیم
جارێ ڕەشمارێ دای بە مەڕەوە   دوپشکێ گەستی بە ڕاسەرەوە

★ ★ ★

نازانم ئینسان بە چی باییە   هەر ڕۆی لە ڕێگای نامرادییە
لە خوا ناترسێ بە بێویژدانێ   ناپرسێ چییە شێوەی ئینسانێ
جارێ بیفکرێ لە ئازاری خۆی   قابیلە شوعوور حاصڵ بێ بۆی
گورگێ مەڕێکی بخوا لە چۆڵێ   دز ماڵی ببا و داپاچێ قۆڵی
لە ئێش و دەردا نەڕوا بەتاسا   ڕاست نابێتەوە هەتا بە عاسا
دەی بۆچێ ئەوەند بێنرخ و کەڵکە   بیر ناکاتەوە لەم ڕەشە خەڵکە

★ ★ ★

من لەبۆ تۆمە ڕۆڵەی هوشیارم   ببێ بە بەندەی پەروەردگارم
ببێ بە خاوەن شوعوور و زانست   لادەی لە شێوەی پیاوی خۆپەرست
تۆ کە زانا بێ ، بە دەسەڵاتی   بەدەسەڵات بێ ، بە پیت و هاتی
نە ستەم ئەکەی لە پیاوی هەژار   نە خۆت ئەدەیتە بەر دەرد و ئازار
ئەو گیاندارانەی وەك تۆ گیاندارن   وەکو تۆ بە دڵ لە ئێش بێزارن
ئیمڕۆ کە لەوە سبەی لەتۆیە   درێژەی زۆرە ئەم تان و پۆیە
چەندبێ‌کەس‌کوژران لەمەیدانی‌جەنگ   چەند بریندار بۆن بێ سرکەو بێ‌دەنگ
خودا چەرخێکی وای هێنایەبەر   چەرخی هەموانی کێشا لە چەمەر
بروانە مێژۆی گشت ستەمکاران   با بێ بە عیبرەت لەبۆ بەدکاران
مادەم ئەم دنیا پڕە لە ستەم   بە ستەم جیهان پڕ ئەبێ لە تەم
فەرزە سەرداریٚ بۆ بەنێ بەشەر   هوشیار و دانا و مەرد و دادگەر
هەتا ڕابگرێ ئوسوولی ئایین   ئەم خەڵکەش هەمۆ بە خۆشێ بژین
بەلام بۆ حالی ئەم دادگەرە   چەند شتێ فەرزە ، وەرنە خەتەرە

★ ★ ★

پێویستە عەقڵ و زانست و شوعوور   لەگەڵ دڵێکی قایم و ئەستوور
سەرۆك مودارا و ڕەشادی ئەوێ   دڵێکی گەورە و گوشادی ئەوێ
دەست و دەهەندە و ناوبانگی ئەوێ   لە بیرا ئاسۆی شەش‌دانگی ئەوێ
بۆ خاوەن خزمەت تەقدیری ئەوێ   بۆ کاری زەحمەت تەدبیری ئەوێ
هێزی جاذیبە و تەسخیری ئەوێ   بۆ شەرحی مەوقیف تەنویری ئەوێ

★ ★ ★

سوپا و سەردار و ئالایێ ئەوێ   بۆ خزمەتی عام دارایێ ئەوێ
کورسێ بۆ بە تەخت لەنگەری ئەوێ   کلاو بۆ بە تاج گەوهەری ئەوێ
خزمەتی دین و نیظامی ئەوێ   مەجلیسی شوورای عەوامی ئەوێ
ئەهلی ڕاوێژ و تەگبیری ئەوێ   نائیبی ئەوێ ، وەزیری ئەوێ

بۆ داو و تەزویر تـەحقیقی ئـەویٚ — لـە تەحقیقاتـا تـەدقیقی ئـــەویٚ
لـە موشـکیلاتا صـەدیقی ئـەویٚ — لـــە کارەســـاتا ڕەفیقـی ئـەویٚ
سەفیری ژیـری پـڕ بـیری ئـەویٚ — ئیعلامی خـاوەن تەنشـیری ئـەویٚ

★ ★ ★

هەتا بۆی ئەکریٚ خاوەن تـەلاش بیٚ — گەلی چـاو تیژ و خاوەن مەعاش بـیٚ
ئەوەی داینراون لە سوپا و سەرهەنگ — باشیان بژێرێ بۆ مەیدانی جـەنگ
خـاوەن شـکۆ و داوێنـە پـاک بیٚ — ئازا و هەڵسوڕاو گورج و چالاک بیٚ
ناچـاریٚ نـەبیٚ قـەت درۆ نـەکا — لەگەڵ ڕەعیـەتا مـن و تـۆ نـەکا
ئەو قسەی کردی مۆری پـەیمان بیٚ — بـا میللەتـەکەی خـاوەن ئیمان بیٚ
ئـەوەی ئەینێریٚ لەبـۆ ئیش و کـار — ژیر و ئەمین بیٚ عـەهد و وەفـادار
ئەوەی کـە ئەیکا بـە گەورەی وڵات — خاوەن ئیمان بیٚ و خـاوەن دەسەڵات
کە شـکات کرا لـە دەسـتی والیٚ — تەحقیقی بکـا (علـیٰ التـوالی)
لە هەمۆ باشتر پێویسـتە لـەبۆی — پشتی ئەستور بیٚ بە خالیقی خـۆی

★ ★ ★

کە گەورە وابـۆ فـەرمانی فـەرزە — چونکە گەورەیوا خێـری سەرئەرزە
یارمـەتیٚ فەرزە بە دڵ و بـە گیان — لەگەڵ سـەرۆکی بـە دین و ویژدان
گـەلی بیٚگـەورە خانـوی بیٚبانـە — ئـەفرادی هەمـۆ هەر سەرگەردانە
ئیطاعەی خودا و ڕەهبەر و سـەردار — فەرزە لەسەرمـان تـا (یوم القرار)

گوڵی بیستوچوارەم ـ گوڵی تاوان لە خۆ گرتن

کـارێز و کـانیٚ و ئـاوی ڕۆبـاران
دێنەجـۆش بـە بـا و بـە بەفـر و بـاران
زۆر کـەم ئەبنـەوە لـە وشـکە سـالا
هـۆی ئەمەش دیـارە لەلای هوشیـاران

پەروەردگاری جیهان لە قورئانی پیرۆزدا فەرمۆیەتی :

انَّ اللهَ لا یُغَیِّرُ ما بِقَومٍ حتّیٰ یُغَیِّرُوا ما بانفُسِهِم

واتە : خوای تەعـالا بەڕاستیٚ هەر نـان و شـانیٚ دابێتـیٚ بە کۆمەڵـیٚ نایگۆڕیٚ و نایسێنێتەوە لێیان تا ئەو کۆمەڵە ئەو وەزعـە باشـە و ئەو کردەوە پەسەندانەی لەسەریبوون نەیگۆڕن .

زوربەی زانایانی تەفسیری قورئان مەعنای ئەمئایەتەیان وا لێداوەتەوە کە

ئیستە نوسیمان . بەڵام هەندێکیشیان مەعنای ئایەتەکەیان تەنها بەم ئەندازەوە نەبەستوەتەوە و بەشێوەیەکی ڕەساتر دەریان بڕیوە ، پاڵفتەکەی ئەمەیە ئەڵێن خوای تەعالا جیهانی لەسەر ئەسباب و هۆ دامەزراندوە ، وەکو فەرموێەتی : « وآتینـاهُ منْ كلِّ شَيءٍ سَبَبـاً ، فاتبَعَ سَبَبـاً » . واتـە : لە هەمو ڕویەکەوە و لە هەمو لایەکەوە (ذوالقرنین)مان سەربەرز کردبو بەوە کە هـۆی شتمان پیشاندابو ئەویش کوتایی نەئەکرد لە کەوتنە شوێنی هۆی ئەوشتانـە ، واتە ئەم ئادەمیزادە مایە و پایەدارە ، خوا دروستیکردوە و دایناوە بە دیاریەکی بەنرخ لە عالەمدا و حورمەتی گرتوە بە عیلـم و زانسـت و بە بیرکردنـەوە لەم گەنجینەی جیهانە کە هەمو شتێکی تیایە ، بۆئەوەی تێبکۆشـێ و شـت ورد بکاتەوە و بیربکاتەوە لە ژین و ژیواری ئیمڕۆ و پاشەڕۆژی و ، حیسابی ژیواری ئەم جیهانە و سەربەرزی قیامەتی خۆی بکا و ، لەو گەنجینـەیەدا کـەوا لـە بەردەستیا ئەسبابی ڕێکخسـتنی هـەردو دنیـاکەی تـەواو بکـا و یـارمەتی خەڵکیتریش بدا بۆ پێکهێنانی بەختەوەری خۆیان تا بەئەنجامی شیاوی خۆیـان بگەن .

پایەی هەرکەسێك و هەر گەلێ لە گەلانی ئەم جیهانە بەئەندازەی یارمەتی خوا و تێکۆشانی خۆیانە بۆ سود وەرگرتن لە جیهـان و بۆ سەرکەوتـن . جـا هەرکەس و هەر گەلێ خوا یارمەتی دان و تێکۆشان و پایەیەکی بەرزیان وەرگرت بۆخۆیان لە دین و لە دنیادا ، ئەوە خوا ئەو پایە و مایەیان لێناسـێنێتەوە تـا خۆیان لەو وەزعی خۆیانەدا دەستنەکەن بە سستی و پەستی و هەواپەرستی و، کە کەوتیشنە ئەو شێوە ناشیرینە ئەوسـا خوایـش ئەو پـایە و مـایەیانە لێ وەرئەگرێتەوە و کز و کەلەلایان ئەکا . هەروا هیچکەس و هیچ گەلێ لە گەلانـی کز و داماوی جیهان لەو کزی خۆیانە دەرناچن و خوای تەعـالا لەو دامـاویە دەریاناکا تا خۆیان تێنەکۆشن و زەحمەت نەکێشن ، واتە بەهـۆی ڕاستی و ڕاساڵی و سەبەبسازییەوە لەو پایە نزمەی خۆیان دەرئەچن .

بەمەعنا هەرچەند خودا خۆی خالیقی هەمو شتێکە و هەرچی خواستی بێ ئەیکا ، بەڵام کردویشیەتی بە عادەت و قانون کەوا ئادەمیزاد لەسەر ئەندازەی تێکۆشانی خۆی بەرز ببێتەوە ، وەکو فەرمویەتی : «وانْ لَيْسَ للإنسـانِ الاّ ماسَعى » . واتە : کەس هیچی دەسگیر نابێ مەگەر بەهۆی سەعی و تێکۆشانی خۆیەوە نەبێ . کەواتە پێویستە ئادەمیزاد هەمیشە دو چاوی هەبێ ، چاوێکی لە ئەسباب و کەوتنە شـوێنی ئەسبـاب بێ و چاوێکیشـی لە خـوداوە بێ بۆ یارمەتیدانیان . کەواتە هەرکەسێ توشی بەختیاری و پیرۆزی و بەرزی بو بـا ثەنای خودا بکا لەسـەر ئەوە کەوا یـارمەتیداوە بـۆ هەوڵـدان و خۆیشـی هەوڵیداوە و ، ئەگەر توشی باری لار و بەدبەختی و ئازار بو ، با سەرزەنشتی خۆی بکا چونکە خۆی بە ڕێگەی ڕاستی پیرۆزیدا نەڕۆیشتوە .

(بناء علیه) پێویسته ئینسان هەمیشه حیسابی خۆی بکێشێ و ئەگەر کردەوەیەکی لاری لێ وەشایەوە تاوان لە خۆی بگرێ واته موحاسەبەی خۆی بکا و خۆی خەتابار بکا و باوەڕی وابێ کەوا خەتای خۆیەتی . ئەگەر گیرۆدەی دەردێ بۆ با باوەڕی وابێ کە بەهۆی بیروباوەڕی نابار و کردەوەی ناپەسەندی خۆیەوە تۆشی بوە وەك پێغەمبەر فەرمۆیەتی : «کَیفَما تکونوا یوَلّی علَیکمْ» واته: ئێوه خۆتان هەرچۆن بن و ڕۆتان لە هەر شتێ بێ خوای گەورە بەوگوێرەیە گەورە و سەردار و سەرۆکتان بۆ ئەنێرێ . ئەگەر خراپیش بن پیاوێکی خراپتان بۆئەنێرێ وەك لە حەدیثایە : « کما تَدینُ تُدانُ » واته : وەکو تۆ چۆن ڕەفتار ئەکەی لەگەڵ خەڵك خۆیشت هەروا ڕەفتارت لەگەڵ ئەکرێ . ئەمە یاسا و قانونی خوایە و خوایش لە قورئاندا فەرمۆیەتی : « ولَنْ تَجِدَ لِسنّةِ اللهِ تَحوِیلاً » واته : قەت گۆڕانت بۆ یاسای خوای گەورە دەست ناکەوێ و تا ئەڕوا ئەم یاسایە هەروا ئەبێ .

ئەوەی تێبکۆشێ و ڕەنجبدا ئەبێ بکەوێتە خۆشییەوە . ئەوەش کە تێنەکۆشێ هەر بە داماوێ ئەمێنێتەوە ، تا ئەکەوێتە گۆڕینی حالی خۆی . کە کەوتە گۆڕینی حالی خۆی ، خوایش بە یاساکەی خۆی وەزعی ئەوکەسە ئەگۆڕێ . خوا لە قورئانی پیرۆزدا ئەفەرموێت وەختی خۆی بەنێئیسرائیلمان هەڵبژارد و عیلم و زانست و پایەی بلندمان دانێ ، کەچێ پاشان ئەوان دەستیان کرد بە پەیمان شکاندن و کوشتنی پێغەمبەران . ئێمەیش لەسەر ئوسوڵی ڕێوشوێنەکەی خۆمان نەفرین و لەعنەتمان لێ کردن و دۆرمانخستنەوە . میللەتی ئیسلامیش وەختی خۆی تێنەکۆشان و ئایینی ئیسلامیان بە هەمو وڵاتێکدا بڵاوکردەوە و پایەی خۆیانیان بەرزکردەوە بەهۆی بیروباوەڕی چاکە و دەست گرتنەوە بە فەرمانی خواوە و غەزاکردن لە ڕێی خوادا . پاشئەوەش کە وەزعی خۆیانیان گۆڕێ و بیروباوەڕیان تێکچۆ و کردەوەیان خراپ بۆ ، خوایش ئەو پایەیەی لێ وەرگرتنەوە و بەو دەردەی بردن کە ئیستا هەمۆمان ئەیانبینین.

هەر لەسەر ئەم نیظامە هەر گەلێ پشت لە فەرمانی خوا هەڵبکا خوایش پشت لەو هەڵئەکا و گیرۆدەی ئەکا بە دوژمنی نابار و نامەرد . کاتێکیش کە ئەو گەلە بکەڕێتەوە بۆلای خوا ، خوایش میهرەبانێ لەگەڵ ئەنوێنێتەوە . هەر گەلێ دەردی بێزانستێ و بێناموسێ و بێغیرەتێ و بێئەخلاقێ تێدا بڵاو ببێتەوە و ئارەزۆی لەسەر پایەی بلند نەبێ ، خوایش لە پایەی بلند بێبەشی ئەکا و هەروا ئەبێ تا ئەگەڕێتەوە و پەشیمان ئەبێتەوە .

پاشئەوە کە دەوڵەتی (سامانێ) فەوتا لە خوراساندا و دەوڵەت کەوتە دەستی (غەزنەوی)یەکان ، کابرایەك لە پیرێکی سامانێ پرسی کە بۆچێ ئەو گەورەییتانە لەدەست چۆ ؟ ئەویش لە وەڵامدا وتی : «از بیداری شب و خوابیدن بامدادان». واته : وەختی خۆی سامانییەکان شەوان بەپێی ئوسوڵی ئادەمیزادی

ڕاساڵ ئەنوستن و سبەینان زۆ لە خەو هەڵئەستان بۆ نوێژ و ئەچوون بەدوای کاری خۆیاندا و بەوجۆرە پایەیان بەرزبووەوە . پاش‌ئەوە دەستیان‌کرد بە سەفاهەت و شەونوخنی و خەریکی ڕابواردن و شەراب‌خواردنەوە ئەبوون ، لەبەرئەوە سبەینان خەویان لێ ئەکەوت و نوێژیان نەئەکرد تا خوا ئەو دەستەڵاتەی کز کردن و خزمەت‌کارانی خۆیان حوکومەتەکەیان لەدەست دەرهێنان. ئەنجامی ئەم باسە ئەوەیە دوای خواستی خوا بەرزی و نزمی هەرکەسێ یا هەر میللەتێ بەسراوە بە هوشیاری و بێهۆشی خۆیانەوە، تا هوشیارتر بن پێشکەوتوتر ئەبن و تا بێ‌هۆش‌تر بن پاشکەوتوتر ئەبن . زوربەی ئەسبابی هوشیاری دینی و دنیایی گەل بەهۆی گەورەی دنیایی و دینی گەلەکەوە دەستگیر ئەبێ.واتە تا فەرماندارانی دینی و دنیایی گەل ساغ‌تر و ڕاساڵ‌تر و بەهۆش و وێڵ و ماریفەت‌تر بن و دلسۆزتر بن بۆ خەڵك و زیاتر لەسەر پەیڕەوی پێغەمبەری ڕەهبەری بڕۆن بەڕێوە سەلامی خوای لێ بێ ، کۆمەڵەکەیش بەرزتر ئەبێ و بەپێچەوانەشەوە.

پێغەمبەر سەلامی خوای لێ بێ فەرمویەتی : « صِنْفانِ اذا صَلَحا صَلَحَ النّاسُ واذا فَسَدا فَسَدَ النّاسُ العُلَماءُ والاُمَراءُ » . واتە : دو تاقم هەن لە ئادەمیزادا کە ئەوان ساغ و ڕاساڵ و بێ‌گەرد بن ، خەڵکیش ساغ و ڕاساڵ و بێ‌گەرد ئەبن . کە ئەوانیش خراپ و خودپەرست و ئارەزوپەرست بن خەڵکیش خراپ و خودپەرست و ئارەزوپەرست ئەبن . ئەوانەیش تاقمی مەلا و تاقمی حوکمڕانانن . بەڕاستی ئەم فەرمودەیە زۆر بەرزە و بە بەراورد و تەماشای مێژو دەرکەوتوە کەوا ڕاستە . بناغەی ڕاستی ئەمانەیش لەوەوەیە کە خواپەرست بن و خۆپەرست نەبن و بۆ کۆمەڵی ئادەمیزاد تێبکۆشن تا خۆیشیان و نەتەوەکەیشیان بە سەربەرزی بژین ، چونکە ئەگەر مەبەستیان لە تێکۆشانیان تەنها خۆیان بێ ئەوەندەی پێ ناچێ وەزعیان لەناو خەڵکدا دەرئەکەوێ ، ئەوسا کەس بەگوێیان ناکا و بەفەرمانیان ناجوڵێتەوە و لەئەنجامدا ئەفەوتێن و گەلەکەیشیان سەرگەردان ئەبێ ، چونکە دلسۆزی و پاکی دەستەو بەستەیش بەسراوە بە دلسۆزی و پاکی سەرۆك و فەرماندارەوە.

ئەگێڕنەوە چەندکەسێك لە یارانی پێغەمبەر سەلامی خوایان لێ بێ بە دیل کەوتنە دەستی کافرەکانی مەککە . ئەوانیش داوایان‌کرد لێیان ئەگەر لە ئیسلامەتی پاشگەز ببنەوە ئازادیان ئەکەن ، ئەگینا ئەیانکوژن . موسوڵمانەکان لەبەر ساغی خۆیان لە دینا گوێیان نەدا بە قسەی کافرەکان . لەئەنجاما کافرەکان دوکەسیان لێ کوشتن . جا ڕویان‌کردە سێهەمەکەیان پێیان‌وت تۆ بۆچی خۆت بۆ (محمد) ئەدەی بە کوشت ؟ تۆ چەند منداڵی ورد و جوانت هەیە پاش تۆ بێ‌ناز ئەکەون و سەرگەردان ئەبن . بەڵام ئەگەر بێیتەوە بۆلای ئێمە خۆیشت و مناڵەکانیشت بە خۆشی ڕائەبوێرن . ئەویش لە وەڵامیاندا وتی : بە خوا قەسەم حەزئەکەم صەد ساڵ عومرم بێ و هەمو ڕۆژێ جارێ

سەرمبڕن و زیندوم بکەنەوە بۆ سەربڕینێکیتر ، بەڵام دڕکێ نەچێ بەپێی حەزرەتی موحەممەددا . کە ئەم قسەیەی کرد ئەمیشیان شەهیدکرد و گیانی پاکی چوە پاڵ گیانی دوو هاوڕێکەی کە پێشتر شەهیدیان کردبوون . مەبەست ئەوەیە نووری ئیخلاص و دڵسۆزی حەزرەت درودی خوای لێ بێ بەجۆرێ چوبوە ناو دڵی یارانی پێغەمبەرەوە هەرکەسێ لەوان لەئاستی خۆیا بوبو بە کێوێکی ئاگر و بە نووری ئیخلاص ئەسوتا .

ڕۆڵە هوشیارە بەختیارەکەم ! شیرین ڕەفتار و خۆشگوفتارەکەم !
گەردوون هەمیشە بە سوڕ و دەورە سوڕێکی لەڕە و سوڕێکی چەورە
واتە چەرخێکی پڕە لە خۆشێ چەرخێکی پڕە لە تاڵی و تۆشێ
ناپرسێ چیە هۆی ئەم دوانە بۆچێ ئەگۆڕێ ئەم نیشتمانە
تا من پێتبڵێم بە دڵ ئارامێ بەڵکو تۆیش بە دڵ هۆکەی بفامێ
گەردوون بە وێنەی دوخی ئەستورە فریشتەی خودای لەسەر مەئمورە
دوخڕێس حازرە وێنەی نیگەهبان مادە وەرئەگرێ و ئەیڕێسێ بۆمان
لە خوری و لۆکە ئاوریشم و کەتان لە هەر نەوعیتر دەستکەوێ بۆتان
ئەویش ئەیڕێسێ و دایئەنێ کوکو کارخانەیش ئەیبا لەبۆ تانوپۆ
ئەو تانوپۆیە ئەکا بە پۆشاك لە حەریری پاك ، لە فاسۆنی چاك
لە شیرداخی ساغ لە شەیتانبێزێ شەبەنەبەڕۆژ، سورمەی شەودێزێ
جا لەسەر دەفتەر بەپێی تەسلیمات قوماش دەرئەچێ وڵات بە وڵات
هەرکەس ماوەکەی لەنرخا بەرزە قوماشی ئەوە تاقانەی ئەرزە
ئەوەش ماوەکەی ئایەخە و نەوێ ئەبێ بە پەندی خەڵکی سەرزەوێ
پوختەی ئەم باسە کردەوەی ئادەم بەرگە و پۆشاکە و سەربەرزێ عالەم
خەتای خۆتانە بە بەد تەلاشێ بوون بە عیبرەت بە بەد قوماشێ
دوخی بێچارە کەللە دارێکە دوخ ڕێسیش وێنەی خزمەتکارێکە
ئەم باسە بەسە بۆ دنیا و بۆ دین بۆ بەرزێ و نزمێ ، بۆ ژان و بۆ ژین

★ ★ ★

گەلێ زانا بێ و کرداری چاك بێ بۆ پیرۆزێ خۆی چوست و چالاك بێ
دنیا وەرئەگرێ مایەی ئەو سەرجەم ئەیکا بە بەرگی پیرۆزی عالەم
پەیپەی دێ لەبۆی ثەنا و ئافەرین لە فریشتەوە بە نەوای شیرین
ئەبێ بە دارای ئەدەب و زمان ئەبێ بە خاوەن پەیمان و ئیمان

★ ★ ★

گەلێ نەزان بێ و نەفام و ناشێ بە صورەت ئادەم بە سیرەت وەحشێ
لەبەر نەفامێ تار ئەبێ لە شار سەر و کەللەی خۆی لێ ئەبێ بە بار
گەردوون لەمانەش مایە وەرئەگرێ لەپاش ڕێسانی بۆ کارگە ئەبرێ

لـەو تانوپۆیە بـەرگی وا ئـەکرێ   بۆ وەحشیَ نەبێ کەلکی کەس نەگرێ
فریشتەی فەلەك لـە جێی ئافەرین   بۆیان ئـەنێرێ لـەعنەت و نـەفرین
لە تۆلـەی ئەمـدا گـیرۆدە ئـەبن   نەك هەر بە بەشەر ، بە دیو و بە جین
ئەمەیە مەعنای فەرمودەی ڕەهبـەر   (کَما تکونَوا) بـاش بیکـەن لەبەر
(لا یُغیّـر) فەرمـودەی خـودا   بۆ خەیر و شەڕی تۆیە جـاڕ ئـەدا
ئـادەمیَ ئـەبێ خـوداپەرست بـێ   ئەمجار شانازیَ بە شان و دەست بێ
ڕۆڵە بـۆ خـودا وەك نـەذری ڕۆژوَ   بـە دڵ بڕوانـە بـۆ پـەڕەی مێژوَ
گەلێ‌کەسی پەست لـە ڕوَی جیهانا   سەرکەوتن بەسەر تـەختی شـاهانا
شاهیَ بە عیلمە و صەنعەت و ئەخلاق   بەمانـە ئەگـەی بـە بـەرزیَ ئافاق
ئینسـان ئـەزانیَ لەبـەر نـەزانیَ   بێ‌ئاو ئەخنکێ لـە (هەزار خـانیَ)
گەلی بێ صـەنعەت لەبـەر بێکاریَ   دێتە نـاو ڕیزی حـەیوانی بـاریَ
گەلی بێ بەهرەی ڕەوشت و ئەخلاق   چارەی دێزە و ترش وەك ترشەسماق
ئەخـلاقی مـەردان مایـەی تەمکینە   مایـەی نـزوَلی (روح الامـین)ە
بۆیە خوا فەرموی بەشێوەی تەعظیم   ((اِنـَّـكَ لَعَلـى خُلـُـقٍ عَظِیـم))
بە نوَری ئەخـلاق دڵ گوشاد ئـەبێ   بە نوَری فەیضی خـودا شاد ئـەبێ
بەکورتیَ پیشە و زانست و ڕەوشت   دنیات بۆ ئەکەن بە باخچەی بەهەشت

★ ★ ★

ڕۆڵەم کە مەتڵەب گەیشـتە ئەم جێ   با شەرحی بکەم ئـاگات سـا لێ بێ
ئینسان کە پوختـەی هەمـوَ عالەمە   نەتەوەی پـاکی حـەووا و ئـادەمە
بەتەنیـا نـاژیَ بـە ژینێکـی‌وا   پیت و پـیرۆزیَ پـەیدا بـێ لـەوا
پێویسـتە کـەوا بچێتـە مەیـدان   تـا دابینی‌کـا خۆش‌بەختـیَ ژیـان
مەردێـکیش ببێ بـە مایـەی بینـا   ئـەبێ مـەردێ بـێ شـیاوی ثەنـا
ئـەم جۆرە مـەردە کاتێ دێتـەجێ   گـەلێ هونـەری بەشـەریَ تیـابێ
هونەریش بێجگە لـە بەشی فیطرەت   هەموَ دێتەجێ بـە دەرد و زەحمەت
بە خوێنـدن لـەلای عـالمێکی بەرز   بە خزمەت لـەلای گەورەیەکی ئەرز
یەعنی بـە میر و بـە مـەردی زانـا   ڕۆڵە پێ‌ئـەگەن لـە گشـت زەمانا
حەزرەتی ڕەهبەر فەرموَی (صنفانِ)   واتە دوَ تـاقم مـاددیَ و ڕۆحـانیَ
ئەگەر موخلیص بوَن بۆ خودای عالەم   ئەسولحیَ هـەموَ تـیرەی بنیـادەم
ئەگـەر خـراپ بن ئـادەمیَ هـەموَ   ئەکەونە گێژاو نەك هـەر یەك و دوَ

★ ★ ★

با فەرمانداران تـۆزیَ یـەك دڵ بن   مایـەی گوشادیَ گرێ و موشکوڵ بن
گـەلێ دوَدڵ بێ ئاگـا بـە مەنـزڵ   بیشگاتە مەنـزڵ هـەر ئەگلێتـە گڵ
بـا زانایـانی دینـی پێغـەمبەر   بـۆ ڕەزای خـودا بن بـە ڕەهبەر

به‌لکو چـرایێ هـه‌لکه‌ن لـه ژینـا | ده‌ستی خه‌لك بگرن بـه ڕێگای دینا
وه‌رنه هه‌ر سۆچێ که بێتـه ڕێمان | سه‌ری ئه‌و سـۆچه مه‌ربوطه پێمان
له‌به‌ر ئه‌و سۆچه ئـه‌بێ بێ‌گومـان | به‌شێ لـه تـاوان بگرینـه خـۆمان
له‌سه‌ر به‌راورد ئـه‌م ده‌رده ڕاسـه | نه‌ك له‌لای عامـه ، فیکری خه‌واصه
(نامێ) به هیوای خوای (عز و جل) | ئه‌لێ حه‌ل ئه‌بێ موشـکیلاتی گـه‌ل

گوڵی بیست‌وپێنجه‌م ـ گوڵی عیبره‌ت وه‌رگرتن

سه‌عید به‌مه‌عنا شه‌خصی به‌ختیـار
به که‌سێ ئه‌لێن زانـا بێ و هوشیار
عیبره‌ت وه‌ربگرێ له ئه‌وزاعی خه‌لك
به فێربونی ده‌رس چـه‌رخی ڕۆژگار

ڕه‌هبه‌ری نازدار سه‌لامی خـوای لێ بێ فه‌رمویه‌تی :

السَّـعيدُ مَـنِ اتّعَظَ بِغَيرِهِ

واته : ئینسـانی به‌ختیار ئه‌وکه‌سه‌یه عیبره‌ت له‌و کاره‌ساتانه وه‌ربگرێ که به‌سه‌ر خه‌لکدا دێن .

ئاده‌میزاد هه‌ر به میهربانێ خوا به فیطره‌ت به‌شێکی هه‌یه له بیروباوه‌ڕ و وردبونه‌وه له چاك و خراپ و جوێ‌کردنه‌وه‌یان له یه‌کتر بۆئه‌وه که چاکه بکا و له خراپه لابدا . هه‌روا به‌شێکیشی هه‌یه له ته‌مێ و ته‌ربیه‌ی خانه‌دانی خۆی و له خوێندنگای عاده‌تییه‌وه ده‌سگیری ئـه‌بێ و له‌م‌ڕێگـایانه‌وه چه‌ند ده‌رسـێك وه‌رئه‌گرێ .

به‌لام به‌ختیار ئـه‌وه‌یه ، وه‌کو لـه‌م ڕێگایانـه‌وه سـود وه‌رئه‌گرێ له‌و کاره‌ساتانه‌یش سود وه‌ربگرێ که به‌سه‌ر خه‌لکدا دێن . بۆوێنه که چاوی‌که‌وت به که‌سێك له‌به‌ر به‌دکرده‌وێ و به‌دڕه‌وشتێ خۆی تۆشی ناخۆشییه‌ك بۆ ، ئه‌و ئه‌م ڕه‌وشتانه نه‌کات به ڕه‌وشتی خۆی . یا یه‌کێك به‌هۆی ته‌مه‌لێ و بێکارییه‌وه تۆشی ناخۆشێ بۆ ، ئه‌و ته‌مه‌لێ نه‌کا ، یا یه‌کێك به‌هۆی نزیك که‌وتنه‌وه‌وه لـه زۆردار تۆش بۆ یا به‌هۆی براده‌رییه‌وه له‌گه‌ڵ هه‌رزه و نه‌فامان تۆش بۆ ئه‌م له‌م جۆره وه‌زعانه دۆرکه‌وێته‌وه . هه‌روه‌کو ئه‌گه‌ر خۆی جارێ له کرده‌وه‌یه‌که‌وه زیانێکی تۆش بۆ جارێکی‌تر ئه‌و کرده‌وه‌یه نه‌کاته‌وه . مه‌شهۆره ئه‌لێن : « کۆسه به‌ندێکی دێ و په‌ندێکی گرت » .

ئەگێڕنەوە پرسیاریان کرد لە لوقمانی حەکیم : لە کێـوە فێری ڕەوشتی باش و حیکمەت و ئەدەب بوی ؟ ئەویش وەڵامی‌دایەوە وتی : لە بێ‌ئەدەبانەوە ، واتە ئەوەی ئەوان ئەیانکرد من نەم‌ئەکرد و لێی دوورئەکەوتمەوە .

ڕۆڵەی خۆشەویست نووری چاوانم ! ‌ ‌ کۆڵەکـەی ئەسـتوور مـاڵی ژیانم !
گیان‌لەبەر گشتی گیـانی خۆش‌ئەوێ ‌ ‌ بەتایبەت بەشـەر شـانی پێ ئەوێ
جا ئینسـان کاتێ کەوتـە دنیـاوە ‌ ‌ کارەسـاتی دێ لـە هـەموو لاوە
ئەو کارەسـاتە بەرچـاوی ئـەگرێ ‌ ‌ دەرسی کەرامەت بۆ خۆی وەرئەگرێ
کـە یەکێـکی دێ بـە تاوانبـارێ ‌ ‌ پایـەی دانـەوێ بـە شەرمەسارێ
پێی عەیبە ئەویش هەر بـەو تاوانە ‌ ‌ خۆی بهـاوێتە ئـەو شـەرمستانە
جەردەیێـکی دێ گـیرا و سـەربڕا ‌ ‌ پیاوکوژێکی دێ تۆڵـەی لێ سـەنرا
جەردەیێ نـاکا و کەسیش نـاکوژێ ‌ ‌ نەکـا تـاڵاوی وەك ئـەو بچـەژێ

★ ★ ★

هـەر بەم‌وێنـەیە لـە هەمـوو بـابێ ‌ ‌ لە هەموو فەصڵێ و لە گشت حیسابێ
چ بـۆ ئیـنارە چ بـۆ ئیـدارە ‌ ‌ چ لە بـۆ غەوغا و فیتنـە و ئیشـارە
ئینسانی هوشیار عیبرەت وەرئەگرێ ‌ ‌ نەکـا سـەرەنجام لـەداخا بمـرێ
یەعنی بـەدڕەفتار نـەبێ بـە مایـە ‌ ‌ تـا بـەختیاران بگـەن بـە پایـە
یا کەسێکیان دێ بـۆ خۆی تێکۆشا ‌ ‌ لـەڕێی ژیانـا مەینـەتی کێشـا
ئـەبێ یـەکی‌تر بـەو ڕێـدا بـڕوا ‌ ‌ هیوایـە ڕەنجـی بـە زایـە نـەڕوا
یا گەلێکیان دێ یەك حاڵ و یەك دڵ ‌ ‌ زوو بە سەربەرزێ گەیین بـە مەنزڵ
بـا گەلێـکی‌تر چـاوبکەن لـەوان ‌ ‌ هیوایـە بگـەن بـە پایـەی ئـەوان
شاهەنگ کە ویستی لە کون بێتەدەر ‌ ‌ هەنگ ڕیز ئەبەستن لەم‌بەر و لەوبەر
بە نەغمە و نەوای خـۆیان ئاسـایێ ‌ ‌ بە مۆسـیقای ساز شـێوە نەوایێ
تا شـا بـە جیلـوە دێتـە دەرەوە ‌ ‌ ئەفـڕێ بە دوو بـاڵ لە ڕاسـەرەوە
کێ هەنگێـکی دێ لـەم هـەنگەژاڵە ‌ ‌ مۆسـیقا لێـدا بـۆ زەردەواڵـە
جا زۆر بەسـوودە لەسـەر بسـاتا ‌ ‌ عیبـرەت وەربـگرن لـە کارەسـاتا
ڕۆح و گیـانی تـۆ بـۆ ژین و دینـە ‌ ‌ ئەم دەرسە دەرسی (عین الیقـین)ە
لـە خودام ئـەوێ بگەن بـە پایـە ‌ ‌ لە دەرسی (نامێ) وەربگـرن مایـە

گوڵی بیست‌وشەشەم
گوڵی خۆدوورگرتن لە هەرچێ گومانی خراپەی لێ بکرێ

ئەو دڵەی دوورە لـە وەهم و گومـان
پڕ ئەبێ لە نوور ، لـە دین لـە ئیمان
پێویستە چـاوت دوور بگرێ لە تۆز
وەك فەرزە پارێز لە ئاشوبی هـۆز

پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ فەرمویەتی :

دَعْ ما يَرِيبُكَ إلى مـا لا يَرِيبُكَ

واتە : لابدە لە هەرچێ بتخانە شوبهە و گومانەوە و ڕوبکەرە شتێ گومانی لێ نەکرێ .

پێغەمبەری نازدار لەم فەرمودە بەرزەیـدا موسوڵمانانی بانگ کردوە بۆ پارێزکردن لە هەر شتێ کە لەوانەبێ بکێشێتەوە بۆ تاوانباری ، چونکە مادەم ئینسـان خۆی نەپاراست لە جێگەی گوماناوی ، جەسارەت پەیدا ئەکا و گـوێ نادا بە حەرام و لەوەوە ئەکەوێتە گوناهەوە ، وەکو کەسێ نزیك بکەوێتەوە لە ئاگرێکی گەورە و بەتین ، لەوانەیە بکەوێتە بەر شەپۆلی بڵێسـەی ئەو ئاگرە و بسوتێ . مەسەلا بۆ وێنەی ئەم فەرمودەیە ئەگەر کەسێ بکەوێتە گومانەوە لە ماڵی شەخسێکا ئاخۆ حەرامە لەبەرئەوە کە کابرا مەشهورە بە حەرامخۆر یا حەڵاڵە لەبەرئەوە کە مەعلوم نیە ئـەم میقدارە ماڵە لە حەرامەکە بێت ، ئەوە هەرچەند بەم گومانە حەرام نابێ ، بەڵام چاكوایە نزیکی ئەو ماڵە نەکەوێ .

هەروا لـە فەرمودەیەکی‌ترا بەدرێژێ ئەم مەوضوعەی بەیـان کردوە بە فەرمودەیەك کـە مەعناکەی ئەمەیە : ئەوەی بە نەصصی قورئـان و حەدیث حەڵاڵ بێ یا حەرام بێ ئەوە ئاشکرایە کە تێکەڵبونی حەڵاڵ ڕەوایە و تێکەڵبونی حەرام ناڕەوایە . بەڵام لەنێوان ئەم دو بەشەدا گەلێ شت هەیە جێگای گومانی حەڵاڵی و حەرامین و گەلێ‌کەس ئاگادار نین لێیان و نازانن ئاخۆ بەڕاستێ لە بەشە حەڵاڵەکەن یا لە بەشە حەرامەکەن لەبەرئەوە کە حوکمیان لە نەصدا نیە و هەڵئەگرێ لەولا بن یا لەملا . کەسێ خۆی لەم جۆرە شتانە بپارێزێ کە جێگەی شوبهەن ئەوە دینی خۆی ڕزگار کردوە چونکە پرسیاری لەسەر خۆی لابردوە و ناموسی خۆیشی پاراستوە چونکە دەمی خەڵکی لە خۆی گرتوە . هەرکەسێکیش بکەوێتە ناو ئەم شتانەوە ئەوە خۆی ئامادە کردوە کە بکەوێتە ناو حەرامەوە ، لەبەرئەوە کە بەهـۆی تێکەڵبونی بە شوبهەوە گوێ بە حەرامیش نـادا و ئەیکا یاخود لەبەرئەوە کە قابیلە هەر ئەو جێگە شوبهەیە حەرام بێ وەکو شوانێ کە

گەلەی خـۆی بە دەوری قۆرغـدا بلەوەڕێنێ دوور نیە گەلـەکەی بکەوێتە ناو قۆرغەکەوە .

جا ئەی موسوڵمانینە ! ئاگاداربن هەمو خاوەن دەسەڵاتێ قۆرغێکی هەیە بۆ حەیوان و ڕەوگی خۆی مەنعی خەڵـکی لێ ئەکا . قۆرغی خوای تەعالایش ئەوەیە کە حەرام بێ و بە قەطعێ خوا ڕەزای نیە کەسێ نزیکی حەرام بکەوێ . بیشزانن لە لەشی ئادەمیزاددا پارچە گۆشتێك هەیە جێگەی بیروباوەڕە ، ئەگەر ئەو پارچە گۆشتە لەگەڵ یاسای ئاییندا سازا هەمو لەشی ئینسان لەگەڵ دیندا ئەسازێ . لەگەڵیشی نەســازا باقی لەشیش ناسازێ . ئاگاداربن ئـەو پارچە گۆشتەش پێی‌ئەڵێن دڵ . جـا حەزرەت درودی خـوای لێ بـێ وەکو مەنعـی موسوڵمانانی کردوە لە تێکەڵبونی شوبهە ، خەڵکیشی ترساندوە لەوە کە بەهۆی خۆش‌ویستنی هەندێ شتەوە کەڕ و کوێر ببن و خۆیان پێ نەگیرێ . مەســەلا ئینسانێ خوازبێنێ ژنێ ئەکا و هەندێ کـەس بە واتـا ئەڵێن شیری یەکتریان خواردوە ، ئـەوە هەرچەند بەو واتەیە حەرام نابن لە یـەك ، بـەڵام چاکوایە ئینسان خۆی دور بگرێ لە ژن‌هێنانیوا و بەهۆی خۆش‌ویستنی ژنەکەوە چاوی لەئاست ئەم خۆپاراستنەدا کوێر نەبێ و گوێی کەڕ نەبێ ، وەك مەشهورە ئەڵێن (حبكَ للشَّيْءِ يعْمي وَيُصم) واتە خۆش‌ویستنی تۆ بۆ هەندێ شت کوێر و کەڕت ئەکا لەئاست ناڕەوایێ و ناڕەسـایێ شتە خۆش‌ویستراوەکەدا . بۆیە پێویستە ئاگـات لە خۆت بێ بەهۆی ئـەو مەحەبەتەوە نەکەوێتــە گێژداوی میحنەتەوە .

هەروەك چـۆن پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ مەنعی خەڵـکی کردوە لە نزیك‌بونەوە لە حەرام و وریای کردۆنەتەوە لەبارەی خۆ تێکەڵ‌کردنەوە لەگەڵ کەسێك یا شـتێك کە جێگەی شـوبهە بێ ، هەروەهـا مەنعیشی کردۆن لـە گیرۆدەبۆن بـە دۆ شتەوە کە گەلێ تـاوان لە تێکەڵێ ئەو دوانـەوە ڕۆئـەدا کە ئەوانەیش ماڵی دنیا و ئافرەتن و ، فەرمۆیەتی : « اتَّقوا الدُّنيا واتَّقوا النِّساءَ فانَّ ابْليسَ طلاّعٌ رَصّادٌ » . واتە : خۆتان بپارێزن لە بایێ‌بۆن بە دنیا بـە هەمو بەشـێکیەوە و لـە مەیل‌کردن بـۆلای ژنان و خـۆ گیرۆدە کـردن بە خۆشەویستییانەوە ، چونکە بەڕاستێ شەیتان وا لە کەمیندا و خۆی مڵاس داوە ئەیەوێ هێرش بێنێ بۆ سەرتان . بەتایبەتێ ژن چونکە شەیتان هیچ‌داوێکیوای نیە کە ببێ بەهۆی دیل‌کردنی پیاو ئەوەندەی داوی تێکەڵ‌بۆن بە ئافرەتەوە پتەو و بەتین بێ .

ڕۆڵەی خۆشەویست ، بینایێ چاوان   جێی هانا و هیوای دوازۆژی ئینسان
ئەگەر ئەتـەوێ بەدۆر بێ و ئـازاد   لە قاری خـودا و لـە ژاری عیبـاد
ئیشێ هاتەڕێت جێی شوبهە و گومان   خۆتی لێ لادە دەخیـل صـەد ئامان

پارێز لە پیسیێ خولقی پاکانە تێکەڵ بوونی پیس بۆ ناپاکانە
کاریێ نەزانی ڕەوایە یا نە خۆی تێ‌ەهاوێ وێنەی دێوانە
ئیشی ناڕەوا لەبۆ ڕەوەندە نەك بۆ ئینسانی مەردان پەسەندە
پێشینان وابوون بە وەرع و پارێز لە ناوی شەوێ ئەچوونە تەرێز
لەبەر یەك حەرام وا لایان‌ئەدا لە چەند حەلاڵیش ملیان بائەدا
نەئەچوونە پاڵ دیواری قەرزار نەك لە سێبەریا بکەن بە ئازار

★ ★ ★

لەبەر ئیحتیاط بە وەرع و تەقوا موفتیێ لای‌ئەدا لە گەلێ فتوا
ئەوەی خاریج بوو لە بیری جومهوور وەریان‌نەئەگرت هەتا لە مەشهوور
نەك وەکو ئیمڕۆ لەبەر یەك نیاز دە فتوا ئەدەن بە دە قەولی شاذ
بۆ ئەحکامی دین زانای بەئینساف نزیك نەئەکەوت لە شوێنی خیلاف
یا لای بەهێزی ئەکرد بە مەبەس لەبەر سەربەرزیێ لای‌خودای ئەقدەس
تەفسیری ئایەت یا مەعنای خەبەر حەواڵە ئەکرا بە زانای ڕەهبەر
نەك وەکو ئیمڕۆ هەرکەسێ بۆ خۆی موجتەهیدێکە چۆن هەڵکەوێ بۆی
گوێ‌نادەن بەوە خەیر وا لای کۆمەڵ چونکە تاك چاکەی قەت نابێ لەگەڵ
نازانن دەلیل حەدیث یا ئایەت پێویستی جەمعە و ضەبط و دیرایەت
برام من و تۆ بۆ باسی ئیمان ئەبێ لانەدەین لەو گفتەی دامان
گفتی لانەدان لە ڕێگەی خودا دەس‌بەردار نەبوون لە ڕێگەی هودا

گوڵی بیست‌وحەوتەم ـ گوڵی بەهەشتییەتێ

بەهەشت وا لەناو ئێش و ئازارا
بە وێنەی گەنجە لە ئەڵقەی مارا
دۆزەخ وا لەناو ئارەزوی نەفسا
ئارەزووبازان نوقمن لە نەقسا

پێغەمبەری نازدار ، درودی خوای لێ بێ ، فەرموویەتی :

حُفَّتِ الجَنَّةُ بِالمَكارِهِ وَحُفَّتِ النّارُ بالشَّهَواتِ .

واتە : بەهەشت دەورە دراوە بە زەحمەت‌کێشان و ئێش و ئازار و دۆزەخیش دەورە دراوە بە ئارەزوی نەفس و هەوەس‌بازیێ .

لە ڕێبازی ئایین و شەریعەتەوە وا دەرئەکەوێ کەوا خوای تەعالا ئەم ئادەمیزادەی بۆ خوداناسین و بەندەیێ و گەردن کەچێ لە ئادابی دینا دروست‌کردوە و ، ئەیەوێ ئینسان ئینسانێکی کامڵ بێ و توانای بەسەر ئارەزوی نەفسی خۆیدا بشکێ ، چونکە ئیسپات بوە کە نەفس فەرمان بە شەهەوات و ئارەزووبازیێ ئەدا و ، ئەگەر ئینسان بکەوێتە شوێنی نەفس

ئەبەستریتەوە بە ئارەزۆبازییەوە . مادەم ئینسانیش کەوتە دوای هەوای نەفس و ئارەزۆ ناتوانێ ئەرکە گەورەکانی مرۆڤایەتێ بەجێبێنێ . مەسەلا عەفو و چاوپۆشێ و قەدری خەڵك ڕاگرتن و خزمەتی داماوکردن و پەیمان بەجێهێنان و ڕاسالێ لە مامەڵەدا و ڕاستێ لە وتاردا و یەك دڵ بۆن لەگەڵ خەڵکا ، ئەمانە هەمۆ ڕیاضەت و تەمێ‌کردنی نەفسیان ئەوێ . هەروا خۆ مەنع‌کردن لە ئارەزۆی نەفس لەکاتی تەماعدا و عیففەت و داوێن‌پاکێ لەکاتی هێرشی ئارەزۆی نەفسدا کە پەیوەندیان بە هێزی ئینسانەوە هەیە و ، غەزاکردن و خۆبەکوشتدان لەڕێی خوادا و بۆ بەرزکردنەوەی حەق کە بێ فیداکارێ جێبەجێ ناکرێن و ، تا ئینسان مەنعی خۆی نەکا لە هەوا و ئارەزۆی نەفس ناگا بە پایەی بەرز و هەرکاتێ توانای بۆ بەسەر ڕاگرتنی نەفسی خوێدا ئەوسا پێ‌ئەنێتە بارەگای کەرامەت و پلە بڵندێ لای خودا ، وەکو لە قورئاندا وتراوە : « وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى ، فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى » . واتە : ئەوکەسەی لە پلە و پایەی خوای خۆی بترسێ و نەفسی خۆی لە ئارەزۆبازێ بگێڕێتەوە دواوە ، ئەوکەسە بەهەشت ئەبێ بە ماوا و جێگەی .

جا لەسەر بناغەی پێشۆ پێغەمبەری ڕەهبەر سەلامی خوای لێ بێ فەرمۆیەتی بەهەشت دەورەی دراوە بە گەلێ بیروباوەڕ و بە گەلێ کردەوەی‌وا کە زۆر زەحمەت و پڕ ئێش و ئازارن بۆ ئادەمیزاد . مەسەلا بەجێهێنانی پێنج فەرزەی نوێژ لە هەمۆ شەو و ڕۆژێکا و ، ڕۆژۆی مانگی ڕەمەزان لە هەمۆ ساڵێکدا بە گەرما و سەرما و ، ماڵ‌دان بە داماوان بە ناوی زەکاتەوە و سەفەری زیارەتی ماڵی خوا بە ناوی حەجەوە و ، غەزا لە ڕێی خوادا و ، خزمەت‌کردنی موسوڵمانان بە هەر جۆرێ کە ڕەوا بێ و سۆدی تیا بێ ، ئەمانە هەمۆ زەحمەت و مەینەتن و دەوری بەهەشتیان گرتوە ، تا موسوڵمان بەمانەدا تێنەپەڕێ و هەنگاویان بەسەردا نەنێ ناگا بە بەهەشتی پایەدار و نابێ بە جێگەی ڕەحمەتی خوا . هەروا دۆزەخیش لەناو ئارەزۆی نەفسدایە کە پێچەوانەی ئەو شتانەیە کە باسمان‌کردن . ئەگەر ئینسان مەنعی خۆی کرد لەمانە ئەوە بەهەشتییە وەکو وتمان و ، ئەگەر خۆی هاویشتە ناو کۆڕی ئەم کردارە ناپەسەندانەوە ئەوە لەوێوە ئەچێتە ناو ئاگری دۆزەخ پەنا بە خودا .

هێزی زنجیرەی پشتی چەمیدەم ⠀⠀ بەندی هەناو و بینایێ دیدەم
ئەوکەسەی باخێ پەروەردە ئەکا ⠀⠀ بە ئەمینێکی ئەسپەردە ئەکا
دەورەکەی ئەگرێ بە دڕك و بە دار ⠀⠀ شیلان و تۆڕك زریسکی پڕ خار
یەکێ بیەوێ بگاتە ناو باخ ⠀⠀ میوەی لێ بخوا بە خواستی دەماخ
ئەبێ پێ بنێ بەو دار و خارا ⠀⠀ خۆ بگرێ لەبەر ئێش و ئازارا
کە بۆخواستی خۆی وەها جەسۆر بێ ⠀⠀ بەسەر دڵخوازا ئەبێ مەنصۆر بێ

★ ★ ★

بەهەشتیش وایە لەناو ئازارا — وەکو گوڵ لەناو کۆمەڵەی خارا
ئەگەر بتەوێ بگەیتە بەهەشت — ئەبێ خوێنی خۆت برێژیتە دەشت
بە زانستی چاك ، بە کردەوەی پاك — بە حەقپەرستی ، بە دڵی ڕۆناك
پێ بنێیی بەسەر خۆپەرستییا — نەمێنێ لەناو خانەی پەستییا
گیانەڵاو بکەی لەبەر نەخۆشی — دەس نەبەی لەبۆ کاسەی سەرخۆشی
دەس بدەی بەسەر سیخی تەمادا — خۆ بگرێ لەبەر تێغی جەفادا
دەست و دەم و دڵ پاك بکەیتەوە — بەلای تاوانا لا نەکەیتەوە
بەهیوای ئاوی کەوثەری ئەعظەم — دەسنوێژ بشۆرێ لە بیری زەمزەم
بەتەمای تاجی بەرزی ڕەئیسی — خۆت بپارێزێ لە داوێنپیسی
دڵت هەڵگیرسێ و بسوتێ بە تاو — بۆ جۆش و تاوی دڵی لێ قەوماو
کەسێ بەمجۆرە بژێ تا ئەمرێ — لەناو بەهەشتا جێگەی خۆی ئەگرێ
بۆ باخی بەهەشت ئەم تەکلیفانە — وێنەی پەرژین و شوورە و تەیمانە
پەرژینت بڕێ بێشوبهە و گومان — ئەچیتە باخی ڕازاوە و جوان

★ ★ ★

هەروا دۆزەخیش لە ئارەزوودا — ژارە وا لەناو حەڵوای گەزۆدا
هەواپەرستی و ئارەزووبازی — ئەنجامی نادا خوای لێ بێ ڕازی
ئەوەی نان بخوا لەگەڵ ستەمکار — بێشك دەرخواردی ئەدرێ ژاری مار
ئەوەی بە هەوا خۆی بایێ ئەکا — خۆی بە جەفای دەرد سزایێ ئەکا
خوڵاصە خودای زانا و تەوانا — ئەوەی پێخۆشە کە بەندەی زانا
بە مەعنا و دیمەن بێ بە ئینسان — ببێ بە بنکەی پیاوەتی و ئیحسان
خۆی ئازاد بکا لە شەهوەتڕانی — دەرچێ لە پایەی پەستی حەیوانی
دڵی بکاتە لانەی بیری پاك — بە یادی خودا و ڕەهبەری (لَولاك)
ئەوسا ئەگاتە بەهەشتی بەرین — شاباشی ئەکرێ هەزار ئافەرین
هەتا (نامێ) بێ بە ناوی لەقا — دڵی ئاو بدرێ بە ئاوی بەقا

گوڵی بیستوهەشتەم ـ گوڵی هاوڕێیی

ئەرزێ گوڵزار بێ خاکی بۆنخۆشە
گوڵی سۆسەن بێ یاخود وەنەوشە
هاوڕێ لە هاوڕێ ڕەویە وەرئەگرێ
ئەگەر بێخەوشە یاخود بەخەوشە

خوای گەورە فەرموویەتی :

يا أيُّها الَّذينَ آمَنوا اتَّقوا اللهَ وَكونوا مَعَ الصادِقينَ

واتە : ئەی ئەوکەسانەی باوەڕتان هەیە بە خودا ، خۆتان بپارێزن لە ناڕەزایی خودا و لەگەڵ ئەوانەدا بن کە ڕاستن .

هاوڕێیی و هاودەمی یەکێکە لەو شتە گرنگانە کە ئەبن بەهۆی بەرزی و نزمی پایە و مایە و شانی ئادەمیزاد . ئینسان ئەگەر قیاسی شتی نەبینراو لە شتی بینراو بکا ، لە گەلێ کاتا ئەگا بە ئەنجامی ڕاست و بە گەلێ شت ئاشنا ئەبێ . تەمـاشا ئەکەیـن زەوییەك گوڵزار بـێ بەهۆی بۆنی ئـەو گوڵانەوە زەوییەکەیش بۆنی خۆش وەرئەگرێ . هەروا لە شوێنێکدا مردارەوە بۆیەك کەوتبێ هەوای ئەو شوێنە بەڵکو زەوییەکەیشی بۆنی پیس و ناخۆش ئەبێ .

خوای تەعالا لەسەر ئەساسی حەقیقەت و واقیعی حاڵ فەرمانی داوە بە موسوڵمانان کە لەگەڵ ڕاستاندا بژین و توخنی درۆزن و ساختەچی نەکەون . ئەو ئایەتە پیرۆزەی لەسەرەوە نوسیمانەوە داوای ئەوە ئەکا لە ئادەمیزاد کە مامۆستای زانا و هوشیار و دڵ ڕۆناك و دەست و داوێنە پاك و زمان شیرین هەڵبژێرێ و ، لە هەر ئیشێکا کە بە تێـکەڵی بکرێ ئینسـان هاوڕێی چاك و پاك و چالاك دیاری بکا بۆ خۆی .

ئەوانەی کـە خاوەنی تەصەووف و ڕۆناکی دڵن ئەو ئایەتـەیان کردوە بە ئەساس بۆ یادی مورشیدی خاوەن ڕۆح . ئەڵێن مەبەس لە بون لەگەڵ ڕاستانا تەنیا ئەوە نیە کە ئینسـان بە لەش لەگەڵیانا بێ ، چونکە گەلێ جار ئینسان وا لەگەڵ یەکێکا و بە دڵ لەوکەسە بێزارە . ئـەم جۆرە هاوڕێیەتییە بێسـودە ، بەڵکو مەبەسـت بونـە لـەگەڵیانا بـە ڕۆح ، یەعنی ئینسـان بـە ڕۆح و بـە خۆشەویستی و بە یاد لەگەڵیانا بێ . جا بەهۆی دەوامی ئەم یادەوە ئینسان وای لێ دێ ئەحواڵی ئەو شەخصە لە دڵیا پەیدا ئەبێ . مەشهورە ئەڵێن ڕۆژێکیان لەیلای خۆشەویستی مەجنونی عامیری خوێنی باڵی خۆی گرت ، کەچی مەجنون لە جێگای خۆیەوە لە هەمان شوێنێدا خوێنی باڵی بەر بو .

لە واقیعدا بە بەراورد دەرکەوتوە هەرکەسێ هەمیشە هاوڕێی کەسێك بێ خووڕەوشتی ئەوکەسە ئەگرێ . کورد ئەڵێن : گای ڕەش لەگەڵ گای زەردا بێ ، ڕەنگی ئەو ناگرێ ، بەڵام خوی ئەو ئەگرێ . لەسەر ئەمبناغـە واقیعییەیە حەزرەت سەلامی خودای لێ بێ فەرمویەتی : «المُجاوَرَةُ مؤثِّرَةٌ ، والرَّضاعُ يُغَيِّرُ الطِّباعَ » واتە : دراوسێتی و هاودەمی کارئەکاتە سەر ڕەوشت و شیری دایەنیش سروشتی منداڵ ئەگۆڕێ. ڕاستەکـەی نەفسـی ئادەمیـزاد هێزی ڕاکێشان و دەرکردنی تیایە و، لەسەر خواستی خودا وائەبێ ئینسانی بەدخو و بەدبیر ماوەبێ ئەبێ بە هاوڕێی کەسێکی دڵ ڕۆناك و ڕۆح پـاك و بەهـۆی ئەو تێکەڵییەوە ڕەوشتی ئەم کەسە بە باری چاکەدا ئەگـۆڕێ ، وەکو ڕێئـەکەوێ ئینسـانێکی خووڕەوشت باش ماوەیەك ئەبێ بە هاوڕێی کەسێکی بەدڕەوشت و ناپەسەند و ئەوەش ئەبێ بەهۆی ئەوە کە ئەم ئینسانە پاکە ببـێ بە ئینسـانێکی بەدکردار و بەدخو . وەك ڕێئەکەوێ منالێکی سـاغ و سەلیم شـیری ژنێکی

نەخۆش ئەخوا و تووشی ئەو نەخۆشییەی ئەو ئەبێ ، یاخود ئەم منداڵە لە خانەدانێکی پاکە و باوك و دایکی ئینسانی خاوەن سروشت و ڕەوشتی بەرزن ، هەر لەبەرئەوە کە ئەو ژنە حەرامخۆر و بەدخوڵقە ، منداڵەکە کە گەورە بوو ئەبێ بە ئینسانێکی بەدکرداری ناپەسەند .

جا لەبەرئەوە کە هاوڕێیێ و هاودەمێ ئەوەندە بەهێز و کاریگەرە و ئەبێ بەهۆی گۆڕینی خوی ئینسان ، حەزرەت سەلامی خوای لێ بێ فەرموویەتی : « المَرءُ علَی دِینِ خَلیلِهِ ، فَلْیَنظُرْ اَحَدُکُمْ مَنْ ذا یُخالِلْ » واتە : بنیادەم لەسەر ئایین و کێشی دۆست و برادەری خۆیەتی . کەواتە با هەرکام لە ئێوە باش ورد ببێتەوە بزانێ کێ ئەگرێ بە دۆست بۆ خۆی . هەروەها فەرموویەتی : « المَرءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ » واتە : ئینسان لەگەڵ ئەوکەسەدایە کە خۆشی ئەوێ و ئولفەتی لەگەڵیا هەیە . بەمەعنا مادەم کەسێ مەحەببەتی کەسێکی بێ و بیکا بە هاودەمی خۆی ، ئەوە خووڕەوشتی ئەو وەرئەگرێ . جا هەروەك چۆن لەژیاندا بەیەکەوەن ، لە پاشەڕۆژیشدا هەروا بەیەکەوەن . پوختەی ئەم باسە ئەمەیە کە هاوڕێیەتی و هاودەمێ دەوری زۆر گەورەی هەیە لە گۆڕینی ئینسان و لە سوود و زیان گەیاندندا . بۆیە پێغەمبەر درودی خوای لەسەر بێ فەرموویەتی : « الجارَ قَبْلَ الدّارِ والرَّفیقَ قَبْلَ الطَّریقِ والزّادَ قَبْلَ الرَّحیلِ » واتە : بەرلەوەی خانوو بگریت بزانە دراوسێکانت کێن و ، بەرلەوەی بڕۆی بۆ سەفەر بزانە لەگەڵ کێ ئەڕۆی و ، بەرلەوەی بکەویتە ڕێ بۆ سەفەرەکەت توێشووی بۆ ئامادە بکە . لێرەدا ئەگونجێ مەبەست لە کەوتنەڕێ بۆ سەفەر ، بۆ سەفەری قیامەت بێ یا بۆ سەفەری دنیا .

کەواتە زۆر پێویستە ئینسان هەوڵێکی زۆر بدا بۆ دەستخستنی هاودەمی باش و بەنرخ و تابتوانێ هاوڕێی موناسب و بەقابیلیەت و لێهاتوو و کارامە پەیدا بکا بۆخۆی ، ئەگینا تێکەڵی کەس نەکا وەکو مەشهوورە ئەڵێن : « الوحدة خیر من جلیس السوء » واتە : بە تاقی تەنیا ژیان چاکترە لەوە کە ئینسان هاودەمی بنیادەمی نابار و بەدکردار بێ ، چونکە هاودەمی خراپ خوی بنیادەم خراپ ئەکا . ئەگەر خوی ئینسانیش نەگۆڕێ زیانی ئەوەیە کە خەڵکی چاوی لێ ئەکەن بۆ هاوڕێیەتی ئینسانی بەدخوو و بەدڕەوشت . بێجگە لەوەیش گومانی خراپ ڕوئەکاتە ئینسان و ، دووری لە شوێنی توهمەت و بەدگومانی بۆ ئینسان پێویستە وەکو حەزرەت سەلامی خوای لێ بێ فەرموویەتی : « اِتَّقوا مَواضِعَ التُهَمِ » واتە : خۆتان بپارێزن لەو شتانە کە ئەبن بەهۆی ئەوە گومانی خراپتان پێ ببرێ . هەروا فەرموویەتی : « مَنْ سَلَكَ مَسالِكَ التُهَمِ اُتُّهِمَ » . واتە : کەسێ بە ڕێگەیەکدا بڕوا گومانی لێوە پێ ببرێ ، گومانی پێئەبرێ . لە واقیعدا ئینسان کە هاودەمی دز و درۆزن بوو گومانی دزێ و درۆزنێ پێ ئەبرێ وەك چۆن ئینسان تێکەڵی پیاوی باش ببێ گومانی باشی

پێ ئەبرێ . پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ بەجۆرێ عاجزێ دەربڕیوە لە تێکەڵبون لەگەڵ ئینسانی بەدخو کەپێویست بێ بۆئینسان، خۆیشی و فامیلیشی بپارێزێ وەکو فەرموویەتی : « ایَّاکُمْ وخَضْراءَ الدِّمَنِ المَرأةَ الحَسْناءُ في مَنْبَتِ السُّوءِ » . واتە : ئەی موسولمانینە خۆتان بپارێزن لە گیای سەوزی سەر سەلوێنك کە بریتییە لە ژنی جوان کە لە بنەماڵەیەکی ناپیاو و نامەرد بێ چونکە لەوانەیە بەهۆی خۆی خراپی ئەو ژنەوە خۆی مێردەکەیشی خراپ ببێ و بەڵکو ئەو منداڵانەیش کە لێی‌ئەبن بەهۆی بەدخویی دایکیان و ماڵی خاڵوانیانەوە خۆیان خراپ ببێ .

جا پێویستە هەرچەند لە ئیمکاندا بێ ئینسان تێبکۆشێ بۆ پەیداکردنی ڕەفیقی باش بۆ تەمێ کردن و پەروەردەکردنی منداڵ و بۆ ئامۆژگاریکردن بەتایبەتی بۆ پەروەردەکردنی مەعنەوێ ، یا بۆ هاتوچۆ و ڕابواردن و بۆ دراوسێیەتی و هاوماڵی و ، بۆ مامەڵە و کاسبی لەگەڵ کردن و ، بۆ عەهد و پەیمان لەگەڵ بەستن و ، بۆ ژن لێخواستن و لێمارەبڕین وەکو پێغەمبەر درودی لێ بێ فەرموویەتی : « الدُّنیا مَتاعٌ و خَیْرُ مَتاعِها المرأة الصّالِحَةُ » واتە : ژیانی جیهان لەذەت وەرگرتنە و چاترین شتێ کە لەذەتی دینێ و دنیایێ لێ وەربگیرێ و خانەدانی لەسەر دامەزرێنرێ ژنی باشە .

ڕۆڵەم بۆ تۆمە ، بگەی بە پایە — عومری عەزیزت نەڕوا بە زایە
هەر منداڵ نابن لەسەر چەرپایە — خەوتان لێکەوێ بە لایە لایە
ئەو لایەلایەش بۆ ئێوە ئەکرێ — بەو هیوا ئەکرێ جێگەیێ بگرێ
ئەو شیر و شەکرەی ئەدرێ بە ئێوە — ئەو حەڵوای گەزۆو ئەو شەکرە سێوە
هەمووی هیوایە و ئومێدەوارێ — ڕۆڵە پێ بگا بۆ بەختیارێ

★ ★ ★

چین چین دینەدەر گوڵاڵی کێو — چینێ لە بەرزێ و چینێ لە نشێو
کامەیان جوان بێ لەبەر چاوانا — ئەکرێ بە سنگی گەلی لاوانا
هەر بەهار نابێ جیهان بۆ ئێوە — هاوین سەبون دێ تۆزیشی پێوە
هەر هاوین نابێ کاتی خەرمانان — پایز لە پێشە بۆ گەڵاڕێزان
هەر پایز نابێ میوە لە داران — زستان لە پێشە و دەمەی کۆساران

★ ★ ★

منداڵ هەڵنەچێ وێنەی سپێدار — ئەبێ بە لاوی بەرزی هەرزەکار
ئەمجا ژن دێنێ و ئەساس دائەنێ — گەرای گەلێکی حەقناس دائەنێ
هەرگیز قابیلە ئەوەند نەفام بێ — دوارۆژی ئەوەی لا بێ‌ئەنجام بێ
حەولی وانەدا کە منداڵ دەرکەوت — ڕێگەیێ بگرێ هۆ بێ بۆ سەرکەوت

هۆی ئەم سەرکەوتە ئەوەیە کە خۆی   بینا و زانا بێ تا ڕێکەوێ بۆی
تۆوێ زانایێ دای‌کا لە زەوێ   چ لە مادیّات چ لە مەعنەوێ
منداڵ لەوکاتا چاو ئەکاتەوە   بە ڕۆویەی بابی خێر ئەداتەوە
بابی تاجر بێ ئەڕوا بۆ دۆکان   ئەگەر جانباز بێ ئەڕوا بۆ مەیدان
خۆ ئەگەر سوارەی جەنگ و نەبەردە   ئەمیش وەکو ئەو دڕندەی هەردە
مەخلەس هەر گەلێ جادە ئەکێشێ   منالی بێ ڕێ دەماخی دێشێ

★ ★ ★

جا ئەتانەوێ خۆتان پێ‌بگەن   نەتەوەی خۆشتان لە ڕێ لانەدەن
تەوانا و زانا و بە هۆش و دڵ بن   لەگەڵ هوشیاران هاوەڵ مەنزڵ بن
ژیان بینایە هاودەم ئەساسە   ئەساس کە ڕاس بێ بیناکەی ڕاسە
هاودەمێ بگرن سەرچاوەی ئاو بێ   دڵپاك و زانا و بەنرخ و ناو بێ
چ بۆ دانشگا و چ بۆ هات‌وچۆ   چ بۆ هاومالێ و چ بۆ ژن و شۆ
زینهار خۆ لادەن لە هاوڕێی بەدخۆ   لە بێ‌دەماخی بەدپێستی بەدڕۆ
ڕەوشتی ئینسان وێنەی نەخۆشێ   دڵ بە دڵ ئەڕوا خۆش و ناخۆشی
گای سپێ لای ڕەش ڕەنگی ڕەش نابێ   بەلام لە خۆی ئەو قەت بێ‌بەش نابێ
هاوڕێی ستەمکار با ستەم نەکا   هەر بە بلێسەی نەنگی ئەو ئەگا
بە تەنیا بڕۆی بە خارستانا   نەك لەگەڵ نابار بە گولستانا
نەك هەر تەنیایێ ، بشچیتە ئەلحەد   چاترە لە صوحبەت لەگەڵ یاری بەد
ئینسان لە گۆڕا ئەحەسێتەوە   شوومێ یاری بەد نابڕێتەوە
ئەوەی یاری بەد کردی بە یاران   کەوەمار نەیکرد لەسەر کۆساران
بە بیری چەپەڵ ، بە کردەوەی شەڕ   بە گومانی بەد بەئاشوب و گەڕ
هەموی لە شوومێ هاوڕێی بەدکارە   هەموی بەبۆنەی خۆی نابەکارە
یەعنێ ئەم تۆڵە تۆڵەی صوحبەتە   هاوڕێ بۆ هاوڕێ بە مەحبەبەتە
چەند مەردی بەرزی بەهاناو هیممەت   بە هاودەمێ بەد کەوتنە بەر تۆهمەت
چەند دڵی پاکی مینا لەطافەت   پیس بۆ بە هاوڕێی خاوەن کەثافەت

★ ★ ★

بەدخۆیەکتان دێ ، گوێ‌بگرن لە من   هەڵێن لە دەستی هەروەك لە دوژمن
نانی بەدخوان نەخۆشی دێنێ   شانی بەدخوان شانت دێشێنێ
بێ دەرمان بمرە بە بێ یەك و دۆ   وەرمەگرە دەوای دوکتۆری بەدخۆ
پادشا بەدخۆ بێ حاشا لە چارەی   باخی میوە بێ حاشا لە بەهرەی
دوژمنی خۆش‌خۆ بۆت ئەبێ بە یار   برای بەد سروشت لێت ئەبێ بە مار
دوژمنی بەدخۆ بە باوەڕی من   خۆی بۆ قەتڵی خۆی بوە بە ضامن
ئیمڕۆ یا سبەی خۆی خۆی ئەکوژێ   پێی ناوێ دوژمن خوێنی بڕێژێ

★ ★ ★

لەنــاو مەردانا زۆ ئەبێ بــە مــەرد
لەلای نامەردان بــە دڕندەی هــەرد

لە ڕیزی بەرزا خۆت بەڕێز ئەکەی
خۆت بەخاوەنی کورسێ و مێز ئەکەی

هەرچێ کەرامەت بۆ هەرکەسێ بــۆ
هەر بە هاودەمێ خۆش نەفەسێ بۆ

حەزرەت بە یارێ فریشتەی مەعبوود
بۆ بــە خاوەنی مەقــامی مــەحمود

بە یومنی یارێ حــەزرەتی ڕەهبــەر
یاران گەیشــتن بــە ڕەضــای داوەر

تابیعــین لــەبەر هــاودەمێ یــاران
بــارانی ڕەضــا بــارێ لەســەریان

چەند دڵ بە فەیضی یارانی (نامێ)
بۆن بــە هاوڕێزی مەولانای جــامێ

گڵ بە بۆنی گوڵ موعــەططەر ئــەبێ
دڵ بە فەیضی دڵ مونەووەر ئــەبێ

(حجر الاسود) لــە کەعبەی نازدار
بۆ بە جێ بۆسەی لێــوانی ئــاودار

چەند مورۆی شوشەی بێنرخی بازاڕ
فرۆشران لەناو ڕشتەی جەوهەربار

★ ★ ★

بــەدخۆ بــە شێوە بدرەوشــێتەوە
خێــر لــە پــەنــایــا ناوەشــێتەوە

خــۆ بپارێزن لــە یاری خــۆشڕۆ
هەڵکەوتۆی هۆزی بەدئەخلاق و خۆ

گوڵی سەلوێنك زۆر زۆ ئــەفەوتێ
بە بۆقی پــەین ڕیشــەی ئەســوتێ

ژن هەڵبژێرن بــۆ مــاڵی خــۆتان
پێوەندی خێرە بــۆ حــاڵی خۆتــان

ژنهێنــان وێنــەی پێوەنــدی دارە
هۆشــیار چاوەڕێی نەیشەکەر بارە

هاتوچۆی منال لای خاڵی بــەدحاڵ
خاڵی ڕەش ئــەدا لە چارەی منــداڵ

دڵبەندی مــەردە ئینسانی هوشــیار
ئــازار و دەردە پەیوەنــدی نــابــار

پەیوەندی (نامێ) لە شەکرە سێوە
مەردێ بە دڵــە و بە فیکــر و لێــوە

گوڵی بیستو نۆهەم ـ گوڵی گونجان و سازان

ئینســـان گەدا بێ یـــا وێنـــەی دارا
نـــازێ بـــێ گونجـــان ، بە بێ مودارا

زەمـــانە ســـازێ پێویســـتە بۆ پیـــاو
ئەگەر نەیەوێ بێ شوێن بێ و بێ ناو

پێغەمبەری نازدار ، درۆدی خوای لێ بێ ، فەرمۆیەتی :

بُعِثْتُ بِمُدَاراةِ النَّــاس

واتە : ڕەوانە کراوم بۆ بەجێهێنانی شێوەی سازش لەگەڵ خەڵکدا .

مودارا و زەمانەسازێ و گونجان لەگەڵ خەڵك قازانجێکی زۆری هەیە لــە ژیانی ئینسـاندا و هیچکەسێ ، بەتایبەتێ ئەوانەی کە کاری گرنگ و بەبایەخیان بەدەستە ، ناتوانن بێ ئەم ڕەوشتە بەئاسایش ڕابوێرن و نەسودیــان بێ ئــەم

ڕەوشتە لە خەڵك پێ وەرئەگیرێ و نە سـوودیان پێ ئەگەیـەنرێ بە خەڵـك . ئەم‌خووە هەرچەند لە سروشتی ئادەمیزاددا هەیە ، بەڵام بۆ گوشادکردنەوە و ڕاگەیاندنی بە ئەفرادی کۆمەڵ توانا و قابیلەتێکی زۆر پێویستە . بەجێ‌هێنانـی پێویستییەکانی ئەم خووە گەلێ ئوسوڵی هەیە کە لە هونەری حیکمەتی عەمەلیدا لەژێر عینوانی (سیاسة المدن)دا بەدرێژی باسی لێ کراوە .

— گرنگترینی پێویستییەکانی ئەم ڕەوشتە بریتییە لە سێ ڕەوشت . یەکەم: ڕاگرتنی پایە و شانی هەرکەسێ ئەوەندەی خۆی . دووهەم : قسەکردن لەگەڵیان بە وتاری موناسب بەپێی پایەی عەقڵ و تێگەیشتنیان . سێهەم : بەخشـش و ماڵ سەرف‌کردن لەکاتی پێویستدا .

بەشی یەکەم ، ڕاگرتنی پایە و شان . پێغەمبەری نازدار سەلامی خوای لێ بێ فەرمویەتی : « اُمِرنا انْ نُنَزِّلَ النّـاسَ مَنازِلَهُمْ » . واتـە : لەلاینی خواوە فەرمانمان پێدراوە کەوا هەرکەسێ لە شوێنی خۆیا دابنێین . لە واقیعدا ئەم ئادەمیزادە هەرچەنـد یەك جۆرە ، بـەڵام ئەصنـافی زۆرە و ڕەگ ڕەگ و کان‌کانە وەکو کانی ئاڵتون و زیو و مس و ئاسن و غەیری ئەمانە . لەم‌صینفانەدا بێ‌نرخ و بەنرخ و دڵپاك و دڵپیس و مەشرەب‌بوڵەند و مەشرەب نەوێ هەیـە . هەریەکێ لەم بەشانە بەش بەحاڵی خۆی پایەیەکی بۆ بڕیار دراوە ، کە ئەو پایەیە ڕانەگیرا حاڵی ناڕەحەت ئەبێ . جا ئەگەر دەسـتی هـەبێ شـۆڕش و غەوغـا ئەنێتەوە . ئەگەر دەستیشی نەبێ ئەڕوا لەپەناوە دەست‌ئەکا بە شات و شوت و هات و هاوار و پڕوپاگـانده و بوختـان‌کردن و عەیب و عـار بڵاو کردنـەوە و نرخ‌شکاندنی ئەوکەسەی پایەی ئـەوی ڕانەگرتوە و لەپێش چـاوی خـەڵکدا سوکی ئەکا ، بەڵکو خەڵکیشی لێ ئەوروژێنێ و ئەیانکا بە دوژمن و نـاحەزی و ئەوەندەی دەستی بڕوا مەیدانی ئەوە نادا کە هیچ مەرام و مەبەستێکی جێ‌بەجێ ببێ . کەچێ ئەگەر شانی ڕابگرێ ، لەپێش چاویا خۆشەویست ئەبێ و هیوای ئەوە پەیدا ئەکا کە سوودی لێ وەربگرێ و ئەبێ بە یارمـەتی‌دەری . خـۆ ئەگەر یارمەتییشی نەدا هیچ نەبێ زیانی پێ ناگەیەنێ و ئەمەیش سوودێکی کەم نیە وەك مەشهورە ئەڵێن : هەزار دوستت ببێ کەمە ، بەڵام تاقە دوژمنێکت ببێ زۆرە . بۆ ڕاگرتنی پایە و شان وتاری جوان و ڕوی خۆش و حیلم و حەوسەڵە لەکاتی ڕق‌هەستانا پێویستە . حیلم لەم‌کاتەدا زۆر پێویستە . پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ فەرمویەتی : «ما جُمِعَ شَیءٌ الی شَیءٍ احسَنَ منْ حِلمٍ الی عِلمٍ» . واتە : قەت شتێ نەخراوەتە پاڵ شتێ جوانتر بێ لە حیلم و حەوسەڵە لەپـاڵ زانست و زانیاریدا .

بەشی دووهەم ، قسـەکردن لـەگەڵ خـەڵك سـەرنجدانی پایەی بیروباوەڕ و تێگەیشتنیاندا . ئەم بەشە ماوەیەکی گوشادی هەیـە و پێویسـتی بەوە هەیە کە ئینسـان سروشت و خو و بیروباوەڕ و ئوسوڵی ئەو خەڵکە بزانێ .

گەلێ کەس بەوە ڕام ئەکرێن کە تەعریفی باوك و باپیر و نەژاد یا مامۆستا و مورشیدیان یا تەعریفی سروشت و خۆی خۆیان بکەی یا لە بابەتێکیواوە قسەیان لەگەڵدا بکەی کە ئەوانیش‌شتێکی لێ بزانن . پێویستە ئینسان خۆی دوربگرێ لە هەرا و دەمەقاڵە و چەقەچەق لەگەڵ خەڵك، بەتایبەتێ پێویستە خۆ دورگرتن لە زەم‌کردنی بیروباوەڕ و کێش و ئایینی خەڵك چونکە خۆشەویستێ ئەم شتانە وەکو خوێن چوە بە دەمارەکانی لەشیاندا و هەتا ئەوانە گیان لە لەشیاندا مابێ ئەو بیروباوەڕانەیان لە دڵ دەرناچێ .

ئەگێڕنەوە کاتێ ئەسکەندەر کوردستان و ئێرانی گرت ، لە بیروباوەڕی خەڵکەکە زۆر زویر بو . ئەیویست هەرکەسێك و هەر تیرەیەك کە ببن بەهۆی بڵاوبونەوەی ئەو بیروباوەڕانە بەتێکڕایێ بیانکوژێ . لەم‌بارەیەوە ڕاوێژی لەگەڵ وەزیرەکانی کرد . یەکێکی زانایان تیابو ، وتی : بیری کوشتن و دورخستنەوە سودی نیە . چاکتر ئەوەیە خوێندنگای زۆر دروست‌بکەی بۆ منداڵەکانیان هەتا بخوێنن و تەمێ وەربگرن بەجۆرێ کە ئەو بیرو باوەڕەیان کز ببێ . لە لایەکی‌کەشەوە وڵاتەکەیان پارچە پارچە بکە و هەر پارچەیەکیان فەرمانداریکی لە خۆیان لەسەر دانێ و فەرمانیان بدەرێ کە هەرکامیان سنوری وڵاتەکەی خۆی بپارێزێ . ئەمە ئەبێ بەهۆی هەرا و ئاشوب لەناویانا و ئەدەن لە یەك و وەزعی ئێمە فەرامۆش ئەکەن و بیروباوەڕیشیان لە بیر ئەچێتەوە . لەم‌لایشەوە بەهۆی پارچە پارچەییەوە هەمو بێ‌هێز و لاواز و بێ‌کارە ئەبن و بەتایبەتێ مادەم ببن بە دوژمنی یەکتر سەری کەسیان ناپەرژێ . هەر لەسەر بناغەی دەست‌نەبردن بۆ کێش و ئایینی خەڵکە ئەمە کە ئایینی ئیسلام بڕیاری داوە کەوا موسوڵمانان حەقیان بەسەر ئایینی جولەکە و گاورەوە نەبێ و کەس زیانیان پێ نەگەیەنێ مادەم ئەوان بە ئارامێ و بێ‌خەیانەت لە وڵاتی ئیسلامدا دابنیشن و خەرج‌وباجی دەولەتێ تەسلیمی خەزینەی دەولەتی ئیسلام بکەن .

هەروا پێویستە هەر قسەیێ لەگەڵ ئەو خەڵکەدا ئەکرێ لەپایەی تێگەیشتنی ئەواندا بێ . ئەگینا لەجیاتێ سود زیان لەو قسانە پەیدا ئەبێ . بۆیە پێغەمبەر درودی خوای لەسەر بێ فەرمویەتی : «اُمِرنا انْ نکلّمَ النّاسَ على قدَرِ عقولِهِمْ ». واتە : فەرمانمان پێ‌دراوە قسە لەگەڵ خەڵکدا بە ئەندازەی عەقڵ و تێگەیشتنیان بکەین .

بەشی سێهەم ، ماڵ خەرج‌کردن . ماڵ خەرج‌کردن یەکەم پلەیە بۆ بڵاوکردنەوەی ئاسایش . گەلێ ئیش هەیە بە صەرف‌کردنی ماڵ پێك‌دێ . ئەوەندە هەیە ماڵ صەرف‌کردن پیاوی ژیری ئەوێ بۆئەوە کە ئەندازە ڕابگرێ و لە شوێنی موناسب و ڕێك‌وپێکدا صەرفی بکا . ماڵ خەرج‌کردن هەرچەند بەدیمەن زیانە لە بنیادەم ئەکەوێ ، بەڵام قازانجی گەلێ زۆرە ، چونکە گیروگرفت

ئەگەر بەهۆی صەرف‌کردنی ماڵەوە چارنەکرێ ، بە هەر ڕێگایەکی‌ترا چاربکرێ زیانی گەلێ لە صەرفی ماڵەکە زۆرتر ئەبێ . بێجگە لەوەیش کە زیانی ماڵێ ئەبژێررێتەوە ، بەڵام زیانی گیانێ چ لە تاقەکەس بکەوێ و چ لە میللەتێك بکەوێ بژاردنەوەی نیە .

شێخی سەعدێ خوای لێ ڕازێ بێ کە زۆر تەعریفی ئەتابوکەکانی شیرازی کردوە ، لەبەرئەوە تەعریفی کردوّن کەوا بە صەرفی ماڵ و بە مودارا و گونجان و سازان لەگەڵ مەغۆلەکاندا ڕێك‌کەوتوّن و خوێن و حورمەتی میللەتەکەیان و وڵاتی شیرازیان لە وێران بوّن پاراستوە . مودارا ئەگەر ئینسانی بچوك بیکا پایەی بەرز ئەبێ . ئەگەر خاوەن پایەش بیکا پایەکەی بەردەوام ئەبێ . مودارا بۆ پیاوی خاوەن‌پایە و شان گەلێ پێویستە . تا کار بە مودارا مەیسەر بێ ، بەکارهێنانی توندێ و تیژێ هیچ سوودێکی نیە بەڵکو زیانیشی لێ ئەوەشێتەوە ، مەگەر بەرابەر بەوکەسانە کە زۆر بێ‌دەماخ و بێ‌عەقڵ و هۆشن و هیچ شتێ کاریان لێ ناکا . لەم‌کاتەدا پێویستە پیاوی گەورە ئەوەندەی پێویست توندێ و تیژێ بەکاربێنێ بەمەرجێ ئەو مەبەستە کە ئەو گەورەیە لەسەری ئەڕوا مەبەستێکی شەرعێ بێ و ڕەواجدانی پێویست بێ وەکو سیاسەت لە سەردەمی خەلیفەکانی پێغەمبەردا درودی خوای لێ بێ . مەبەست لەوەیە کەوا مودارا لای هوشیاران بریتیە لە ڕاگرتنی ڕشتەی کۆمەڵایەتێ و پاراستنی نان و شان و کەرامەت لەگەڵ پاراستنی یاسای کێش و ئایینەدا . مودارا بەم مەعنایە کارێکی بەرز و پڕ مەینەتە و پیاوی بەتوانای خاوەن ئیستیقامەت و کێشمانی ئەوێ و بە هەموّکەس ناکرێت . خۆ ئەگەر لەگەڵ ئەو مەرجانە نەبێ کە باسمان‌کردن ، ئەوە ناچارێ و چارەسەریە و مودارا نیە .

ڕۆڵە ! جێی هیوای ڕۆژ و شەوانم ! مایەی ڕەحەتێ ڕۆحی ڕەوانم !
کەس لەم جیهانا بە بێ مودارا بە خۆشێ نازێ گەدا یا دارا
مودارا بەردی بناغەی مەردە مایەی ڕزگارێ ڕۆژی نەبەردە
بچۆك و گەورە و بەرزی بەتەمکین بە دڵڕاگرتن لەم چەرخا ئەژین
بۆ دڵڕاگرتن پێت بڵێم دەستوور بەجێ‌بهێنێ ئەژیت بە سروور

★ ★ ★

لەگەڵ گەورەدا بە شەرم و شکۆ گوێ بگرە کاتێ قسەی کرد بۆ تۆ
دوّرکەوەرەوە لە غەوغا و جەدەل لە دەمەدەم و لە شەڕە مەتەڵ
لەناو قسەیا تێ‌هەڵکێش مەکە بە بێ ئوسوّڵێ دڵی ڕێش مەکە
ئیشێکی پیادای بەگوێرەی ئیمکان بە ساغێ بیکە بە شادێ و تەکان
کاتێ زویر بوّ لێت تۆ هەر بە نەرمێ ساردی کەرەوە دەروّنی گەرمی

خزمەتی بکە زۆر بە سەرخۆشی کاتی زەعیفی و ماتی و نەخۆشی
ئامۆشۆی بکە بە وەخت و وادە لە حەد لامەدە وەك پیاوی سادە

★ ★ ★

قیمەت و نرخی هاوشان ڕاگرە باری مەینەتی لە شان داگرە
لەسەر برایی پەیمانت ساغ بێ ڕۆت بەرەو ڕۆیان وەکو گوڵباغ بێ
ئەگەر بە هەڵکەوت دڵی ئێشانی چاوپۆشی لێ بکە هەتا ئەتوانی
لەگەڵ بچوکا بە میهرەبانی هەستە و دانیشە ئەی برای گیانی
تەمێ و تەربییەی دادە بەئەخلاق تێیبگەیەنە لە یاسای ئافاق
ئەگەر چاکەی کرد مەشهوری بکە بە ئافەرینێ مەسروری بکە
کە خراپەی کرد بە شێوەی نەرمی لای‌بدە لە شەڕ نەك بە دڵگەرمی
بە ڕۆ شکاندن ڕۆسەختی مەکە بێ شەرم و شکۆ و بەدبەختی مەکە
بۆ دڵ ڕاگرتن ئەمەیە میزان بۆ گەورەو بچوك بۆشەخسی هاوشان
من ئەمەم‌زانی بەیانم کرد بۆت تۆش هەوڵ‌بدە لەسەرچەرخی خۆت
چەند باسێ هەیە لەسەر بەراورد بۆم دەرکەوتوون لەسەر فکری ورد
هەمۆ بەیاسای مودارای ڕاسان ئەبن بە مایەی ڕزگاری ئینسان
یەکەمین تەرکی جەدەل و غەوغا بەتایبەت لەگەڵ تاقمی ئاغا
یەعنێ حوکمدار فەرمانڕەوای کات کاربەدەستانی میللەت و وڵات
ئەوکەسە قسەی دەستوری عامە جەدەل لەگەڵیا کاری نەفامە
چێ بەدەمیا هات ئەیڵێت و ئەمڕوا نە ترسی خەڵکە و نە ترسی خوا
دۆهەم ئینسانی نەزانی نەفام قسە لەگەڵیا ئەڕوا بێ‌ئەنجام
ئەو کە تێ‌ناگا لە کەلامی تۆ چۆن مل‌کەچ ئەبێ بۆ مەرامی تۆ
گەر بە هەڵکەوتیش کەوتە بەدگۆیی تۆ خۆت لادە لێی گەر ئەو ئەڕۆیی
(قالوا سلاماً) حەرفی قورئانە وەڵامی واتەی پیاوی نەزانە
نەرمی بۆ نەفام بێ‌شوبهە و گومان چاترە لە شیر لە تیر و کەوان

★ ★ ★

سێهەم ئەوکەسەی کە ئێشت پێ بێ کەم بێ یا زۆر بێ یا لە هەرکوێ بێ
چوارەم پەروەردەی خانەوادەکەت بەڵای بێ‌باری وەخت و وادەکەت
مودارا نەکەی ئەبێ هەر ساتێ ببیە سینەما لەبۆ وڵاتێ
بەتایبەت لەبۆ ئینسانی بێ‌لان زەمانە سازێ فەرزە بێ‌گومان
میوان شەڕ بکا لەگەڵ خانەخوێ پاشان ناتوانێ لەو ماڵا بنوێ
ئەو ئینسانانەی چاودێری گەلن خاوەن مودارا و بێ پەلەپەلن
چەندکەس وا لەژێر ئیدارەی ئەوان ئەوەند مودارا مەطلوبە لەوان

به دوّ دەقیقه صەبر و مودارا خوّ ئەپاریزن له ڕۆزگارا
ئەمنا لافاوی ڕایان ئەماڵی خوّ و تەخت و بەختیان ئەخاته چاڵی

★ ★ ★

بەڵی ئادەمی ئەبی سەنگین بی کار و کردەوەی زیبا و ڕەنگین بی
بەتایبەت لەگەڵ ناکەس و نەفام ئەگەر ئارام بی نامینی نیظام
شەقی نەترسی له فەرمانداران ئەبی به دزك بو پیی هەژاران
مەبەستمان وایه هەتا بۆی‌بکری هەر به مودارا عالەم دابگری
که مەیدان نەما بۆ ئەخلاق و فام حوکم بۆ شیرە و بۆ یاسا و نیظام
ئەگینا ئاگر بەرئەبی له عام تەڕ و وشك هەمو ئەسوتی تەمام
(اتـا الله) لەم‌کاتا ویردە چونکه عالەم گشت گیرۆدەی دەردە

★ ★ ★

سی چارە هەیه ئەگەر ڕیکەوتن ئەبن به مایەی بەرزی و سەرکەوتن
یەکەم ئەوەیه بەگویرەی پایه پایەی هیچ‌کەسی نەدەی به زایه
هەرکەسی پایەی خەڵکی ڕابگری مەملەکەتی دڵ گشتی دائەگری
خۆی ئەسازینی به وینەی برا له دڵی خەڵکا ئەبی به چرا

★ ★ ★

دوهەمین بەخشش بەڵام به جیگه نەوەك مەسرەفی بی جیگه و ڕیگه
هەر خانەدانه پایەی بڵنده عالەم بۆ ئەوان بەستەی کەمەندە
ڕێ و شوینی دینه ئیطعامی طەعام بەڵام به بی‌فەرق لەگەڵ خاص و عام
هەرکەس به نانی نەفسی بکوژی له ئاوی (کەوثەر) شەربەت ئەمژی
نانی خاوەن نان بۆی ئەبی به شان چ لەلای خودا یا خەڵقی جیهان

★ ★ ★

سییەمین وتار ، وتاری ئارام ئەبی به مەڵهەم بۆ ئارامی زام
ئەو پیغەمبەرەی گەورە و نازار بو بۆ هەمو عالەم شاه و سەردار بو
بەگویرەی لەهجەی زمانی عەرەب ئەهاته وتار به شەرم و ئەدەب
قورئانی پیرۆز (مُعجِز الكَلام) خوا به حەوت لەهجه ناردی بۆ ئەنام
لەهجەی حەوت‌تیرەی عەرەبی حیجاز هەرکام لەوی‌تر سەربەخۆ و جیاواز

★ ★ ★

وائەڵی (حافظ) شاعیری شیراز مامۆستای مەعنا و زانای نوکتەساز
ڕزگاری حەصرە لەم دوّ وتارا بۆ دۆست پیاوەتی و دوژمن مودارا

جـا منیش ئەڵێم بـۆ شەرحی ئەمە تەفسیرێکی وا بـاش موسـەلڵەمە
مـایەی پیـاوەتی و پـایەی مودارا حەصرە لە صەبـر و خەرج و وتـارا
بە دەهەندەیی و بە گوفتاری خـۆش خۆت دوور ڕابگرە لە دەردی نـاخۆش
جا ئەگەر مەردی و شاگردی (نامی) دەرزم وەربگرە بۆ خۆش ئەنجـامی

گوڵی سیهەمین ـ گوڵی چاری ڕق و قین

ئەوکەسـەی دەرچێ لـە کورەی غـەزەب
ئەگاتـە ئـەوجی ئەفـلاکی ئـەدەب
غەضـەب کەمـەندی شـومی شـەیتانە
ئەیخـاتە مـلی پیـاوی بێئـەدەب

خوای گەورە لە قورئانا فەرموویەتی :

والكاظِمِينَ الغَيْظَ والعافينَ عَنِ النّـاسِ ..

واتە : ئەوکەسـانەی ڕقی خۆیـان ئەخۆنەوە و چاوپۆشی ئەکـەن لە ئادەمیزاد ، لای خودا خاوەن پایەن .

هەروەها فەرموویەتی :

وَاِذا ما غَضِبوا هُمْ يَغْفِرونَ

واتە : ئەوکەسـانەی لەکاتێـکا ڕقیـان هەسـتێ عەفـو و چـاوپۆشی بەکارئەهێنن و سەرفی نەظەر ئەکەن .

ئەشگێڕنەوە شەخصێ هات بۆ خزمەتی ڕەهبەری نازدار سەلامی خودای لێ بێ عەرضی‌کرد : ئامۆژگارییەکم بکە ، ئەویش فەرمووی : لا تَغْضَبْ . واتە : ڕق مەگرە . شەخسـەکە تا سێ جار داوای ئامۆژگاریی کردەوە لە پێغەمبەر ، ئەویش لـە وەڵامـدا هەروەکو یەکەمجـار هـەر فەرمـووی : لا تَغْضَبْ . وادەرئەکەوێ پێغەمبەر دروودی خـوای لێ بێ ئاگادار بوە لەوە کە ئەو کابرایە گیرۆدەی ئەو سیفەتە نابارەیە ، بۆیە هەر بەوجۆرە وەڵامی داوەتەوە ، بەڵکو کابرا چاری خۆی بکا .

ڕق‌هەستان و عەسەبی‌بون خۆیەکی نابار و ناڕەوایە و دوژمنی پایە و مایەی ئینسانە . کەسێ گیرۆدەی ئەم دەردە بێ لە ژیانی خۆیدا ئاسایش نابینێ و خانەوادە و منداڵ و خزم و هۆزیشی لێی وەڕز ئەبـن . لە سەردەمی منداڵیدا ناتوانێ سـود لە مامۆسـتای خوێندن و پـەروەردەکردن و وەسـتای پیشە

فێرکردن وەربگرێ و لەو بەهرانە نائومێد ئەبێ . لە گەورەییشدا ئەگەر ئیشێکی پێ سپێررا چ ژێردەستەکانی و چ ئەو کەسانەی ئیشیان ئەکەوێتە لای لێی وەڕز ئەبن و حەز لە چارەی ناکەن . تەنانەت ئەگەر عیلم و زانست و پایەی بەرزیشی هەبێ کەمکەس سوودی لێ دەستئەکەوێ . بەکورتی ئەگەر بچوك بێ گەورە لێی زویر ئەبێ و ئەگەر گەورە بێ بچوك لێی دلگیر ئەبێ .

بێجگە لەمانە خوی ڕقهەستان و توڕەیی ئەبێ بەهوی گەلێ هەرا و ئاشوب و فیتنە لە دنیادا و ئەو شوێنەی ئەم جورە بنیادەمانەی تیابێ بەزوری پڕە لە ئازار و دەردەدڵ و هەرا . بویە ڕەهبەرانی ڕوحی و زانیاران شاگرد و قوتابی و بەردەستانی خویانیان ڕاسپاردوە کە خویان لەم دەردە ڕزگار بکەن و بە هەرجورێك بێ دەرمانێکی بو بدوزنەوە و چارێکی ئەم نەخوشییە بکەن لەخویانا . پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ فەرمویەتی : « لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرَعَةِ ، اِنَّما الشَّدِيدُ الَّذي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الغَضَبِ » . واتە : ئادەمیزادی توانا و بەهێــز ئەوکەسە نیە خەڵــك زور بکوتێ بەزەویدا و لــە زورانگرتندا بیانبەزێنێ . توانا و بەهێز ئەوکەسەیە دەستی بەسەر نەفسی خویدا بشکێ و مەنعی خوی بکا لەکاتی ڕقهەستانا ، بەوچەشنە کە نەهێڵێ نیشانەی ڕقەکەی لە شێوەی قسەی ناشیرین و کرداری ناپەسەنددا دیاری بدا .

هەندێ لە زانایــان وتویانە هەر شەڕێ توشی ئینســان ببێ ، یا بەهوی شوێنکەوتنی ئارەزوی نەفسەوەیە یاخود لەئەنجامی هێرشی ڕق و کینەوەیە . مەسەلا کوشتن و برینداركردن و جنێودان و ناشوكرێكردن و سوێند و تەڵاق خواردن و ئــازاردانی دڵی خەڵك و عاجز کردنی دوست و برا و وێنــەی ئەم شتانە هەمو لە ڕق هەستانەوە دێن . گەلێکــەس بوون لەبەر هێرش هێنانی ڕقهەستان دڵیانوەستاوە و مردون یا شێت بوون . (بناءً علیه) زور پێویستە ئینسان هەمیشە ئاگای لەخوی بێ چونکە ئەم صیفەتانە هەرچەند لە سروشتی ئینساندا هەبن ، بەڵام بەگوێرەی توانا و بەپێی ڕێکەوت چاریان ئەکرێ و ئەگەر هەر بنبڕ نەکران ئەتوانرێ سوك بکرێن . مەسەلا ئەوکەسەی گیرودەی دەردی توڕەیی بێ پێویستە بــیر لەوە بکاتەوە کە توڕەیی ئەبێ بەهوی ماڵوێــرانی و پەرێشان حاڵی و دنیا و دین لەدەس دەرچون و برا و دوست لەبیرکردن . بەم بیرکردنەوەیە نزیکە ئینســان سودێ وەربگرێ و ئەو ڕقەی خوی کەمکاتەوە . هەروا ئەتوانێ کاتێ کە بە خوی زانی وا نزیکە ڕقی هەستێ لەو شوێنی خویەدا نەمێنێ و بڕوا بو شوێنێکیتر ، یاخود (اعوذُ بالله) بکا ، یا بڕوا دەست نوێــژ بگرێ ، یا بیربکاتەوە لەوە کە ڕقەکەی خوی بخواتەوە ، بەوجورە هەروەکو لە ئازاری دنیــا و قیامەت ئەپارێزرێ بە پایــەی بەرزی دواڕوژیش ئــەگا . یا بیربکاتەوە لەوە کەوا خوای تەعالا دەستی ئەڕوا بەسەریا و ئەتوانێ وەك ئەم ڕقئەگرێ لە خەڵك خوایش ڕق لەو هەڵبگرێ و گیرودەی بکا .

(بێداری) ڕقهه‌ستان وه‌ختێ ناشیرینه كه به ناحه‌ق بێ و له‌سه‌ر به‌رزكردنه‌وه‌ی پایه‌ی ڕاستی نه‌بێ . ئه‌گینا هه‌ر ڕقێ به‌هۆی تێهه‌ڵچوونه‌وه له‌سه‌ر ڕاستی په‌یدا ببێ ، مایه‌ی پاداشی چاكه له ڕۆژی قیامه‌تدا . حه‌زره‌ت درۆدی خوای لێ بێ له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ش كه به حیلم و حه‌وسه‌ڵه‌ترین كه‌س بوه زۆرجار له‌سه‌ر هه‌ندێ شتی حه‌ق ڕقی هه‌ستاوه، هه‌ر بۆیه‌ش ئیمام ئه‌حمه‌دی كوڕی حه‌نبه‌ل وتویه‌تی : « نِهايَةُ الكَمالِ الغَضَبُ في مَوْضِعِهِ وَالحِلْمُ في مَوْضِعِهِ » . واته : پایه‌ی ئه‌وپه‌ڕی پێگه‌یشتن بۆ ئینسان ڕقگرتنه له‌كاتێكا كه ڕقگرتن باش بێ و حه‌وسه‌ڵه‌یه له‌كاتێكا كه حه‌وسه‌ڵه جێی خۆی بێ . خوای ته‌عالا بۆ ئیرشادی پێغه‌مبه‌ری نازدار بۆ ڕه‌وشتی به‌رز فه‌رمویه‌تی : « خُذِ العَفْوَ وَأمُرْ بِالعُرفِ وَاعْرِضْ عَنِ الجاهِلينَ » . واته : ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری من لایه‌نی عه‌فو و چاوپۆشی وه‌ربگره بۆ خۆت و فه‌رمانبده به هه‌ر وتار و كرده‌وه‌یێ كه له ئایینی ئیسلامدا موافیقی عورف بێ و ناسراو و دامه‌زراو بێ چ له‌وانه‌ی ئه‌كرێن وه‌كو واجب و سوننه‌ت و چ له‌وانه‌ی ناكرێن وه‌ك حه‌رام و مه‌كروه و ، پشتیش هه‌ڵكه له موناقه‌شه و ده‌مه‌ته‌قێ له‌گه‌ڵ نه‌زانان .

گێڕراوه‌ته‌وه له ئیمام جه‌عفه‌ری صادق خوای لێ ڕازی بێ كه‌وا فه‌رمویه‌تی: له قورئانی پیرۆزدا ئایه‌ت نیه له‌م ئایه‌ته ڕه‌ساتر بێ و هه‌مو ڕه‌وشت و كرده‌وه‌یه‌كی باش بگرێته‌وه . ئه‌م فه‌رموده‌یه‌ی ئیمام جه‌عفه‌ری صادق وا ڕۆن كراوه‌ته‌وه كه‌وا خوورڕه‌وشت به‌پێی توانای نه‌فسی ئینسان یا له حه‌ز و ئاره‌زووه‌وه‌یه یا له عه‌قڵ و ئیدراك و تێگه‌یشتنه‌وه یا له ڕقهه‌ستان و تووڕه‌ییه‌وه . خوڵقی میانه و موعته‌دیل و باش له به‌شی حه‌ز و ئاره‌زوو و عیففه‌ته و ، یه‌كێك له‌وانه‌ی له عیففه‌ته‌وه په‌یدائه‌بن عه‌فوه . ئینسان كه عه‌فیف بۆ شتی باش به‌جێدێنێ و شتی خراپ ناكا . ئه‌و خوڵقه باشه‌ش كه له عه‌قڵ و ئیدراكه‌وه په‌یدا ببێ حیكمه‌ته . یه‌كێ له‌وانه‌ش كه له حیكمه‌ته‌وه په‌یدا ئه‌بن فه‌رماندانه به چاكه و نه‌هیكردنه له خراپه كه یه‌كه‌م واجب و سوننه‌ت و دوهه‌م حه‌رام و مه‌كروه ئه‌گرێته‌وه . عورفی ئیسلام له‌سه‌ر ئه‌وه دامه‌زراوه كه ئه‌مر بكرێ به چاكه و نه‌هی بكرێ له خراپه . ڕسته‌ی (وامُر بالعرفِ) هه‌مو ئه‌مانه ئه‌گرێته‌وه .

مه‌شهوره حه‌زره‌ت درۆدی خوای لێ بێ به جوبره‌ئیلی فه‌رمو : مه‌عنای (خُذِ العَفْوَ وامُرْ بالعُرْفِ) چیه؟ ئه‌ویش عه‌رزیكرد : نازانم ، با پرسبكه‌م. پاشان هاته‌وه بۆ خزمه‌تی پێغه‌مبه‌ر و عه‌رزیكرد خوا ئه‌فه‌رموێت و ئه‌مرت پێئه‌كا : انْ تَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ وَتُعْطِي منْ حَرَمَكَ وتَعْفوَ عَمَّنْ ظَلَمَكَ . واته : خزم دۆستی بكه‌ی له‌گه‌ڵ ئه‌و خزمه‌ت كه په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ بڕیوی و ماڵی دنیا بده‌ی به‌وكه‌سه‌ی كه به‌شت نادا و چاوپۆشی بكه‌ی له‌وكه‌سه‌ی سته‌مت لێ

ئەکا . ئەو خوڵقە باشەیش کە لە ڕقهەستانەوە پەیدا ئەبێ ئازایەتییە . لەو خوڵقە باشانەشە کە لەم بناغەیەوە پەیدا ئەبن چاوپۆشی کردن لە ئینسانی نەفام و بێئەدەب . (قاضی ابوبکری ابن العربی) لە کتێبی (احکام القرآن)دا ئەڵێ بە فەرموودەی زانایان ئەم ئایەتە هەموو ئەحکامی شەرع ئەگرێتەوە ، چونکە (خُذِ العَفْوَ) هەرچی نەرمی و چاوپۆشییە ئەگرێتەوە لە وەرگرتن و شتپێدان و تەکلیفاتدا . (وامُرْ بالعرف)یش هەموو ئەو شتانە ئەگرێتەوە کە ئەمریان پێکراوە یا نەهییان لێ کراوە. ئەمانە حوکمیان لە عورفی شەرعدا هەیە. (وأعْرِضْ عَنِ الجاهِلِينَ)یش چاوپۆشی و حیلم و حەوسەڵە ئەگرێتەوە کە پێویستن بۆ بەندە لە هەموو مراد و مەقسوودێکدا .

ڕۆڵەی دڵبەندی شیرین ڕەوشتم   خاوەن تەمکینی مەلەك سروشتم
هەر لە سروشتا ئادەمی بەدبەخت   بەشێکی تیایە لە عەصەبییەت
بە کەمترین هۆ کەڵلەی فوئەدا   هەوای تێئەکا و ئەیخاتە سەودا
جا ڕۆڵەی هوشیار چاری خۆی ئەکا   نەوەك لەم ڕێوە بە زیان بگا
ئینسانی لاریش مێشکی نابارێ   ئەیخاتە سەر ڕێی چەتوونی و خواری

★ ★ ★

چەند دۆست و برا و چەند خزمی والا   تووڕەیی لێکی کردن تەوەلا
چەندێ دەرکرا ژنی بەکەماڵ   چەند زایەکرا خێزان و منداڵ
چەند پیاوی گەورەی بە پایە و مایە   لەبەر تووڕەیی ڕۆیین بە زایە
چەندێ مەئیووس بوون لەعیلمی ئوستاد   چەندێ مەحرووم بوون لەشێخی ئیرشاد
چەندێ خۆیخستە ناو گێژی نەگبەت   لەبەر هێرشی بای عەصەبییەت

★ ★ ★

چەند جار ئاگری فیتنە هەڵکرا   بەهۆی ڕقەوە ، چەند ڕۆیدا هەرا
چەند بێئەنجامی وەك ڕەنجی فەرهاد   کە عەصەبییەت گەنجی دا بە باد
غەزەب ئاگرە و حەواڵە ئەکرێ   هەتا سەر و ماڵ هەمووی گڕ بگرێ
بۆیە سەروەری عەجەم و عەرەب   بە یەکێ سێ جار فەرمووی(لاتَغْضَب)

★ ★ ★

ئەوکەسەی عەقڵ و شعووری هەبێ   دڵێکی ساف و پڕ نووری هەبێ
تا گیانی تیابێ لەم ڕۆی دنیایە   بە عەصەبییەت خۆی نەکا زایە
ساتێ خۆی ئەگرێ و نایەڵێ غەضەب   ببێ بە ئاگر بۆ خانووی ئەدەب
ئەگەر تۆ بڵێی ئەمن ناچارم   ڕقهات بەسەرما بێئیختیارم
ئەڵێم ئەو کابرایش ڕقی هەڵئەستێ   سەرت ئەشکێنێ بە کوڵەمستێ
ئەڵبەتە ئەویش بە ناچارییە   جا وەرە سەیری ئەم نابارییە

★ ★ ★

کاکە بە شوعوور بیربکەرەوە   ئەنجامی غەزەب لێکبدەرەوە
خۆت مەهاوە ناو تەنووری مەینەت   پێ مەنێرە سەر سنووری نەگبەت
بە ئیستیعاذە و بە دەس‌نوێژ گرتن   یاخود دەرچوون و جێ بەجێ‌هێشتن
یا بە تەفەککور لە پەریشانێ   یا ترسی عەزاب لە نەشئەی ثانێ
یاخود بەهیوای جەزای قیامەت   بۆ تۆش‌نەبوونی دەردی نەدامەت
ئەتوانێ وێنەی ئادەمێ (نامێ)   خۆت ڕزگار بکەی لە بێ‌ئارامێ

گوڵی سێ‌ویەکەم ـ گوڵی ڕاوێژکردن

هوشیار کەسێکە بۆ کاری موشکوڵ
زۆ ڕاوێژ ئەکا بە پیاوی عاقڵ
بەڵکو هەر ئیشێ عاقیبەت دارە
ڕاوێژ لەو ئیشا بەئیعتیبارە

خوای تەعالا فەرموویەتی :

وَشاوِرْهُمْ فِي الأمْرِ ، فاذا عَزَمْتَ فَتَوَكّلْ على اللهِ

واتە : ئەی پێغەمبەر ڕاوێژبکە بە هاوڕێکانت لە کاروبارەکانتدا ، جا کە لەئەنجامی ڕاوێژەکەتدا عەزمت هاتەسەر کردنی ئەو کارەی ڕاوێژت لەبارەیەوە کردوە ، پشت ئەستوور ببە بە خودا و کارەکە بکە .

ڕاوێژ بەوە ئەڵێن کاتێ ئیشێکی سەخت هاتە پێش یاخود ئەتویست ئیشێکی بە مایە و نرخ بکەی و ئیشەکە دوادار بێ و هەڵی‌ئەگرت سوود یا زیانی تیابێ ، ڕاوێژ بکەی بە پیاوانی عاقڵ و هوشیار و خاوەن بەراورد و کارامە ، ئینجا پاش تێفکرین و کۆڵینەوە و لێکدانەوەی ئەنجامی ئەو ئیشە بڕیار لەسەر چێ درا ئینسان وەها دەست بۆ ئەو ئیشە ببا و پشت بە خوای عالەم قایم بکا .

(بزانن) هەروەکو ڕەنگ و دەنگ و قیافەی ئادەمیزاد یەکیان لە یەکیان جیاوازە ، عەقڵ و هۆش و بیریشیان هەروا جیاوازە ، وەکو چۆن یەکێ چاوی تیژە و یەکێ چاوی مژموورە و بێجگە لەمە گەلێ‌کەس لەبەرئەوە کە بەسەرهاتی زۆریان دیوە ، بەراوردیان زۆرە و ئەنجامی گەلێ کاریان لا مەعلوومە. کەواتە زۆر پێویستە ئینسان لە عەقڵ و بەراوردی ئەوکەسانە سوود وەربگرێ . بەگوێرەی دین واجبە لەسەر ئەوکەسەی ڕاوێژی پێ‌ئەکرێ بە بێ‌دووڕوویی و خەیانەت چێ‌ئەزانێ دەری‌ببڕێ . پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ فەرموویەتی : « المُسْتَشارُ موءتَمَنْ » . واتە : ئەوکەسەی کە ڕاوێژی پێ‌ئەکرێ بە ئەمین دانراوە و حەقی‌وایە لەگەڵ خاوەن مەبەستەکەدا خەیانەت نەکا .

هەروەکو ڕاوێژکردن بە هوشیاران سوننەتە لە دیندا ، نوێژی ئیستیخارەیش هەروا سوننەتە . ئەم نوێژە بریتییە لە دوو ڕکات بە نییەتی نوێژی ئیستیخارە یا داوای خێرکردن لە خوای تەعالا ، لە ڕکاتی یەکەمدا لەپاش فاتیحە سوورەتی (قُلْ یاایُها الکافرونَ) و لە ڕکاتی دووهەمدا سوورەتی (قُل هو اللهُ احَدْ) بخوێنێ و لەپاش سەلامدانەوە لە خودا بپاڕێتەوە بۆئەوەی لەبارەی ئەو ئیشەوە دڵی ڕووناك بکاتەوە . هیوا زۆرە خوای تەعالا بە هەر وەسیلەیەك بوە ، بە خەو بینین یا شتێکیتر ، دڵی بخاتە سەر لایەك لەبارەی ئەو ئیشەوە کە ئەیەوێ بیکا . پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ فەرمویەتی : « ما خابَ َمنِ استَخار ولا نَدِمَ مَنِ استَشار » . واتە : ئەوکەسەی ئیستیخارە بکا نائومێد نابێ لە میهرەبانیِ خوا و ئەوکەسەی ڕاوێژ بکا لە ئیشی خۆیدا پەشیمان نابێتەوە . هەندێ لە زانایان فەرمویانە ئەوکەسەی سوپاسی نیعمەت بەجێبێنێ لەسەر نیعمەت زیادە نیعمەتی ئەدرێتێ و ئەوکەسەی تەوبە ئەکا لە تاوان عەفو و چاوپۆشی لە تاوانەکانی وەرئەگرێ و ئەوکەسەی ئیستیخارە ئەکا ئەنجامی باشی پێ پیشان ئەدرێ و ئەوکەسەی ڕاوێژ ئەکا بە هوشیاران ڕێگای ڕاستی حاڵی ئەکرێ .

هەندێ لە زانایان وتویانە ئادەمیزاد سێ بەشە . شت و نیوەشت و هیچ . شت ئەوەیە خۆی زانا بێ و زانستیش لە خەڵك وەربگرێ . نیوەشت ئەوەیە خۆی زانا نەبێ بەلام ئامادە بێ بۆ پرسیار . هیچیش ئەوەیە نە خۆی زانا بێ و نە ئامادەیش بێ بۆ پرسیار لە زانایان و لێفێربونیان .

ڕاوێژکردن بە کەسانی ژیر هەر لە بەرەبەیانی مێژووەوە خووی ئادەمیزاد بوە . ئەم کارەگەلێ گۆڕان و زیاد و کەمی بەسەردا هاتوە تا گەیشتوە بە ئایینی ئیسلام . لە ئایینی ئیسلامیشدا بە نەصصی ئایەتی قورئان فەرماندراوە بە حەزرەت درودی خوای لێ بێ کە ڕاوێژ بە یارانی بکا و بڕیاردراوە کەوا بۆ هەر ئیشێکی گرنگ ڕاوێژ بەکاربێت . لە واقیعدا ئەگەر ئەم یاسا بەجێبهاتایە بەڕاستیِ موسولمانان لەگەلێ ڕۆژی ڕەش ئەپارێزران .

ڕۆڵەی خۆشەویست خاوەن فامەکەم   بەنای نەهاتی ڕۆی ئەییامەکەم
ئینسانی ژیری بەنرخ و تەقدیر   ئەژێ بە خۆشیِ بە نووری تەدبیر
یاسای شوعوری ئادەمیزادە   ڕاوێژ بە عەقڵی پیاوی ئامادە
سوننەتی دینە ڕاوێژ و تەگبیر   نەصصی قورئانە و حەدیثی بەشیر
بەلام بە شەخصی ژیری دەروون پاك   خاوەن بەراورد لە چەرخی ئەفلاك
ئیستیخارەیش هەر وەك ڕاوێژ وایە   دوو ڕکات نوێژە ، کاری ڕەوایە
لەپاش نوێژەکەت ئەپاڕێیتەوە   ئەنجامی نەبوو هەم ئەیکەیتەوە
خودا بەڕەحمەتێت ئەگەیەنێ   ڕێگای ڕزگاریت لەبۆ ئەنوێنێ

نائومێد نابێ لە ئیستیخارە پەشیمان نابێ لە ئیستیشارە
کاری بێ ڕاوێژ هەروەك شیری خاو مەغزەکەی ئەڕوا و ئەبێ بە سزگاو
ئیشی بەڕاوێژ ماستی ژەنراوە کەرە و دۆ و کەشکی وێنەی لێشاوە
هەرکەس بایێ بێ بە ئەفکاری خۆی دە لە صەدی خەیر هەڵناکەوێ بۆی
بەڵام چەند فکرێ پاڵ بدەنە یەك بە وێنەی شاباز ئەگەن بە فەلەك
هەر گەلێ کاری لەسەر ڕاوێژە ڕۆژگاری عومری دوور و درێژە
هەر گەلێ بیری بۆ یەك لا نەبێ چارەڕەش ئەبێ و ژین کۆتا ئەبێ
بە بەراوردە بەیانی (نامێ) هەم بەپێی واتەی شەرعی ئیسلامێ

گوڵی سێ‌ودوهەم ـ گوڵی یارمەتی‌دانی یەکتر

بڕام ئەگەر تۆ خاوەن قیمەتی
دائیم حازر بە لەبۆ یارمەتێ
نیوەی عیبادەت خزمەتی عامە
خزمەت ڕوکنێکی دینی ئیسلامە

خوای تەعالا لە قورئاندا فەرمویەتی :

وتعاونوا على البِرّ والتّقوى ولاتعاونوا على الإثمِ والعدوانِ

واتە : یارمەتی یەکتر بدەن لەسەر کردەوەی چاکە و یارمەتی یەکتر مەدەن لەسەر گوناه و دەست درێژکردن بۆسەر بێتاوانان .

یارمەتی‌دانی یەکتر پێویستی ژیانی بێ‌زیانی ئادەمیزادە . بەڕاستی دەرکەوتوە کەوا ئادەمیزاد لە جیهانا ناژێ بێ‌ئەوەی کە خەڵك یارمەتی بدەن . تەنانەت بەندەیێ خوای گەورەیش بە بێ‌یارمەتی جێبەجێ نابێ بۆ ئینسان . ئەوکەسەی نوێژ بکا پێویستی هەیە بە پۆشاکێ عەورەتی پێ داپۆشێ ، بە مەسینەیێ ئاوی تێ‌بکا ، بە بەردێ یا بەرماڵێ نوێژی لەسەر بکا ، بە یەکێ نوێژ و ئادابی نوێژی پێ بلێ ، بە کەسێ سوچی ڕوە و قیبلەی نیشان بدا ، بە سەعاتێ کاتی نوێژی تێ بگەیەنێ . ئەم پێویستیانەشی بە یارمەتی خەڵکی‌تر بۆ جێبەجێ ئەبێ .

ئینسانێکی خاوەن کشتوکاڵ پێویستی بە هێش و گاسن و تۆبەرە و تۆو هەیە . پێویستی بە نان و کاسەیەك دۆ هەیە . پێویستی بە نانەوا هەیە نانی بۆ بکا . نانەوا پێویستی بە دار و ساج هەیە . دارهێنانیش پێویستی بە دارکێش و تەور و تەوراس و بە گوریسێ هەیە کۆڵە دارەکەی پێ ببەسترێ .

لەسەر ئەم ئەساسە زانایان وتویانە بە وردکردنەوە دەرکەوتوە کەوا نانێکی برژاو پێویستی بە نزیکەی صەد کرێکار هەیە ئیشی تیا بکەن . کەواتە وا دەرکەوت ئادەمیزاد بە تەبیعەت شارییە ، واتە کۆمەڵە خوازە و بێ‌کۆمەڵە ناژێ ، چونکە مادەم بۆ نانێکی برژاو ئەوەندە کرێکار پێویست بێ ، ئەبێ ئیشێکی گرنگی جیهان وەکو بڵاوکردنەوەی مەعاریف و زانست و پیشە و پیشەوەرێ و ئاوەدان کردنەوەی نیشتمان و بەرگرێ لە هێرشی دوژمن و ڕێکخستنی سوپا و بەڕێوەبردنی وڵات و باقێ ئیشە پێویستەکانی‌تر قەرەباڵغێکی چەند زۆرتریان بوێ ! .

ئێمە کە سەرنجی مێژوی جیهان ئەدەین بۆمان دەرئەکەوێ کەوا هیچ شتێکی بەقیمەت بێ‌یارمەتێ نەکراوە و تا یارمەتێ‌دانی یەکتر لە کۆمەڵدا بەهێزتر بوبێ ئیش بەئاسانتر تەواو بوە و کۆمەڵە زیاتر زۆ لە بەرزەوەبون بوە و پارێزراوتر بوە ، وەکو مەشهورە « برا لە پشتی برا بێ قەزا مەگەر لای خودا بێ » . بۆیە حەزرەتی پێغەمبەری نازدار سەلامی خوای لێ‌بێ فەرمویەتی : « المؤمنُ للمؤمنِ كالبُنيانِ يَشُدُّ بَعْضُه بَعْضاً » . واتە : موسوڵمان بۆ موسوڵمان وەك دار و بەرد و دیرەکی خانو وایە هەندێکی هەندێکی‌تری پتەو ئەکا . یارمەتێ دارێکی ئەستورە بنەکەی لەناو زەویدایە و سەری لە ئاسمانە و پەلی گەورە و بچوکی بێ‌ژمارەی هەیە . بە دەم و دەست و خامە و نامە و بە نان و شان و تێکوشان دێتەجێ و هەرچێ یارمەتییەك کە بە عەقڵ و ویژدانی پاك ڕەوا بێ ئەوە لە ئایینی بەرزی ئیسلامدا یا فەرزە یا سوننەتە .

لە یارمەتییە ئامۆژگاریێ کردنی ئینسانی نەزان و ڕێگا پێ نیشاندانی لە هەر ئیشێکی موشکوڵدا کە بێتە ڕێگەی . هەروا لە یارمەتییە ئەمە ئەگەر خۆت دەستت نەڕۆیشت بۆ چاکەکردن هانی یەکێکی‌تر بدەی کەوا چاکە بکا ، وەکو حەزرەت فەرمویەتی : « الدّالُ على الخَيْرِ كَفاعِلِهِ » . واتە : ئەوکەسەی یەکێ شارەزا بکا بۆ کردنی ئیشێکی چاك وەکو ئەوە وایە کە خۆی کردبێتی، واتە ئەوەندە خەیری پێ‌ئەگا . لە یارمەتێ‌دانە چارکردنی موشکیلەی ئینسانێکی گیرۆدەبوی داماو . حەزرەت درودی خوای لێ بێ لە تەعریفی ئەوکەسانەدا فەرمویەتی : « مَنْ نَفَّسَ عَنْ مُؤمِنٍ كُرْبَةً نَفَّسَ اللهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ الآخِرَةِ » واتە : هەرکەسێ ئازارێ یا گیروگرفتێك لە موسوڵمانێ لابدا خوا لە پاداشی ئەوەدا مەینەتێ لە مەینەتەکانی ڕۆژی قیامەتی بۆ چارئەکا و ڕزگاری ئەکا لێی .

دیسان لە یارمەتێ‌دانە تکاکردن بۆ گیرخواردویەك کە لە کوشتن یا لە ڕاگرتن یا لە زیندان ڕزگار ببێ ، یا تکاکردنی کەسێکی گەورە بۆ بەخشینی تاوانبارێك یا بۆ دامەزراندنی کەسێك لەسەر ئیشێك کە خۆی و خێزانی پێی‌بژین یا بۆ گێڕانەوەی دەرکراوێك بۆ سەر ئیشی یا بۆ ڕێکە و جێگەی خۆی

وەکو خوا فەرموویەتی : « مَنْ يَشْفَعْ شَفاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصيبٌ منها » . واتە : یەکێ تکا بکا بۆ کەسێك بە تکایەکی جوانی ڕەوا ، ئەوکەسە لـە خێری ئەو ئیشەدا کە تکـاکەی تیـا ئەکا بەشـێکی بۆ دائـەنرێ . هـەروا لە یارمەتیدانە قەرزدان بە کەسێ کە پێویستی پێ بێ لە ڕێگەی خوادا وەکو خـوا فەرموویەتی : « مَنْ ذا الذي يقرِضُ اللهَ قرْضاً حَسَناً » . واتە : کێیە ئـەو بەختەوەرەی دڵی هاتوەتەسەر ئەوە قەرزێکی باش بدا بە خوا ، واتە قەرزەکـە لەبەر ڕەزای خوا بدا بەو داماوە نەك لەبەر هیچ مەبەستێکی دنیایی .

هەر لە یارمەتییە وەقفکردنی زەویوزار و باخ و بێستان یا خانوبەرەی زیادە بۆ مزگەوت و قوتابخانە و نەخۆشخانە و بۆ داماوان و هـەژاران و بـۆ هەر مەبەستێکی چاك . هەروا لە یارمەتییە ئەمە کەوا ئینسان داوای کەسێکی بێدەسەڵات بگەیەنێ بە گەورەیەك و ئیشـەکەی بۆ جێبەجێ بکا ، وەکو حەزرەت دروودی خوای لێ بێ فەرموویەتی : « ابلغوا حاجةَ من لا يستطيعُ ابلاغَ حاجته ، فمَنْ ابلغَ سلطاناً حـاجةَ من لا يسـتطيعُ ابلاغَهـا ثبَّتَ اللهُ قدَميـهِ على الصِّراطِ » . واتە : داماوێ ئەوکەسانە بگەیەنن بە گەورە گەوران کە خۆیـان داماوێ خۆیانیان پێ ناگەیەنرێ ، چونکە هەرکەسێ داماوێ کەسێکیوا بگەیەنێ کە خۆی پێینەگەیەنرێ ، خوا لە ڕۆژی قیامەتدا پێی بەسەر پردی صیراطـەوە ڕاگیر ئەکا و ناهێڵێ بکەوێتە خوارەوە بۆناو دۆزەخ .

خوا لەسەر ئوسوڵی یارمەتیدانی موسوڵمانان بۆ موسوڵمـانان زەکـاتی فەرز کردوە لەسەر خاوەن پارە و دەغڵ و دان و حەیواندارەکان بە پێنـجیەك و دەیەك و چل یەك و وێنەی ئەمـانە .

هەر لە یارمەتییە هـەرەوەز کردن بۆ چـارکردنی ئیشوکاری هەنـدێ موسوڵمانی ئیش لێنەهـاتو ، یا کۆکردنـەوەی ڕزق بۆ موسوڵمـانێکیوا لێی قەومابێ و خۆی بۆی نەکرێ چارەسەری خۆی بکا . لە یـارمەتییە لەکاتێکـدا یەکێ تێکۆشێ بۆ ئەمر بە چاکە یا مەنعی خراپە،کەسێك پەیدا ببێ بۆ بەربەرەکانێ کردنی ، ئینسان کۆمەکی ئەم موسوڵمانە بکا کە ئەمری بە چاکە کردوە و مەنعی خراپەی کردوە و، دەنگی خۆی بخاتە پاڵ دەنگی ئەو تا ئیشـەکەی بۆ بچێتەسەر.

لە یارمەتیێ زۆر گرنگ و بەنرخە ئەمە کە کۆمەڵێ لە ناسراوان شانبدەنـە بەر بۆ پەیداکردنی خواردەمەنـێ و بەرگ و پۆشـاك بۆ دامـاوان . هـەروا لە یارمەتیدانە دانانی سندوقی خێرات بە ناوی هەر ئیشێکی پێویستەوە کە سوودی ببێ بۆ موسوڵمانان . بیستومە لە هەندێ وڵاتـدا کراوە بە عادەت کە هەژارێ منداڵێکی ئەبێ خەڵکی ئەو شوێنە هەریەکی ئەندازەیەك پارە کۆئەکەنەوە بە ناوی ئەو منداڵەوە و ئەیخەنە کار و ئاڵو و ێڵی پێئەکەن و بە قازانجی پارەکە منداڵەکە بەخێو ئەکەن . ئەگەر وارێکەوت باوکی ئەو منداڵە مرد ، منداڵەکە بە سوودی ئەو

پارەیە بەڕێوەئەبرێ تا گەورە ئەبێ و پێ ئەگا . ئەوسا چێ لە پارەکە مابێتـەوە ئەیدەنەوە بە خـۆی . ئەگـەر منـاڵەکە خۆیشـی مرد پارەکە ئەخەنە کـار بۆ مەسرەفی داماوانی‌تر .

یارمەتی کارێکی بەسوودە و زۆریش ئاسانە . ئەگەر کۆمەڵێ خەڵکی هـەر شوێنێ بیریان لەسەر بڵاوکردنەوەی گیانی یارمەتـی‌دانی یەکتـر و هەرەوەزێ کردن بێ لەناو خۆیانا ، ئەتوانن گەلێ ڕێگای وا بدۆزنەوە ئەم مەبەستەی لێـوە بهێننەدێ و خزمەتی باشی پێویستییەکانی کۆمەڵەکەی خۆیانی پێ بکەن .

ڕۆڵەم ، براکەم دۆسـتی پـایەبەرز   ئەم دەرسی منە فێرببە وەك فـەرز
ژینی ئـەم دنیـا بە بـێ یـارمەتی   ئـاگا بـە پـایەی بەرزێ قیمـەتی
پێویستە هەمـو وێنـەی گـوڵاڵان   دەس لە مـل بکەن بـە تۆلـی ساڵان
بە دەمو دەستو ماڵو حاڵو شـان   یـارمەتی یەکتر بکەن بـە نیشـان
ئەو سەرەی نەبـێ لەنـاو سەرانـا   با سەرگەردان بـێ لەنـاو دەرانـا
سەرێ بێ‌سوود بێ لە سەودای هۆزا   بـا هـەر ون بـێ لـە تەپوتـۆزا
نەکەن لە گەلا جێتـان خـاڵێ بـێ   دوژمن بە بێ‌هێز لێتـان حاڵێ بـێ

★ ★ ★

بۆیە پێم‌خۆشە فەسـڵی بەهـاران   دەست‌ئەکەنەمل گوڵان چون یـاران
گوڵی ڕەنگـاوڕەنگ بە شێوە شیرین   وەنەوشەی شین‌و نەرگس و نەسرین
چەنـد خۆشە ژیـان لە ڕیزی یاران   وەکو ڕیزی گـوڵ کـاتی بەهـاران
بۆ دین و دنیـا بە شادێ و خۆشـێ   لەگـەڵ یـارانا ئەبـێ تێکۆشـێ
برادەر دەسـتە بۆ پیـاوی بێ‌دەس   ناڵە و پەنـایە و هیوا و فریادڕەس
پیـاوی بێ‌برا بێ دەسـت و چـاوە   پیـاوی بـرادار هەمـوی تـەواوە
بـە ڕۆژی ڕەش و بـە شـەوانی تار   بـرا چرایـە لە بـۆ گرفتـار

★ ★ ★

صەد کە تـۆ گورد و خاوەن هیممەتی   ئاگـەی بە ئامـانج بە بێ‌یـارمەتی
بۆیە بە حوکمی خـودا و پێغـەمبەر   یـارمەتی بوە بـە فـەرز بۆ بەشەر
ئەو تیکـە نـانەی ئەیهـاوێیتە دەم   ئیشی تیـا ئەکا صەدکەس خاترخەم
ئەم یارمەتییەیـش وەکـو بۆ ژینـە   پـایەی ئەسـاسی میللەت و دینـە
دین ئەوە نیـە بڕۆیتە نـاو چـۆڵ   باری خزمەتی خەڵك لادەی لە کۆڵ
دین هەر خزمەتە بە خودا و بەنـدە   هـەر خزمەتکـاری‌وا ئەرجومەنـدە
کـاسەیێ ئـاوی سەرچـاوە و کانێ   ئەبـێ بـە بەهـا بـۆ جـاویدانێ
دەمـێ تەڕ بکـەی بە تنۆکـێ ئـاو   پڕتەوی ڕەحمـەت لێت ئەدا بە تـاو
گەلێ کـە فێـری یـارمەتی بکـرێ   شوێنی خۆی لەجێی بەرزیدا ئەگرێ

نـامرێ گەلی دەسـت لە مل کردوو   نــازێ کۆمەڵـی تەمەڵـی مـردوو
یارمەتی هەرکەس سـوودی بۆ خۆیە   ئیمرۆ بۆ منـە و سـبەی بۆ تۆیـە
کە ڕێی یـارمەتی هەڵبگرێ ئینسان   ئەگاتە مەنزڵ بە سـووك و ئاسـان
(نـامی)یە گەلی خـاوەن یارمەتی   هەر ئەخوا بەری بەرزێ هیممەتـی

گوڵی سێوسێهەم ـ گوڵی یەکێتی و یەکدڵی

هـەرچی ئـازادی و بـەرزی ئافاقە
سەرچاوەی هەموی هـەر ئیتتیفاقە
هەرچی داماوی و پەستییە هەموی
بـن و ڕیشـەکەی دەردی نیفـاقە

خوای گەورە لە قورئاندا فەرمویەتی :

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعاً وَلَا تَفَرَّقُوا

واتە : هەموتان توند دەست بە پەیمانی ئیمـان و خوداناسینەوە بگرن و لەیەك جوێ مەبنەوە .

هەروەها فەرمویەتی :

وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ

واتە : بەگژی یەکدا مەچن تا ژێربکەون و ناوتان بزڕێ .

لەوڕۆژەوە کە ئادەمیزاد لەسەر زەوی بڵاوبوەتەوە و پـەرەی سەندوە و چاوی‌کراوەتەوە ، هەرچی پێشکەوتنێ بۆ هەر تاقمێ بوبێ هەر لـە یەکێتی و یەکدڵی و یەکمەبەستییەوە بوە و ، هەرچی سەرکزی و پاشکەوتنێ بوبێ هەر لە جیاوازی و دوودڵی و خودخواهییەوە بوە . یەکێتی ئەوەیە هەر کۆمەڵەیێ لە هەر خاك و سامانێکدا بن یەکدڵ و یەك ئامانج بن ، سـود و زیانیان لە سود و زیانی گشتیدا بزانن . جا کە خۆیان هاتنەسەر ئەم بارە هەمو وەك یەك ئینسانیان لێ دێ ، ئەگەر یەکێکیان توشی زیانێ بو ، باقی خەڵکەکە بۆی بێ‌ئاسایش ئەبن ، وەك چۆن ئەئەر ئینسانێ سەری یا چاوی یا سـکی ئێش بکا ، ئاسایشـی لێ هەڵئەگیرێ تا ئەو ناساغییە چارئەکا .

بۆ بەجێ‌هێنانی یەکێتی چەند شتێ پێویستە . یەکەم : ئەوەیە ئەو گەلە یا زوربەی ، خوێندەواری باش و پێگەیشتو بێ و لە قازانج و زیـانی خـۆی و وڵاتەکەی تێبگا و پاشەڕۆژی خـۆی بهێنێتـە پێش چـاو . دوهەم : ئەوەیە

ڕۆڵەکانی ئەو گەلە بۆ پێگەیشتنی گەلەکەیان قازانجی تایبەتی خۆیـان فەرامۆش بکەن ، واتە قازانجی خۆیان لە قازانجی گەلەکەیاندا بزانن . سـێهەم : ئەوەیە گەلەکە نیظامێکی بۆ خۆی هەڵبژاردبێ هـەمۆ حورمـەتی بگرن ، چونکە گەلی بێ‌نیظام بە هیچ جۆرێ جێگەی باوەڕ و متمانە نیە . چوارەم : ئەوەیە ڕەهبەرانی ئەوگەلە سـەربەرزێ خۆیان لـە ڕزگـاریێ گەلەکەیانـدا بزانن و چاویان لـە مەسـڵەحەتی تایبەتێ خۆیان نەبێ ، بەم‌مەعنا کەوا ئەو مەبەسـتی خۆیانە لەناو مەبەستی گشتیێ ئوممەتەکەیاندا بتوێننەوە و ببن بـە خزمەتکاری . پێنجەم : ئەوەیە زانست و پیشە و هێزی خۆ ژیاندن لەو گەلەدا پەرەبسێنێ ، ئەگینا گەلی برسێ بە فیکەیەك هەڵ‌ئەخەڵەتێ ، چجایە بە تیکەیەك .

جا مادەم زانست و تێگەیشتن و پێگەیشتن یەکیان‌گرت و ڕاوێژ و واتەیان کەوتەیەك ، ڕۆڵەکانی ئەو گەلە ئـەتوانن تێبکۆشـن و هـەوڵ‌بدەن بـۆ مایەی ڕزگاریێ و سەربەرزێ خۆیان و نەتەوەکەیان و هەمۆ ئامانجێکی خۆیان بەئاسانێ دەست‌ئەکەوێ . ئێمە کە تەماشای مێژۆی ئیسلام ئەکەین ئەبینین پیاوە بەرز و بەناوبانگەکانی ئیسـلام وەك عومـەری کـوڕی خەططاب و عومـەری کـوڕی عەبدولعەزیز و صەلاحەددینی ئەیوبێ خوایان لێ ڕازێ بێ هەمۆ لەبەرئەوە بۆن بە هۆی ڕێکخستنی ئیش‌وکاری حوکومەتی گەورەی ئیسلام و توانییان دوژمن لە وڵات دوربخەنەوە چونکە خۆیان لـە هەوا و ئـارەزۆی نـەفس و مەبەستی تایبەتێ دورخستەوە .

هەر گەورەیێ کە دڵسۆزێ و ساغێ لەگەڵ گەلەکەی دەربکەوێ ئەوە ئەو گەورەیە گەلەکەی بۆی‌ئەبن بە فیدائێ و قوربانێ لەبـەر پێیدا . بـەڵام ئەگەر خودخواە و خودپەرست بێ و دوای ئارەزۆی تایبەتێ خۆی بکەوێ ، ڕۆژبەڕۆژ لە نەفسی میللەتەکەی خۆی دوژمنی بۆ پەیدائەبێ و ئەوەندەی پێ‌ناچێ لەسەر تەختی سەربەرزییەوە فڕێی‌ئەدەنە خوارەوە بۆسـەر خاکی دامـاوێ و کزێ و پەستێ ، بەڵکو لەوانەیە بیشیکوژن و لەناوی بەرن .

گەلێ کە بیەوێ بەرز ببێتەوە ، هەروەك زانست و پیشـە و صەنعەت و یەکێتی پێویستە ، خۆوڕەوشتی بەرزیشی پێویستە ، وەکو شاعیر وتویەتی :

وَاِنَّمَـا الاُمَمُ الاَخْـلاقُ ، مَـابَقِيَتْ

بَقَوا ، وَاِنْ ذَهَبَتْ اَخْلاقُهُمْ ذَهَبُوا

واتە : مانەوەی میللەت بە ئەخلاقەوەیە ، ئەگەر ئەخلاقی میللەت مایەوە میللەتەکە خۆیشی ئەمێنێتەوە و ئەگەر ئەخلاقی نەما خۆیشی نامێنێ . سێڕێ ئەمەیش ئەوەیە کەوا هەرکاتێ ئەخلاقی پەسـەند لەناو کۆمەڵدا نـەما ، ئەوە لەجیاتێ ئەو ئەخلاقە پەسەندانە ئەخلاقی ناپەسەندی وەك سـتەم و زوڵـم و

زۆر و فیسق و فوجور و داوێن‌پیسی و بێ‌شەرمی و بێ‌کەرامەتی و تەماعکاری و بێ‌ئینسافی و بێ‌ڕەحمی و شتی‌وا پەیدا ئەبێ و ئەبێ بە باو . ئاشکرایشە کۆمەڵی‌وا ڕۆژبەڕۆژ ئاشوب و فیتنە و غەوغا لەناویا بلاو ئەبێتەوە. لەولایشەوە خوای تەعالا غەزەبی دێتەجۆش و لەناکاو لە شەوێکدا یاخود لە ڕۆژێکدا ئەو پایە و مایەیە تێك‌ئەدا و ئەیکا بە سەرگوزەشتەی پێشینان .

(بزانن) پێویستە بۆ ئەوکەسانەی کە ئەیانەوێ میللەت یەك‌بخەن ، چەند خوویەکیان هەبێ . یەکەم : ئەبێ موجامیل و ڕوخۆش و دڵ گوشاد و هۆگر بن . پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ فەرموویەتی : لا خَيْرَ فِي مَنْ لا يَألِفْ وَلا يُؤلَفْ . واتە : ئەوکەسانەی نەئولفەت لەگەڵ کەس ئەگرن و نە ئولفەتیان لەگەڵ ئەگیرێ ، کەڵکی هیچیان پێوە نیە . دوهەم : پێویستە تێکۆشەر و بەکێشمان بن و زوو نەگەڕێنە دواوە . سێهەم : ئەبێ دەست گوشاد و خاوەن بەخشش بن چونکە ئینسانی ڕژدی پارە دۆست کەس خۆشی ناوێ . چوارەم : ئەبێ هەل لە کیس نەدەن و بە هەر واسیطەیەك مەیدانی ئەوەیان بۆ هەڵکەوت بە ڕێگای یەکخستنی میللەتدا هەنگاو بنێن ، ئەو هەنگاوە بنێن . پێنجەم : ئەبێ چاوپۆشییان هەبێ لە ڕەوشتی بەدی هەندێ‌کەس ، چونکە ئینسانی توڕە و توش ناتوانێ خەڵك بخاتەیەك .

ڕۆڵەی ئارامی بێ پەلەپەلم — هەوێنی شیری یەکێتی گەلم
پێویستە یەك بن بە دڵ و زوبان — بەڵکو ڕزگاربن لە بەلای زەمان
سەربەرزی کۆمەڵ بە یەکێتییە — نیفاق سەرچاوەی گشت نەگبەتییە
هەر بە یەکێتی مەردانی وڵات — گەیین بە تەخت و تاج و دەسەڵات
هەر بە یەکێتی بوون بە پاشا — بون بە خاوەنی تەعمیر و ئینشا
گەلێکمان بینی جوگەلەی کەم‌کەم — کە بون بە یەکێ بون بە گەورە چەم
تاتای دەزوی خاو منال ئەیبڕێ — کە هۆنرایەوە دەستی شێر ئەگرێ
چەند هەودا دەزو بەیەکا پێچران — ئەبن بە کەمەند لەبۆ دلێران

★ ★ ★

مایەی وێرانی لە هەرلای جیهان — دەردی نیفاقە ئاشکرا و پەنهان
نیفاق دەردێکە ئەوەندە شومە — لە هەر شوێنێ بو بە چەشنی بومە
کاتێ ئەڕوانین بۆ مێژوی ئوممەت — باش دەرئەکەوێ بۆ خاوەن حیکمەت
ئەساسی نیفاق خودپەرستییە — ئەمەیش لە دەردی مەستی‌و پەستییە
کابرا نازانێ کە چەرخی گەردون — نابێ بە برا لەبۆ پیاوی دون
چەند ڕۆژ بە مەستی دەرونی شادە — پاش ئەوە مەیدان چۆڵە لەبادە
مەرد ئەوکەسەیە بۆ نیشتمانی — خۆی ئەکا بە قۆچ قۆچی قوربانی

نە ماڵ و نە گیان نە پایە و نە شان   نابن بە ساتێ بەرزێ نیشتمان
چونکە نیشتمان بێشکەیە بۆ گەل   مایەی ژیانە بۆ گەل تا ئەجەل

★ ★ ★

یەکێتێ ئەبێ بەپێی یاسا بێ   یاسایێ بۆ داد بە حەق ڕەسا بێ
وەطەن بێ یاسا و یاسا بە بێداد   وێرانە وێران ، بەربادە بەرباد
هەرکەسێ بۆ خۆی بێتە فەرماندار   ژین ئەبێ بە ژان ، ژانی ژاری مار
یاسای وا ڕەساش یاسای خودایە   قورئانە ژین و دینی تیایە
(اَمْرُهُمْ شُورى بَيْنَهُمْ) بە حەق   بۆ شەوی تاریك ئەبێ بە شەبەق
شوڕا بەمەعنا ڕاوێژ و تەگبیر   بە پیاوی زانای بە هۆش و ضەمیر
بە هەڵبژاردن لە هەمۆ سامان   ژێران بێنە سەر تەقریری فرمان
مەجلیسێکیوا گرد ئەبێتەوە   عالەم لەبەریا ئەحەسێتەوە
لاتێ و نەخۆشێ و نەزانێ یەکجار   ڕیشەکێش ئەبێ لە لادێ و لە شار
بەم یاسا فەرمان نابێ بە میرات   لەسەر کەلەپۆر وێران بێ وڵات
زەند و ئەردەڵان بابان و بۆتان   بۆ میرێ میرات وڵاتیان سۆتان
مەجلیسی گشتێ بەهەشتی عامە   چونکە ئەساسی بە ئیعتیصامە
ڕێگە بەڕاستێ بۆ (واعْتَصِمُوا)   ئەبێ بە مایەی یەکێتێ هەمو
بۆ ئەمە (عومەر) بە دڵ ئاگاهێ   فەرمۆی (حَسْبُنَا كِتَابُ اللهِ)
بە هیوای حوکمی کیتابی خودا   لەویا بێدەنگ بۆ ڕەسۆلی هودا
بێن بۆ بەراورد دەورێ وا بڕۆن   بەڕاستێ نانتان ئەکەوێتە ڕۆن

★ ★ ★

لەم ڕێگە لاتدا خودپەرستییە   ئەوەڵ و ئاخر مایەی پەستییە
من لەو باوەڕام جەنگی خێر و شەڕ   بە خودپەرستێ کەوتوەتە گەڕ
گومانموایە کە بتپەرستێ   هاتە ڕۆی جیهان بۆ خۆپەرستێ
بتی ئەو (لات) و هێ ئەم (مەنات)ە   بۆن بەهۆی هەمۆ ئەم کارەساتە
نازانن ئەگەر لە حەق بپرسن   نە بت ئەپرسن نە قەت ئەترسن
من بم بە فیدای ڕەسۆلی خاتەم   کە حەقپەرستێ هێنا بۆ عالەم
ئیستەش بەم هەمۆ بێمەرامییە   هەر حەقپەرستێ بەرزە و (نامی)یە

★ ★ ★

جا لەم مەقاما بە نیازی ئیعلام   بۆت بەیانئەکەم سیرەتی ئیسلام
تا باش تێبگەی کە دین ڕەسایە   بۆ سۆدی عالەم پایەی بالایە
بیناغەی ئیمان تەصدیقە و باوەڕ   بەوەی هێناویە بۆمان پێغەمبەر
کە بە ئەخلاق و موعجیزەی ئیسپات   ڕسالەی دەرکەوت بۆ گشت کائینات

بە کیتابێکی جامیع و نافیع   لەبۆ خەیر و شەڕ جالیب و دافیع
بە سوننەتی خۆی وتار و کردار   بە تەقریری کار لەسەر ئیعتیبار
جا بە کیتاب و سوننەتی ڕەهبەر   گەلێ یاسای بەرز دێتە بەر نەظەر
موهیمماتەکان بۆت تەقریر ئەکەم   بەو موهیمماتە تۆ تەنویر ئەکەم

★ ★ ★

یەکەم موهیممات بۆ زانای هوشیار   باوەڕ کردنە بە پەروەردگار
پەروەردگاری حەکیمی خەللاق   خالیقی هەمو ئەنفوس و ئافاق
پەروەردگاری زانا و تەوانا   کە لەسەر حیکمەت جیهانی دانا
دۆهەم موهیممات باوەڕ بە ڕەهبەر   بۆ ڕێنیشاندان بە پەرێ و بەشەر
ڕەهبەر پێت‌ئەڵێ پێویستە شوعور   بە مەسئولیەت لە نزیك و دوور
پرسیار ئەکرێ لە خێر و لە شەڕ   نامێنێ فەرقی حەیوان و بەشەر
سێهەم باوەڕە بە فریشتەی حەق   چوارەم بە کتێب سەماوێ موطلەق
پێنجەم باوەڕە بەوە کە قەزا   بە مەیلی ئەوە هەرچێ ڕۆئەدا
شەشەم باوەڕە بە ڕۆژی جەزا   لەبۆ کردەوەی سزا و ناسزا
پێنج بەندی فورۆع ئەرکانی ئیسلام   خێر و حیکمەتن لەبۆ خاص و عام
دوازدەهەم یاسای ڕەوشتی بەرزە   هەر ڕەوشتی بەرز خۆشێ سەرئەرزە
ئەمر بە مەعرۆف ، نەهی لە مونکەر   بەرزتر ڕەوشتی بەرزی پێغەمبەر
سیازدەهەم‌زانست بۆمەردی هوشیار   لە ئیش‌وکاری بە سوود و بەکار
چواردە مل‌کەچێ بۆ خودا و ڕەهبەر   بۆ فەرمانداری گەورە و موعتەبەر
بۆ ڕاگرتنی ئیدارەی ئیسلام   لە فەرزی عەین و کیفایەی ئەحکام
پازدەهەم هێزە بەگوێرەی زەمان   بۆ پاراستنی خاکی نیشتمان
تا زیان نەگا بە سنووری خاك   لە شەڕ و گەڕی دوژمنی ناپاك
شازدە ئیدارەی ثەقافەی ئوممەت   بە عیلم‌و هونەر بە کەسب‌و صەنعەت
حەفدە ئیدارەی تەندروستێ عام   تا خەڵکێ نەمرن ناوادە و ناکام
هەژدە ئیدارەی ژیانی میللەت   ژیانی ڕەسا و بێ‌قەهر و ذیللەت
نۆزدە ئیدارەی ئەحکامی ئیسلام   بە عولەمای دین بۆ نەشری ئەحکام
ئەوەی وا لەناو کیتاب و سوننەت   خەڵکێ تێبگەن بە ڕۆی حەقیقەت
ئەوەی پەنهانە وا دەری‌بێنن   تا موسوڵمانان هیچ دانەمێنن
(اکملت لکم) فەرمودەی ڕۆن بێ   چۆن ئەبێ زانا حوکمی لێ ون بێ
یاسایەکی‌وا و مەجلیسێکی بەرز   پەشێوێ سا چۆن ڕۆئەکاتە ئەرز
مەگەر کۆمەڵێ خائینی دین سست   لەباتێ خودا بنە خودپەرست

★ ★ ★

توخوا بڕوانن بۆ ئەم بەندانە / کامەیان دژی هێزی ژیانە !
کامەیان بەشەر ئەباتەوە پاش / کامەیان دژە بۆ سەعی و تەلاش
کە ئەمەت زانی بزانە تانە / یا هی دوژمنە یا هی نەزانە
نە واتەی دوژمن نە واتەی نەزان / لای مەردی هوشیار ناخرێنە میزان

★ ★ ★

دوژمن تەفسیری وا ئەکاتەوە / کە دین پیاو لە ژین دوورئەخاتەوە
ئەگینا بەڕاست ئەم دینە ڕاسە / لە دواکەوتنی بەشەر هەراسە
دین قەت نایەوێ ئینسان نەزان بێ / دەرۆزەکەری بەر دەروازان بێ
نایەوێ سستی تەمەڵ و بێکار / بێپایە و مایەی چەرخی ڕۆژگار
دوورە لە گەلی گۆلی سەرسەرێ / گیرۆدەی هەوا و لە بەرزێ بەرێ
دین خاوەندەستی سەربەستی ئەوێ / خاوەنی هیوا و مەبەستی ئەوێ
یەکێکی ئەوێ وەك هەوری بەهار / گەوهەر هەڵڕێژێ لەسەر زەوێ‌وزار
صیددیقێ خۆ بێ و عومەرێ هەیبەت / عوثمانێ حەیا و حەیدەرێ هیممەت
ئەیوبێ مەشرەب صەلاحەددین بێ / بەرەو ڕۆی دوژمن هێرش و قین بێ
خاوەن غیرەت بێ و کەرامەت کۆکۆ / دڵی یەك تۆ بێ لەگەڵ من و تۆ

★ ★ ★

بەڵام فەرمانی خودا و پێغەمبەر / بێ فەرمانڕەوا چۆن ئەچێتە سەر
قورئان چی بکا لە تاقی مزگەوت / کابرا نایبینێ مەگەر بە هەڵکەوت
سوڵطەی تەشریعە قورئانی کەریم / تەنفیذی ئەوێ بە خودای عەظیم
چەند ساڵ لەمەکە فەخری ڕیسالەت / ئازاریان ئەدا ئەهلی جەهالەت
کە خودا بۆی کرد چوو بۆ مەدینە / هێزی پەیداکرد لەوێ ئەم دینە
ئەزانی چۆن بوو شەپۆلی ئایین / لە حیجازەوە گەیشتە لای چین
مەغریب و مەشریق پڕ بوو لە هەللا / بە ناوی خودا و بە (الله الله)
دین بە بێ دەوڵەت ناگا بە ئەنجام / کەس بە بێ توانا ناگا بە مەرام
هەڵەیە جیایی دەوڵەت لەگەڵ دین / دەوڵەت بەشێکە لە مەعنای ئایین
ئایین کە یاسای پیرۆزی عامە / بە هێزی دڵسۆز مایەی مەرامە
لە خودامان ئەوێ هێزی یەکێتی / بێ بە دەوای سستی و نوشوستی
ئەوسا تێئەگەی بە فەیضی سامی / ئایین ئەبێتە شەجەرەی (نامی)
بێخی لە ئەرزا و پۆپەی لەسەما / سێبەریش ئەکا بەسەر عالەما

گوڵی سێ‌وچوارەم
گوڵی سەبەب‌سازێ و پشت بە خوا بەستن

بـە بێ دوو شـاباڵ شـاباز نـافڕێ
بە بێ دوو پێی سـاغ ئینسان ناگەڕێ
بێ سـەبەب‌سازێ و بە بێ هێزی دڵ
ئینسـان بـە مەردێ ناگا بـە مەنزڵ

خوای تەعالا لە قورئانا فەرموویەتی :

وَعَلَى اللهِ فليتوكّلِ المُتَوَكّلُونَ .

واتە : با ئەوانەی ئەیانەوێ پشت بە کەسێ ببەستن ، پشت بـە خوا ببەسـتن .

هەروەها پێغەمبەریش ، درودی خوای لێ بێ ، فەرمویەتی :

اِذا أرادَ اللهُ شَيئاً هَيّأ أسبابَهُ .

واتە : خوا کە شتێکی ویست هۆیەکانی جێ‌بەجێ ئەکا .

ئادەمیزاد کە لـە ڕوداوەکانی جیهـان ورد ئەبێتەوە بـاش تێ‌ئەگا کەوا هەرشتێ بەتایبەتێ هۆیەکی هەیە و پێویستە لەسەر ئینسان کە ویستی شتێ بکا هەوڵ‌بدا بۆ بەجێ‌هێنانی هۆیەکانی . خوێندن دەرسی مامۆسـتای ئەوێ . پایەی بەرز لە دنیادا هەوڵ و تەقـالای پێویسـتە . باخدارێ و بێستان‌کارێ درەخت ناشتن و ئاودێرێ و پاسەوانێ ئەوێ . گەیشتن بە ماوا و مەنزڵ ڕێگە ڕۆیشتنی لازمە . زاڵ‌بون بەسەر دوژمنا ئامادەیی بۆ گیان بەخت‌کردن ئەوێ . ئادەمیزاد بەپێی دەسـتوبرد و چـالاکی لە سەبەب‌سـازیدا هەندێکیان لـە هەندێکی‌تریان پێش‌ئەکەون . لە لایەکی‌کەشەوە تەماشا ئەکەین گەلێ‌کەس هەن لە سەبەب‌سازیدا زۆر چالاك و بێ‌باکن و گەلێ حەولی‌وا ئەدەن تـا زۆر نزیك ئەبنەوە لە مەبەستەکەیان . کەچی لەولاوە بێ‌ئاگادارێ خۆیان شتێ پەیدا ئەبێ ئەو ئەسبابانە هەمـویان تێك‌ئەدا و لەئەنجاما ڕزگارێ و بـە مـەرام گەیشتن بۆ کەسێکی‌تر ئەبێ . ئەمەیش ئەوە نیشان ئەدا کـەوا هەرچەند حـەولی ئینسان پەیوەندی بە مەبەستەوە هەیە ، بەڵام بەڕاستێ ئیش لای خوایە و خودا بەپێی ئەو یاسا کە لە عیلمی خۆیایەتی مەبەستەکەی یا خواسـتەکەی جێ‌بەجێ ئەکا وەکو فـەرمویەتی : « وَاللهُ غـالِبٌ علَى اَمرِهِ ، ولكِنَّ اَكثَرَ النـاسِ لا يَعلَمونَ » . واتە : خوا زاڵە بەسەر هەرشتێکا کە خواستی خۆی لەسەری بێ ، بەڵام گەلێ‌کەس بەمە نازانن .

کەواتە پێویستە ئینسان هەمیشە هەوڵبدا و سەبەبسازی بکا چونکە یاسای خوا لە جیهاندا وایە ، بەڵام پێویستیشە ئینسان بایی نەبێ لە خۆی و هەر ڕۆی دڵی لە خودا بێ ، چونکە ئێمە نازانین ئاخۆ خوای تەعالا خواستی لەسەر خواستی ئێمەیە یا نە و ، بە بەراورد تێکەیشتوین کەوا هاتنەدی ئاواتی دڵ بە بێسەبەبسازی مەگەر بەدەگمەن ڕێبکەوێ .

پشت بە خوا بەستنیش مەعنای ئەوەیە لەگەڵ ئەوەشدا کەوا ئادەمیزاد ئەبێ بەپێی توانای خۆی تێبکۆشێ ، پێویستە باوەڕیشی وابێ کەوا بێجگە لەم ئەسبابانە کە ئێمە دەستیان پێوەئەگرین ، ئەسبابیتریش هەن کە وان لە عیلمی خوادا و ئەگەر خوا خواستی لەسەر ئیشەکەی ئێمە نەبێ چەند کۆسپ و گرێ ئەخاتەڕێی ئیشەکە . ئەگەر خواستیشی لەسەر ئیشەکەی ئێمە بێ گەلێ ئەسبابیوای بۆ ڕێکئەخا کە بە خەیاڵی ئێمەدا نەهاتوە .

لەسەر ئەساسی تێنەگەیشتن لە مەعنای قورئان و ئەخلاق و کردەوەی حەزرەت درۆدی خوای لێ بێ و ڕۆداوی دنیا ، هەندێکەس مەعنای پشت بە خوا بەستنیان وا لێکداوەتەوە کە ئینسان موبالاتێکی زۆر نەکا و هەرچۆنی بۆ هاتە پێشەوە ، بەئەندازەیەکی کەم نەبێ مەبەستی نەبێ و تەنها بەخوای خۆی پشت ببەستێ و هەر بەو پشت ئەستوور بێ کەوا ئەو ئیشەکەی بۆ ئەکا . ئەم بیرە هەڵەیە . ڕاستە خوا تەوانایە و ئەتوانێ هەمو شتێ بکا و هێزی بەسەر هەمو مومکینێك و بەسەر هەمو کائیناتا زاڵە ، بەڵام خوا خۆی یاسای هەوڵ و تەقەلای داناوە و ئەمری کردوە بە سەعیکردن و هەوڵدان و تێکۆشان و ڕاوێژکردن و خۆڕاگرتن . پێغەمبەر درۆدی خوای لێ بێ کە گەورەترینی بەندەگانی خوا و گەورەترینی ئەوانەیە کە پشتیان بە خوا ئەستوورە ، لە هەموکەس زیاتر حازر و ئامادە بوە بۆ ئیشکردن و هەوڵدان و فەرموویەتی : « اِلتَمِسُوا الرِّزْقَ فی خَبایَا الاَرْضِ » واتە : بگەڕێن بۆ ڕۆزی لە بنی زەویدا . مەبەست لە گەڕان بۆ ڕۆزی لە بنی زەویدا کشتوکاڵ کردن و کان دۆزینەوە و دەرهێنانی ئاوە لە بنی ئەرزدا . فەرموویشیەتی : « طَلَبُ الکَسْبِ الحَلالِ فَریضَةٌ » واتە : گەڕان بەدوای کاسبیی حەڵاڵدا فەرزە لەسەر هەمو موسوڵمانێك . هەروا فەرموویشیەتی : « بُورِكَ لأمَّتی فی بُکورِها » واتە : پیرۆزی و خێر دەسکەوتن و دەسکەوتی باش دانراوە بۆ ئوممەتی من لە حەولی بنەڕۆژانا ، یەعنی هەر لە سبەینێوە ئینسان ڕاست ببێتەوە و ئیشی خۆی ببینێ . هەروا فەرموویەتی : « اِنَّ اللهَ یُحِبُّ المُؤمِنَ المُحتَرِفَ » واتە : خوا موسوڵمانی پیشەوەر و کاسبکاری خۆشئەوێ . هەروا فەرموویەتی : « اِنَّ اللهَ یَکرَهُ الرَّجُلَ البَطّالَ » واتە : خوا خۆشی لە پیاوی بێکار و ئیش نەکەر نایەت . دیسانەوە فەرموویەتی : « الجالِبُ مَرزوقٌ والمُحتَکِرُ مَلعونٌ » . واتە : ئەوکەسانەی ڕۆزی ڕائەکێشن بۆ خۆیان و بۆ خەڵکی وڵات، خوا ڕۆزیان

ئەداتێ و ، ئەوانەش کە ئەیشارنەوە و نایفرۆشن بە خەڵك بۆئەوەی پاشان بـە گران بیفرۆشن بەر لەعنەتی خوا کەوتۆن . هەروەها فەرمۆیەتی : « اَلخَیلُ مَعلُوقٌ بِنَواصیها الخَیرُ » واتە : خێر و ڕۆژێ بەسراوە بە ناوچاوی وڵاخـی بەرزەوە . فەرمۆیشیەتی : « سافِروا تَصِحّوا » واتە :سەفەر بکەن و بە وڵاتدا بگەڕێن لەشتان ساغ ئەبێ . مەبەستی لەوەیە هەواگۆڕین هۆی تەندروستییە و گەڕان بە وڵاتاندا و تێگەیشتن لە ئەوزاعی عالەم عەقڵ و هۆشتان لە نەخۆشێ و بێهۆشێ و لە کەم و کورتێ و ناڕەسایێ ڕزگار ئەکا . هەروەها فەرمۆیشیەتی : « اَلکَیِّسُ مَـنْ دانَ نَفسَـهُ ، وَعَمِلَ لِما بَعْـدَ اَلمَوتِ ، والعاجِزُ مَنْ اَتبَعَ نَفسَـهُ هَواها وتَمَنّی عَلَیَ اللهِ الاَمـانی » . واتە : ئینسـانی زیرەك ئەوکەسەیە کە زاڵ بێ بەسەر نەفسی خۆیدا و ڕامی بکـا بۆ ڕێگەی پیرۆزێ و کردەوەی باش بکا بۆ کاتی پاش مردنی ، یـەعنی عیبادەتی خـوا بکا و خزمەتی داماوان و بێ‌کەسان و بێ‌دەستان بکا و بەگوێرەی توانای خێری نەبڕاوە بکا کە ئەمانە هەمۆ بۆ پاش مردن خێریان لێ ئـەبینێ . ئینسانی بێ‌کـەڵك و هیچ لێ نەهاتۆیش ئەوەیە نەفسی خۆی بەرەڵڵا بکا بەشوێن ئارەزوەکانیا و بـە بێ هۆ داوای بەجێ‌هێنانی دڵخواز بکا لە خوای تەعالا ، چونکە هەرچەند خوا ئەتوانێ بە بێ‌کردەوە هەمۆ پایەیەك بدا بە ئینسـان ، بەڵام واناکا ، بەپێی کردەوە بەرهەم بە هەرکەس ئەدا . ئەمەش دادپەروەرێ ڕاستەقینەیە .

ئەم حـەدیث و فەرمۆدە بەرزانەی باســمان کردن ، هەمۆ وائـەگەیەنن کەوا پێویستە ئینسـان بۆ ژین و دینی خۆی هەمیشە لە هەوڵ و تەقەلادا بێ و هەوڵەکەی ڕاساڵانە بێ و بە خۆپەرستێ نەبێ و سۆدی خۆی لە زیانی خەڵکدا داوا نەکا و قەت کاری ژین و دینی خۆی بەرەڵڵا نەکا تا ئەمرێ . هـەر لەسەر بناغەی سەبەب‌سازییە پێغەمبەر سەلامی خوای لێ بێ فەرمۆیەتی : « فِرَّ مِنَ المَجذومِ فِرارَكَ مِنَ الاَسَدِ » واتە : هەڵبێ لە ئینسانی گول وەك چۆن لە شێر هەڵدێی، چونکە هەرچەند نەخۆشێ بەدەستی خوا خۆیەتی و هەر خۆیشی شیفای دەرد ئەنێرێ ، بەڵام خوا خۆی هەندێ شتی کردوە بە هـۆ بۆ هەندێ شت و ، ئەبێ ئادەمیزاد ئەوەندی بۆی‌بکرێ خۆی بپارێزێ و پـارێز شـتێکی بەسۆدە وەکو مەشهۆرە کە ئەڵێن خۆپاراستن لە نەخۆش‌کەوتن بۆئەوەی ئینسان نەخۆش‌نەکەوێ گەلێ باشترە لەوە کە لەپاش نەخۆش‌کەوتن و تۆش‌بۆن تیمار و دەرمانی خۆی بکا و بەوجۆرە خۆی چاك‌بکاتەوە . هـەروەها مەشـهۆرە کەوا سەرەتای دوکتۆرێ خۆپاراستنە لە نەخۆش‌کەوتن ، یاخـود خۆپاراستن لـە نەخۆش‌کەوتـن باشـترین دوکتۆرێکـــە . هەندێ‌کـەس خوا لاشـەکەی‌وا دروست‌کردۆن لە نەخۆشی‌ترەوە تۆشـی نەخۆشـێ ئەبـن . بەڵام هەنـدێ ئادەمیزادیش هەن (مەناعە)یان هەیە واتە خۆیان ئەگرن و بە هاوڕێیەتێ نەخۆش نەخۆش نـاکەون . هەرچـۆن بێ لە هەمـۆ حـاڵێکدا بنیـادەم پـارێز بکا لە نزیك‌کەوتنەوە لە نەخۆش و خۆی بپارێزێ ئەوە چاکترە .

ئەگەر ئەڵێیت پێغەمبەر درودی خـوای لێ بێ فەرموێەتی : « لا عَدْوی فی الاسلامِ» واتە : دینی ئیسلام باوەڕی بەوە نیە کە کەسێك لە کەسێکیترەوە تۆشی نەخۆشێ ئەبێ ، ئەی ئەمە چۆنە ؟ لە وەڵامدا ئەڵێین : زانـایانی حەدیث فەرموێانە ئەم حەدیثە بۆ وەڵام دانەوەی ئەوکەسانە وتراوە کـە باوەڕیان وابوە بێ‌گومان بنیادەم لە نەخۆشەوە نەخۆشێ وەرئەگرێ و تۆش‌ئەبێ و ئەمە هەمیشە وایە . جا پێغەمبەر سەلامی خوای لێ بێ فەرموێەتی وا نیە ، ساغێ و ناساغێ بە ئیرادەی خوایە ، ئەگەر ویستی هەندێ‌کەس لە هەندێ کەسـیترەوە تۆشی نەخۆشێ ئەبن و ئەگەر نەشیویست ئەوە هیچ ، چونکە بە بـەراورد دەرکەوتوە وەك چۆن هەندێ‌کەس لە هەندێ‌کەسی‌ترەوە تۆشی نەخۆشێ بوون ، هەندێ کەسی‌تریش بووە ماوەیەکی دۆر و درێـژ لەگەڵ نەخۆشـدا ژیاون و لەگـەڵ ئەوەشدا تۆشی نەخۆشێ نەبوون لێیانەوە . کەواتە پارێزکردن چاکە و پێویستە بەڵام باوەڕ بەوە کە بێ‌گومان هەمیشە نەخۆشێ لە یەکێکەوە ئەچێ بۆ یەکێکی‌تر ئەوەیش هەڵەیە .

ئەگێڕنەوە کەوا خەلیفەی دۆهەم عومەری کوڕی خەططاب خوای لێ ڕازێ بێ لەو سەفەرەیدا کە بۆ شام ئەچۆ بیستی نەخۆشێ تاعۆن لە شام داکەوتوە . ئەویش ڕاوێژی‌کرد بە هاوڕێکانی کەوا چێ‌بکەن باشە و لەم‌بارەوە پێغەمبەر چێ فەرموە ؟ یەکێ لە هاوڕێکانی وتی لە پێغەمبەرم بیستوە فەرموێەتی کە بیستتان تاعۆن لە وڵاتێکا داکەوتوە و ئێوە لەوکاتەدا لـەو وڵاتەدا بـۆن لێی دەرمەچن و ئەگەر لە وڵاتێکی‌تر بۆن مەچن بۆ ئەو وڵاتە . حەزرەتی عومەر بـەم فەرمۆدەی پێغەمبەرە زۆر شادمان بۆ و بڕیـاری‌دا بگەڕێتەوە بـۆ مەدینەی مونەووەرە . ئەبۆ عوبەیدەی کوڕی جەڕڕاح پرسێ : عومەر ! ئەوە لە قەزا و قەدەری خـوا ڕائەکەی ؟ حەزرەتی عومەریش وەڵامی دایەوە وتی : خۆزگـە ، ئەبۆعوبەیدە ، یەکێکی‌تر ئەم قسەیەی تۆی بکردایە . سەیرە،بۆچی ئەگەر لەم قەزایە دەربچین، لە قەزا و قەدەری‌تری خوا ڕزگار ئەبین ؟ ئێمە هەمیشە لەژێر قەزای خوادایِن و ڕاکردن لە قەزاوقەدەر موکین نیە ، بەڵام ئەمە ڕێ و شوێنێکە پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ بۆی داناوین بۆ پارێزکردن بەپێی دەسەڵات و دەست ڕۆیشتن .

لەم فەرمۆدەی حەزرەتی عومەرەوە گەلێ ڕاسـتێ دەرئەکەوێ ، یەعنی هەرچەند ئەوەی لە زانستی خوادا ڕابوردبێ پێویستە وابێ ، بەڵام ئێمـە بەو عیلمی خودایە نازانین و مادەم کە عەقڵ و هۆشمان هەیە و سۆد و زیان لەیەك جوێ ئەکەینەوە و فەرقی ژار ئەخەین لە خواردەمەنێ باش ، پێویسـتی عەقڵە کە لە ژارەکە لادەین و خواردەمەنییە باشەکە بخۆین ، ئەگەرچێ بە خواردنی ئەم خواردەمەنییە باشەیش بمرین .

بۆ ڕۆن‌کردنەوەی ئەم باسە بە پێویستی ئەزانـین بڵێین خـوای تەعالا ئەم عالەمەی دروست‌کردوە و هەر ئیشێکی بەستوە بە هۆیەکی تایبەتییەوە و ئەمەی

کردوه بە قانونی جیهان . هەندێ شت هۆیە بۆ هوشیاریێ ، یا تەندروستیێ ، یا دارایی ، یا شان و پایە ، یا دڵ ڕوناکیێ و هەندێ شتیش بەپێچەوانەی ئەمەوە .

ئەم قانونە لای هوشیاران شتێکی ئاشکرا و دیارییە و لادان لێی نەفامیێ و گومڕاهییە . (بناء علیه) ئەوکەسەی ئەیەوێ تەندروستیێ هەبێ ئەبێ خواردن و هاتوچۆ و بیرکردنــەوە و حەســانەوەی لــەگەڵ مەبەستەکەیدا بگونجێ . لای هەموومان ئاشکرا و دیارییە کەوا نابێ لەم سنورە لابدەین . ئیتر ئاگامان لەوە نیە کە عیلمی خوا چۆن ڕابوردوە و لەوکاتەدا کە ئێمە تەندروستیێ خۆمان ڕائەگرین ئەو مارێ ئەنێرێ بدا پێمانەوە یا کابرایەکی زۆردار ئەنێرێ بمانکوژێ ، یــاخود ئێمە خۆمان بەدەسەنقەست یا بە هەڵە ژەهرێك ئەخۆینەوە و ئــەو دوکتۆرێك ئەگەیەنێتە فریا و لە مردن ڕزگارمان ئەکا . .

بڕۆینەوە بۆ بابەتی قەزا و قەدەر . مەشهورە قەزا و قەدەری موعەللەق هەیە کە بەسراوە بە هەندێ ئەسبابەوە و ، قەزا و قەدەری موبرەمیش هەیە کــە قەطعییە و گۆڕانی نیە . لەگەڵ ئەوەشدا بەپێی عیلمی شامیلی خوا ، ئەوەی لــە عیلمیا ڕابوردوە ببێ ، ئەبێ ببێ و ئەوەی ڕابوردوە نەبێ ، ئەبێ نــەبێ . کەواتە مەعنای موعەللەق چیە ؟

ڕاستیێ ئەم مەسئەلەیە ئەوەیە کەوا لە عیلمی خوادا تەردید و دوودڵیێ و ئەبێ و نابێ نیە . بەڵکو مەسئەلە بڕاوەتەوە وەك ئەڵێن (جَفَّ الْقَلَمُ) . بەڵام ئەوەی لە عیلمی خوادا ڕابوردوە کەوا ئەبێ ، لــە عیلمیشـــیدا ڕابوردوە کەوا سەبەبەکەی بەهۆی کەسێکەوە دێتەجێ . ئەوەش کە لە عیلمی خوادا ڕابوردوە نابێ ، هەروا لە عیلمیشیا ڕابوردوە کە سەبەبەکەی نایەتەجێ . نیظامی بون و نەبونیش بۆ ئێمەی دەرخستوە . کەواتە ئەنجام کە بون یا نەبونی موسەببەبەکەیە ، بە خەریكبون یا خەریكنەبونی ئێمە بە سەبەبەوە دەرئەکەوێ . قەزا و قەدەری موعەللەق لە بابەتی شتی عادەتییە و مەحوکردنەوە یا هێشتنەوەشی لە بابەتی هۆ ڕێکخستن یا هۆ ڕێكنەخستنە ، نەك لە بابەتی گۆڕانی عیلمی خودا ، چونکە عیلم بە قەطعیێ ناگۆڕێ و گۆڕانی مەحاڵە .

هەندێ لە زانایان وتویانە ئــەوەی قەزاوقەدەری موعەللەق بێ لــە (لوح المحفوظ)دا نوسراوە و هەر ئەمجۆرەیە کە بە دوعا و پاڕانەوە یا بە صەدەقە و خێرات یا بە دوکتۆر و دەرمان یا بە پەنابردنە بەر پیاوی خاوەن شان جێبەجێ ئەبێ . جا خواناسەکان خوا ئاگاداریان ئەکــا کەوا ئــەم قەزایــە بەسراوە بــە دوعایەکەوە یا بە دوکتۆرێکەوە و لەسەر ئەو ئەساسە هەوڵئەدرێ و هۆیەکەی جێبەجێ ئەکرێ و لە عەینی حاڵدا لای خوا مەعلومە کە هۆیەکــەی دێتەجێ ، بۆیە ئەو شتە ئەبێ .

بەکورتی پێویستە ئەم مەتڵەبانە بزانرێن : یەکەم : خودای تەعالا نیظامێکی داناوە پێویستە کەوا ئینسان لەسەر بناغەی ئەو نیظامە بجوڵێتەوە . دوهەم : ئێمە ئاگامان لە عیلمی خوا نیە ، بەس بەسراوین بە نیظامەوە و لەسەر نیظام ئەڕۆین . سێهەم : هەرچی لە عیلمی خوادا ڕابوردوە هەروا ئەبێ . بەڵام ئەمانە ئەغلەب وایە بەسراون بەو ئەسبابانەوە کە ئێمە ئەیانکەین و ئەنجام ئەوەیە بەپێی عیلمی خوا هەمو شتێ بڕاوەتەوە .

وتمان سەبەب سازی و پشت بەخوا بەستن پێویستی ژین و دینی ئینسانە . سەبەب سازی و پشت بە میهرەبانی خوا بەستن ، واتە هۆ ڕێکخستن بۆ ئەو ئیشەی کە مەبەستمانە و لە هەمان کاتیشدا دڵ ئەستوری بە یارمەتی خوای تەعالا ، هەم واجبی ئاینی و هەم پێویستی ژیانیشە . ئەگەر بە جارێ یا دو جاریش ئەو مەبەستەمان بۆ جێبەجێ نەبو ، مادەم مەبەستەکە مەبەستێکی وا بێ ڕێی عەقلی تێبچێ ، پێویستە لێی سارد نەبینەوە و تێبکۆشین بەڵکو ئەمڕۆ بێ یا سبەینێ بێ جێبەجێ ببێ بۆمان . ئێمە تەماشا ئەکەین مێروڵە بەو زەعیفی و بێدەسەڵاتییەوە کە هەیە شتێ وا هەڵئەگرێ لە خۆی گەورەترە . چەند جار ئەو شتەی لێ ئەکەوێ و تلئەبێتەوە و خۆیشی لەگەڵیدا تل ئەبێتەوە ، لەگەڵ ئەوەیشدا ئەو هەر دەست بەردار نابێ تا بە هەر جۆرێ بێ ئەیگەیەنێتە شارەکەی خۆی .

ئەوەندە پێویستە ئەو ئیشە لەوانە نەبێ بەپێی یاسای عادەت مەحاڵ بێ یا نزیك لە مەحاڵ بێ ، چونکە خۆماندوکردن بە شتێکی واوە کە بە عەقل دیار بێ مەحاڵە ، کاری ئینسانی فامیدە نیە . ئەبێ کە دەستیشمان کرد بە هەوڵدان بۆ شتێ لەو ڕێگاوە بڕۆین کە بەئاسانی بمانگەیەنێتە مەبەستەکەمان . خوای گەورە فەرموێەتی : « وَأتوا البُيوتَ مِنْ أبوابِها » واتە : لە دەرگاوە بچنە ماڵەوە . مەبەستی لەوەیە هەرشتێ ئوسوڵ و نیظامێکی هەیە و ئینسان کە ویستی شتێ بکا ئەبێ بەپێی یاسای تایبەتی ئەو شتە خۆی بیکا . نە لە زەوی شۆردا تۆو ئەوەشێنرێ و نە لە دێمە خاکا مەرەزە ئەکرێ .

لە جوملەی بە ڕۆی ئیشەوە چون بە ئوسوڵی عادەتی ئەمە کە ئەگەر ئینسان کەوتە ڕۆژێکەوە حەق لەو ڕۆژەدا گوم بوبو و یارمەتیدەری حەق کەم بو ، ئینسان بێواسیطە بۆ لای گەورەی وەخت ڕونەکاتە بارەگای ئەو گەورەیە ، چونکە ئەو جۆرە پیاوە گەورانە وەك شێر وان و خزمەتکارەکانیان وەك شێرەوان و دیارە شێرەوانیش ئەزانێ چۆن خواردەمەنی ئەدا بە شێر . هەروا ئینسانی غەریب و ناشارەزا لە شار و بازاڕدا مامەڵە نەکا مەگەر کابرایەکی چاوکراوە بێ یا چاوکراوەیەکی لەگەڵدا بێ . هەروا کەسێك مەسەلا بیەوێ ژنێ بێنێ ، تا چەند هاودەمێك لەگەڵ خۆی نەبا نەچێ بۆ داوا کردنی . ئەگەر ئەشتزانێ

هەندێ کەس بەهۆی دیاریێ بۆ بردنەوە نەبێ تەفاهومیان لەگەڵ ناکرێ ، بێ‌دیاریێ نەچێ بۆلایان . بەلام ئەمە بۆ کاتێکە کەوا مەبەستەکەت حەلاڵ بێ و بە شەرع ڕەوا بێ بۆئەوەی دیارییەکەت نەبێ بە بەرتیل و نەبێ بە تاوان بۆ تۆیش و بۆ ئەوانیش .

بەم‌بۆنەیەوە لە جێی خۆیایەتی بڵێین کەوا دیاریێ‌بردن یەکێکە لە هۆیەکانی زیادبۆنی دۆستیێ لەنێوان برادەرانا . بۆیەش پێغەمبەر درۆدی خوای لێ بێ فەرمۆیەتی : « تَهادَوا تَحابُوا » واتە : دیاریێ بۆ یەکتریێ بەرن بۆئەوە خۆشەویستیێ لەنێوانتاندا زیاد بکات. بۆیە سونەتیشە کە ئینسان لە سەفەرێك گەڕایەوە ئەوەندەی پێی‌بکرێ دیاریێ لەگەڵ خۆی بێنێ بۆ ماڵ و منالەکانی تا دڵیان خۆش ببێ .

ڕۆڵەی عەزیزی دڵ هوشیارەکەم !   گوڵی بۆن‌خۆشی ناو گوڵزارەکەم !
دۆ باڵی ئەوێ ئینسانی بزان   یەکێ ئاشکرا و یەکێکی پەنهان
یەکەم ئەسبابە و وەسیلەی عادیێ   پێویستە بۆ تۆ بە ئیعتیادیێ
دۆهەم باڵێکە شێوە مەعنەویێ   پشت‌بەستن بە خوای عەزیز و قەویێ
هەردۆ مەطلۆبن بە نەصصی کیتاب   بۆ پەیوەندانی ئەشیا بە ئەسباب
یەکەم لەپێشا حازر بەدەستە   ئەمەیش بەگوێرەی هێزی مەبەستە
خُذوا الاشیاءَ باسبابِها   واتوا البُیوتَ مِنْ ابوابِها

★ ★ ★

کاتێ ئیشێکت کەوتە لای گەورە   مەعلۆمە گەورەیش بەگوێرەی دەورە
کەسێ نزیکە بەو بارەگایە   پێویستە بۆ تۆ بێتە سەرکایە
ئەوەی بە ساڵێ بۆ تۆ ناکرێ   بەو بە سەعاتێ جێ‌بەجێ ئەکرێ
یا بە لەحظەیێ وەك بەرقی بەصەر   جێ‌بەجێ ئەبێ بە بێ دەردی سەر
نەکەی بە بێ‌کەس بچیتە دەربار   تەوقیفت ئەکەن سەرەڕای ئازار
هەروا دەست و پێ لەبۆ خانەدان   وەکو کلیلن بۆ قوفڵی یەغدان
ئەوەی ئەیەوێ گەورە بیەوێ   لەگەڵ ئاشنای ئەبێ ڕێکەوێ

★ ★ ★

بۆ ئەم ئیشانە بردنی دیاریێ   وەك دەرمان وایە بۆ دەردی کاریێ
بەلام وریا بە نەبێ بە بەرتیل   حەلاڵ حەرام‌کا و حەرامیش تەحلیل
هەروەها دیاریێ هۆیە بۆ ئولفەت   بۆ جەلبی ڕەضا و بۆ دەفعی کولفەت
ئەتەوێ ببێ بە ئەمۆستیلە   بۆ پەنجەی برا و دۆست و قەبیلە
هەرکەس بەقەد خۆی نرخی بزانە   خامە ، ئاوریشمە ، چیتە ، کەتانە
ئەمانە هەمۆ دیاریێ دەمەن   وەها ڕەفیقان زۆر خاتر جەمن

که چۆی بۆ دیدەن بێجگە لەمانە / با دیاریت پێ بێ خۆشێ دڵیانە
دیارێ ئولفەتە بۆ ماڵ و منداڵ / لە خواردەمەنێ بەپێی وادەی ساڵ
لە زۆر و لە کەم لە تۆخ و لە کاڵ / یا تۆزێ نوقوڵ بۆ دەستی مناڵ
بە مشتێ مێوژ ماڵی ساڵی نۆ / منالان ئەبن بە پەروانەی تۆ
کە لە سەفەرێ چۆیتەوە بۆ ماڵ / دیارێ هەڵبگرە بۆ ماڵ و مناڵ
وەهایە دەرسە بەرزەکەی حەزرەت / بۆ دامەزرانی بینای مەحەببەت
حەڵوایێکی دەم یا ماڵێکی کەم / چاترە لە صەد هاشە و هۆشەی دەم

★ ★ ★

زیاتر لەمانە پێویستە ئینسان / پشتی ببەستێ بە ذاتی یەزدان
تەوەککول هێزی دڵ و ئەژنۆیە / وەك پشتیوانی ئەستوری تۆیە
بەڵام حاڵێ بە ئەی نوری چاوم / ڕۆناکێ دڵ و هێزی هەناوم
تەوککول نەکەی بە هۆ بۆ زیان / بیکەی بە باری ناباری سەرشان
بەتاڵ داکەوێ بە خەیاڵی خاو / بێ بە تانەی تاریکێ سەرچاو
بە مەحضی هەوا و داوای تەوەککول / ببێ بە داری بێبەر و تۆکڵ
تەوەککول وایە بە ئەمری ئایین / پاش تێکۆشین بێ لەبۆ ژین و دین
ئەوەی کە خودا داوای کردوە / لە بیروباوەڕ یا لە کردەوە
بە ئەندازەی خۆی بۆی تێبکۆشێ / بە صەبر و ئارام بە شەوق و خۆشێ
تەوەککولیشت بە خودا وابێ / کە بێ خواستی ئەو هیچ شتێ نابێ
هەرگیز دەرمەچن لە ڕێی عەقڵی ورد / دین لەگەڵ عەقڵە لەسەر بەراورد
وەهای فەرموە مەولەوێ سەربەرز / خاوەنی شیعر و ئەدەبی صەد تەرز
حەرەکەت کە بۆ بەرەکەت دێنێ / بەرکەت دیسان حەرەکەت دێنێ
بەڵام بە هێزی خۆت مەغرور نەبێ / لە ئیعتیمادی خودا دور نەبێ
خودا موشکیلەت بۆ ئاسان ئەکا / بۆ ڕێگەی ڕاستت پاڵەوان ئەکا
هێزی وەسیلەی وات ئەخاتە پاڵ / هەرگیز نەتدیوە بە خەو یا خەیاڵ
ئەو بۆتئەنێرێ شوعور و ئیدراك / بارمەتیت ئەدا بۆ کردەوەی چاك
ئەمەیە دەرسی (نامێ) لەم باسە / بۆ پیر و بۆ جوان باسێکی خاسە

گوڵی سێ‌وپێنجەم ـ گوڵی ئیقتیصاد (میانەکارێ)

ئەگەر طالیبی بۆ بەختیارێ
بژێ بە شێوەی میانەکارێ
نە دەس‌بەگەردن ، نە بڵاوێ‌وا
کیسەکەت بدڕێ بە هێزی هەوا

خوای تەعالا فەرمویەتی :

وَلا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلى عُنُقِكَ وَلا تَبْسُطْها كُلَّ الْبَسْطِ ، فَتَقْعُدَ مَلُوماً مَحْسُوراً

واتە : نە دەستت بگرەوە لـە پارە خەرجکردن وەك دەسـتی شـکاو کە کرابێتە مل و ، نە بەتەواویش بیکەرەوە ، تا بە لۆمەکراوێ و داخ بۆ خوراوێ دانیشی .

میانەکارێ یاخـود دەست پێوە گرتـن شتێکی زۆر بەسوودە بـۆ ژیانی ئادەمیزاد چ تـاك و چ کۆمـەڵ . ئیقتیصـادی ڕێكوپێك ئینسـانی وریـا و تێکەیشتوی ئەوێ و تا ڕۆەکانی مەسرەف کردن گوشادتر بن ئەرکەکە گرانتر و قورستر ئەبێ و بۆیەشـە دەوڵەتانی جیهـان بـۆ کاروباری مەسـرەف کردن وەزارەتی ئیقتیصـاد دائەنێن . بەر لە هەرچێ لە مەسـرەف کردندا دۆ شت پێویستە . یەکـەم ئەوە کە خەرج بەگوێـرەی داهات بێ . دۆهـەم ئینسانی مەسرەفکەر دەست وا بکاتەوە تەماشـای هاوشانی خۆی بکا و بۆ بەرزتر لە خۆی نەڕوانێ . هەرکەس خاوەن ئیقتیصـاد و دەست پێوەگرتۆ بێ شان و حورمەتی ئەپارێزرێ و لەناو خێزانی خۆیشیا بە ئوسوڵێکیوا ئەڕوا بەڕێوە کە بتوانن بە خۆشێ بژین . لەسەر ئەم ئەساسەیە پێغەمبەر درۆدی خوای لێ بێ فەرمۆیەتی : « الاِقتِـصادُ نِصفُ المَعیشَـةِ » . واتە : میانەکارێ نیوەی گوزەرانە . مەبەستی ئەوەیە ئەوەی میانەکار و دەست پێوەگرتۆ بێ بەشێ لە خەرجی بۆ ئەگەڕێتەوە و تێناکـەوێ . هەروەها فەرمۆیەتی : « لا عالَ مَنِ اقتَصَدَ » واتە : ئەوەی دەست پێوە بگرێ لات ناکەوێ .

دەست پێـوەگرتن لە هەمۆ شـتێکا پێویستە . بەتایبەتێ یەکـەم : لە خۆماندۆکردنا بـۆ ئیشوکار ، چونـکە ئەگەر ئینسان زیاد بـڕوا بـڕوا دەوامناکا و نەخۆشئەکەوێ . مەسەلەیەکی مەشهۆرە : مۆم لە هەردۆ سـەرەوە داناگیرسێ . دۆهەم : لە طاعەت و عیبادەتدا . پێغەمبەر درۆدی خوای لێ بێ فەرمۆیەتی : « سَدِّدوا وَقـارِبوا » واتە : عیبـادەت بـە باشێ جێبەجێ بکەن و خۆتـان نزیكبکەنەوە لـە تەواو کردنی ، بەومەعنا کە ئێوە ناتوانن هەمـۆ صیفاتەکانی عیبادەت بەجێبێنن ، بەڵام ئەتوانن نزیكبنەوە لە پایەی ڕەسـایێ . هەروەها فەرمۆیەتی «اِنَّ الدِّینَ یُسْرٌ وَلَنْ یُشادَّ اَحَدٌ هذا الدِّینَ اِلاّ غَلَبَهُ» واتە : ئایین پەرستێ لەسەر ئاسانێ دامەزراوە و خودا داوای پایەیگرانی تیادا نەکردوە . کەواتە ئێوەیش لەسەر میانەکارێ بڕۆن چونکە قەت ڕێناکەوێ یەکێ بەرابەرکێ لەگەڵ دیندا بکا و بیەوێ هەمۆ نەوعێکی جێبەجێ بکا و هەرکەس بیەوێ شتیوا بکا لەئەنجامدا پەکیئەکەوێ و دەرەقەت نایەت و دین بەسەریا زاڵ ئەبێ .

هەروەها زیـادەڕەوێ لـە مەدح و تەعریفکردنی پێشەوایانی دینیشدا ئەکێشێتەوە بۆ بیروباوەڕی ناڕەوا و ناپەسەند وەکو حەزرەت سەلامی خوای لێ بێ فەرمۆیەتی : « لاتطرونی کَما اَطـرَتِ النَّصاری فی نَبیِّهِم » واتە :

زیادەڕەویی مەکەن لە باسکردنی پایە و شانی منا وەکو گاورەکان زیادەڕەویان کرد لە شانی پێغەمبەرەکەیاندا کە حەزرەتی عیسایە و بڕیاریاندا کەوا ـ پەنا بەخودا ـ حەزرەتی عیسا کوڕی خوایە . کەواتە زۆر پێویستە ئینسان لە شانی هەر پیاوێکی ڕۆحانی و پایەبڵندا میانەکار بێ و زیادەڕەویی نەکا تا نەکێشێتەوە بۆ بیروباوەڕی خراپ و ناڕەوا بەتایبەتی کە عەوام و ڕەشەخەڵك بەمهۆیەوە زۆریان سەریان لێشێواوە .

هەرچی کە ئینسان زیادەڕەویی تیا بکا وەك دوین و نوستن و خواردن و ئامۆژگاریکردنی خەڵك ، ئەنجامەکەی خراپ ئەبێ ، بەتایبەتی پێویستە ئامۆژگاریی لە هەلا بێ و ئینسان ئەوەندە بدوێ کە گوێگرەکان ماندوو نەکا ، ئەگینا ئەبێ بە گوناه بەئەستۆیەوە . هەروا لە صەدەقەیشدا میانەکاریی پێویستە . ئەگێڕنەوە سەعدی کوڕی مەعاذ خوای لێ ڕازی بێ ویستی وەصیەت بکا بە ماڵێکی زۆر بۆ خێر و خێرات ، بەڵام حەزرەت ڕێگای نەدا و فەرمووی ئەگەر دارایی بەجێبێڵی بۆ منالەکانت بەڕەسایی و خۆشی بژین چاترە لەوە کە داوای شت لە خەڵك بکەن ، واتە با خێراتەکەت ئەوەندە بێ بەشی منالەکانیشت بە ڕەسایی بمێنێتەوە .

بچینەوە سەر مەسەلەی دەست پێوەگرتن و میانەکاریی لە ماڵ و دارایی ئینسان خۆیدا .

وەك وتمان دەست پێوەگرتن بۆ ئینسان زۆر پێویست و بەسوودە ، چونکە ئینسان بە ئارەزووبازیی تێر نابێ و کاتێ عادەتی گرت بە مەصرەفی زۆرەوە ئیتر دەستبەردار نابێ و تا بدا بە دەمی نەفسیەوە نەفسی سەرکێشتر ئەبێ . کەواتە پێویستە ئینسان دڵخوازی خۆی بکا بە دوو بەشەوە ، بەشێکی بداتێ و بەشەکەیتری ڕابگرێ بۆ ڕۆژی تەنگانە . ئەم شێوە وەك سوودی هەیە لە مانەوەی ماڵەکەیدا ، سوودێکیتریشی هەیە کە خۆی و ئەفرادی عائیلەکەی خۆ بە ئیقتیصادکردن و دەست پێوەگرتنەوە ئەگرن و هەڵپەیان کەم ئەبێتەوە و لە ڕۆژی ڕەشدا بەئاسانی ئەژین . سوودی دووهەمی دەستپێوەگرتن ئەوەیە ئەوکەسەی دەست پێوەبگرێ قەدری نان و نیعمەتی لائەمێنێ و قابیلە لەسەر نیعمەت سوپاسی خوا بکا ، بەڵام ئەوانەی بە ئارەزووبازیی ڕائەبوێرن نەفسیان ڕۆئەکاتە سەرکێشی و سوپاسی نیعمەت فەرامۆش ئەکەن .

دەست پێوەگرتن وەك بۆ گەدا پێویستە ، بۆ دارا و خوا پێداویش هەروایە بە چەند دەلیل . یەکەم : بەراورد کراوە کەوا قەت ئارەزووی نەفس تەواو نابێ و گومانی تێرکردنی نەفس بە شت پێدانی زۆر وەکو گومانی ڕاوەستانی خوێنی دەماری زامارە بەوە کە زامەکەی گەورەتر بکرێ ، هەروەك ئەوە مومکین نیە ، هەروا بەعادەت مومکین نیە نەفسی ئینسان بەهۆی

ئارەزۆبازییەوە تێر ببێ . دۆهەم : کاتێ نەفس ڕاهات بە ڕابواردنەوە حاڵیوای لێدێ ژیانی لێ تاڵ ئەبێ و بەهۆی ئەوەوە کـە شتێك لــە دڵخوازەکانی نەهاتە بەردەست ، نەفسی ئـەتۆرێ و ئەبێ بەهــۆی زویرکردنی خێزان و هاوڕێ و ماڵ و منالی خۆی . سێهەم : هەرکاتێ شتێ لەوانەی کە داوای کردۆن حازر نەبۆ دەستئەکا بــە ناسوپاسێ و بەپێی بەراورد هەرکەسێ یا هــەر کۆمەڵێ دەستیان کرد بە ناسوپاسێ نانیان ئەبڕێ و ئەو نیعمەتەیان نامێنێ . چوارەم : ئەو خێزانەی فێری ئارەزۆبازێ بۆبێ لەکاتی لێقەومانا ناژێ و دنیای لێ تاریك دادێ تا مەحو ئەبێتەوە . لەسەر ئەم ئەساسەیە پێغەمبەر درۆدی خوای لێ بێ فەرمۆیەتی : « اِخْشَوْشِنُوا فَاِنَّ التَّرَفَ يُزِيلُ النِّعَمَ » واتە : فێری ژیانی زبر ببن ، چونکە ڕابواردنی بێئەندازە خۆشێ لە نیعمەت هەڵئەگرێ ، چونکە نرخی خواردەمەنێ خۆشتان لا ناهێڵێ و نیعمەتەکەتان لا بێقەدر ئەکا و خوایش لەبەر ناسوپاسێ و کوفری نیعمەت نانەکەتان ئەبڕێ .

ڕۆڵەی هوشــیارم دنیــا دەریایــە　　هــەزاران مــاری مەینــەتی تیایــە
مــاوەی ژینی تــۆ گەلێ ئەگــۆڕێ　　بە خۆش و ناخۆش زۆر هەڵئەسۆڕێ
نیــوەی ڕۆنــاکە و نیــوەی تاریــکە　　ڕێی شەو پانیش بێ هێشتا باریکە
گەردۆن لە چەرخــا گەلــێ چالاکــە　　تــاوێ تاریــکە و تــاوێ ڕۆنــاکە
لە ڕۆناکیــدا فەرزە هــەوڵ و دەو　　لەبۆ فانــۆزێ هەڵیکەی بــە شەو
چۆن ئەبێ پایز وێنەی سەرمەستان　　فەرامۆش بــکەی ئاڵــۆزێ زستان
ئەوەی غەمنەخوا بــۆ ژینی سبەی　　بە دانی حەسرەت ئەگەزێ پەنجەی

★ ★ ★

ژیان وەکــۆ ڕێی ســەفەری دۆرە　　خەرجێ لەبۆ ڕێ حەتمــێ و زەرۆرە
خۆت بایێمەکە بەهۆی خزمو خوێش　　تا لە داخی خوێش نەبێ بە دەروێش
ئەو نانەی ئەمڕۆ کەوا لەناو تەشت　　پێویستتە سبەی کەئەڕۆی بۆ دەشت
ئەو پــارەی ئیمــڕۆ لە کیســەدایە　　هەندێکی لادە ، ڕۆژیکــەش دایە
پارەی سپێ تۆ لەبــۆ ڕۆژی ڕەش　　وەك خوێن وەهایە بۆ دەماری لــەش
بە چێشــتێ ئەمڕۆ سکت نەیــەشێ　　ســبەی لەبرســا ســکت نایــەشێ
ڕۆژی قاتەســاڵ نەفسی نەفسییە　　هەرکەس ئــەڕوانێ وەك تۆ برسییە
ئاگات لە خۆت بێ لــەکاتی خۆشێ　　دەرمان هەڵبــگرە لەبۆ نەخۆشــێ

★ ★ ★

پانایێ دنیــا هــەر تــەپ و تــۆزە　　بۆ هەرکوێ ئەڕۆی هەر شەڕە هۆزە
لەکــاتی غــەوغا ببــێ بە میــوان　　کێ بــێ تۆ ببــا بۆ ژۆری دیــوان
بەکوردێ ژیــان وێنــەی ڕەزمــگا　　پــڕە لە هەڵــلا و ئاشــۆب و هــەرا

ئادەم بە بێ چەك دۆرە لە ویژدان هەستێ دەرپەڕێ و بڕواتە مەیدان
چەك بۆ ئەم ڕەزمە لەسەر سێ بەشە عیلم و ئەخلاق و پارەی بێغەشە
هەر بە ئیقتیصاد پارە جەم ئەبێ بۆ ئەو ڕۆژانەی توانات کەم ئەبێ

★ ★ ★

قەت مەڵێ گەدا پارەی لەکوێیە دەعوای ئیقتیصاد لەلات بێجێیە
ڕۆژی وا هەیە ئەوەندە تاڵە گەدایێ پێشوی لە لا ئیقباڵە
دەی با لەو ڕۆژا پۆلێ هەڵبگرێ تا لەم زەمانا کەلکێکی بگرێ
گرام لە دەنکە و کیلۆ لە گرام لە کیلۆیشەوە تۆن دێتە ئەنجام
پەندم بۆ تۆیە ئەی برای سامێ باشە گوێ بگری لە دەرزی (نامێ)

گوڵی سێوشەشەم ـ گوڵی قەناعەت

هەرکەس بەکەمی خۆی ئەساچێنێ
سەری بۆ پاشا دانانەوێنێ
گەدا پاشایە کاتی ئازادێ
چونکە لەبۆ شا خۆی ناشکێنێ

خوای تەعالا لە قورئاندا فەرموویەتی :

لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ ، وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللهُ .

واتە : ئەوانەی ڕزق و ڕۆزیان گوشادە با بەپێی ئەو ڕزق و ڕۆزیە گوشادەیان مەسرەف بکەن بۆ خێزانیان . ئەوانەش ڕۆزیان کەم و کورت کراوە با لەوە خەرج بکەن کە خوای تەعالا پێیداون .

پێغەمبەریش ، درودی خوای لێ بێ ، فەرمویەتی :

القَنَاعَةُ كَنْزٌ لايَفْنَى .

واتە : ساچاندن بەو ئەندازە ڕۆزییەی خوا داویە ، گەنجینەیەکە هەرگیز نابڕێتەوە . مەبەستی لەوەیە وەك چۆن کەسێ گەنجێکی ببێ ئەوەندە زۆر بێ هەرچەند لێی بخوا هەر نەبڕێتەوە ، ئەوەش کە قەناعەت ئەکا بەو کەمەی خوا داویەتێ و ئەساچێنێ پێی ، ئەو ساچاندنەی بۆ ئەبێ بە گەنجی نەبڕاوە و هەتا هەتایە دەست لە کەس پان ناکاتەوە .

بەڕاستی قەناعەت ڕەوشتێکی بەنرخە و ئەبێتە هۆی ئەوە کە ئەوکەسە بە ئاسایشی دڵ و بە قەدر و حورمەتەوە ڕابوێرێ . بۆ ڕوونکردنەوەی پایەی

بەرزی قەناعەت چەند قسەیەك پێویستە بکەین . یەکەم : ئەوەیە ئادەمیزاد ئاسایشی نابێ تا دڵی دانەمەزرێ و نەحەسێتەوە . دڵی ئینسانیش لەکاتێکا دائەمەزرێ کە بە بەشی خۆی بساچێنێ و هەڵپە و تەماعی زۆری نەبێ. دۆهەم : خاوەن قەناعەت لە هەمۆ چەرخێکا ئەژێ ، چونکە خۆی گرتوە بەوەوە کە بە کەم بساچێنێ و بەو ڕۆزییەی کە هەیەتی قەناعەت بکا . سێهەم : ئینسانی قانیع لەبەرئەوە کە چاوی لە دارایێ زۆرەوە نیـە مەجبوری ماستاوکردن و درۆ و دەلەسەکردن نابێ بۆ کەس و خۆی ناهاوێتە ناو کاری ناپەسەندەوە و حورمەتی وەکو خۆی بۆ ئەپارێزرێ . چوارەم : ئینسانی قەناعەتکار لەبەرئەوەی نەفسی ساچاوە بە فەقیرێ خۆیەوە ، باسی فەقیرێ خۆی لای کەس ناکا و کەس بە حاڵی نازانێ ، بەڵکو خەڵکێ بە دەوڵەمەندی ئـەزانن و شانبەشانی ئینسانی خاوەن دارایێ ئەڕوا بەڕێوە .

(بزانن) ئەمر بە قەناعەت مەعنایوا نیە کابرا کاسبێ نەکا و هەوڵنەدا بۆ ڕۆزێ باش و چاوی بۆ بەرز نەڕوانێ . بەڵکو مەعنای وایە لەپاش تێکۆشان و کەسابەتێکی پەسەند ئەگەر دەسکەوتێکی زۆری نەبۆ ، بەو ئەندازە کەمەی کە دەستی کەوتـوە دڵی خۆی ڕابگرێ و بە هیوای ڕۆژێ بێ باشتر تیـا بژێ و بەتەمای ئەو پاداشە چاکە بێ کە خوا لە ڕۆژی قیامەتدا ئەیداتەوە .

یەکێ لەو شتانەی قەناعەت بۆ ئینســان ئاسان ئەکەن ئـەوەیە ئینسان سەیری ئەوکەسانە بکا کە ژیانیان لە ژیانی ئەو ناخۆشترە ، نەك بۆ بەرەو ژۆرتر بڕوانێ . یەکێکیتریش لەو شتانە ئەوەیە ئادەمیزاد بە ویژدان بیر بکاتەوە لەوە کەوا ئازاری کەم و کورتێ ڕزق و ڕۆزێ شتێکە لەبەینی ئـەو خۆی و خوادا و کەس پێینازانێ . بەڵام دەردیکاریێ داواکردن لە خەڵك و دەس بەڕووەوەنانی ئەوەندە گرانە هەرگیز نابڕێتەوە و لەولایشەوە خەڵك پێیئەزانن و لەبەرچاویان سوك ئەبێ و ئەمەش دەردێکی سەرەڕا و سەربارییە .

ڕۆڵەی عـەزیز و گـەورە و گرانم	بە شەرم و شـکۆ و پایە و میزانم
قەناعـەت بۆ تـۆ قـەڵای پۆڵایـە	هۆی پاراستنی قـەدری گەدایـە
هیچکەس لە کـزیت ئاگادار نـابێ	دڵ بە تـانەی کەس برینـدار نـابێ
مەینەت باشـترە لە نـانی منـەت	بەرە و وەرمەگرە نـانی بێهیممەت
هەرکەس قانیـع بێ بە ئیعتیبـارە	قەنـاعەت قـاصەی پـڕ لە دینـارە
قەناعەت کاڵا و پـەردەی سڕپۆشە	شیفای ئـازاری دەردی نەخۆشـە

★ ★ ★

ئینســانی قانیـع شایە بـە بێتاج	بۆ تـیری تـانە نـابێ بـە ئامـانج
ئینسانی قانیـع دەنـگی دلبێـرە	لە هەرلایـەك بـێ وەك نەڕەشـێرە
بێبـاکە لـە شـا چونـکە ئـازادە	بـەم ئازادییـە دەروونـی شـادە

ئینسانی قانیع لە شا ناترسێ | چون بێتەماعە لە کەس ناپرسێ
قانیع هەمیشە دڵی گوشادە | بە میهرەبانی خودا دڵشادە
بێجگە لە بەرزی پایەی قیامەت | هەر لە دنیادا ئەگا بە نیعمەت
کە تەمای نەما بە غەیری خودا | بە صەبر و ئارام بۆ خۆی هەوڵئەدا
پاش تاڵی صەبریش نۆبەی ظەفەرە | کە شەو تەواوبۆ کاتی سەحەرە
ئەمەیە پەندی خودا و پێغەمبەر | ئەمەیە دەرسی مەردانی ڕەهبەر
بەم دەرسە ئەگەی بە پایەی سامێ | لەناو دۆستانا ئەبێ بە (نامێ)
کاتێ داراییش بەرەو پیرت هات | حەمدی خودا کە بۆ فەیضی خەڵات
کێ بێ شەرابی ڕەحمەت نەنۆشێ | کێ بێ لیباسی عیزەت نەپۆشێ

گوڵی سێ‌وحەوتەم ـ گوڵی ئەمینی

ئادەمێ هێمن فریشتە خووە
خۆ بێتە بەرچاو بەهەشتی ڕووە
بۆ باوەڕکردن بە شەخصی هێمن
ئینسانی هوشیار بێ یەك و دووە

خوای تەعالا لە قورئاندا فەرمویەتی :

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ

واتە : ئەوکەسانەی چاودێری ئەمانەت ئەکەن و گفتی خۆیان ڕائەگرن ، ڕزگارئەبن لە ئاگری دۆزەخ .

ئەمانەت صیفەتێکی پیرۆزی بەمایەیە لە نەفسی ئینساندا و بەهۆیەوە خاوەنەکەی چاودێری حوقوقی خوای تەعالا و حوقوقی ئادەمیزاد ئەکا . مەبەست لە ئەمانەت ئەوەیە ئەگەر ئینسان کرا بە ئەمین لەسەر ماڵێ چاودێری بکا و بیپارێزێ و خەیانەتی تیا نەکا و ، ئەگەر شتێکی کەسێکی لا دانرا بە ساغێ هەڵیبگرێ و هەرکاتێ خاوەنەکەی داوای کردەوە بیداتەوە و ، ئەگەر کرا بە وەکیلی کەسێك وەکو ئیش بۆ خۆی بکا ئیش بۆ ئەو کابرایەش بکا و ، ئەگەر هاوبەشی کەسێك بۆ لە کەسابەتدا بە ئاشکرا و بە نهێنێ بە ساغێ ڕەفتاری لەگەڵ بکا و ، ئەگەر کرا بە (وەصێ) بەسەر چەند هەتیوێکەوە باش تەمێ و تەربییەیان بکا و موحافەظەی ماڵەکەیان بکا . بەتایبەتێ ئەگەر ئینسان بەڕێوەبردنی کارێکی گشتێ دەوڵەتێ درایە دەست یا خۆی بۆ بە سەرۆکێکی دەوڵەتێ بە ئەمانەت و دادپەروەرێ و پیاوەتێ ئەرکی سەرشانی خۆی جێ‌بەجێ بکا . ئەگەر مامۆستای قوتابخانە یا دانشگا بۆ بە دڵسۆزییەوە دەرس بە

قوتابییەکانی بڵێ و تەمێی دڵسۆزانەیان بکا . بەکورتی تا ئەڵقەی کار گوشادتر بێ مەسئولیەت و لێپرسینەوە زیاتر ئەبێ و ئەرکی ئەمانەت زۆرتر و گرانتر .

جا ئەگەر ئینسان لە بەجێگەیاندنی واجباتی سەرشانیدا مەردانە بجوڵێتەوە و باش دەرچێ ، ئەوە ئەبێ بە خاوەنی پایەیەکی بەرز لای خوای تەعالا و لای بەندەیش هەروا سەربەرز ئەبێ و بە ئەمین و خاوەن ئەمانەت ئەناسرێ . ئەگەر ئەمانەتیشی نەبۆ زۆر نزیکە خوای تەعالا غەزەبی لێ بگرێ و نوور لە دڵیا نەهێڵێتەوە و بە بێ‌ئیمان بمرێ وەکو لەم حەدیثەوە دەرئەکەوێ کە ئەفەرموێت : « لا ایمانَ لِمَنْ لا اَمانَةَ لَهُ » واتە : ئەوەی ئەمانەتی نەبێ ئیمانیشی نیە . هەروەها لەم حەدیثەشەوە کە ئەفەرموێت : « آیَةُ المُنافِقِ ثلاثٌ اِذا حَدَّثَ کَذَبَ ، وَاِذا وعَدَ اَخْلَفَ ، واِذا اؤتمِنَ خانَ » واتە : نیشانەی ئینسانی دوو ڕوو سێ شتە یەکەم کاتێ قسە بکا درۆ بکا ، دووهەم : کە وەعدەی شتێکی بە کەسێ دا وەعدەکەی جێبەجێ نەکا ، سێهەم : ئەگەر بە ئەمین دانرا لەسەر شتێك دەس‌پیسێ و نادڵسۆزێ تیا بکا .

ئەمانەت هەروەکو بۆ ماڵ و بۆ ئیدارە و بەڕێوەبردنی هەتیو و هەژار و بەخێوکردنی حەیوان و ئاژاڵ پێویستە و خەیانەت تیاکردنی تاوانە ، هەروەها بۆ ڕاگرتنی قسەی پەنامەکێ و مەحرەمانەش پێویستە ، بەڵکو وائەبێ ئەمانەت لەمدا موهیمتر ئەبێ . حەزرەت درودی خوای لێ بێ فەرموویەتی : « اِذا حَدَّثَ الرَّجُلَ بِحَدیثٍ ، ثمَّ التَفَتَ فهیَ اَمانَةٌ » واتە : کاتێ کەسێك قسەیەکی لا کردن و بە مەحرەمی دانان لەسەر ئەو قسەیە و خۆی پشتی پێ هەڵکرد و ڕۆیشت ، ئەوە ئەو قسەیە ئەمانەتە لای ئێوە و پێویستە ڕای‌بگرن و لای کەسی‌تر نەیڵێن . هەروەها فەرموویەتی : « المَجالِسُ بالاَمانَةِ » . واتە : ئەو قسانەی لە مەجلیس و کۆڕی دانیشتندا ئەکرێن هەموو شێوەی ئەمانەتیان هەیە و ڕاگرتنیان پێویستە . هەروەها ئەگەر ئینسان گفت و پەیمانێکی لەگەڵ کەسێکدا کرد و گفت و پەیمانەکەی شتێکی دروست و ڕەوا بوو ، ئەبێ ڕاگیری کا و نەیشکێنێ . لەمڕووەوە پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ فەرموویەتی : « حُسْنُ العَهْدِ مِنَ الایمانِ » واتە : بە باشی ڕاگرتنی گفت و پەیمان بەشێکە لە باوەڕ و نیشانەی هێزی موسوڵمانەتییە . پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ لەبارەی ڕاگرتنی ئەمانەتەوە گەلێ فەرموودەی هەیە و داوای چاودێری‌کردنی ئەمانەتی کردوە ، تەنانەت بەرابەر بەوکەسانەیش کە خەیانەت لەگەڵ ئینسان خۆی ئەکەن هەر داوای کردوە بنیادەم لەگەڵیان ئەمین بێ و خەیانەتیان لێ‌نەکا . پێغەمبەر فەرموویەتی : « اَدِّ الاَمانَةَ اِلی مَنِ ائتَمَنَكَ وَلاتَخُنْ مَنْ خانَكَ » واتە : ئەمانەت بدەرەوە دەستی ئەوکەسەی بە ئەمینی داناوێ و خەیانەت مەکە تەنانەت لەگەڵ ئەوکەسانەش کە خەیانەتیان لەگەڵ کردوێ .

کاتێ کە حەزرەت سەلامی خوای لێ بێ بە هەشت هەزار کەسەوە لە

شاری مەدینەی مونەووەرەوە چۆ بۆ گرتنی شاری مەککەی موکەڕڕەمە و خودا سەری‌خست و گرتی ، ویستی بڕواتە ناو ماڵی کەعبەوە ، دوو ڕکات نوێژی تیا بکا . داوای کلیلی دەرگای کەعبەی کرد لە عوثمانی کوڕی طەلحە کە کلیل‌داری کەعبە بوو . ئەویش نەیدایە . حەزرەت فەرمانیدا بە حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبوطالیب بە زۆر لە دەستی وەرگــرت و دەرگای کەعبەی کردەوە . حەزرەت چوە ژوورەوە دوو ڕکات نوێژی تیا کرد . لــەو میانەدا حەزرەتی عەبباسی مامی پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ داوای کلیلەکەی کرد بۆئەوەی بدرێتە دەستی وەك چۆن ئاوی زەمزەمیشی لە دەســتدایە . حەزرەت فەرمووی ڕاوەستە تا بزانین فەرمانی خوا بە چیە . لەودەمەدا ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە : « اِنَّ اللهَ یأمرُکمْ اَنْ تؤَدُوا الاَمانات اِلی اَهلِها » . واتە : خوا فەرمانتان ئەداتێ کەوا ئــەمانەت بدەنــەوە دەســتی خاوەنــەکەی . مەبەســـت ئــەوەیە وەختــی خۆی ئەم کلیلــە بە دەست خانەدانی عوثــمانی کوڕی طەلحەوە بــوە و ئەو بە شێوەی ئەمانەت لە دەستی عوثمانی وەرگرتوە و ئیستە کە ئیشی پێ نەما ئەبێ بیداتەوە دەستی عوثمان خۆی . جا حەزرەت بە حەزرەتی عەلی فەرموو کلیلەکە بداتەوە بە عوثمــانی کوڕی طەلحە و ئەویش دایەوە پێی . عوثمان پرسی بۆچی کلیلەکەم ئەدەنەوە ، کەچی وەختی خۆی بەزۆر لێتان سەندم ؟ حەزرەتی عەلی بۆی ڕوونکردەوە کەوا لەوڕووەوە ئایەت هاتوەتە خوار . ئەوە کاری کردە سەر دڵی عوثمان ، وتی : دیارە ئەم ئاینەی ئێوە ئاینێکی ساغ و ڕاستە و موسوڵمان بوو . حەزرەت فەرمویــەتی : دوو شت هەن توڵەی چاکیان زوو دەســگیر ئەبێ : ئەمانەت و شــوکری نیعمەت . دوو شتیش هەن توڵەی خراپیــان زوو دەسگیر ئەبێ : خەیانەت و ناشوکری نیعمەت .

ئەگێڕنەوە کەوا لە سەردەمی فەرمانداری (عضد الدولە)ی بوەیهیدا لە بەغدا کابرایەك لە دوورەوە هات بۆ بەغدا بچێ بۆ حەج . لە بەغدا پرسیاری کرد کێ لەم شارەدا بە ئەمینی ناوبانگی دەرکردوە ؟ کابرایەکیان پیشاندا ناوبانگی بە ئەمینی دەرکردبوو . حاجی چوە لای کابرا و لەپاش مەرحەبا و خۆپێناساندن پێی‌وت من گەردنبەندێکم پێیە بایی هەزار دینارە ، ئەمەوێ لای تۆ بە ئەمانەت داینێم تا لەم سەفەری خێرە ئەگەڕێمەوە بۆ بەغدا . ئەویش وتی باشە فەرموو و گەردنبەندەکەی لێ وەرگرت . حاجی چوو بۆ حەج و گەڕایەوە . کە گەیشتەوە بەغدا و دوو سێ ڕۆژێك حەسایەوە ، چوەوە لای کابرای ئەمین . پاش سەلام و مەرحەبا داوای ئەمانەتەکەی لێ کردەوە ، ئەویش ئینکاری کرد و وتی ئەمانەتی تۆم لا نیە . حاجی هەرچەند ناوونیشانی هەڵــدا سوودی نەبوو . پاش نائومێد بوون ڕاوێژی بە چەند دۆست و برادەرێك کرد ، پێیانوت پێویستە بەتایبەتی بچیتە لای (عضد الدولة) خۆی ئەو ڕێگایەکت بۆ دانێ و چارەیەکت نیشانبدا .

حاجی هەرچــۆن بوو خۆی گەیاندە لای (عضد الدولــة) و باسەکەی بۆ

گێڕایەوە . (عضد الدولة) وتی چارت ئەوەیە سبەینێ لە فلآنە سەعاتدا بچیتە سەر دوکانی کابرای ئەمین دانیشی . من بەوێدا تێئەپەڕم و سەلامت لێ ئەکەم و گلەییەکی زۆرت لێ ئەکەم کەوا بۆچێ هاتویتە بەغدا و سەرت لە من نەداوە ؟ تۆش بێموبالاتانە وەلآمم ئەدەیتەوە جا بزانین ئەنجامی چۆن ئەبێ . بۆ سبەینێ حاجێ چوەوە لای کابرا و لەسەر دوکانەکەی دانیشت . ئەوەندەی پێ نەچۆ (عضد الدولة) بەویادا گوزەری کرد ، کە حاجێ دێ دابەزێ و سەلامی لێ کرد و گلەیێ لێ کرد کەوا بۆچی سەری لێ نەداوە و وتی کەی دۆستێ و برایەتێ وا ئەبێ ! حاجێ وتی ئەمجارە بە سەفەری دین هاتم و نەمویست دنیای تێکەڵ بکەم ، هەڵیگرە بۆ جارێکیتر . دوای ئەم گفتوگۆیە (عضد الدولة) چۆ بە ڕێگای خۆیەوە . کابرای بەناو ئەمین کە ئەمەی دێ گیانی تیا نەما . وتی مادەم ئەم حاجییە ئەوەندە دۆستی (عضد الدولة) بێ شکاتی منی لائەکا و ئەویش لەناوم ئەبا . ڕۆی کردە حاجێ و وتی بۆ خاتری خوا تۆ بۆ منت شەرمەزار کرد ، ناوونیشانی خۆتت بۆچی باش هەڵنەدا بۆم تا بتناسمەوە . ئیستا ئەتناسمەوە . فەرمۆ ئەوە ئەمانەتەکەت و گەردنبەندەکەی دایەوە . حاجێ چوەوە بۆ لای (عضد الدولة) و پاشماوەی سەرگوزەشتەکەی بۆ گێڕایەوە . ئەویش فەرمانیدا کابرایان گرت و کردیان بە دارا و تەختەیەکیشیان بە ڕاسەریا هەڵواسێ لێیان نۆسیبۆ : ئەمە سزای ئەوکەسانەیە کە خەیانەت لە ئەمانەت ئەکەن .

کەواتە پێویستە لەسەر هەرکەس هەر جۆرە ئەمانەتێکی گەورە یا بچۆکی کەسێك یا کۆمەڵێك یا میللەتێکی لە بەردەستدا دانرابێ بزانێ خوا ئاگادارە لە ئاشکرا و پەنهانی ، لە قسەی دەم و ڕازی دڵی . تا لە توانایدا هەیە ئەمین و دڵسۆز بێ بۆ ئەو شتانەی بەدەستیەوەن ، بۆ ئەوکەسانەی کاریان لای ئەوە . دنیا وەکو دەریا وایە . ئەو کاربەدەستانەش کە ئیشی خەڵکیان لەدەستدایە وەکو کەشتێ وان . خەڵکیش وەك ئەو ڕێبوارانەن لەناو کەشتییەکەدان . ئاگادارێ و ئەمینێ ئەو کاربەدەستانەش هۆی پاراستنی کەشتییەکەیە لە نوقمبۆن . خەیانەتکردنیشیان هۆی نوقمبۆنی کەشتییەکەیە . پێویستە لەسەر هەمۆ ئەوانەی کاروباری ئەم خەڵکانەیان بە ئەمانەت دراوەتە لا ، وادابنێن کەوا ئەم خەڵکەی بەردەستیان برا و برازا و کوڕ و خزمی خۆیانن . لەگەڵ ئەوان چۆن ئەجوڵێنەوە ، ئەبێ لەگەڵ ئەمانیش هەروا بجوڵێنەوە و وایان پەروەردە بکەن و پێبگەیەنن .

برادەرانی شیرین سروشتم — هاووڵاتانی بلند ڕەوشتم
ئێوەن ئەمیندار بۆ گەنجی وڵات — یا نایینداری خاوەن دەسەڵات
لە ڕێی خودادا دڵتان ئەمین بێ — لەگەڵ خۆتاندا دەمتان شیرین بێ
ئەی سەرۆکاتی خاوەن ئیدارە — ئەی زانایانی خاوەن ئینارە

ئەی کاسبانی هۆی زیندەگانی — سەرچاوەکانی ژینی ئینسانی
پیشەوەرانی بەرزی هونەرمەند — ئێوەن ڕەهبەری گەلی هۆشمەند
دێبەدەستەکان دێوان ڕەوێن بن — ئەوەك وەکوو دێو گێرەشێوێن بن
ئێوەن دەسمایەی ڕۆڵەی مەملەکەت — بە عەقڵ و بیر و بە هێزی صەنعەت
ئێوەن واسیطەن بۆ نانی مەردی — دوژمنی لاتی و پەستی و نامەردی
ئێوەن دوژمنن بۆ نانی منەت — منال فێرئەکەن بە شانی حورمەت
بۆ ڕەزای خودا با دڵتان پاك بێ — لەگەڵ ئەم گەلە با خۆتان چاك بێ
گەلی خۆتانن خۆ بێگانە نین — یەکن بە خاك و بە زمان و دین
ئیمڕۆ ئێوە باب ئەوان ڕۆڵەی چاك — سبەینێ ئەوان ئەبنە بابی پاك
دنیا چین چین و تەبەق تەبەقە — هەر دەستەوامە و هەر حەق بە حەقە

★ ★ ★

مامۆستای دەرسی عیلم و ثەقافەت — نوختەی مەرکەزی فەضڵوشەرافەت
کە مەرکەز نەبۆ دائیرە نابێ — جیهان بێ زانست عامیرە نابێ
ئێوە میعمارن بۆ بینای وڵات — با بناغەتان ساغ بێ و بە ثەبات
ئێوەن باخەوان بۆ باخی میللەت — ئێوەن بەرپرسن لە دەرد و زەحمەت
بە ئاوی صافی دەرس و پەروەردە — ڕیشەکێشی کەن ئەم ئێش و دەردە
بە پەیوەندکردن لە ڕەوشتی بەرز — ڕۆی وڵات بکەن بە بەهەشتی ئەرز
پەروەردەی بکەن دەستەی قوتابێ — لەسەر ڕەوشتی عالی جەنابێ
تا بە سینەی ساف پیرانی جاف بن — بۆ ڕۆژی مەصاف شێرانی قاف بن
بە بیرو باوەڕ بە کردەوەی چاك — شۆرەتیان بڕوا بۆ ئەوجی ئەفلاك
بە شەرمو شکۆو دەستو داوێن پاك — خۆگر و هۆگر زانا و دڵ ڕۆناك
لە ڕۆژی ڕەشا کە خۆیان بادەن — لە ئاگری سوور وڵاتیان لادەن
کێوان وەرگێڕن بە جادە و سارا — بۆ تاریکە شەو ببن بە چرا
تا ڕزگار ببن لە لۆمە و تانە — بناسرێن لەناو خۆیی و بێگانە
ئەمەیە واتەی (نامێ) لە ژینا — بباری ڕەحمەت بەسەر ئەمینا

گوڵی سیوهەشتەم ـ گوڵی پیاوەتی

بە پیاوەتییە نرخی ئادەمی
بەلام بە مەعنای بەرزی عالەمی
غیرەت و پەنا و بەخشش بەقەد حاڵ
سڕپۆشی لەگەڵ حاڵی خادەمی

خوای تەعالا لە قورئاندا فەرمویەتی :

وَيُطْعِمُونَ الطَّعامَ عَلى حُبِّهِ مِسكيناً وَيَتيماً وَاسيراً

واتە : پیاوە باشەکان نان و چێشت و خواردەمەنی دەرخواردی هەژار و

هەتیو و دیل ئەدەن . مەبەستی لەوەیە کە ئەم نان‌دانەیان هەر لەبەر ڕەزامەندیێ و خۆشەویستیێ خوایە .

پیاوەتیێ ، کە لە زمانی عەرەبدا پێی‌ئەوترێ (مروءة) بەوە ئەڵێن کەسێك خاوەنی گەلێ ڕەوشتی شایان و بەرز بێ . لە گەورەترینی ئەو ڕەوشتانەیە غیرەت و پەناداریێ و بەخشینی ماڵ بەپێی حاڵ و شاردنەوەی ڕازی خەڵك و خزمەتکردنی ئینسانییەت لەڕێی خوادا .

مەبەست لە غیرەت ئەوەیە ئینسان شتی سوك و پەستی بۆ خۆی و خانەدان و خزمانی و بۆ تێکڕای موسوڵمانان و بۆ ئەو کافرانە نەوێ کە لە پەنای ئیسلامدا ئەژین . مەبەست لە پەناداریش ئەوەیە ئەگەر کەسێك یا کۆمەڵێك لەکاتی پەرێشانیێ و داماویدا پەنایان هێنا بۆ کەسێك پەنایان بدا و بە هەرجۆرێ کە بکونجیێ چاری گیروگرفتەکەیان بکا و هەوڵبدا بۆ ڕزگارکردنیان ، تەنانەت ئەگەر پەنا هاوردوەکە کەسێکی ئەمی کوشتبێ ، مادەم پەنای هێناوە بۆلای لێی خۆش ببێ و چاوپۆشیێ لێ بکات ، چونکە غیرەتی مەرد ڕازیێ نابێ بەوە کە پەنای خۆی بشکێنیێ ، بەمەرجیێ پەنادانەکە لە ڕێگای دین بەدەر نەبێ .

لە خوالێ‌خۆش‌بوو شێخی بیارەم بیست فەرمۆی پیاوێ لە عەشایری نزیکی زەهاو کوڕی ڕەئیسی خێلێکی کوشتبوو و پەنای بردبوە بەر گەلێ کەس و گەلێ شوێن کەس دالدە و پەنای نەدابوو . تا سەرەنجام هات بۆ خزمەتی شێخ عومەری باوکم و پاڕایەوە کە تکای بۆ بکا بەڵکو کابرا کوڕ کوژراوەکە لێی خۆش ببێ و دەست‌بەرداری ببێ . شێخ فەرمۆی باوکم ئەمری پێ‌کردم کەوا مەلا موحەممەدی جوانڕۆییش لەگەڵ خۆم هەڵگرم و بڕۆم بۆ ماڵی کابرا کوڕ کوژراوەکە و لە زمانی باوکمەوە تکای لێ بکەم ئەم قاتیلە عەفو بکا و لێی خۆش ببێ . شێخ فەرمۆی ڕۆیشتین بۆ ماڵی کابرا . کە گەیشتینە ئەوێ و بەخێرهاتنیان لێ کردین دەوارێکی تازەیان لە نزیکی ماڵەوە هەڵدا ، وامان‌زانیێ بۆ ئێمەی هەڵئەدەن . ئێوارە نانیان دانا ویستم نان نەخۆم تا گفتێکی لێ نەسێنم کەوا لەم کوڕە خۆش ئەبێ . کە باسەکەم کردەوە وتی یا شێخ فەرمۆ نان بخۆ خوا کەریمە . پاش نان خواردن وتی یا شێخ بفەرمۆ باماموستا ئەو کچەم مارە ببڕێ لەم کوڕە کە هێناوتە بۆ لام عەفوی بکەم ، چونکە من ئەمەوێ عەفوی بکەم و ، ئەگەر نەیکەم بە خزمی نزیکی خۆم ئیسراحەت ناکا ، بەڵام کە بۆ بە زاوام ئەوە وەکو کوڕی خۆمی لێ دێ و ئەو دەوارەیشم بۆ ئەوان هەڵداوە . شێخ فەرمۆی منیش زۆر سوپاسی خوام کرد لەسەر ئەم نیعمەتەی کە دڵی ئەم کابرایەی بۆ هێنایەنە سەر ئەم حاڵە و کچەکەمان مارە بڕێ لە کوڕەکە . پاش ئەوە کابرا بە کوڕەکەی وت ڕۆڵە ئەوە دەواری ئێوەیە بڕۆ تفاقی خۆتی تێ بگوێزەرەوە و وەرە ژنەکەشت بگوێزەرەوە .

مەبەست لە بەخشینی مالیش ئەوەتە بەگوێرەی دەسەڵات بە پارە یا بە خۆراك یا بە جل و بەرگ و کەلوپەل یا بە هەر شتێکیتر کە بە ماڵ بژمێررێ دەسگرۆیی خەڵك بکەی ، نەخوازەڵا هی گەدا و هەژار و بەتایبەتی لە ساڵە گرانی و ساڵی قاتی و نەهاتیدا . پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ فەرمویەتی : « اتَّقوا النّارَ ولَوْ بِشِقّ تَمْرَةٍ » واتە : خۆتان لە ئاگری دۆزەخ بپارێزن با بە لەتی خورمایەکیش بێ . هەروەها فەرمویەتی : « صَنائعُ المَعْروفِ تَقِي مَصارِعَ السُّوءِ ، وصَدَقَةُ السِّرِّ تطْفِيءُ غَضَبَ الرَّب ، وصِلَةُ الرَّحِمِ تَزِيدُ في العُمْرِ » . واتە : پیاوەتی و ئیشی چاك ئینسان لە کەوتنی خراپ و مردنی ناشیرین ئەپارێزێ . بەخشنی پەنامەکییش بە داماوان وەك ئاوێك بکەی بە ئاگرا غەزەبی خوای گەورە ئەکوژێنێتەوە و ، چاکەیش لەگەڵ خزمان عومری ئینسان درێژ ئەکا .

مەبەست لە سرپۆشیش ئەوەیە ئەگەر ئینسان عەیبێك یا ئیشێکی نابەاری لە کەسێك دی خۆی لێ وێڵ بکا وەك نەیدیبێ . خوا خۆی عەیبپۆش و (ستّار)ە و حەزی لەوەیە بەندەکانیشی عەیبپۆش بن . حەزرەتی پێغەمبەریش فەرمویەتی : « مَنْ سَتَرَ مُسْلِماً سَتَرَهُ اللهُ يَومَ القيامَةِ » واتە : کەسێ عەیب و عاری موسوڵمانێ داپۆشێ بەجۆرێ کە خەڵك بەو عەیبە نەزانن ، خوا ئەوکەسە بە بەرگی ڕەحمەتی خۆی دائەپۆشێ لە ڕۆژی قیامەتدا . هەروەك پێویستە ئینسان عەیبی خەڵکی داپۆشێ ، پێویستە عەیبی خۆیشی داپۆشێ ، یەعنی عەیبێ کە لە خۆیدا بێ و خەڵك پێی‌نەزانن دەری‌نەخا و ئابڕوی خۆی نەبا . پێغەمبەر ، درودی خوای لێ بێ ، فەرمویەتی : هەمو کەسێ لە قیامەتدا سەلامەتە و ئابڕوی پارێزراوە ، مەگەر ئەوکەسانە کە عەیبی خەڵك دەرئەخەن ، ئەوانە لەقیامەتدا ئابڕویان نامێنێ و لەناو قەرەباڵغی مەحشەردا ڕسوا ئەبن . لە واقیعدا کەم وا ڕێ‌ئەکەوێ ئادەمیزاد بێ‌عەیب بێ و زوربەی خەڵك ، کەم یا زۆر ، عەیبدارن . ئینسانیش تا عەیبی دەرنەکەوێ لە بەرچاوی خەڵکا سوك نابێ . بەڵام کە عەیبی دەرکەوت لەناو عالەمدا سوك ئەبێ و ئیعتیباری ئەشکێ و کەڵکی قازانج گەیاندنی نامێنێ چ بۆ خەڵك و چ بۆ خۆی . بەتایبەتی ئەوکەسانەی کە سەرۆکی کۆمەڵی ئادەمیزادن وەك سەرۆکانی دەوڵەت و پیاوانی ڕۆحانی و زانایانی بەرز و هەر کەسێکیتر کە خەڵکی لە بەردەستا بێ هەتا ناوبانگی باش بێ هێشتا کەمە . بۆیە پێویستە پارە خەرج بکرێ بۆ بڵاوکردنەوەی دەنگوباسی باش بۆئەوەی کۆمەڵ زۆرتر سودی لێ وەربگرێ .

بەشی گەورەی پیاوەتی بریتییە لە خزمەتکردن بۆ ئەوانەی کە موحتاجن بە خزمەت . لە واقیعدا هەمو ئادەمیزاد لە گەورە و بچوك و دەوڵەمەند و گەدا پێویستیان هەیە بە خزمەتی خەڵك ، بەڵام فەرق لەوەدایە هەندێ‌کەس خزمەتیان نەکرێ ناژین و هەندێ‌کەسیش خزمەت نەکردنیان کارناکاتە سەریان.

بۆ وێنە ئینسانێکی بەدەسەڵات کە خۆی لەخۆیدا ئەوەندە دەسەڵاتی هەبێ بتوانێ کاروباری خۆی بەرێبەرێوە . ئەم کەسە پێویستی بەوەیە ناوبانگی باشی بڵاو ببێتەوە و خزمەتی بکرێ ، بەڵام ئەگەر کەس چاکەشی نەڵێ و خزمەتی نەکا زۆ پێیەوە دەرناکەوێ . کەچێ گەدایەکی برسێ پێویستێکی زۆری بە یارمەتییە و ئەگەر یارمەتی نەدرێ زۆبەزۆ ئەفەوتێ و لەناوئەچێ .

لە ئایینی ئیسلامدا تەعریفێکی زۆری خزمەتکردن کراوە . بەتایبەتی پێغەمبەر درۆدی خوای لێ بێ فەرمۆیەتی : « في كلّ كَبَدٍ رَطْبَةٍ اجرٌ » واتە : لە خزمەتکردنی هەمۆ گیانلەبەرێکا کە جگەری تەڕی بێ ئەجر و حەسەناتێك بۆ ئەوکەسە هەیە کە خزمەتەکە ئەکا . لە بوخاریێ شەریفدا ئەگێڕێتەوە کەوا کابرایەك بەڕێگایەکدا ئەڕوا ، زۆر تینۆی ئەبێ ، لە ڕێگادا ڕێی ئەکەوێتە بیرێکی ئاو ، خۆی دائەهێڵێ ئاوبخواتەوە . کە دێتەوە سەرەوە تەماشا ئەکا سەگێ لە قەراخی بیرەکەدا لە تینوێتیدا قەپ لە ئەرز ئەگرێ . لە دڵی خۆیدا ئەڵێ واچاکە دابەزمەوە بۆ ناو ئاوەکە هەندێ ئاوی بۆ هەڵگۆزم ، وادیارە زۆری تینوە . دائەبەزێتەوە خوارەوە تایەکی کەوشەکەی بۆ پڕئەکا لەئاو و ئەیگرێ بەدەمیەوە و سەرئەکەوێتەوە سەر . ئاوەکە ئەدا بە سەگەکە ئەیخواتەوە . خوای تەعالایش وەحی ئەنێرێ بۆ پێغەمبەری ئەو شوێنە لەو سەردەمەدا ، کەوا ئەو کابرا هەرچەند تاوانبار بو ، لەبەر ئەو خزمەتەی بەو سەگە بێزمانەی کرد وا من چاوپۆشیم لێکرد و لێی خۆش بۆم .

بۆیە هەندێ لە زانا بەرزەکانی ئیسلام وتۆیانە ئیسلامەتی بریتییە لە ساغی لەگەڵ خوادا . ساغییش لەگەڵ خوا بە ڕەفتاری باشدا دەرئەکەوێ لەگەڵ مەخلۆقاتی خوا . سەعدێ شیرازێ ڕەحمەتی خوای لێ بێ شیعرێکی هەیە مەعناکەی ئەمەیە : خواپەرستێ لە خزمەتکردنی خەڵك بەولاوە نیە و بە تەزبێح و بەرماڵی ساختە و فڕوفێڵ نیە .

ڕۆڵەی عەزیزم زۆر بەتایبەتێ	بۆت بەیانئەکەم مەعنای پیاوەتێ
پیاوەتێ بەرزێ خولقی بەشەرە	ڕاستییە و پاکێ و صەرفی نەظەرە
غیرەتە و پەنا و بەخشین بەقەد حاڵ	سڕپۆشێ و خزمەت بە دارایێ و ماڵ

★ ★ ★

ڕاستێ ئەوەیە پەیمانت نەشکێ	ئارەقەی شەرم لە ڕۆی ڕۆت نەتکێ
وەعدەیەکت دا زۆ بەجێیبێنێ	ئەوەك سبەینێ سەر دانەوێنێ
وتارت ڕاست بێ بۆ دۆست و دوژمن	حەق دانەپۆشێ نە بۆ خۆت نە من
مەعنای غیرەتیش ئەوەیە کە مەرد	بێ بە قەڵا بۆ ڕۆژی نەبەرد
یەعنی وەها بێ بە بەرزێ ڕەفتار	جێگەی هیوا بێ لەبۆ گوروفتار
پەستێ و ڕەذیلە و نابۆدێ و زیان	ڕەوا نەبینێ بۆ نەوعی ئینسان

وەك لە كتێبی دینا وتراوە   زۆر بە ڕۆشنێ باسی كراوە
پاكێ ئەوەیە نەبێ بە فەساد   لەبۆ نیشتمان یاخود بۆ عیباد
ماڵی كەس نەخۆی چ شا و چ فەقیر   دەسی كەس نەبڕێ بە حیلە و تەزویر
صەرفی نەظەریش واتە چاوپۆشێ   خەتای خەتابار هەموو بپۆشێ
چاكەیەكی‌تر پەنادارییە   كە قەڵای ڕۆژی گروفتارییە
ئەگەر دوژمنێ پەنات بۆ بێنێ   لە دەستی زۆردار ڕاكا لە شوێنێ
بەقەد حاڵی خۆت پەنای بدەرێ   مەهێڵە دوژمن دەستی بۆ بەرێ
پیاوی بەشەرەف كوڕی بكوژرێ   پەنایە ئەگەر پەنای بۆ برێ
ئوسوڵی مەردان وابو تا مردن   بۆیە پاش‌مردن مان و نەمردن
چاكەیەكی‌تر بێ بە پشتی تۆ   پۆلێكە دەرچێ لەناو مشتی تۆ
بەخششە ناوت ئەخاتە جیهان   لەگشت لا ئەتكا بە ویردی زوبان
بەخششە پایەی پێ ڕاگیر ئەكرێ   وڵاتی چۆڵی پێ تەعمیر ئەكرێ
بەخششە خۆشێ بە تۆ ئەنۆشێ   هەموو عەیبێكت بۆ دائەپۆشێ
بەخششە دوژمن ئەكا بە برا   بۆ تاریكە شەو ئەبێ بە چرا
بەخششە گرێت بۆ ئەكاتەوە   دەرگای ڕزگاریت لێ ئەكاتەوە
كاری موشكوڵت بۆ ئاسان ئەكا   زامی نابارت بۆ دەرمان ئەكا
كاتی لێ‌قەومان ئەگا بە فریات   لەجیاتێ برای هوشیار و وریات
مایەی پیاوەتێ و پایەی مودارا   حەصرە لە صەبر و پارە و وتارا
دەس بەبەخشین‌و دەم بەواتەی خۆش   خۆشت ڕابگرە لەكاتی ناخۆش

★ ★ ★

ئینسان لە گڵە و گڵیش مادّەیە   دائیم بۆ مادّە بەخت ئامادەیە
ئەگەرچێ مادّە لەبۆ مەعنایە   مەعنا بێ‌مادّە حاڵی فەنایە
دین لەسەر ژینە و ژین لەسەر ژیوار   ژیوار بە ماڵە لە ڕۆی ڕۆژگار
ئەو زامەی زانا لێی حەیران ئەبێ   ئینسان بە پارە بۆی ئاسان ئەبێ
قەت باوەڕ مەكەن بە بێ‌دارایێ   ئینسان بكاتە هۆی تەوانایێ
بەڵام بزانن پارە بۆ پایە   پێش‌قەرەوڵە و پیرۆزێ تیایە
پارەیێ نەبێ بە مایەی شەرەف   با لەگەڵ بادا بڕوا بە تەلەف
قەت پارە مەكەن بە قیبلەی وجود   قەت بەرەو پارە مەڕۆنە سوجود
ئەوەی بۆ پارە سەر دانەوێنێ   هەرگیز مەرتەبەی شەرەف نابینێ

★ ★ ★

ئەتەوێ كاڵای بەرزێ بنۆشێ   بچۆ ژێر ئاڵای بەرزی سڕپۆشێ
وەهایە دەرسی ئایینی ئیسلام   خودا سەتتارە و سڕپۆشە بۆ عام
حەزئەكا لەوە كە تۆیش سەتتار بی   بۆ شەرەفی خەڵك چەشنی دیوار بی

هەرکەس داپۆشێ عەیبێ لە بەشەر   عەیبی ون ئەبێ لە ڕۆژی مەحشەر
خزمەت بە دەستەی داماو و دڵڕێش   چ لە بێگانە و چ لە خزم و خوێش
ئەگەر بە مادە یاخود بە مەعنا   بە مەرجێ کە دڵ بکا دڵنیا
بە پەند و دەرس و ڕێی ئامۆژگاری   بە نیشاندانی ڕێی بەختیاری
بە ماڵ و بە نان بە پارە و بە پوڵ   بە پایە و شان و بە تکای مەقبوڵ
بە دەرمانکردن بۆ زامی زامار   بە دۆزینەوەی دەرۆ بۆ ناچار
بە چارە و ئیسلاح بۆ ناوبەینی خەڵك   بە هەر شێوەیێ لێی وەرگیرێ کەڵك
بە دەفعی شەڕی ئینسانی شەڕوڕ   کە فەرزە بە دین واجبە و زەڕوڕ
بە ئینصاف و داد لەگەڵ خاوەن حەق   بە تەمێ دادان بۆ هەرزەی ئەحمەق

★ ★ ★

سڕپۆشێ شێوەی پیاوی بەشەرمە   بە نوری ئیمان دەروونی گەرمە
ئای بۆ ئەو مەردەی لەبەر کەرامەت   چاوی ئەپۆشێ لە عەیبی ئوممەت
هەر بۆ عەیبی خۆی ئەڕوانێ بە دڵ   ناپەرژێتە سەر عارف و عاقڵ

★ ★ ★

کاتێ کە یەکێ لەبەر دەردی دڵ   پەنای پێهێنای بۆ حەللی موشکوڵ
بزانە ئەوە پەنای هێناوە   کە تۆی بە جێگەی هانا داناوە
دوورە لە ئینصاف جارێ لێ بدەی   دەنگی خەڵکی دێ و شاری لێ بدەی
ئەسراری خۆت و خزم و بێگانە   لە پاراستنا هەموو یەکسانە
چونکە بەگوێرەی ئایینی ئیسلام   ساغێ پێویستە لەگەڵ خاص و عام

★ ★ ★

خۆلاصە نرخی شەخصی بەهیممەت   بە کێشانەی حەق خزمەتە خزمەت
ئەمانەی وتمان بە دەم ئاسانن   بەڵام نایابن ئەگەر بزانن
ئینسانی بێڕۆح بە شت مەزانە   پیاوی باش کەمە لە ڕوی زەمانە
پیاو وەکو هەتاو دنیا ڕوون ئەکا   پەستێ و بەدخوێ سەرنگوون ئەکا
ئەگەر پیاوی باش بێ بە سەرپەرشت   سەرزەوێ ئەبێ بە باغی بەهەشت

★ ★ ★

ئینسان مەجبورە بە دینی ئیسلام   بە خزمەتکاری لەبۆ خاص و عام
موسوڵمانانێ بەڕاستێ ژیرن   هەموو وەك ئەڵقەی ڕشتەی زنجیرن
پەیوەندی یەکن لەمسەر تا ئەوسەر   یەك لەش و یەك ڕۆح یەكدڵ و یەكسەر
وایە برایێ نەك بە بەدڕایی   بە دەم یەکێتی ، بە دڵ جیایی
بەم دەرسی منە ئەگەر دڵ ئەدەن   هەرچیتان دەسکەوت بەشی من مەدەن

گوڵی سیٚ‌ونۆهەم ـ گوڵی خۆبەکەمزانین

ئەو ئینسانانەی خۆ بـە کـەم ئەگرن
لەنـاو دڵانـا جێی خـۆیان ئـەگرن
ناویان نـــامرێ هـــەتا هـــەتایە
لــە دڵا ئەژین پــاش ئـەوەی ئـەمرن

خوای گەورە لە قورئاندا فەرمۆیەتی :

وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

واتە : باڵی میهربانێ پان‌کەرەوە بەســەر زەویدا بـۆ ئەو موسوڵمانانەی پەیڕەویت ئەکەن و شوێنت کەوتوون .

خۆبەکەم‌گرتن کە بە عەرەبێ پێی‌ئەڵێن (تواضع) ئەوەیە کەوا ئینسان خۆی بەرابەر بە خەڵك بە کەم نیشان‌بدا و فیز و دەمار نەکا بەسەریاندا . ئەم صیفەتە صیفەتێکی زۆر بەرز و بەنرخە و ئەبێ بەهۆی ئەوە کەوا ئینسان لەناو کۆمەڵی ئادەمیزاددا جێگەی خۆی بە پایە و حورمەتەوە بگرێ و ، ئەبێ بەهۆی ئەوە کە بەپێی قابیلەتی خۆی فائیدە و سوودی مادی و مەعنــەوێ بگەیەنێ بـە خەڵكو هەروا سوودیش لــە خــەڵك وەربگرێ و بەئاســودەیێ بژێ . بــەتایبەتێ بـۆ ئەوکەسانەی کە ئیش‌وکاریان بەدەستە وەك بەڕێوەبەرێتێ و پەروەردەکردن و ڕێکا پیشان‌دانی خەڵك ، زۆر بەسوودە و ئەبێ بە مایــە و هــۆی سەرکەوتن و ڕزگارێ و سەربەرزێ لە جیهاندا و لەوانەیە لە هەندێ کاتــدا جێگەی مادّە و پارە بگرێ و بەڵکو زیاتریش لە مادّە کــار بکا . پێغــەمبەری نازدار ، درودی خوای لێ بێ ، فەرمۆیەتی : « العَفْوُ لایَزِیدُ العَبْدَ اِلا عِزاً ، وَالتَّواضُعُ لایَزِیدُهُ اِلا رِفعَة ، وَما نَقَص مالٌ مِنْ صَدَقَةٍ » . واتــە : چاوپۆشێ لە تاوانی تاوانبار هیچ زیاد ناکا بۆ بەندە بەرزێ و نرخ و حورمەت نەبێ و ، خۆ بە کەم‌گرتن هیچی بۆ زیاد ناکا پایەبڵندێ نەبێ‌و ، هەرگیزیش دارایێ بەهۆی خێر لێ کردنیەوە کەم‌ناکا .

بەڵام بۆ خاوەنی ئەم صیفەتە چەنــد مەرجێك پێویســتە . یــەکەم : لە ئەندازەی یاسای عادەتێ دەرنەچێ بەجۆرێ کە خاوەنەکەی سوك و ڕسوا بکا . دوەهەم : بەرابەر بە هەموو تاقمێ بێ لە موسوڵمانان و فەرقی پایەدار و بێ‌پایەی تیا نەخرێ ، ئەگینا ئەبێ بە ڕوپاماییی و زۆر ناشیرین ئەبێ . سێهەم : کابرای خۆ بەکەم گرتو هەول بدا بۆئەوە کە دڵیشی لەگەڵ دیمەنیا ڕێك‌بکا ، واتە بەڕاستێ تەماشای دڵی خۆی بکا و حیسابی خۆی لێك‌بداتەوە و وادابنێ کەوا پێویستە موسوڵمانان قەدر و حورمــەتی یەك‌گرتن لەنیــوانیانا ببێ بۆئــەوە کە ئولفەت

لەبەینیانا پەیدا ببێ ، ئەگینا ئەبێ بە نیفاق و دوڕوویی کە ئەوەیش خوویەکی پەستە و پێویستە ئینسان خۆی لێ لابدا .

پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ فەرمویەتی : فریشتەی خوا فەرمانی ئەوەی بۆ هێناوم کەوا بەرابەر بە یەکتر خۆتان بە کەم بزانن و فیز بەسەر یەکتردا نەکەن بۆئەوەی کە ئولفەت و هۆگریێ لەنێوانتانا دابمەزرێ . قسەیەکی بەجێ مەشهورە کەوا پایە لە خۆ بە کەم گرتندایە و کەرامەت و گەورەیی لە خۆ لە گوناە پاراستندایە و ئازادیێ لەوەدایە ئینسان بە کەمی خۆی بساچێنێ و چاو نەبڕێتە زۆری خەڵك .

برای سەربەرزی ڕێزی یارانم　　جێی هیوا و هانای ڕۆژگارانم
پێت ئەڵێم دەرسی بەسود بۆ برا　　خۆت بە کەم بگرە لەناو بەشەرا
خۆ بە کەم گرتن ئەبێ بە سوپەر　　بۆ قەزای خودا و ئازاری بەشەر
بەڵام وانەبێ کە سوکت بکا　　لەناو یارانا مەهتوکت بکا
ئەبێ میزانی قەدرت بزانی　　ئەگەر بە تەمای خۆشیێ ژیانی

★ ★ ★

ئەگەر بۆخودایش خۆت بە کەم نەگری　　پێویستتە بۆ ژین تا کاتێ ئەمریێ
چ لەگەڵ گەورە و چ لەگەڵ هاوشان　　چ لەگەڵ بچوك فەرزە بێگومان
تەواضوع کردن لەبۆ سەرداران　　ئەیانگەیێنێ بە پۆپەی داران
تەواضوع لەگەڵ دۆست و برادەر　　ئەتکا بە برای هەموویان یەکسەر
تەواضوع لەگەڵ بچوکتر لە خۆت　　پایەی گەورەیی پەیدا ئەکا بۆت
ئیسپاتە کەوا خۆ بە کەم دانان　　ئەبێ بە مایەی بەرزیێ پایە و شان

★ ★ ★

بڕوانە هەرکەس لە گەورە و هاوشان　　خۆی بە کەم دانا بە دڵ و بە گیان
خەڵکیێ بۆی ئەبن بە دۆستی گیانیێ　　گیان بەخت ئەکەن بۆی بە میهرەبانیێ
خۆ ئەگەر گەورە خۆی بە کەم دانیێ　　بە چاوی برا بۆ خەڵك بڕوانیێ
دنیا تەخت ئەکا بە بێ کۆسپ و کەند　　دڵی ئەم خەڵکەی بۆ ئەچێتە بەند
دۆستی بەوەفا و دوژمنی دڵڕێش　　بۆ پیاوی بەفیز ئەبن بە دەروێش
هەریەکێ یەکێ ئەداتە لای خۆی　　ئەبن بە سوپا و جیهان ئەگرن بۆی

★ ★ ★

با بێم بەملاوە توخوا پێم بڵێ　　تۆ دڕکت ئەوێ یا دەستەگوڵێ
چۆن ئەبێ ئینسان کاریوا بکا　　لەجیاتێ قازانج ئێشی پێ بگا
تۆ چۆن فیز ئەکەی بەسەر داماوا　　بەسەر بێدەستا یا دڵشکاوا
هەرکەسێ لای خۆی شانێکی هەیە　　عیزەتی نەفس و گیانێکی هەیە

کە لەبۆ زامی نابێ بە مەلهەم   بۆچی خەم ئەکەی بە سەرباری خەم
ژیژك کە بەرگی دڕکە تان و پۆی   بەچکەکەی نەرمە لە بەرچاوی خۆی

★ ★ ★

دنیاش دۆلابە هەر هەڵئەسوڕێ   ڕۆژێ بە چەند جۆر وەزعی ئەگۆڕێ
خودایش زانایە بە ئەحوالی تۆ   بە دەستی ئەوە حاڵ و ماڵی تۆ
جا لەبەر خودا نەك لەبەر دنیا   خۆت بێ‌وێڵ مەکە بە تاقی تەنیا
(ولا تصعّر خدكَ للناس)   فەرمودەی خوایە بیکە بە میقیاس
ئادەم لە خاکە و ئادەمێ هەروا   میزاج ئەگۆڕێ بە ئاو و هەوا
هەوا ئەندازەی ڕابگری چاکە   شەخصی کەم هەوا دڵی ڕۆناکە
پێویستە ئینسان بەپێی حاڵی خۆی   بکەوێتە هەوڵ بۆ کەماڵی خۆی
هاتو کەوتەبەر هەوای سەرزەوێ   با میانە بێ نە بەرز نە نەوێ
بارێ تاکانی یەك بن لە کێشا   بارەبەر ئەیبا بە ڕێ و لاڕێشا
کە زۆر و کەم بن ئاڕوا بە ڕێدا   بەڵکو ئەکەوێ لە هەمان جێدا
کە موعتەدیل بۆن لە دنیا و دینا   بە بەرزێ ئەژیت لە هەردو ژینا

★ ★ ★

(اعدی عدوك نفسكَ التی   بَینَ جَنبَیكَ) گەر بەغیرەتی
هەر نەفسە ئینسان ئەخاتە هەوا   ئەیخاتە سێ‌باز لە نیوەشەوا
لەمە ڕزگار بۆی چاوان هەڵدێنی   ڕێی بەختیارێ بۆ خۆت ئەبینی
(رَحِمَ اللهُ مَنْ عَرَفَ نفسَه)   هەرکەسێ گوێی بێ پەندێکی بەسە
هەرکەسێ لەسەر نەفسی خۆی زاڵە   ڕوستەمی چەرخە و خاوەن گۆپاڵە
خۆ تەسلیم کردن بە نەفسی بەدکار   پەنجە دانانە لەناو دەمی مار

★ ★ ★

هەر بۆ ئەمەیە سزای ڕەهبەران   هاوار و نزای هونەر پەروەران
ئینسان بەم ڕێدا بێ هەوا و سزا   لە دنیا دەرچێ بۆ (دارُ الجزا)

★ ★ ★

بە ئەخلاقی بەرز بە شیرینێ ڕۆ   ڕێگە ساف بکە لەبۆ هاتوچۆ
با یەکێ بێ بە پەرداخێ ئاو   ڕزگارت بکا لە تیکەی گیراو
ئەمەیە دەرسم بۆ هاوزمانم   وایە دەستوری دین و ئیمانم
هەر بە تەواضوع ئینسان (نامی)یە   خۆ بەزلزانین هۆی ناکامییە

گوڵی چلهەم ـ گوڵی شەرم و حەیا

وەنەوشەی باخان چونکـە بەشەرمە
لەنـاو گوڵانـا شـــۆرەتی گـەرمە
بـە تەڕێ بەستەی دەستی دڵبەرە
بـە وشکێ دەوای ئـازاری سـەرە

پێغەمبەر ، درودی خوای لێ بێ ، فەرموێەتی :

اَلحَیاءُ مِنَ الاِیمانِ .

واتە : شەرمکردن لە ئیمانەوەیە .

شەرم صیفەتێکە ئادەمیزاد ئەگێڕێتەوە لە وتار و کرداری ناپەسەند ، واتە ئەوەی شەرمبکا ، قســەیەك و کردەوەیەکیوای لێ ناوەشێتەوە بە ســەنگ و ترازوی کۆمەڵ ناپەسەند بێ و ، هەر مەبەستێکی هەبێ بـە شـێوەیەك هەوڵی بۆئەدا لەگەڵ عەقڵدا بگونجێ و لە ڕێ و شوێنی هوشیاران دەرنەچێ و لەوانە نەبێ هیچ ئینسانێکی ژێر ڕەخنەی لێ بگرێ . ئیتر مـەعنای شـەرم ئـەوە نیە ئینسـان لەبەر بێهێزێ نەفس نەتوانێ مەبەستی خـۆی جێبەجێ بکا ، چونکە وەزعیوا بە جۆرە نەخۆشییەك ئەدرێتە قەڵەم .

شەرم لقی زۆرە وەك شـەرم لـە موقەددەساتی ئـایینێ وەکو خـوا و پێغەمبەر و قورئان و حەدیث و شەریعەت و ئایین و پێشەوایانی ئایین و پیاوانی لەخواترس و خواپەرست . هەروەها وەك شەرم لە مامۆستای زانـا و باوك و دایك و خزم و کەسوکاری لـە خـۆ گەورەتر بەوجۆرە کـە لـە ڕێگادا لێیان پێشنەکەوێ و لە مەجلیسدا نەچێتە لای سەرۆیان و ئەگەر فەرمانێکیان پیادای بەقەدەر توانا بەجێبێنێ و گوێی بۆ بگرێ و بە گەپ و گاڵتە و هەرا و جەدەل ڕوبەڕویان نەکەی. لقێکیتری شەرم ئەوەیە ئینسان لەکاتی قسەکردنا دەنگی نزم بێ و ، لە قسەی بێنەزاکەتی شەرمهاوەر خۆی بپارێزێ و ، لەخۆیەوە قسەی بێموناسەبە نەکا و، لە وەڵامی خەڵکا قسە بەقەدەر پێویست بکا و، کە پرسیاری لە کەسێك کرد ڕاوەستێ تا کابرا وەڵامەکەی ئەداتـەوە و ، لەپێش تەواوبونی وەڵامەکەدا بەربەرچی نەداتەوە تا قسـەکەی لێ تێك نـەدا و ، ئەگـەر کەسێك پرسیارێکی لە کەسێك کرد ئەم خـۆی تێهەڵنەقورتێنێ و قسـە تێهەڵکیشی قسەی خەڵك نەکا .

لقێکیتری شەرم ئەوەیە ئینسان لەکاتی هێرشی ڕقدا قسەی بێئەدەبانەی وەك جنێو و قسەی تاڵ و سوێر بەدەمیا نەیەت . یا ئەگەر کەسێك یا کۆمەڵێك هاتن بۆ دیدەنی حورمەتیان بگرێ و لەبـەر ناچارێ نەبێ بەجێیـان نەهێڵێ و کەسێکی بەئەدەب دانێ خزمەتیان بکا و ، وەکو بەرەوڕۆ حورمەتی خەڵك ئەگرێ لە پاش ملەیش حورمەتیان بگرێ تا شەرمەکەی نەبێ بـە نیفـاق . لقێکیتری

موهیممیشی ئەوەیە هەرچەند بۆی بکرێ لە هەمو حاڵێکدا ئاگای لە خوا بێ و بێ فەرمانی نەکا . جا لەبەرئەوەیە کە شەرم و خواپەرستی لەیەك جوێ ناکرێنەوە پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ فەرمویەتی : « اَلْحَیاءُ وَالاِیمانُ فی قَرَنٍ فَاِذا ذَهَبَ اَحَدُهُما تَبِعَهُ الآخَرُ » واتە : حەیا و موسوڵمانەتی پێکەوەن ، کە یەکێکیان فەوتا ئەویشیان ئەڕوا بەدوایا .

یەکێ لە زانایان وتویە هەر لەشێ بەرگی شەرم لەبەر بکا عەیبی دەرناکەوێ و ، سەرگەورەی هەمو جۆرەکانی شەرمیش شەرمکردنە لە خوا .

(شکۆ)یش ئەوەیە ئینسان لە قسەدا نەرم و ئارام و لە ڕێگە ڕۆیشتندا هێمن بێ و ، لەگەڵ کەسانی بێنرخ و بێقیمەتدا هاتوچۆ نەکا و ، نەڕوا بۆ شوێنیوا گومانی خراپی پێ ببرێ و ، گاڵتە و یاری کەم بێ و ، ئەگەر نەفامێك قسەی توند و زبری لەرودا کرد وەڵامی نەداتەوە و ، ئەگەر لە ئیشێکی سوك ئاگادار بو خوی لێ هەڵە بکا و ئەوەندە لێی دور بکەوێتەوە وەك هەر پێی نەزانیبێ و ، زۆر بە پارێزەوە تەمێی ئینسانی نەفام و بێدین بکا .

ڕۆڵەکەی خاوەن حەیا و شەرمەکەم ئارام کردەوە و وتار نەرمەکەم
شێوەی ئادەمی شەرم و حەیایە ئینسانی بەشەرم دۆستی خودایە
ناسکی و نەرمی و لەطافەتکاری ئینسان ئەبەنە پلەی سەرداری
هەرکەس شەرمیکرد لەخودای عالەم شەرمی لێئەکەن گشت بەنیئادەم
پەڕندەی دەشت و دڕوندەی کۆسار بە داوی شەرمی ئەبن گوروفتار
پیاوی بە حەیا و بە شەرم و شکۆ پایەی بڵندە وەکو لوتکەی کو
مەردی بێشکۆ هەرچەند شایێکە قیمەت و پایەی وەك هی کایێکە
ئەوانەی خاوەن شەرمن و حەیا دڵیان ڕوناکە بە نوری خودا
خودا بە یومنی سیمای دڵپاکان بمانژمێرێ لە دڵ ڕوناکان
بەلکو بە نوری دەرونی (نامی) وەربگرین فەیضی دینی ئیسلامی

گوڵی چلویەکەم ـ گوڵی دڵنەرمی

بە دو باڵی پان ئەفڕێ ئادەمی
باڵی دڵگەرمی و باڵی دڵنەرمی
دڵنەرمی لەگەڵ داماوانی گەل
دڵگەرمی لەبو دڵسوزی و عەمەل

پێغەمبەر ، درودی خوای لێ بێ ، فەرمویەتی :

الرّاحِمونَ یَرْحَمُهُمُ الرَّحْمانُ

واتە : ئەوکەسانەی لەگەڵ خەڵکدا میهرەبانن ، خوایش لەگەڵ ئەوان میهرەبان ئەبێ .

دڵنەرمیٚ یەکێکە لەو خووە جوانانەی کە ئەبیٚ لە ئادەمیزاددا هەبن و ئەبن بەهۆی بەختیاریٚ لە دین و لە ژیانا و ئەبن بە مایەی سەربەرزیٚ خاوەنەکەیان و ئاسایشی ناو کۆمەڵیان پیٚ مسۆگەر ئەکریٚ . گەلیٚ لەو کارەساتە نابارانە کە ڕوٚئەدەن ، بەهۆی دڵڕەقیٚ و قسەی ناشیرین و ناپاسەندەوە ڕوٚئەدەن کە لەگەڵ کەسێکدا ئەکرێن . ئەگەر ئەودوانە لەوکاتەدا خۆیان بگرتایە ، ئەو کارەساتانە ڕوٚیان نەئەدا .

دڵنەرمیٚ وەك دارێکی ئەستوری ڕیشە داکوتاو وایە چڵوپۆپی زۆری لیٚ بوٚبێتەوە و سێبەری بە هەمولایەکدا بکات و خەڵکێکی زۆر لە سایەیدا بحەسێنەوە . لەو لقانەیە دڵسۆزیٚ و ، ڕوٚخۆشیٚ و ، قسەخۆشیٚ و ، مۆڵەتی قەرزار و ، بەخشش بە داماوانی ڕوٚزگار و ، چاوپۆشیٚ لە هەڵە و بەکارنەهێنانی هێز و زۆر . ئادەمیزاد کە دڵی نەرم بو هەرکەسێکی داماوی دیٚ بەزەیی پیا دێتەوە و بەپێی توانا یارمەتیٚ ئەدا . ئەگەر شەلیٚ ، کوێریٚ ، نەخۆشیٚ ، هەتیویٚ ، پیرەژنیٚ ، بیٚکەسیٚ ، بیٚدەستێکی دیٚ بەپێی ڕێکەوت و توانا هەوڵیان بوٚ ئەدا و بەم هەوڵدانە بەفریایان ئەگا و سەربەرزیٚ دنیا و قیامەتیش بوٚ خۆی دابین ئەکا .

میهرەبانیٚ و دڵنەرمیٚ مایەی ڕاگرتنی دنیا و پەروەردە کردنی منداڵی ورد و دەرمانکردنی نەخۆش و تیمارکردنی زامارە . بەهۆی میهرەبانیٚ ئینسانەوە لەگەڵ گیانلەبەران ، خوای تەعالایش میهرەبانیٚ لەگەڵ ئینساندا ئەکا . پێغەمبەر ، درودی خوای لیٚ بیٚ فەرموٚیەتی : « ارْحَموا تُرْحَموا » . واتە : میهرەبانیٚ لەگەڵ مەخلوٚقاتی خوادا بکەن ، تا میهرەبانییش لەگەڵ ئێوە بکریٚ ، مەبەستی لەوەیە تا خوایش ڕەحم بە ئێوە بکا . هەر لەبەر زۆریٚ میهرەبانیٚ خوایە لەگەڵ گیانلەبەران ، بەتایبەتیٚ لەگەڵ ئادەمیزاد و نەخوازەلا لەگەڵ موسوڵمانانا ، خوای تەعالا لە سەرەتای هەموٚ سوٚرەتێکی قورئانەوە ئایەتی « بِسمِ اللهِ الرَّحمنِ الرَّحیمِ »ی داناوە کە واتە دەست ئەکەم بەمکارە بە پیروٚزیٚ ناوی ئەو خوداوە کە میهرەبانە لەگەڵ هەموٚ گیانلەبەران لە دنیا و لە قیامەتا ، بوٚئەوەی کە میهرەبانیٚ خوا لە هەموٚ موناسەبەیەك و لە هەموٚ سوٚرەتێکدا دەرکەویٚ بوٚ هەرکەسیٚ کە پەیوەندی بە تەمیٚ و پەروەردەکردنەوە هەبیٚ .

میهرەبانیٚ جگە لە پاداشی چاکی قیامەت ، ئەبیٚ بەهۆی ئاسایش و ئارامیٚ جیهان و قانوٚن و نیظام وەرگرتنی خەڵکیش . بەنموٚنە ئەگەر داماوێك ڕوٚی کردە شوێنێك ، مادەم کەسێك هەبوٚ چاودێریٚ بکا و ڕێگای ژیانی پیٚ نیشانبدا ، ئەو داماوە ئەحەسێتەوە و چاوی ئەکرێتەوە و خوٚی و خێزانی ئەژێنیٚ و سوپاسی کابرای ڕێگا پیشاندەریش ئەکا . خوٚ ئەگەر کەس گوێی

نەدایێ ، ئــەوا چەواشە و چوارچاو ئــەبێ و دنیای لێ تاریــك دادێ . جا ئەگەر مەیدانی کار و کاسبێ لێ گیرا و ڕێی نەبێ دەست بۆ هیچ کارێ ڕاکێشێ، ئەوا بە ناچارێ دەست ئەکا بە دزێ و درۆزنێ و پیاوکوژێ و دەســتبڕین و ، ئەگەر لەناو شاردا مەیدانی ئەوەی نەبێ ئەوا ئەڕواتــە دەرەوە بۆ جــەردەیێ و خەڵك ڕووتکردنەوە و کوشتن و ماڵبردن و ڕێگا لە ڕێبوار ئــەبڕێ و وائەبــێ کەسانی وەك خۆیشی ئەچنە پاڵی و پێکڕا ئاشوبێکی گەورە لە وڵاتدا ئەنێنەوە .

ئادەمیزاد کە دڵی نەرم بێ ڕووخۆش و قسەخۆش ئەبێ و خەڵك ئولفەتی پێوە ئەگرن و خۆشــیان ئەوێ . جا ئەگەر گەدا و داماو بێ جێــگەی خۆی لــەناو دڵــی ئەنــدامانی کۆمــەڵدا ئەکاتــەوە . ئــەگەر پیشــەوەریش بــێ خەڵکی لێ کۆئەبنــەوە و بۆ ئیش و کــاری خۆیان ڕووی تێئەکــەن و سوودی ئەگەیەنێ و سوودی لێ وەرئەگرن . ئەگەر هونەرمەند و زانا بێ قوتابێ زۆری لەدەور کۆئەبێتــەوە . ئەگەر سەرۆك و فەرمــاندەریش بێ کۆمــەڵ ملی بۆ ڕائەکێشێ و خەڵــك بە دڵ ئیشی بۆ ئەکەن بەڵکو خۆیان ئەکــەن بە قوربانێ لەبەر پێیدا . خوا فەرمویەتی بە پێغەمبەر : « فَبِما رَحْمَةٍ مِنْ اللهِ لِنْتَ لَهُم ، وَلَــوْ کُنْتَ فَظّاً غَلِیظَ القَلْبِ لاَنْفَضُّوا مِنْ حَوْلِــكَ » واتە : بەهۆی ئەو میهرەبانییەوە کە لەلایەنی خواوە پێت دراوە ، دڵت بۆ هاوڕێکانت نەرمبوە . ئەگەر بنیادەمێکی مۆن و دڵڕەق بویتایە خەڵك ئولفەتت پێوە نەگرن ، ئەو هاوڕێیانەت بڵاوەیان لێ ئەکرد و بەدەورتدا نەئەمان .

دڵنەرمێ لقی زۆرە ، گەورەتریان دڵنەرمێ پیاوی بەدەسەڵاتە ، ئەمجار دڵنەرمێ مامۆستای قوتابێ ، ئەمجار دڵنەرمێ ئینسانی دارای خاوەن مایە و پایە ، چونکە تا ئینسان دەسەڵاتی زۆرتر بێ دەستە و بەستەی زۆرتر ئەبێ . تا دەستە و بەســتەشی زۆرتر بێ دڵنــەرمێ پێ پێویســتترە . لــە هەمو دڵنەرمییەکیش پێویستتر دڵنەرمییە لەگەڵ ئینسانی بێدەستدا وەك قەرزاری نابوتکــەوتو و پیــاوی خێزانــداری بێکاســبێ و هەتیــوی بێکــەس و بێسەرپەرشتێکەر . بەڵام لە هەمو صورەتێکی دڵنەرمێ و چاوپۆشیدا ئەبێ ئینسان لە ئوســوڵی دین دەرنەچێ ، بەتایبــەتێ پێویستە دڵنــەرمێ لەگەڵ کەسێکیوادا نەبێ کە ئەگەر ڕزگار بێ دیسانەوە ببێتەوە بەهۆی تێکدانی دین و بەهۆی ئاشوبی دنیا ، چونکە چاکە لەگەڵ ئەم جۆرە کەسانەدا خراپەیە لەگەڵ دین و جیهان و کۆمەڵدا .

ڕۆڵەی خۆشەویست دڵنەرمی مەردم　　شێری بەشــکۆی ڕۆژی نەبــەردم
مەردێ بۆ ئینسان ڕەوشتێ بەرزە　　ڕەوشتی بەرزیش خۆشێ ڕووی ئەرزە
لەم ڕەوشتانا دڵنــەرمێ ئینســان　　ئینســان ئەباتە مەرتــەبەی شاهان
هەر بە دڵنەرمێ و چــاکە بۆ داماو　　ئەڕژێ بەسەرتا ڕەحمەت وەك سێلاو

حـازر بـە لەبۆ دەرمـانی دەردی — ڕزگاری بـکە گەر ڕاسـتە مەردی
قسـەم ئاشـکرا دا بەدەسـتەوە — ڕۆی خۆش هاتوە لـە بەهەشتەوە
کاتێ هاتەلات شـەخصی لێقەوماو — بە جۆشی سینە و بە کـزەی هەناو
من ئامـۆژگاریم بۆ سـوودی تۆیـە — خولقت گـەنم بێ کـە نانت جـۆیە
مەبەست هەرتەنیا ئـاو و نان نیە — مەبەست لـە دیـدار میهـرەبانییە
ئاوی سوێر و تاڵ لە دەستی خۆشڕۆ — نەك ئاوی زوڵاڵ لای شەخصی بەدخۆ
بە صـەرفی نەظەر لـە تاوانبارێ — ڕەحمەتی خـودات لەسـەر ئەبارێ
ئەگەر شەخصێکی بێڕەنگ و بێبۆ — بە هیـوا و پەنـا هاتـە مـاڵی تۆ
باش وەریبـگرە و مەرحەبـای بکە — بە دوو قسەی خـۆش ئاشنای بـکە
بە تەنگێ خولقی سەرۆك و سەردار — ژینیان تاڵ ئەبێ بـەرەی دەردەدار
بەرزێ مەرتەبەی عەفـوی گوناهێ — ئەگاتـە بەرزێ مەرتـەبەی شاهێ
مادەم ئینسانی بە شێوە و بە ڕەنگ — دڵت ڕەق نەبـێ وەکو سیاسەنگ
ئەبـێ بـزانن بناغـەی ئیسـلام — لەسەر ڕەحمەتە لەبۆ خاص و عام
سـوورەتەکانی قورئـانی کەریـم — سەریان بیسمیللا و ڕەحمانە و ڕەحیم
یەعنـێ ڕەحمـەتی خـودا کامیلـە — بۆ سەر ئەم خەڵقە هەموی شامیلە
ئەمەیە دەرسی مامۆستای (نامێ) — عەینی ڕەحمـەتە دیـنی ئیسـلامێ

گوڵی چلودوەهەم ــ گوڵی خزمدۆستێ

خـزم دۆسـتەکان بـە میهـرەبانێ
مایـەی پـیرۆزین بـۆ زینـدەگانێ
هوشـیار بێـگانە ئـەکا بـە بـرا
چۆن برا نـاکا بە بـرای گیـانێ !

خوای تەعالا لە قورئانا فەرمویەتی :

قُلْ لا اسألكُمْ عليهِ اجراً الا المَوَدَّةَ في القربى

واتە : ئەی پێغەمبەر بە کافرەکان بڵێ من لەسەر ئەم ئامۆژگاریێ کردنەم بۆ ئێوە ، هیچ کرێیـەکم لێتان ناوێ ، ئـەوە نەبێ کە لەگەڵ خـزمی خۆتاندا دۆست بن .

هەروەها فەرمویەتی :

وَاُولُوا الارْحامِ بَعْضُهُمْ اَوْلى بِبَعْضٍ فِي كِتابِ اللهِ .

واتە : ئەوانـەی خزمیان هەیە هەندێکیان لە هەندێـکیتریان نزیکترن لەوانیتریانەوە . بەمەعنا کامیان نزیکتر بن ، شایانترن بە چاودێرێ .

خزم دۆستێ ئەوەیە ئینسان بەرابەر بەوکەسانەی لە ڕشتەی نەسەب و بنەچەدا ئەبنەوە بە یەك و ئەوکەسانەی بەهۆی ژن و ژنخوازەوە بوون بە خزم ، بەپێی ڕێکەوت و توانا و بۆلوان یارمەتێ و دەسگرۆیێ بەکاربێنێ .

خوای تەعالا ڕشتەی هۆنراوەی هەمۆ نەوعی بەنێئادەمی لە تاقە پیاو و ژنێ ڕێکخستوە . هەمۆ گیانلەبەرێ ژیانی خۆشئەوێ وەك چۆن هەمۆ ئادەمیزادێ پایە و شانیشی بۆ خۆی پێئەوێ بۆئەوەی خۆیان بپارێزن لە فەوتان و بەرباد بۆن . هەر لە بەرەبەیانی مێژووەوە هەر چەند بنەماڵەیەك یەکیانگرتوە بۆئەوەی هێزیان ببێ بۆ پاراستنی خۆیان ، هەروا هەر چەند بنەماڵەیەکیش کە لە باپیرە گەورەدا یەكبگرنەوە کەوتۆنەتە یەك و بە هۆزێ ناوبراون بۆئەوەی هێزیان زۆرتر بێ و خۆیان بپارێزن لە دەستدرێژێ دوژمن . بینا لەسەر ئەمە ، کە ئەڕوانین یەکەم تاقمێ کە خزمەتی ژیانی ئینسان بکات خزم و خوێشە . بۆیە پێویستە تۆڵەی ئەم چاکەیەیان بدرێتەوە بە یارمەتێ و دەسگرۆیێ کردن .

لەلایەکیتریشەوە ئەم خزمانە لەبەرئەوەی کە نزیکن لە یەك و هاتوچۆی لای یەکتر ئەکەن ، لە هەمۆکەسێ زۆرتر خزمەتی شەخصی ئینسان ئەکەن و زۆرتر خۆشەویستییان بۆ یەك هەیە . کەواتە زۆر لە ویژدان دۆرە و لەگەڵ ئینساف ناجۆرە ئینسان بەرابەر بەمانە بێموبالاتێ بکا ، بەڵکو پێویستی ئینسانییەت و ئیسلامەتێ و پیاوەتییە بەپێی توانا و دەسەڵات خزمەت بکرێن و ، ئەگەر حاڵ و ماڵ ڕەسایێ نەبۆ بنیادەم خزمەت بەهەمۆیان بکا ، کامیان نزیکترە و لە نزیکەکانیشیاندا کامیان موستەحەقترە خزمەت بەوەیان بکا . ئەگەر وایش ڕێکەوت کە ئینسان ماڵی دنیای نەبۆ بیانداتێ ، بە خۆوڕەوشتی باش و بە نامە ناردن و سەرلێدان بەسەریانبکاتەوە و دڵیان ڕابگرێ . بەکورتێ ڕێگای خزم دۆستێ زۆرە، ئینسان هەرکامیانی بۆ ڕێکەوت ، بەجێیبێنێ و بەوە خزمەتی بە دینی پیرۆزی ئیسلام کردوە و کارێکی بەسۆدی بۆ دنیا و قیامەتی خۆی بەجێهێناوە . پێغەمبەر ، درۆدی خوای لێ بێ ، فەرمۆیەتی : « صِلَةُ الرَّحِمِ وَحُسْنُ الخُلُقِ وَحُسْنُ الجِوارِ يَعْمُرْنَ الدِّيارَ وَيَزِدْنَ فِي الأَعْمارَ » واتە : خزمەتی خزم و خوێش و خۆوڕەوشتی جوان و دراوسێ پەرستێ ئەبن بەهۆی ئاوەدانبۆنەوەی وڵات و زیادبۆنی عومری ئەوکەسانەی خاوەنی ئەو سیفەتانەن .

ڕۆڵە دڵبەندە پایەدارەکەم	جێگای ئومێدی ڕۆژگارەکەم
کەس لە جیهانا ناچێ بە عەبەس	ڕەنجێ بکێشێ بێسۆد و مەبەس
دەشتەوان ئەچێ تۆو ئەکاتە خاك	ئەیەوێ بژێ بە ژینێکی چاك
باخەوان ئەڕوا نەمام ئەنێژێ	چەند ساڵ لەگەڵیا ئارەق ئەڕێژێ

هیوای ئەوەیە پاش ماوەی چەند ساڵ   خۆشیێ وەربگرێ لـە میوەی حەڵاڵ
هاوڕشتەکانت لە خزم و لە خوێش   کە بـۆ ژینی تۆ ئەبن بـە دەروێش
هەلهەلە ئەکەن بە کۆمەڵ هەموان :   خوا کوڕێکی نوێی بەخشیوە پێمان
دێن ئێشك ئـەگرن حەفتەیێ تەواو   ذیکر و تەلیلەیش ئـەکەن ناوبەناو
حەیوان سەرئەبڕن مەولوود ئەخوێنن   ئوسـوولی حـەوتم بەجێئـەهێنن
مەلایش ئەخوێنێ بەگوێرەی عادەت   بانگ بەگوێی ڕاستتاو بەچەپتا قامەت
جا یا بە قورعە یا حـەزی خـۆیان   ناوت لێئەنێـن ناوێکی زۆر جـوان
ئەمـە گشت لەبەر ئـەوەیە کـەوا   دوازۆژ بۆ هەمـوان ببێ بە پـەنا
کوڕێـکی وابـێ ئـازا و بەغـیرەت   ببێ بە مایـەی پیـاوەتێ و خزمەت
بەر لە هەموکەس بۆ خزم و خوێشان   ئەوجا بۆ گـەل و خـاکی نیشتمـان
ئیتر مەپرسـە لە خوشـك و پوڕت   ئەکەونە سەمـا لـە خـوار و ژوڕت
توخوا ویـژدانە ڕۆڵـەی بەتەمکـین   سوودیـان نەدەیتێ بۆ دنیـا و بۆ دین
نەبـێ بە دەرمـان بۆ زامی دڵیـان   نەبێ بە چـارەی گرێ و موشکوڵیان
من هیـوام وایـە ڕۆڵـەی گـیرامێ   تۆ ڕۆڵەیەك بێ بە سـوود و (نـامێ)
سوودت بـۆ گەل و نیشتمـان زۆر بێ   زۆر بەکەڵکیش بێ نەك زۆر و بۆر بێ
ئەمجا بەتایبەت بۆ خـزم و بـۆ کەس   لە تەنگییانـدا بێ بـە فریـادڕەس
ئەوکەسەی دڵـی خـزم خۆشئەکـا   پاش مەرگ (شرابا طهورا) نۆش ئەکا
چونکـە لە ژینـا مـەردی مەیـدانە   حەشریشـی لەگەڵ گەورە مەردانـە
مەخصوص بۆدایكو بۆخوشکی داماو   بۆ پوڕ و پوڕزای گەدای لێ قەومـاو
ئەمـانە هەمـوو چـاوەڕوانی تـۆن   تینوی سەرچاوەی پڕ ئیحسانی تۆن
مـادەم ئەمـانە تێراو بـوون لە تـۆ   خەڵاتی خێرت بۆ دێ نـۆ بـە نـۆ

★ ★ ★

ئەوکەسـەی کەوا ڕژد و دەس وشکە   هۆی نـائومێدێ دایـك و خوشـکە
دیـارە وەجاخی کوێـر ئەبێتـەوە   خۆشی لەو نـانەی نـاحەسێتەوە
هەناسەی سـاردی خزمـانی گـەدا   زۆر زوو ئەگـاتە بـارەگای خـودا
دادی خۆی ئەکـا لای پەروەردگـار   لەبەر بێڕەحمـێ خزمـی نـالەبار
جوابیش وەرئەگرێ لەخودای قەههار   کە بێدەنگ نابێ قەت لە سـتەمکار

★ ★ ★

وەرە سـەیری ئـەم داد و بـێدادە   خوا فریـادڕەسە بـۆ ئـەم فریـادە
بێڕەحمـان ئەبێ چـۆن ببن ڕزگـار   لە داوی قەهـری خودای کردگـار
خوایە بە ئیحسـان بە شێوەی کەماڵ   بمانهێنـە سـەر پرسـینی ئەحـواڵ
تا خزمـان دڵیـان لێمـان ڕازێ بێ   بەڵکو ئاخرمـان سـەرفرازێ بـێ
بە مـایەی نووری حەزرەتـی (نـامێ)   بە پـایەی فەیضی دینـی ئیسـلامێ

گوڵی چلوسێیەم ـ گوڵی دراوسێ پەرستێ

ئەوکەسەی خـودا بە حەق ئەناسێ
ڕەوشتی باشــە لـەگەڵ دراوســێ
ئەوەی ناپرســێ لـە دراوسێی خۆی
دیـارە حورمەتی خۆیشــی ناناســێ

پێغەمبەری نازدار ، دروودی خوای لێ بێ ، فەرموویەتی :

مَنْ كانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيُكْرِمْ جارَهُ

واتە : ئەوکەسەی باوەڕی بە خوا و بە ڕۆژی قیامــەت هــەیە پێویستە حورمەتی دراوسێی خۆی بگرێ .

ڕاگرتنی حەقی دراوسێ یەکێکە لە ڕەوشتە بەرزەکانی ئادەمیزاد . ئــەم ڕەوشتە لە ئایینی ئیسلامدا زۆر بەرز و بەنرخە و جیاوازێ لەوەدا نیــە کەوا دراوسێکە ماڵی لەنزیك ماڵتەوە بێ یا نە و خزمت بێ یا نە . خوا لــە قورئاندا فەرموویەتی : والجارِ ذی القُرْبی والجارِ الجنبِ . واتە : چاکە بکەن لەگەڵ دراوسێی نزیکدا خواه بە خزمایــەتێ نزیك بێ یا بــە ماڵ . لــەگەڵ دراوسێی دوریشدا خواه بە خزمایەتێ دوور بێ یا بە ماڵ . پێغەمبەریش دروودی خوای لێ بێ فەرموویەتی : دراوسێ کە خزمیش بێ و موسوڵمانیش بێ سێ حەقی بەسەر ئینسانەوە هەیە ، حەقی دراوسێتێ و حەقی خزمایەتێ و حەقی موسوڵمانەتێ . دراوسێی کافریش حەقێکی هەیە کە بریتییە لــە تــەنها حەقی دراوســێتێ . هەروەها پێغەمبــەر فەرموویەتی : مــازالَ جِبْرِيلْ يُوصِينِي بِالجارِ حَتّی ظَنَنْتُ اَنَّهُ سَيُوَرِّثُهُ . واتە : جیبرەئیل ئەوەنــدە زۆر لەبابەتی دراوسێ دۆستییەوە قسەی بۆ کردوم وام ئەزانێ کە دراوسێ مرد دراوسێکەی میراتی لێ ئەبا .

چاکەکردن لەگەڵ دراوسێ لقی زۆری لێ ئەبێتەوە وەکو ئەوە کە نەهێڵێ ستەمی لێ بکرێ و شەرەفی بشکێنن ، یا کە کەوتە تەنگو چەڵەمەیەکەوە یارمەتێ بدەی ، یا قەرزی کەسێکی کەوتەسەر هەوڵبدەی قەرزەکەی بۆ بدەیتەوە ، یا کە برسێ بێ هەوڵبدەی بۆ تێرکردنی، یا کە نەخۆش کەوت بچێ سەری لێبدەی و دوکتۆری بێنیتە سەر و دەرمانی بۆ بکڕێ ، یا کە مردوویەکی مرد نان و چێشتیان بۆ بکەی ، یا کە چوو بۆ سەفەرێك ئاگادارێ و سەرپەرشتێ مــاڵ و منداڵەکەی بکەی تا خۆی دێتــەوە ، یــا کــە منداڵــەکانی بێشەرمییەکیان لەگــەڵ کردێ چاوپۆشییان لێ بکەی و بە هێمنێ ئامۆژگارییان بکەی و، تەمێی منداڵەکانی خۆت بکەی کە دڵی نەیەشێنن ، یا کە دیارییەکی کەمیابیان بۆ هێنای بەشی بدەی لێی،

یا ئەگەر عەیب و عارێکی بەسەردا هات هەوڵبدەی بۆی داپۆشێ و بیشاریتەوە، یا ئەگەر کردارێکی چاکی‌کرد هەوڵ بدەی دەنگوباسی ئەو کردارەی بڵاوبکەیتەوە. ئاشکرایشە ئەم ئیشانە هەمێ بەسەراون بەتواناوە و لە سنووری دەسەڵاتدا پێویستە بکرێن .

(بێدارێ) ئەم جۆرە چاکەکردنانەی باسمان‌کردن ، بەرابەر بە دراوسێی باش ئازایەتییەکی ئەوتۆیان تیا نیە ، چونکە ئەویش هەروا ئەکا لەگەڵ تۆ . مەردی ڕاستەقینە ئەوەیە لەگەڵ دراوسییەکدا بیانکا کە ئەو وانەبێ لەگەڵ ئەم.

ئازاردانی دراوسێ ، بەتایبەتێ دراوسێی بێگانە و غەریب یا بێ‌کەس و بێ‌دەسەڵات، لە تاوانە گەورەکانە و لەوانەیە ببێ بەهۆی غەزەبی خوا. پێغەمبەر، درۆدی خوای لێ بێ ، فەرمۆیەتی : لا یَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لا یَأْمَنْ جارُهُ بَوائِقَهُ . واتە : هەرکەسێ دراوسێی ئەمین نەبێ لە کرداری بەدی ئەو ، ئەوکەسە ناچێتە بەهەشت . بەمەعنا ئەگەر ئینسان کردەوەی خراپ لەگەڵ دراوسێدا بە حەڵاڵ بزانێ ئەوە کافر ئەبێ و کافریش ناڕواتە بەهەشت . ئەگەر بە حەرامیشی بزانێ و بیکا ناچێتە بەهەشت تا سزای ئەو گوناهەی ئەچەژێ ، مەگەر بە ئیحسانی خوا خۆی بەر عەفو بکەوێ یا تکایەکی بۆ بکرێ ، یاخود مەبەست لەوەیە کە خراپەکردن لەگەڵ دراوسێ گوناهێکی ئێجگار گەورەیە . بۆیە ئەگەر موسوڵمانان لەناو خۆیانا بەپێی ئەم ڕێ و شوێنە بجوڵانایەتەوە کە ئایینی ئیسلام بۆی داناون ، ئەبوون بە خێزانێکی بەختەوەر و بە شادێ و خۆشێ بۆ خۆیان پێکەوە ئەژیان ، بەڵام بەداخەوە لەم شارێیەی ژیان لایاندا و ئەوەش یەکێ بوو لە هۆیەکانی ئەو وەزعەی ئیستا تیایدان .

ڕۆڵەم ! ئەوکەسەی خودا بناسێ　　ڕەوشتی باشە لەگەڵ دراوسێ
یاخود قەدری خۆی بە راستێ بگرێ　　قەدری دراوسێیش بە ڕاستێ ئەگرێ
لەگەڵ دراوسێ شیرینێ ڕەوشت　　کلیلی دەستتە بۆ دەرگای بەهەشت
کێیش کاری لەگەڵ دراوسێ پەستە　　نە خوا ئەناسێ و نە حەقپەرستە
دراوسێ کەوا پێی خۆی لار دانێ　　بۆ دۆزەخ نەبێ ڕێگا نازانێ
پیاوی خاوەن دڵ لە گشت لای جیهان　　تیشکئەدا هەروەك ئەستێرەی بەیان
تۆیش ئەگەر مەردیو خاوەنی ویژدان　　قەدری دراوسێ بگرە وەك مەردان
دراوسێ کە هات خۆی خستە پاڵت　　ماڵی خۆی هێنا بن‌دەسی ماڵت
وای‌دانێ پەنای بە تۆ هێنابێ　　تۆی بە سەنگەر و قەڵا دانابێ
بۆ پەنا هاوەر ، پیاوی بەکەماڵ　　یەکسەر بەخت ئەکا گیانو پایەو ماڵ
تۆیش لەگەڵ ئەودا بە شەرم و تەمکین　　ببە بە هاودەم بە قسەی شیرین
ببە بە دەرمان بۆ ئازاری ئەو　　بە دڵ تێکۆشە بۆ تیماری ئەو
تۆ لەبۆ ئەوان ، ئەویش لەبۆ تۆ　　تۆ وەکوەنەوشەو ئەویش وەکشەوبۆ
بۆنی خۆش بەرن بیدەن بە یەکتر　　ژینتان بەرنەسەر ڕۆژ لە ڕۆژ خۆشتر

★ ★ ★

منالەکانتان بە پەنـدی جوان جوان   پەروەردە بکەن صـوبح و ئێـواران
قسەی جوان وەك نوقڵ بخەنە دەمیان   قسەی جوان بکەن بە مۆچە و ژەمیان
چەندە بەسوّدە ئەو نوقڵـە جـوانە   ئەینێینـــە دەمی ئـــەو منـــاڵانە
بە لێو ئـەیمژن ، بـە چـاو ئەڕوانن   ئێوەش بـە خـاوەن نوقـڵ ئـەزانن
تـا بەمجۆرەیـە ئامـۆژگاریّ دیـن   دەر و دراوسـێ بـەمجۆرە بژیـن
ئەمەیـە دەرسـی دیـن و ئایینـم   بـاش وەری‌بـگرە بـرای شـیرینم
ئەگەر ئەشگاتە (بـەهاری جـامیّ)   ئەشێ بـۆ پایـەی ئـەدەبی (نامیّ)
مەبەست لە (جامیّ) و (نامیّ) ئەمەیە   حەق بێتە بەرچـاو ، بـاقیّ گەمەیە
جوانیّ لـە بەرگا مـالی بـەرچاوە   حەقیقـەت سـاغیّ مـەکینەی ناوە
وا داوا ئـەکەین لـە پـەروەردگار   زانای ظاهـیر و باطـین و ئەسـرار
بە سیرّزی نـوری رەهبـەری نازدار   بمانپـارێزیّ لـە نـەفسی بـەدکار
زمانمان بـکا بـە خامـەی نوسـین   بۆ نیشاندانی رێی خۆش بەختیّ ژین

گوڵی چل‌وچوارەم ـ گوڵی غەریبنەوازیّ و میوانداریّ

بە عورفی پیـاوان غەریب و میـوان
خۆیان خاوەنن بـۆ مـاڵ و دیـوان
مـاڵ بۆ غەریب و بـۆ میوان نـەبیّ
جنۆکە ئـەیبا و ئـەیدا بـە دێـوان

پێغەمبەر سەلامی خوای لیّ بیّ فەرمۆیەتی :

مَنْ كانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ .

واتە : ئەوەی باوەڕی بەخوا و بە ڕۆژی قیامەت هەیە، با حورمەتی میوانی خۆی بگریّ .

لە لایەکی‌تریشـەوە خودای تەعالا ڕێبوار و هەژاری وەك یەك بە هاوبەش داناوە لە خێراتی کۆمەڵەی موسوڵمانانەدا .

غەریبنەوازیّ ئەوەیـە بـەرابەر بەوکەسـەی لـە وڵاتیّ یـا شاریّ یـا دێیەکی‌ترەوە هاتوەتە ماڵت ، یارمەتیّ و میهرەبانیّ بنوێنیّ تا چاوی ئەکرێتەوە و ڕێگا و جێگایەك بۆ خۆی ئەدۆزێتەوە و دەستی ئەچیّ بە ئیشێکا ، یا تا کارەکەی مەیسەر ئەبیّ و ئەگەڕێتەوە ، یا تا لای تۆ نامێنیّ و ئەڕوا بە لایەکی‌تردا .

غەریبنەوازیّ پێویستە بە چەند دەلیل ، یەکـەم : ئەوەیە غەریب ئەگەر موسوڵمانە، دیارە موسوڵمان برای موسوڵمانە و حەقی برای دینیّ بەسەر برای دینییەوە بەپێی ئایینی ئیسلام جێگای گومان نیە . ئەگەر کافری ئەهلی ذیممە یا

پەنادراو یا پەیمان لەگەڵ کراویشە ، ئەوە مادەم خوێن و ماڵی حەرامە لەسەرمان ، حەقی یارمەتی و دەسگرۆیشی هەیە . دۆهەم : ئادەمیزاد بەهۆی ژیان و بەهۆی پێویستی فێربوونی پیشە و زانستەوە ناچارە بۆئەوە کە بڕوا بە وڵاتاندا و زۆر وائەبێ ئەم جۆرەکەسانە یا خەرجییان تەواو ئەبێ یا هەر لە خۆیاندا گەدا و بێدارایین . جا ئەگەر موسولمانان یارمەتییان نەدەن گەلێ سوودی گشتی و فەردیێ موسولمانان ئەفەوتێ و دنیا لەڕۆی زۆر کەسدا تاریك دایەت . سێهەم : ئادەمیزاد بە ڕێکەوتی ئاشوب و شەڕ و شۆڕ و گرانی و لێقەومان و باوك مردن و شتیوا ئەکەوێتە وڵاتی غەریبێ . جا ئەگەر چاودێریێ غەریب نەکرێ بەشێکی گەورەی ئادەمیزاد ئەفەوتێ . چوارەم : ئادەمیزاد بە میهربانی و دڵسۆزیێ لە زۆر لە گیانلەبەرانیتر جیا ئەبێتەوە . غەریبیش لەوکەسانەیە کە زۆر پێویستیان بە میهرەبانییە ، چونکە دوورە لە ماڵ و حاڵ و خزم و خوێش و ئاشنا و ، دڵتەنگ و بێتاقەتە و هەرکەس بە قسەیەکی خۆش دڵی شاد بکا زۆر مەمنوون ئەبێ و ئەتوانێ هەوڵێ بدا بۆ کەسبی زانست و فێربوونی پیشە . ڕزگاربوونی ئەویش بۆ باقیێ میللەت بەسوودە ، کەواتە چاودێریێ کردنی غەریب کارێکی پێویستە . جا لەسەر ئەم ئەساسانەیە لە دینی ئیسلامدا بڕیار دراوە بەشێ لەزەکاتی ماڵی دەوڵەمەند بدرێ بە ڕێبواران کە دیارە غەریبن بۆئەوەی سەفەرەکەیانی پێ تەواو بکەن .

میوانیش ئەگەر غەریب بێ ، ئەوە باسی غەریب نەوازیمان کرد . ئەگەر غەریبیش نەبێ ، ئەوە یا ناسراوە و بە صیفەتی ناسراوێ ئەبێ ئینسان خزمەتی بکا ، یا نەناسراوە و لەمحاڵەدا مادەم ڕۆیکردوەتە ماڵی ئینسان ئەبێ ئینسان چەندی لەتوانادا بێ خزمەتی بکا .

ڕۆڵەی دڵبەندم ، غەریب و میوان — خزمەتیان فەرزە لە ئەستۆی ئینسان
صەد ڕەحمەت لەوەی غەریب نەوازە — چونکە غەریب زۆر بێهاز و بازە
بێبرا و باوك ، بێ خزمە و بێخوێش — وێڵ وێڵ ئەگەڕێ بە وێنەی دەروێش
چەند نەجیبزادە و ئینسانی مەشهوور — ڕۆنەدا ئەڕوا بۆ وڵاتی دوور
جا دائەمێنێ بێدەس و بێکەس — بێیار و کۆمەك بە بێفریادڕەس
مەخصوص غەریبی ڕێی خوێندەواریێ — زانست بۆ میللەت دێنێ بەدیاریێ
لە خۆراواوە هەتا خۆرەڵات — دنیا ئەگەڕێ وڵاتەو وڵات
لەمدەر و لەودەر وەرئەگرێ زانست — خۆی فیدا ئەکا هەروەك حەقپەرست
وابزانە ئەگەر وریا و لەبیبی — کوڕەکەی خۆتە وا لە غەریبی
ساتێ کوڕەکەت کە لێت ببێ ون — دەڕۆنت ئەبێ گشت ئەنجن ئەنجن
هەروا باوکی ئەو بە ڕۆژ و بە شەو — خەم بۆ ئەو ئەخوا ، بێ خۆراك و خەو

★ ★ ★

میوانێ زۆری کەموت لە دیوەخانت
پێویستە خولق و ئیکرام و نانت
ئیکرامی میوان بە دینی ئیسلام
با کافریش بێ فەرزە لەسەر عام
مەلێ بە ناوەخت هاتوەتە سەرم
من لە هاتنی ئەو بێخەبەرم
قیسمەت هێناویە بەو نیوەشەوە
با نانی تۆیش بێ ، نصیبی ئەوە

★ ★ ★

ئەکەی کە میوان گەیشتە مالت
دەس‌کەی بە هەرا لەگەل منالت
ئەوکاتە کاتی حال و مەقامە
کاتی مەرحەبا و کاتی سەلامە
ئەو وا تێ‌ئەگا بە هاتنی ئەو
دنیات لێ بوە بە تاریکەشەو
بە شەرمەزاری دل ئازاری خۆی
بە فیرۆ ئەرۆا هەرچی ئەکەی بۆی

★ ★ ★

گەر بێتو (بانۆ) بێ سەرلێ‌شێوان
سفرە بەرۆی خۆش ڕاخا بۆ میوان
بە بێ گۆشت و ڕۆن خۆشە طەعامی
هەر لفت و گفتی ئەبێ بە تامی
مادەم میوانیش بە شەرافەت بێ
ئەبێ چاوی هەر لە لەطافەت بێ
ئاداب ئەمەیە کە تێم‌گەیانی
ئیتر هەرکەسێ خوێ و ویژدانی
(نامێ) بە غەیری دەرسی شاگردان
مەبەستی نیە لە چەرخی گەردان

گوڵی چل‌وپێنجەم ـ گوڵی دڵپاکی

ئادەمێ هەرچەند ئەوعێکە خاکێ
پایەی بلندە لەبەر دڵپاکێ
ئەتەوێ ببێ بە ڕۆژی ڕۆناک
بە دڵ تێکۆشە بۆ دڵڕۆناکێ

پێغەمبەر ، درۆدی خوای لێ بێ ، فەرمویەتی بە مەعاذی هاوڕێی :

یا مَعاذُ قَلْبٌ شاکِرٌ وَلِسانٌ ذاکِرٌ وَزَوْجَةٌ صالِحَةٌ تُعِینُكَ عَلی أَمْرِ دِینِكَ وَدُنْیاكَ خَیْرُ ما اکْتَنَزَ النّاسُ .

واتە : ئەی مەعاذ دڵێکی پاك و ڕۆناك و نورانێ کە سوپاسی پەروەردگار بکا و زوبانێکی خەریك بە هێنانی ناوی خواوە و ژنێکی باش کە هاودەمێ تۆ بێ و یارمەتێ بەجێ‌هێنانی کاری دینێ و دنیاییت بدا ، چاکترین شتێکن کە بنیادەم تائیستا بۆ خۆی هەڵی‌گرتبێ .

مەعنای ئەم فەرمودەیە وایە دڵی پاك و ڕۆناك و زمانی بە ناوی خواوە خەریك‌بۆ و ژنی چاك لە شیر و تیر و زێڕ و زیو و هەمۆ گەنجینەیەك چاترن بۆ

ئادەمیزاد ، چونکە سوودیان لە هەمو ئەو شتانە زۆرترە و بەردەوامترن .

لەناو ئەوانەدا کە خوای تەعالا دروستی‌کردوون و گیانی‌کردوون بـە بـەرا ، ئادەمیزادی بەوە هەڵبژاردوە کە بەشێوەی پەیکەرێکی جوان و نازەنین دروستی کردوە و لـە پەنامەکیشەوە عەقڵ و هۆشی پێداوە کە مایـەی ئەوەیە ئەرز و ئاسمان و وشك و تەڕ و دەریا داگیر بکا و بە تێگەیشتن و پێگەیشتن بەسەر هەموو شـتێکی‌ترا شانازیی بکا . ئەم عەقـڵ و هۆشەشی لە مێشـك و دڵی ئینسانا داناوە بەوجۆرە کە خۆی ئەیزانیێ و ئیشارەتی بۆ ئەم مەعنایە کردوە و لە ئایەتێکی قورئاندا فەرمویەتی : « اَفَلا یَتَدَبَّرُونَ القُرآنَ اَمْ عَلى قُلوبٍ اَقْفالُها ؟ » واتە : ئاخۆ ئەم کافرانە خۆیـان بیرناکەنەوە لەم قورئانە کە ئێمە ناردوومانە بۆ موحەممەد ، کە بە لەفظ و مەعنا موعجیزەیە و ڕۆشنترین دەلیلە لەسەر یەکێتیی خـوا و ناردنی موحەممـەد بە پێغەمبەرێتیی و سـاغیی ئاینی ئیسلام ، یاخود قوفڵ لەسـەر دڵیان دانراوە و ڕێگای بیر کردنەوەیان نیە و دڵیان لەڕاستیی تێ‌ناگا . ئـەم ئایەتە بەئاشکرا ئەوە ئەگەیەنێ کـەوا دڵ پەیوەندی بە تێگەیشتنەوە هەیە . بۆیە دڵ مادەم پاك بکرێتەوە لە ژەنگی بێ‌ئاگاییێ و پڕوپوچی بێ‌کەڵکی هەوایێ و لە شوبهە و گومانی گومـڕاییێ ، ئەبێ بەهۆی ڕێکەوتن و سازشی هەموو ئەندامانی لەشی ئینسـان و ئەکەونە کار بۆ دابین‌کردنی بەختیاریی بۆی .

یەکەم پایەی دڵپاکیی ئەوەیە ئینســـان باوەڕێکی پتەوی بە پەروەردگاری خاوەن کەمـاڵ و بێ‌عەیبی ئەم دنیایە ببێ ، هەروا بە هەرچیێ کـە حەزرەتی موحەممەد لای خواوە هێناویەتی . دووهەم پایەشی ئەوەیە پاك بێ لە خۆی خراپی وەك کینە و ڕژدیی و ڕق و فێڵبازیی و ساختەچیەتیی و فیز و خۆپەرستیی و ئارەزووبازیی و بێ‌پەیمانیی و سپڵەیێ و دووڕوییێ و هەرخۆیەکی خراپی‌تر .

لە پێش‌چاوی ئینسـانی هوشیاردا دیارە کەوا خۆی پەست خاوەنەکەی ئەگەیەنێتە شانی دڕندە و جانەوەرە زیان‌بەخشـەکان ، بەڵکو لەوەیش خراپتری لێ‌ئەکا . کـەواتە پێویستە ئینسـان هەرچوون بێ خـۆی لـەو خـووە خراپانە بپارێزێ . مەسەلا وەکو چوون ئینسـان ڕازیی نابێ بەوە کە پشکۆیەك لە باخەڵی خۆیدا دابنێ چونکە ئەزانێ ئاگری تێ‌بەرئەدا و ئەیسوتێنێ ، ئەبێ ڕازییش نەبێ کەوا خۆی خـراپ لە دڵ و بیریدا بمێنێتەوە چونکە زیانی لە ئاگـر بۆ ماڵ و گیان کەمتر نیە .

بەئەهمیەت‌ترین هۆی پاك‌کردنەوەی دڵ هاوڕێیەتیی ئینسانی دڵنورانیی و هوشیار و پارێـزگارە . ئەنجـا خەریـك‌بوون بـە کـردەوەی چاکـەوە وەکو خواپەرستیی و بەندەیێ بـۆ خوا وەك نوێژ و ڕۆژوو و تەوافی مـاڵی خوا و خوێندنی قورئان و دەرس‌وتنەوە بە قوتابییان و ئەو شتانەی‌تر کە بۆ ڕووناکیی‌دڵ بەسوودن .

ڕۆڵەی شیرینی ئاگا لە حاڵم   دڵ بێدارەکەی خاوەن کەماڵم
ئەگەر ئەتەوێ بژیت بەختیار   دڵت پاککەوە لە گەرد و غوبار
یا بە هاوڕێیی مەردانی دڵپاك   یا بە تاعەتی خودای تەنها و تاك
ئەمجا ئەو نەفسە ئەژدەها سەرە   کە تا عاصی بێ زۆرتر خەتەرە
دەخیل صەد دەخیل هەروەها زینهار   بەرەڵڵای نەکەی ڕەشمەی نەفسی هار
نەفسی بەدسروشت وەك ئەژدەهایە   ژاری کوشندەی لەناو دڵتایە
کانە بۆ هەمۆ پەستی و بەدخوێی   ساختە و دەغەڵی و کینە و دوڕوێی
درۆ و دوڕوێی هەم دوو زوبانی   پیشەی مەردان نین ئەگەر بزانی
مەردان بە پاکی ئەژین و ئەمرن   لە هەردوو دنیا هاوشانی فەخرن
ئارەزووبازی و شەهوەت پەرستی   ئەنجامی نیە بێجگە لە پەستی
بلێ هەزار ساڵ یەکێ نەخۆش بێ   بە ئارەزووی خۆی لە عەیش و نۆش بێ
ئەنجامی چیە غەیری بێهۆشی   سوکی و ڕسوایی و لاتی و نەخۆشی
صەدجار دابەڕێ ڕەوشتی پەستی   هێشتا هەر ناگا بە خۆپەرستی
ئەوە چاترە هاودەمی مار بێ   لەگەڵ خودپەرست نەك هاوگوفتار بێ
پیاوی خودپەرست تا ماوە پەستە   نەفسی بتیەتی و خۆی بتپەرستە
مادە بناغەی هەموو ئەمەیە   بناغەی ئەم گشت دەرد و خەمەیە
شیرێکی ڕوتە لە ڕاسەری مەرد   ڕەق ئەکا دڵی ئینسان وەکو بەرد

★ ★ ★

لە زانایەکیان پرسی جارێکیان   کە فەرقی مادە و مەعنا کا بەیان
وتی ئەم قورسە وا لەپاڵمانا   ئەو سوکە و ئەڕوا بەئاسمانا
واتە پایەی ئەم وا لەسەر ئەرزە   ئەو لە ئاسمان ئەوەندە بەرزە
خوا مادە بگرێ کاتێ جێ‌بگرێ   هەزار پایەدار بە بایێ ئەگرێ
لە هەرلا نانێ بێتە ناوناوان   بە گونیە و خەروار ڕێز ئەبێ تاوان
دەخیل صەد دەخیل بۆ پایە و بۆ نان   نەبن بە هاوڕێی دەستەی بەدناوان
زۆر کەسی‌وام دی دیمەن جوانمەرد   نانیان بۆ دەرخست دڵی بۆ بە بەرد
زۆری‌وایش هەیە نە نان نە پایە   دین و باوەڕی نادا بە زایە

★ ★ ★

قەساب بۆ پلە گۆشت گیر و گەڕیەتی   چ باکی چەقۆی ملی مەڕیەتی
پیاوکوژێ کەوا دڵی وەك بەردە   کە بۆ جەردەیی چۆتە ئەو هەردە
بە دڵیا نایێ لە تاڵان زیاتر   کەی مەبەستیەتی گریانی تاجر
دز کە دەرئەچێ بەهیوای دەسکەوت   لای ئەو چون یەکە ماڵی تۆ ومزگەوت
جانباز کە ئەڕوا بەدەم گەلەوە   سەرما لێی‌ئەدا بەسەر ملەوە
متمانەی هەیە کەوا سبەینێ   لادییی داماو هەڵئەخلەتێنێ

حــاكمی خوێنڕێژ كه لای ئەو فەرزە   بەخوێن سوورى كا ڕووى ئەم سەرئەرزە
گوێ نادا بەوە چەند كەس ئەكوژرێ   چەند منــاڵ بــێ شیر لە دایكی ئەبڕێ
ئەو كەسەى بە شەو ئەڕواتە سەر ماڵ   شەویــان لێ ئەكا بە وەیشوومەى تاڵ
فەخرە لەلای ئەو ئازاردانی خەڵــك   بۆ خۆى دائەنــێ بە خزمەت و كەڵك
خۆى ئەخــاتە بەر لەعنەت و نەفرین   بۆئــەوەى ئــاغەى بڵێ (ئافەرین)
بەڵام هەرچەندیش كە درێژ بێ ساڵ   ئەو چەرخە ئەڕوا و ئەگۆڕێ ئەحواڵ
ئەمجار مەیدانــی مەحكەمــە و دادە   كە زاڵم خەمگــین ، مەزلووم دڵشادە
لەسەر كێشانەى حەقی خاوەن حەق   ســزاى تــاوانی ئەدرێتــەوە دەق
سەربــاری هەموو عــارەقی نــاوچاو   بە شەرمــەزاری دەرئەچــێ لەنــاو
لەمــانە بەدتــر لەبــۆ بەدبەختــێ   تاوانبار بۆنــە بۆ ســوودى خەڵكــێ
حەدیثی شــەریف جێگەى یەقینــە   (اخْسَرُ النّاسِ مَنْ بـاعَ دینَه)

★ ★ ★

تــــاوانێكی‌تر لــەم ڕووى جیهــانە   تــاوانی شــەخصێ كــە دووزمــــانە
شەخصی دووزمــان ئەوەنــدە شوومە   لــە هەر لایێ بــێ هەر ئەڵێــی بوومە
دووكەڵی فیتنەى وەك توونــی حەمــام   بەرز ئەبێتەوە بۆسەر خــاص و عام
پیــــاوی درۆزن بێ‌ئیعتیبــــــارە   مەهتــووكی لادێ و بــازاڕی شــارە
ئەگەر نــاگرێ بەر بــێ لــە مــاڵی   كەس گوێــی نادات و ناپرسێ حاڵی
زیاد لەوەش كە خۆى ئاخر شەڕ ئەكا   خەڵكیش لە یەكتر بێ‌بــاوەڕ ئەكــا
كە دڵــت پــاك بــوو لە خــۆى ئەمانە   دڵپاكی بــۆ تــۆ موڵكــە بیــزانــە
ئەگەرچی زۆرن ڕەزیلــە و پەســتێ   هەموو دێتــە ســەر دنیــا پەرستێ
خــودا بنوێنــێ پێمــــان ڕوونــاكی   بمــانخاتە ســەر ڕێگــاى دڵپــــاكی
بەڵكو (نــامێ) بێ درەختــی دڵمــان   ســایەش بێتە سەر ماوا و مەنزڵمان

گوڵی چل‌وشەشەم ـ گوڵی داوێن‌پاكی

بۆ داوێــن پــاكی وێنــەى دڵپاكــان
بــگرە بە ئیخلاص داوێنــەى چاكان
بەڵكــو بە فەیضــی تەوفیقی خــودا
بگەى بە پلــەى دەروون ڕوونـــاكــان

خواى تەعالا لە قورئاندا فەرمویەتی :

قُلْ لِلمؤمِنینَ یَغُضُّوا منْ ابصارِهمْ ویَحفَظوا فُروجَهُمْ .

واتە : ئەى موحەممــەد بە پیــاوە موسوڵمانەكــان بڵێ بەرابــەر بە ژنی نامەحرەم چاوى خۆیان داخەن و عەورەتی خۆیان بپارێزن .

هەروەها فەرمویەتی :

وَقُلْ لِلمؤمنات يَغْضُضْنَ مِنْ ابصارِهِن ويَحْفَظْنَ فُروجهنَّ ولا يُبْدِينَ زينَتَهُنَّ الّا ما ظَهَرَ مِنها وليَضرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ على جُيوبِهِنَّ .

واتە : بە ژنە موسولمانەکان بلێ چاو کز کەن و نەڕوانن بۆ نامەحرەم و عەورەتی خۆیان بپارێزن و جوانی خۆیان دەرنەخەن مەگەر ئەوەی هەر خۆی بەدەرەوەیە و سەر و مل و سنگی خۆیان داپۆشن .

(بزانن) هەمو گیانلەبەرێ لەوانەی کە زاوزێ ئەکەن خاوەنی هێزی شەهوەتڕانی و ئارەزوی نەفسن لە سروشتدا. ئادەمیزاد کە خوا هەڵیاوێردوە و ئایینی بۆ ناردوە ، فەرمانی دراوەتێ کەوا بە غەیری ئەو یاسا و ئوسوڵە نەجوڵێتەوە کە خوای تەعالا لە مەیدانی پەیوەندی نێر و مێدا دایناوە و ، شوێن ئارەزوی نەفس نەکەوێ بۆئەوە کە نەوەی ئەم و ئەو تێکەڵی یەك نەبن و خانەدان و خێزان تێكنەچێ و ئاشوب نەکەوێتەوە لەناو ئادەمیزاددا .

هەروا بزانن هەرکارێ کە ڕەوا نەبێ ، سەرەتا و پێش قەرەولیشی ڕەوا نیە ، مەسەلا هەروەکو زیناکردن و دەستبردن بۆ نامەحرەم کردارێکی تاوان و ناشەرعییە ، تەماشاکردنی ئافرەتی نامەحرەم بۆ پیاو و هی پیاوی نامەحرەم بۆ ژن و دەستدان لە لەشی و بەتەنها دانیشتن لەگەڵیدا ، ئەویش تاوان و گوناهە چونکە ئەبن بە سەرەتا و پێشقەرەوڵ بۆ زینا و دەسبردن بۆ نامەحرەم . لەسەر ئەم بناغەیە زانایانی (اصول الفقه) وتویانە سەرەتای کرداری واجب مادەم لە ئیختیاری موکەللەفدا بێ واجبە و ، سەرەتای کرداری حەرامیش هەروا حەرامە .

بۆ ئیشارەت بەو ئەنجامە خراپانەی لە تەماشاکردنی ئافرەتی نامەحرەمەوە پەیدا ئەبن ، پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ فەرمویەتی : « اَلنَّظْرَةُ سَهْمٌ مَسْمُومٌ مِنْ سِهامِ اِبْلِيسَ » واتە : تەماشاکردنی ئافرەتی نامەحرەم تیرێکی زەهراوییە لە تیرەکانی شەیتان . مەبەستی لەوەیە وەك چۆن ئەو تیرە زەهراوییە ئەگەر بەتەنیا تیژییەکەی و بەو برینەی لە ئینساندا ئەیکا ، ئینسان نەکوژێ ، بە ژاراوییەتەکەی ئەیکوژێ ، هەروەها تەماشاکردنی نامەحرەمیش هەرچەند لە ذاتی خۆیدا تاوانێکی زۆر گەورە نەبێ ، بەڵام بە پەیداکردنی پەیوەند لەنێوان نەفسی ئینسان و ئەوکەسەدا کە بۆی ئەڕوانێ و مانەوەی ئەم پەیوەندە لە دڵدا ، ئینسان خراپ ئەکا و ئامادەی ئەکا بۆ دوبارە کردنەوەی ئەو تەماشایە تا وردە وردە ئەگا بە تاوانی گەورە. هەر لەبەر ئەم ترسەیە دروست نیە پیاو بەتەنها لەگەڵ ژنی نامەحرەمدا دانیشێ چونکە یا ئەکەوێتە تاوانەوە یا گومانی تاوانی پێئەبرێ . هەر لەبەر پەیوەندی نەفسی پیاو و ئافرەتیشە بەیەکترەوە و لەبەر موسەخخەربونی نەفسی ئینسانە بۆ ئارەزو ، حەزرەت لە گەلێ حەدیثدا پیاوانی

موسوڵمانانی ترساندوه له تێکەڵبوّن لەگەڵ ژنان و هەڵخەڵەتانیان پێیان . بـه هەرحاڵ داوێن‌پاکێ به خوّی و سەرەتاکانیەوه کارێـکی زوّر بەئـەهمیەته بـوّ ئینسانی موسوڵمان .

له داوێن‌پاکییه ئەمه که ئینسان نەڕوانێ بوّ حەوشەی ماڵی خەڵك یا بوّ ناو هوّدەی و بوّ هەرکوێ که کەسێکی تیا دابنیشێ ، بەتایبەتێ له کاتی‌وادا که کاتی حەسانەوه و خوّ ڕووت‌کردنەوه و نوستن بێ . هەروا لەگەڵ نامەحرەمدا سەفەر نەکا. هەروا که بانگ‌کرا بوّماڵێك بوّ نان خواردن، به بەهانەی خوّشەویستییەوه تەماشای نامەحرەمی ئەو ماڵه نەکا . ئەمانه هەمـوّ تاوانن و بـه بێ‌ناموّسێ و داوێن‌پیسێ ئەدرێنه قەڵەم و به بێ‌شوعوّرێ ئەژمێررێن .

داوێن‌پیسێ زەرەری زوّره بوّ ئادەمیزاد، یەکێکیان ئەوەیه به تەماشاکردنی نامەحرەم تووی بێ‌شەرمێ له دڵی ئەوکەسەدا ئەچێنرێ و ئەم تەماشایه مەراقی لەناو دڵدا دروست‌ئەکا تا تەماشاکه دوّباره و سێ‌باره ئەکاتەوه . دوّهەم مادەم ئەو نامەحرەمه له پێش‌چاوی تەماشاکەرەکەدا جوان بێ حەسرەت و ئێشێکی زوّر سەخت له دڵیا پەیدا ئەبێ و گەلێ‌جار وائەبێ ئەبێ بەهوّی ناساغێ و لەڕ و لاوازێ تەماشاکەرەکه . سـێهەم : کەسێ بـوّ نامەحرەم بڕوانێ مـادەم ئـەو نامەحرەمه له حەلاڵی خـوّی جـوانتر بێ ، ئـەبێ بەهـوّی سـاردێ لەنێوان تەماشاکەرەکه و حەلاڵەکەی خوّیدا و بەپێچەوانەشەوه، بەم‌جوّره لەوانەیه دڵیان له یەکترێ سارد ببێتەوه و ئاشوّب و هەرا له ماڵا پـەیدا ببێ لەنێوانیانا و ئەم ئاشوّبه ئەکێشێتەره بوّئەوه که لەیەك جـوێ ببنەوه و بنەماڵەی خێزانەکەیان تێك‌بچێ . چوارەم : وائەبێ ئەم‌کەسەکەوا بەردەوام ئەبێ لەسەر تەماشاکردنی نامەحرەم ، پەنابەخوا ، توّشی زینا ئەبێ که له تاوانه گەورەکانه له شەریعەتی ئیسلامدا و ، لەم تاوانەشەوه چەند زیان پەیدا ئەبێ :

یەکەم : فێربوّنی کردەوەیەکی بەد که له ئاینی ئیسلامدا لەپاش کوشتن تاوانی یەکەمه . دوّهەم : ڕێ‌تێ‌چوّنی توّش‌بوّنی نەخوّشێ‌وا کـه تیماری زوّر زەحمەت و گران بێ . سێهەم : لەدەس‌چوّنی دارایێ ئەوکەسه به سەرف‌کردنی لەپێناوی ئارەزوّبازیدا و بوّ تیمار بەنیسبەت ئەوانەیانەوه که توّشێ نەخوّشێ خراپ ئەبن . چوارەم : نەمان یا کەم‌بوّنەوەی پەیوەندی خوّشەویستێ لەنێوان ژن و مێرددا . پێنجەم : ئەو هەرا و ئاشوّبەی لەم کردارەوه پەیدا ئـەبێ لەو وڵاتانەدا که به چاوی ڕێز و قەدرەوه تەماشای مەسەلەی شـەرەف و ناموّس ئەکەن. جا له حاڵێکا که پیاو توّشی ئەم گوناهه گەورەیه ببێ لەوانەیه ژنەکەیشی لەبەر ئارەزوّ یا لەبەر توّڵه سەندنەوەی خوّی توّشی ئەم کاره ناپەسەنده ببێ .

لەسەر بناغەی ئەم وەزعه نابارەیه که لەئەنجامی داوێن پیسییەوه پـەیدا ئەبێ ، له ئاینی ئیسلامدا بڕیاردراوه ئەگـەر کوڕی بێ‌ژن یـا کچی بێ‌مێرد ئەم

تاوانەی لێ بوەشێتەوە صەد داری لێ بدرێ و ساڵێکیش دوور بخرێتەوە . ئەگەر لە پیاوی ژندار یا ژنی مێردداریش بوەشێتەوە سەنگەسار بکرێ تا ئەمرێ .. هەر لەبەرئەوەشە کە ئادەمیزاد لەم تاوانە دوور بکەوێتەوە بڕیار دراوە مادەم گەنج ئارەزوی نەفسی پەیدابو و مەسرەفی ژنهێنانیشی بو سوننەتە زو ژن بهێنێ . هەروا سوننەتە کچ زو شو بکا واتە پاش بالغبوون ماتڵ نەکرێ و نەهێڵرێتەوە . هەروەها بۆیە سوننەتیشە مارەیێ کەم بێ و شیربایێ حەرام کراوە و ئەگەر باوك داوای شیربایێ بکا ویلایەتی بەسەر کچەکەیەوە نامێنێ و تا توبە نەکا بوی ناگەڕێتەوە . سوننەتیشە پاش نیازی ژن هێنان و شوکردنی کوڕ و کچ و بەر لە خوازبێنێ کوڕ و کچەکە تەماشای یەکتر بکەن بوئەوە کە ڕێکەوتنەکەیان بە ئارەزوی خویان بێ . هەروەها سوننەتە لەپێشا هەردوکیان لە ڕەوشتی یەکتر بپرسن تا باش لەیەك حالی ببن .

بزانن هوی یەکەمی فێربونی داوێنپیسێ بریتییە لە هاوڕێیەتی ئینسانی بێئەخلاقی ناپاك . بەتایبەتی پێویستە گەنج ، کوڕ بێ یا کچ ، لە عومری چواردە ساڵان بەملاوە تا بە هاوڕێی شەرعی خویان ئەگەن مەجالی ئەوەیان نەدرێ لەگەڵ ئینسانی داوێنپیس و بێناموسدا هاوڕێیەتی و تێکەڵی بکەن . ئامادەیی لاو بو فێربونی ئەخلاقی خراپ لەم تەمەنەدا وەکو گڕگرتنی بەنزینە لە نزیکی ئاگرەوە . هوی دوهەمی فێربونی داوێنپیسی هاتوچوی ئەو شوێنانەیە کە دیمەنیوایان تیا پیشانئەدرێ هانی گەنج ئەدەن بو گرتنەبەری ئەم ڕێگایە وەك هەندێ فلیمی سینەما ، یا ئافرەتیان بەشێوەیوا تیا دەرئەکەوێ کە گەنج ئەخاتە سەر ئەم ڕێگایە وەك تیاترۆخانە و شتیوا . هوی سێهەمیشی ئەوەیە مەسرەفی ژنهێنان گران بێ و کەسوکاری ژن داوای خشڵ و کەلوپەل و مارەیێ زوّر بکەن وەك ئیستا لە زور خێزاندا باوە . چوارەم ئەوەیە کەسوکار بە زوّر ڕێگا لە کچیان بگرن کە شو بکا بە کەسێ کە موناسبی بێ و ئارەزوی بێ شوی پێ بکا ، یا هەڵیبگرن بوئەوەی بە ژنبەژن بیدەن بە شو یا بەتەمای پارە و شیربایێ زوّر بیدەن بە کەسێکی پیر و نابار کە کچەکە نەیەوێ .

ڕوڵەی دڵبەندم سیرەتت بێ
خولقی ناموس و غیرەتت بێ
مەشهوری عامە چاو بو بینینە
بو دوزینەوەی ڕێگای یەقینە
بە چاو بڕوانە لەبو ڕێگای ڕاست
جیابکەرەوە مو لە کاسەی ماست
موتالای دەرزی پیروزێ ئینسان
بە تەماشایە بو عیلم و عیرفان
نەك بوتەماشای جێی شەرم و عەورەت
بون بە حەیوانات پاش ئینسانییەت
عارە بو عاقڵ لەبەر بێکەڵکێ
تەماشای شەرم و ناموسی خەڵکێ
خەیانەت کاری مەینەتە و سزا
لەبو پاشەڕوژ ئازارە و جەزا
خوا ئەمری داوە بە پیاو و ژنان
کەسیان نەڕوانن بو لەشی ئەویان
نەظەر تیرێکە ژاراوییە و پیس
لە تیرەکانی تیردانی ئیبلیس

★ ★ ★

چاو بۆ لادانە لە کۆسپی سەر ڕێ   نەك بۆ فرمانی بێسوودی بێجێ
چاو بەرەڵلا بێ چاڵ هەڵنەکەنێ   ئیمڕۆ تێیئەگلێی یاخود سبەینێ
بە وردە وردە دەرچوون بۆ گەورە   بەرز ئەبێتەوە دەورە بە دەورە
کاتێ بۆ گوناه کەوتیتە سەما   ئەوەندەت زانی شەرەفت نەما
شوشە کە شکا نالکێتەوە   حەیا کە تکا ناگەڕێتەوە
چاو بۆ پارێزە لە بەرد و لاڕێ   هەتا لانەدا ڕێڕەو لە شاڕێ
بۆ هێنانەوەی قەدری سەلەفە   لەبۆ نوسینی نامەی شەرەفە
بۆ وەرگرتنی تاجی ڕەئیسی   نەك وەرگرتنی ڕەزیلە و پیسی

★ ★ ★

بە دڵ تێفکرە و بە چاو بڕوانە   ڕێگەکەت لارە یاخود تەختانە
چاك بەلادا کە بۆ شەرەفکاری   نەك هەرزەکاری بۆ شەرمەزاری
با نەکوژێتەوە وەجاخی بەرزت   با نەشکێ شانی نامۆس و عەرزت
بمێنیتەوە بە تەندروستی   ناساغ نەکەوێ بە ڕەوشت پەستی
مایەی دارایی و پایەت بەرجا بێ   پەنات مەڵبەندی تکا و ڕجا بێ
من لەبەر تۆمە ئەم حیکایەتە   تا خۆت لابدەی لەو جینایەتە
(نامێ) وا ئەڵێ بە داواکردن   داوێنە پاکان لە دنیا فەردن

گوڵی چلوحەوتەم ـ گوڵی دەمپاکی

نیشانەی یەکێ کە دڵی چاکە
یەکەم ئەوەیە کە دەمی پاکە
دەم تەرجومانە بۆ خەزێنەی دڵ
بە خراپ بدوێ یاخود بە چاکە

خوای تەعالا لە قورئاندا فەرمویە :

وقولوا لِلناسِ حُسنا

واتە : قسەی جوان بکەن بۆ خەڵك .

پێغەمبەریش ، درودی خوای لێ بێ ، فەرمویەتی :

قُولوا خَيْراً تَغْنَمُوا ، وَاسكُتُوا عَنْ شَرٍّ تَسْلَمُوا

واتە : قسەی چاك بکەن بۆ خەڵك با قازانجتان دەسگیر بێ و ، لە قسەی خراپ بێدەنگ بن با بپارێزرێن .

دەمپاکی بریتییە لە پاراستنی دەم لە وتارێ کە بەپێی ئایین ڕەوا نەبێ بوترێ . وتاریوا کە ڕەوا نەبێ بوترێ جۆری زۆری هەیە ، گرنگترینیان

ئەمانەن : کوفرکردن ، لەعنەتکردن لە خەڵك ، بوختان ، قسەی خراپ بردن بۆلای پیاوی گەورە کە پێی‌ئەڵێن (سعایە) ، قسەهێنان و بردن لەنێوان خەڵکدا بەنیازی تێکدانی بەینیان کە پێی‌ئەڵێن (نمیمە) ، غەیبەت و لە پاشملە قسەکردن، ڕۆشکێنی ، ناتۆرە هەڵدان بەسەر خەڵکدا ، تەعنەدان لە خەڵك ، جنێودان ، شادەکامیکردن بەوانەی کە تۆشی دەرد و بەڵایەك ئەبن کە بەعەرەبی پێی‌ئەوترێ (شماتە) ، زەمکردن بە ناحەق ، تەعریف کردن و بەسەردا هەڵخوێندنی خەڵك بە ناحەق ، درۆ کردن لەبەر هەر هۆیەك بێ .

خوای تەعالا عەقڵ و هۆشی داوە بە ئادەمیزاد بۆئەوەی بزانێ قسەی باش بکا و کرداری باشی لێ بوەشێتەوە . ئایینی بۆ ناردوە بۆئەوەی ، ئەوەی کە چاکە یا خراپە ، سوودمەندە یاخود بێسوودە لە وتار و کردار بیانزانێ ، لە چاك و سوودمەندەکان نزیك بکەوێتەوە و لە خراپ و بێسوودەکان خۆی دوورخاتەوە . دیارە ئادەمیزاد لە هەموو کاتێکدا قسە و کردەوەی ناپەسەند ناکا ، بەڵکو لەکاتێکدا ئەیانکا کە بە گومانی خۆی قازانجێکی لێ دەسگیر ببێ وەکو کاتی تەماع و هەوڵدان بۆ پایە و شان ، یا کاتێ بیەوێ خۆی لە زیانێ لابدا وەکو ئەوە کە دوژمنایەتی و ناحەزی هەبێ لەگەڵ کەسێکدا و بیەوێ بە وتاری ناشیرین دووری بخاتەوە لە خۆی و دەفعی بکا . ئینسانی موسوڵمان بەپێی دین و ئایین داوای لێ ئەکرێ کەوا بۆ خاتری تەماع یا بۆ دوژمنایەتی لەگەڵ کەسێکدا لە ڕێگەی شەرع و ئایین لانەدا و قسەی نازەوای بەدەمدا نەیەت و کردەوەی ناپەسەند نەکا . جا ئەگەر خۆی لە خۆیدا پەیوەندی لەگەڵ ئایینپەرستی ئەوەندە بەهێز بێ ڕاست بڕوا ئەوە باشە ، ئەگینا بە زۆر نەبێ هەرگیز لە ئارەزوی خۆی لانادا .

بێجگە لەم شتانەی کە وتمان چەند شتیتر هەیە وتنیان زیانی هەیە بۆ ئینسان وەك سوێندخواردن و تەڵاقخواردن و ئاشکراکردنی قسەی پەنامەکیوا کە شاردنەوە و نەوتنی پێویست بێ و، قسەی پڕوپوچ و گاڵتەکردنی لە شێوەی سوعبەتدا بۆ کەیف خۆش کردن وەك کەسانی بەتاڵ و بێکار ئەیکەن ، یا بڵاوکردنەوەی هەندێ قسەیوا کە بەڵا و مەینەت بەسەر ئینساندا بهێنێ وەکو ئەوە کە پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ فەرمویەتی : «البَلاءُ موَكَّلٌ بالمَنطِقِ» واتە : مەینەت و ئازار بەسراوە بە زمان و بە قسەکردنەوە . لەناو خەڵکدا مەشهورە «سَلامَةُ الإنسانِ فی حِفْظِ اللِّسانِ» واتە : پارێزراوی ئادەمیزاد بەسراوە بەوەوە کە ئینسان زمانی لە هەندێ وتاری نامووناسب و نەگونجاو بپارێزێ کە بۆ ئەو شوێنە و ئەو سەردەمە دەستنەدا .

وا وردە وردە لە جۆرەکانی وتاری خراپ ئەدوێین و لێکیان ئەدەینەوە .

کوفرکردن . وا ئەبێ ئینسان لەبەر نەفامی زمانی خۆی بەرەڵلا ئەکا بۆ وتاریوا کە ببێ بەهۆی کافربون وەکو ئینکاری خوا یا بەندێ لە بەندەکانی

ئیمان و ئیسلام ، یاخود لەکاتی ڕق هەستاندا سەری لێ تێکئەچێ و قسەی ناباری وەك کوفری بەدەمدا دێ . ئەم کردارە ناپەسەندە چەند زیانی لێ ئەوەشێتەوە . یەکەم : ئەوە کە کابرا بەو قسەیەی لە ئایینی ئیسلام دەرئەچێ و پێویستە گورج تەوبە بکا و داوای چاوپۆشی بکا لە خوا ، ئەگینا موستەحەقی ئازاریدنیا و قیامەت ئەبێ . دۆهەم : ئەوە کە خەڵکیتریش بەهۆی ئەوەوە فێری ئەم خووە ناپەسەند و نابارە ئەبن و هەتا هەتایە هەرکەس کە لەوەوە فێربۆبێ وشەیەکی کوفر بەدەمیا بێت ئەمیش ئەبێ بە هاوبەشی تاوانی ئەو .. سێهەم : ئەوە کە بەهۆی ئەم وەزعەوە متمانە و باوەڕ بە دین و ئایینی ئەم کابرایە نامێنێ . چوارەم : بیجگە لە شەرمەساری هیچ سوودێ لەو قسەیە وەرناگرێ .

لەعنەت . لەعنەت لە مەعنادا داواکردنی ئەوەیە کابرا لەعنەت لێکراوەکە لە ڕەحمەت و میهرەبانێ خوا بێبەش ببێ لە دنیا و قیامەتدا . دوعایوا ڕەوا نیە لە حەقی کەسێکدا نەبێ کە دڵنیا بێ بە کافرێ مردوە . کەسێك لەعنەت لە کەسێك بکا ، بەو لەعنەت کردنەی نزیك ئەبێتەوە لەوە کە خۆی لەعنەتەکەی بەسەردا بێتەوە چونکە داوای نائومێد بۆنی موسوڵمانێکی کردوە .

بوختان . بوختان کە بە عەرەبێ پێیئەوترێ (بهتان) ئەوەیە ئینسان بە درۆ عەیبێکی ناڕەوا بداتە پاڵ کەسێك مەسەلا بڵێ کوفری کردوە یا کەسێکی کوشتوە یا زینای کردوە ، یا شتێکیتری لەمچەشنەی کردوە . ئەم جۆرە نیسبەتدانانە لە ئایینی ئیسلامدا زۆر ناڕەوان و تەنانەت ئەوەی بوختانی زیناکردن بەدەم کەسێکەوە بکا ئەبێ هەشتا داری لێ بدرێ مادەم ئیسپاتی ئەوە نەکا کە ئەو کەسە زیناکەی کردوە و بە فاسقیش ئەناسرێ و شایەتێ لێ وەرناگیرێ مەگەر تۆبە بکا و ساڵێ بەسەر تۆبەکەیدا تێبپەڕێ .

قسەی خراپ بردنیش بۆلای پیاوی گەورە ، تاوانێکی گەورەیە و بەپێی کردەوەی کابرای گەورە لەگەڵ ئەوکەسەی قسە لەبارەیەوە براوە بۆ لای ئەو پیاوە گەورەیە ، گوناە ئەکەوێتە ئەستۆی قسە بەرەکە ، بەتایبەتێ قسەبردنێ کە ببێ بەهۆی کوشتن یا نانبڕین . بەڵکو ئەگەر کابرای گەورە هیچ ئازارێکیش نەگەیەنێ بەوکەسە کە قسە لەبارەیەوە براوە ، ئەم هەر گوناهبار ئەبێ . لەڕاستیدا قسەبردن زیانبەخشە چ بۆ کابرای قسەبەر و چ بۆ قسە لەبارەوە براوەکە و چ بۆ گەورەکە کە قسەی براوەتە لا . بۆیە پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ فەرمۆیەتی : « حَدِيثُ السَّاعِي مُثَلِّثٌ » واتە : قسەی ئەوکەسەی قسە ئەبا بۆلای خاوەن دەسەڵات سێ کەس تۆشی زیان ئەکا وەکو باسمانکرد .

قسەهێنانیش لەنێوان خەڵکدا بەنیازی تێکدانی بەینیان کە پێیئەڵێن (نمیمە) وەکو ئاگری هاوین وایە کە بەربێتە شارای دەغڵ و گەڵێ زیان و فیتنە و ئاشوب و کوشتاری لێ پەیدا ئەبێ . بۆیە حەزرەت درودی خوای لێ بێ

فەرموویەتی : « لایَدخُلُ الجَنَّةَ قَتّاتٌ » واتە : ئەوەی قسەی خراپ لەبەینی خەڵکدا دێنێ و دەبا ناچێتە بەهەشت .

غەیبەتیش ئەوەتە کەسێك ناوی یەکێ بەجۆرێ ببا کە خۆی یا کەسێك لە ئەندامانی خێزانی یا هۆزی یا نەتەوەی یا هەر پەیوەندێکی عەیبێکیان تیایە کە ئەگەر ئەوان بیبیستنەوە پێیان ناخۆش بێ و لەوانەبێ هەرایەکی لێ پەیدا ببێ . لەبارەی تاوانی گەورەی غەیبەتەوە خوا فەرموویەتی : « وَلا یَغتَب بَعضُکُم بَعضاً ، ایُحِبُّ احَدُکُم اَن یاکُلَ لَحمَ اخیهِ مَیتاً » واتە : نابێ هەندێکتان غەیبەتی هەندێکیترتان بکەن،چونکە غەیبەتکردنی کەسێك وەك خواردنی گۆشتی ئەوکەسەیە بە مردوویی ، دەسا کێتان حەز ئەکا گۆشتی برای خۆی بە مردوویی بخوا ؟ سەیرێکی ئەم وێنە بەسام و دڵلێبێزراوەی غەیبەت بکەن کە خواوەند لە قورئاندا پیشانی داوە . لەڕاستیدا غەیبەت دەرگای دوژمنایەتی ئەکاتەوە لەنێوان خەڵکدا ، چونکە کابرای غەیبەتکراو کە غەیبەتەکەی خۆی بیستەوە ، ئەویش ئەکەوێتە بیری تۆڵە سەندنەوە بە غەیبەتێکیتر و بەمجۆرە چەند ئازار و بێزار لەنێوانیاندا ڕوئەدا و ئەکێشێتەوە بۆ گەلێ مەینەت و پشێوە لەنێوان موسوڵماناندا . لەولایشەوە بەهۆی غەیبەتەکەوە هەردولا لە بەرچاوی کۆمەڵدا سوك ئەبن و خەڵکیش لە سود لێ وەرگرتنیان نائومێد ئەبن .

ڕوشکێنێ و ناتۆرە هەڵدان بەسەر خەڵکدا و تانەدان لە خەڵك و جنێودان بە خەڵك ئەمانە هەمو جگەری ئەوکەسەیان پێ بریندار ئەبێ کە ئاراستەیان کراوە و پێیان ئەکەوێتە گیروگرفت و موشکیلەی نەفسییەوە، چونکە ئەم وەزعانە ئەبن بەهۆی سوکبونی ئەوکەسە لەناو کۆمەڵدا و کەسیش ڕازێ نابێ بەوە کە پایەی بشکێ و لە هەمانکاتدا ئەویش هەوڵئەدا بۆئەوە کە وێنەی ئەو قسانە بە کابرا بڵێتەوە جا هەردولا ئەبن بە کەسێکی بەد وەکو حەزرەت درودی خوای لێ بێ فەرموویەتی : « المُتَسابّان شیطانان یَتهاتَران » واتە : دوکەس کە جنێو بە یەکتر بدەن ، دو شەیتانن قسەی تاڵ بە یەکتر ئەڵێن .

کەواتە زۆر پێویستە ئادەمیزادی موسوڵمان شەرم بکا لە خودا و لە پێغەمبەری خودا و لە شەرافەت و پایەی خۆی و ، پایەی موسوڵمانان نەشکێنێ و دڵیان ئازار نەدا ، چونکە ئەم جۆرە وتارە نابارانە و ئەم کردەوە ناپەسەندانە ئەبن بەهۆی پەیدابونی دوژمنایەتییەکی نەبڕاوە لەناو کۆمەڵدا و خانەدان لە خانەدان و هۆز لە هۆز و مامۆستا لە قوتابێ و بچوك لە گەورە و برادەر لە برادەر و ژن لە مێرد جیائەکەنەوە . مەشهورە برینی تیر سارێژ ئەبێ ، بەڵام برینی قسە خۆش نابێتەوە . بۆیەیە خوای گەورە فەرموویەتی : « یا اَیُّهَا الَّذینَ آمَنوا لا یَسخَرْ قَومٌ مِن قَومٍ عَسی اَن یَکونوا خَیراً مِنهُم ، وَلا نِساءٌ مِن نِساءٍ عَسی اَن یَکُنَّ خَیراً مِنهُنَّ ، وَلا تَلمِزوا اَنفُسَکُم وَلاتَنابَزوا بِالالقابِ . بِئسَ الاِسمُ الفُسوقُ بَعدَ الایمانِ وَمَن لَم

يَتُبْ فاوْلَئِكَ هُمُ الظّالِمونَ » واته : ئەی موسولمانینە ! با هیـچ کۆمەڵە پیاوێ گاڵتە بە کۆمەڵە پیاوێکیتر نەکەن ، لەوانەیـە گاڵتــە پێکراوەکان لــە گاڵتەکەرەکان چاکتر بن . با کۆمەڵە ژنێکیش گاڵتە بە کۆمەڵە ژنێکیتر نەکەن ، لەوانەیە گاڵتە پێکراوەکان لە گاڵتەکەرەکان چاکتر بن . خۆیشتان مەکەن بـە نیشانەی تیر و توانج و ناو و ناتۆرەی ناشیرین لە یەکتر مەنێن . ئەم ناو و ناتۆرە خراپانە زیانبەخش و ناشیرینن پاش‌ئەوەی کـە هەردولا ئیمانتان بـە خـوا و پێغەمبەر هێنا و لە تاریکی گومڕاهییەوە چـونە بەر ڕۆناکی موسـولمانەتی . ئەگەر لەمەولایش کەسانێ بین تۆبە نەکەن لەم گوناهە نابارانە ئــەوە ئەوکەسانە بەڕاستی بە ستەمکار ئەژمێررێن .

شادەکامییش کـە بە عەرەبی پێی‌ئەڵێـن (شماتە) ئەوەیە یـەکێ تۆشی مەینەت و مصیبەتێ بۆبێ و کەسێکیتر ئۆخەی بۆ بکا بڵێ دە بخۆ ئەوە دردت بێ ! کرداریوا کـرداریکی سوك و پەستە ، چونکە مادەم کابـرای گیرۆدە بۆ کابرایەکی موسولمان بێ پێویستە ئینسان بەهۆی ئەو مەینەتەوە کە تۆشی بوە دڵگران ببێ چونکە موسولمان بـرای موسولمانە و نابێ بەهۆی ناحەزییەکی نێوانیانەوە دڵیان لەیەك ئەوەندە ڕەش ببێ حەز لە گرفتاربونی یەکتر بکەن. زیاد لەوە ئەو خودایـە کە ئەویانی تۆش کـردوە ئەتوانێ ئەمیش تۆش بـکا . بۆیە پێغەمبەر درۆدی خوای لێ بێ فەرمـوویەتی : « لا تُظْهِرِ الشَّماتَةَ لِاخيكَ فَيَرْحَمَهُ اللهُ وَيَبْتَلِيكَ » واتە : شادەکامی دەرمەبڕە بەرابەر بە برای خۆت ، نەکا خودا ئەو ڕزگار بکا و تۆ گرفتار بکا . لەناو کوردیشدا مەشهوورە : هەرچی بڕواتە ژێری گـڵ ، شادەکامی ناڕواتە ژێر گڵەوە . لە هەمو خراپتـریش لەم مەیدانەدا ئەوەیـە ئینسـان بایێ ببێ و وابـزانێ ئەوکەسەی تۆش بـوە لەبەر بێ‌قابیلیەتی تۆش بوە ، بەڵام ئەم خـۆی بەقابیلەت و لێهاتوە و تۆش نابێ . مەسەلەی کوردی ئەڵێ : بەخ ناچێتە قەبرەوە .

پێویستە ئینســانی موسولمان ئــاگای لە خۆی بێ و لــەم بەردەبازانەدا نەخلیسکێ . پێویستە ئینسانی هۆشیار هەر تەعریف و ستایشێکی کەسێك بکا و بەیانی هــەر ناتەواوییەکی کەسـێکیتر بکا زیادەڕەوی تیا نــەکا چونکە زیادەڕەوی لە ستایشدا ئەگاتە پایەی گومڕایی و سەرگەردانبونی ئادەمیزاد . باسی ناتەواوی هەر کەسێکیش ئەگەر بە بێڕەوابونی شەرعی بێ ئەوە کەم و زۆری تاوانە . تاوانیش تا کەمتر بێ باری ئینسـان سوکترە . ئەگەر لەسەر یاسای شەرعیش بێ بەوڕەنگە کابرا ڕاوێژی پێکرابێ و ناچار بێ بیڵێ ، ئەوە ئەبێ لە ئەندازەی پێویست لانەدا .

درۆکردنیش هیــچ پێویست نیـە باسی خراپیـەکەی بـکەین ئەوەندە ئاشکرایە . لای کەمی خراپی درۆ ئەوەیــە ئینسان لە دنیــادا قسەی بێ‌نرخ و بێ‌ئیعتیبار ئەبێ و خۆی سوك ئەبێ ، بێجگە لەوە کە لای خوایش موستەحەقی

ئازار و عەذاب ئەبێ و بەگوێرەی ئەنجامی درۆکەی تاوانبار ئەبێ و ئەگەر درۆکە شایەتێ درۆ بێ کە حەقێ بەتاڵ ئەکاتەوە ، ئەوە بە تاوانی گەورە ئەژمێررێ و گەلێ جار چەنــد ئاشوبی لێ پەیدا ئەبێ . ئەگەر ســوێندی درۆیش بێ ئەوە بەپێی یاسای ئیسلام تاوانێکیوایە پێویستی بە کەفارەتە . ئەگەر لە دادگایشدا بێ ئەوە خاوەنەکەی ئەبا بە چاڵی قاری خوادا و وڵاتیش بەمجۆرە سوێندانە وێران ئــەبێ وەکو حەزرەت درودی خــوای لێ بێ فەرموویــەتی : « الیَمینُ الفاجِرَةُ تَــدَعُ الدّیارَ بَلاقِع » واتە : سوێندی درۆ وڵات وێــران ئەکا ، مەبەستی ئەوەیە بەهۆی بڵاو بونەوەی سوێندە درۆکەوە ئاشوب و فیتنە بەناو خەڵکدا پەرەئەسێنێ و ئەکێشێتەوە بۆ وێرانبونی وڵات و بەهۆی سوك کردنی ناوی خوایشــەوە خوا قار ئەگرێ لەو خەڵکە و وڵاتەکە وێران ئەبێ .

لەملایشەوە ســوێندخواردنی کەسێ لەسەرئەوە کە فلانــە شت ئەکا یا نایکا ، هەر ذەمی کراوە لە ئایینی ئیسلامدا چونکە حەزرەت درودی خوای لێ بێ فەرمویــەتی : « الیَمینُ حَنَثٌ اَوْ نَــدَمٌ » . واتە : ســوێند خواردن لەسەرئەوە کە ئەو شــتە ئەکەم یا نایکەم ئەنجامی ئەوەیە کابــرای سوێندخۆر سوێندەکەی بشــکێنێ و کەفارەت بدا . یاخود ئەگەر نەیشــکێنێ پەشیمان ئەبێتەوە ئەڵێ ئەو سوێندەم بۆچی خوارد و بۆچی خۆم هاویشتە ناو کورەی نارەحەتییەوە بــەو سوێند خواردنە . ئەگەر قسەی درۆ بۆ هەڵــە پێکردنی خەڵکیش بێ ئەوە بە مەکر و فێڵ دائەنرێ و خاوەنی قسەیوا تۆشی عەذاب و ئازار ئەبێ وەکو پێغەمبەر ، درودی خوای لێ بێ ، فەرمویەتی : « مَنْ غَشَّنا فَلَیْسَ مِنّا » واتە : هەرکەسێ غەش بکا لە موسوڵمانان ئەوە لە ئێمە نیــە ، یەعنی بە موسوڵمانی ساغ ناناسرێت . هەروا فەرمویەتی : « المَکرُ وَالخَدیعَةُ فِی النّارِ » واتە : کەسێ فزوفێڵ بکا بــۆ زیان گەیاندن بە موسوڵمانان لەناو ئاگری دۆزەخدا ئــەبێ و ئازار ئەدرێ . خودای تەعالا هەڕەشــەی کردوە لە ئینسانی مەکرباز و فەرمویەتی سەرەنجام خۆی ئەبێ بە داوی مەکرەکەیەوە . لە قورئاندا وتــراوە : « وَلا یَحیقُ المَکْــرُ السَّیِّیءُ اِلاّ باهْلِــهِ » . واتە : فزوفێڵی خراپ سەرەنجام هەر دەوری خاوەنەکەی ئەداتەوە و خۆیی پێ گیرۆدە ئەبێ .

لە وتاری ناپەســەندە باسکردنی مردو بە خراپە ، چونکە مــادەم کابرا مردوە خۆ تازە ناتوانرێ ئەو کابرایە لــەو خراپەیە بکێڕرێتەوە . بۆ پاراستنی خەڵکیش لە زیانی کردەوەی خراپی وەك کردەوەی خراپی ئەو مردوە ، ئەتوانرێ خراپێ ئەو جۆرە کردەوانە بە خەڵك بگەیەنرێ و باسی ئەوە بکرێ کە ئەو جۆرە کردەوانە بوون بەهۆی زیان پێگەیشتنی نەوەکانی پێشو و لە حاڵەتێ تایبەتیدا نەبێ ناوی کەسە کردار بەدەکان نەهێنرێ . پێغەمبەر ، درودی خوای لێ بێ فەرمویەتی : « اُذْکُروا مَوْتاکُمْ بِالخَیْرِ » واتە : ناوی مردوەکانتان بە چاکە

بەرن . لەبارەی ئەوەشەوە کە پێویست نیە ئینسان خۆی بە باسی خراپەی وەچەکانی پێشووەوە خەریك بکا ، ئەو ئایەتە باسئەکەین کە ئەفەرموێت : « تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ، لَها ما كَسَبَتْ وَلَكُمْ ما كَسَبْتُمْ وَلاتَسألُونَ عَمّا كانُوا يَعْمَلُونَ » . واتە : ئەو ئۆمەتانەی باسمانکردن ئۆمەتێك بۆن بەسەرچۆن . ئەوەی ئەوان کردۆیانە بۆ خۆیانە و ئەوەیش ئێوە ئەیکەن بۆ خۆتانە و پرسیارتان لێ ناکرێ لەبارەی کردەوەی ئەوانەوە .

هەر لە جۆری کردەوەی بێسۆدە قسەی پڕوپۆچ و گەپ و گاڵتەی لە ئەندازە زیاد کە زۆرجاریش وائەبێ هەرا و دڵئێشانی لێ ئەوەشێتەوە وەك ئەڵێن : المِزاحُ لقاحُ الضَّغائِنِ ، واتە : گەپ و گاڵتە کردن هۆی بڵاوبۆنەوەی تۆوی کینەیە لە دڵاندا .

(بێدارێ) ئینسان ئەبێ لەکاتی قسەکردنا ئاگای لە دەمی خۆی بێ و تا ورد نەبێتەوە لەوەی ئەیەوێ بیڵێ ، نەهێڵێ لە دەمی دەرچێ . مەشهۆرە : هر سخن جایی و هر نکته مقامی دارد . واتە : هەر قسەیەك جێی خۆی هەیە . ئینسان ئەبێ ئاگادار بێ لەوە کەوا قسە تا لە دڵایە کەس پێینازانێ و لە بەندیخانەی بنیادەمەکەدایە ، بەڵام کە کردێ هەر بەوەوە داناکەوێ کە لە بەندیخانەکەی ڕزگار بوە و بڕوا بە ڕێی خۆیەوە ، بەڵکو کابرای قسەکەر ئەخاتە بەندەوە و هەر تاوێك لەوانەیە کابرا تۆشی ئەنجامی خراپی ئەو قسەیە ببێ کە کردۆیەتی .

باشترینی قسە ئەوەیە ئەبێ بەهۆی سۆدی کۆمەڵ هەمۆی یا یەکەیەکەکانی وەکو ئەو ئامۆژگاریانەی کە ئەکرێن بۆ موسوڵمانان لە موناسەبەت و ڕێکەوتی وەك ڕۆژانی جومعە و جەژن و کۆبۆنەوەی موسوڵمانانا ، خوا بە پەخشان بێ یا بە هۆنراوە . لەم جۆرەشدا جوانترینی ئەوەیە کە لەبەر ڕازاوەیێ و ڕەوانبێژێ پلەیەکی بەرزی ببێ و هانی خەڵك بدا لەسەر کردەوەی باش و بە سۆد وەك پێغەمبەر درۆدی خوای لێ بێ فەرمۆیەتی : « اِنَّ مِنَ الشِّعْرِ لَحِكْمَةً وَانَّ مِنَ البَيانِ لَسِحْراً » واتە : بەڕاستێ هەندێ شیعر هەیە پڕن لە حیکمەت و ڕاستێ و هەندێ پەخشان هەیە وەك جادۆ کار ئەکەنە سەر دڵ .

ڕۆڵەی هوشیاری دڵ پڕ شوعوۆرم هیوای ژیانم ، مایەی سرۆرم
ئادەمێ دڵە و دڵ گەنجی ئەسرار یا پڕە لە نوۆر یا پڕە لە نار
یا وێنەی گوڵی باغی صەفایە یا دڕکوداڵی شاخی جەفایە
تەرجومانی دڵ زیڕەی زمانە زمان کاشیفی دڵی ئینسانە
ئاگات لە دڵ بێ با دڵت پاك بێ بە وێنەی جامی مینای ڕۆناك بێ
چونکە ئەوکەسەی دڵی ڕۆناکە لە خەوش‌وخاڵی کەدوۆرەت پاکە

★ ★ ★

ئاگات لە خۆت بێ بە حەق‌نەناسێ   کوفری حەق نەکەی بە ناسوپاسێ
لەپاش نیعمەتی ئیجادی وجود   تەمێ و تەربییە و میهرەبانێ و جود
لەپاش نیعمەتی عەقڵ و هۆشی تۆ   ناردنی مایەی عەیش و نۆشی تۆ
لەپاش صورەتی (احسن التقویم)   لەپاش دەماغ و شوعوری سەلیم
پاش بەعثی ڕەهبەر بۆ ئیرشادی عام   تەنویری عوقوڵ بۆ دینی ئیسلام
حەق نیە بۆ تۆ خۆت خامۆش بکەی   حوقوقی خودا فەرامۆش بکەی
لەعنەت و نەفرین نەکەی بە زمان   نەفرین حەرامە لەسەر موسوڵمان
هەرگیز خۆ مەگرە بە بوختانەوە   ئەگەر دڵت وا بە ویژدانەوە
بوختان تیرێکە تیژ و ژەهراوێ   ئەدا لە دڵ و بەندی هەناوی
وەها کە بدەی لە بێ‌گونایێ   بە بێ‌ئاگایێ بیخەیتە چایێ
جا نەخوازەڵا بوختانێکی‌وا   بدا لە نانی ماڵێکی ئاوا
ئەوەی کە ذەوقی لە نان‌بڕینە   دوژمنی دین و مانیعی ژینە
نان‌بڕین ئەبێ بە مایەی غەوغا   ئەبێ بە ئاشوب بۆ گەدا و ئاغا
یەکێ ئەم فیتنە بکوژێنێتەوە   ژیانی گەلێ ئەژێنێتەوە
خۆزگەم بەوکەسە بە بێ‌چاووڕاو   ئەبێ بە حافیظ بۆ نانی داماو

★ ★ ★

بەدێ و بەدگۆیێ لەلای سەرداران   غەضەب ئەڕژێنێ بە وێنەی باران
ئەم بە وتارێ گەلێ ئەکوژێ   خودایش بارانی قاری ئەڕێژێ
کێ بێ خۆی بگرێ لەبەر لافاوا   نەسوتێ لەناو ئەم جۆش و تاوا
واتەی بەد مەبەن بۆ لای خاوەن‌دەس   خەڵکێ توند مەکەن لە تەلی قەفەس
بە فیتنە و ئیفساد هەڵمەکەن عەلەم   ئاگر بەرمەدەن لە گیانی عالەم
کاتێ پەرەی‌سەند ئاگری فەساد   بەر لە ڕەفیقان خۆت ئەبێ بەرباد
بە ئاھ و ناڵەی دڵ بریندارێ   شەوێ یا ڕۆژێ ئەتگەزێ مارێ
خودا دێتە قار بۆ دڵ شکاوێ   تۆش زنجیر ئەکا بە ڕشتەی داوێ

★ ★ ★

ئەوەی کە قسە ئەبا و ئەهێنێ   ناوبەینی ئەم و ئەو ئەشێوێنێ
بو ئاگری شەڕ داری وشك دێنێ   خۆیشی وەك ئەوان هەڵئەقرچێنێ
دنیا بە جارێ گشت ئەداتەبەر   گڕ بەرئەداتە کزد و وشك و تەڕ

★ ★ ★

غەیبەت کردنی برای موسوڵمان   ناگونجێ لەگەڵ ئیمان و ویژدان
تۆ غەیبەتی ئەو ، ئەو غەیبەتی تۆ   ئەگبەتێ دێنێ بۆ ئەو و بۆ تۆ
وڵات داتەگرێ بەدێ ناثاری   گەلێ تۆش ئەبن بە دەردی کارێ

باوەڕ نامێنێ و متمانە و پەیمان   دڵ خاڵی ئەبێ لە نووری ئیمان
کێ بگرێ گۆشتی مردوی خۆی ئەخوا   چۆن دنیایەکە دنیایەکی‌وا !

★ ★ ★

نە توانج بگرە و نە تیر و تانە   لە کەس ، خۆیێ بێ یاخود بێگانە
کە پەستێ کەسێ بە خەڵك ئەنوێنێ   شەرەف و قەدری خۆیشت ئەشکێنێ
وریابە نەکەی قەت سەرشەق نەبی   فێری جنێو و قسەی ڕەق نەبی
عەیبە قسەیێ بدەی بە هەوا   خۆتی پێ بکەی بەدناو و ڕیسوا
دڵ مەیەشێنە چونکە دەردی دڵ   چاك نابێتەوە هەتا ژێری گڵ
سەهلە زامی دڵ چاك ببێتەوە   بەلام هەمیشە سوێی ئەکولێتەوە
بۆ زامێ ئەکەی کە بە وێنەی خاڵ   شین‌بکاتەوە بە درێژایی ساڵ
موتکی ئەم دنیا ئەوە ناهێنێ   ئینسانێ دڵی یەکێ بێشێنێ

★ ★ ★

هەرگیز لامەدە لە ڕادەی عادەت   نە بۆ عەداوەت نە بۆ عیبادەت
نە بۆ زویرێ و شکات لە جەفا   نە بۆ تەعریفی ئەربابی صەفا
هەرکەس لە چەرخا ڕانەگرێ میزان   ببێ بە فیدای کەسێکی نەزان

★ ★ ★

نەکەی بە شێوەی هەوای نەفامێ   خۆت دڵخۆش بکەی بە شادکامێ
(شاکامێ) ناکەن مەگەر نەفامان   مەگەر هەرزەگۆ و هەرزە کەلامان
نازانێ خودا باش خەبەردارە   لەم وەزعی تۆیە زۆر ئاگادارە
داماوی ناکام ڕۆیێ بە ئەرزا   تۆیش سبەی ئەڕۆی بە ناخی درزا
بە کورتێ و کوردێ نیشانەی مەردێ   خۆ دوورگرتنە لە هۆی دڵ سەردێ

★ ★ ★

زمان شیرێکی خاوەن‌بڕشتە   شیروەشێنەکەیش خولق و سروشتە
بۆ تەمێی ئادەم بۆ ئامۆژگارێ   بۆ دەرخستنی ڕێگای ڕزگارێ
پلۆسکی پاکی سەرچاوەی دڵە   دڵ بۆنی خۆش بێ ئەویش هەر گوڵە
جاربەجار مشتێ لەو ئاوە جوانە   مایەی مانەوەی گەلی ئینسانە
جاربەجار وێنەی پیاڵەی ژارە   زیندو ئەمرێنێ ئەوەند بەکارە
یەعنی زمانت وێنەی تەرجومان   مەبەستەکانت ئەدا بە جیهان
کەلام صیفەتی موتەکەللیمە   نەخۆش بێ نەخۆش ، ساغ بێ سالمە
هەروا دەست و پێت خادیمی دڵن   یا نێشی خارن یا پەڕەی گوڵن
خۆزگەم بەو دڵەی جێگەی ئەنوارە   لە ڕۆی جیهانا لانەی ئەسرارە

★ ★ ★

دەم و زوبـــانێ کـە وان لەکـــارا   سبەینێ ئەڕزێـن لە گـڵ و خـارا
تۆ بە دەم تـۆوێ نـاچێنیتە گـــڵ   سبەینێ ببـێ بـە دارێکـی گـــوڵ
دەرچێ لـەم ئـەرزە بەرەو ئاسمان   دەماغت پڕکـا لە ڕەوح و ڕەیحـان
هـەر وتـارێکت شـیرین وتـــارە   سـبەینێ بـۆ تۆ بـاخ و گوڵـزارە
هەروا هەر کـارێ بەسـوود و بەر بێ   بە شەرعی ئیسلام خـاوەن ئەمەر بێ
سبەی بە وێنـەی کۆشکی شاهانـە   جیلوەگـای تۆیـە ئەو کۆشکە جوانە
بەپێچەوانەیش ئەسڵە نـەك عەکسە   ئەمە فەرمـوودەی جەنـابی قودسە

★ ★ ★

چیت لێ کەم ئەبێ بەم واتـە چـاکە   لە خۆت گەورەتر بانگ بکەی : کاکە
بـە بێـگانەیێ بڵێی : بـرا گیـان   لـە خزمەتتـایە چ مـاڵ و چ گیـان
کە چۆی بـۆ خزمەت عـالمی زانـا   بە شـێوەی ئەدەب بڵێی : مەولانـا
بە پیران بڵێی مامە و خـاڵە و پـوور   بە ئافرەت بڵێی هەی خوشکی ڕۆسوور

★ ★ ★

بێجگـە لەمـانە ئیسـلام پـــاکییە   صەفای سینەیـە و دڵ ڕۆنـــاکییە
جلوبەرگی بەر هەم دەس و ڕوخسار   بگەشـێنەوە وەك گوڵـی هەنـــار
کاسە و گلاست تا قـۆرێ و پیـاڵە   خاوێـن بێ چونکـە زینەتـی مـاڵە
خودا بـە دیمـەن جەمـالی ئـەوێ   لەبـارەی مەعنـایش کەمالی ئەوێ

گوڵی چلوهەشتەم ـ گوڵی تەندروستێ و ئاسایش

نیعمەتی گەورەی خـودا بۆ ئینسان
یەك لەش‌ساغییە و دۆهەمیان ئەمان
واتە بێ‌تـرسی گەزەنـدی بەشـەر
بەسەربەی بۆ خۆت سەردەمی ژیان

پێغەمبەر ، درۆدی خوای لێ بێ ، فەرمۆیەتی :

نِعمَتانِ مَغبُونٌ فِيهما كَثيرٌ مِنَ النّاسِ الصِّحّةُ والفَراغُ

واتە : دۆ نیعمـەت هەن گەلێ‌کـەس حەقی خۆیانیـان نادەنەدەس و بەتەواوێ قـەدریان نازانـن ، یەکەم ساغێ لەش و دۆهەم بـۆنی مەجـاڵ بۆ خۆخەریك‌کردن بە کاری سۆدمەند و بەکەڵکەوە .

لە هەندێ ڕیوایەتیشدا لەجیاتێ (والفراغ) گێڕراوەتەوە : (والأمن) واتە ئەمینێ و نەترسان لە ستەمکار .

بەڕاستێ هەرکام لەم دۆ ڕیوایەتە تەماشا بکەین هەر ڕاستە ، چونکە چ‌نیعمەتی مەجاڵ بۆن بۆ خۆخەریك‌کـردن بە کاری بەکەڵك و بەقازانجەوە و

چ نیعمەتی ئەمین‌بوون لە ستەمی ستەمکار هەردوکیان دوو نیعمەتی گەورەن نرخیان تەواو نابێ . لەواقیعدا ئادەمیزاد ئەگەر لەشی ساغ نەبێ ژیانی پڕئەبێ لە دەرد و مەینەت و کەلکێکیوای بۆ خۆی لێ وەرناگرێ و بۆ کۆمەڵیش وەك مردوو وائەبێ . ئەگەر لەژێر باری ترس و مەینەتیشدا بێ هەمیشە دڵی پەرێشانە و بنیادەم بە دڵی پەرێشان و پڕ لە دڵەکوتەوە ناتوانێ کارێکی ئەوتۆ بەئەنجام بگەیەنێ . بۆیە لە خوا ئەپاڕێینەوە ئەم دوو نیعمەتەمان پێ ببەخشێ و هێزی ئەوەشمان بداتێ لەسەر نیعمەتەکان سوپاسی بکەین .

ڕاگرتنی تەندروستێ بۆ ئینسانێ کە دەستی بکات بە دوکتۆری باش ، بەوە ئەبێ کە لەسەر ئامۆژگاریێ دوکتۆرەکە بڕوا لە خـواردن و حەســانەوە و هەستان و دانیشتن و نووستن و شتیوادا و چێ بۆ دیاریێ ئەکرێ ئەوە بخوا و چێ لێ قەدەغە ئەکرێ توخنی نەکەوێتەوە . بۆ کەسێکیش کە دەستی نەگا بە دوکتۆر هیچ لــە بەراورد باشتر نیە ، واتە ئینسان لەســەر بەراوردی خۆی ڕەفتار بکا لە ئەندازەی خواردەمەنێ و جۆرەکەیدا . هەروا بە بەراوردی خۆی هەرشتێ زیانی هەبێ بۆی نەیخوا و خۆی لێ بپارێزێ . حەزرەت ، درودی خوای لێ بێ ، فەرمــوویەتی : « رَأسُ الحِكْمَةِ الحِمْيَةُ » واتــە : بناغەی ڕەفتاری ڕاست بۆ پاراستنی تەندروستێ پارێزکردنە لەو شتانە کە زیانیان هەیە بۆ لەش‌ساغێ ئادەمیزاد ، چونکە بەراورد دەلیلێکی ساغ و باوەڕپێکراوە .

لەم چەرخــەدا زۆرخواردن بوە بە باو . بەڵام لە ســەرەتای ئیسلامدا تێرخواردن کەم بــوە ، چونکە موسوڵمانان ویستوویانە لەشــیان سووك بێ بۆ عیبادەتکــردن و نووستنیان کەم بێ بــۆ شەونوێژ کردن . موســوڵمانەتێ و ئیطاعەکردنی خوایش پەیوەندیان بە ڕابــواردن و ئارەزووبازییەوە کەمە . ئەم وەزعەی ئیستا لەگەڵ وەزعی لەمەوپێش زۆر دوورن لە یەك . لە لایەکیترەوە ئینسان تەماشائەکا گەلێجار گەدە (میعدە)ی بەهۆی زۆر خواردنەوە ماندوو ئەبێ ، بەڵکو نەخۆشیش ئەکەوێ . چاری عادەتێ ئەم حاڵە ئەوەیە ئینسان تا ماوەیەك نیوەی ئەوەندە بخوا کە زوو ئەیخوارد ، بۆئەوەی کە گەدەی بتوانێ پاشماوەی پێشووی شێ‌بکاتەوە و لەو دەردی زۆرخواردنەی پێشووی ڕزگار ببێ .

لەسەر بناغەی ئەوە کەوا کەم‌خواردن ئەبێ بەهۆی سووك‌بوونی لەش بۆ عیبادەت ، هەروا ئەیشبێ بەهــۆی نوورانییەتێ دڵی ئینسان ، چونکە بەهۆی ڕیاضەکێشانەوە ئارەزووی نەفس کەم‌ئەبێتەوە و نوورانیــەت زۆر ئەبێ ـ خوای تەعالا لە هەموو ئایینێکیا ڕۆژووی فەرزکردوە بەتایبەتێ لە دینی ئیسلامدا ڕۆژووی مانگی ڕەمەزانی پیرۆزی واجب کردوە .

فەلســەفەی ڕۆژوو بەکورتێ بریتییە لە : یەکەم ـ بەهۆی کەم‌خواردنەوە دڵی ئینسان ڕوونــاك ئەبێ و نەفسی سەرکێش ڕام ئەبێ بــۆ تاعەتی خوا .

دوهەم ــ بەم مەشق کردنە ئینسان خوئەگریٚ بە برسیەتییەوە و لەکاتی نەهاتیٚ و برسیەتیدا ئەتوانیٚ ماوەییٚ خوّی بگریٚ و بژیٚ . سیٚهەم ــ بەهوّی برسیەتییەوە قەدر و قیمەتی تیٚریٚ ئەزانیٚ و سوپاسی خوای تەعالا ئەکا . چوارەم ــ بەهوّی برسیەتیٚ خوّیەوە لە برسیەتیٚ داماوان و لیٚقەوماوان ئاگادار ئەبیٚ و رەحمیان پیٚ ئەکا . پیٚنجەم ــ ئیمان و باوەڕی ڕاستەقینەی بە خودای خوّی دەرئەکەویٚ چونکە ئەگەر کابرا باوەڕی بەخودا نەبیٚ ، لە خانوی چوٚلی خوّیدا کە کەس بە ئەحوالی نازانیٚ بوٚچی نان ناخوا ؟

(بزانن) پیٚشینان وتویانە بیٚجگە لەو ڕوداوانەی لە ئینسان ڕوئەدەن و ئەبن بەهوّی مردنی وەکو کوژران و سوتان و خنکان و شتیوا ، بەشی زوّری ناساغیٚ لە سەرما و ماندو بون و خواردەمەنیٚ ناموناسب و زیادەخوّریٚ و خەم و مەراق و شتیواوە پەیدا ئەبیٚ . بوّیە پیٚویستە بوٚ ئینسانی ژیر لەبەر ناچاریٚ نەبیٚ خوّی زوّر مانــدو نەکا و خوّی لە سەرما بپاریٚزیٚ و شــتیوا نەخوا کە پیٚینەکەویٚ و زیادەخوّریٚ نەکا و زوّریش ئەهمیەت نەدا بە خەم و خەفەت چونکە چاری ڕابوردو ناکریٚ بە خەم و خەفەت . هەروەك پیٚویستە ئینسان بە نیعمەتی پەیدابویش زوّر شادمان نەبیٚ . خوای تەعالا فەرموێەتی : « لِکَیْلا تَأسَوا علَى ما فاتَکُمْ وَلا تَفرَحوا بِما آتاکُمْ » واتە : بوّئەوەی خەم نەخوٚن بوٚ شتیٚ لە دەستان دەرچوە و شادمانیش نەبن بەوەی خوا پیٚیداون ، چونکە ئەوەی ڕوٚیشتوە ناگەڕیٚتەوە و خوایش ئەتوانیٚ بوّتــان بیژیٚریٚتەوە و ، ئەوەش کە بەدەستانەوەیە لەوانەیە لە دەستان دەربچیٚ و هەر ڕەزای خوا مەبەستە و پشت هەر بەو ئەبەستریٚ .

تەندروستیٚ بوٚ ساغیٚ لەش و ساغیٚ هوّشە . هەروەکو پیٚویستە ئینسان چ بە پاریٚزکردن و چ بە بەراوردکردن و تاقیٚکردنەوەی خوّی و چ بە پەنابردنە بەر دوکتوّر ساغیٚ لەشی خوّی بپاریٚزیٚ ، هــەروەها پیٚویستە ساغیٚ عەقلیشی بپاریٚزیٚ ، بەلکو سودی لەشساغیٚ لەکاتیٚکا دەرئەکەویٚ کە عەقل و هوّشیش ساغ بن . لەسەر بناغەی ڕیعایەت و چاودیٚریٚکردنی ساغیٚ عەقلە ئایینی ئیسلام شەراب و تریاك و ئەو جوّرە شتانەی حەرام کردوە . ئەو مەشروباتەی کە ئینســان سەرخوّش ئەکەن ، لەوانەیە ماڵ و بەلکو شەرەفیشــی بفەوتیٚنن و لەناوبەرن . ئەو ئینســانەی گیروٚدەی خواردنەوە ئەبیٚ ، ئەبــیٚ بە دیلــی ئــەم عادەتە . ئەگــەر جاریٚکیان لەکاتی خوّیدا بوّی ڕیٚنەکەویٚ بخــواتەوە وەزعی تیٚكئەچیٚ و واشئەبیٚ نەخوّشئەکەویٚ . ئیسپات بوە کە خواردنەوە دەوریٚکی خراپ ئەبینیٚ لە پەیدابونی گەلیٚ نەخوّشیٚ و لە پەرەسەندنی گەلیٚ نەخوّشیٚتردا .

لەم موناسەبەتەدا باسی ئەوە ئەکەین کەوا ئەو شتانەی پاراستنیان لە هەمو ئایینیٚکدا بڕیاردراوە بە ناچاریٚ ئەمانەن : دین و ئایین ، ژیان ، عەقل و هوّش ، شەرەف و ناموس ، ماڵ و داراییٚ . بوٚ پاراستنی ئایین حەد و یاسایەکی

تایبەتی دانراوە لە کتێبەکانی شەرعدا بەدرێژی باسی لێ کراوە . بۆ پاراستنی ژیانیش قیصاص دانراوە کە لە حاڵەتی کوشتنی عەمدی و دەسەنقەستدا ئەگاتە کوشتنەوە . بۆ پاراستنی عەقڵ و هۆشیش مەنعی خواردنەوەی مەشروبی سەرخۆشکەر بڕیاردراوە و بڕیاردراوە ئەوەی شتیوا بخواتەوە چل تا هەشتا جەڵدەی لێ بدرێ . بۆ پاراستنی ماڵ و داراییش حەد لەسەر دز و ڕێگر دانراوە کە بۆ دز دەستبڕین و بۆ ڕێگر کوشتن و هەڵواسینە . بۆ پاراستنی شەرەف و ناموسیش حەدی قەذف دانراوە کە هەشتا جەڵدەیە و حەدی زینای بنیادەمی بێهاوسەر کە سەد جەڵدە و دوورخستنەوەی ساڵێکە و هی هاوسەردار کە سەنگەسار کردنە .

هەروەها بۆ تەندروستی ئینسان پێویستە بنوێ ، بەڵام بە ئەندازەیەك کە لەگەڵ ساغی لەشدا ڕێك بکەوێ ، یەعنی ئەوەندە بنوێ کە لەشی ئارام بێ و ئەوەندەیش زۆر نەبێ کە ببێ بەهۆی دواکەوتنی لە کار و کاسبی و پەیداکردنی هۆی ژیانی خۆی و خێزانی . دیارە کاتی نوستن شەوە ، لە ڕۆژگاری درێژیشدا هەندێ وەختی ڕۆژیش هەر دائەنرێ بۆ خەو . هەروا ئاشکرایە ئینسان لە شەو و ڕۆژدا حەوت هەشت سەعات بنوێ بەسیەتی. ئەگەر بیشتوانێ کەمتر بنوێ و لەشی تێك نەچێ ئەوە عەیبی نیە .

هەروا پێویستە بۆ تەندروستی ئینسان زۆر نەدوێ و لەڕادەی پێویست تێنەپەڕێ ، چونکە تا زۆرتر بدوێ پرسیاری زۆرتری لێ ئەکرێ و کە زۆر دوێ چاکیش و خراپیش بە دەمیدا دێ و ناتوانێ ئەوەی لە دڵیایەتی بە پاڵاوتەیی دەری کاتە دەرەوە و ئەوکەسانەیش کە قسەکەی وەرئەگرن مەلوول و پەرێشان ئەبن . کەواتە پێویستە قسە بەئەندازەی پێویست بێ ، ئەگینا بێدەنگ بێ و خۆی لە دەرد و مەینەت بپارێزێ . پێویستیشە ئەو قسەیەی ئەیکا وای بکا بە ڕەوانی بێ و خەڵك حاڵی ببن لێی وەکو پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ فەرمویەتی : « رَحِمَ اللهُ امْرءً اَصْلَحَ مِنْ لِسانِهِ » واتە : ڕەحمەتی خوا لەوکەسەی لە کاتی قسەکردنا ڕاست و ڕەوان بێ .

پێویستیشە ئینسان هەرچیەکی بیست باشەکەی هەڵگرێ بۆ خۆی و ڕەفتاری پێ بکا وەکو خوا فەرمویەتی : « اَلّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ اَحْسَنَهُ » واتە : خۆشی بۆ ئەو بەندانەم کە گوێ بۆ قسە شل ئەکەن و شوێنی باشەکەی ئەکەون . ئەگینا بڵاوکردنەوەی قسەی بێبناغە یا هیچ‌وپوچ زیان ئەگەیەنێ نەك سود ، وەك پێغەمبەر فەرمویەتی : « كَفى بِالْمَرْءِ اِثْماً اَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ ما سَمِعَ » واتە : بەسە بۆ گوناهی پیاو ئەوە کە هەرچی بیست بیگێڕێتەوە . هەندێ لە زانایان وتویانە : ئەگەر قسەکردن زیو بێ بێدەنگی زێڕە، بەڵام ڕاستەکەی ئەوەیە قسەکردنیش و بێدەنگییش هەریەکی

ئەندازە و شوێنی تایبەتی خۆیانیان هەیە . قسەیوا هەیە واجبە و هیوا هەیە سونەتە و هیوا هەیە حەرامە و هیوا هەیە مەکرۆهە و هیوایش هەیە کردن و نەکردنی لەبارەی حوکمی شەرعییەوە وەك یەك وایە . موهیم ئەوەیە هەر قسەیێ بۆ هەرکەسێ بکرێ لە ئەندازەی تێگەیشتنی ئەوکەسەدا بێ و بەگوێرەی باری دەروونی ئەو بێ و لەوانە نەبێ بێتاقەت و عاجزی بکا و لە سنووری ئەدەب و ئیحتیرام نەچێتە دەرەوە و قسەی ڕەقی تیا نەبێ و ئەگەر بەنیازی هێنانەدێ مەبەستێك بێ وابێ کە مەبەستەکەی پێ بێتەدێ وەکو خوای تەعالا بە پێغەمبەری فەرموە : ادْعُ الى سَبيلِ رَبِّكَ بِالحِكْمَةِ والمَوْعِظَةِ الحَسَنَةِ وجادِلْهُمْ بِالَّتي هِيَ احْسَنُ . واتە : خەڵك بانگ کە بۆ ڕێگەی فەرمانبەرداریێ خوا بە وتار و کرداری باش و ئامۆژگاریێ جوان و بە کام شێوە جوانترە بەو شێوەیە موجادەلەیان لەگەڵ بکە . مەبەستی لەوەیە کەسانیوا هەن چاو لە کرداری باش ئەکەن و گوێ بۆ قسەی جوان ئەگرن . لەگەل ئەوانەدا بەوجۆرە بجوڵێرەوە . کۆمەڵێکیش هەن حەز لە موجادەلە ئەکەن . ئەوانە موجادەلەیان لەگەڵ بکە ، بەڵام با بە جۆرێکیوا بێ لە هەمۆ جۆرێ جوانتر و باشتر بێ .

ڕۆڵەی نموونەی فریشتەی بەرزم | لە ماوەی ژینا پڕتەوی ئەرزم
بڕوانە بە دڵ زنجیرەی دنیا | بۆ هەر مەبەستێ شتێ دانرا
چوار فەصڵەی جیهان هەرکام بەبارێ | قازانجیان هەیە بۆ ئیش و کارێ
ڕۆژ کاتی هەوڵە بۆ مایەی ژیان | شەو بۆ ئاسایش بۆ لەش و بۆ گیان
ئەوکەسەی شەو زوو ئەچێتەناو جێ | سبەینێ زۆر زوو لە خەو هەڵئەستێ
بێجگە لە دوعا و ئیطاعەی خودا | خودا وەسیلەی ڕزقیشی ئەدا

★ ★ ★

خواردن بۆ هێزی لەش و گیانە | زیاتر لە پێویست باری گرانە
با میانە بێ ئاو و نانی تۆ | با سەر ڕەو نەکا لە میزانی تۆ
بەقەد ئارەزوو طەعامێکی پاك | ئەبێ بە مایەی تەندروستێ چاك
کە خۆت گرت بە کەم کاتی لێقەومان | بە خۆشێ ئەژیت بێ ناخ و ئامان
کە خواردن کەمبوو نووستن کەم ئەبێ | بۆ خواپەرستێ لەشت گەرم ئەبێ
بە خواپەرستێ دڵت جەم ئەبێ | لە خێردا نەبێ قسەت کەم ئەبێ
ئینسانی کەمدوو کەمخۆر و کەمخەو | هەمیشە سیمای پڕە لە پڕتەو
بە نووری خودا دڵی بە ئیمان | ئەشئە وەرئەگرێ لە بەرەبەیان
ئەو ئەشئە ئەدا لە دەماخی دڵ | بۆنی خۆشترە لە نەسرین و گوڵ
بە وێنەی بولبول دڵ دێتە فوغان | نەك بۆ عەشقی گوڵ بۆ عەشقی یەزدان
لێئەدا نەغمەی هەزار ئاوازە | عاریف تێئەگا لەم نەوعە ڕازە
زەوقی مەحەبەت سەرمەستی ئەکا | لە دەرد و ئازار سەربەستی ئەکا

به نـۆر ئەسـوتێ وەکـو پەروانـه   لە کەس نـاپرسێ وێنـەی دیوانـه
جـا ئەژیێتـەوە بـە نەزمێکی نـەو   لەسەر حسـێبی پەروانـە پڕتـەو

★ ★ ★

بە گەزاف نـاڵێم بە چـاوت قەسەم   لـەم قسـەی منـە بە خـاترجەم
دنیـا بـە بێدڵ پـوچ و بەربـاده   شـا ئەوکەسەیە کـە دلـی شـاده
بەذەوقی دڵبەر سەرخۆش‌و سەرشار   هاویـن و پـایز زستـان و بەهـار
ئیـش بە دەم نـابێ بـە کردەوەیـه   هەرکەس تێکۆشـێ بەش بۆ ئەوەیه
لەبـۆ بێدڵان فوغـان عەبەسـه   هەرکەسێ کەسـە حەرفێکـی بەسه

گوڵی چلونۆهەم ـ گوڵی سوپاسگوزاریێ بۆ خودا

سـوپاسی خودا فـەرزی ئینسانه
مایەی لێشـاوی فەیضی ئیحسـانه
ئەوکەسەی سوپاس بۆ به ڕەوشتی
سـەیری بەهەشـتی لەبۆ ئاسـانه

خوای تەعالا لە قورئاندا فەرموێەتی :

لَئِنْ شَكَرْتُمْ لأزِيدَنَّكُمْ ، وَاِنْ كَفَرْتُم اِنَّ عَذابِي لَشَدِيد

واتە : بەڕاسـتێ ئەگەر سوپاسی خودا بکەن لەسـەر نیعمـەتەکانی ئەوا نیعمەتتان بۆ زیاد ئەکەم ، ئەگەر ناسوپاسییش بکەن بەرابەر بەو نیعمەتانە ، ئەوە بزانن بەڕاستێ ئازاری من زۆر سەختە .

سوپاسی نیعمەتی خوا کردارێکی مەردانەیە ، ئەوەی دلی پاك و ڕۆناك بێ لەم کردارە دواناکەوێ . ئینسان بە ویژدانی خۆی چاك و خراپ لە یەك جوێ ئەکاتەوە . جا هەروەکو یەکێ زیانێك بە کەسێك بگەیەنێ ئەوکەسە دلی پەرێشان ئەبێ ، یەکێ چاکەیەکیش لەگەڵ کەسێك بکا ئەوکەسە دلی خۆش و شاد ئەبێ و بە پێویستی ئەزانێ دان بە چاکەکەیدا بنێ و ئەوەندەی ئەو چاکەیە تۆلەی چاکی بداتەوە .

یەکەم کـەس کە سـوپاسی پێـویست بێ ذاتی خـوایە کـە ئینسـانی دروستکردوە و صورەت و سیرەتی جوانی پێ بەخشیوە و بە بیر و هۆش و ویژدان و حەواس و هەستی ساغ ڕازاندوێەتیەوە . دوهـەم ئەو پێغەمبـەرە نازدارەیە کـە وەکو چرایـەکی عالەمێ لـە جیهاندا هەلکـراوە و بەرچاوی ئادەمیزادی ڕۆناك کردوەتەوە و شـارەزای کردوە بۆ ڕێگای ڕاست لە هەمو بابەتێکەوە و وەسیلەی ڕزگاریێ دنیا و قیامـەتی نیشانداوە و گەلێ نیعمەتی

بەسەردا ڕژاندوە . سێهەم ئەو باوك و دایکەن کە هۆی پەیدابۆنی ئینسانن و ڕەنجێکی زۆریان لەگەڵدا کێشاوە و پەروەردەیان کردوە و چەند جۆر تاڵێ و سوێرییان لەپێناویدا چەشتوە . چوارەم مامۆستای دەرسی زانستە کە ئینسان بەهۆی ئەو دەرسەوە لە خامێ و نەفامێ دەرئەچێ و ئەبێ بە ئادەمیزادێکی خاوەنبیری ڕۆناك و ئەندێشەی چاك و لە جیهاندا سەربەرزی ئەکات ، بەتایبەتێ ئەو مامۆستایە کە بوە بەهۆی ڕۆناكبۆنەوەی دڵ و دەرچۆن لە تاریکێ هەوای نەفس و گومڕاهێ بۆ مەیدانی هیدایەت و عینایەتی ئیلاهێ تا بوە بە مەردێکی پێگەیشتۆ و تێگەیشتۆ . پێنجەم مامۆستای پیشە و سەنعەت کە ئینسانی پێ ئەبێ بە ئینسانێکی ئازاد لە ژیانی دنیایدا . دیارە ئینسان بێزانینی پیشەیەك وەك کوێر وایە ، هەمیشە پێویستی بە کەسێکە دەستی ڕابکێشێ و ئیشێکی پێبکا . بەڵام شەخصی خاوەن صەنعەت خاوەنی خۆیەتی و بە بێمنەت بە سەربەخۆیێ ئەژێ ، بەڵکو خەڵکیتر لە سایە و پەنایدا ئەژین . شەشەم هەرکەسێ لەم جیهانەدا حوقۆق و چاکەیەکی ببێ لەسەرت ، یا لە ڕەنج و کێشەیەك ڕزگاری کردبێ ، یا نان و نیعمەتێکی دابێتێ . ئەمانە سوپاسیان لەسەر ئینسان پێویستە .

سوپاسی ئەمانە هەرکام شێوەی تایبەتێ هەیە . سوپاسی خوای تەعالا بەوەیە کە ئینسان بە دڵ و بە لەش هەرچێ خودا فەرمانی داوە بکرێن ، بیانکا و هەرچێ فەرمۆیەتێ نەکرێن ، نەیانکا . سوپاسی پێغەمبەریش درۆدی خوای لێ بێ ئەوەیە ئینسان تێبکۆشێ بۆ بڵاوکردنەوەی دین و ئایینەکەی و بە دڵ خۆشیبوێ و بە دەم سەڵەواتی لێ بدا و هەرکەسێ لە نەتەوەی ئەو بێ حورمەتی بگرێ و بە خاوەن پایە و شەرەف تەماشایان بکا . سوپاس بۆ مامۆستای زانست و ڕێگاپیشاندان و وەستای سنعات و پیشە و هەر خاوەن حوقۆقێکیش بەوەیە بە دڵ خۆشتبوێن و ، حورمەتیان بگرێ و شەرمیان لێ بکەی و ، هەر یارمەتییەکیان پێویست بۆ پێشکەشیان بکەی و ، کە تۆشی هەر دەرد و مەینەتێك بۆن تا پێتبکرێ هەوڵی ڕزگاربۆنیان بدەی و ، پاش مردنیان دوعای خێریان بۆ بکەی و لەگەڵ نەوەیان باش بێ و پێویستی وەفایان لەگەڵ بەجێبهێنێ .

ڕۆڵەی بەوەفای خاوەن سوپاسم   دڵ پڕ لە صەفای حەقیقەتناسم
سوپاس ڕەوشتی سیرەت پاکانە   خولقی بەهەشتێ دڵ زاناکانە
سوپاس بەرابەر بە نیعمەت ئەبێ   ئەنجامی سوپاس هەر ڕەحمەت ئەبێ
نیعمەتی خودا حسێبی نیە   جێگەی نۆسینی کتێبی نیە
وجۆد نیعمەتە دەرکەوت لە عەدەم   خوا ئامادەیکرد بۆ عیلم و عەلەم

★ ★ ★

بەلام بەکورتی چەند بابێ هەیە		بۆ هەرکامێکیان حیسابێ هەیە
یەکەم لەش‌ساغی و تەندروستی تۆ		بۆ وەفا بەهۆی حەق‌پەرستی تۆ
دۆهەم ئاسایش لەگەڵ بەروبوٚم		بە بێ‌توش‌بۆنی بەلای ڕەش و شوٚم
بە تەندروستی و بەهرەی ئاسایش		بۆ تۆ دێتەدی گەشە و نومایش
سێهەم ژیواری ڕەسا بە ئەحواڵ		بۆ خۆت و میوان بۆ ماڵ و مناڵ
خانوی بێ‌ژیوار بەندیخانەیە		وەك گۆڕی سیای ئەم ژیانەیە
ئەمجار هاوسەری خاوەن وێڵ و فام		ڕازاوە و نازدار وەك توٚلە نەمام
دەم‌خۆش‌و ڕوخۆش ماڵداری ماڵ بێ		خاوەن ڕەوشتی پڕ لە کەماڵ بێ
هاتو بەدڕۆ بوو بەدخوٚو بەدسروشت		لەگەڵیا مەڕۆ بۆ باخی بەهەشت
بەهەشت لەگەڵ بەد دۆزەخی تارە		ژیان لەگەڵیا چون ژاری مارە

★ ★ ★

چوارەم دراوسێی ئارام و هێمن		وەك قەلایە بۆت بەرەوڕوٚی دوژمن
بۆیە ڕەهبەری پێشڕەوی نازار		پەندی داداوین (الجار قبلَ الدار)
خانویەك نەگری بێ دراوسێی چاك		ئەگەر ناتەوێ سەر بەەی لە خاك
هاوسێی بەد چاکەت نەهاوێتە چاڵ		ورتەت لێوە بێ بۆت ئەکا بە قاڵ
پەنا بە خودا لە دراوسێی‌وا		ژینە لەگەڵ مار ژیان لەگەڵیا
پێنجەمین هاوڕێی هاودەرد و دڵە		بە دڵ ئامادەی حەللی موشکولە
ئەبێ بە سپێر لەبۆ برای خۆی		کاتێ کە ناحەز تیری باوێ بۆی
مایەی سەربەرزی ڕۆژانی ژینە		شانازی دنیا و شانازی دینە
ئەمانە وێنەی هومای ڕاسەرن		بە قرچەی هاوین شنە و سێبەرن

★ ★ ★

شەشەم سەرۆکی بەهۆش و دادە		سایەی ڕەحمەتی (ربّ العباد)ە
مایەی ڕەحەتی هەمو عالەمە		هۆی ئیسراحەتی بەنی ئادەمە
پێویستە بە دڵ خزمەتی بکەی		هەرگیز مەیدانی زەحمەتی نەدەی
شەو و ڕۆژ بە دڵ بپارێیتەوە		عالەم لەسایا بحەسێتەوە
بە دڵ ، بە زوبان ، بە خامە و نامەت		یارمەتی بدەی هەتا قیامەت
ولات بێ سەرۆك بەربەرەللایە		سەروکێش بێ داد دەرد و بەلایە
حەوتەم مامۆستای دەرسی رزگاری		هی دین و زانست هی سەنعاتکاری
بۆ نەخۆشی دڵ چارە و دەرمانە		حەللی موشکولی لەلا ئاسانە
بۆ پێشکەوتنی کۆمەڵی بەشەر		ڕەوایە ناوی ببەی بە ڕەهبەر
یەك ئینسانی ساغ ملیۆنی ئەژی		بۆ چاری دەرد و بۆ مەینەت کوژی
ئینسانی لاریش مارە و ئەژدەها		بۆ دەسکەوتی خۆی ئەکوژی صەدها

★ ★ ★

ئەم نیعمەتانە هەمۆ بۆ خودان   هەر لە ڕەحمەتی خوداوە پەیدان
بێ ڕەحمەتی حەق نیعمەتێ نابێ   چ لەبۆ شا بێ چ بۆ گەدا بێ
حەمد و سوپاس و ثەنا و ستایش   هەر لەبۆ خودا ئەدا نومایش
بۆ کەسێکیوا لەسەر مەظهەرە   مەسەلا ئەڵێین حەزرەت ڕەهبەرە
لەلای خوداوە ئایینی هێنا   دڵی تاریکیکردین بە مینا
ئەڵێن باوکودایك لەسەرخواستی ئەو   بۆن بە وەسیلەی ڕۆڵەی بە پڕتەو
ئەڵێن سەرکۆمار بە فەیضی خودا   بۆ بە سایەی خەیر بۆ دارا و گەدا
هەروا هەرکەسێ مایەی نیعمەتە   لەخوداوەیە ئەو حەقیقەتە
ئەمانە هەمۆ ڕیزی ئەسبابن   فەرعی تەحریری (امّ الکتاب)ن
تەوفیق بۆ ئەسباب هەر لە خودایە   تێکۆشانی تۆیش پەیوەندی تیایە
لە ئێمە کۆشش لە خودا تەوفیق   (واللهُ الهادی سَواءَ الطریق)

★ ★ ★

با لێرا شتێ بەیانبکەم بۆت   کۆسپی زل هەیە با نەیەتە ڕێت
ئەو کۆسپە چیە بایێبۆن لە خۆ   لەسەر نیعمەتێ هاتوە بۆ تۆ
زینهار نەنازێ بە شانی خۆتا   دار نەدەی بەسەر ئیمانی خۆتا
دەخیل صەد دەخیل نەڵێی ئەم نانە   بە هەوڵی خۆمە و بە ڕەنجی شانە
هەزار شان و قۆڵ بۆ خۆت بکوتی   کە خوا نەتداتێ هەروا بێدەستی
نەڵێیت ئەم پایە بە مایەی خۆمە   تەقەلای خۆمە و بە سایەی خۆمە
پاڵەوانی زۆر مردن بێئەنجام   پاڵۆیان دانا بێکام و مەرام
تێکۆشان فەرزە بەڵام سەرەنجام   وەستاوە لەسەر خودای (ذو الاکرام)

★ ★ ★

ئەسباب دۆ نەوعە بۆ مایەی ژیان   نەوعێکی دیارێ و نەوعێکی پەنهان
پەنامەکیەکەی تەنیا هەر خودا   بە ئیرادەی خۆی جێبەجێی ئەکا
بەو ڕێگا لێژا کە تۆ سەرئەخا   شێر بۆی بڕوانێ (فوراً) بەرئەخا
موشکوڵێ هەیە تیایا داماوی   ئەوەند هەوڵتدا تیا تێشکاوی
بێ عیلم و حەول و تێکۆشینی تۆ   دەوا دێ لەبۆ نەخۆشینی تۆ
یەکێ ئەبینێ بە مەحضی ئیحسان   ئەو کارە زلەت بۆ ئەکا ئاسان
جا خۆت و بەخت و بەختیارێ خۆت   خۆتو وریایێو خۆشکردارێ خۆت

★ ★ ★

(لئن شکرتم) شەرطی خودایە   زۆربۆنی نیعمەت بۆ ئەو جەزایە
(لئن کفرتم) مەرجی دۆهەمە   جەزای عەذابی ناو جەهەنەمە
بەهار بۆئەوە باران ئەڕێژێ   باخەوان داری پڕ بەر بنێژێ
ئەگەر تێفکرێ بە عەقڵ و میقیاس   ئەزانێ فەرز و پێویستە سوپاس

★ ★ ★

سوپاسی خـودا ئیخلاصـی دینـه　به عەقـڵ و نەقڵ ڕیشـەی ئایینە
بوون و بیر و هۆش ساغی بۆ ئەندام　پایە و مایەی تۆ بەو دێتـە ئەنجام
خۆ تۆ ئینسـانی مەبە بـە شاخی　لە سوپاسی حەق خۆت مەکە یاخی
خوا خۆی فەرمویە بێ زیاد و کەم :　بۆ سوپاسگوزار نیعمەت زیاد ئەکەم
لانابـا نیعمـەت حەتتـا لە عاصی　هەتـا دەسنـەکا بـە ناسـوپاسی
لـە دوو جیهانـا ئاسـایش بـۆ تۆ　لەسـەر سـوپاسە بـە بێ گفتوگۆ
هەرکەس کە سوپاس ڕەوشتی ئەو بێ　بەشی لە بەهەشت ئەبێ بۆ ئەو بێ
مادەم بە سوپاس زۆر ئەبێ نیعمەت　بە ناسوپاسی وەرمـەگرە زەحمەت

★ ★ ★

سوپاس بە دڵە و بە دەمە و بەکار　بە هیوای جەزای خوای پەروەردگار
بۆ هـەر نیعمەتی خزمـەتی فەرزە　باسی ئەم فەرزە لەسـەرمان قەرزە
کەسی لە ماڵیـا خەڵکی بەشدارە　ئەوکەسـە بە حـەق سوپاسگوزارە
یەعنی ئەو بەشە خـودا داویە پێت　لەبۆ خزمـەتە ئاگات بێ لـە خۆت
بۆ خۆت ئەصیلی بۆ خەڵکی وەکیل　خەیانەت نەکەی دەخیل صەد دەخیل
وەکیـلی خائـین زوو ڕسـوا ئـەبێ　لە سـزای خۆیـا زوو تـوانا ئـەبێ

★ ★ ★

کە هاتو نەهات هەر بە ڕەحمەت بێ　هەردوو لەلای تۆ ئەبێ نیعمەت بێ
بـۆ بـەراوردە بـێ مـاڵت ئـەکا　یاخود بێ شـان و بێ حـاڵت ئەکا
(لِیَبْلُوَكُمْ) فەرمـوودەی خوایە　ئینسـانی هوشـیار لەمـە ئاگایـە
تا لە زحمـەتدا سـوپاسی بـکەی　وەك لە ڕەحمەتیا حەقناسی ئەکەی
ئەگەرنـا توخـوا پێـم بـڵێ بـرا　ئەو هەر ڕاتبگرێ لە کۆشك و سەرا
پەروەردەت بـکا بە نـاز و نیعمەت　بە پایەی بەرز و بە قەدر و قیمەت
هەرگیز نەبینی ڕەنـج و نەخۆشی　کام کاڵا ئـاڵە بۆ خـۆت بپـۆشی
ساتی ئـارەقی مەینـەت نەڕێـژی　کـاتی تامێـکی تـاڵی نەچێـژی
بە چ دەلیلـێ ئـەڵێی مـن سـاغم　عەبدێـکی ساغی سینە و دڵ داغم

★ ★ ★

زۆر کەست دیوە بێ دەست و داماو　بێحاڵ و بێمـاڵ خـام و ناتـەواو
زۆریشت دیـوە پیـاوی خانـەدان　بە لێقەومـاوی کەوتە نـاو کۆڵان
مادەم ئینسانی تۆیش هەر لەوانیت　خوا کوڕی نیە تۆیش کوڕی خوا نیت
بەندە تا مـاوە فـەرزە بەنـدە بێ　بۆ خودای عالـەم سەرئەفگەندە بێ
کەوایە بێ دڵ فەرمـان بەردار بە　لەسەر بەنـدەیی باش پایـەدار بە
بێجەزا نابێ ، ئەمـڕۆ بێ و سبەی　حەقت نافـەوتێ بە حـەقت ئەگەی
بە مایەی دنیا یا پایـەی بەهەشت　یەکودە جەزات بـۆ ئەنرێتە مشـت

★ ★ ★

ئەمجار بە ئەمری حـەزرەتی داوەر   بێ بـۆ سوپاسی جـەنابی ڕەهبەر
ڕەهبـەر (رَحمــةً للعالـمینَ)ە   پیرۆزێ ژیـن و هێ دنیـا و دینـە
ئێمەی دەربازکـرد لە تاریکسـتان   لە شوێنکەوتنی ڕێی ڕەشی شەیتان
دەرسـی مەبـدەئی ئـایینی هێنـا   دەرسـی ژیـانی ئـەمینی هێنـا
دەرسی ئـەخلاق و ڕەوشـتی هێنا   دەرسی خولـوودی بەهەشتی هێنـا
دەرسی برایێ و سـاغی و یەکێتێ   دەرسی ئـارامێ بـۆ چەرخی گێتێ
ڕەهبـەرێکی‌وا سـوپاسی فـەرزە   چونکە ڕۆنـاکێ ئاسـمان و ئـەرزە
سوپاسی چیـە ؟ ئیمانـە و باوەڕ   لەگەڵ پەیـڕەوێ ئەخلاقی ڕەهبـەر
تەئییـدی دیـنی هەتـا هەتایــە   بە هــەر پایەیێ کـە لـە دەسـتایە
بەرپەرچدانـەوەی دوژمنـی ئـایین   خزمەتی ئایـین تا (یـوم الیقـین)

★ ★ ★

شوکری باوك و دایك ئەمری قورئانە   پاش خودا و ڕەسوڵ نۆبەی ئەمـانە
بە پارە ، بە دەست بە دەم بە فرمان   هەرچۆن پێویست بێ بۆ ڕەوتی ژیان
دوعای خێر بۆیـان بەیانێ و شێوان   کە بـکەونە بەر ڕەحمـەتی یەزدان

★ ★ ★

هەروا سـوپاسی مامۆسـتای زانا   کە دەرسی دادای بەگـوێرەی توانا
هەرکەسێ چاکەی هەیـە لەسەرت   گـەورە یـا بچـوك یا بـەرابەرت
بە مەردێ و گوردێ لادە لە پەستێ   هەرکەس حەقی خۆی بدەرە دەستێ
بـۆ نەتەوەشـیان لـەکاتی جـەفا   فەرامـۆش مەکە دەسـتوری وەفا
ناوی گەورەکان فـەرامۆش مەکەن   چرای پیاوەتێ قـەت خامۆش مەکەن
دڕنـدەی کێـوان نـانی بدەیـتێ   ئەو نان‌پێـدانەی هـەر لەبیر ئەبێ

★ ★ ★

بـا پایـەدار بێ حــەقی قـەدیمێ   هەر بەرقەرار بێ خولـقی کەریمێ
هەرکەسێ نـەکا سوپاسی ئینسان   سپڵەیە و نایشـکا سوپاسی یەزدان
چـاوێ نەبینـێ نیعمــەتی زەوێ   چلۆن ئەبینێ فەیضـی مەعنـەوێ
هەرکەس بە ساغێ ڕۆی لە خودا بێ   ئەبێ بۆ سـوپاس بـە دڵ ئـاگا بێ
ئەمەیـە دەرسـی مامۆسـتای نامێ   بەپێی پەیڕەوی شـەرعی ئیسلامێ

گوڵی پەنجاهەمین ـ گوڵی پاراستنی حەقی خودا

هەرکەس پاراستی حوقـوقی خودا
خوایش ئەیپارێزێ لە دەرد و بەڵا
ئینسـانی دڵسۆز حـەقی دابینـە
چونـکە پاداشـی دڵسـۆز یەقینە

پێغەمبەر ، درودی خوای لێ بێ ، ڕۆژێ لە ڕۆژان عەبدوڵڵای کوڕی عەبباسی ئامـۆزای خستبوە پاشکۆی خۆی ، پێی‌فەرمو : « یا غـُلامُ انّی اُعَلِّمُكَ کَلِماتٍ » واتە : ڕۆڵە من چەند کەلیمەیەکت فێرئەکەم بۆئەوەی ڕەفتاریان پێ بکەی و نیشانیشیان بدەی بە خەڵك « اِحفَظِ اللهَ یَحفَظكَ ، احفَظِ اللهَ تَجِـدهُ تِجاهَكَ » واتـە : حوقوقی خوا بپارێـزە ، ئەوەی فەرمانی‌داوە بیانکەی بیانکە ، خوایش حوقوقی تۆ ئەپارێزێ ، چونکە پاداشی ئینسان لـە چەشنی کردەوەکانیـەتی . حوقوقی خوا بپارێـزە و مەهێڵە بفەوتێن ، تۆیش لە پاداشی ئەوەدا هەمیشە خوا لە بەردەمی خۆتدا ئەبینێ و لە هەمو شتێکدا دێ بەدەمتەوە و یارمەتیت ئەدات « وَاِذا سَأَلتَ فَاسئَلِ اللهَ » واتە : کە ویستیشت داوای شتێ بکەی لە خوای داوا بکە ، چونکە هەمو شتێ بە دەستی خوا و بە دروست‌کردنی ئەوە و کەس پایە و مایە بە کەس نادا خوا نەبێ « واِذا اِستَعَنتَ فاستَعِن بِاللهِ » کە ویستیشت داوای یارمەتی و بەفریاگەیشتن بکەی لە کارێکی دنیایی یا قیامەتیدا ، هەر ڕوبکەرە خوا چونکە هەر ئەو بەسەر هەمو شتێکدا دەسەڵاتی ئەشکێ و لەو بەولاوە کەس توانـای هیچی نیە « وَاعلَم اَنَّ الامَّةَ لَو اجتَمَعَت عَلى اَن یَنفَعوكَ بِشَیءٍ لَم یَنفَعوكَ اِلاّ بِشَیءٍ قد کَتَبَهُ اللهُ لكَ » واتە : بیشزانە ئەگەر خەڵك هەمو کۆببنەوە بۆئەوە قازانجێکت پێ بگەیەنن ، ناتوانن هیچ قازانجێکت پێ‌بـگەیەنن مەگەر لە شـتێکدا کە خوا خۆی لـە چارەی نوسیبی « وَاِن اجتَمعوا عَلى اَن یَضرُوكَ بِشَیءٍ لَم یَضرُوكَ اِلاّ بِشَیءٍ قَـد کَتَبَهُ اللهُ عَلَیكَ » واتە : ئەگەر خەڵك هەمـو خڕببنەوە بۆئەوەی زیانێکت پێ بگەیەنن هیچ زیانێکت پێ ناگەیەنن مەگەر لە شتێکدا کە خوا خۆی لە چارەی نوسیبی . « رُفِعَتِ الاَقلامُ وَجَفَّتِ الصُّحُفُ » واتە : هەمـو شتێ بڕاوەتەوە ئـەو قەڵەمەی قەزا و قـەدەری پێ نوسراوە هەڵگیراوە و ، ئەو کاغەزەی قەزا و قەدەری لەسەر نوسراوە وشك‌بوەتەوە . کەواتە پێویسـتە ئادەمیزاد هەر پشت بـە خوا ببەستێ و هەر ئـەو بکا بە پاڵپشتی خۆی و باوەڕی وابێ هەمو شتێ بە خواستە و ئارەزۆی ئەوە .

ئەم فەرموده بەنرخە ئینسان بانگ ئەکا بۆئەوە کە بە خوای خۆی پشت ئەستور بێ و لەئاست هیچ ئازارێکدا دڵی نەلەرزێ چونکە ئەوەی بە عیلمی

خوادا ڕابوردبێ ڕوئەدا و خواستی لەسەر بوبێ ڕوبدا هەر ڕوئەدا .. ئیتر مەبەست لەم فەرمودەیە ئەوە نیە ئینسان پاڵ بداتەوە لە ئیش‌کردن ، چونکە ئەوەی لە عیلمی خوادا ڕابوردوە ببێ ، ڕایشبوردوە کە ئینسان لە ڕوژێکی تایبەتیدا هەوڵی بو ئەدا و هوی بو بەکاردێ . ئەوەیش لە عیلمی خوادا ڕابوردبێ کە نابێ و خواستی لەسەر نەبوبێ ، بەعیلمیشیا ڕابوردوە کە کابرا سەبەب سازێ بو ناکا ، یاخود بەپێی ئەو ئوسوڵەی بو جیهانی داناوە ، بو هەرشتێ سەبەبێکی بڕیار داوە و لە ئایەتی قورئاندا ئەمری فەرموە کە ئێمە شوێنی ئەسباب بکەوین و بەتایبەتێ فەرمویەتی « وَاَنْ لَیْسَ لِلاِنْسانِ اِلاّ ماسَعی » واتە : هەرکەسێ حەقی توڵەی ئەوەندەی هەیە کە بوی تێکوشاوە و لەوە زیاتر حەقی نیە و هەرچێ زیاد لەوە دەس‌کەوێ لە دنیادا یا لە قیامەتا هەر بە فەضلی خوا خویەتی .

(بزانن) مەعنای ئەو قسەیە کە پێغەمبەر فەرموی : کاتێ داوای شتێکتان کرد هەر لە خوای داوابکەن ئەوە ئەگرێتەوە کە داواکردنەکە ڕاستەوخو لە خوتانەوە بێ یا بەهوی کەسێکەوە بێ کە داواتان لێ کردبێ دوعاتان بو بکا ، چونکە حەزرەت درودی خوای لێ بێ لەوساڵەدا کە حەزرەتی عومەری کرد بە سەرگەورەی حەج و ناردی بو مەککە ، داوای لێ کرد دوعای خێری بو بکا . هەروەها چونکە پێغەمبەر فەرمویشیەتی « اَرْجَی الدَّعَواتِ دُعاءُ الاَخِ لاَخِیهِ بَظَهرِ الغَیْبِ » واتە : نزیکترین دوعا لە قوبوڵبون لەلایەن خواوە دوعای برایە بو برا لە پاشملە .

هەروەها مەعنای ئەو قسەیەش کە فەرموی : ئەگەر ویستت داوای یارمەتییەك بکەی ، هەر لە خوای داوا بکە ئەوەیە یارمەتییەکە ڕاستەوخو بێ یا بەهوی کەسێکی‌ترەوە بێ و هەردو جورەکە ئەگرێتەوە چونکە وەسیلەسازێ بە حەزرەت لە ژیانی حەزرەت خویدا ڕوی‌داوە وەکو ئەوە کە (نسائي) و (ترمذي) گێڕاویانەتەوە کەوا پیاوێکی کوێر هات بو خزمەتی پێغەمبەر عەرزی‌کرد بوم بپاڕێرەوە لە خوا کە لەم کوێرییە ڕزگارم‌کا ، ئەویش فەرموی ئارەزوت هەیە دوعات بو ئەکەم و ئارەزویشت هەیە صەبر بکە و خوت‌بگرە بو جەزای قیامەتت باشترە ، ئەویش عەرزی کرد ئەمەوێ دوعاکەم بو بکەی چونکە کەسم نیە دەستم ڕاکێشێ و هاتوچوم بو ناکرێ . پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ فەرموی بڕو دەس‌نوێژێکی باش بگرە و بپاڕێرەوە لە خوای تەعالا و بڵێ : « اللّهمَّ اِنّی اَسْأَلُكَ وَاَتَوَجَّهُ اِلَیْكَ بِنَبِیِّكَ مُحَمَّدٍ ، یا مُحَمَّدُ اِنّی اتَوَجَّهُ بِكَ الی رَبّی فِي حاجَتی لِتَقْضی . اللّهمَّ شَفِّعْهُ فِيَّ » واتە : ئەی خودا من لێت ئەپاڕێمەوە و ڕوت تێ ئەکەم بەهوی موحەممەدی پێغەمبەری خوتەوە کە پێغەمبەری ڕەحمەتە . ئەی موحەممەد من ڕوت تێ ئەکەم و ئەتکەم بە وەسیلە بولای خوا بوئەوەی ئەم مەبەست و

داوایەم بۆ جێبەجێ ببێ . خوایە تکای لەبارەی منەوە قوبوڵکە . « فَعادَ وقَدْ ابْصَرَ » واتە : کابرا ئەم دوعایەی کرد و دوعاکەی گیرا بۆ و چاوی ڕۆشن بوەوە .

(بخاری) لە تەئریخەکەیدا و (ابن‌ماجە) و (حاکم) لە (مستدرك)دا ئەم حەدیثەیان بە ئیسنادێکی صەحیح گێڕاوەتەوە . (جلال الدینی سیوطی)یش لە (الجامع الکبیر) و (الجامع الصغیر)دا گێڕاویەتەوە .

بە وەسیلە کردنی جاهی مردوێش لەپاش مردنی دروستە و بەڵگەی لە دیندا هەیە وەکو ئەو حەدیثە کە (طبرانی) لە (کبیر) و (اوسط)دا و (ابن‌حیان) و (حاکم)یش گێڕاویانەتەوە و تەصحیحی ئیسنادەکەشیان کردوە لە (انس)ی کوڕی (مالك)ەوە خوای لێ ڕازێ بێ ئەفەرموێت کە (فاطمە)ی کچی (اسد) دایکی حەزرەتی (علی کوڕی ابوطالب) وەفاتی کرد پێغەمبەر دروودی خوای لێ بێ لایا دانیشتبۆ، چونکە وەختی خۆی پاش وەفاتی (آمنـە)ی دایکی حەزرەت، (فاطمە) حەزرەتی بەخێو کردبۆ . حەزرەت فەرموی خوا ڕەحمەت پێ بکا ئەی دایکی من لەپاش دایکم و ئەمری فەرمۆ قوماشێکی بوردی یەمەنییان بـۆ کرد بە کفن و قەبریان بۆ هەڵکەنـد . کە گەیشـتنە ئاسـتی ئەڵحەدەکـەی ، حەزرەت خۆی چوە ناو قەبرەکە و ئەڵحەدەکەی هەڵکەند و گڵەکەشی بە دەستی خۆی ئەکردە دەرەوە . کە قەبرەکەش تەواو بۆ خۆی لەناویا ڕاکشا . ئەنجـا فەرموی : « اللهُ الّذي يحيي ويميتُ . وَهُـوَ حيٌّ لا يمـوتُ . اغفـرْ لأمّي فاطمةَ بنتِ اسَدٍ وَوسّعْ عليها مدْخلَها بِحَقّ نبيِّك والانبيـاءِ الّذينَ مِنْ قَبلي فانّكَ ارْحَمُ الرّاحِمينَ » واتە: خودا ئەو خودایە کە خەڵك ئەژێنێ و ئەشمرێنێ و خۆی هەمیشـە زیندوە و هەرگیز نـامرێ . خوایە لـە فـاطمەی کچی ئەسەدی دایکم خۆش ببە و گۆڕەکەی گوشاد بکە بۆ خاتری من خۆم و پێغەمبەرەکانی پێش خۆم ، تۆ لە هەمۆ بەڕەحمێ بەڕەحم‌تری .

هەروەها بە وەسیلە کردنی خاتری پیاوچاکان و کرداری چاکیش دروستە. (ابن‌ماجە) بە ئیسنادێکی صەحیح گێڕاویەتەوە لە (ابوسـعیدی خدری)یـەوە کـەوا پێغەمبەر فەرمـویەتی : کەسێ لە مـاڵی خۆی دەرچێ و ئەم دوعـایە بخوێنێ ئەوە خوا ڕۆی ڕەحمی تێ‌ئەکا و بەزەیی پیا دێتەوە . دوعاکەیش ئەمەیە « اللّهمّ انّي اسألكَ بِحَقِّ السّائلينَ عليكَ واسألكَ بِحَقِّ مَمْشـايَ هذا اليكَ ، فانّي لمْ اخرُجْ اَشـراً ولا بطَراً ولا ريـاءً ولا سُـمْعَةً ، خرَجْتُ اتّقاءَ سَخَطِكَ وابتغاءَ لمرْضاتِكَ ، فَاسألكَ انْ تُعيذَني منَ النّارِ وانْ تَغفِرَ لي ذُنوبي ، فانّهُ لا يَغفِرُ الذّنوبَ الاّ انـتَ » واتـە : خوایە من داوات لێ ئەکەم بە حەقی حورمەتی ئەوکەسانە کە داوای ڕەحمەتیان لە تۆ کردوە . داوات لێ‌ئەکەم بە حەقی حورمەتی ئەم ڕێ‌کردنەم بـۆلای تۆ ،

چونکه من بۆ فیزکردن و خۆبەزلزانین نەهاتوم .. بۆئەوە نەهاتوم خەڵك بمبینن یا ناوبانگی باشی خۆم ببیسمەوە . بۆیە هاتوم خۆم لە عاجزبونی تۆ بپارێزم ، بۆئەوە کە ڕەزامەندیٖ تۆ دەستبخەم . داوات لێ ئەکەم پەنام بدەی لە ئاگری دۆزەخ و لە گوناهەکانم خۆش ببیٖ ، چونکە لە تۆ بەولاوە کەس لە گوناه خۆش نابیٖ .

داوای دوعاکردن لە زیندوێش دروستە وەکو پێغەمبەر درۆدی خوای لیٖ بیٖ فەرموێەتی بە حەزرەتی عومەر لەکاتیٖکا کە کردی بە سەرکردەی حەج و ناردیٖ بۆ مەککە : « لاتَنسَنا مِنْ دُعائِكَ یا اُخَیْ » واتە : برای خۆشەویست فەرامۆشمان مەکە لە دوعای خێرت . عومەریش فەرموێەتی : « كَلِمَةٌ ما يَسُرُّ انَّ لِي بِها الدُّنيا » واتە ئەم فەرمودەی حەزرەتە قسەیەکە حەزناکەم بیگۆڕمەوە بە موڵکی دنیا . دوعا بۆ مردوٖ کردنیش لە گەڵیٖ ئایەتی قورئاندا هەیە . ئەم هەموٖ جۆرانە کە باسمانکردن قازانجیان هەیە چونکە گەیشتنی سودیان لە فەضڵی خوا خۆیەوەیەتی و پەیوەندی بە عەدالەتەوە نیە، چونکە عەدالەت لەسەر بناغەی ئایەتی « وَاَنْ لَيْسَ لِلاِنسانِ الاّ ماسَعى » بەڕێوە ئەڕوا .

کەواتە دروستە ئینسان پایە و جاهی خودا بکا بە وەسیلە و بڵیٖ خوایە بۆ خاتری پایەی دڵسۆزیٖ و ساغیٖ کردەوەی باشی پێغەمبەر درۆدی خوای لیٖ بیٖ یا فلانە ئەصحابە یا فلانە وەلیٖ تەوفیقم بدە و باوەڕی وابیٖ خوا بە میهرەبانیٖ خۆی دوعاکەی گیرا ئەگا ، وەکو ئەوە کە حەزرەتی عومەر لەکاتی پاڕانەوەدا لە خوا بۆ باران حەزرەتی عەبباسی مامی پێغەمبەری کرد بە وەسیلە بۆ لای خوا . بە تکاکارکردنی دڵسۆزیٖ ئینسان خۆی و کردەوەی خۆیشی هەر دروستە وەکو لە (صحاح)دا بەیانکراوە لە باسی ئەو سیٖکەسەدا کە لە ئەشکەوتەکەدا گیریان خواردبو .

ڕەهبەری بەرزی فروستادەی خوا	بۆ (ابن عباس) وا دەرسی دادا
فەرمویٖ تۆ حەقی خودا ڕابگرە	حەقت ڕائەگریٖ خواوەندی گەورە
کە فەرمانی ئەو ڕابگریٖ بە دڵ	لەگەڵتا ئەبیٖ مەنزڵ بە مەنزڵ
باوەڕت وابیٖ ئادەمیٖ هەموٖ	ناتوانن تەنها ئەوەندەی یەك موٖ
بگەیەنن پێت قازانج یا زیان	مادەم ئیرادەی وانەبیٖ یەزدان

★ ★ ★

ئەم دەرسە بەرزەی ڕەهبەری نازدار	بەسە بۆ دین و بۆ دنیای هوشیار
یەعنی هەر خودا پەروەردگارە	هەر ئەو کلیلی گوشادیٖ کارە
دڵپاکیٖ ئینسان بە ناوی ئەوە	ڕۆناکی جیهان بە ناوی ئەوە

تەواناییـکە لەنــاو بـەردی زۆت   وەك خوێنی جگەر دەرئەکا یاقـوت
بۆ سـکی صـەدەف نمێ ئەنێـرێ   سبەی دەریاگەرد گەوهەر ئەژمێرێ

★ ★ ★

بـۆ پاراسـتنی (نـوح نجـیّ الله)   کەشتیێ سازئەکا بـۆ دەفعی بـەلا
بـۆ پاراسـتنی گیـانی ئیبـراهیم   تەنـوری ئاگـر ئـەکا بـە نەعیـم
یونس دەرئەکا لـە سکی نەهەنـگ   یوشەع سەرئەخا لە مەیدانی جەنگ
بـۆ پاراسـتنی یوسـفی کەنعـان   بنی بـیری کرد بۆی بـە گوڵستان
تا ملی عیسـا لـە پـەت دەربێنێ   جۆلەکەیـەکی پـێ ئەشـوبهێنێ
بە جاڵجاڵـۆکەی لاوازی بـێ ڕەوت   پەردە ئەتەنێ بۆ دەرگای ئەشکەوت
هەتا ڕزگار بێ سـەروەری عالـەم   بێ بـە ڕۆژی ڕۆن بـۆ بەنێ ئـادەم
دەمـۆکە ئـەکا بـە مەمـەی دایە   تـا منـاڵ بـژێ بـێ لایـە لایـە
بزنی کـۆڵ ئـەکا بـە دایەی مـاڵێ   گوانی ئەخاتـە دەمی (قۆچـاڵێ)

★ ★ ★

سوێند بە (والعصر) مەعنای وەهایە   گەردشی گـەردون لەدەست ئەوایە
خودا ئـەم چەرخە وەهـا ئەگۆڕێ   عاقڵ سەرسام بێ و سەری بسوڕێ
ئەغلەب ڕوداوی چەرخی کائینـات   وەك نمونـە وان لە بۆ موعجـیزات
یەعنی هەر خـودا پشت و پەنایـە   پەنـا خودایـە بـۆ گشت قەزایـە
جا تۆ بە هەرجۆر خـۆت دایە پەنا   ئەو بە حـاڵی تۆ بەصـیرە و بینـا
ئەمەتـە دەرسم تـا ئاخـر زەمـان   هیچ‌کەس مەناسن بە غەیری یەزدان
هەر ئـەوە پشت و پەنـا و ئەمانە   کلیل بـە دەسـتی دەرگای ژیانـە
لە غەیـری خـودا کەس کـارا نیە   هیچ‌کەسـێ هیچـی لەبـارا نیـە

گوڵی پەنجاویەك ـ گوڵی ڕەوشتی ناو مزگەوت

مزگەوت لـە ئـەرزا ماڵی خـودایە
(بیت المعمور)ی صەفحەی سەمایە
قـەڵای پـەنایە بـۆ موسـوڵمانان
ماوای طاعـەت و حـەمد و ثەنایـە

خوای تەعالا لە قورئانا فەرموێەتی :

وَاَنَّ المَسَاجِدَ لِلهِ فَلا تَدْعُوا مَعَ اللهِ اَحَداً

واتە : لەلاینی خواوە خەبەرم دراوەتێ کە مزگەوتەکان بـۆ عیبادەت و طاعەتی خوا دروست‌کراون ، کەواتە لەگەڵ خوادا ناوی کەس مەهێنن .

جا هەر لەبەرئەوە کە مزگەوت ماڵی خودایــە و کەســێ خانوێەك بــۆ خواپەرستن بکاتەوە شایانی ئەوەیە خوایش خانوێەك بۆ ئەو بکاتەوە، پێغەمبەر، درودی خوای لێ بێ ، فەرموێەتی : « مَنْ بَنى لِلّهِ مَسْجِداً وَلَوْ كَمِفْحَصِ قَطاةٍ ، بَنى اللّهُ لَهُ بَيْتاً فى الجَنَّةِ » واتە : کەسێ لەبــەر ڕەزای خــوا مزگەوتێ بکاتەوە هەرچەند ئەوەندەی قەفەزی قەتیەکیش بێ ، خوای تەعالا لە تۆڵەی ئەوەدا ماڵێکی بۆ ئەکاتەوە لە بەهەشتدا . جــا مادەم مزگەوت بــە ساغێ ماڵی خوایە و بۆ عیبادەت دروست‌کراوە ، پێویستە لەسەر موسوڵمان بەشێوەی ئیحتیرامەوە بڕواتە ناو مزگەوتەوە ، واتە دەس‌نوێژ بگرێ و لەش و پۆشاکی پاك بێ ، بەڵکو هەر بەرگێکی خاوێن و بەنرخی هەبێ ئەوە بکاتە بەری، وەکو خوای تەعالا فەرموێەتی : « وَخُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ » واتە : هۆی پاك و پوختەیێ و جوانێ خۆتان هەڵبگرن لەگەڵ خۆتان کە ئەچنە ناو هەر مزگەوتێکەوە . یەکەم لەبەرئەوە کە ئینســان تا پــاك و خــاوێن‌تر و جوان‌تر بێ ئاسایشی لەشی زۆرترە و ئــەتوانێ بــە خۆشــێ و شادمانییەوە خواپەرستێ خۆی بکا . دوهەم لەبەرئەوە کە لەبەر چڵك و بۆنی ناخۆش نابێ بەهۆی ئازاردانی موسوڵمانانی‌تر . سێهەم لەبەرئەوە کە فریشتەی ڕەحمەت بێزارن لە بۆنی پیس و شادمانن لە بۆنی خۆش .

سوننەتە ئینسان کە ڕۆیشتە مزگەوت پێی ڕاســتی پێــش‌بخا و گورج نیەتی ئیعتیکاف بینێ ، یەعنی نیەتی ئەوە بێنێ کە بۆ عیبادەت لە مزگەوتدا ئەمێنێتەوە و بەرلەوە دانیشێ دوو ڕکات نوێژی (تحية المسجد) بکا واتە ئەو دوو ڕکاتە نوێژە دیاریە بۆ مزگەوتی هێناوە . پاش ئەوە ســوننەتی ڕاتیبەی نوێژی ئەو کاتە بکا و پاش ئەوە خــەریکی نــوێژە فەرزەکەی ببێ . لــەپاش فەرزەکەشی تا لە مزگەوتا ئەمێنێتەوە خەریکی قورئان خوێندن و ذیکری خوای تەعالا و ئەو ویردانە ببێ کە ســوننەتن . هەروەهــا بەگوێرەی حــاڵ خەریکی صەلەوات دان بێ لە حەزرەتی فەخری عالەم درودی خــوای لێ بێ ، چونکە هەرکەس تاقە صەلاواتێ بدا لە حەزرەت خوای تــەعالا دە ڕەحمەت ئەڕێژێ بەسەریدا ، بەڵکو زیاتریش هەرچەند خۆی بیەوێ ، چونکە صەلاوات دان لە حەزرەت درودی خوای لێ بێ ئەبێ بەهۆی خۆش‌ویستنی و خۆش‌ویستنیشی ئەبێ بەهۆی پەیڕەوێ لێ کردنی و ، پەیڕەوێ لێ کردنی ئەبێ بەهۆی ئەوە کە خوای تەعالا ئەوکەسەی خۆش‌بوێ کە پەیڕەوێ لە پێغەمبەر ئــەکا و ئەمەش عەینی سەعادەت و پیرۆزییە بۆ ئادەمیزاد . خوای تــەعالا فەرموێەتی : « قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّهَ فَاتَّبِعُونى يُحْبِبْكُمُ اللّهُ » واتە : بڵێ بەو خەڵکە ئەگەر ڕاست ئەکەن . خواتان خۆش‌ئەوێ ، شوێنی من بکەون خــوا خۆشی گەرەك ئەبن .

دروست نیە بۆ کەسێ لە مزگەوتدا بێ بە قەطعێ قسەی ناشیرین و

نارەوا و قسەی دنیایێ رۆت و قسەی گاڵتە و گەپ و هیچ کردەوەیەکی ناپەسەند بکا . هەروەك دروست نیە تف دابکا لە مزگەوتدا و بە پێڵاوی پیس یا بە هەر شتێکی پیسیتر پیسی بکا . دروستیش نیە بە لەشی پیسەوە تیا بمێنێتەوە . ئەگەر لە کاتی نوێژی جەماعەتیشدا لە مزگەوتا بۆ سوننەتە بڕوا لە ڕیزی پێشەوە شوێنی خۆی بگرێ . ئەگەریش شوێن لە ڕیزی پێشەوە نەمابۆ دروست نیە هەنگاو بەسەر خەڵکدا بنێ و دروستنیە بەپێش دەمی نوێژکەردا هاتوچۆ بکا . هەروا پێویستە ڕێك ڕاوەستێ لە ڕیزدا و بلکێ بەو خەڵکەوە کە لە ڕاست و چەپیەوە وەستاون ، بەڵام وانەکا کە ئازاریان بدا . جا ئەگەر ئینسان بەمشێوەیە مزگەوتی ئاوەدان کردەوە ئەوە مەعنای وایە ئەوکەسە موسوڵمانە وەکو خوا فەرمۆیەتی : « اِنَّما یَعمُرُ مَساجِدَ اللهِ مَنْ آمَنَ بِاللهِ وَالیَومِ الآخِرِ » واتە : بەڕاستێ کەسێ مزگەوتی خوا ئاوەدان ئەکاتەوە کە باوەڕی بە خوا و بە ڕۆژی قیامەت بێ . پێغەمبەریش فەرمۆیەتی : « اِذا رَاَیتُمُ الرَّجُلَ یَعتادُ المسجِدَ ، فاشهَدُوا لَهُ بِالایمانِ » واتە : کە دیتان پیاوێ عادەتی گرتوە بە مزگەوتەوە و هەمیشە ئەچێ بۆ مزگەوت ، شایەتێ بۆ بدەن کەوا موسوڵمانە ، چونکە دەوامکردن لەسەر کرداری چاك نیشانەی ئەوەیە ئەوکەسە پیاوی چاکە .

سوننەتە بۆ موسوڵمان ئەگەر پاش نوێژ لە مزگەوتدا مایەوە ئەو ویردانە بخوێنێ کە سوننەتن وەکو (سبحان الله) و (الحمد لله) و (الله اکبر) یەکی سێوسێ جار ، دواییشیان بێنێ بە (لا اله الا الله). سوننەتیشە (آیة الكرسي) بخوێنێ . لەپاش نوێژی بەیانێ و مەغریبیش دە جار بڵێ (لا اله الا اللهُ وحدَهُ لاشریكَ له، له الملكُ و لهُ الحمدُ یُحیِی ویُمیتُ ، بیدِهِ الخیرُ ، وهو علی کلِّ شیءٍ قدیر) . سوننەتیشە لەپاش نوێژەکان لە خوا بپاڕێتەوە بۆ خێری دنیا و قیامەت بۆ خۆی و بۆ موسوڵمانان . هەروا سوننەتە ئینسان ئیحیای (بین الطلوعین) و (بین الغروبین) بکاتەوە ، واتە پاش بەرەبەیان تا خۆر دەرئەکەوێ و پاش ڕۆژاوابۆن تا سوراێ کەناری ئاسمان ون ئەبێ و نوێژی عیشا دێتە پێشەوە ڕۆبەڕۆی قیبلە دانیشێ خەریکی عیبادەت و ذیکری خوا بێ .

ڕۆڵەی دڵبەندی مایل بە طاعەت | **تێکۆشەری ڕێی بەخت و سەعادەت**
مزگەوت لە ئەرزا ماڵی خودایە | **جێگای طاعەت و ذیکر و دوعایە**
واتە سکاڵا و پاڕانەوەی تۆ | **لەلای خالیقی هەمۆ کۆنە و نۆ**
بۆ پاراستنت لە فیتنەی زەمان | **لە شەڕی ئینس‌و لەنەفس‌و شەیتان**
لەبۆ یارمەتیت بۆ بەختیارێ | **بۆ سەرکەوتن و بۆ پایەدارێ**
ماڵێ کە ماوای ئەم باسانە بێ | **کۆمەڵگای ئەم گشت خواناسانە بێ**
ئەبێ بە ئەدەب بە دەس‌نوێژەوە | **بە ڕۆی شەرمینی شەونم ڕێژەوە**

بێ‌دەنگ و صـەدا بڕۆیتـە نـاوی   دەس‌نوێژێ بگرێ لە حەوز و ئاوی
جا دوو ڕکات نوێژ دیـاری مزگەوت   جێ‌بەجێ بکەی بەگوێرەی ڕێکەوت
واتە بە نوێژی سوننەت یاخود فەرز   سەری بەندەگی دانێی لەسەر ئەرز
لەپاش نوێژەکان هەرچێ دەست‌ئەدا   قورئـان بخوێنـە یا ذیـکر و دوعا
جـا ئەگـەر کـاتی ئامـۆژگارییە   بۆ ئەو ڕێ کـە ڕێـی بەختیـارییە
فەرمۆ بەئـەدەب بە یاسـای دانا   گوێ بگـرە لەبۆ مامۆسـتای زانـا
ئەگەر لە لەفظی بـاش حاڵێ نەبوی   پرسـیار بکە بـە ئەدەب لـە خۆی
مامۆستایش ئەبێ دڵ پڕ لە نوور بێ   لە فیز و هەوا و تەکەببور دوور بـێ
لـە ڕێی خـودادا بـە میهـرەبانێ   ڕابگـرێ حـاڵی دانیشـتوانی
بە واتەی سادە و صـاف و بێ‌گرێ   ئیرشادیان بکا بـۆ کاری بـەجێ
قەدری هەرکەسێ بەقەد شانی خۆی   ڕابگرێ هەتـا گوێ ڕابگـرێ بۆی
بە وتاری وشك هەرکەس بـواردی   ئاسن ئەکـوتێ بـەڵام بە ساردی
با واتەی نەرم و گەرم و جوان بێ   جارجاریش قسەی‌خۆش لەنێوان بێ
ڕۆبکاتە هەمۆ بە نۆبـە و مۆڵەت   ئەگەر طالیبـە بۆ یومـن و دەوڵەت
کەس وا تێ‌نەگا گوێی پێ نەدراوە   بـە ئینسـانێکی هیچیـان داناوە
بوە بـە عادەت لـە گشت جیهـانا   مادّە وا لەپێش مەعنـای ئینسانا
پایەت بۆ قسـەت بەڕەواج ئـەبێ   پایەت بۆ خەڵکت پێ موحتاج ئەبێ
هەرچۆن کـە ژیان بە نان و ئـاوە   ئەو شـتە شـتە کە لە بەرچـاوە
واقیع خۆی دەرسی واقیع دائەدا   بە غەیـری واقیع مەکـەوە سەودا
جارێ تـۆزە بـۆی تـۆ لە نەزانـێ   جارێ‌تر هەنـگاو بـۆلای تـۆ نانێ
گەلێ پەیمانی چەند سـاڵە بەسراو   دای بـە فەنادا قسـەی دوو ناپیاو
گەلێ جار ئینسان بـە خۆشێ وتار   ئیشی وائـەکا نایـکا صـەد هەزار
وتارتان نـۆش بـێ لە لێـو و دەما   ڕوخسارتان خۆش بێ لەگەڵ عالەما
هۆش لەناو دڵا و نـۆش لەناو دەما   وتـارت ئـەدا بـە گـوێی عالـەما

★ ★ ★

لۆمەی کەس مەکە بە شێوەی دیارێ   گەر سـوودت ئەوێ لە ئامـۆژگارێ
ڕەهبەری ئازار بـە شێوەی گشتێ   وەعظی دائـەدا بۆ دەور و پشـتێ
گـەلێ برینـی قـەدیمی نابـار   بـە دەردی وتـار دێتـەوە ئـازار

★ ★ ★

وتارێ بدە کە خـاوەن سـوود بـێ   کوتا و پوختە بێ و ڕۆ لە مەقسوود بێ
بەڵکو حـازران لـە مەعنـای بگەن   نەك بـە نەفـامێ لـە ڕێ لابـدەن
ئەگـەر ئیشـکالێ لە وتـارا بـۆ   زۆ بیـسکەرەوە بـا تێ‌بـگەن زۆ
شەرم نەتگرێ و حـەق نەدەیتەوە   ئەگینـا بـۆچێ دەم ئەکەیتـەوە
هەرچەند پایەیان زیـاتر بێ لە تۆ   ئیستا وەك شـاگرد لێت کۆبونەتۆ

★ ★ ★

بەم پێیە مزگەوت ئەبێ بـە کەشتێ   تیا کۆئەبنەوە دەستەی بەهەشـتێ
پێغەمبـــەران و فریشـــتەی خوا   ستایش ئـەکەن بـۆ مزگـەوتێوا
کۆمەڵ کـە دوور بێ لـەم ئادابانە   مزگەوت ئەگـۆڕێ بـە قاوەخانـە
کە مزگـەوت کرا بە جێـی قڕەفڕ   خواپەرســتێ تیا ئەچەقێتە قــوڕ
دوورە لە خێر و فەیض و بەرەکەت   نـادا بەســەریا بـارانی ڕەحمـەت

★ ★ ★

ڕەحمەت لە کەسێ تەمێ وەرنەگرێ   بە تەمێ و تەسکین ئەژیێت و ئەمرێ
(نامێ) وا ئەڵێ بـە ڕۆڵەی زانا   تـەمێ زینـەتە لـە ڕۆی جیـهانا
خوایە مـن تەمێی خاسانم ئـەوێ   سولوکی ڕێگای ئیحسـانم ئـەوێ
ڕێگای ئەو ذاتەی پێتوت بۆ تەکریم   (انـّـكَ لـعَـلی خُلـُـقٍ عظیـم)
بڕژێ بەســەریا صــەلات و سەلام   بەدرێژایێ هەمـێ صویح و شـام

گوڵی پەنجاودێ ـ گوڵی ژیانی بەختەوەر

پێویســتە ئینســان بۆ مــاوەی ژینـی
دێ هێـزی هەبـێ دنیــایێ و دینــێ
قەت بە چـاوێك و دەسـتێك و پێیـەك
نـە بـاش کـار ئەکەی نە بـاش ئەبینێ

پێغەمبەر ، درۆدی خوای لێ بێ ، فەرمێیەتی :

لَيْسَ الرَّجُلُ رَجُلَ الدُّنْيـا ولا الرَّجُـلُ رَجُـلَ الآخِرَةِ ، بَـلِ الرَّجُلُ رَجُلُهُمـا .

واتە : پیاو ئەو پیاوە نیە کە بـەس خەریکی دنیـا بێ . هەروەهـا ئەو پیاوەیش نیە کە بەس خەریکی قیامەت بێ . پیاو ئەو پیاوەیە پیاوی دنیایش و قیـامەتیش بێ .

ئادەمیزادیش وەك هەر گیانلەبەرێکیتر مـاوەیەکی تـایبەتێ هەیە لـە دنیادا و کە ئەو ماوەیەی بەسەرچێ ئەمرێ . ئەو ماوەیە بریتییە لەو ئەندازەیەی خوای تەعالا بە خواستی خۆی بۆی داناوە بژێ و لەوەش تێناپەڕێ ، ئیتر خواه تەواو بێنی ئەو ماوەیە بەهۆی ڕێداوێکەوە بێ وەك ئاگر و ئاو و گەستنی مار و دڕندە و کوشتن و شتێوا ، یا بەهۆی مردنی سروشتییەوە بێ وەك نەخۆشێ و هێزی ژیان پێوەنەمانی لەش کە سروشتناسەکان بڵێـن ئەم لاشـەیە توانای ژیانی لەوەندە زیاتری پێوە نەماوە .

بەپێی ڕێوشوێنی شەریعەتی ئیسلام و لەسەر بەراورد و لێکدانەوەی زانایانی جیهان ، پێویستە لەسەر ئادەمیزاد چەند شتێك بکا بە خەتی جوڵانەوەی خۆی لە ژیاندا . یەکەم : ئەوەیە ئینسان لەکاتێکەوە تەمیز و هۆش پەیدائەکا دەس‌بکا بە فێربونی زانست و هونەر و پیشە و فرمانیوا کە لەگەڵ دین و دنیا و ڕۆژگاری ژیانی خۆی بگونجێ بەجۆرێ کە ئینسانێکی ڕەسای‌وای لێ پەیدا ببێ بە کاری ئیشی دین و دنیا بێت تا لە دنیادا بە سەربەرزی بژێ و لە قیامەتیشدا بە سەرفەرازێ بگا بە قەرارگای خۆی و بە لیقای ذاتی خوا شادمان ببێ . دوهەم : ئەوەیە کە پشت و پەنای ڕاستەقینەی ئینسان لە ماوەی ژیانیا هەر ذاتی خودا بێ ، چونکە ئەو دروستی کردوە و ئەو چارەنوسی بۆ داناوە و ئەو هەمو سود و زیانێکی وا لە دەستدا و هەر ئەو ئەتوانێ قازانج بگەیەنێ و زیان لابەرێ .

لەپاش ذاتی خوا ئەبێ پشت و پەنای یەکەمی ئینسان نەفسی خۆی بێ و بە شان و باڵی خۆی بنازێ و هیممەتی قایم و دڵی ئەستور بێ و قیمەتێکی موناسب بۆ خۆی دابنێ . ئیتر ئەگەر بەهۆی خزمایەتی و ژن و ژن‌خوازەوە لەگەڵ چەند کەسێکدا پەیوەندیەکی هەبو یا لە هەڵسوڕانی ژیاندا چەند کەسێك بوبون بە هاوڕێی ، ئەبێ سوپاسی خوا بکا لەسەر ئەوە و بەگوێرەی توانا کەڵك لەو پەیوەندیە وەربگرێ و گەشەی پێ بکا ، بەڵام نابێ بیانکا بە بنکەی یەکەمی بەڕێوەچونی کاروباری چونکە تەنانەت باوك و دایکیش کە دڵسوزترین کەسن بۆ ئادەمیزاد ، بۆئەوە ناشێن جێگەی ئینسان خۆی بگرنەوە بۆی . سەرەڕای ئەوە بەشێکی زۆری پەیوەندی خەڵك بە بێ‌وەفایی و لێك‌بڕان دوایی دێ ، بەجۆرێ هەندێ‌کەس هاتونەتە سەر ئەو باوەڕە کە وەفا شتێکی نایابە و کەم دەس‌ئەکەوێ . سەعدێ شیرازێ لە حیکایەتێکدا بە ناوی یەکێ لە قارەمانانی حیکایەتەکەوە ئەڵێ :

یـا وەفـا نەبـوە لـەم جیهـانەدا
یـا هیچ‌کـەس نـایکـا لـەم زەمـانەدا

زۆرتری بناغەی بێ‌وەفایی ئەگەڕێتەوە بۆئەوە کە ئەوکەسانەی جاران برادەر بوون و پاشان بەرابەر بە یەك بێ‌وەفایان لێ‌دەرچوە ، دۆستایەتییەکەیان لەسەر ئەساسی سودی تایبەتی دامەزراندوە و بە نەمانی ئەو سودە تایبەتییە دۆستایەتییەکەیان تێکچوە . ئەگینا ئەگەر دو کەس لەسەر ئەساسی یەکێتی بیروباوەڕ یەك‌بگرن و ببن بە دۆست ، قابیل‌نیە تا مردن لە یەك جوێ ببنەوە . بەڵکو ئەتوانین بڵێین ئەوانەی جاران دۆست بوون و ئێستا لەیەك جوێ ئەبنەوە، هەر لە سەرەتادا دۆستی ڕاستەقینە نەبوون .

سێهەم : ئەوەیە ئینسان لەسەر بناغەی پێویستی واقیع بڕوا بە ڕێدا و

پێچەوانەی ئەو پێویستییە نەجوڵێتەوە . ئینسان لە زستاندا بە ڕۆتی و لە هاوینا بە قاپۆتەوە نازێ . ماڵ و خێزان بە بێ‌ژیواری ڕەسا بە خۆشی ڕانابوێرن . میوان بێجگە لە قسەی خۆش نان و ئاوی ئەوێ . دوژمن بە هێز ئەبەزێنرێ . سوپا بە دڵدانەوە و پارە بۆ خەرج‌کردن دڵی خۆش ئەکرێ . ئینسانی بێ‌شەرم پێویستی بەتەمێیە و کوڕ و کچ کە گەورە بوون ئەمیان ژن و ئەویان شوی ئەوێ . فەرەبالغی وڵات کە زۆر بۆ ئیش‌وکاری ئەوێ . بۆ ئیدارەی وڵات پیاوی بە کیفایەت پێویستە .. تاد .. ئەم باسە باسێکی زۆر بەئەهمیەتە .

چوارەم : ئەوەیە ئینسان لەوکاتانەدا کە حورمەتی هەیە و خەڵك دەستی ماچ ئەکەن پێویستە تێ‌بگا کەوا ئەو خەڵکە گەلێکیان لەبەر گومانی قازانجێك و گەلێکی‌تریان بۆ دەفعی زیانێك و هەندێکیان بۆ چاولێ‌گەرێ و هەندێکی‌تریان بۆ فێڵ و تەفرەدان و کەمێکیشیان لەبەر ساغێ و شوعوور و پێوەند دەستی ماچ ئەکەن . کەواتە نابێ لە خۆی بایێ ببێ و بەو دەست‌ماچ‌کردنە بنازێ و لە خۆ قایم‌کردن و خەریك‌بوون بە ئەسبابی مانەوە و بەختەوەرێ خۆیەوە غافڵ ببێ ، چونکە کاتێ کە چەرخی گەردوونی لێ هەڵگەڕایەوە دوژمنان سواری سەری ئەبن و ، چاو لە خەڵك کردوەکانی ئەوسا ئەکەونە پاڵ دوژمنەکانی و ، قازانج‌خوازەکانیش مادەم بە قازانجی خۆیان نەگەیشتبن جنێوی ئەدەنێ و ئەگەر پێیشی گەیشتبن بە ئامانجی خۆیان گەیشتوون . ئیتر مەبەستیان نیە ئەو چی بەسەردێ . تەنها دڵسۆزەکان ئەمێننەوە . ئەمانیش ماوەیێ هەوڵی بۆ ئەدەن یاخود هەر لە سەرەتاوە ڕائەکەن و خۆیان ئەشارنەوە ، یاخود بۆ پاراستنی خۆیان ئەچنە لای دوژمنەکانی و لەگەڵ ئەم ئەبن بە دوژمن و ئەمە بە بەراورد دەرکەوتوە .

پێنجەم : ئەوەیە پێویستە ئینسان ئەوەندەی پایە و مایەی خۆی هوشیار بێ و ئاگادار بێ لە بیروباوەڕی کەسانی دەوروبەری خۆی و گوڵ نەبێ بەئاسانێ هەڵی‌خەڵەتێنن . ڕەوا نیە ئینسان نەتوانێ دۆست و دوژمنی خۆی لەیەك جوێ بکاتەوە و پێویستی یەکەم کە پیاوەتێ و پێویستی دووهەم کە بەرگرێ و پێویستی سێهەم کە مودارایە جێ‌بەجێی نەکا . ئینسان نابێ هەرگیز ئەمین بێ بەرابەر بەوکەسانە کە بەدخۆییان بۆ بوە بە خوو . ئەگەر جارێکیش هەڵخەڵەتا و بەهەڵەدا چوو نابێ جارێکی‌تر هەڵخەڵەتێ . هەروەها پێویستە هەمیشە بە ماڵ و بە حاڵ و بە خامە و نامە دۆست بۆ خۆی زۆر و دوژمن کەم‌کاتەوە .
شەشەم : ئەوەیە ئینسان هەرگیز لە وڵاتی بێ‌قانوون و بێ‌گەورەدا دانەنیشێ . وڵات کە قانوون و گەورەی هەبوو ئینسان ئەتوانێ لە هەر ڕێگەیەکەوە بێ حورمەت و شانی خۆی تیا بپارێزێ. بەڵام شوێنی بێ‌قانوون و بێ‌گەورە وانیە و ڕزگاربوون تیا زەحمەتە .

حەوتەم : ئەوەیە لە شوێنێکدا کە گەورەی تیابێ ، ئینسان مادەم بیەوێ بمێنێتەوە ، ئەبێ لەگەڵ ئەو گەورەیەدا ڕێك‌بکەوێ ، ئەگینا ئەگەر گەورەکە زوبر ببێ لێی فەرمانئەدا دەست و پێوەندی ئەوەی نەشێ پێی‌بکەن ، چونکە دەست و پێوەند وەك حەیوانی بێهۆش وان . گەورە کە وتی فلانکەس ئینسانی چاکە دەستی ماچ بکەن ، دەستی ماچ ئەکەن و ئەگەر لە هەمان‌کاتدا پەشیمان ببێتەوە بڵێت فلان پیاوی خراپە بیکوژن ، ئەیکوژن . ئەم حاڵە حاڵێکی گشتییە بۆ هەر گەلێکی نەخوێندەوار و نیمچە خوێندەوار و پێنەگەیشتوو و تێنەگەیشتوو ، ئەگینا ئەم هەموو پشێوییە لەنێوان دوو برای گەورەدا بۆچی و لەسەرچی پەیدا ئەبێ ؟ هەشتەم : ئەوەیە ئینسان چەند پێویستە خوو بە ئەخلاقی بەرزەوە بگرێ ، ئەوەندەیش پێویستە تێبکۆشێ بۆ پاراستنی حورمەت و ئابڕووی خۆی بەتایبەتێ ئەگەر پیاوێکی گەورە و بەسوود بێ بۆ کۆمەڵ . ئەم پاراستنی حورمەتە زوربەی بە ماڵی دنیا صەرف‌کردن و بەشێکی بە ئەخلاق و ڕەوشتی پیاوانە و بە ڕاستێ و پاراستنی ڕاز و سڕی هاوڕێیان و دۆستان ئەبێ .

ڕۆڵەی دڵبەندم ، مایەی ژیانم ! ڕۆناکێ دیدە و شەوقی بەیانم !
لەبەر نزیکی بە دەرسی ئەنجام چەند پەندێ ئەڵێم بەسوود بۆ ئەییام
بیکەن بە ئەڵقەی گۆشەوارەی دڵ بۆ ئاسانێ ژین ، بۆ حەللی موشکوڵ

★ ★ ★

گیانلەبەر بەرگەی گەردوون ناگرێ هەزار ساڵ بژێ ، نەڵێ نامرێ
کەواتە بژێ ژینێکی بەسوود بۆ دین و دنیا بگەی بە مەقسوود
بێدنیا دینت بۆ ناچێتە سەر بێ دینیش دنیا زیانە و خەتەر
قەت سەرناکەوێ پیاوی بێئیخلاص بێئیخلاص بۆخواو بێخزمەت بۆناس
تا لە ئیخلاصدا نەبێ بە قەقنەس نابێ بە مایە بۆ ژیانی کەس
دەستووری مەردان مەرگە بۆ ژیان نامەردیش ئەژێ هەر بۆ ئاو و نان
جا ئەگەر مەردی بمرە تا بژیت گەر نامەردیشی خوا بکا بمریت

★ ★ ★

پشتیوان تەنها دوان بەسوودن بۆت یەکەمیان خودا و ئەوی‌تریان خۆت
هەرکەسێ خودا نەناسێ بە دڵ زینهار قەت ناوی نەبەی بە عاقڵ
کەسێ قەدری خۆی بەڕاستێ نەگرێ لێی دڵنیا بە بە جەفا ئەمرێ
قەدری ئەوەیە لەسەر تێکۆشین چاری خۆت بکەی بە بێ نەخۆشین
لەش‌ساغیت ئەوێ بە دەوا و دەرمان یا بە صەدەقە و دوعای موسوڵمان
چاری دوژمنێ کە خاوەن دەستە یا ملی پەستە یا شیری دەستە

بەڵام کێ مەرد بێ ڕازییە بە مردن نەك گەردن لەبۆ دوژمن کەچ کردن
بۆ هەر مەبەستێ کە تۆ بۆی ئەچێ کە دەستت نەکەوت نائومێد نەبێ
دەرگای ذاتی حەق هەمیشە وازە بۆ میهرەبانێ هەمیشە سازە
ئەوکەسەی کاتی تەنگانە پەستە نازانێ خودا دنیای بەدەستە
هەتیوێکی ڕووت بێ ڕەنگ و بێ بۆ بێ شافە و شۆرەت لەلای من و تۆ
ئەیکا بە سەردار بە سەر سوپادا پاڵ ئەداتەوە لە خەیمەگادا

★ ★ ★

باوەڕت بە خۆت ئەبێ ئەستوور بێ هێزی دەروونت لە پەستێ دوور بێ
مەبە بە تەمای دۆست و ئاشنا کەڕەتێ دیارن صەد کەڕەت پەنا
زوربەیان تۆیان بۆ خۆیان ئەوێ بەڵکو سوودێکیان لە تۆ دەس کەوێ
کە سوودت نەبوو ئاشنا و ئەحباب بەجێت ئەهێڵن تا (یوم الحساب)
برادەر لە صەد یەکیان بەسوودە صەد یەك بۆ حیساب وەکو نابوودە
بەش بە حاڵی خۆت خەڵکێ ناناسێ تا لێت نەقەومێ بە شێوەی ڕاسێ
کاتێ لێت قەوما بۆت دەرئەکەوێ کێیە بۆ تۆیە و کێیە خۆی ئەوێ
کاتی لافاوی مەینەت و بەڵا بڵێی ئەمناسێ ؟ ئەڵێ : نەوەڵڵا
ڕۆژێ وا دۆستی ڕاس گەر هەڵکەوێ هەزار نامەخوا و ماشەڵڵای ئەوێ

★ ★ ★

هێ وا ئەناسم بە جۆرێکی وا لەگەڵ واقیعدا ئەیکەن بە هەرا
لە شاخی شەیتان قەت نایەنە خوار لێك نادەنەوە قازانج و خەسار
زۆرداری کەوا بەدەسەڵات بێ گەورەی بێ پرسی خەڵك و وڵات بێ
توخنی ناکەوێ ئەوەی وریا بێ نەوەك لێیەوە تووشی بەڵا بێ
ئەوەی ئەزانێ ئەتدا بە عەرزا پیا هەڵمەشاخێ لە شوێنی بەرزا
کەسێ مەشهوور بێ بە ڕەوشتی بەد مەیکە بە هاوڕێ تا ڕۆژی ئەڵحەد
دڵت بە دۆستێ ئەوکەسە فێر بێ کە بۆت دەرکەوێ نییەتی خێر بێ

★ ★ ★

مودارا لەگەڵ پیاوی بەدئەندێش دڵێکی ئەوێ قایم و بە کێش
ئیدیعای شتی نەبوو بێ سوودە شتی بێ دەلیل دوور لە مەقسوودە
خەنەی دوژمنان پزیسکی بەرقە لەگەڵ بەرقی شیر کەمێکی فەرقە
ئەویان لەسەر لێو ئەم لە دەستایە ئەو لە بەرزایێ و ئەم لە پەستایە
پزیسکێ ئاگر بەسە بۆ شارێ قسەیەك بەسە بۆ فیتنەکارێ
تاقە یەك پیاوی قسەزان بەسە بۆ وەفدێ کەوا کاری بەدەسە
مشکێ بگاتە ناو کۆگای دەفتەر دەفتەری ساغی لێ نایەتەدەر

نە خۆشیٔ زستان نە هۆشی مەستان	نە هیوای مەردیٔ لە دەستەی پەستان
بەکورتیٔ هەرکەس مـادّە پەرستـە	بیشگاتە میرژیخ هێشتا هەر پەستە

★ ★ ★

دەستوپێی گەوران بیٔفام و هۆشن	بو سەلب و ئیجاب دائیم پەرۆشن
گەورە چـیٔ بلێ حـازر بـەدەستن	لایان چونیەکە بـەرزن یـا پەستن
چونکە بیٔمایە و بیٔهـۆش و فـامن	صەدسالٔ ببرژێن هێشتا هەر خامن
جا یا دوٚرکەوە لـە دەور و بـەریان	یـا بـە مـودارا بڕۆ بـۆ سـەریان

★ ★ ★

دەخیل صەد دەخیل بەقەدری ئیمکان	بە مونافەسە قـەت وەرمەگرە نـان
ئەو (بەرانبەرکێ) بـۆ دنیـا ئەکریٔ	نەقصە و زیانە لـە ئایین ئـەدریٔ
نە ژین بە مەرام نـە دین بـە ئارام	بـە مونافەسـە نایـەنـە ئـەنجام
بیٔ بەرانبەرکیٔ پیـاز و نـانی سوێر	چاترە لە هەلٔپە بـۆ کەرە و پـەنێر

★ ★ ★

پیاوی بـەختەوەر نیشـانەی وایـە	تاویٔ عومری خـۆی نـادا بـە زایە
ڕۆژ ئەڕوا و شەو دیٔ و ڕۆژ ئەبێتەوە	کـاتی ڕابـوردوٚ نـاگـەڕێتـەوە
کات بە ثانیە و دەقیقـە و سـەعات	لەئەسـتۆیایە چـەند مەسـئۆلییات
نەختێکی بـەنرخ بـە وێنەی ژیـان	نـابیٔ ڕیٔ بـدەی بـڕوا بـە تـالاّن
ژین ئـەو ژینەیە کـە بەهرەمەند بیٔ	کە بەهرەی نەبیٔ یاخوا بـە پەند بیٔ
شـەو موتالاّت‌کرد سـبەینیٔ مـەلای	ڕۆژ کاسبیت کرد لـە مـالاّ ئاغای
چیت نوٚستیٔ لەسـەر لاپەڕەی ژیـان	ناکوژێتـەوە بـە تـوٚلی زەمان
وەخت لای ئینسـانی بەوێلٔ و بەفام	نەختێکە نرخی قـەت نـابیٔ تـەمام

★ ★ ★

کـاریٔ بـە نامـە بگاتـە ئەنجـام	نامەی تیـا بەسە بـو کەسبی مەرام
ئەگەر پێویسـتی بـە پەیامبـەر بیٔ	ئەبیٔ پەیامبـەر زۆر هونەروەر بـیٔ
ئەگەر پێویستی بـە نەفسی خۆت بیٔ	پێویستە ئاگات لە قورسیٔ خۆت بیٔ
جیهـان سـەرانسەر ئـەوە ناهێنیٔ	کە لەپێناویا پایـەت ژەنـگ بێنـیٔ
با لەگەلٔتا بـیٔ بـەگوێرەی ئیمـکان	یارمـەتیت بـدا یـەکیٔ لـە یـاران

★ ★ ★

هەموٚ گیانداریٔ گیـانی خۆش‌ئەویٔ	هەموٚ هوشیاریٔ شـانی پیٔ ئـەویٔ
مادەم هەولٔی مەرد بۆ گیان و شـانە	حـەرامە هـەولٔت بـە نامـەردانـە

گوڵی پەنجاوسێ ـ گوڵی گەڕانەوە بۆ لای خوا

عاقیبەت لەسەر پایەی تەقوایە
عاقیبەت خەیریش لەلای خودایە
بۆیە پێویستە بگەڕێینەوە
بۆلای ئەو خودای تاق و تەنیایە

خوای تەعالا فەرموویەتی :

وَمَنْ تابَ وعَمِلَ صالِحاً فَاِنَّهُ يَتوبُ اِلى اللهِ مَتاباً .

واتە : ئەوکەسەی بگەڕێتەوە بۆلای خوا و دەس‌بەرداری ئەو تاوانانە بێ کە کردوونی و دەس‌بکا بە کردەوەی باش باش بەجێ هێنانی ئەوەی فەرمانی پێ دراوە بیکا و پاش دەس‌بەرداربوون لەو کردەوانەی کە مەنعیان لێ کراوە ، ئەوە بەڕاستی گەڕاوەتەوە بۆلای خوای میهرەبان و گەڕانەوەکەی لێ قوبوڵ ئەکرێ و بە ڕەحمی خوا شاد ئەبێ .

تەوبە ، واتە گەڕانەوە بۆ دەرگای خودا بریتییە لەوە کە ئادەمیزاد هەرچەند بەهۆی سەرکەشێ نەفس و غرووری جوانێ و بەهۆی بەدخوویێ سروشت و هێرشی کینەی شەخسییەوە گوناهی کردبێ و حەقی خوا و خەڵکی کەوتبێتە سەر، پێویستە بیربکاتەوە و پەشیمان ببێتەوە لەو تاوانانەی کردوونی و هەر حەقێکی غەیری بەسەرەوەیە بیانداتەوە ، یاخود کارێك بکا کە گەردنی ئازاد بکەن و لێی خۆش بن و ، بڕیاربدا لەوەوپاشیش نەگەڕێتەوە بۆسەر وێنەی ئەو تاوانانە . جا لەبەر ڕووناکێ ئایاتی قورئان و فەرموودەکانی پێغەمبەردا درودی خوای لێ بێ ئەم شەخصە خوای تەعالا تۆبەکەی لێ قوبوڵ ئەکا و بەڵکو لەسەر ئیخلاص و پاکێ دڵی لە تاوانە پێشووەکانیشی خۆش‌ئەبێ و بۆی ئەگۆڕێتەوە بە کردەوەی چاك و پاداشی چاکی بۆ ئەنووسێ .

ئادەمیزاد مادەم بە دڵ بیربکاتەوە لەم بارەگای جیهانە و لەم نەخش و نیگارە جوانە ، باوەڕێکی تەواو پەیدا ئەکا بەوە کە ئەم عالەمە پێویستە پەروەردگارێکی بێ و نیظام و یاسایەکی بێ بۆ ئەوە کەس تەجاوز نەکاتە سەر حەقی کەس و ئەو فرمانانەی کە ئینسانیان پێ ئەبێ بە ئینسانێکی تەواو بەگوێرەی حاڵی خۆی جێ‌بەجێیان بکا . لەم‌لایشەوە بەهۆی تەماشاکردنی قورئان و سەیرکردنی مێژووی ڕەوشتی پێغەمبەرەوە درودی خوای لێ بێ و ئەو موعجیزانەی کە بێ‌گومان و بە شێوەیەکی ڕاست گەیشتوون بە ئێمە ، ئینسان بەڕاستی ئیمان پەیدا ئەکا بە خودا و پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ و بە هەر ئایین و نیظامێ کە لەلایەنی پێغەمبەرەوە بە ئێمە گەیشتبێ . لەو ئایین و نیظامانەشە کە لەوەوە بە ئێمە گەیشتوون ئەمە کە پێویستە ئینسان لە

بیروباوەڕ و وتار و کردەوەدا لە سنووری شەرع دەرنـەچێ و ، ئـەگەر هاتو بەهۆی ئارەزووبازێ یا ڕەذیلەی نەفسەوە لایدا زوو بەزوو بگەڕێتەوە بـۆ سـەر ڕێگای ڕاست و عوزر بێنێتـەوە لای بارەگای پـەروەردگار . بـەمە ئـەڵێن (تەوبە) .

لە گەڵێ ئایەتی قورئاندا باسی تەوبـە کراوە و هانی موسوڵمانان دراوە کەوا تەوبە بکەن و پێغەمبەر فەرموویەتی ئەگەر ئینسانێکی شەل و کوێر و کەڕ سواری وشترێ بێ و هەموو پێویستێکی ژیانی لەسەر پشتی وشترەکە قایم کرابێ و ئەو وشترە بەهۆی ڕووداوێکەوە لەو کابرا شەل و کوێر و کـەڕە ون بێ ، جا کابرا پاش ئەوە کە زۆر هـاواری کرد و کـەس بەفریای نەگەیشت نائومێد بێ لە وشترەکەی و لە ژیانی خۆیشی و ، لەم کاتی ماتێ و نەهاتییەدا وشترەکەی بێتەوە بەردەستی ، چەند شـادمان و کەیفخۆش ئـەبێ ، (بلا تشبیە) خوای تەعالایش لەوە زیاتر بە تەوبـەکردن و گەڕانەوەی بەندەیەکی تاوانباری شادمان ئەبێ و وا لەو کابرا خۆش ئەبێ و تاوانەکانی ئەبەخشێ وەك هەرگیز تاوانی نەکردبێ ، وەکو حەزرەت درودی خـوای لێ بێ فەرمویەتی : « اَلتَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لاذَنْبَ لَهُ » واتە : ئەوکەسـەی تەوبە بکا لە گوناە وەك کەسێکی لێ دێ کە هەر گوناهی نەکردبێ ، بەڵکو لە نەصصی ئایەتدا هەیە کە خودا لەجیاتێ تاوانەکانی کردەوەی چاکەی بۆ ئەنووسێ . خـوا لـە قورئاندا فەرمویەتی : « فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللهُ سَيِّئَاتِهِم حَسَنَاتٍ » واتە : ئەوکەسـانە کە تەوبەیـان کردوە لە بیروبـاوەڕ و کرداری تاوانبـارێ ، خوا تاوانەکانی ئەوسایان بۆ ئەگۆڕێتەوە بە چاکە .

تاوانبار ئەگەر تەوبە نەکا لە تاوانەکانی ، ئەگەر تاوانەکانی بچووکیش بن ئەبن بە تاوانی گەورە ، چونکە تا تەوبە نەکا لەو تاوانانـە خـوای تەعالا تەوبە نەکردنەکەشی بۆ ئەنووسێ بە تاوانیتر و ئەیخاتە پاڵ تاوانە پێشوەکانی و پێکڕا ئەبن بە تاوانی گەورە . بۆیە واجبە ئینسانی تاوانبار گورج تەوبـە بـکا لـە تاوانەکانی و مادەم ئەم واجبەی فەوتاند تاوانبار ئەبێ . مـادەم بنیادەم سوور بێ لەسەر تاوانی بچووك تاوانە بچووکەکەی بە بچووکێ نامێنێتەوە و گەورە ئەبێ ، بۆیە حەزرەت فەرمـوویەتی : « لا صَغِيرَةَ مَعَ الاصرارِ ولا كَبيرَةَ مع الاِستِغفار » واتە : لەگەڵ سووربووندا لەسەر تاوان ، تـاوان تـاوانی بچووك نابێ و لـەگەڵ تەوبـە و داوای لێبووردنیشدا تاوانی گـەورە بـە گـەورەیی نامێنێتەوە .

(بزانن) پێویستە ئادەمیزاد هەمیشە لەبەینی ترس و ئومێد (خوف و رجاء)دا بێ . واتە ترسـی ئەوەی لە دڵدا بێ کـە خـوا سزای گوناهەکانـی لێبسێنێتەوە و هیوای ئەوە کە لە هەموو گوناهەکانی خۆش بێ ، چونکە هەردوو

سەرەکەی لای خوا ئاسانە . خوا لە قورئاندا فەرمویەتی : « نَبِّیءْ عِبادی اَنّی اَنَا اَلغَفورُ الرَّحیمُ وَاَنَّ عَذابی هُوَ العَذابُ الاَلیمُ » واتە : ئەی پێغەمبەر بە بەندەکانمی ڕابگەیێنە کەوا من خوایەکی بەخشندە و میهرەبانم و کەوا سزایشم سزایەکی سەختە . پێویستە ئـادەمیزاد بێباك و چاونەترس نەبێ لەئاست خوادا و ئاگای لە خوا هەبێ و بەهۆی نەفسانیەتەوە دەوام‌نەکا لەسەر تاوان ، وابزانێ بەسەر خوادا تێئەپەڕێ و تۆڵەی لێ ناسێنێ ، چونکە بنیادەم بەوە کافر ئەبێ . خوا فەرمویەتی : « فَلا یَأْمَنُ مَکْرَ اللهِ اِلاّ القَوْمُ الخاسِرونَ » واتە : کەس ئەمین نـابێ لە عاجزبۆن و ئـازاری خـوا مەگەر ئەوکەسانەی کە ڕەنج بەخەسارن . هەروەها ناشبێ ئینسان نائومێد بێ لـە ڕەحمەت و عەفو و چاوپۆشی خوا ، ئەگینا کافر ئەبێ . خوا خۆی فەرمویەتی : « اِنَّهُ لایَیْأسُ مِنْ رَوْحِ اللهِ اِلاّ اَلقَوْمُ الکافِرونَ » واتە : ئەوانە نەبێ کە لە زیاندان ، کەس لە ڕەحمەتی خوا نائومێد نابێ .

ڕۆڵەی دڵبەندم ئـەگەر تـۆ ژیـری   زانا و هوشیار و خـاوەن تـەگبیری
بڕوانـە تـاق و هەیوانی کـەیوان   خەیمە و بـارەگا و میزانی جیهـان
نەخش و نیگاری ڕۆژ و ئەسـتێران   کێو و دەشتی پـان شیاوی سەیران
کانیاو و چەم و ئەرز و بێشە و باخ   مێرگ و مێرغوزار گوڵباخی پەرداخ
هەمو بـە هێزی قـودرەت کـراون   بـۆ ئاسـایشی تـۆ دانـراون
خوا تۆی دروست‌کرد تا خۆت بناسێ   ئەمجار دەست‌بکەی بە خوداناسـێ
بـە بیروبـاوەڕ بـە کردەوەی چـاك   پایەت بگاتـە بـەرزتر لـە ئـەفلاك
بە ئینسـانییەت وێنـەی فریشـتە   لادەی لـە هەرچێ ڕەوشتی زوشتە
تـا ئەم جیهانە بـە تـۆ ئـاوا بـێ   نەك پەڕەی مێژو بە تـۆ ڕسـوا بێ
زۆر عەیبە کە تۆیش وا بێ‌وەفـا بێ   لەبەر سەرکێشی زۆ لـە جەفـا بێ
ئاخر پێـم بڵێ بـۆچێ ناسـازی ؟   بۆچێ بێ‌بـاکی و بە چێ ئەنـازێ ؟
دڵت ئەوەسـتێ بـە یەك هەنـاسە   ئەمرێ و ئـەزانێ قسـەی من ڕاسە
یا بە قومـێ ئـاو گیرایـە گـەروت   ئەمرێ و ون ئـەبێ سوڕایێ لە ڕوت
لەپاش مردنیـش بـەرزەخ مـەقەڕە   بـۆ چاکان نـەبێ ئـاگری شـەڕە
لەپاش بەرزەخیش ڕۆژی ڕەستاخێز   نیـە مـەیدانی بەرتیـل و گـوڕێز
بـۆ حیسـاباتت دیوانـێ هـەیـە   بۆ چـاك و خراپ میزانـێ هـەیـە
خـودای تەعـالایش بینـا و زانـایە   بـە نێـك و بـەدی تـۆ ئاشـنایە
لای ئەو ڕونـاکە سەراسەر جیهـان   یەکسانە لای ئەو ئاشکرا و پـەنهان
کـە خەبەرداری لـە زمـانی خـۆت   بـیر بکەرەوە بـۆ دەرمـانی خـۆت
ئیسـتە فرصەتە وای لـە ژیـانـا   خۆت بۆ نوقم‌ئـەکەی لـەناو تـاوانا
لـە کـردەوەی بـەد بگـەڕێـرەوە   لـەلای خـودای خـۆت بپـاڕێرەوە
وەکو مەسـینەی ئاسـنی حەوجۆش   لە ترسی خودا سـاتێ بێرە جـۆش

تۆبەیێ بکە بە ئیخلاصی دڵ   تا دڵ بە ئیخلاص بێتە کەفوکوڵ
هەرچیت کردوە گوناە و تاوان   ئەسری بۆ هەڵکە وێنەی شەتاوان
داوێنەی خەڵکێ بگرە بە دوّ دەس   بەڵ بۆ ئازادیت بن بە فریادڕەس
پەیمان ببەستە تا هێزت ماوە   تاوان و گوناە بخەیتە لاوە
بەمجۆرە بڕۆی بە ڕێگەی ڕاسا   ڕوّ بکەیتە خوا لەگەڵ ئیخلاصا
بە هێمنێ دڵ ئەحەسێیتەوە   دەرگای ئیحسانت بۆ ئەکرێتەوە
خوایە صەد تەوبە بە ئیخلاصی دل   بمبەخشە بە شای (سید الرّسل)
برژێ بەسەریا صەلات و سەلام   بە تاوی (بەهار) تا کاتی ئەنجام

گوڵی پەنجاوچوار ـ گوڵی پاڕانەوە

ئەوەی بۆلای حەق بگەڕێتەوە
پێویستە بەکوڵ بپاڕێتەوە
ڕۆحی عیبادەت پاڕانەوەیە
نابێ بە هەوا بسوّڕێتەوە

خوای تەعالا لە قورئاندا فەرمۆیەتی :

اُدْعُونِی اَسْتَجِبْ لَکُمْ

واتە : بانگم لێ بکەن دێم بە دەنگتانەوە . مەبەستی لەوەیە دوعاکەتان قوبوّل ئەکەم و مرازتان ئەهێنمەدێ .

پاڕانەوە ئەوەیە ئادەمیزاد دڵخوازی خۆی بە کزێ و داماوێ و لارەملێ لە خوای تەعالا داوا بکا ، خواە دڵخوازەکەی دەس‌کەوتنی قازانجێ بێ یا لابردنی زیانێك . دیارە هەر خودا خاوەنی کائیناتە و هەرچێ خواستێکی هەبێ ئەتوانێ بیکا . پاڕانەوە بە مۆخ و ناوکورۆکی خواپەرستێ دانراوە ، چونکە مەعناکەی بریتییە لە ئیعتیراف کردن بە توانایێ خوا و دەسەڵات شکانی بەسەر هەموّ شتێکدا و ، مل کەچ‌کردنە بۆی . بەندەییش بەڕاستێ ئەمەیە ، بۆیە پێغەمبەر دروّدی خوای لێ بێ فەرمۆیەتی : « الدُعاءُ مُخُّ العِبادَةِ » واتە : پاڕانەوە لە خوای تەعالا مۆخی عیبادەت و بەندەییە بۆ خوا .

بناغەی دوعا و پاڕانەوە ئەوەیە خوای تەعالا ئەم دنیایەی لەسەر ئەسباب داناوە و هەر شتێکی بەستوە بە سەبەبێکەوە . بەڵام سەبەب و هۆی هەندێ شت تەنها لە عیلم و زانستی خۆیدایە و ئادەمیزاد مەجالی نیە تێی‌بگا . ئەم جۆرە بابەتانە بەر قەضا و قەدەری موبرەم واتە قەزا و قەدەری پێویست و بڕیار لەسەر دراو ئەکەون . ئەسبابی گەلێ شتیش وا دانراوە

دەستی گیانلەبەریان پێ ئەگا بەتایبەتی ئادەمیزاد ، جا ئەگەر هۆیەکەیان بێتەجێ ئەبن و ئەگەر نەیەتەجێ نابن . ئەم جۆرە بابەتانە بەر قەزا و قەدەری موعەللەق ئەکەون یەعنی جێبەجێبونیان بەسراوە بە بونی ئەسبابەکانیانەوە ، هەرچەند لە عیلمی خوا خۆیدا کە پێیئەڵێن (امّ الکتاب) ڕابوردوە ئەو شتە ئەبێ یا نابێ و بڕاوەتەوە چونکە خوا ئاگادارە لەو سەبەبە کە ئەبێ بەهۆی بونی یا نەبونی .

جا ئەم ئەسبابانە هەندێکیان ماددّی و مەحسوسن وەك خواردن و خواردنەوە و دەرمانکردن و شتیوا . هەندێکیشیان مەعنەوین و بە چاو نابینرێن و لە مەعقولاتن وەکو صەدەقەکردن بۆ چاری دەرد و بەلا وەکو حەزرەت درودی خوای لێ بێ فەرمویەتی : « الصَّدَقَةُ تَسُدُّ سَبْعِينَ باباً مِنَ السُّوءِ » واتە : صەدەقە و خەیراتدان بە داماوان ، حەفتا دەرگای ڕوداوی خراپ ئەبەستێ و مەجالی دەرکەوتنیان نادا . هەروەها فەرمویەتی : « الصَّدَقاتُ بالغَدَواتِ يَذْهَبْنَ بالعاهاتِ » واتە : صەدەقە و خێرکردن بە سبەینان ئافات و بەلا و ئازار ئەڕەوێنن . هەروەها هۆی مەعنەوی وەکو دوعا و پاڕانەوە لە خوای تەعالا ، وەکو خوا لە قورئاندا فەرمویەتی :« اَمْ مَنْ يُجيبُ المُضْطَرَّ اِذا دَعاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ » واتە : یا ئەوکەسە کێیە لە خوا بەولاوە کە دوعای داماوی ناچار قوبوڵ ئەکا کە لێی بپاڕێتەوە و هاواری بۆ بەرێ و ئەو دەرد و مەینەتەی بەسەریا هاتوە لەکوڵی ئەکاتەوە ؟ دیارە ئەوکەسە هەر خودایە . یا وەکو حەزرەت فەرمویەتی : « الدُّعاءُ يَرُدُّ البَلاءَ » واتە : پاڕانەوە لە خوای تەعالا دەرد و بەلا ئەگێڕێتەوە بە خواستی خوا . هەروەها فەرمویەتی : « الدُّعاءُ يَنْفَعُ مِمّا نَزَلَ ومِمّا لَمْ يَنزِلْ ، فَعَلَيْكُمْ عِبادَ اللهِ بِالدُّعاءِ » واتە : دوعا و پاڕانەوە لە خوا قازانج ئەگەیەنێ بەرابەر بەو دەردەی هاتوەتە خوارەوە یا دێتە خوارەوە . بۆ یەکەم ئەبێ بەهۆی سوكبونی ئەو دەردە و بۆ دوهەم ئەبێ بە چارە و حەسار و نایەڵێ بێتە خوارەوە .

جا تەماشائەکەین وەك چۆن کشتوکاڵ و ئاڵوویڵ و پیشەسازی ئەسبابی سود دەسکەوتنن لە ژیانا و ، دەرمانکردن و خزمەتی نەخۆش ئەبن بەهۆی شیفا و چاكبونەوەی نەخۆش ، هەروەها صەدەقە و خەیرات و دەست و دەهەندەیش هۆی مەعنەوین بۆ شیفای نەخۆش و بۆ چاری دەرد و بەلا و ئازار . ئەمە بۆ ئەوکەسانەی کە ئیمان و باوەڕیان بە ئایەت و فەرمودەی پێغەمبەر هەیە ئاشکرایە و جێگای گومان نیە . جا ئەم صەدەقە و دوعایە خاوەن دەردەکە خۆی بیانکا وەك عادەتوایە لای ئێمە ، یا یەکێکیتر بیانکا مەسەلا کە بیستت ئاشنایەکت نەخۆشە صەدەقەیەك بکەی بەنیازی چاكبونەوەی یا دوعای خێری بۆ بکەی ، هەر بەسودە ، یاخود یەکێ پەنا بەرێتە بەر

پیاوێکی دڵ و دەروون پـاك کە دوعای خێر بکا بۆ نەخۆشێ ، ئـەوەیش هەر بەسوودە . ئەوەتە مەشهوورە پێغەمبەر درودی خوای لێ بێ ئەمری فەرموو بە حەزرەتی عومــەر خوای لێ ڕازی بێ بڕوا بۆ مەککە بۆ ئاگاداری لــە وەزعی حاجییەکان و کە کەوتەڕێ پێیفەرمــوو فەرامۆشمان مەکە لە دوعای خێر . مەشهووریشە هەروا بە حەزرەتی عومەری فەرموە : هەروەختێ لەمەوپاش کۆمەڵێ یەمەنێ هاتن بۆ لات کوڕێکــی گەنجیــان تیابوو ناوی (أُوَیْس) بــۆ ، سەلامی منی پێبگەیەنە و داوای دوعای خێری لێ بکە . هەروا مەشهوورە حەزرەت دوعای خێری بۆ گەلێ کەس کردوە لە ساغ و نەخۆش و گەورە و منداڵ و ئەوانەیش سوودیان لەو دوعای خێرە وەرگرتوە .

هەروا ڕەوایــە و سوننەتی دینە ئینســـان داوای دوعای خێــر بکا لە پیاوچاکان و لە پاشملەیش دوعای خێر بکا بۆ برای دینێ خۆی وەکو حەزرەت فەرموویەتی : « أَرْجى الدَّعَواتِ دُعاءُ الأَخِ لاخيهِ بِظَهرِ الغَيْبِ » واتە : نزیکترین دوعا لە گــیرا بوونەوە دوعای برایە بۆ برا لە پاشــملە . هەروا ڕیوایەتی صەحیحــدا دەستگیرمــان بوە کەوا خوێندنەوەی ئـایەت بەســەر ناساغ و برینــدارا سوودی هەیە وەکــو مەسەلەکەی (ابوســعیدی خدری) و دەشتەوانە عەرەبە پیرەکە کە ابوسعید سورەتی فاتیحەی بەسەردا خوێند و خوا بە بەرەکەتی ئەوەوە شیفای بۆ نارد . لەم ڕوداوەدا ابوسعید چەند سەرێ حەیوانیشی لە عەرەبەکە وەرگرت . کە هەواڵەکەشیان گێڕایەوە بۆ پێغەمبەر ناڕەزایێ خۆی لێ پیشان نەدا و تەقریری کرد .

ئەوەی کە هەندێ کەسی بێئاگا لە کاروباری دین ئەیڵێن کەوا خوا خۆی ئاگای لە هەموو شتێك و لە هەموو کەسێ هەیە ، ئیتر بۆچی ئینسان خۆی دوعا نەکا بۆ خۆی و بۆچی یەکێکیتر دوعای بــۆ بکا ، لەگەڵ ڕێوشوێنی دیندا ڕێناکەوێ چونــکە بە ئایــەت و حەدیث و مێــژووی گەورە پیــاوانی ئیسلام دەرکەوتوە کەوا حەزرەت درودی خوای لێ بێ بەو شێوە دوعاکردنە ڕازی بوە و ئەمری بــە موسوڵمانان کردوە کــە دوعایوا بۆ یەکتری بکــەن و زانــا گەورەکانی ئیسلامیش لەسەر ئەم ئوسوڵە بەڕێدا ڕۆیشتوون . ئیتر هەرکەس بەپێچەوانەی ئەوە قسە بکا قسەکەی بێجێیە .

حەزرەت درودی خوای لێ بێ فەرمــانیداوە بەخەریکبوونی ئەسبابی ئاشکرایش ، وەك ئەوە کە ئەفەرموێت : « داوُوا مَرْضاكُمْ ، فانَّ لِكُلِّ داءٍ دَواءً الاّ السّامَ » واتە : تیماری نەخۆشەکانتان بکەن چونکە بەڕاستێ هەموو دەردێ دەرمانی هەیە مردن نەبێ . کەواتە پێویستە ئادەمیزاد بە هەموو جۆرێ هەوڵبدا بۆ ڕزگاربوونی خۆی و پەیوەندی و باقێ موسوڵمانان بە هەر شێوەیەك بۆی ڕێکەوێ ، بەهۆی ظاهیرێ و بەرچاوێ یا بەهۆی پەنامەکێ و مەعنەوێ و ئەمە ڕێ و شوێنی ئایینی ئیسلامە .

ڕۆڵەی خۆشەویست بینایێ چاوم   ڕۆناکێ دڵ و بەندی هەناوم
دەرست دائەدەم لە بیرت نەچێ   تا لەم جیهانە کۆچت دەرئەچێ
قەت ماتڵ نەبێ لە ذیکر و دوعا   لە ماوەی ژینا ، بە ڕۆژ و شەوا
بەتایبەت لەپاش نوێژی بەیانێ   یا بە نیوەشەو ، کاتێ نیهانێ
لەم دوو کاتەدا و لەپاش فەرزەکان   جیلوەی تەجەللای خوا ئەدا بەیان

★ ★ ★

چەند کاتێ هەیە بۆ دوعای ئینسان   یەکەمینیانە کاتێ بەربەیان
لە بەیانەوە تا هەتاو دەردێ   تەجەللای ئیحسان بەسەرمانا دێ
بەینی مەغریب و عیشایش هەروایە   کاتێ تەجەللای نوری خودایە
(بين الطلوعين) ، (بين المغربين)   بەدەوام ، باقێ لەسەر (بینَ بین)
شەو کە تەواو بۆ شەونوێژ کردنتان   ڕۆ لە خودا کەن بە هێز و تەکان
لەمکاتا دوعا ئەغلەب گیرایە   دیارە هەمۆیشی ئیرادەی خوایە
هەروا کە بانگدەر بۆ نوێژ بانگئەدا   دوعای خۆت بکە دڵ پڕ لە هیوا
بەتایبەت کاتێ دوو (حي على)   کە نوری خودا ئەدا تەجەللا

★ ★ ★

کاتێ چاوت کەوت بە قوببەی خەضرا   ڕەوضەی پیرۆزی شای (ابو الزهراء)
کاتێ چاوتکەوت بە کەعبەی ئەعظەم   لەلای حەجەر و حیجر و مولتەزەم
کاتێ هەڵسوڕان بە نیازی طەواف   دوعا مەقبوڵە لە دەروونی صاف
کاتێ وەستانت لە عەرەفاتدا   کە نور ئەبارێ بە کائیناتدا
کاتێ بارانی ئارام دێتە خوار   هێ سەرپەڵە بێ یاخود هێ بەهار
کاتێ کە دایك و ڕۆڵەی دوورکەوتوو   یەکئەگرنەوە هەردوو دووبەدوو
کە بەیەکئەگەن دۆستانی خوایێ   ڕەحمەت دێتە خوار باران ئاسایێ
کاتێ کە خەطیب دێتە خوارەوە   تا قامەت ئەکرێ لە کەنارەوە
هەم لەنێوانی بانگدان و قامەت   دوعا نزیکە زۆر لە ئیجابەت

★ ★ ★

ڕۆڵەی عەزیزم قەت غافڵ مەبە   لە دوعاکردن قەت ماتڵ مەبە
موخی عیبادەت لالانەوەیە   لە دەرگای خوادا پاڕانەوەیە
ئەم پاڕانەوە هۆی ڕزگارییە   لەلای خواناسان ئەمە دیارییە
ئەم کائیناتە لەسەر ئەسبابە   بەڵام سەرەنجام هەر خوا حیسابە
هەم سەبەبسازە هەم سەبەبسۆزە   خۆی هەمو شتە و ماسیوا تۆزە

★ ★ ★

نیظامی لەسەر حیکمەتی ڕاستە ئەسباب تابیعی خواهیش و خواستە
مەردانی پەیکار لە مەیدانی جەنگ بە شیر بە نێزە بە تۆپ و تفەنگ
مەردانی مەعنا بۆ دوعا و نزا صەدەقە و دوعا بۆ چاری سزا
یەعنی ئەو قەزا کاتێ دێتە خوار بەردەمی ئەگرێ قەلغانی هاوار
دە سەعات باران بە خوڕ بباریێ تەڕ نابێ وەستاو لەژێر پاساریێ
هەروەکو چاری نەخۆش دەرمانە دوعایش بە چارەی نەخۆش بزانە
من نالێم کاتێ کەوا قەزا هات تۆ داتە دواوە بە دوعا و نزات
ئەلێم ئەو قەزا قەزای حەق وابوٚ بە قەزای دوعا بە ساتێ لاچوٚ
دەخیلە نەکەی ڕاستێ نەبینێ بێی لە دوعای خێر ڕوٚ وەرچەرخێنێ
صەدەقە و دوعا مەعنەوییاتن دەرمان و دەردیش لە مادّیاتن
ئەم بۆچێ ئەلێی نایەلێ بمرێ ؟ بۆ نالێی ئەویش جێگەیێ ئەگرێ ؟
بە خواستی خودا چ ئەو و چ ئەم ئەبن بە سەبەب یەقین خاطرجەم
خواستیشی نەبوٚ ، هەزار ئەفلاتوٚن ڕاست ناکەنەوە نەخۆشی زەبوٚن

★ ★ ★

بە کوردێ هەرچێ بە عەقل و بە دین گەیشتوە بە تۆ ڕاستە بە یەقین
ئەمەیە دەرسی سوننەت و کیتاب بە دل وەکو مەرد بڕۆ بۆ ئەسباب
توخوا پێم بلێ یەکێ جوٚت ئەکا یەکێکیش هەروا هەیت و هوٚت ئەکا
کامیان لە ئەرزا تۆو ئەوەشێنێ ! کامیان لە زەوێ بەرهەم دەردێنێ !

★ ★ ★

کۆمەلی بۆشی بۆ هەوا مردوٚ ئەبن بە پۆشی ڕەشەبا بردوٚ
بە کوردێ ئەلێم نەك وانەی درێژ ژیان بە ژانە و بە هێزی ڕاوێژ
ڕاوێژ ئەوەیە یەکێتێ بێنێ بەرزێ و ئازادێ دوٚ گێتێ بێنێ
هەرکەسێ ببێ بە دزی گای خۆی نە خۆی ئەمێنێ و نە گاکەی لەبۆی
با لاچێ باسی دەوری کلکی گا بگەڕێینەوە بۆ دلی ئاگا

★ ★ ★

وای فەرموٚ خودای زانا و تەوانا کە لەسەر ئەسباب جیهانم دانا
بۆ هەر ئیشێکم سامانێ هەیە بۆ هەر ئێشێکم دەرمانێ هەیە
ئاسمانی بەرز تا تەختی زەوێ باش بۆی بڕوانن بۆ بەرز و نەوێ
ڕۆژ وەکو چرا کە داگیرساوە بۆ ئاسایشی تۆ دانراوە
بە بارانی نەرم زەوێ ئەجۆشێ بەرگی زمڕوٚتێ لە خۆی ئەپۆشێ
جا دێتە شەپۆل ئاوی سەرچاوە جۆباری ئەڕوا لە هەموٚ لاوە
بۆ باخ و بێستان بۆسەر کشتوکال بۆ مایەی ژینی گەورە تا منال

★ ★ ★

هـەر ئـەو خودایە کـە تەوانـایە بــە ئەســراری دڵ زانـا و بینایــە
ئەڵێ هەرکاتێ کۆسـپێ هاتە ڕێت ئەگەر ئەتـەوێ مـن لای‌بـدەم لێت
بەو گشت ئەسبابەی بۆ تـۆم داناوە چاری خـۆت بکە لــە هەمـوو لاوە
بە دەوا و دەرزێ بە خێر و بەخشین بە دوعا ئەکـرێ چـاری نەخۆشین
کۆسـپی بەردەمت وەهـا لائـەدەم دڵت دانەگرێ گەرد و تۆزی خـەم

★ ★ ★

هەموو حـازرین بـۆ ئەمری خـودا موطیعی ئەمرین بێ سەنگ و صەدا
هیوامـان تەنها تەوفیقـە تەوفیق لەبۆ پەیڕەوێ ڕەهبـەری ڕەفیـق
ڕەهبەر سەروەر و سەییدی ئەنام یەعنی موحەممـەد (علیه السلام)

تکا لە زانایانی بەڕێزی دین

پێشەواکانی صەفاخانـەی دیـن ! ڕەهبەرەکانی شـا ڕێگەی یەقین !
ڕازاوە (بەهار) لەگەڵ (گوڵزار)! لە دەشت و سارا و لە لادێ و شارا
سوودێ وەربگرن لـە وادەی بەهار بەهــار نامێنێ هاویــن دێتــە کار
لەپێش ســەبوونی بەجۆشی هاویـن بەشێ وەربـگرن لە نەسـیمی ژین
دەرسـێکی بڵێـن بـە منداڵـەکان بـا بێنــە ڕێـزی بەکەماڵــەکان
سەرچاوەی هەموو ئایەتە و حەدیث فەرموودەی بەرزی حەزرەتی ڕەئیس
بەڵکو نەفحەیێ لە فەیضی ڕەحمان بدا لــە دڵمان بـۆ حیفظی ئیمـان
بـدا لـە دڵـی تاریـکی (نـامێ) نـوورانێ ببـێ بـە نـووری سـامێ
(عبدالکـریم)ی موحـتاجی کەرەم کەرەمی سـفرەی حەزرەتی ئەکرەم
تـا بەمەحەبـەت بـژێ لـە دنیـا لەو دنیـاش بگا بە پایـەی عولیـا
بۆ فەیضی خـودا ئەمە حوجەتمە بـــە (لا الـــە الا الله) خەتمــە

★ ★ ★

لێ‌بوومەوە لە نووسینی ئەم کتێبە لە حوجرەی دەرس‌وتنـەوەی خۆمدا لە مزگەوتی حەزرەتی شێخ عبدالقادری گەیلانێ لە بەغدا لە سەعات دوازدەی شەوی پێنج‌شەممەی بیست‌ویەکی موحـەرڕەمی ١٣٩١ ڕێـکەوتی هەژدەی مارتی ١٩٧١ والحمد لله رب العالمین ، والصلاة والسـلام علی سیدنا محمد وآله وصحبه اجمعین .

نـــاواخن

لاپەڕە	بـــابەت
٥	پێشەکی
٧	گوڵی یەکەم ـ گوڵی ئایینپەرستی
٢٠	گوڵی دوەهەم ـ گوڵی ترس لە خوا
٢٣	گوڵی سێهەم ـ گوڵی شێوە و ڕەوشت
٢٤	گوڵی چوارەم ـ گوڵی عەقڵ
٢٨	گوڵی پێنجەم ـ گوڵی ئەدەب
٣٢	گوڵی شەشەم ـ گوڵی عیلم و زانست
٣٤	گوڵی حەوتەم ـ گوڵی ڕەنجی شان
٣٨	گوڵی هەشتەم ـ گوڵی سوود و مەنفەعەت
٤٠	گوڵی نۆهەم ـ گوڵی بەندەیی خوا و خزمەتی باوك و دایك
٤٤	گوڵی دەهەم ـ گوڵی نیازپاکی
٤٨	گوڵی یازدەهەم ـ گوڵی ساغی و ڕاستی
٥٢	گوڵی دوازدەهەم ـ گوڵی میانەڕەوی و چاکەکردن
٥٧	گوڵی سیازدەهەم ـ گوڵی ئامۆژگاری
٦٤	گوڵی چواردەهەم ـ گوڵی هیوا
٦٩	گوڵی پانزەهەم ـ گوڵی ئەخلاقی جوان و پەسەند
٧١	گوڵی شانزەهەم ـ گوڵی ڕاستی (صیدق)
٧٣	گوڵی حەفدەهەم ـ گوڵی خۆڕاگرتن (صەبر)
٧٧	گوڵی هەژدەهەم ـ گوڵی بەردەوامی لەسەر چاکە
٨١	گوڵی نۆزدەهەم ـ گوڵی ئارامی
٨٤	گوڵی بیستەم ـ گوڵی بەراورد و لێکدانەوە
٨٨	گوڵی بیستویەکەم ـ گوڵی دووربینی
٩٣	گوڵی بیستودوەهەم ـ گوڵی ئاگاداری
٩٧	گوڵی بیستوسێهەم ـ گوڵی دادگەری
١٠٣	گوڵی بیستوچوارەم ـ گوڵی تاوان لەخۆگرتن
١٠٩	گوڵی بیستوپێنجەم ـ گوڵی عیبرەت وەرگرتن
١١١	گوڵی بیستوشەشەم ـ گوڵی خۆدوورگرتن لە هەرچی گومانی خراپەی لێ بکرێ
١١٣	گوڵی بیستوحەوتەم ـ گوڵی بەهەشتییەتی
١١٥	گوڵی بیستوهەشتەم ـ گوڵی هاوڕێیی
١٢٠	گوڵی بیستونۆهەم ـ گوڵی گونجان و سازان

لاپەڕە	بـابەت
١٢٦	گوڵی سیهەمین ـ گوڵی چاری ڕق و قین
١٣٠	گوڵی سێ‌ویەکەم ـ گوڵی ڕاویێژکردن
١٣٢	گوڵی سێ‌ودوهەم ـ گوڵی یارمەتی‌دانی یەکتر
١٣٦	گوڵی سێ‌وسێهەم ـ گوڵی یەکێتی و یەك‌دلی
١٤٢	گوڵی سێ‌وچوارەم ـ گوڵی سەبەب‌سازی و پشت بە خوا بەستن
١٤٩	گوڵی سێ‌وپێنجەم ـ گوڵی ئیقتیصاد (میانەکاری)
١٥٣	گوڵی سێ‌وشەشەم ـ گوڵی قەنـاعەت
١٥٥	گوڵی سێ‌وحەوتەم ـ گوڵی ئەمینی
١٥٩	گوڵی سێ‌وهەشتەم ـ گوڵی پیاوەتی
١٦٥	گوڵی سێ‌ونۆهەم ـ گوڵی خۆبەکەم‌زانین
١٦٨	گوڵی چلهەم ـ گوڵی شەرم و حەیا
١٦٩	گوڵی چل‌ویەکەم ـ گوڵی دڵ‌نەرمی
١٧٢	گوڵی چل‌ودوهەم ـ گوڵی خزم‌دۆستی
١٧٥	گوڵی چل‌وسێهەم ـ گوڵی دراوسێ‌پەرستی
١٧٧	گوڵی چل‌وچوارەم ـ گوڵی غەریب‌نەوازی و میوانداری
١٧٩	گوڵی چل‌وپێنجەم ـ گوڵی دڵ‌پاکی
١٨٢	گوڵی چل‌وشەشەم ـ گوڵی داوین‌پاکی
١٨٦	گوڵی چل‌وحەوتەم ـ گوڵی دەم‌پاکی
١٩٥	گوڵی چل‌وهەشتەم ـ گوڵی تەندروستی و ئاسایش
٢٠٠	گوڵی چل‌ونۆهەم ـ گوڵی سوپاسگوزاری بۆ خودا
٢٠٦	گوڵی پەنجاهەمین ـ گوڵی پاراستنی حەقی خودا
٢١٠	گوڵی پەنجاویەك ـ گوڵی ڕەوشتی ناو مزگەوت
٢١٤	گوڵی پەنجاودو ـ گوڵی ژیانی بەختەوەر
٢٢٠	گوڵی پەنجاوسێ ـ گوڵی گەڕانەوە بۆلای خوا
٢٢٣	گوڵی پەنجاوچوار ـ گوڵی پاڕانەوە

بەشی دۆهەم

گوڵزار

بسم الله الرحمن الرحيم

حەمد و ثەنا

(بسم الله) بەهۆی نـاوی ئەو خودا — خاوەن تەجەللای صیفاتە و ئەسما
هەر ئەو واجبە و هەر ئەوە مەعبوود — هەر ئەو خـالیقە بۆ هـەردوو دنیـا

یەعنـی بە یومنی نـاوی ذاتی حەق — کلیلی دەرگـای ئیحسـانی موطلەق
خـاوەن صیفـاتی کەمـالی هەمـوو — خاوێن لە وەصفـی نەشێ لەبۆ حەق

ڕەحمان و ڕەحیم وەصفی شانی ئەو — میهرەبانی عام یەك نیشـانی ئـەو
(علّم القرآن ، خَلَـقَ الانسـان) — (علّمَ البیـان) لـە ئیحسانی ئـەو

بـارانی فەیضـی دابداتـەوە — سـینەی وشـکەناو نمئەداتـەوە
دەماخ وەکوو باخ دێتـەوە پـەرداخ — دڵ وەکوو غونچـە دەم ئەکـاتەوە

سینەی بیماران بە جیلوەی ڕەحمەت — پاك ئەکاتەوە لـە دەرد و زەحمـەت
دڵـی دڵداران بە شێوەی ئیحسان — ئەکا بە ساحەی (گوڵزاری حیکمەت)

(الحمـد لله) هەمـوو ستـایش — هـەر لەبـۆ ئـەوە بە بێ‌ئـالایش
هەر شـتێ هەبـێ لـە کـائیناتـا — بە سوپـاسی ئـەو ئەکا نومـایش

یاخود ئەو ثەنـا ئەو لەبـۆ خۆی کرد — کە هیچ زانایێ ڕێگـەی پێ نەبـرد
یا ئـەو ثەنـایە کـە دۆستەکـانی — بە ئیخلاصی دڵ لەبـۆ ئەویـان کرد

هەر بـۆ تۆ ئەشێ سوپـاس و ثەنا — بـۆلای تۆ ئەبـرێ هـاوار و پەنـا
ئێمـە قەت نـاگەین بە سوپاسی تۆ — هەر بە خۆت ئەکرێ خودای تەوانا

لە مەرکەزەوە تـا ئەوجـی فەلـەك — لە پەرێ و ئینسان لە فەوجی مەلەك
ئەوەندەی لەبۆ بەرزێ تـۆ بشـێ — سوپاسی تۆ بێ (والثّنـاءُ لـك)

خوایـە شـاهیدە نیظـامی دنیـا — ئەتـۆ ذاتێکـی کـامڵ و تەنیـا
حەیو قەییوومی ، زانـا و تەواناى — ذەڕڕە ئەبینـێ لـە بنـی دەریـا

به خواستی تۆیە ئەجزای کائینات   زەوی و مانگ و ڕۆژ باقی سەییارات
به دەستی تۆیە پەستی و بولەندی   مەبەستی تۆیە پایە و مەقامات

بچوك ونابێ لە مەبەستی تۆ   گەورە دەرناچێ لە بەردەستی تۆ
بە هەمو عالەم ئیشێ ناکرێ و   نابێ بێ خواست و بێ مەبەستی تۆ

شت نیە فەیضت نەڕژێ بەسەریا   بەرگی عەطای تۆ نەکرێ بەبەریا
نامەی تەقدیرت نانوسرێتەوە   بە داری چیا و بە ئاوی دەریا

هەرکوێ ئەڕوانین جیلوەگای تۆیە   دڵە یا گوڵە ، دەشتە یا کۆیە
هوشیار ئەوەیە ئاگای لە تۆ بێ   بێهۆش ئەوەیە غافڵ لە تۆیە

لە چاو پەنهانی و بۆ دڵ دیاری   مەبدەئی عەقڵ و عیلم و ئەسراری
پەروەردگاری شەهادە و غەیبی   مەنشەئی بیر و کار و ئاثاری

لەبەر نیعمەتی بێ قیاسی تۆ   عالەم دێتە دەنگ بە سوپاسی تۆ
ئەگەر زمانیان نەبێ بۆ بەیان   حاڵیان شاهیدە بۆ ئیخلاصی تۆ

ئەجزای کائینات لە سەما و زەوی   هەرچییان تیایە لە بەرز و نەوی
هەمو دەلیلن لەسەر ئەم حوکمە   تۆی تەنیا و زانا و تەوانا و قەوی

بۆییت و هەیت و ئەبی بە ئەبەد   بێوێنە و شەبیه واحید و ئەحەد
بێئیحتیاجی لە هەمو عالەم   عالەم لە تۆوە وەرئەگرێ مەدەد

کونهی ذاتی تۆ ئەی خودای بێباك   کەشف ناکرێ بە عەقڵ و ئیدراك
دەریای صیفاتت بێنیهایەتە   ڕەهبەر ناطیق بۆ بە (ما عرفناك)

سەییارات هەمو بەندە فەرمانن   هەریەك بەجۆرێ سەر لە دەورانن
بە هەزاران ساڵ مۆیێ لانادەن   لە هەیبەتی حەق هەمو حەیرانن

بە وجودی حەق هەر تۆ موجودی   لەبۆ هوشیاران هەر تۆ مەقصودی
عالەم مل‌کەچی فەرمانی تۆیە   پایەدارێکی غەیرە مەحدودی

هەمو کارێکت بەپێی حیکمەتە   دورە لە وەهمی هەرچی توهمەتە
(مفاتیح الغیب) وا بەلای تۆوە   داوێنەی حوکمت خاوەن عیصمەتە

هەرچی ئەنێری هەمو نیعمەتە   تەنانەت ئەوەیش مایەی زەحمەتە
یا کەفارەتی باری تاوانە   یا هۆی سەربەرزی و پایەی نومەتە

هەرچی تۆ ئەیکەی عەدلە یا فەضلە   کەشفی ئەم حوکمە بۆ زانا سەهلە
هەر تۆی مەلیك و (مالك الملك)ی   بۆچی و لەسەرچی خەتایە و جەهلە

صەلات و سەلام

خودا تۆ بەپێی ڕەحمەت و ئیحسان ڕەهبەرانت نارد لە نەوعی ئینسان
بۆ دەرسی بەرزی تەوحیدی ذاتت هەتا ڕێگەی ڕاست نیشان‌دەن پێمان

هۆنراوە ڕشتەی جەواهێرکاریێ لە ڕەهبەرانی ڕێی بەختیاریێ
لە ئادەمەوە تا ذاتی خاتەم یەك یەك فائیزی پایەی موختاریێ

لەسەر یەك ئوسوڵ بۆ بیروباوەڕ بۆ کرداری خەیر ، بۆ دوریێ لە شەڕ
بەلام بەگوێرەی مەسڵەحەتی ڕۆژ فورۆع ئەگۆڕان بۆ خەیری بەشەر

گەلێ تێکۆشان بە درێژیێ ساڵ بۆ بەختەوەریێ بۆ گەورە و منداڵ
ئەوەی بەختی بۆ گەیێ بە مەبەست بەدبەختیش ڕۆیێ کەوتە بێخی چاڵ

خوایە دەی لەسەر ئیحسانی عامت لەسەر دەستوری فەیضی ئینعامت
بڕێژە بەسەر ئەو ڕەهبەرانا بارانی فەیض و فەضڵ و ئیکرامت

صەلات و سەلام ئەزەل تا ئەبەد بەتایبەتیێ بێت بۆسەر (محمد)
لەویش سەر واز کا بۆ پێغەمبەران بۆ ئال و یاران بێ حەصر و عەدەد

ئەو (محمد)ەی (طـه) طەلعەتە کە تکاکاری خەتای ئوممەتە
ئەو خاوەن دینەی کە پایەدارە خاوەنی فەیض و خاوەن هیممەتە

دینێکی هێنا هەتا قیامەت سەرچاوەیە بۆ خەیر و کەرامەت
بۆ هەموو چەرخێ تەواو دەس‌ئەدا بۆ ئەوەی بگرێ ڕێگەی سەلامەت

لەسەر کیتابی خودای تەوانا دین و ئایین و حیسابی دانا
بۆ حەقی نوفوس حیجابی لابرد بۆ حیفظی نوفوس حیجابی دانا

بەسە بۆ ثەنای قورئانی کەریم (اِنّكَ لَعَلی خُلُقٍ عَظِیم)
بڕژێ بەسەریا صەلات و سەلام هەرچەند شایانە بە شانی تەعظیم

هەم بڕژێتە سەر ئال و یارانی بۆسەر ئەتباعی فیداکارانی
تا پڕتەو ئەدا هەتاو بە هەوا تا هەور ئەڕژێ تاوی بارانی

گەلێ ڕازیێ بۆ لەو گەلە خودا چونکە بۆ خودا بۆبون بە فیدا
داوای ڕەزایشی لەو گەلە ئەکرد چونکە طالیب بون بۆ ڕەزای خودا

لە ثەنا لەسەر ئال و ئەصحابا بەسە چەند ئایەت لەناو کیتابا
پاش ثەنای خودا ثەنای پێ ناوێ ئەوکەسە ئەڕوا بە ڕێی صەوابا

پاڕانەوە

بە موناسەبەی باسی ئەو ذاتە   جیلوەگای نووری ڕووی کائیناتە
بە یومنی باسی ئال و یارانی   قاپی کراوە ڕێی موناجاتە

ڕەببی بە دەوام پایەدار ئەتۆی   بۆ هەموو عالەم سایەدار ئەتۆی
کەس نیە ئێمە پەنای بۆ بەین   پەنامان بدە ، پەنادار ئەتۆی

ڕەببی بیمارین سەر تا بە دامان   غەیری تۆیش نیە پشت و پەنامان
پەنامان بدە بە فەیضی فرەت   لە دەستی نەفس و پەستی هەوامان

بێ نووری فەیضت دڵ تاریک ئەبێ   شوعووری لاواز و ملباریک ئەبێ
کە شنۆی مەیلت گەیشتە دەماخ   سەرمەستی ڕازی بێشەریک ئەبێ

موحتاجی ڕەحمن گشت گیانلەبەران   لە وەحشی دەران لە پەلەوەران
لە پەری پەنهان لە بەنی ئینسان   چ خەبەرداران چ بێخەبەران

هەرچەند تاوانمان بەتاو ئەجۆشێ   نمێ عەفوی تۆ سڕی ئەپۆشێ
کەم نابێتەوە دەریا بە نمێ   هەرچەند بەو نمە دەریا ئەجۆشێ

بیکە بە ڕجای صەفای ئەصفیا   بیکە بە تکای مەولای ئەنبیا
بێبەشمان مەکە لە دەریای فەیضت   بۆ دڵ لەبۆ گوڵ بۆ دەشت و چیا

هەوری ئیحسانت بێنەرە باران   بۆسەر کۆمەڵەی مەعصیەتکاران
دڵی مردوومان بەشدار بفەرموو   بە وێنەی گوڵزار لەپای کۆساران

ئەوەند بەئارام پەیدەرپەی بڕژێ   تا دڵ بیمژێ و بە بێسوود نەڕژێ
دەماخ بە پەرداخ، دڵ بە وێنەی باخ   بگەشێتەوە و لەو ئاوە بمژێ

دڵمان بە وێنەی کاسەی گەدایە   خوانی عەفوی تۆیش بێئینتیهایە
کەی بێبەش ئەبێ تینوو لە دەریا   گەدا لەم سفرەی خوانی یەغمایە

خودا بە فەیضی (خیر البریّة)   بە فوتوحاتی نەفسی قودسییە
لە هەردوو دنیا بمانپارێزە   لە زەبانییەی (بئس البلیّة)

ڕابگرە ساغی ئەندام و دڵمان   هەتا ئەگەینە ئاخر مەنزڵمان
تەوفیقمان بدە بۆ کردەوەی حەق   ئەوەی بەسوودە بۆ نووری دڵمان

بمانپارێزە لە فیتنەی زەمان   ئەمانمان بدە لە دەست بێئەمان
لەبەر پیرۆزی ئایینی ئیسلام   بمانپارێزە لە نەفسی خۆمان

خودایە نووری بدە بە دڵم   ڕوون بکاتەوە ڕێ بۆ مەنزڵم
ببێ بە دەلیل بۆ شەوی تاریک   ببێ بە کلیل لەبۆ موشکوڵم

چەند خاوەن پایەی ئەوەند بێپایەین — چەند دەوڵەمەندی ئەوەند بێمایەین
پایە و مایەمان لـە سـایەی تۆیـە — لە مایەی فەیضت طـالیبی سایەین

خوایـە هەر ئیشێ لەبـەر تۆ کردم — هەر ڕەنجێ لەبەر ڕەزای تـۆ بردم
ئەیاندەم بە دوو کەلیمەی شەهادەت — پێـم بدەیتـەوە کـاتێ کـە مردم

خوایە هەرچێبین بەندەی دەرگاتین — تـازەدەی تـاوان ڕوو لـە پەناتـین
بێبەشمان مەکە لـەو پـەنا گـەورە — ئومێـــدەواری پەنـــای لیقاتـــین

عالەم بەش ببا بەشـت کـەم نـابێ — کەس بێ بەشی تـۆ خاطرجـەم نابێ
نمـێ تۆفانـە بـۆ حـاڵی ئێمـە — دەریا بـە نمێ کێشـی کـەم نـابێ

لـە عـەفوی ئێمـە زەرەر نـابینێ — لـە ئازاریشـمان ئەمـەر نـابینێ
گەر بمانبەخشێ خـودای بەخشندە — بۆ گەنجی کـەرەم خەتـەر نـابینێ

هەر تۆ پێت‌ئەکرێ حەللی موشکولمان — بە تـۆ دێتـەدێ مـەرامی دڵمـان
سـا لەبەر صەفای نوری ڕیسالەت — لابدە لـە خـار لاپـەڕەی گوڵمـان

لەبـەر خـاتری دۆسـتی ئـەمینت — کـە نورە لـەبۆ سـەما و زەمینت
بمانپـارێزە بـە ئیحسـانی خـۆت — لـە دوژمنـانی دیـن و ئـایینت

بمانپـارێزە لـە غایـەی نـابود — هەڵمانسـوڕێنە ڕووبەڕووی مەقصود
بـە ڕوناکێ دڵ خـاتیمـەم بێنـە — لەبەر خـاوەنی مـەقامی مـەحمود

خوایە پـەروەردەی حیمایەتی تـۆم — پێویستی عەفـو و عینایـەتی تـۆم
دنیـا تاریکـە لەبـەر چـاوانم — پێویست بـە چرای هیدایەتی تـۆم

چرای هیدایەت بـۆ بـە یـاری دڵ — لائەبا پەردەی مەفهـوم و موشـکول
دڵ ئەخاتە ڕێ بۆ (عين اليقين) — لـەبۆ شوهود و حوضـوری کامـل

خوایە هەرچێ هەم ئەم بەندەم کەهەم — تۆیش ماوا و پەنای عالەمی سەرجەم
صـەدبار بێمیـزان بـارم تاوانـە — پەنام هێنـاوە (رَبِّ اغفِر وارحَم)

کاسەی چـاوانم پڕە لـە ئەسـرین — لە تاوی تاوان ، لـە تەمی نـەفرین
دڵ وەکو مەنجـەڵ کەفـوکوڵ ئـەکا — لە جۆشی قەهری جیهان ئافـەرین

سینەم بـە وێنەی مەسینەی گەرمە — گەرمێ لـە تـاوی ئـاگری شـەرمە
شەرمم لـە بـاری شـەرمەساریمە — سەتتاری سڕپۆش(اُستُر بالرّحمة)

بە صەفای جیلوەی تەنیایی و تاکیت — لامدە لە جەفای قـەهر و بێباکیت
سەیری بارەگای ڕەحمی خۆت فەرموو — مەپرسە لـە من چ‌کـارەیت و چیت

بنازم بەهۆی میهرەبانی تۆ   بنازم بە بۆی نیگابانی تۆ
دنیا وا لەژێر فەیضی ڕەحمەتتا   ئەشنێ بە شنۆی بای ئیحسانی تۆ

ئەودەمە شنۆی لوطفت دەربخەی   بە ئانێ زامی دڵ دەرمان ئەکەی
کاتێ نەسیمی ئیحسانت بشنێ   غونچە لە باخا دائەدڕێ یەخەی

کە دەستی فەیضت واز بکرێتەوە   نەسیمی ڕەحمەت ئەشنێتەوە
سەوزە لە سارا سەر ئەخاتەدەر   غونچە لە باغا ئەگەشێتەوە

ئەمجارەیش بە جۆش ئەپاڕێینەوە   لە قاپێ عەفوا ئەلاڵێینەوە
دەستێکی قودسێ لە غەیبەوە بێ   ڕزگارمان بکا لەم ناڵینەوە

گرێی خەتەرمان بۆ بکاتەوە   گەردێ لە دڵمان لابداتەوە
بە نەشەی صەفای بەهاری فەیضت   غونچەی ئومێدمان دەم بکاتەوە

بەهرەی عەقڵ

بەهرەی بێهەمتا عەقڵی سەلیمە   عەقڵ بناغەی عیلم و تەعلیمە
لە هەر نەفسێکا عەقڵ جێگیر بۆ   خاوەنی پایە و مایەی عەظیمە

گرامێ عەقڵ و خەرواریێ زانست   کێشانەیانکە بە وەزنی دروست
تێنەگەی فەرقی نێوانی هەردوو   ئەگەر کەسێ بێ ڕاستێ پەرست

عەقڵ ئەساسە بۆ عیلمێکی‌وا   ئینسان بەرێتە ناو ناخی فەضا
عەقڵە عەرشت بۆ ئەکا بە کورسێ   تا خۆت بناسێ و خودا و ماسیوا

عەقڵە هەرکەسێ پشتێنەی پێبەست   ڕێگەی لێ ئەگرێ لە کرداری پەست
لەبەر حورمەتی عەقڵە وا خودا   ڕێی ئینسان نادا کە خۆی بکا مەست

ئاسانە کەسبی عولوم و فونون   کە عەقڵت ئەبوو شێت ئەبێ و زەبوون
لەسەر بناغەی بایەخی عەقڵە   (ن ، والقلمِ و ما یَسطرُون)

بە فەن بگەیتە ئەوجی ئاسمان   کە عەقڵت نەبوو خاکت بەدامان
زانایان تێکڕا ڕایان وەهایە   کە لەسەر عەقڵە بناغەی ئیمان

زانایان زۆرن ، هوشیاران کەمن   ئەمان خاوەن دڵ ، ئەوان بە دەمن
عالم ئەکەونە هەزاران غەڵەت   بەلام عاقڵان دڵ دوور لە خەمن

با کارگوزارت شەخصێ عاقڵ بێ   با فروستادەت عەقڵی کامڵ بێ
قەڵەمداری تو زوبانی تۆیە   ئینسان لە نووسەر نابێ غافڵ بێ

چۆن ئەبێ ئینسان بە وێنەی حەیوان لەبەر بێعەقڵی بداتە کێوان
ئەگەر عاقڵ بێ بە ذەڕڕەی مەعقوڵ ئەکا بە سارا سەرلوتکەی کێوان

هەر بێعەقڵییە هۆی سەرلێشێوان لەبەر شێتییە هاوڕێی دێوان
ئەگەر عاقڵ بێ بە بیسمیللایێ ئەخەینە کەممەند هەزار لە دێوان

عەقڵ بە بەش و بەهرەی خودایە دەلیلی عاقڵ بە بیر و ڕایە
عەقڵ بە لەش و کەللەی زل نیە عەقڵ نوورێکە لەناو دڵایە

لەبەرچاودایە گایەکی کێوێ بە لەش زلترە چەند قات لە ڕێوێ
ئەمیان میشالە بۆ وردەکارێ ئەویان وێنەیە لەبۆ پەشێوێ

هەرچەند باریکە نەسجی عەنکەبوت چونکە تەنراوە بە شێوەی مەزبوت
چەند زەردەواڵەی گەورەی زیاندار گڵ ئەداتەوە بە ڕز تاق و جوت

ئیسلام دامەزرا بە دەرسی کیتاب کیتابی جامیع بۆ خەیر و صەواب
مەصحەفی شەریف موتالای بکەی (فیهِ آیاتٌ لِاُولی الالباب)

عەقڵی نەظەرێ هەرچەند حیکمەتە بێعەقڵی عەمەل زۆر کەمقیمەتە
زانست و تەطبیق کە بوون بە هاودەم دنیا خەرمانی خێر و ڕەحمەتە

پاش هێزی عەقڵ جا نۆبەی عیلمە پاش عیلمیش عەمەل ئەمجارە حیلمە
حیلمە ڕزگارێ بەشەر لە ئاشوب نەبن بە پارچە و بە تیلمە تیلمە

زانست

عیلم عەشرەتە و عیلم برایە لەبۆ ڕۆژی ڕەش عیلم چرایە
هەرکەس زانا بێ بۆ کەس دانابێ هەرکەس دانەبێ پایەی باڵایە

عیلم بیبیلەی چاوی جیهانە عیلم زنجیری ملی دێوانە
ئەوەی لە عیلم و زانین بێبەش بێ دانیشتوی چاڵی ڕەشی زیندانە

زانا گەوهەری گەنجی جیهانە زانا لابەری ڕەنجی ژیانە
شاهەنشا هەبێ لە ڕوی زەمینا زانا شەهەنشای شەهەنشەهانە

ئاوەدانێ خاك بە عیلمی چاکە زانا بە زانست دڵی ڕوناکە
ئینسانی زانا غەریب ناکەوێ قوبەی خێوەتی ڕۆ لە ئەفلاکە

زانست دێتەبەر بەسەر بەردەوە بەلام بە هیوای دڵی مەردەوە
کەس بە بێ هیوا نایەتە سەودا مەر زۆر بیتلێنێ بەدەم دەردەوە

عیلم دیتەبەر بە ناوی عەمەل
ئەمەل لە خەیردا (اهلا وسهلا)
عەمەل بە دەوام ، دەوام بە ئەمەل
بێئەمەل مەڕێ تا ڕۆژی ئەجەل

پیاوی بێکەماڵ دژی کەماڵە
نازانێ کەماڵ ئەساسە بۆ ماڵ
بەدەوام هەوڵی بۆ پارە و ماڵە
کە عیلمی دەسکەوت دنیا هەر ماڵە

لەسەر زانستە تەعمیری عالەم
لەسەر زانستە گۆڕانی جیهان
لەسەر زانستە تەدبیری ئادەم
زانستە دینی ئەحمەدی خاتەم

لەگەڵ زانایان ببە بە برا
یارمەتیت ئەدەن لە ڕۆژی ڕەشا
لە شەوەزەنگا ئەبێ بە چرا
بە ماڵ بە ئەحواڵ بە باوك و برا

نەزانێ ئەبێ بەهۆی بەتاڵێ
کە پەرێشان بۆی هۆشت نامێنێ
بەتاڵییش بەهۆی پەرێشان حاڵێ
هوشیشت نەبۆ بێ شان و باڵێ

نەزان داماوی داوی بەلایە
ناچارە بلێ بە دارای بێدڵ
لە دە داماوا دوانیان دانایە
ماشەللا سایەی ڕەحمی خودایە

ئینساف

قیمەتی ئینساف کە هاتە مەیدان
ئیمان و ویژدان گەیشتن بەیەك
یەکەم ئیمانە دووهەمین ویژدان
خاوەنیان ئەکەن بە خاوەن جیهان

مەڕوانە کەللە پڕ لە هەوایە
تەفسیری ئینسان بەمەعنای مەعقوول
مەڕوانە بالا خاوەن ئالایە
دین و ویژدان و خولقی بالایە

ئەگەر ئەتەوێ تەفسیری ویژدان
هەرچی نارەوا و ڕەوایە بو خۆت
دەق بە وێنەی خۆت بڕوانە هەموان
وای تەماشاکە بۆ هەموو ئینسان

لە ویژدانەوە دەرئەچێ ئینساف
بە دڵ دابنێ حوقوقی خەڵکێ
وتار و ڕەفتار بە دڵێکی ساف
دەرچێ لە مەعنای عەناد و خیلاف

زۆر جوانە ئینساف دابگرێ ژیان
بە حەق دان بنێی بە حەقی خەڵکا
بەشبەحاڵی خۆت وەك حاڵی هەموان
هەروەها خۆیشت چیت هەبێ تاوان

خێرە لە خەتا وەرگەڕانەوە
ترازوی ڕاستێ ئەوەیە گەوا
بەرەوڕوی ڕاستێ وەرچەرخانەوە
هەمیشەیێ بێ ئاوڕدانەوە

بە بێنیشانەی ئینساف و ویژدان
ئیمان سیرڕێکە لەناو دڵایە
باوەڕتان نەبێ بێگەردە ئیمان
شاهیدی ئەوە ئینساف و ویژدان

زنجیری دە باڵ وا لە پێمانا — بەحرێکی بێ‌پەی وا لەپێشمانا
سەییارەی سارا و پاپۆڕی دەریا — ویژدانە و قەزایش وا لە ڕێمانا

ئادەمێ نیە شەخسی بێ‌ویژدان — دڕندەیەکە لە شێوەی ئینسان
دڕندە گەلێ چاترە لەوەی — ویژدانی نەبێ لەئاستی خەڵکان

بەخولقە مەدحی ڕەسوڵی کەریم — (انك لعلى خلق عظيم)
بێ‌ویژدان خولقت نایەتە قەوام — لەسەر تەجرەبە و بە عەقڵی سەلیم

پایەی بنیادەم ئەخلاقی پاکە — ئەخلاق سەرچاوەی کرداری چاکە
ویژدان مەنبەعە بۆ خولق و کردار — سەرچاوە پاك بێ جۆگا ڕۆناکە

بەفیطرەت لەسەر (احسن التقويم) — باڵا و شێوەی باش لایقی تەکریم
ئاثار بەعەکسی ئەمانە دەرچوو — قەت شایان نابێ بۆ قەدر و تەعظیم

یەکڕۆی یەکزمان دەست‌و داوێن‌پاك — قسە و ڕوخۆشی سەخێ دڵ‌ڕۆناك
دڵسۆز و سڕپۆش لەتاوان بوردوو — یەکە بەندەیە بۆ خودای بێ‌باك

بە پێنجەی بەرزی پایەی ئەخلاقە — هەزارە صەدە دەیە یا تاقە
ئینسانی خۆش‌خوو کۆمەکی ناوێ — هەر خۆی سەربەخۆ میری ئافاقە

ئینسانی بەدخوو خۆی خۆی ئەکوژێ — خۆی کارێك ئەکا خوێنی بڕژێ
مەیدان ناهێڵێ بۆ صەرفی نەظەر — عالەم حەزئەکا خوێنی بمژێ

هەرکەس ئەیەوێ بۆخۆی ڕزگار بێ — لەماوەی ژینیا چەشنی سەردار بێ
ئەخلاقی (ڕەسوڵ) بکا بە میسال — سەهوی هەڵ‌ئەگرێ تا بەرقەرار بێ

(الله اکبر) لەو خولقە بەرزە — دنیای ڕۆشن‌کرد بەو شێوە و طەرزە
دوژمن بۆ بە دۆست دۆست بۆ بە برا — بۆیە پەیڕەوێ ئەم ذاتە فەرزە

دڵسۆزێ بۆ خەڵك

یەکێ بێ غەم بێ لە غەمی عالەم — قەت نەیژمێرێ بە بەنێ‌ئادەم
خاوەن ویژدانان خەفەتبار ئەبن — کاتێ بزانن بە خەمی عالەم

فرمێسکی چاوی هەتیوی بێ‌کەس — یەکێ بیسڕێ لەبەر خودا و بەس
لەکاتی دەرد و ئازاری ئەودا — خوا ئەنێرێ بۆی دەستی فریادڕەس

عەباسە دزەی خەڵکی (خالیصات) — گەلێ دزێ کرد لە هەرلای وڵات
بەهۆی بەزەیێ بە دۆ هەتیوا — ئەنجامی خێری کرا بە خەڵات

تینۆیی ناوی هەڵگوست لە بیری
دای بە سەگێکی لێکەوتوی پیری
خودا عەفوی کرد لە گشت گوناهی
بەمە وەحیی نارد بۆلای بەشیری

شەخصی لێقەوماو دەرۆنی تەنگە
ڕۆژی ڕۆن لەلای وەك شەوەزەنگە
یا گوشادیکە دەرۆنی تەنگی
یا تەنگتر مەکە ئەو دڵە تەنگە

ئەوکەسەی ڕۆڵەی وا بەدەشتەوە
کورەی ئاگری وا لەپشتەوە
پەنجەیەکی ئەو بدا لە ئاگر
گڕ لەم بەرئەبێ لە تەنشتەوە

هیچکەس تێناگا لە جۆشی جگەر
لە ڕێشی سینە و لە ئێشی نەشتەر
هەتاکو بۆ خۆی گیرۆدە ئەبێ
ئەوجا تێئەگا و دەرسی دێتەبەر

پیاوی پەرێشان زۆر شپرزەیە
هەڵمەتی وەکو شێری شەرزەیە
ناپرسێتەوە لە چاك و خراپ
واتە ڕەفتاری وێنەی هەرزەیە

ئینسان لێیقەوما بەدگومان ئەبێ
لە دەرۆنیشا کەم ئیمان ئەبێ
وێنەی پەلەوەر سەرئەدا لە تەل
کە لە قەفەزدا دەستەوسان ئەبێ

لە من وەربگرە ئەگەر نازانێ
گەدا نافامێ ساڵە گرانێ
گۆشتی مردار و گۆشتی سەربڕاو
بێفەرقە لای ئەو لە ترسی گیانی

دۆ جار بەهەشتی کڕیوە عوثمان
جاریکیان بە ئاو جاریکیان بە نان
خۆزگەم بەوکەسەی لە ڕێی خوادا
ئاو و نان ئەدا و وەرئەگرێ ئیمان

ئاخ بۆچی نەما بۆی میهرەبانێ
بۆ کوێ باریکرد بۆچمان نەزانێ
هەر لەسەر کۆچی ئەم بارخانەیە
ئەم هەمو غەوغا کە تۆ ئەیزانێ

دەردی داماوت قەت لە بیر ناچێ
ئەگەر بای سزای ، دڵت هەڵپاچێ
مادەم لە دڵتا خەمی ئەو نەبێ
صەد دەزۆی پەنجە بە پۆلی ناچێ

نەرمێ

نەرمێ مایەیە لەبۆ کەریمان
نەرمێ مایەیە بۆ خانوی ئیمان
نەرمێ کەمەندە دوژمن دیل ئەکا
نەرمێ ڕام‌ئەکا سامی نەریمان

نەرمێ پلەیە بۆ بەرزێ پایە
نەرمێ پیشەت بێ تا هێزت تیایە
نەرمێ دوژمنت بۆ ئەکا بە دۆست
نەرمێ ئارامێ ڕۆی ئەم دنیایە

زینهار قەت نەبێ بە مایەی ئازار
بۆ کەس بەتایبەت لەبۆ دەردەدار
ئازاردانی دڵ ئەگەڕێتەوە
بۆ سەر دڵی خۆت لێی ئەبێ بە بار

هەمـوو ئەم دنیـا ئـەوە نـاهێنێ دڵـی بەئـازار لـە تـۆ دامێنـێ
ئـازار عـالەمت لێ بێـزار ئەکـا ئیتـر ڕۆژگـار بـۆ تـۆ نـامێنـێ

دڵ لەطیفەیە و جێـی سیڕی خودا پـڕە لـە هێـزی بەرقـی کـارەبا
کە دڵێکت گـرت بە ئیش و ئـازار ئەویش تۆ ئەگرێ و قەت بەرتنادا

دڵ عەرشی خوایە ، دای مەلەرزێنە غەضەب لەبۆ خـۆت دامەبەزێنـە
دڵ لەرزانـدنـە قیـامەت خێـزێ قیـامەت بۆ خۆت قەت مەخێزێنە

چاکە بە وێنەی کردەوەی چـاکەت وتـاری نەرمت لەگـەڵ نەزاکـەت
هەر واتەی نەرمـە هۆی ڕزگـارییە هەر واتـەی زبرە مـایەی فەلاکەت

دڵ دیـــار نیـە ، شێـوە دیـــارە دڵ گرۆی شێـوەی شیرین وتـارە
وتـاری شیرین بە وێنەی هەتـــاو لـە ڕۆی جیهـانا نـاوی دیـــارە

دڵ کە خۆش ئەبێ بە مەرحەبـــایێ بڵـێ مەرحەبـا هیچت لێ نـایێ
نە نـانە و نە ئـاو شنۆی بـایێکە بەڵام نەسیمە و دێنـێ صەفـــایێ

ئـەوەی دڵـی لێت بتەوسـێتەوە بیشـمرێ قەت لێت ناپرسـێتەوە
بۆیشی هەڵـکەوێ بـە داخی ئازار ئەتکـوژێ ئەوجـا ئەحەسـێتەوە

سەرمەنێرە سەرشەخصی دەردەدار دڵی داماوان مەشکێنە بـە قـار
شەخصی لێقەومـاو دڵ بریـنـدارە تیمـاری نـاکەی لێی مەبـە بە مار

هەرکەسێکت دێ بەقەد شانی خۆی قەدر و ئیحتـیرام ڕابگرە لەبـۆی
ئەگـەر ئەتـەوێ تەمێـم تێبگـەی خۆت دابنـێ بەو جا بڕوانـە بـۆی

لە شوێنێ نـانێ شـوێنێ سەلامێ بـۆت ئەکـاتەوە قـاپێ مەرامـێ
عـەلاوەی تۆڵـەی ڕۆژی قیـامەت سەربەرزت ئەکـا ، بگـەی بە کامێ

خوڵقی حەزرەتـە خۆی میهرەبانێ چونکـە پێویسـتە بـۆ نیکـابـانێ
بەتـایبەت لەگـەڵ میوان و غەریب بـا ئەو کافر بێ و تـۆ موسوڵمانی

پێویستە بۆ تۆ ئیحســان و ئیکرام بەئەندازەی حەق لەگەڵ خاص و عام
بەشەر هەرچۆن بێ لە یەك بنەچـەن چ ئارێ و سامێ و چ نەتەوەی حام

خـودا خـودایە بـۆ هەمـوو عالەم ئێمەیش ئەولادەی حەووایـن و ئادەم
پێـغەمبەریشمان وەهـای فەرموە ئیکرامی بەشەر ڕابگرین سـەرجەم

فـەرزە لەسـەرت حەقی دراوسێ جـارێك و دوو جـار تا ئەگاتە سێ
یـەك بۆ کـافر و دوو بـۆ موسوڵمان کە بێگـانە بێ ، خزمیشـت بێ سێ

سیلەی ڕەحم

بەسەرکردنەوەی خزمـان و کەسان   فەرزی خودایە لەسەر موسوڵمـان
ڕەحـم کلیلـی ڕەحمـی خودایـــە   ڕەحـم دەلیلـە بـۆ نـوری ئیمان

کـە نـاوی ڕەحـم بە عەرزا ڕۆچو   بلـێ وا زەوێ نـــاگری تێچـــو
بـرا نەپـرسێ لـە حــاڵی بـرا   هەرکەســێ بۆ خۆی بێتە هــاتوچو

براو خوشكو پور لەگەڵ خاڵو مام   حەقیان لەسەرتە بە دینــی ئیسلام
نـای لەو هیوایە و لەو دڵخۆشییە   خوشك بڵێ ئەڕۆم بـۆ ماڵی برام

خزم و هــۆزی تـۆ بە وێنەی باخە   بۆ بــاخی بێبەر دەرۆن پەرداخــە
بـاخێ بێبەر بــێ وشــك بێ چاكە   بێفەرقە لەگــەڵ ئەو شــاخ و داخە

خزمــان کە لەلای تـۆ گەڕانــەوە   بە دڵــی خــۆش و شــادمانەوە
فریشـــتەی خودا دوعــات بۆنەکەن   بــە بورجــی بـەرزی ئاسمــانەوە

هــاتو زویر بـۆن فەلــەك ئەلەرزێ   فریشتەیش بە داخ دڵیــان ئەتەزێ
نەك هەر فریشتە عەرشی خوداوەند   لە ترســی خودا هەمۆی ئەلــەرزێ

هەرکەسێ ڕشتەی ڕەحمی بپچڕێ   زنجیری شەیتان هەردو پێی ئەگرێ
بۆ پاش مردنیش ئینسانی بێڕەحـم   بە دینــی نیــوەو نـاتەواو ئەمــرێ

بڕوانــە بــەلام بە عەقلــی سەلیـم   ســـورەتەکانی قورئـانی کەریـم
بـــۆ بە کلیلیــان بــە میهرەبـــانێ   (بسم الله) لەگەڵ (ڕەحمان و ڕەحیم)

باسی خزمم کرد نەك هێ دایكو باب   حـــەقی ئەمانــە نایـــەتە حیســـاب
بەســە پــاش ئەمری خوداپەرستێ   ئەمری ئیحسانە لەگەڵ دایك و باب

مەبن بە وەحشێ ڕۆمەکەنە دەشــت   خۆتان حازرکەن بۆ باخی بەهەشت
سەر دانێن لەبــەر پێــی دایکتانــا   ژێر پێی ئەوانە مەڵبەندی بەهەشت

شەرم و حەیا

بژێ بە حەیا و بە شەرم و تەمکین   لەبــەر فەرمانی جیهــان ئافەریــن
دڵی بێشەرمــان دۆرە لە ئەنــوار   با پڕ بێ لە نـور سەما و سەرزەمین

حەیــا پێویستە لە خــودا و ڕەهبەر   لە دایك و باب و مامۆستای سەروەر
یەعنــی ئەمــانە پــایەیان بــەرزە   ئەگینــا فــەرزە لــە هەمــۆ بەشەر

حەیـا ئیمـانە و ئیمـان حەیـایە
گوڵی وەنەوشە بەشـەرمە ، بۆیـە

شەخصی بێحەیـا دوژمنـی خوایە
زینـەتی بـاغ و چـەم و چیـایە

حـەیا بـارانی فەیضـی خودایــە
حەیـا وەکو نـور ئەدرەوشـێتەوە

لە هەرکوێ بـارێ بـاخی صەفایە
لـەڕوی ئەوکەسـا خـاوەن حەیایە

ڕەوشتی بەرزی زۆری بۆ عوثمـان
فریشتەی نـازدار شەرمیان ئەکرد

هەر حەیاکەی بۆ بە ویردی زوبـان
لە حەیای ، زیاتر لە حەیای هەموان

حەیـا ڕابگرە بـۆ مـاوەی حەیات
ئیعتیدال شـەرطە بـۆ ژینیئینسان

چاویـش دامەگرە لە حەقی حەیات
چ لەبـۆ حەیا و چ لەبـۆ حەیـات

هەرگیـز گوێمەدە بە واتەی ئەوەی
ڕۆژی بەشەرمان قـەت نـابڕێتەوە

حەیـا دائەنێ بە شـورەیێ و وەی
ڕۆژی بێشەرمان ئەمڕۆیە و سبەی

ئەساسی حەیـا حەیـایە لە خـوا
ئەم پەلەقـاژە و بێشەرمێ ئێمـە

بەحەیـا لە خـوا ئەسـوتێ سەودا
بێشەرمیمـانە لـە ذاتـی خـودا

کەسێ بـزانێ خـوای لـە لادایە
شەرمی دێتـەوە لـە کرداری بەد

بە هەمـو حـاڵی بینـا و ئـاگـایە
ئەگـەر صیفەتـی شوعوری تیـایە

سوپاسی نیعمەت

قەت غافڵ مەبن لە شوکری نیعمەت
قەدری عـافیەت کەسێ ئەیزانـێ

خصوص نیعمەتی ئەمانو صیححەت
گیرۆدە بوبـێ بە ئێش و زەحمـەت

یەکـێ نەچەژێ وەیشومەی زستان
هەرکەس گیرۆدەی خۆپەرست نەبێ

نازانێ قەدری شـوێنی دارستـان
نـازانێ قەدری خوداپەرستــان

هەرکـەس سـوپاسی نیعمەتی نەبێ
بزانـە پوچـە ، چونکـە بێنرخـە

وەفـای حوقوقی خزمەتـی نەبـێ
ئـەوەی قیمەتـی حـەقی لانەبـێ

پێویستە سوپاس بـە فەرمانی دین
دوهەم بەرابەر بە فەخریڕوسـول

یەکەم بـۆ خودای جیهـان ئافەرین
لەگـەڵ یـاران و ئـاڵ و تابیعـین

سێهەم و چوارەم بۆ دایك و بۆ باب
کەی ڕەوای حەقە سوپاسیان نەکەی

سوپـاس واجبە بە نەصصی کیتاب
گەر بە بنیادەم خۆت نەکەی حیساب

پێنجـەم سوپاسی ئوستادی بەرزە
دەرسی ئەو ئەبـێ بە هۆی ڕزگارێ

ئەتکـا بە زانـا لەسـەر ئەم ئەرزە
بۆیـە سوپـاسی لەسەر تۆ فـەرزە

شەشەم ئەوکەسەی کەوا بە ڕەحمەت   پەروەردەت ئەکا بە ناز و نیعمەت
حەوتەم ئەوکەسەی ڕزگارت ئەکا   کاتی لێ‌قەومان لە دەرد و زەحمەت

پێویستە ئینسان بێ لاف و گەزاف   بڕوا لەسەر ڕێی ویژدان و ئینساف
گەردن کەچ بکا بۆ وەفای حوقوق   ئەگینا دوورە لە شێوەی ئەشراف

سوپاس بە دڵە و زوبان و ئەعزا   بۆ هەر حەقدارێ بشێ بۆ جەزا
نەك دەم ئاشنای بە دڵ بێگانە   خوا لەم سوپاسە دوورە و نازەزا

هەرکەسێ نەکا سوپاسی بەشەر   سوپاسیش ناکا بۆ خودای ئەکبەر
ئینسانی سپڵەی سوپاس ناگوزار   حەقی هەموولا ون ئەکا یەکسەر

سوپاسی نیعمەت باسی نان ئەکا   داوای نان و ئاو بۆ ژیان ئەکا
بێ‌سوپاس ئەگەر ببێ بە قارون   هەر سەرنیگونە و هەر زیان ئەکا

پێی‌ناڵێن سوپاس ئەوەی بەناچار   بلێ خوا شوکر بەلام بە وتار
سوپاس ئەوەیە بە دڵ بێتە دەنگ   بە شوکرانەی ساغ بۆ پەروەردگار

سوپاس ئەوەیە صوبح و ئێواران   لابکەیتەوە لە دەردەداران
لەوەی پێی‌داوی خودای میهرەبان   بەشێ دابنێی لەبۆ بێچاران

سوپاسی خودا ئەگەر ئەپرسێ   خزمەتی خەڵکە لەپاش حەق‌ناسێ
بە دڵ بە زوبان بە حورمەت بە نان   بە ئیخلاصی دڵ بەوپەڕی ڕاسێ

شوکری دەم دەمێ زۆر بێ‌صەفایە   صەد حاشای لێ بێ هەتا هەتایە
(الحمد لله) کاتێ سوپاسە   بە زمان تایێ بە دڵ دو تایە

ئەگەرچێ سوپاس هەر بۆ خودایە   هەر ئەو خاوەنی فەیضی دنیایە
لەسەر فەرموودەی ڕەهبەری نازدار   لەبۆ حوقوقی خەڵکیش ڕەوایە

فەرامۆش مەکەن حەقی ڕەهبەران   بێ‌حوقوق مەبن لەگەڵ سەروەران
بەتایبەت ڕێزی زنجیرەی نەسەب   هەروەها دەستەی دۆست و یاوەران

تاوێ بە ڕەحمەت لابکەنەوە   تۆڵەی زەحمەتیان پێ بدەنەوە
هەرچەند نوستوون دڵیان بێدارە   ئێوەش بۆ ئەوان ئاگا بنەوە

تەمێ

تەمێ و تەربییە و دەرسی ئوستادان   ئینسان ئەباتە مەرتەبەی مەردان
شوان بە پەروەردە ئەبێ بە پاشا   ڕۆڵەی بێ‌تەمێی شایش‌ئەبێ بەشوان

تەمێ بۆ ئینســـان پێوەنـدی دارە   دار پێوەنـد کرا بـەری بـە بـارە
سەگ هەر ئەوەنـدە تەمێ‌کراو بێ   نەچێری ئەخـوریٚ ، ئـەمنا مـردارە

تـەمێ تەمـەڵی بینـای صـەفایە   بـەلام بـە وردیٚ ســـوٚدی تیایـە
داریٚ بـە تـەڕیٚ نـەچـەمێتـەوە   کەی کاتی پـیریٚ جێگەی تـەمایـە

ڕۆڵەی بێ‌تـەمێ ئـەبێ بـە وەلەك   ڕۆڵەی بـەتەمێ ئـەبێ بـە مەلـەك
زۆر بەچکەی بنچك بـە هێزی تەمێ   باڵیان گرتەوە ڕۆیـین بـۆ فەلـەك

ئەوەی وەرنەگریٚ بە حەرفێ تەعلیم   بە قامۆسێکیش نـاگا بە تەسـلیم
سوٚدی تەربییە بـۆ خاوەن هۆشە   بە بێ‌گۆش و هۆش بێ‌سوٚدە تەعلیم

زانـا زینـدوە و نـەزان مـردوە   بێ‌ژین ژینـی خـۆی بەســەربردوە
ئەوکەســەی بیری سبەینێی نـەبێ   کێ ئەڵێ ئەمڕۆیشـی هیچـی کردوە

زینـدوٚ مردوە بـە بـێ دڵشـادیٚ   دڵشادیٚ نـابێ بـە بـێ ئـازادیٚ
ئازادیٚ عالـەم هەر لەســەر عیلمە   بەردەوام نـابێ دڵشـادیٚ مـادّی

بە کەم مـەڕوانن لەبـۆ سـیاسە   سیاسەی شـەرعێ مایەی خەلاصە
سیاســەت بنکـەی ژیـانی بـەرزە   مادەم کە بینای لەســەر ئیخلاصە

چیمان کەمترە لـە هەمـوٚ عالـەم   هەموٚ ئەولادی حـەووایـن و ئـادەم
چونـکە نەزانـین تـەم دایگـرتوین   خەڵکیش لایاندا لە ڕوٚی خۆیان تەم

سروشت و هاوڕێ و دانشگا و وڵات   چوار ئامۆژگارن بـۆ ماوەی حەیات
ئەگەر یـەك‌بگرن لـە ڕێی پـیرۆزیٚ   ئینسان ئەگاتە ئـەوجی ســەماوات

خوڵقت لەگـەڵتە تـا کـاتی مردن   ئوستادی بـەرزە بـۆ تـەمێ‌کردن
باڵاتر لـە خوٚ وەزعـی موحیطـە   دەوری باڵایـە بـۆ کـار تێ‌کـردن

منالێك نـەگبەت داوێنەی نەگـریٚ   هەرچۆن تەمێت‌کرد تەمێ وەرنەگریٚ
بەلام بەمەرجێ کـە وەزعی موحیط   ئەو تەربییەتەی لەدەست وەرنەگریٚ

بـەڵێ بێ‌تەمـا بێ‌ســوٚدە تـەمێ   ترسیش پێویستە زۆر بێ یـا کەمێ
ئینسان سبەینێ لە خەو هەڵناسێ   بـە بێ‌هیوایێ یـا ترسـی خـەمێ

لوٚت بـوٚ بـە لـوٚتی بێ‌کەماڵـەوە   دوٚ سـێ شەقازلەی پیـا بمـاڵەوە
صـەد ئامۆژگاریٚ لەبۆ بـەدخوٚیەك   گوێـزە هـەڵێ‌دەی بـە لاپـاڵەوە

چاوساغی ئینسان تەمێیە و ئولفەت   چ لەگەڵ هاوڕێ یا بەهۆی حیرفەت
تەربییەو ئولفەت ڕوٚی نەکرد لە خێر   چار نیە مەگەر بـە هێزی قووەت

هەر شوێنێ غەوغا و جێی بەلبەلەیە   جێگەی بێ‌تەمێی خاوەن پەلەیە
هەر ئەرزێ پڕ بێ لە بورکانی شۆڕ   دیارە ئەو ئەرزە جێی زەلزەلەیە

ڕۆح و جەوهەری تەربییەی بەسۆد   وا لە تەربییەی خالیقی مەعبۆد
کە ڕۆی کردە دڵ بە میهرەبانێ   زۆری پێ‌ناچێ ئەگا بە مەقسۆد

خودا بیەوێ کەرەم بنوێنێ   نور و ڕۆناکێ بۆ دڵ ئەنوێنێ
هەزار حوججەت و بورهانی قاطیع   ئەوە ئاهێنێ خەوێ ببینێ

هەرچەند هەڵسوڕێ‌شاگردی مزگەر   ژەنگی ڕۆی مەنجەڵ فڕێ‌داتە دەر
ئاگا بە تۆزێ لە قەلاێ ساغ   وەستا لێی‌بدا ڕاستەوخۆ یەکسەر

ڕەوشتی بەرزی ڕەهبەری حەبیب   بە تەربییەی حەق بەشێوەی عەجیب
بە بێ مەدرەسە و دەرسی مامۆستا   گەیێ بە پایەی (اَحسَنُ التَأدیب)

چاتر لە تەمێ ئەمەیە بەشەر   لەگەڵ ڕەوشت‌بەرز بێ بە هاوسەر
هاودەمێ پاکان ئەوەندە چاکە   نانوسرێتەوە بە خامە و دەفتەر

ئەگبەتێ گەورە ئەوەیە ئینسان   بێ بە هاودەم لەگەڵ ناکەسان
زۆری پێ‌ناچێ لەدەست دەرئەچێ   سەرکەوتن سەختەو داپەڕین ئاسان

گای سپێ لای ڕەش تۆکی ڕەش نابێ   بەلاَم لە خولقی قەت بێ‌بەش نابێ
لەسەر بەراورد بۆ ئێمە دەرکەوت   هاوڕێی نامەردان قەت بێ‌غەش نابێ

لەگەڵ ناسازان با خۆت ئەزانێ   وەها ئەزانن لە هاوڕازانی
یاری هەرکەس‌بۆی هاوترازۆی بۆی   واتەی ڕەهبەرە ئەگەر ئازانێ

هەستان لە خەو سبەینێ زوو

ئەوەی عاشقی جیلوەی دڵدارە   سبەینان زۆر زوو ئاگا و بێدارە
لەبۆ بەهرەی دین ڕۆنەکاتە خوا   بۆ بەشی ژینیش خەریکی کارە

سەحەر فریشتە دێنە خوارەوە   لە فەیضی ڕەحمەت خۆت مەشارەوە
بە وێنەی ڕاوچێ فرسەت بسێنە   تا شاباز بگرێ بەسەر دارەوە

قورئان بخوێنە بە ئیخلاصی دڵ   دەرمان وەربگرە بۆ زامانی دڵ
قورئان چەند گرێت بۆ ئەکاتەوە   قورئان کلیلە بۆ مەرامی دڵ

بنێرە دیارێ صەلات و سەلام   بۆ ڕۆحی بەرزی سەروەری ئەنام
فەرمانی حەقە و سوپاسی نیعمەت   یەعنی نیعمەتی تەبلیغی ئیسلام

به دڵ بێره کوڵ بـه ناز بـه نیـاز   لای خـودا لـەبۆ داوای دڵخـواز
بزانـه ئـەوەند میهرەبانـه بـۆت   بێبەشـت نـاکا لـه بەهرەی نیـاز

وێنەی قورئانه بـه ڕیوایەی ڕاس   خێری سێ جاری سوڕەتی ئیخلاص
چونـکه نیشـانەی ئایـەتـەکانی   لەسەر تەوحیده و تەنزیه و ئیخلاص

قـەت غافڵ مەبە لـە یاری دڵـدار   یـار ئامادەیـه بـۆ دەوای بیمـار
تۆ عاشق بێ بەو ئەویش لەگەڵ تۆ   وێنەی بولبولـه بـۆ گوڵی گوڵـزار

ساتێ یادی یار به ڕۆژ یا به شـەو   بەبەهاتره لـه گـەنجی خوسـرەو
یادی ئازیزان جار له جار باشـتر   دڵ ئەکاتـەوه بـۆ بـەرقی پڕتـەو

هەله له بۆ تۆ هەڵکـەوێ جـارێ   بـه ئاگـاهێ دڵ دیـداری یـارێ
که له دەس دەرچۆ نایێتەوه دەست   نایـابی چـەرخه بـەرقی ئـەنوارێ

تـەجەللای خـودا بـه بارانی نوور   سینه و دڵ ئەکا به سینا و به طوور
لـه ئەنجومەندا خـەڵوەت لەگەڵ یار   دەسنادا مەگەر بـۆ خاوەن حوضوور

خواردن و نوستن به قەد پێویسته   زۆرنوستوی زۆرخۆر دەماخیپەسته
لەوانـــه بـــەدتر دوینـــی زۆره   بەقەد پێویستێ هەرچەند بێ بەسته

کاتت بەشبەش که لەبۆ سەعادەت   کاتێ بۆ عـادەت کـاتێ عیبـادەت
پێویست به شان و نان و ئیحسـانی   میانـەکارن ئـــەهلی ســـەعادەت

هەر خەیرێ ئەکەی با دڵ یاری بێ   قەصدی ڕەضایحەق زەمامداریبێ
قەصـــدت بەئیخلاصـ بڕازێنـەوه   جا خەوف و ڕەجایش هاوقەتاریبێ

هەر لەفظه بـەدەم ئەیخوێنینـەوه   جـارێ لـــه مەعنـا نـافکرینەوه
بۆیه نوێژ ئەکەین تـا هەشتا ڕکات   هێشـتا لـه تـاوان نـاگەڕێینەوه

هەر وەعظێ ئەیکەی وەعظت بەدڵ بێ   مەبەستت حەللی گرێی موشکوڵ بێ
موشکوڵه بێهێـز بـارێ لابـەری   کاتێ بارەبـەر لـه قوڕ مـاتڵ بـێ

پێشینان بـه دڵ ئیرشادیان ئەکرد   بۆیـه غوباریـان لـه دڵ لائەبـرد
ئێمه هەر به دەم مەشغوڵی تەمێین   بۆیـه تەمێکمـان لـه دڵ لانـەبرد

دڵ بەستەی دڵه گوێ ڕۆی له دەمه   کەی دڵ به هەوا خاطـری جەمه
سـەرداری وجـود جەنـابی دڵـه   هەتا هوشیار بێ هێشتا هـەر کەمه

ئینسان دارێـکه و گوڵەکەی دڵـه   گوڵـه مەعشوقەی تەیری بولبولـه
ئەو فریشتەی دێت لـەلای خوداوه   ماوای خۆش هەوای هەوارگەی دڵه

دڵە جیلوەگای نۆری خودایە / دڵە وەکو طۆر جێی تەجەللایە
هەتا ئەتوانی با نۆرانی بێ / چونکە دڵ عەرشی ذاتی خودایە

قەت غافڵ مەبە بە ڕۆی دنیاوە / لە نزا و لاڵە بە لای خوداوە
مەغزی عیبادەت پاڕانەوەیە / بە حەیا و شەرم و خۆف و ڕجاوە

ئەندامی لەشت لەگەڵ پێنج حەواس / خادیمی دڵن بە واتەی خەواص
غەیب و شەهادەت یەکسانن بۆ دڵ / کام دڵ ئەو دڵەی پڕە لە سوپاس

دڵ فەرشی مادّە و عەرشی مەئوایە / بە مادّە پەست و مەعنای باڵایە
نامرێ ئەوکەسەی کە دڵ بێدارە / مردوە ئەوەی دڵ نابینایە

بێچارە بولبول شەیدا بۆ بۆ گوڵ / چون گیرۆدەیە بە ماجەرای دڵ
هەرکەس بزانی دڵ چۆن گوڵێکە / لاڵەدا لە گوڵ ، شێت ئەبێ بۆ دڵ

گەر نەیبوایە داخی لەناو دڵ / بولبول نەیئەخوێند لەبۆ پەڕەی گوڵ
ئەگەر تیماری دڵی بۆ ئەکرا / خەستە نەئەکەوت لەسەر پۆپەی چڵ

خودا بۆ صەفای دڵی دڵداران / بە نۆری شیفای دەرۆن بیماران
دڵمان بە ئیحسان بکا بە ماوا / بۆ تەجەللای خۆی سوبح و ئێواران

ملکەچ‌کردن بۆ قەزا

ڕەزا بە قەزا شێوەی مەردانە / ناڕەزایی دڵ بۆ نامەردانە
شێران بێ‌باکن لە زنجیری مل / پەلەپەل شێوەی وەحشی هەردانە

قەزا بەقیسمەت بە حەق دێتە خوار / لەسەر سەرەیە بۆ هار و هەژار
کەس ڕزگار نابێ لە تیری قەزا / نە شێری شەرزە نە ڕێوی کۆسار

قەڵا بێ‌سوودە بۆ تیری قەزا / حاشا نابوودە بۆ ڕۆژی جەزا
قەزا ناپرسێ لە پیر و جوان / لە مەرد و نامەرد ڕازی و ناڕەزا

بۆ قەزا کە هات بێ‌سوودە تەگبیر / لە کەوان دەرچو نایەتەوە تیر
هەروەها گەدا ئەخاتە کەناو / بەو وێنە پاشاش ئەخاتە زنجیر

هەرچی نۆسیبێ لە هەر ناوچاوێ / لەسەر ئەو شێوە دێتە بەرچاوێ
ئەوەی ئەیەوێ مانیعی نیە / ئەوەیش نەیەوێ مانیعی ناوێ

خواستی لە چی بۆ هۆی بۆ جەم ئەکا / مانیع بێ دەست و چاو و دەم ئەکا
ئەوەی تێ‌نەگا لەم قەضایانە / وێنەی (قەزاڵە) قولەی تەم ئەکا

ویرانی بوێ سوپا کەم ئەکا   پاسەوان تۆشی دەرد و غەم ئەکا
قەڵای سەر لەکۆی بەر لە چیمەنتۆ   وێنەی تۆڵاشی ڕۆی تەمتەم ئەکا

پێنج پەنجەی قەزا بۆ خاوەنی هۆش   لەسەر دۆ چاوەو یەکدەمو دۆ گۆش
ئەوەی کە هۆشی ئەمە وەرنەگرێ   وەرە بەئەدەب پێی بڵێ خامۆش

بۆیە پێویستە پەیوەندی خودا   لە قەزای ئەودا نەیەتە صەدا
قەزا دێتە خوار بۆ شێت و هوشیار   بۆ ساغ بۆ نەخۆش بۆ شا بۆ گەدا

قەزای شەو کەڕە لە ڕۆژا کوێرە   بۆ کوێیش هاتبێ دانایە و فێرە
کەوابێ لە ڕۆی کائیناتەدا   پەنا خودایە لەوێ یا لێرە

ئینسانێ عارەق لە گۆنای ئەڕژێ   یەکێکیش لێوی لەیلی ئەمژێ
نە ئەم فریشتە نە ئەویان دێوە   بە دەستی قەزا ئەم ڕەنگە ئەڕژێ

نەصیبی هیچکەس لەبۆ کەس نیە   لەخوا بەولاوە فەریادڕەس نیە
غەیری تەسلیم و ڕەزا بە قەزا   بۆ کەسێ کەس بێ جێی نەفەس نیە

مەبەست لە ڕەزا بە قەزا وایە   دوای کۆشش هەرچەند لە تاقەتدایە
کە چارە نەما ئەبێ بزانین   ئەم قەزا لەسەر خواستی خودایە

مەبەست وا نیە بنوێ بە بێخەم   لە هۆی ڕزگاری لە زۆر و لە کەم
کاتێ کە بەلایش دەرگای پێ گرتێ   بڵێی من ڕازیم بە دڵ نا بە دەم

سەروەری جیهان (رسول الله)یە   مێژۆی ژیانی هەر تەقەلایە
ساتێ لە کۆشش ئارامی نەبۆ   بە ئوسوڵی دین لەم ڕۆی دنیایە

ئینسان پێویستە بە هۆش و بیر بێ   لە موشکیلاتا ڕۆی لە تەگبیر بێ
یا هەر لەپێشا چارەسەر بکا   یا لەناو دەردا بۆ دەوا ژیر بێ

بەڵێ کە نەهات بە ناچاری هات   دەرمانی نەبۆ لە ڕۆی سەربسات
بزانێ ئەمرۆ ڕۆژی قەزایە   سبەینێیش ڕۆژی خەڵاتە و بەرات

(انّ مع العسر) شاهیدی ڕاسە   ئەنجامی مەینەت خەیری خەڵاصە
ئەگەر چەند کەسێ بەو بەلا بمرن   ئاکام هەرچۆن بێ بێ دەنگوباسە

کەمێ بە وردێ تێفکرە لە خۆت   بزانە چەند سڕ دەرنەکەوێ بۆت
چەند دۆستو دوژمن هەمۆیان مردن   هەر ئەم ئەنجامەش دابنێ بۆ خۆت

دڵ و دەماغ و عەقڵ و هۆشی خۆت   ڕوخساری‌جوانو چاوی‌ڕەشی خۆت
مەکینەی مەعدە و هێزی ئەعصابت   هەمۆ بە قەزان لەناو لەشی خۆت

چەند ساڵ لەمەوپێش تۆ بۆنت نەبۆ   ئەوەندەت زانێ دۆبارە ونبۆ
دیارە کە حیساب لەسەر قەزایە   ئەم ماوەی ژینە بە جونۆن نەبۆ

جا تا هەی بەهۆش ڕێی بەندەکارێ   بگرە بە مەردێ بۆ بەختیارێ
بەختیش وەرگەڕا بە وێنەی تەختە   تەختی کێ ماوە بە پایەدارێ

ڕێ بەندە بەندی ڕشتەی ئەسبابە   بۆ ژینی ئینسان کیتاب حیسابە
من ئاگادار نیم لە (لوح المحفوظ)   بالاتر لە لەوح (امّ الکتاب)ە

لادان لە درۆ و دوڕۆیێ

لادەن لە هەوا و خەیاڵی بەتاڵ   کێ لەسەر خەیاڵ بۆ بە خاوەن‌ماڵ
هەرچەند کە هەوا دڵبەری نەفسە   بەڵام دوژمنە بۆ عەقڵ و کەماڵ

هەوا ئادەمێ کوێر و کەڕ ئەکا   پیاوی ئارامیش تۆشی گەڕ ئەکا
مەرد بەوە ئەڵێن لە هەوا لادا   کاتێ ئاشۆبیش لا لە شەڕ ئەکا

مەرد ئەوکەسەیە کاتێ جۆشی ڕێ   تالاو بنۆشێ لە[illegible] ڕەزای حەق
کە ساردەوە بۆ ئەبێ بە مردۆ   منەتێ نیە پێست [illegible] ئێسکی ڕەق

کاتێ بارانێ بارییە سەر ئەرز   باش حاڵێ ئەبێ لەجێی نزم و بەرز
کاتێ تەماع و ترس و ئارەزۆ   بۆت دەرئەکەوێ گەلێ جۆر و تەرز

کەللە کە پڕ بۆ لە هەوای تاریک   شوێنێ نامێنێ بۆ بیری باریک
دەلیل و بورهان بۆ بێ‌هەوایە   لەگەڵ هەوادار خۆت مەکە خەریک

هەرچێ ئاشۆبی دنیای بەربادە   لەسەر نەزانێ و هەوا و عەنادە
مثقاڵی عیلم و گرامێ ویژدان   لە هەر شوێنێ بن هەرا بەربادە

مەرد ئەوکەسەیە دڵی خۆی بگرێ   ڕێگەی عەناد و هەوای لێ بگرێ
هەرکەس بەڕاستێ شاری دڵی گرت   ئەوە سوڵطانە هەتاکو ئەمرێ

کە دڵت ڕەش بۆ بە نەفس و هەوا   ڕۆنی کەرەوە بە یادی خودا
کە شەیتان تیری نەزعەی بۆ خستی   جوابی بدەوە بە (حسبی الله)

شەخصی بێ‌هەوا قوطبی ئیحسانە   مەرکەزی دەوری نەوعی ئینسانە
لە دەریای موحیط بکەوێتە بن   ڕزگاربۆنی لێی گەلێ ئاسانە

شەخصی بێ‌هەوا وەزنی سەنگینە   فەرمانڕەوایە و کاری شیرینە
پەنجەی کلیلە بۆ فەتحی موشکوڵ   فکری دەلیلی ڕەحەتێ ژینە

هەرکەس بەرێ بۆ لە دۆ دەردی پیس   لەسەر صینفی خۆی ئەبێ بە ڕەئیس
یەکەم بەدبینێ نیسبەت بـە ئەغیار   دۆهەم خۆبینێ بە وێنـەی ئیبلیس

ئـەگەر ئەتەوێ خـۆت لێ نەشێوێ   تیری بایێبۆن قـەت نەتئـەنگێوێ
کێـوێ پیـاوەتێ دانێ بـە کـایێ   کایێ لـە تـاوان دانـێ بـە کێوێ

نەخۆشێ و سۆکێ و لاتێ بۆ ئینسان   سێ بەردەبازن لەسەر ڕێی ژیـان
بەسەر ئەم سیانا کەسێ بازی برد   ڕێگەی خۆی ئەگرێو ئەبێ بەئینسان

خوایە هەڵەم کرد ، یا (حي) و (منان)   لامدە لە بەردی ڕێـگەی ئیمتیحان
منو سۆکێ و دەرد منو لاتێ و گەرد   ڕزگارم بکە لـە مەکری شـەیتان

یا دەمتان بگرن وەعدەی هیچ مەدەن   یا ئەگـەر داتان جێبەجێی بـکەن
کە وەعـدە نەدەن ناکەونـە داوی   بە بێوەعدەیێ حەیـای خۆ مەبەن

بـە بێوەفـایێ ئینسـان ئـەکەوێ   لـە ئاسمانیش بـێ زۆ دائـەنەوێ
پەیمـان ڕاگران دۆسـتی هەموانن   دوژمنیش وەك دۆست ئەوانی ئەوێ

ئیمـان و پـەیمان دۆ هاوپەیمـانن   پـەیمان سـاغەکان خـاوەن ئیمانن
(اوفـوا بالعهـود) ئـەمری خودایە   مەردان تـابیعی ئـەمر و فـەرمانن

دەسـتخەڕە کردن کـاری دوژمنە   زەرەری بـۆ خۆی چەند قاتی منە
من تاقـە جـارێ نائومێـد ئـەبم   ئـەو هەتـا مـاوە حورمـەتێ ونە

ئیسلاح

ئیحسانت ئەوێ ئـەی نوری چاوان   دۆسـتێ و برایێ بخـەرە نێـوان
(وان تُصـلحوا) فەرمودەی خوایە   واتـە ئیسـلاحی بـەینی برایـان

هەتا ئەتوانێ دۆ کـەس ڕێكبخـە   عەیبو عاری کەس بۆکەس دەرمەخە
سڕپۆشێ شـێوەی شەرافەتمەندە   مەبە بە مەقەست بۆ سینە و یـەخە

ئەوەی ئەیەوێ بەهەشـت بنۆشـێ   نەفسێ بمرێنێ و سـڕێ بپۆشـێ
بـۆ ڕێکخسـتنی دۆ دڵی شـێواو   هـەتا ئـەتوانێ بـە دڵ تێکۆشـێ

خەیانەتکاری و فیتنە

خەیانـەت مەکـەن خەیانەت عـارە   بەری خەیانەت وەك زەهری مـارە
ئینسـانی خائـین هەر ڕیسوا ئەبێ   فریشتەی حیساب زۆر خـەبەردارە

شەخصی بێتاوان قەت مەخەنە داو   ئـاگر ڕای‌ماڵێ یـاخود بیبـا ئـاو
ئـەوکەسەی داوێ دانێ لـە ڕێـدا   سەرەنجـام خـۆیی ئەکەوێتـە ناو

هەموکەس ڕۆڵەی خۆیی خۆش‌ئەوێ   بە نەخۆشێ ئەو نـەخۆش ئەکەوێ
دەی بۆ بێ‌ڕەحمی لەگەڵ ڕۆڵەی من   چاکەت بۆ منیش وەك بۆ خۆت بوێ

ئـەوەی بێ‌خـەتا دائـەچڵـەکێنێ   عەرشی خوا بەقـار لێی ئەنـرکێنێ
بڵێن ئەمـین بـێ ئـەو نائەمینـە   داری قاری حەق پشتی ئەشکێنێ

دڵـی دامـاوان عەرشـی خودایـە   بەرقی تەجـەللای خـودای تێدایـە
هەرکەس نەترسێ لـە قەهری خودا   یەقـین یا شێتە یاخـود گومڕایـە

ئـەرز و ئاسـمان ئـەلەرزێتـەوە   دڵـی بـە ناحـەق بسـوتێنێتـەوە
ئەم خەڵکە قـەدری خۆیان لا نیە   بۆیـە فیتنـەیان لێ ئەبێتـەوە

دلێر ئـەوەیە لـە خـوا بترسێ   نەهێڵێ ئاگری فیتنـە هـەڵگیرسێ
ئەگەر بـە قەزاش کەوتـە فیتنەوە   ئاوی پیا بکا و لە کـەس نەترسـێ

کەس باسـی فیتنـە نـەگێڕێتەوە   با فیتنـەی نوستو ڕاسـت‌نەبێتەوە
هەر باسی شەڕە هەوێنی ئاشـوب   هـەزار بێ‌خەتـای پـێ ئەتلێتـەوە

کا کۆنەی ڕزیو قـەت بە با مەکـەن   لـە پیاوی فیتنە مـەرحەبا مەکەن
صەد جار زویر بن خزم هەر خزمە   دەخڵی ناو خزم و ئەقرەبا مـەکەن

بێ‌تەحقیقی کـار جەسارەت مەکەن   بێ‌تـاوان توشـی خەسارەت مەکەن
ئەم چەرخە پڕە لـە فیتنـە و درۆ   بە قسەی درۆ قەضاوەت مـەکەن

ئەوەی هەوێنی فیتنـە و ئاشـوبە   لـە گشت ڕوداوا بەشـی مەحسوبە
چونکە ئەو داینـا ئەساسی فیتنە   بە یەکەم بەشدار نـاوی مـەکتوبە

هەرچەندە بکـرێ قەتڵێ لـە دنیـا   هابیـل بێ‌گومـان هاوبەشـە تیـا
چونکە یـەکەم‌کەس لـە ڕوی زەویدا   ئەو بـۆ بناغـەی کوشـتنی دانـا

شەخصی فیتنەجۆو بێ‌شەرم و حەیا   لە دەستی هەڵبێ و بژێ بـە تـەنیا
دوڕ نیە خودا لەبـەر شومێ ئەو   لـەو هـەرێمەدا نـەڕوێنێ گیـا

قسەهێنان و بردن

دنیا ئەسوتێ بە نەوتی (نەممام)   بچوك و گەورە لە خاص و لە عام
ئەگەر بشیایە زینـدو لە چاڵ نان   ڕەوابـو نەممـام بکرێ بـە نەمام

بەتایبەت ئەممام لای پیاوی گەورە — بۆ درەختی دین بە وێنەی تەورە
لەگەڵ ئاییندا قەت ڕێناکەوێ — ئیسلام بێزارە لەم خوڵق و طەورە

ئەممام ئاگری ئاشوبی عامە — دوژمنی سەختی دینی ئیسلامە
نەك هەر لە بۆ دین بەڵکو بۆ دنیاش — فیتنە و ئاشوبی چەرخی ئەییامە

هەرکەسێ لای تۆ باسی خەڵکی کرد — باسی تۆیش ئەبا بۆ مەرد و نامەرد
ئەخۆشییەکە وا لەناو دڵیا — لێی ڕزگار نابێ تا نەڵێن وا مرد

پیاوی بەدزوبان مەهێنەرە لات — ئاگرە بەرئەبێ لە پۆشی وڵات
یاخوا مار بدا بە زمانیەوە — دەم نەکاتەوە هەرگیز و هیچ کات

دەم و دڵ خاوێن دەست و داوێن پاك — پایەی ئەگاتە سەر لوتکەی ئەفلاك
عەکسی ئەمانە گەرای ئاشوبن — خوا بیانخاتە ناخی قوڵی خاك

پیلان گێڕان

پیلانگێڕەکان لە ڕۆی ڕۆژگار — ڕێ ئەگرن لە ڕۆی ڕێبواری هەژار
چەند هاوار بکا مەیدانی نادەن — تا تۆشی ئەکەن بە ئێش و ئازار

ئەڵێم ڕێبوارم بە ڕێدا ئەڕۆم — ڕێگەم لێ مەگرن منیش وەکو تۆم
با هەردۆ بڕۆین بە ڕێی ئینسافا — خۆ تۆ لە منی و منیش خۆ لە تۆم

لەباتێ پاسێ دۆ پاس دەردێنم — ئیجازەنامەیش بە تۆ ئەنوێنم
ئەگەر ئەیشپرسێ دین و ئایینم — سورەی ئیخلاصت لەبۆ ئەخوێنم

یاخوا ئەم ئەرزە پاك ببێتەوە — ئەوەندە دڵمان باش بژیێتەوە
بەڵکو ئەو مەعنا لەبیرمان چوە — لەبەر ئارامێ بیرمان بێتەوە

شەخصی پیلانگێڕ دڵ پێی ئەتەزێ — لە دۆ سەرەوە ئینسان ئەگەزێ
کلکی دۆپشکە و سەری ڕەشمارە — بە دەم ئەگەزێ و بە دەم ئەچزێ

پۆستەی فەسادە لەبۆ نامەردان — مەکۆی دزانە لە ڕۆی سەرهەردان
بەدێ تەنها خۆی (الحکم لله) — گیرۆدەی ئەکا بە گەلی بەدان

ئەو توتکە سەگەی دایکی ئەمژێ — ئەوەڕێ لەوەی دایکی ئەکوژێ
یەکێ دێوانەی گۆشتی بەراز بێ — بەدوای بەرازا خوێنی ئەڕژێ

بۆیە ئەترسم توتکە بوەڕێ — گەماڵ تێ ئەگا و بوم دەرئەپەڕێ
پیلانگێڕ دنیا ئەکا بە ئاشوب — لەسەر بەهانە بۆ شەڕ ئەگەڕێ

بێ دڵ و بەد دڵ چـاریان ناکرێ   لەبـەر چارەیـان ئەفلاتون ئەمـرێ
لەهـــەر ولاتــێ ئەمانـــە هەبـن   هوشیار پێویســـتە شوێنێ‌تر بگرێ

کافـر کافرێـکی ڕەذیلـەی نەفسە   ڕەزیلـەی نەفســە هەوێنی نەقسە
یـەکێ بە پیـلان مـاڵ پێـکەوەنێ   دۆجار کافرە ئـەو شۆمی نەحسە

من ساغ پێت‌ئەڵێم کـاکی پیلانگێڕ   جیهان کاغەزە و کـردەوەی تۆ دێڕ
هەرچیت نۆسیوە بە خامەی عەمەل   حسێبی ئەکرێ هەمۆی دێڕ بە دێڕ

مســقاڵە ذەڕە لە ســەما و زەوێ   لە شوێنی بەرزا یـا شوێنی نەوێ
خوا ئاگـادارە و گشتی ئەژمێـرێ   جا بۆکوێ ئەڕۆی ؟ هەروا ئەکەوێ

تۆزێ بڕوانە بۆ ئەحـوالی خـۆت   بۆ وەزعی تاڵی بـێ ئیقباڵی خۆت
هەرچەند تۆ عالەم بەر زیان ئەدەی   بڕیارێ بـدە بۆ ئەحـواڵی خـۆت

خەڵکیش وەکو تـۆ هەمۆ گیاندارن   دڵخوازی خێر و لـە شەڕ بێزارن
کە تۆ حەز ناکـەی مارێ بتگەزێ   بزانـە خەڵکیش ناحـەزی مـارن

دۆر بن لە هەرچێ پیلان و غەشە   هەرچێ ناحەقە و بە حەق ڕۆکەشە
(مـن غشّ فینـا فلیس منّـا)   بەسە بۆ غەشاش بای ئەم هەڕەشە

پاکیزە دڵ بـە لە بـەدێ بیدعەت   بگرەبەر ڕێگە و ڕەوییەی سوننەت
ڕێـگای ڕزگـارێ ڕێی پێغـەمبەرە   ئەو بۆ بە ئیمام بـۆ هەمۆ ئوممەت

ڕێگای ئـەو ڕێگای ئال و یـارانە   ڕێـگای ئەتبـــاعی چـاکە کارانـە
با بێتە سەر ڕێی کیتاب و سوننەت   هەرکەس طالیبـی ڕێی ڕزگـارانە

هەرکەسێ لادا لـە ڕێگەی شاران   ئەچێتە سەر ڕێی وەحشی کۆساران
گورگان ئەو مەڕە هەڵئەدڕن بە گاز   ون بێ لە شوان ، تار بێ لە ڕان

فەرز و سوننەتت بە ئیخلاصی دڵ   جێ‌بـەجێ بـکە تـەواو و کامـڵ
لادە لـە تاوان قـەدەغەی حـەقە   لادە لـە بیدعـەت پـڕە لە چەقـڵ

لادەن لـــە درۆ درۆ زیانـــە   شەخصی درۆزن کـاری نوقسـانە
خەڵکیش لە ڕاستان بێ‌باوەڕ ئەکا   هۆی پەرێشـانێ وەزعـی زەمـانە

ئەگەر ئاگـرێ بـەر بێ لـە ماڵی   کەس بـاوەڕ ناکا بـە گاڵـەگاڵی
جـا چ مەینـەتێ لەمـە بەدتـرە   بمرێ و کەس نەیێ بۆ فریای حاڵی

دۆڕۆیێ مەکـەن ، لادەن لە نیفاق   با نەبن بە پەند لـە کورەی ئافاق
ئینسانی دۆڕۆ مەلعـۆنە بە شەرع   بێ‌بەهرە و بەشە لە بەرزێ ئەخلاق

پرسیم لە درۆ ڕاستم پێ بڵێ جێگەت لەکوێیە لە شار و لادێ
وتی لە شاردا قەڵای سیاسەت لە لادێیش دێیەك جێی نەبۆتێ بێ

پرسیم لە دەردی دووڕوویی و نیفاق ماوای تۆ کوێیە لە کورەی ئافاق
وتی هەر شوێنێ جێی ستەمگەر بێ مەڵبەندی منە بێ درۆ و نیفاق

حەرام حەڵاڵە لەلای ناچاران چون حەق بەتاڵە لای ستەمکاران
ناوی ناچاری مەکەن بە قانوون بە درۆ و بە ڕاست لە ڕۆژگاران

نەفسی ناموسی حوقوقی ماڵی شان و شەرەفی خاوەن کەماڵی
ببە بە مەتاڵ بۆ پاراستنیان تا وای لە دنیا بە هەمو حاڵی

غەیبەت و لە پاشملە قسەکردن

غەیبەت بەیانی عەیب بە پاشملە بە سوکی مەگرە تاوانی زلە
غەیبەت خواردنی گۆشتی مردوە زۆرمان گوناهی ئەمەی لە ملە

عەیبی هەرکەسێ باس‌کەی لە دنیا ئەڕوا تا دوایی ئەچێ بەگوێیا
ئەویش دەس‌ئەکا بە باسی عەیبت عەیبی هەردوکتان پڕ ئەکا دنیا

ئەڵێن فلانکەس بێ‌حەیا و شەرمە باسی ئەم خەڵکەی لە دەما گەرمە
بەڵام ئەو خۆیشی زۆر خەتابارە وا بەرپا ئەکا ئەم بەزم و ڕەزمە

گرتنەبەری ڕێی سەرلێ‌شێوان ئەنجامی نابێ غەیری قوڕ پێوان
ئەوەی کۆچی کرد لە ئاوەدانێ جێی دەشتی چۆڵە یا لوتکەی کێوان

ئەوکەسەی عەیبی ونە لە بەرچاو کە غەیبەتت کرد ناوی دێتە ناو
ئەویش ناوی تۆ بە خراپ ئەبا لە ڕێگای خۆیا تۆ ئەخاتە داو

دیارە ئەم خەڵکە بۆ بیستن خێران ئیتر چش صەدان بین ماڵوێران
بەڵام سەرەتا تۆ تاوانباری کە باسی خەڵکت خستە سەر زمان

بەدگومانی

دنیا تێك‌ئەدەن بە نوێڵی گومان کرمۆڵی مەکەن داری دڵ و گیان
دڵ و دەم‌پاکی شێوەی ئیسلامە ئێوەیش ئیسلامن دەخیل و ئامان

ئەوەی کەوتەسەر ڕێی بەدگومانی خۆشی نابینێ قەت لە ژیانی
خزم و بێگانە وەڕز ئەبن لێی حەزی لێ ناکا دڵداری گیانی

حوسنی ظەن باشە بەلام بە میقدار   بۆ یەکێ مسقاڵ بۆ یەکێ بە بار
خۆ خەدران هەموو خەدری زینندە نین   ڕۆژی صەدخەدر ئەمرێ لە دێو شار

بەراوردیکتان بێ لە ژینا   چ لە ڕێی دنیا و چ لە ڕێی دینا
حسێب بە وردێ ڕابگرن بە دڵ   بەلام دەس‌مەنێن بە ڕۆی یەقینا

مەنعی شەڕ بکەن بەلام بە دیققەت   لەگەڵ خائینان مەکەن مەرحەمەت
ڕێ لە خێر مەگرن (مَنّاعٍ للخیرِ   مُعتَدٍ اَثیم) نەصصە بە ئایەت

هەتا ئەتوانن لە حەسەد دوور بن   حەسەد تەنوورە دوور لە تەنوور بن
لێی دوورکەونەوە ، نەداتە دڵتان   نەوەك گیرۆدەی ئاگری سوور بن

دوور بن لە دەردی فیز و کیبریا   هەروەها دوور بن لە دەردی ڕیا
ئەوەی دەروونی بەم دەردە پڕە   بە ڕیشی بەختی خۆیەدا ڕیا

هەرکەسێ دڵی پڕ کا لە کینە   دوژمنی ڕاستی دین و ئایینە
کینە ناگونجێ بۆ دڵی خاوێن   سەرەنجامەکەی لای شەیاطینە

ڕق و قین

ڕق و قین گرتن داوی بەلایە   کرمی ناو میوەی دین و دنیایە
هەرکەسێ خۆی گرت لەگەڵ ڕق‌وقین   ناحەزی شەرعی پاکی خودایە

زینهار صەد زینهار شایەتێ درۆ   لەبن دەردێنێ ڕەگ و ڕیشەی تۆ
زامێکی پیسە بە وێنەی خۆرە   ئەدا لە گۆشت و ڕەگ و پێشەی تۆ

بوختان بۆ گیانتان ئەبێ بە ئاگر   پێی دائەمرێ غائیب و حازر
بە دنیای ڕۆشن ئەمەیە کاری   بۆ دنیاکەی‌کەش خودایە ناظیر

خۆتان دووربگرن لە ماڵی ئەوقاف   توخنی ناکەوێ خاوەنی ئینساف
ماڵی هەتیو بێ مەگەر لە وێنەی   ماڵت تەخت‌ئەکا وەکو عەرزی ساف

هەرگیز بە سووکێ مەڕوانە بۆ کەس   تۆ بۆچێ کەسی و ئەو بۆچێ ناکەس
کەسێ و ناکەسێ بەپێی ڕەوشتە   خودایش پەنایەو پشتەو فریادڕەس

سەنگین بێ چاکە نەوەك بە دەمار   بۆ سەر ئینسانی داماو و هەژار
ژاری دانی مار گەلێ کەمترە   لە ژاری فیزی پیاوی بەدەمار

بە هەموو دینێ دەمار خەتایە   زۆر ناپەسەندێ و بەدێ تێدایە
بەلام بەرەوڕۆی ئینسانی بەفیز   جۆرێکی‌ترە و لەویا جودایە

لاناکاتــەوە لــە پیـــاوی بێحـــاڵ   کرنوشیش ئــەبا لەبــۆ خاوەنماڵ
ئەگــەر بەشــێکی لە کەمـــاڵ ئەبۆ   نرخی دائــەنا بــۆ پایــەی کەمـــاڵ

خۆتان مۆن مەکەن لەبەر فیز و ناز   تۆن مەبن لەسەر زوبان چەشنی پیاز
دۆزەخ نشـــینە ئینســـانی بەدخــۆ   حاشا لە بەدخۆ و بەدڕەوشت و شاز

دنیایش پێویستە

دنیا پێویســـتە تا ئینســـان مـــاوە   هەرکەس بەپێی خۆی هەوڵی بۆداوە
ئینســـان لە ژینـــا وەك پەلـــەوەرە   دنیایش وەك دانــە و ژیانیش داوە

ئینســـــانی بێچـــاو دنیـــــا نابینێ   یەكچاویش جارجار هەر دائەمێنێ
ڕزگار ئــەوەیە بــۆ دین و دنیـــای   بە جارێ هەردوو چـــاوی هەڵبێنێ

چاوێ بــۆ دین و یــەکێ بــۆ دنیا   بەمشــێوە ئــەگا بە پایــەی بــاڵا
ئەمەیە شــێوەی دروســتی ژیـــان   هەر لەمەشـــایە ڕەزامــەندیِ خــوا

ئەگــەر طالیبــی مـــاڵ و کەمـــاڵی   قەت دامەنیشـــە دەست بە بەتاڵی
شێخی عەطار بێ ئەگـــەر بەتاڵ بێ   ئەژیت بە بێحاڵ ، ئەمریت بە تاڵی

تـــاڵانی ژینـــە وەزعـــی بەتـــاڵی   بە تـــاڵی بمـــرە نــەك بە بەتـــاڵی
ئەنجـــامی نیـــە ئینســـــانی بەتـــاڵ   غەیری نـــاکامی و پەرێشـــان حاڵی

ژیـــان ڕێیـــــەکی دوور و درێـــــژە   پلە و ملـــەیە و ســـەر بەرەولێـــژە
پێویستە ڕێبوار ئاگای لە خۆی بێ   هەرچەندە کوێرە یا ســـەری گێژە

هەر دوژمنێکت زۆر بەدفەساڵ بێ   ئیسلاحی حاڵی بــۆ تۆ مەحاڵ بێ
دوعای شەڕی تۆ بــۆ ئەو ئەمە بێ   بڵــێ یاخــودا دائیم بەتـــاڵ بـــێ

وتـــار و ڕەفتـــار ڕۆیین بـــە ڕێدا   ئەم گەیشتە جێ ئــەو ما لە جێدا
هەنگـــاو هەڵێنان پێویســـتە بۆ تۆ   ئەگــەر ئەتــەوێ بــڕۆی بە ڕێـــدا

ئەو بـــارەی لار بێ بە میـــزانی بار   ئەبێ بــکەوێ لە ژوور یا لــە خوار
ئەوکارەی لەســـەر ئیعتیدال نــەبێ   کاری نابـــارە و نادروســـت و لار

پیشە و سنعات

هەرکەس سنعاتێ نەزانێ بۆ خۆی   ئــەم سەرزەوییە زینــدانە لەبــۆی
پیشەیــەکی باش فێربە بۆ خــۆت   تا بە نۆشت بێ ئەو نانەی ئەیخۆی

پیشە بۆ بەشەر ئاڵتونی نەختە   مەردی پیشەوەر سەرداری وەختە
هۆی ژینی خۆشە زانست و پیشە   پیاوی بێ‌سنعات ژیانی سەختە

پیشە فێر نەبێ کاتی منداڵی   پێشەت ئەشکێنێ پەرێشان حاڵی
کە پیشەت زانی بە شادی ئەژیت   قەت تێپەڕ ناکا دنیات بە تاڵی

پاشازادە بێ بێ سنعات گەدای   بەچکەی گەدا بێ بە پیشە پاشای
مەیلی بێ‌کاری لە دڵت دەرکە   ئەگەر بەڕاستی لە نەگبەت حاشای

هەر منداڵ نابێ ئەمێ بە بابە   بابە پێویستی کیسەی حیسابە
هەرکەسێ گەورەی کیسەی خۆیەتی   خواه بازرگانە یاخود قەسابە

دنیا بە ڕیشە لەسەر دوو لایە   بەشێکی مادە و بەشێ مەعنایە
نە مەعنا ئەژێ بێ هێزی مادە   نە مادەش ئەژێ بێ ئەو مەعنایە

ئینسانی تەواو لەپاش ساغی لەش   ئەوەیە بۆ عیلم ببێ بە هاوبەش
عیلم و صەنعەتە هۆی سامان و ماڵ   ماڵیش چرایە لەبۆ ڕۆژی ڕەش

پیاوی پارەدار وا هەڵئەکەوێ   گەدا ئەکەوێ بە ڕۆژ و شەوێ
بەڵام پیشەوەر قەت دائامێنێ   مەگەر هەر تیری قەزای بەرکەوێ

ئەگەرچێ داوود شیرین‌نەوا بوو   بە هێزی زرێ فەرمانڕەوا بوو
ئاواز و نەغمە ئەو ئیشەی نەکرد   بە زرێ و خودە بۆ ئەو بەرپا بوو

ژیان بە پیشە و پیشە بە زانست   بەم‌جۆرە ئینسان ئەگاتە مەبەست
پیشە توشەیە بۆ ڕێگای ژیان   چ بۆ خۆپەرست چ بۆ خواپەرست

پیاوی بێ‌سنعات منەت‌کێش نەبێ   بە باری منەت پشتی ڕێش ئەبێ
یەکێ میعماری قەسر و قەلا بێ   نەگبەتی نەبێ بۆ بە نێش ئەبێ

زانای پیشەوەر کە ئازار دریا   لە بەڕ بار ئەکا بۆ سەطحی دەریا
باڵ ئەگرێتەوە ئەفڕێ بۆ هەوا   ئەگەر لە دەریا غەم هات بەسەریا

ئەگەر عاشقی ژین و حەیاتی   بۆ خۆت ڕێ‌بخە ئیکتیفای ذاتی
یەعنی بە عیلم و ئیخلاص و پیشە   ببە بە پاشا ئەگینا لاتی

ئیسلام لە گەلێ میللەت زۆرترە   فەردیشی (بالذات) خاوەن جەوهەرە
چونکە دەستوری دینیان‌بەجێ‌هێشت   ئوممەت و فەردی وا قوڕبەسەرە

دەستوری دینی پیرۆزی خۆمان   عیلم و عەمەلە و پیشە بۆ هەموان
بەشەرتێ کەوا خودایش بناسێ   ڕەوشتی بەرزیش بخەیتە تەکیان

سەیری کردەوەی خۆت بکە

بە یاسای حیکمەت فتوا ئەدەم بۆت　　خودا بناسە و جەهد و جەفای خۆت
کردەوەی دینێ بۆ ڕەزای خودا　　کردەوەی دنیایش لەبۆ سەفای خۆت

کەس بۆ تۆ نابێ بە باوك و برا　　بۆ تۆ ناسۆتێ بە وێنەی چرا
هەرکەسێ بەری ڕەنجی خۆی ئەبا　　دەوارنشین بێ یا کۆشك و سەرا

ڕاستە دایك و باب بۆ تۆ دڵسۆزن　　لە ڕۆڵەی تەمەڵ بە دڵ ناڵۆزن
هاتو ئیشتکرد بێگانەکانیش　　وەکو دایك و باوك بۆ تۆ بەسۆزن

هەرکەسێ چاوی لە ڕەنجی خەڵکە　　چاوەڕێی میوەی چنار و پەڵکە
هەر ڕەنجی تۆیە بۆ تۆ بەسوودە　　هەر گەنجی خۆتە بۆ تۆ بەکەڵکە

چاوەڕێی خەڵکێ ئەمرێ بە ئازار　　هەر دڵقایمە کە ئەگا بە یار
شێری بێشەیە پیشەوەر پیشە　　قەت تانەی بەدکار لای نادا لە کار

ئەوەی گرەوی لە گشت بردەوە　　بە نینۆکی خۆی گرێی کردەوە
ئومێدەواری نینۆکی خەڵکێ　　خۆی ئەدا بەدەم داخ و دەردەوە

ژیانی دنیا نانێکی ئەوێ　　سەر و سامان و شانێکی ئەوێ
کار بە ناتەواو بەجێمەهێڵە　　دیواری خانێ بانێکی ئەوێ

نە گوڵ بێ دڕك نە ئاگر بێ دوود　　نە کەس بێ زەحمەت ئەگا بەمەقسود
ساڵێ نەهات بۆ نائومێد مەبە　　خوا گەورەترە لە سوڵتان مەحموود

بۆ ماڵ تێکۆشن کە بۆ بینۆشن　　پۆشاکی سادە و نەخشین بپۆشن
دنیا نۆشینە و پۆشین و بەخشین　　بۆ ڕەزای خودایش دائیم تێکۆشن

دنیا مەیدانی زۆران بازییە　　کە هێزت نەما چار خۆسازییە
هەر بازۆی خۆتە بازت بۆ ئەگرێ　　کە بازۆت نەبو ژینت بازییە

ئەگەر خاوەنی عەزم و نیازی　　ئەبێ بە بازۆی خۆتا بنازی
بەدەم بادام و لە مەغزا توێکڵ　　مەڵێ بادامم ، توێکڵی پیازی

مەرد ئەو مەردەیە لە ئیشا مەردە　　دانیشتو دائیم کوانوی سەردە
تەنوری گەرمی ڕۆژی نانکردن　　ڕۆژی بێنانێ هەر قوڕ و بەردە

تاوانی نیە کردە پەشیمان　　ناکردەی تەمەڵ بێدینە و ئیمان
کردە پەشیمان هەر بێبەش نابێ　　ئیمڕۆ نە سبەی ، ڕۆژێ لە ڕۆژان

ئینسانی نوستو سەر لە بەیانێ　　هەستان گرانە لەسەر گیانی
کە چاوی شۆرێ و هەوایێ لێیدا　　ئەوجا تێ ئەگا خۆشە ژیانی

زاناکانی ڕۆژ به شەو ئامادەن
ئەگەر سوارەن یاخود پیادەن

بێئازاری گیان قەت ناگەی به نان
منداڵیش نەگرێ شیری پێ نادەن

بکێشە خاری مەینەت و ماتەم
مەکێشە باری منەتی حاتەم

منەت تانەیە لەسەر چاوانت
مەینەت نگینە بۆ خانەی خاتەم

بەڵام بزانە کە نانت دەس‌کەوت
بڵێ خودا دای مەڵێ به ڕێکەوت

بێ خواستی خودا ذەڕڕە نابینێ
قەت بایێ نەبێ به کیسە و دەسکەوت

ئاگات له خۆت بێ و له توغیان لادە
ئینسانی بایێ مایەی بەربادە

کەللەیێ پڕ بێ لە هەوای توغیان
کەللەیێ پۆچە و ڕۆ لە فەسادە

کەسان به کۆیێ و ناکەس به جۆیێ
ئەو لەسەر ئەدەب ئەم‌جوست‌وجۆیێ

ڕێگەی حەق ئەگرێ خاوەن مرووەت
بۆسەر کۆی صەفا به نەشەی بۆیێ

ڕۆژ دوورکەوتەوە ، سێبەر درێژە
حەواست کول بوون، سەریشت گێژە

تیرێ ئەیهاوێ با به گەنجێ بێ
ئینسان به پیرێ کەم دەستاوێژە

جوانێ جوانە بۆ مەلەوانێ
گەنجێ زەمانە بۆ پاڵەوانێ

کاتێ کە پیر بوی لە پێ ئەکەوێ
یا ماڵەوانی یا چاڵەوانی

هێشتا کە گەنجی بۆ خۆت تێکۆشە
کاتێ کە پیر بوێت لەشت نەخۆشە

وەزیفەی پیران بیر و ڕاوێژە
مەگەر ئەو پیرەی دەماخی بۆشە

مێش دائەبارێ بەسەر نەخۆشا
تەشویش دێ بەسەر پیاوی بێهۆشا

تا هێزت تیایە ئاگات له خۆت بێ
با فەرقت هەبێ لەگەڵ سەرخۆشا

گەنجی تەوانا بێباکە لە بار
لەبۆ چاوی خۆی ئەڕوا شارەوشار

بێچارە پیرە بۆ خۆی ئەکەوێ
یا به ئێش ئەمرێ یا تانەی نابار

پیرێ و هەزار عەیب بەتایبەت فەقیر
مردن دەرمانە بۆ داماوی پیر

بۆ هەر بەلایێ دەرمانێ هەیە
بەڵام بۆ پیرێ هیچ ناکرێ تەگبیر

خۆزگەم بەوکەسەی لەکاتی پیرێ
دوورە له دەردی لاتێ و فەقیرێ

به دڵ ڕوناکێ و یادی خوداوە
لە ماڵی خۆیا ئەمرێ به میرێ

بۆ خۆت تێکۆشە

بۆ خۆت تێکۆشە مەڕوانە بۆ کەس
ئەویش وەکو تۆ ئیش ئەکا بە دەس

بمرێ باشترە نەك تێ‌نەکۆشێ
هەتا داکەوێ بێ‌نەشە و نەفەس

بە ڕۆژا مەنوە نوستو مردوە
بە نوستن عومری زایە کردوە

هەرگیز نەمدیوە ئینسانێ بڵێ
بەدەم خەوەوە کارم کردوە

دۆ دەستت ئەوێ لە ماوەی ژینا　　یەکێ لە دنیا و یەکێ لە دینا
تا دین و دنیا دەس‌نەکەنە مل　　ناگەی بە کەعبە لەسەر زەمینا

لەبەر بێ‌نانی ئەکەویە پەلە　　لەگەڵ بێ‌ئاوییش ئەکەویە مەلە
کە حاڵت وایە ماڵت پێویستە　　بزانە ماڵیش لەسەر عەمەلە

هۆشە هەوایە ، قسە فەقیرە　　هەر تێکۆشەرە بە حەق ئەمیرە
باڵداری بێ‌چنگ خواردنی زیخە　　خۆراکی بازیش گۆشتی نەچیرە

هەر حەقی حەقدار بەدوایا نەڕوا　　لە صەد ئەوەدی بە زایە ئەڕوا
پیاو بە ڕەنجی شان زۆ ئەگا بە شان　　پیاوی چاوەڕوان ئەمرێ بە سەودا

هەرکەس بیەوێ بە بێ‌تێکۆشین　　بگاتە پایەی پیاڵە نۆشین
نەخۆشی دەردی هەوا و غرورە　　لە غرور بەدتر نیە نەخۆشین

گەنج هەر بۆ ڕەنجبەر نابێ

ئەو ڕەنجەی ئەیدەین گەنجی بەکۆ بێ　　سا لەبۆ خۆ بێ یا لەبۆ تۆ بێ
جیهان هەمیشە هەر ڕەنجە و ڕەنجە　　وەنیە هەر ڕەنجێ گەنجی بۆ خۆ بێ

چینێ لە دەشتا دوژمن ئەیکوژێ　　چینێ‌تر بۆ خۆی نیعمەت ئەمژێ
دنیا وا بوە چینێ سەیر ئەکا　　چینێکیش خوێنی بە پشتا ئەڕژێ

گایێ جوت ئەکا لە بۆرە وەردا　　گایێ بۆ گێرە ئەڕوا بە هەردا
کەر بەخۆڕایێ سەر ئەکاتە جۆ　　گایش چەرخە ئەدا لە ئێش و دەردا

بەشێ لە خەڵکێ ڕوستەمی زاڵن　　دائیم هەڵگری گورز و کۆپاڵن
بەشێکیش بێ‌خەم بە وێنەی گوربە　　مێملی چێشت و چڵێسی ماڵن

مێژۆ بۆ هەردۆ ئەنوسێ ستۆن　　ئەمیانە بە خوم ئەویان بە ئاڵتون
ئەمیان با ئەیبا بەسەر سارادا　　ئەویان ئەبێتە نەخشی بێستۆن

هەرکەسێ ئەگژێ لەسەر دەماخێ　　هەرکەسێ ئەمژێ میوە لە باخێ
تۆیش باخێ بۆ خۆت بێنەرە ئەمەر　　با بێ‌خێر نەمرێ بە دەرد و داخێ

ئەم دنیا داوە ژیانیش ژانە　　بەڵام بۆ کۆشش نیە بەهانە
بە شاد و ناشاد پێویستە بژین　　ژینیش پێویستی دۆ لوقمە نانە

حەقیقەت ڕۆژە دنیا دائەگرێ　　کێ بە ڕۆی بێژنگ بەری ڕۆژ ئەگرێ
دەرچۆن لە واقیع خەیاڵی خاوە　　عاقڵ ئەوەیە ڕێی واقیع بگرێ

بەندە ڕاوێژ و تەگبیر ئەزانێ　　ئیتر لە سیڕی تەقدیر نازانێ
بە یاسای ئایین پێویستە ئینسان　　بۆ حەق تێکۆشێ هەتا ئەتوانێ

بۆ ژیواری خـۆت بێره دەور و دەو — به یاسای ئینسان به ڕۆژ و به شەو
ئەنـا (کاشکێ) بێ‌سوودە بـۆ تـۆ — هیچ دەسگیر نابێ له(لێت)و له (لۆ)

بەخت و نەگبەتێ بێجگه له قـەدەر — بـه تێکۆشینه هـەمۆ سـەرانسەر
شەو و ڕۆژ خۆیشی دیلی قـەدەرە — بێ‌دەخلە تیایـا ڕەجـەب و سەفەر

ژین تێکۆشینه لـه ڕۆژ و شـەودا — گیاندار هەمۆ وان له تـەك و دەودا
کەسم نەدیوە شـەو و ڕۆژ بنـوێ — کرێیش وەربگرێ لـه تۆڵەی خەودا

سۆد له عەمەله و عەمەل له ئەمەل — ئەمەل بێ‌باکـه لـه تـیری ئـەجەل
حەقی ئـەدەمێ ئـەمەل وا نـەبێ — ئینسان نایـەته مـەیدانی عـەمەل

خودا موحسینه به فەیضی ڕەحمەت — هەروا بێ‌باکه لـه قەهر و زەحمەت
هـەتا نیعمـەتی ڕژانـد بەسـەرتا — باش وەری‌بگره به شوکری نیعمەت

ئەوپەڕی نیـه سـارای خـەیاڵات — سنۆری ئـەڕوا تـا لای مـەحاڵات
هەمۆی هەوایـه مـەگەر خەیـاڵێ — بـەرگی خـەباتی بکرێ بـه خەڵات

دنیـا تاریکـه بـێ نـۆری شـادێ — شـادیش مـەحاڵه بـه بێ‌ئـازادێ
ئـازادییش نـابێ تا دەربـاز نەبێ — له دەست ستەم و جەور و بێدادێ

مایەی پیرۆزێ لـه ژینـا چـوارە — یەکەم زانسـت و فـەننی بـەکارە
دۆهەم یەکێتێ سـێهەم تێکۆشـان — چـوارەم ئەخلاقی گـەلی هوشیارە

قەت به ئاف و ئۆف یا به ئاخ و داخ — پەروەردە نابێ نـه بـاخ نـه دەماخ
کارە دەشت ئەکا به باخی بەهەشت — کارە شاخی سەخت ئەگێڕێ به باخ

بـەرد بەدەن بەسەر پیاوی بێ‌هۆشا — دەرد بـدەن بەسەر هەوا فرۆشـا
ئـەوەند ئـەو دڵی ناسـکی ئێشاند — لێی‌گەڕێن ئەمیش بمرێ له جۆشا

ئەوکەسەی ئـەڕوا بۆ ڕاوە بـەراز — عەفوی بـۆ ئەدرێ له پیسێ ڕێباز
یەعنی دائـیرەی ڕەحمـەتی خـودا — گوشـادە بـەقەد گوشـادێ نیـاز

مایـەی یـەکێتێ لـەم کائیناتـه — له پلـەی یەکـدا نوکـرانی ذاتـه
لەسەر تەعقیبی سـۆدی شەخصییه — ئاشۆبی عالـەم لـەم ڕۆی بسـاته

دۆهـەم تەقدیری خزمـەتی فەردە — سـێهەم سەرۆکێ ئینسـانی مەردە
چوارەم هەرکەسێ تۆشی دەردێ بۆ — زۆ چاری بکەن دەرچێ لـەو دەردە

قەت غافڵ مەبن

قەت غافڵ مەبە و ئاگات له خۆت بێ — بیرت له ڕۆژی ڕەشـی ڕۆ ڕۆ بـێ
چـرا حـازر که بـۆ شەوی تاریك — نەك وەك داماوان دەس له ئەژنۆ نێ

کاتی سەربەستێ و مەوسیمی شادێ   خۆت خەریك مەکە بە کاری عادێ
هەتا ئەتوانێ بناغە دانێ   بۆ کۆشکی بەرزی ژینی ئازادێ

ئەو ڕۆژە خۆشە پێنەکەنێ پێت   ئەڵێ هوشیاربە کابرای شێتەوویت
شەوی تاریکت وا لە بەردەمدا   چەندین مارومۆر کەوتۆن لەسەرڕێت

با هەمۆ لەشت دەماغ و دڵ بێ   ئاگات لە دار و دڕك و چقڵ بێ
هەروا هاتوە یاسای زەمانە   ئینسان لە ژینا نابێ غافڵ بێ

دۆربینی بلۆر لەبۆ کەشفی دۆر   دۆربینی بیریش بۆ چارەی زەرۆر
ئەوکەسەی بیری لەلای دەرگایە   ئەکەوێتە بیر بە کورتێ شوعۆر

قەت ئەمین مەبن لە چەرخی زەمان

قەت ئەمین مەبن لە چەرخی زەمان   جادۆی هارۆتە لە دەوری سەرمان
هەزار قامەتی سەرو و عەرعەری   بە خەم پێچاوە بە وێنەی کەمان

تاسی حەمامە لەم دەس بۆ ئەو دەس   بێفەرقە لای ئەو کەس لەگەڵ ناکەس
لەبۆ هیچ کەسێ دەوامی نیە   ساڵە یا ساتە یاخود چەند نەفەس

دنیا جادوە و خاوەن بلۆفە   ڕۆژێ بەسامە و ڕۆژێ بێخۆفە
دەمێ بەهار و گوڵ و گوڵزارە   دەمێ دەمەیە و سەرمایە و تۆفە

شەبەندەبەڕۆژ وێنەی زەمانە   بە هەزار ڕەنگە لەپێش چاوانە
خۆت بە یەك ڕەنگێ ثابت ڕابگرە   مەکەوە شوێنی ڕەنگی زەمانە

مودارا ناڵێم مودارا فەرزە   ژین بێمودارا نابێ لەم عەرزە
بەڵام مودارا ئەبێ وەهابێ   شەرەف نەخاتە بەر بۆمەلەرزە

ئەو چەرخەی ئەمڕۆ وا بەلاتەوە   کە بە ذەوقی تۆ لائەکاتەوە
کاتێ هەڵسوڕا بە وادەی ساتێ   تۆڵەی ساڵێکت لێ ئەکاتەوە

خۆت لادە لەبای لافاوی بەتاو   لە کاتێ جۆشا خۆت مەهاوە ناو
سەرێکە دێت و ئەڕوا بە چەما   گەردۆن ئەسۆڕێ بە چەرخی کلاو

لافاو کە جۆشا بەردێ زل دێنێ   ڕیشەکەن ئەکا و وردەتل دێنێ
نە خانۆ نە دار خۆی بۆ ناگیرێ   چەند پاشازادە لەسەر مڵ دێنێ

تەوژمی زەمان مەعنای قەزایە   چاری بە جارێ زۆر ناسزایە
یا ئەبێ بمرێ یا کەنار بگرێ   یا وەری‌بگرێ چونکە قەزایە

لەبەر قەزادا ڕێێ گوریز نیە   بە ناڕەزایی جێی تەریز نیە
ئەو تیرەی قەزا هاویشتیە کەوان   هەرگیز پێویستی مەتەریز نیە

کار یا بۆ دنیا یا بۆ خودا

کار یا بۆ دنیا یا لەبۆ خودا   بێ قەصد و مەبەست مەکەوە سەودا
ئینسانی هوشیار نەفەسێ لە ژین   ناکێشێ مەگەر بۆ خۆی یا خودا

مەبەست لە خزمەت ئەگەر خودایە   کلیلی کارت بە (بسم‌الله)یە
هات بۆ دنیا بۆ بۆ یەکێ بمرە   ئەویش لەبۆ تۆ رۆحی فیدایە

چۆن ئەبێ ئینسان بۆ یەکێ بمرێ   کە ئەو قەدری ئەم بەڕاستێ نەگرێ
زینهار دوورکەوە لەو بێوەفایە   بمرێ لاشەکەت نەخاتە قەبرێ

زۆر ئینسانی پاك بە سافێ نیهاد   تەقالا ئەدا بە وێنەی فەرهاد
شەو پاسی سەری بێوەفا ئەکا   ڕۆژ دەستە ئەژنۆ ئەکەوێ بێزاد

وەکو جادوگەر بنیادەمی دۆن   دێتە پێشەوە بە بەند و ئەفسۆن
ئاگات لە خۆت بێ پاشقولت نەدا   بتدا بە ئەرزا بڕۆی سەرنیگۆن

قەت بایێ نەبێ بە مەیلی پاشا   بۆ زەردەخەنەی مەکە تەماشا
صەدسال بۆی‌بمرێ کە لێت تۆڕە بۆ   ئەڵێ نایناسم نەمدیوە حاشا

ئینسانی مادّی و شەخصی سیاسێ   صەد سال بە گیان و بە دڵ بیناسێ
کە بیری گۆڕا ئەتهاوێتە بیر   خواه ئەمەوێ بێ یاخود عەبباسێ

سەهلە سالم بێ بە وێنەی سەلمان   یاخود عالم بێ وێنەی سولەیمان
شەرت ئەوەتانێ کاتێ هەڵکەوتی   بمێنێتەوە بە مەرج و پەیمان

هەرکەس خەریکی کۆشکەکەی خۆیە   بە مەڕمەڕ بە گەچ بە نەخش و بۆیە
حەزرەتی خدر و دیواری هەتیو   فرمانی ئەوە نەك من و تویە

تف لە دینفرۆش بۆ دنیای دەنێ   تف لە سیاپۆش بۆ دەوڵەمەنێ
ئافەرین لەوەی بە جەوانمەردێ   دنیا و دیندار بێ بە ئەرجومەندێ

ڕاستەکەی جیهان دێوجامە ڕەنگە   هەرکەس بۆ ڕاوی دەرۆنی تەنگە
ئەگەر لەسەر حەق عالەم بێتە دەنگ   بۆچ دنیا وەها بە غەوغا و جەنگە

هەرکەس ئەیەوێ هەرخۆی بەشان‌بێ   خۆی خاوەن‌چەك و تیر و کەوان بێ
هەرکەسێ نرخی کالای خۆی ئەوێ   خواه لە ئاوریشم یا لە کەتان بێ

جانباز کە ئەڕوا سەری مەڕ نەگرێ   هیوای ئەوەیە سوودێ وەربگرێ
صەد سەر سەربڕن باکی لێ نیە   مادەم سوودەکەی لەبۆ ئەو ببرێ

ئینسانی مادّی عادێ و بێشەرمە   هەر ڕۆی لە پارە و بازاڕی گەرمە
ئیتر ضەمیر و ویژدان و ئیمان   وا لەبەر پێدا ناوکەفی نەرمە

زینهار قەت نەبن بە دێوجامەی ڕاو ڕاو مەکەن لەبۆ شەخصی خاوەنداو
کە ڕۆژتان نەما تاریکە شەوە بێچرا دامان ئەکەونە ناو

ئینسانی مادی و مەردی ئەنانێ هاوڕێی نەفام و خلەژنانێ
بۆ باوەڕ ناشێن ئاگات لە خۆت بێ ئەگەر طالیبی بەرزێ ژیانێ

یارمەتێ دنیا پێویستی ژینە دنیا بۆ دنیا و دین لەبۆ دینە
یەکێ بۆ دنیا وەفات لێ نەدێ باوەڕت نەبێ کە خاوەن دینە

خۆتان لە پیاوی خراپ بپارێزن

لە پیاوی خراپ خۆ بپارێزن ئەگەر خاوەنی هێزی تەرێزن
بەدەوری چاکدا چاک بەلادا کەن ئەگەر لە دڵا خاوەنی هێزن

ئەوەی دڵخوازی مەکر و تەلبیسە بزانن لەسەر بیری ئیبلیسە
دوور بن لە بێنوور نزیکبن لە طوور پاك لەگەڵ پاکە و پیس لەگەڵ پیسە

ڕێوێ ڕێوییە خۆیشی بگۆڕێ بە هەزار بارا پیلان ئەگێڕێ
جادوگەر لەبۆ چاوبەستی خەڵکێ ساتێ بەچەندجۆر سۆکهەڵئەسوڕێ

قەت براکوژراو خۆی سەرخۆش ناکا ماریش کلکی خۆی فەرامۆش ناکا
ئەوەی داری دا بە سەری مارا لەجێی ماراندا خۆی بێهۆش ناکا

پیلانگێڕەکان دێنەسەر تەلاش بە چەند تەعبیر و چەند عینوانی باش
ئەوەی ئەخلەتێ یا ساویلکەیە یا خۆی گێل ئەکا بۆ پارە و مەعاش

هەرکەس تێفکرێ لە درۆ و ڕاسێ لێکیان جیا ئەکا لەسەر میقیاسێ
شوعوری ئینسان چاوی بینایە کوێر بێ ئەو چاوەی کە چاك نەناسێ

نائەمین چاوی سەر بەرەو لێژە زمان بێپەیمان ، تەفرەقە وێژە
ئاثارە ئەبێ بە بورهانی تۆ به شەودا سەرخۆش سبەینێ گێژە

هەرکەس جەسوور و واتە بەلێوە وەهمی لێ مەکە ئەگەرچێ دێوە
ئینسانی مۆنە جێی ئەندێشەیە هەر هەوری ماتە بەفری وا پێوە

هەرچێ لە مشك بێ جەواڵ ئەدڕێ هەڵۆ لەبۆ کەو زۆر تیژ ئەفڕێ
بەرازێ شفرەی دەرنەهێنرابێ هەلی بۆ هەڵکەوت بنباڵ ئەبڕێ

پێستی سەگ و خوگ ناشێ بۆ دەباغ پاك نابێتەوە پەین لەناو باغ
دوڕەگیش هەروا (نجس العین)ە پاك ئەبێ پاك بێ بە دڵ و دەماغ

پیـلانگێڕەکـان لـەگـەڵ یـەکانـە زیانیان لای مـن بـە یـەك میزانـە
ئەم بۆی هەڵکەوێ ئـەتکا بە سفرە ئـەو بۆی ڕێکەوێ ئـەتدا لـە شانە

مار کراژ ئـەخا بـەڵام نـاخـا ژار پێتـەوە بـدا ئـەگەی بـە ئـازار
دانیشی دەرکەی، هێشتا شێوەکەی نابـارە لەلای چـاوی خـاوەن بـار

پیـلانگێڕەکان لایـان لـێ گرتـین دەمـاغیان بردین بۆیـە وا پەرتـین
ئـەوان ئـاگری فیتنـەیان گەرمـە ئێمەیش دارێکی سـەراسەر نەوتین

هەر شـوێنێ شـوێنی دەڵەبەبایە هەمیشـە وەڕە و قـڕە و غەوغایە
بێئەمسـاس نـابێ ئاشـوبی دنیـا بۆ غاز یا بۆ خاك یـا بـۆ هـەوایە

کـاتێ هێرشـی قینـی ستەمکار خـۆت بپـارێزە لـە کاری نـابـار
حەڵوای تـۆ لای ئەو بە وێنەی ژارە چجای قسەی تاڵ بۆ ذەوقی سەرکار

کەوانێ لەسەر شـانی تەقـین بـێ پلێکی ئـەوێ لـەلات یەقـین بـێ
لەسـەر بـەهانەی سـتەمکارییە ئەوکەسەی سینەی مەکینەی قین بێ

لـەگەڵ گـەورەدا مـەکە ستێزە وەکو دیـزەی پـڕ مەکە لـەبڕێزە
بـەتایبەت ئـەوەی سـەرۆکی کارتە خـۆتی لا مـەدە بەر نـوکی نێـزە

ناسك بە ناسك وێنەی پەڕەی گوڵ ئەشـنێتەوە بـۆ چـاوی بولبـول
گەورەی دڵناسـك کە پەردەت دڕێ دڵت پـڕ ئـەبێ لـە دڕك و چقـڵ

کـە دەرگای داخست ئینسانی ئاگا کلیـل دانـانێ لـە پـەنا دەرگـا
هوشیار بە بێچەك ناچێتە مەیدان شـوان مەڕ دەرناکا مەر لەگەڵ سەگا

گورگە مێشەکان لـە پێستی مەڕا بـە شادێ ئـەژین لـەناو لـەوەڕا
کاتێ کە شوان غـافڵ بـۆ لـەوان مـەڕ مل ئەشـکێنن لـەمپەڕەوپەڕا

جاربـەجار ڕێوێ خـۆی ئـەمرێنێ هەناسەی ئەگرێ و چـاو ئەنوقێنێ
هـەتا نـەچێرێ دێتـە بـەردەمی پـەلامار ئـەدا زۆ ئـەیفڕێنێ

من وات پێئەڵێم ئاگات لە خـۆ بێ ئاگات لە ساختە و فێڵ و درۆ بێ
بە دەسـنوێژەوە چـەکت لادا بـێ هـاوڕێت دەمپـاکی بـەتانوپۆ بـێ

ئاگات لە خۆت بێ نـەوەك بکـەوێ ئەگـەر بکـەوێ تونـد دائـەنەوێ
پایەی بەرز هەر بۆ پیاوی وریـایە پایەت چۆن بەرز بێ کە هەر بخەوێ

مـەڵێ ئـەم باسە خـەیاڵی خـاوە گەلێکم دیـوە مـن بـەم دۆ چـاوە
ئەوەش نەمدیبێ من بە چاوی خۆم مێـژوی ڕابـوردو پیشـانی داوە

ئەم دنیا هەمۆی لەسەر پەیوەندە

ئەم دنیا هـەمۆی لەسـەر پەیوەندە　　لـەبەر پـەیوەنـدە دڵ دەردمەنـدە
ئـەوەی پـەیوەندی بـڕێ لـە دنیا　　لە دیـن و دنیـا کاری پەسـەندە

خۆزگەم بەوکەسە کـە کەسی نەبێ　　لـە خـوا بـەولاوە مەبەسـی نەبێ
بێ یـادی خـوا بە ڕۆی حەقیقەت　　لـە ماوەی ژینـا نەفەسـی نـەبێ

ژیـن دۆ دەروازەی بـۆ کرانـەوە　　یـەکەم بـۆ چۆن و تێـدا مانـەوە
دۆهەم بـۆ دەرچۆن مـادەم وەهایە　　بێسـۆدە بێسـۆد لـەویا مانـەوە

چـاو بەرزەوە کـە بڕوانە بـۆ دڵ　　نازدار و ناسك وێنەی پەڕەی گوڵ
عەرشـی خودایە میشـکاتی ئەنوار　　فریشتە بۆ دڵ بـوون بـە بولبـول

دڵ ئەبێ بۆ حەق بێ بـە مـەنزڵ　　نابێ بە بێسۆد پڕ بێ لە موشـکول
دڵێ بۆ دڵـدار نـەبێ بـە جێـگا　　بـا لـە باتێ گوڵ پڕ بـێ لـە گڵ

دڵبەرێ بە حەق بـۆ خودا فـەرزە　　هەر ئەوە نۆری ئاسـمان و ئـەرزە
هـۆی تاریك بۆنی دڵمـان ئـەوەیە　　دڵ ڕۆی لـە ئەرزە دڵبـەر لە بەرزە

میشـکاتی ئەنوار جێی ظوڵمات نیە　　لەویـا ئـەغیارە بـەرەکات نیـە
حـەیات بـە ئاوی فەیضی ڕەحمەتە　　شوێنی دۆر لە ئاو جێی حەیات نیە

یـەکێ بیـەوێ نیگای ڕۆی نیگـار　　چاوی نایەشێ بە گەردی ڕێی یـار
ئەو گەردە سورمەی دیدەی دڵیەتی　　کاتێ کـە تێکچۆ بـە گەردی ئەغیار

پەیوەنـدت بڕە لـەگەڵ مەظاهیر　　دۆر بە لە دەوران باطـین و ظاهیر
مەظاهیر هـەمۆ بـۆ تـۆ مـەجازن　　یـەعنی ڕێبازی غـائیب و حاضـر

پەیام بۆ دڵـە و ئیلهـام لـەبۆ دڵ　　نەظەر بۆ دڵە و هۆش و فام بۆ دڵ
پێـکان و هەڵـە صـیفەتی دڵـن　　چاودێرێ مەقـام لـە مەقـامی دڵ

چاری لێقەومان لەپێشا ئەکرێ

چاری لێقـەومان لـەپێشا ئەکرێ　　سـەلەم لـەبۆ نان لەپێشـا ئەدرێ
کاتێ کـە مەینەت دەرگای پێ گرتی　　چێ لـەگەڵ عەدۆی بەردەرگا ئەکرێ

دوژمنی بێهێز بـە فـاوێ ئـەڕوا　　پزیسکی ئـاگر بـە ئـاوێ ئـەڕوا
بەڵام کە زۆر بۆن ئەویان ئەتکوژێ　　بەمیـان ولاتـی بـە تـاوێ ئـەڕوا

ئەو مارە سڕەی کە وا لەسەر ڕێت　　پێیشی پیا بنێی هێشـتا نـابزوێت
بـەڵام کە هەتاو تۆزێ گـەرمی کرد　　ئەکەوێتـە دۆت هـەتا ئـەتکوژێت

جا تۆ بە سڕێ بدە لە سەری تا تۆش نەبۆیت بە دەردی سەرێ
هەر مارمان پێچا بە ملمانەوە بۆیە کەوتینە ڕێی دەربەدەرێ

ئەوەی دامابێ بۆ چاری ئیشی ناپەرژێتە سەر تاشینی ڕیشی
گریانیش دڵی ئاسوودەی ئەوێ تۆ هەڵتبڕن چۆن دائەنیشی

دوژمن بۆ گەستن مار و دۆپشکە بۆ ویران‌کردن بە وێنەی مشکە
پیاوی ئاشووبگێڕ دەفعی پێویستە لەناو بەدکاران هەر خۆی سەرپشکە

کاتێ هەنگ‌بڕین کە هەنگ ئەخرۆشێ هەنگ‌بڕ پێویستە ڕووی‌خۆی داپۆشێ
ئەگینا لەبۆ کەوچکێ هەنگوین ئەبێ گلاسێ تاڵاو بنۆشێ

ماری بریندار دێتە تەک و دەو تۆلە ئەستێنێ بە ڕۆژ یا بە شەو
یا خۆی لێ لادە یا بڕواتە کون یا وای لێ‌بدە بکەوێ لە دەو

کەللە سەری مار مەرکەزی ژارە یا ئەو لولەیە لە ملیا دیارە
بەسەر زیندوو بێ تۆلە ئەستێنێ کە سەری نەما خەڵك لێی ڕزگارە

یەکێ پێی وتم لە خوا بترسە ڕێگەی حەق بگرە و لە کەس مەپرسە
پێموت ئەوکەسەی لە خوا ناترسێ تا گیانت تیایە هەر لێی بترسە

ڕۆژپەرستەکان بەم‌دیوەودیوا ئەگەڕێن لەگەڵ بەرزێ و نشێوا
هەرکەس سکەی بۆ ئەبنە غولامێ لەسەر ڕووی مس بێ یا لەناو زیوا

پیاوی خاوەن‌بیر بە دڵ ئەترسێ چون لەئەنجامی موشکوڵ ئەپرسێ
هەر هەرزەکارێ بێ بەراورد بێ لەبەر هەرزەیێ لە کەس ناترسێ

بۆیە بە شێوەی مەتەڵ باس‌ئەکرێ بۆ ئەوەی تەمێی ئادەمێ بدرێ
هەر بەشێ چەورە بۆ چاو قایمە پیاوی چاوەڕوان بە مەراق ئەمرێ

شوێنی دڵبەرێ کە دڵڕوبایە شوێنی ئاشووبی گەنجی دنیایە
نزیك مەبنەوە لە یاری عەیار کەمەندی گێسوی لە سەد هەودایە

دڵی کەوتە بەند بە جادوی لاوان بۆ دوو لێوی ئاڵ یا سورمەی چاوان
قەت ڕەها نابێ لەو یارە ڕەندە کچە پاشا بێ یا کچە گاوان

مادەم کەوتەناو تەنورەی لاوان وا لەدووی نەوای تەنورەی تاوان
کەللە کە پڕ بۆ لە هەوای ئەوا جێگە نامێنێ بۆ پەندی باوان

باش ئاگادار بە یار بێ‌وەفایە ساتێکی صەفا و ساڵێ جەفایە
عاشق ئەکوژێ بە هیوای بەتاڵ ساوا فێر ئەکا بە لایەلایە

مانگ و ئەستێرە و ڕۆژ لە ئاسمان	کە بە ڕیز هەمو هەڵدێن لەسەرمان
هەروا پاش ئێمەش ئەدرەوشێنەوە	ئێمە کە مردین نامرن بۆمان

تافی ئاوی (زەڵم) چەمەی (بێدرواز)	چەمەی (کەیمنە)و (هەیات)ی سەرباز
چەند نازداریان دێ بە مەینەت مردن	کەوتن لە دەران بێناز و نیاز

نابێ بە ماسێ تۆڵەی کەوەمار	نایەتە ڕاسێ ناحەزی بەدکار
ئازاد ئەوەیە ئازا و مەردانە	چاك و بەد جیاکا لە گفت و کردار

خانۆ سڕپۆشە ، هاوسێ قەڵایە	یەکێتێ خێزان خێری خودایە
لەش‌ساغێ و ئەمن و ڕەسایێ ژیوار	بۆ هەرکەسێ بۆ خۆی پادشایە

هاوڕێ پێویستە

بە بێ‌هاودەمی خاوەن دیدە و دڵ	دیشوارە ڕێبوار بگا بە مەنزڵ
هەرچەند نایابە هاودەمێکی‌وا	ڕۆ بە وێنەی دڵ دڵ بە وێنەی گوڵ

هاوسەران ئەبێ هاودەم و دڵ بن	یەك لە ڕۆی یەکا بەوێنەی گوڵ بن
هاودەردی ژانی ژینی دنیا بن	تا پەنجەی چارەو حەللی موشکوڵ بن

من بڵێم سەرما و ئەو بڵێ گەرما	بەردێ زل بێنە و بیدە بەسەرما
دۆ هاوڕێ کاتێ پێکەوە ئەژین	یەك لەئاستی یەك ون بن لە شەرما

ڕاگری ئەسرار لەم سەربیساتە	وێنەی فریشتەی ڕۆی سەماواتە
جەفای یەك‌ڕووان صەفای دەرۆنە	صەفای دۆڕووان مایەی ظوڵماتە

دڵبەری دۆڕۆ دۆستی دۆڕووە	ژنێ عەیار بێ ژنی چەند شووە
ڕاس لەگەڵ ڕاسە ناڕاس بۆ ناڕاس	باز لەگەڵ بازە ، بۆ لەگەڵ بووە

تا لە هەواوە نەبارێ باران	تێ‌ناگەی بەرزێ و نزمێ دیاران
قەت باوەڕ مەکەن بە هاشە و هۆشە	هۆشە باییکە وشکی بێ‌باران

هەرکەس هەر تەورێ بڕوا لە ژینا	با برین بێنێ بەسەر برینا
موداراى ئەکرێ بە ئینسانی ژیر	مەگەر بەدئەندێش لە شادێ و ژینا

مودارا نیە لەگەڵ بەدئەندێش	لەگەڵ بەدتەوری دەرۆن پڕ لە ئێش
خوا پەنامان دە لەم جۆرە کەسە	بە ئەنواری دڵ ، دڵ بۆ حەق ڕاکێش

پیاوی بەدئەندێش هەروا دڵ‌نەخۆش	چارەیان ناکرێ بە تەدبیر و هۆش
بینای مودارا لەگەڵ ئەمانە	بینای خانووە لەسەر ئەرزی بۆش

قابیلە ژیان لەگەڵ بەد زۆدا   یاخود مودارا لەگەڵ بەدخۆدا
بەڵام هاودەمی بەدخۆ و بەدڕۆ بێ   زەق وەك مەرگ وایە لەپێشی تۆدا

کەم کەس نەبینێ لە برای صەفا   دڵ دامەزراو بێ بەشێوەی وەفا
کاتێ نەهاتێ ڕێگەی بێ گرتی   لە ڕێگەت لادا ئازار و جەفا

تا لەشت ساغە دڵت دەرمانە   باخت بەبەر بۆ دنیا خەرمانە
کاتێ ناساغێ و سالی نەهاتێ   باش حالێ ئەبێ چۆنە زەمانە

دۆستەکانی زۆت مەگەر بەدەگمەن   ئەگینا هەمو پشتت تێئەکەن
لە خوایان ئەوێ هەرگیز نەتبینن   کە باست بکرێ ملیان بائەدەن

واتەی من سافە و ساغە و ڕۆبەڕۆ   هاودەمی زاڕا بێکەڵکە و بێسۆ
ئەوەی ڕۆژی ڕەش خۆیت لێ ونکا   وێنەی نائێکە هەڵبێنێ کەڕۆ

زۆرکەس بەدیمەن هاوپەیمانی تۆن   وێنەی قرژانگیش بە دۆسەر ئەڕۆن
زینهار دۆستیوا بە دۆست مەزانە   ماری ژاراوێ دڵ و گیانی تۆن

کە قسەئەکا ئەدوێ بەتەرێز   لەگەڵتا نازوا مەگەر بەپارێز
کاتێ تێکەوتی خۆی ونئەکا لێت   وشکانت بوێ ئەتبا بۆ کارێز

هاودەمێ سێ کەس حەرامە حەرام   دۆزۆ و ستەمکار ، ئینسانی نەفام
هاودەمی چاکان بە پاکێ ئەمرێ   هاودەمی ناپاك ئەمرێ بە ناکام

هاوڕێی ئەژنەوا و هەڵەی زۆر بڵێ   چارت نەکردن لە دەسیان هەڵێ
ئەوەی گوێ نەگرێ لە واتەیەکت   خۆتی لێ دور خە و هیچی پێ مەڵێ

گوێچکە دوانە و یەکێکە زمان   یەعنی یەك بڵێ و ببیسە دوان
وتار لە زیو بێ بێدەنگی زێڕە   مەگەر هەر لەبەر پێویستی ژیان

ئەوەی زۆر بڵێ خۆی پێ سوك ئەکا   کە درۆیشی کرد خۆی چروك ئەکا
خۆ ئەگەر واتەی ئازاری دڵ بێ   ئەوە بەجارێ خۆی مەهتوك ئەکا

دۆستم ئەوەیە کە دەستم بگرێ   یارمەتیم ئەدا چەندی پێ بکرێ
ئەوەی لە کوسا هاوکاسەم نەبێ   کەسی من نیە ، با بڕوا بمرێ

دڵ گرفتاری شۆرەت و ناوە   بولبولی گوڵی دیار و بەرچاوە
بەڵام ئەو ڕەنگەی بۆیەکارێ بێ   بەندی سەعاتێ تاوی هەتاوە

ئەوەی بە چەند جۆر خۆی بکا بۆیە   قەت باوەڕ مەکە کە دۆستی تۆیە
کاتێ سەر کەوت و پایەی دەسگیر بۆ   چاك حالێ ئەبێ لەو ڕەنگ و بۆیە

برادەر زۆرن تا لەم ولاتە   مادەم کە دەستت بە دەسەلاتە
سالی نەهاتی تێ‌ئەگەی لە دۆست   مەحەکی ڕاستی ڕۆژی نەهاتە

ئینسان لەوڕۆژا کە بەختی یارە   عەیبی پەنهانە و گەورەیی دیارە
کە نەهاتی هات هونەر ون ئەبێ   ئەوسا نیشانەی عەیب بە هەزارە

بەختی یار نەبۆ کەس نایگرێتە خۆی   قێز ئەکەنەوە لە ڕەنگ و لە بۆی
ئینسانی بەدەست عەیبی هونەرە   دەس داینەپۆشێ عەیبی کۆنە و نۆی

لەو ڕۆژانەدا کە هەوری دیارە   ڕۆژی ژیانت تۆز و غوبارە
بە ڕۆژپەرستدا بۆت دیاری نەدا   کێ بە دڵ یارە یا بۆ دڵ بارە

دەغەڵ دۆستەکان بۆ کاتی ئاهەنگ   پۆرەت لێ‌ئەدەن وێنەی پۆرە هەنگ
کە دەمیان تاڵ بۆ هەمۆ ئەورۆژێن   پێتەوە ئەدەن زەردەواڵە ڕەنگ

ئەوەی تا دوێنێ برای بابت بۆ   مامەی دڵسۆزی لای جەنابت بۆ
پاش کۆچی دوایی باوکی ڕەحمەتیت   دەری‌خست هەڵە لە حیسابت بۆ

دۆستی ئەم چەرخە زۆری گەزافە   بەڵام ئەڵێی چێ خەڵك دڵیان سافە
لە هەزار قسەی پیاوی ساختەچێ   هەر دوانی ڕاستە ئەوی‌کەی لافە

ڕۆی خەڵك گەلێکی ڕۆکەشە و بۆیە   بۆیەکەی لاچێ نە ڕەنگ نە بۆیە
ڕەنگ بەوە ئەڵێن کە پایەدار بێ   بۆنیش ئەوەیە خۆشە و لە خۆیە

هۆشەی سەرتەنۆر هەناسە و فووە   کاری هەناسە و فوێش هاتوچووە
لە ڕۆژی ڕەشدا بۆت دەرئەکەوێ   کێ لەگەڵتایە و کێیە نوستووە

زوربەی ئەم خەڵکە بێگانە و برا   هەر بۆ خۆی ئەوێ ڕۆناکێ چرا
کە دنیا بۆ تۆ تاریکەشەو بۆ   بە تۆ چێ چرا بۆ کێ هەڵکرا

چاوی بنیادەم هەتا لە خەوا   هەرخۆی ئەبینێ ئەوەك ماسیوا
نازانێ خۆیشی وێنەی تۆزێکە   با بیداتە بەر تەوژمی هەوا

گەلێ‌کەس دەستت ئەخەیتە دەستی   پێکەوە ئەژین بە خۆشی و مەستی
کەچی بە دۆربین نایدۆزیتەوە   کاتێ تێ‌گەیشت کەوتۆتە پەستی

دڵ ڕوبا نیە هەمۆ دیداری   بۆ یاری ناشێ گشت جۆرە یاری
لە هەمۆ دەوری دەوری پڕ نابێ   لە هەمۆ هەوری باران ناباری

هەرکەسێ مەعنای واتەی تاریکە   بزانە ڕێگای لار و باریکە
کە سەر و بنی قسەی یەك‌ئەگرن   مەعلۆم لە درۆ ، تا ڕاست ، نزیکە

هەرکەسێ دۆربوون قسە و کردەوەی   مەبە بە هاوڕێی نە بۆ مەی نە وەی
ئەوەی دوو ڕێی بۆ بە دوو سەر ئەڕوا   قرژانگ لە ئینسان جیایە ئەتەوەی

خودا خۆی ڕاسەو ڕاسی پێخۆشە   ڕاستێ بەڕاستێ دەوای نەخۆشـە
ئەوەی کە لار بێ قســـە و کرداری   یـا منافقـە یاخـود سەرخۆشـە

گەلێکیان بانگ‌کرد ئەربابی کەمـاڵ   کەم‌کەس تێ‌گەیێ بەموقتەضای حاڵ
بۆیە بە داخـۆ ســەریان نایـەوە   بە حەسـرەتەوە ڕۆیینە نـاو چاڵ

ئێمەیش بـە وێنەی برایـانی دین   هەر هاوار ئەکەین بـا گردەوە بین
بە ڕاستێ بژین ، بـە پاکێ بمرین   بە پێی فەرموودەی (ربّ العالمین)

ئەو براییەی لەسـەر هـەوا بـێ   کە هـەوا نەمـا ئـەبێ بە بـا بێ
بینـای بـرایێ ڕاسـتێ وا نـابێ   کێ دیویـە بینای خانوو ئـا وا بێ

دەستێ دەغەڵ‌دۆست بڕیویە لە بن   دەردێ ئاشـنا چەشـتویە بـە من
ناحەز شـتێ‌وای لەگـەڵ نەکردووم   کە بەئاشـکرا پێی‌نەڵێـن دوژمـن

ئەمەی کـە وتم بە ئەغلـەب ڕاسە   بۆ هەر باسێکیش ئەغلەب ئەساسە
یەکێ لـە هـەزار وانـەبێ چیـە   کەی لـە هـەزارا یـەکێ قیاسـە

دۆستی پاك هەیە بەڵام زۆر کەمە   لە هەر بارێـکا خاتر لای جـەمە
هـاوڕێی ژیـانی شـیرین و تاڵـە   هاوبەشی شـادێ و شەریکی خەمە

خۆزگەبۆدۆستێ یەك‌ڕێگاو مەبەست   پەیمانی دۆستێ لەگەڵتـا ئەبەست
بە دڵ و بە گیان وەك یاری گیانێ   هەمیشە دەستێ ئەخستە ناو دەست

بـرا سـێ جـۆرە یـەکەم زوبانێ   دۆهەمیـان ئـانێ سێهەمیان گیانێ
یەکەم و دۆهـەم بۆ خۆیـان ئەژین   سـێهەم بـۆ تۆیە ژیـان و ژانـی

ئەم بەشە برای بـەوەفا و ویژدان   وەکو قوربانێ بـۆی وەرە مەیـدان
ئەو کـە بەوەفا بۆ بـە ئیسماعیل   تۆیش بۆ ئەو ببە بە قۆچی قوربان

دڕکیان پیائـەچێ بۆ پاسـی ناوباخ   مار ئەیانـگەزێ تا بگـرن سـۆراخ
وەك (ثانی اثنین اذ هما فی‌الغار)   ئەشـە ئەبەخشن بە بـیر و دەماخ

کاتی ئەمـاتێ خۆیان زویـر ناکەن   مەیلی پیاچوونی ڕێی تـەزویر ناکەن
لەجیاتێ ئـەوەی عەیبت داپۆشـن   بە ناتەواویت قەت تەشهیر ناکـەن

بەکوردێ بۆ ژین دەردی بێ‌هاودەرد   پەناهێنانە بـۆ پیـاوی دڵ بـەرد
لەوەش خـراپتر هـاوڕێی نەفامـە   لەو دوانەیش بەدتر ئینسانی نامەرد

من بم به فیدای ئینسانی بێغەش   نەڕوانێ بۆ ماڵ گوێ نەدا بە بەش
ببێ بە چرا بۆ شەوی تاریك   ببێ بە برا لەبۆ ڕۆژی ڕەش

تێگەیشتنی یاسای ژیان

ئەوکەسە یاسای ژیان ئەزانێ   کە دوژمنی خۆی بە کەم نەزانێ
صەد برا کەمە و دوژمنێ زۆرە   بۆ کەسێ کەوا بۆ دوور بڕوانێ

دوژمنی خوێنکار جگەری سوورە   چونیەکە ئاخۆ نزیك یا دوورە
مێژووی زەمانە فێری کردوین   دوژمن بۆ تۆڵە گەلێ جەسوورە

خۆ ژیژك زبرە و نەرمە پێستی مار   ئەو خاوەنِدڕکە و ئەمیش خاوەنژار
دڕکی ئەو پێستی دەس ئەڕووکێنێ   ژاری ئەم ئەگا بە خوێن و دەمار

یەعنی دوژمنێ دڵ ڕەق وەك بەردە   بێهۆشە و هەراو بێقسەی سەردە
گەلێ خەتەری بۆ تۆ زیاترە   لەوەی کە ئەدوێ بە بگرە و بەردە

بمرێ باشترە لەوەی کە بێکەس   ببێ بە دیلی نامەردی ناکەس
شاباز بکوژرێ ئەوەك بە بێناز   بمێنێتەوە لە بەندی قەفەس

ژار فڕێ نەدا نامەرد وەکو مار   مەیلی لە غەدرە ئینسانی غەددار
مێشێ ڕەحەتێ گەلێ تێكئەدا   چجای دوپشکی زەردی کلكدار

بەدکار بە شەودا بۆ دزێ وێڵە   چاوی لە ڕاوی گۆماوی لێڵە
ژیانی ئەوە ئارامێ ئێمە   بۆیە بۆ ئاشوب بە فڕوفێڵە

گیانداری بێباڵ هەرگیز نافڕێ   دز بێ دزدەسەك دیوار نابڕێ
تەرەقەی تفەنگ ئەگەر خاڵێ بێ   گوللە دەرناچێ و باروت ناگرێ

ئاخ ئەگەر ئێمە بەشوعور ئەبوین   لە دزدەسەکی دوژمن دوور ئەبوین
کەسمان گیرۆدەی ناکەس نەئەبوین   لە جێی خۆمانا زۆر مەسرور ئەبوین

ئەوەی پشتگیری ستەمکار ئەکا   هەر بەدەستی خۆی خۆی بیمار ئەکا
لە سەرەنجاما بە خەنجەری ئەو   دڵ و دەروونی برینەدار ئەکا

بە بەراوردی ئینسانی عالم   قەت ڕزگار نابێ کۆمەکی زاڵم
هەر بە دەستی ئەو گرفتار ئەبێ   ئاخرێ ئەڵێ هاوار بە ماڵم

فەرزە سەری مار پان بکرێتەوە   ئەوەك برینی خۆش ببێتەوە
ئەگینا هەرکات کەوتەوە تەکان   صەدکەس بە دەردی ئەو ئەتلێتەوە

ماری کلك بڕاو کلکی لەبیرە   بۆ سەندنەوەی تۆڵەی خۆی ژیرە
کلکی بڕاوە و لە جاران باشتر   بۆ هەڵمەتبردن بە وێنەی تیرە

موسوڵمانی ساغ لە حەق نابەزێ   مار لە یەك کونا دوجار نایگەزێ
واتەی ڕەهبەرە لەگەڵ فامیدە   نەفام لە یەك جێ صەدجار ئەتەزێ

وێنەی منداڵە ذەوقی فەرماندار   چۆنت تێگەیاند وا دێتە ڕەفتار
هێرشی سوپا وێنەی لافاوە   ئەو هات بەرەوڕۆت خۆت بدە کەنار

گەورە یەکەمجار کە تۆ ئەیبینێ   تامت وەرئەگرێ تاڵێ و شیرینێ
زینهار مودارات باش بێ لەگەڵیا   ئەگینا پاشان لێی دائەمێنێ

خۆت دەری‌نەبڕێ لەلای ئینسانێ   خەیاڵی دڵت ، ڕازێ ، پەنهانێ
هەر چێشتێ بخۆی لە ماڵی خۆتا   خۆتان دەنگ‌نەکەن کەس پێی‌نازانێ

ئەگەر ئەتەوێ سەری بێ‌ئازار   دەمی خۆت بگرە زینهار صەد زینهار
بەتایبەت لەلای بەدخواهانی خۆت   لای دۆستیش هەروا ڕابگرە ئەسرار

مردن جارێکە و جا ئەبڕێتەوە   دیلێ نامەردان سوێی هەر دێتەوە
ڕۆژێ چەند کەڕەت دڵت دێشێنێ   شەویش لەتاو دەرد هەر ئەتلێتەوە

ژیان بە هێزە

ژیان بەهێزە لەسەر ڕۆی جیهان   بە مێژۆی چەرخ و بە بیری پەنهان
ئینسانی بێ‌هێز بونی نەبونە   هەر لەسەر هێزە شەوکەتی شاهان

ئەم ئەرزە باخە و هێزیش ڕۆبارە   باخێ بێ‌ئاو بێ دۆرە لە بارە
جۆگەلەی پڕ ئاو کە گەیشتە ناو   جا تەماشاکە بەرهەمی دیارە

ئاوی ڕەوانیش بۆ نزیك و دۆر   بە وشتر گەلۆ ئەڕوا بەرەو ژۆر
ئاوی بۆ نەهات وشك ئەبێ‌و ئەمرێ   بێستانی دەشتی پانی شارەزۆر

زۆردار کڵاوی بەن ئەکا بە تاج   کاغەز وەکو زێڕ ئەخاتە ڕەواج
قازییش ناچارە فتوای بۆ ئەدا   بۆی حەلاڵ ئەکا ڕەسمی خەرج و باج

زۆردار ئەگاتە چەرخی ئاسمان   خەرج و باجی خۆی ئەخاتە سەرمان
زۆردار بە هێزی زەڕ و زۆری خۆی   هەزار ئەمرێنێ بە بێ ئاو و نان

لەمەش بەولاوە خاوەن دەسەڵات   ئەبێ بە شێخی خاوەن کەرامات
لەبەر هەیبەت و شان و شوکۆهی   دەستی ماچ ئەکەن لەبەر بەرەکات

هەزار و یەك فەن عیلم بزانێ   خاوەنی دین بێ و مەردی ڕۆحانێ
کە بێهێز کەوتی کەس لێت ناپرسێ   کە دەستت هەبوو مەردی مەیدانی

ئەوەی گەنجینەی تۆ ئەپشکێنێ   هێزێکی هەیە دات ئەمرکێنێ
زۆ بیستوومانە پەندی پێشینان   سەگ بەزۆری کلك ئێسقان ئەشکێنێ

بێگانە برای پیاوی دەسدارە   برا بێگانەی برای هەژارە
حەرامی زۆردار حەلالی پاکە   حەلالی بێدەست گۆشتی مردارە

ئەم چەرخە بە هێز ئەسووڕێتەوە   زۆڕ کە ئاوا بوو ئەگەڕێتەوە
بنیادەم بە هێز فەضا لەت ئەکا   پاشانیش بێترس ئەگەڕێتەوە

هۆش و زانیاری و کار و دارایی   یەك گرتنی گەل ، یەك بیر و ڕایی
ئەمانەن مایەی هێزی ژیانت   ئەمانەن هێز و بەهرەی خودایی

بە هێزە خودا داینا سەماوات   دروستی فەرموو هەموو کائینات
بە هێز ئەستێرە هات‌وچوو ئەکەن   بەپێی میزان و نەظمی دەرەجات

بە هێزە هیچیان لە هیچیان نادەن   بە هەرلایەکدا لەفاویان ڕادەن
هێزە ڕام ئەکا سەراسەر جیهان   ئەستێرە لە ڕێ ناتوانن لادەن

بێدەستی دەردە لەبۆ بێدەستان   ناچاریان ئەکا بۆ بە پێ وەستان
بێدەستی نەبێ قەت پیاوی هوشیار   پەنا ناباتە بەردەرگای پەستان

ئینسانی هەژار دەلیلی نیە   دەروازەی بەختی کلیلی نیە
باخی بێ ئاوە و بێ تیشکە چاوی   سەعاتی ژینی هیچ میلی نیە

ڕاستی ئینسانی هەژار درۆیە   شالی چنراوی بێ تانوپۆیە
لەبەر بێهێزی ئەوەند بەدبەختە   خێری بۆ خەڵکە و شەڕی بۆ خۆیە

ئینسانی بەدبەخت زالی زەبوونە   هونەرمەندیش بێ بوونی نەبوونە
بڕوانە خودا چونکە بەدەستە   مەیلی لە چی بوو (کن فیکون)ە

بەکورتی دنیا پێویستە بە دەست   هەروەها دەستیش بەپاکی مەبەست
دەست و مەبەستت کە بۆ کەوتەیەك   کێو لەبەردەستتا گەردن ئەکا پەست

ئەم قسە ڕاستە وەك تیژی نێزە   مەذهەب چوارە و پێنجەمیان هێزە
بێ هێز کەس قسەی بۆ ناچێتەسەر   (یوسف) بێهێز بێ تۆك تاڵ و دڕێزە

هێز بە زانستە و بە پیشە و کارە   بە تێکۆشانی وچان نەدارە
ئەوکەسەی وابێ کێو لە بن دێنێ   ئەوکەسەی وابێ جێ دەستی دیارە

داخی بەجەرگم شەپۆلی ڕۆبار   بە دڵ ئەکوڵێ لەبۆ زەوێ‌وزار
دەشتی دزەییش واهەڵئەقرچێ   بۆ نمە ئاوێ لە چەمی زێبار

مەرجی ژیانی سەربەرز

هەرکەس ئەیەوێ بژێ بەشەرەف   دەس پێوەبگرێ بۆ خەرج و مەسرەف
نە لەبەر ڕژدێ دەس ببەستە مل   نە ماڵی خۆیشت بدە بە تەلەف

لە ڕۆژی ڕۆنا ئاگات لە خۆ بێ   نەك ڕۆژێکی ڕەش لەپێشی تۆ بێ
ئەبێ بە پەنای حەیات و حەیات   نەختێ لە ڕۆژی ڕەشا بە تۆ بێ

بەتایبەت غەریب دیناری بۆ ئەو   برایە بۆ ڕۆژ ، چرایە بۆ شەو
ئەبێ بە خەلیل بۆ ڕێگای مەقسوود   ئەبێ بە دەلیل بۆ تاریکە شەو

هەرکەس ئەیەوێ سەری نەیەشێ   بەقەد بەڕەی خۆی قاچی ڕاکێشێ
هەرکەس نازەرۆر خەرجی زۆری کرد   بە زۆر بۆ لاتێ خۆی ڕائەکێشێ

فلسێ بژمێرە بۆ موعامەلە   ئەگەر دەرنەچێ لە موجامەلە
بەخشش بە بار و مامەڵە مثقاڵ   مامەڵە ئارام ، بەخشش بە پەلە

مەکەونە شوێنی بایی هەوایێ   با مەلۆل نەبن لەبەر ڕسوایێ
ئەبلە بە هەوا پێ‌مەڵە ئەکا   بۆیە ئەخنکێ لەجێی وشکایێ

ئەوەی بایێ بۆ چون کەوی ماڵێ   بە چنگی سوور و بە خەت و خاڵێ
سینەی خاڵ‌خاڵ بۆ بە نێزەی دنیا   کەس فریای نەکەوت کاتی بێ‌حاڵێ

خەرجی نەخۆشێ‌و میوان و زۆردار   حسێبی نیە دۆ سێ تا چوار
صەرفی ئەمانە لە ناچارییە   ناچار بەمەعنا دوور لە ئیختیار

من پێتان‌ئەڵێم ژیان هەر ژانە   ئادەم گیرۆدەی ئاو و دۆ و نانە
بەڵام صەد حاشا لەو نان و ئاوە   دوور لە شەرەف و قەدری ئینسانە

ئەوەی نانی بۆ لەگەڵ ویژدانا   ڕەوشتی چا بۆ لەگەڵ ئیمانا
بە ویژدانی من ئەوە پاشایە   پاشای بێ‌تاوە لە ڕوی جیهانا

ئاشوب و هەرای گەلانی جیهان   یەکەم بۆ ژینە دۆهەمیش بۆ شان
ژیان یەکەمین فەرمانڕەوایە   بەسەر ئینسانا بێ‌شوبهە و گومان

شازادەی بێ‌ماڵ پۆلێکی سورە   خانزادەی بەڕاست خاوەن تەنورە
بێگانەی بەدەست برای عەزیزە   برای گیرفان‌چۆڵ لە باوان دوورە

دۆستێ عەلاوەی هەوای طەبیعەت   گشت دامەزراوە لەسەر مەنفەعەت
تا سوودت هەبێ دۆست و فریشتەی   بێسوود بۆی ئەبێ بە مایەی نەگبەت

ئەمگشت ئاشوبو گشتبگرەوبەردە   لەسەر تەماعە بۆ گەل یا فەردە
ئەگەر دانەوێ هەوای تەماعکار   گشت ڕزگار ئەبین لەم هەموو دەردە

بنیادەم پەلەی پەلێ نان ئەکا   تەلاش بۆ تەختێ ڕێی ژیان ئەکا
گیان لەبەر هەموو سوودی خۆخوازن   ئەوەی وانەبێ خۆی زیان ئەکا

لەسەر ڕێی هەرکەس لابەی زیانی   یا ببێ بەهۆی خۆشێ ژیانی
ئەیخەیتە بەندی فیداکاریێ خۆت   نەك هەر بە مادە بە ڕۆح و گیانی

ئینسان یەکێکی ئەوێ لەم دنیا   کە هەر خۆی ئەوێ بە تاقی تەنیا
صەد سەر بە فیدای تاقە سەرێ بێ   کە ئەبێ بەهۆی ڕۆناکێ دنیا

حەزرەتی زوبەیر بۆ هەڵئەسوڕا   لە دەوری سەری پێغەمبەری خوا
چونکە پێغەمبەر بەشبەحاڵی خۆی   سپێری خەڵك بوو بۆ دەفعی بەلا

هەر سەرشۆڕیێ بۆ کەسێ بکرێ   ترسە یا هیوا کە کەلکی ئەگرێ
کاتێ کە دەرکەوت بێسوودە بۆیان   سەری بەر بەرد و بەر کوتەك ئەدرێ

هەندێ دڵخوازن بۆ نەفسی قودسێ   بەڵام پاش هەموو ئامانجی شەخسێ
کەی جێی بڕوایە ئەو قودسیەتە   کەوا پاك نەبێ لە هەوای نەفسێ

تۆ ڕاستت ئەوێ ئەم شەڕ و کینە   کەمی بۆ دینە و زۆری بۆ ژینە
هەر مادّەی ڕۆتە هۆی بگرەو بەردە   ئەم حەرفە سینەو ئەو حەرفە شینە

ڕۆژێ لە ڕاوا لە هەرد و بەردێ   (قانیع) عەرزیکرد بە گەورە مەردێ
نانێ بە شانی کەروێشکەوە بێ   تانجێ ئەیگرێ بە دەست و بردێ

لێم دڵگیر مەبن لەم بەیاناتە   باسی عادەتی ڕۆی کائیناتە
ئەگینا هەیە ئینسانی وەهایش   کایە لەلای ئەو ئەم حەشاماتە

بەڵام بە گوڵێ قەت بەهار نایێ   ئەوەیش ئەوەرێ بە ڕەشەبایێ
ئەگینا بۆچێ لاناکەنەوە   لە بێنەوایێ بە مەرحەبایێ

فەرموون ئایاتی سوورەی (حجرات)   لەگەڵ تەفسیری عولەمای وڵات
گەلێ ئەسراری وەزعی زەمانەت   نوختە بە نوختە بۆ بەیان ئەکات

ئەڵێن ئەم دنیا پووچ و بێسوودە   ئەڵێم ئەی بۆچێ ئەوەند مەقسوودە
ئەوەی بێسوودە عاقڵ بۆی ناچێ   مادەم بۆی ئەمرێ یەعنی بەسوودە

بەلێ بێ‌سوودە بۆ دەم بەتاڵان   نە دینە و نە ماڵ بڕوا بە تاڵان
نەك بۆ دڵداریێ بۆ خۆی بینۆشێ   شیرینیش بکا دەمی دەم‌تاڵان

ئەوکەسەی ئەڵێ دنیا جێ‌بێڵە   لە یاسای دینی ئیسلامێ وێڵە
یا ساویلکەیە بۆیە وائەڵێ   یاخود کەسێکی پڕ فڕوفێڵە

ئەگەر بێ‌سوودە بۆچ تا بۆی لوا   لە بۆی هەڵسووڕا هەتا پێی سوا
گەر باسی دنیا بێ‌سوودە لەلای   بۆچ بۆی ماندوو بۆ ئەوەندە دوا

لەسەر تەحقیقی زانیاری وریا   هەر ذەمێ هەبێ دەربارەی دنیا
هەر لەبۆ دنیای ڕێگای چەوتییە   نەك دنیای مەردێ و مەرتەبەی عولیا

هەر وانەی ڕۆتە ئەم جۆرە واتە   بە جووت دامەزرا ئەم کائیناتە
تا دنیا ڕۆنە نان و حورمەتە   دنیا تاریك بۆ چرای ظولماتە

دنیا مەزرەعەی ئاخیرەتمانە   دنیا سەرچاوەی سەعادەتمانە
دنیایێ دەرچێ بە بازوی مەردێ   میزانی وێنەی عیبادەتمانە

بە دنیا ئەبێ تەربییە و تەعلیم   ڕێ‌پیشاندانی ڕێی عەقلی سەلیم
لەسەر دنیایە ئەسبابی دیفاع   لە ستەمکاری غەدداری لەئیم

بە دنیا ئەبێ ناندانی میوان   خزمەت‌کردنی دەستەی داماوان
باری مەینەتی هەژار سووك کردن   ڕزگارکردنی ڕێ لێ گیراوان

دروست‌کردنی مزگەوت و مینبەر   بۆ گەیاندنی دینی پێغەمبەر
دروست‌کردنی نەخۆشخانەی زۆر   بۆ سووك‌کردنی ئازاری بەشەر

پرد و ڕێبازی چەمی قووڵ و پان   هێنانی ئەرزاق لە دێ بۆ شاران
خزمەتی کۆمەڵ بە هەموو جۆرێ   بە ماڵی دنیا ئەکرێ بێ‌گومان

مەبەست لە ذەمی دنیا ئەمەیە   دنیا بۆ نەفام شوێنی گەمەیە
چەند ڕۆژێ وێنەی مناڵان ئەژێ   پێویستێ مناڵ شیر و مەمەیە

ئاگات لە خۆت بێ ئەی خاوەن‌کەماڵ   قەت بەشت نابێ بە بێ‌ئیعتیدال
دنیات پێویستە بۆ دین و دنیات   تەقوایشت ئەوێ بۆلای (ذوالجلال)

خۆراکی حەڵاڵ پێویستە بۆتان   بۆ دنیا و دین و شەرەفی ژیان
لێرە دەس‌نەکەوت بڕۆ بۆ زاخۆ   کە لەوێیش نەبوو بڕۆ بۆ بۆتان

نان ئینسان ئەبا بە چەند کۆلانا   سەری پێ ئەکا بە چەند دالانا
هەر بە نان و خوان بوە بە پاشا   ئەوەی تێکۆشا لە ڕێی ژیانا

ئـەوەی دارا بێ بـۆ سکەی ڕەواج ئەبێ بە دارای بەخت و تەخت و تاج
دارا ئەوەنـــدە فەرمـانڕەوایـە لـە فەرمـانڕەوا ئەسـێنێ خەراج

پارە لەبـارەی هـاوکوفێی زیـواج پێنج خەسلەتەکەی بردوە بەتـاراج
پـارەیە لەژێـر دەرەکـی ئەسـفەل ئینسـان ئەبـاتە بەردەمـی ئامـانج

پـارەیە پـایەی بـەرزە بینـاکان پـارەیە مـایەی مەدح و ثەنـاکان
پـارەیە مایەی (خرق العادە)ی زۆر پـیر ئەکـا لاوە گـەردن میناکان

پـارەیە پـەردەی سڕپۆشی تاوان پـارەیە بەهـرەی خەبـاتـی لاوان
پـارە تـاوانبار بێتـاوان ئەکـا بێتـاوان ئەکـا بە خـاوەن تـاوان

پـارەیە کـە دەور هەڵئەسـوڕێنێ کـەوا بـە دینـدار دین ئەدۆڕێنێ
پارەیە ئینسان کەڕ ئەکـا لە حـەق بـۆ ناحەق وێنـەی گـا ببۆڕێنـێ

پـارەیە یـاسای زەمـانەی گـۆڕێ پـەردەی ویقـار و هێمنـی دڕێ
پـارەیە دیـوان ئەخـاتە ژێر کار لەسەر پارەیە هـۆی سیلاحشـۆڕێ

قـەڵای ڕۆژی ڕەش سکەی ڕەواجە دارا تـاریش بێ هەر خـاوەن تاجە
پیـاوی پـارەدار غەریـب ناکەوێ پـارە هەویـر و ئـاگر و سـاجە

مەردی دامەزراو

هاوار بۆ مەردی دامـەزراو بە دڵ ببـێ بە مایەی چارە بـۆ موشکوڵ
زانست و پیشە و کردەوەی ئینسان مەغزی مەردییە و لەو بـەولا توێکڵ

ئەوکەسەی دەسـت و دڵی گوشادە لـە بەندیشـا بـێ دڵـی ئـازادە
مەردی خـاوەندڵ لـە ڕۆژی ڕەشا لەبەر مـایەی خۆی دەروونی شـادە

گەیشـتن بەحـەق بە بەتـاڵ نـابێ پایە بەرزێ مـەرد بە خەیاڵ نابێ
زانستی ئەوێ و هۆش و حەوسەلە نوسـتن لەنـاو ماڵ بە کەماڵ نـابێ

حاشا لەو کەسەی لە گەلا قەل بێ لەو کۆمەڵەیشـە بێ سەر و پەل بێ
حاشا لەوکەسەی بە بێکـار ئەژێ حاشا لەو کارەیش بە پەلەپەل بـێ

قەت بـایێ مەبن بە هۆشە و پاتاڵ پیاوی پاتاڵچێ پۆچە و بێکەمـاڵ
هۆشە نیشانەی بـادارێ و دەردە کە بـاکەی دەرچۆ پێستێکە بەتـاڵ

دەسبڕ دامـاوان سەرگەردان ئەکـا تۆش و گـیرۆدەی بـە دەردان ئەکا
بەدیمـەن وەك مـەرد دێتـە کایەوە کەچـێ کرداری نـامەردان ئەکـا

ئای نامەردان چۆن پەلامار ئەدەن   بە دەردی دەرۆن ئازارمان ئەدەن
صەد پاڕانەوە پارەیێ ناکا   دەریش‌کەوت بانگی ئیعتیذار ئەدەن

بترسە لەوەی لە خوا ناترسێ   مەپرسە لەوەی لە درۆ ناپرسێ
نرخی ئادەمێ ڕاستییە ڕاستێ   ئینسانی ناڕاست ناهێنێ فلسێ

ئینسان پڕە لە بەهرە

ئادەمێ پڕە لە قابیلیات   نموونەیەکە لەبۆ کائینات
فریشتە و ئینسان ، کێوییە و کەوێ   مەڕە و دڕوندە و مارە و حەشەرات

پەیکەری هەرکەس لەبۆ کارێکە   بەهرەی هەرکەسێ بە بڕیارێکە
توانای خاوەن‌عەقڵ ئەگەرچێ زۆرە   ئیمکانی فیعلێ لەسەر بارێکە

بەرد هەیە ئەبێ بەگەردی سەرهەرد   هەندێکیش ئەبێ بە مینای بێ‌گەرد
هەرکەس لەجامی چارەی‌خۆی ئەخوا   جا یاکاسەی مەی یاخود کاسەی‌دەرد

ئینسان دێتەکار لەسەر شاکیلە   بەپێی شاکیلە ئەنجام حاصڵە
شاکیلەی سروشت لەسەر ئیبداعە   شوعوری ئێمە بێرە واصیلە

کە بەختیارێ کەوتە نومایش   ئەبڕێ بە بالآت کالآی ئالآیش
کاتێ کە لای‌دا ئالآی سەربەرزێ   پاشایش بێ ئاگا بە هۆی ئاسایش

لادە لە شیعار بێ بۆ لای شوعوور   شیعار بێ شوعوور ئاگرێکە بێ نوور
تەکلیف لە ئینسان بەپێی تاقەتە   لەوەندە زیاتر مەکە بە دەستوور

بێ ناوی خودا حەرەکەت نابێ   بە بێ حەرەکەت بەرەکەت نابێ
بێ ڕەنجی شان و ئارەقی ناوچاو   بەدەگمەن نەبێ سەعادەت نابێ

گوڵ بە بێ‌ڕیشە یا بێ تۆو نابێ   خەرمانی کۆکۆ بە بێ هۆ نابێ
ئەوەی بیەوێ بێ بە خانەدان   بێ گۆشت و ڕۆن و نان و دۆ نابێ

تاعەت‌کارەکان چارە نوورینن   خزمەتکارەکان بەهرە شیرینن
پێشەواکانی ڕێگای پیرۆزێ   لە هەردوو دنیا خاوەن نگینن

ئینسان هەمیشە لەسەر سەودایە   جا یا لەبۆ خۆی یا بۆ خودایە
جامیعی هەردوو (ذوالجناحین)ە   مەعنای ئینسانێ لە ڕۆی ئەودایە

ئەگەر ئەتەوێ لە ژینا کەڵکێ   دڵت بۆ حەق بێ و ڕۆت لەبۆ خەڵکێ
دار یا بۆ بەرە یا بۆ سێبەرە   بۆ سایە نەبێ بۆ چیتە پەڵکێ ؟

هەمۆ هەر فەیضە و هەر تەجەللایە   پایە یا مایە ئەمەر یا سایە
چ کەم و چ زۆر لە فەیضی ئیحسان   سەرچاوەی هەمۆی لوطفی خودایە

ئینسان گیاندارە و ئارەزۆبازە

ئینسان گیاندارە و ئارەزۆبازە   لەکاتی قینا دەست و دەم گازە
ئومێدە یا ترس ئەیگێڕێتەوە   ئەگینا بۆ خۆی گەلێ ناسازە

هەرچەندە ئینسان عاقڵە و هوشیار   بە ڕەوشتی بەرز ئەبێ بە مەدار
کاتێ ڕەوشتی بەدی گرتەبەر   دڕوندەی هارە یا دۆپشك و مار

عەقڵ و زانست و پەروەردە و ئایین   هات لەبۆ ئینسان لە ڕۆم تا بە چین
بەڵکو بەڵگەیێ لە فەضڵ و هونەر   بۆ خۆ وەربگرن ، لە سایا بژین

ئینسان دۆ هێزە حەیوانێ و ئینسێ   بەو ئەبێ بە دێو ، بەمیان بە قودسێ
بەولادا بڕوا ڕێی شەیتان ئەگرێ   بەملا ڕێی پەرێ ، ڕێی فریادڕەسێ

هەرکەس کار ئەکا بە شاکیلەی خۆی   هەوڵی چار ئەدا بۆ موشکیلەی خۆی
تێکۆشان لە تۆ و بەخشش لە خودا   هەرکەسێ بەشێ دانراوە بۆی

خۆزگە بە کەسێ کەوتەلای ئوستاد   کەوتەسەر ڕێگەی پیرۆزی ڕەشاد
سۆدێکی باشی لە ژینا وەرگرت   بۆ بە ڕۆناکێ بۆ خۆی و عیباد

ڕەوشتی بەرز و زانایێ بەکار   سەرمایەی دەستە لە لادێ و لە شار
ڕاوێژ بەدەستەی خاوەن عەقڵو فام   ئەبێ بە مایەی دۆریت لە ئازار

هەتا ئەتوانن گوێ مەدەن بە ناز   خۆ بساچێنن بە نان و پیاز
ئەوەی خۆی فێرکا بە ناز و نیعمەت   گیرۆدە ئەبێ بە چەرخی ناساز

بێناز ئەساچێ بە نان و پیازێ   نازدار بە ناز و نیعمەت ناسازێ
دەخیل منداڵتان فێرە ناز مەکەن   ئەوەی نازئەکا بە خۆی ئەنازێ

کاتێ کە ڕۆڵە بە سەختێ داهات   تۆ بڵێ تەختی پیرۆزێ بۆ هات
بەچکەی حەڵواخۆر دەمی تاڵ ئەبێ   کاتێ کە کەوتە بەدبەختێ و ئەهات

بۆن ناچارییە هەروەها ژیان   ژین پڕە لە ژان بۆ لەش و بۆ گیان
ئەوەی هەوای ژین ئەیکا بە بەشەر   دوژمن پێیناکا بە تۆڵی زەمان

ژین ئەخۆشییە با لەشیش ساغ بێ   دنیا دۆزەخە با وێنەی باغ بێ
دڵ ڕۆناك ئەبێ دنیا تاریکە   با ئەم گەردۆنەیش هەمۆی چراغ بێ

خۆت سوودت نەبۆ لەبۆ گیـانی خۆت
بابەو دایەشت چەندرۆژ پاشمەرگت

کەس نابێ بەهۆی خێر و سوود لەبۆت
دەسبەردار ئەبن لە رۆ رۆلـەرۆت

ئەوەی کە فێر بۆ بە نـانی خۆساو
لە شـان و مل و شـاخا تـەواوە

ئەبـێ بە وێنـەی بەرانـی خەساو
بەڵام کەللـەی وەك کوڵەکەی بێناو

کارکردن عەقلە و تەمەلـێ شێتـێ
دنیـا پێویستە بە هەوڵ و کۆشش

بەرزێ بە هێـزە و هێز بە یەکێتێ
وەهایە دەرسی مامۆستـای گێتـێ

ئەتەوێ بـۆ خۆت دڵت خۆشحاڵ بێ
داخی تـاوی رۆژ لەسـەر گۆناتـا

بـا تامی دەمت لـە دەردا تـاڵ بێ
وێنەی خاڵی رۆی باڵا شمشاڵ بێ

ژینـی بنیـادەم هاوشـانی ژانـە
کەس لـەم جیهانـا بێژان نەڕۆیێ

ژانـی هەرکەسیش بەگوێرەی شانە
ئەگەر بـۆ شـانە وەگەر بـۆ نـانە

لەگەڵ قـەزادا جـەدەل بێسـوودە
کردم بە ڕاوێژ تۆ بـوی بـە ئەیـاز

خواسـتی خوا نەبێ عەمـەل نابوودە
فەرمان هەر لەلای سوڵتان مەحموودە

پەیـوەندی ئینسـان تـاڕادەیـەکە
هەوڵی ئـادەمێ بە مـەد و جەزرە

بۆ یاسای گشتێ دان و سـەندێکە
بۆ دەریـای دنیا جەزر و مەددێـکە

دین وەجاخ کزە

دین وەجاخ کزە و دنیـا وەجـاخدار
گشت (ابن الوقت)ی قەواڵە لە مل

بە سـکێ دێنێ چەند زۆڵەی نازدار
تیر و کەوان کێش بـۆ ئەسفەندیار

زرتەبـۆزەکان سـەرگەرمی دەمـن
کـە کەوتنە پەنایش پەنا بـە خودا

بە داوا زانـای ئیسـمی ئەعظـەمن
بە وێنەی دێـوی نـاو چڕ و چەمن

ئەی هەژار دینی دامـاوی گەردوون
بـە قەڕنێ جـارێ کوڕێ ئـەبینێ

بێدەستە و بەستە و زویر و زەبوون
ئەویشڕەش ئەکەن بەسیحر وجونوون

جادوو لـە ئـەرزا عـەلەمی بـەرزە
بەڕاسـتێ ئـەڵێم بـۆ ڕاوی لاڕان

چاوبەندی مەکری صەدهەزار تەرزە
دێوجامـەی ئەلوان لەسەر تۆ فەرزە

بـە دڵ ڕابـگرە چـەکی بـەراورد
تـا جیاکەیتەوە فریشـتە لـە دێو

بێچگە لـە تیری تیژی بـیری ورد
گورگت لێ نـەبێ بـە ئینسانی گورد

میـزان ڕەفتـارە بـە دینی ئـەمین
ئەگەر چەکدار وا بێتـە نـاو کۆمەڵ

ئاشکرا و پەنهان بـە صیدق و یەقین
خـودا یـارت بـێ (اللهّ آمـین)

دڵ لەشێوەی مار هەرچەند ئەلەرزێ ژاری تێناگا هەتا نەیگەزێ
هیچ کەسێ نەڵێ ئەو هۆزە باشە تا بە هاوماڵێ لایان نەبەزێ

قەت یەکناگرن مایەی ئاسایش قەت خۆشێ نابێ بە بێئالایش
زینەتی دنیا هەرچەند شیرین بێ بۆ مەعرەض ناشێ کاتی نومایش

چارێ نابینم بۆ گیانی ناچار لە بۆ ڕزگارێ لە ڕۆژی ئازار
بێجگە لە دین و خزمەتی داماو بە قەد دەستەڵات لە یەك تا هەزار

ڕێگای ڕزگاری

خودا بناسە و خۆت و پیاوی مەرد ئەگەر ئەتەوێ ڕزگار بێ لە دەرد
داماوێ نامەرد هەناسەی سەردە بۆ خۆی بێسودە چجایێ بۆ مەرد

کاتێ لێقەومان کەسێ بناسە خاوەن ویژدانە و ڕاستێ شناسە
پیاوی بێویژدان وجودی نیە نە وادەی هەیە و نە وتەی ڕاسە

دنیا خەرمیزە دەسخەڕە نەبێ بە دەنگی دەهۆڵ قەت غەڕە نەبێ
ئەگەر وەنەوشە دەرنەچو لە باغ طالیبی بۆنی شاتەڕە نەبێ

ڕاستت پێئەڵێم بە بێ تۆز و گەرد قەت پەنا مەبە بە پیاوی نامەرد
مردن جارێکە و جا ئەبڕێتەوە ساتی مەرگێکە دیداری نامەرد

گەییم بە یاری هاودەم و هاوفەرد بۆی خوێندمەوە ئەم بەیتە وەك مەرد
میرزام بنوسە ئەم حەرفە بە فەرد « کێ مەردێ دیوە لە دەستی نامەرد »

عیبادەت بۆ حەق بکە بە پیشە کار بۆ خۆت بکە و منەت مەکێشە
خاوەن هیممەت بە لە ڕوی دنیادا شەخسی بێهیممەت دەردێ لەڕیشە

زۆر خۆشە دڕك بدا لەو دەستە گوڵ بۆ خۆی ئەکا بەستە بە بەستە
بەلام بێسودە گوڵ بۆ خۆت نەبێ دەستیشت بە خار بیمار و خەستە

هەرکەس ئەیەوێ پایە وەربگرێ بەڕاستێ قاپێ خودای خۆی بگرێ
ئەساسی عیززەت خوداناسینە خەلاتی عیززەت لە خواوە ئەدرێ

وێنەی منالێ ئەهلی زەمانە دەستیان ئاشنای دەمی خۆیانە
بۆ بە بازوی خۆت بە خوا نانازێ بۆ خەڵك و بۆ تۆ هێزی یەکسانە

گەلێ کەس ئەکەی بەهۆی ڕزگارێ لێت ئەبێ بە هۆ بۆ دڵ بیمارێ
چوار جار بانگبدە بەسەر ئەم خەڵکا ڕۆ لە خوا بکە بۆ مەدەدکارێ

یـەعنی یارمەتی بەشەر بـۆ بەشەر | عادەتـە ئـەنا خـودایـە ڕەهبـەر
مەعنای عیبادەت بە شێوەی ڕاستی | حەصـری طاعەتە لە خودای ئەکبەر

زۆرکەسم دیـوە بە کـردە نـاکەس | بەلگەی عەیبێکی خەلکیان کەوتەدەس
بەقـەد تۆمـاری تـۆلی ئـەدەنێ | پێستی هەلئەخەن بۆ مێش‌ومەگەس

دەی بۆ ڕۆنەکەین بـە دلی ڕۆنـاك | لە خودای پاك و فەرد و تەنیای تاك
لەگەل هـەزاران عـەیبی ئینسـانا | پەردەی لوطفی بـۆ ئەکا بە پۆشـاك

ئیعلانی فـەرمۆ لـە ئەرز و سـەما | هەر خۆی ئەرحەمە لەگشت ڕوحەما
ڕەحمەتی خۆی نارد بۆ هەمۆ بەشەر | کە (محمـد)ی کرد بـە ڕەهنومـا

خۆشەویستی نیشتمان

(حُـبُّ الوطـنِ مِـنَ الایمـانِ) | ئەگەر بەڕاسـتی مەعنـای بزانـی
ئەتۆ لە خاکی و خاکت خۆش بـوێ | گۆڕستـانی خـۆت بکـە نۆرانـی

بێ‌سۆدە خزمەت بۆ شەخسی نابۆد | لەبـۆ بێ‌سۆدان بێ‌سۆد لە بێ‌سۆد
لەگـەل موسـولمان بـڕۆ بـە ڕێدا | لەگەل کافـرا ناگەی بـە مەقصۆد

لە ئەرزی خەلکا درەخـت مەنێـژە | ڕەنگـی بنـاغەی خـانۆ مەڕێـژە
قوربـانێ بـۆ خەلك سۆدی تیا نیە | قوربان بۆ کافر بێ‌سـۆد مەبێـژە

هێـزی ئاوازە و ڕوخساری شیـرین | دل وەهـا ئـەگرن نزیکـە بمریـن
ڕامان ئەکێشـن لەسـەر لەطافەت | بـۆ عـالەمی ڕۆح وەتەنـی پێشـین

پیـاو ئەبـێ دلی لـەلای وەتەن بێ | گیرۆدەی خـاك و هەوای وەتەن بێ
نەتەوەی ڕەسـەن لەسـەر ڕەسەنە | ئەولادی (عەلی) ئەبێ (حەسەن) بێ

هەرکەس پێی نەبێ نیشـانەی بابی | طەبعی تێکـەلە لـە ناحیسـابی
نـابێ ئینسـانێ ڕەسەنی ساغ بێ | لای نەبـێ سیما و سیـرەتـی بابـی

ئەگـەر بپۆشی کـالا لە چەند طەرز | ئەگەر بنۆشی هەمـۆ خۆشی ئەرز
دل وەکۆ بلبل لەسەر شاخی گـول | (یا وەطەن !) ئەلێ بە ئاوازی بەرز

خوێنی ڕەوانـی گەشی لەشی خۆت | نۆری چاوانی مەستی ڕەشی خۆت
لە ئـاو و هەوا و خـاکی وەتەنـە | لەسەرتە خزمەت بەقەد بەشی خۆت

(دیجلە) تێکەلە لـە ئـاوی گیـانت | (فورات) بە پڕ هات لە کوێستانانت
ئـاوی حەیات و زیندەگـانی تـۆن | بـۆ قۆتی ڕۆح و قووەتـی گیـانت

جۆماڵیان بکەین بە دەستی ئیخلاص   سەدیان ببەستین بە بەستی ئیخلاص
ئەمــانەن ئەمــان بــۆ مــایەی ژیان   ئەمــانەن مایەی دۆرێ لە ئیفــلاس

تــا کەی مانەوە بەم گشت پەستییە   مردن چــاکترە لــەم سەرمەستییە
ژیــن بۆ سەربەستێ دیــن و دنیایە   کەی سەربەستییە ئەم سەرپەستییە

هەرکەسێ فێــر بۆ بە گەنــەکارێ   قورسە لەسەر ئەو تــاجی سەرداریێ
هەر بە فێربۆنە پەستێو سەربەستێ   هەر بە عادەتە مەســتێ و هوشیارێ

تــا هەوا پەرســت لە دنیــادا بــێ   شێوەی نیشتمــان ئەبێ هەر وا بێ
بینــایێ لەســەر هــەوا دامــەزرێ   نــابێ ئــاوا بێ ، ئەبــێ هەروا بــێ

خۆپەرستەکان بە حــەق فێر نــابن   مودریکی مەعنای ڕێگای خێر نــابن
ڕێی خێر یەکێتێ و کۆششە بۆ خێر   تا لە مەی تێر بن لەمەی فێر نابن

بێهۆشێکیــان دێ ئەبنــە فیــداکار   هۆشیــارێکیان دێ لێی ئەبن بە هار
نــاحەقە فیدا لەبۆ غەیری حــەق   حەق نیە لە حەق خۆت بکەی بە مار

خەتــایە مشــتێ لە خــاکی وەتەن   بگۆڕێتــەوە بــە میشکــی خوتــەن
گەردی نیشتمــان سورمەی چاوانە   ئــاوی حەیــاتە ســەراوی وەتــەن

مەفرۆشە پۆشی نــاو تۆنی وەتەن   بە زیوی خەتــا و ئالتــۆنی خوتــەن
ئــالتونی خەڵکێ تــۆ تۆنــا ئەکــا   شەوچرای ماڵە پۆش و کای وەتەن

حەقــی لەســەرتە خــاکی نیشتمان   خــادیم بێ لەبۆ بــاوك و باپیرمــان
ئەوەی کە وەفای حوقوقــی هەیــە   ئەبــێ ڕابــگرێ پــاکێ نیشتمــان

تۆڵــەی خزمەتــی پێبــەندەرەوە   بــۆ تەمێــی ڕۆڵــەی لابــکەرەوە
لە گەرد و تۆزی قەپــۆزی دوژمــن   سەرزەوێ وەطــەن پــاك بــکەرەوە

بــرای نیشتمــان بــرای شــەقیقە   بــۆ یــارمەتێ تــۆ یــار و ڕەفیقــە
هەرکەس یــارمەتێ برای خۆی بــدا   نزیکی هەرچــێ خێــر و تــەوفیقە

بەجێیــی مەهێڵــە ڕەنجی کێشــاوە   وەتــەن لەبــەر تۆ ســەری ئێشاوە
ئاوەکەی خوێنە و هەواکــەی گیانە   لە گیای وەتەنیش بەرگت پۆشــاوە

خۆپەرســــتەکان بێشــــالاو نــابن   بە دەجلە و فورات هەر تێراو نــابن
بــرای عــەزیزیان لــەلایان بمــرێ   لەبەر سەرخۆشێ قــەت تەنگاو نابن

عێراق (هیراك)ە یــەعنێ خۆرەتــاو   خاوەن مەعدەنە و خاوەن نــان و ئاو
هەتــا ئــەتوانێ خزمــــەتی بکــــە   بە ڕۆح و بە دڵ بە ماڵ بــە هەنــاو

هەردەوان سەیری ئەو هەردە ئـەکا   دار و دەوەنـی پـەروەردە ئـەکا
یەکێ نوێژی کرد لەسەر بـەردەنوێژ   بە مەردێ سەیری ئـەو بەردە ئەکا

تۆیش لەبـەر وەفـا وەرگـەڕێرەوە   پـەردەی تاریکـێ لـێ بدێـرەوە
باش بیپارێزە لـە شوومێ دوژمـن   دەسـتی دوژمنـی لـێ بگێـڕەوە

دایـکی ئێمەیـە وەتـەنی ئیسـلام   خزمەتی فـەرزە بـە نەصصی کەلام
کـە (واعتصِموا) فەرمانی حەقە   فەرزە لەسەرمان ڕاستێ و ئیعتیصام

ئێسقان و گۆشتت تا خوێنو دەماخ   بە خاك و هەوا و ئاو کەوتە پەرداخ
گیانیش جەوهەری غەیبی قودسییە   بۆ وەتەنی خۆی موشتاقە و بە داخ

لەش لەبۆ خاك و ڕۆح بۆ نوری پاك   بـا تێبکۆشـن شـاتر و چـالاك
سەرفەراز ئـەبن لـە باری مەینەت   باڵپـەرواز ئـەبن بۆ بەرزێ ئەفلاك

بـە دڵ تێفـکرە هـەتا ئـەتوانێ   (حب الوطـن مـن الایمـان)
یانێ بـۆ خۆشـێ هـەردوو وەتەنت   بە دڵ و بـە گیان بێ بـە قوربانێ

کاتێ کـە وەتەن پاك بوو لـە ئەغیار   تیـا نەمایـەوە ئاثـاری بـەدکار
ئەوجارە بە حەق بۆ وەتەنی خـۆت   فیـداکارێکی عاقـڵ و هوشـیار

وەتـەنی گوشـاد خـاکی ئیسـلامە   هـەوای حـەیاتی قـەلبی پڕفـامە
تـا عالەم بـە دڵ خزمەتی ئـەکرد   ئەتوت ئـەم دنیـا (دار السـلام)ە

عینوانی شـەرەف بۆ (رسول‌الله)   لەگەڵێ شـوێنا بـوو بـە (عبدالله)
یەعنێ بۆ کەسێ بەندەی خودا بێ   دائیم دیارە جیلـوەی (وجـه الله)

خۆشـێ سەرزەوێ لەسەر نیشاطە   ئـەنا یەکسـانە ئـەم سـەربیساطە
لە هەر ئەرزێکا کـە دڵت شـاد بێ   وەتەنیـش ئـەبێ جێگـای ئـاواتە

گڕەی سـەبوون و گزێوەی سـەرما   لـە گەڵێ شـوێنا هاتوون بەسـەرما
هەر بە غەمی دڵ دڵپەریشان بووم   نـەك بـە گزێوە یـا گڕەی گەرمـا

ناخۆشـێ وڵات لـەبۆ غـەمبارە   دنیـا بۆ دڵشـاد وێنـەی گوڵزارە
قەصـر زیندانـە لەبۆ غـەمباران   قەبریـش بەهەشـتی گیانی ئەبرارە

هەرکەس ئارەزوێ هەبێ لە ئیشێ   لە ڕێی ئەو ئیشـا پشتی نایەشێ
هـەر وڵاتێکیش دڵ شـاد بێ تیایا   بـە وێنەی وەتـەن دڵ ڕائـەکێشێ

مەینەتی ئینسانی بێشوعوور

چێبکەم لە دەستی مەستی بێشوعوور   لە پیشە بێبەش لە مەعریفەت دوور
خۆی و خاوەن و خـاك و هاوماڵی   بە هیچ دائەنێ لـە خوار و لە ژوور

ئەوەند ئاخم کرد ئاخ بۆ بە داخم   سوتاندی پەڕەی دڵ و دەماخم
یەکێ بیەوێ بمدۆزێتەوە   بە بۆپرۆزا ئەکا سۆراخم

تاوس ئەڕوانێ لەبۆ باڵای خۆی   نازئەکا بەهۆی جوانێ پەڕوپۆی
بەڵام کەسەیری پێی ڕەشی خۆی کرد   چارەی نامێنێ بێجگە ئای و ئۆی

ئاخ برادەران چەند بریندارم   سینە لەت‌لەتی تەعنەی بەدکارم
گەلێ ئاواتی مەرگم خواست نەبۆ   ئەنا دەمێکە لە ژین بێزارم

ئاخ بۆ هوشیارێ مێژۆ ڕاگرێ   خۆی و هاوماڵی پەندی پێ بگرێ
کەسێ نەزانێ باوکی لەکوێ مرد   مەبەستی نیە کێ بمرێ و نەمرێ

مەینەت کە ڕابورد فەرامۆش ئەکرێ   مەگەر بەدەگمەن یادێکی بکرێ
بەڵکو ئەو چەرخی دەرد و مەینەتە   بە چەرخی شادێ لە قەڵەم ئەدرێ

تا لەسەر ڕێگەی ئەبێ هوشیار بێ   چۆیتە ناو ماران ئەبێ بێدار بێ
لەناو مارانا دارت پێویستە   لە بازاڕیشا با پارەدار بێ

چاوێ بەهێز بێ چاویلکەی ناوێ   منداڵ کە پێی‌گرت ڕەوڕەوەی ناوێ
ئەو باڵا بەرزەی کە خۆی زێبا بێ   نە کارەبای مل نە شەوەی ناوێ

نەفام بە بێ‌دەنگ کاری ئاسانە   کە کەوتە وتار چەقۆ و هەسانە
کە کەوتە جەدەل پەنا بە خودا   هوشیار لەبەریا دەستەوەستانە

ئەوەی تێ‌هەڵچێ لەگەڵ نەفاما   خۆی ڕسوا ئەکا لە ڕۆی ئەییاما
چارت ئەوەیە لەگەڵ نەفامان   بەدیان پێ وتێ بڵێی (سلاما)

یەکێکم ئەوێ پایەی داپەڕێ   یەکی یەخەی خۆی لەبۆ دادڕێ
هەر سەرزەنشتە و تانە و لۆمەیە   ئەگەر هەڵفڕێ و ئەگەر دافڕێ

توانج و تانەی بەرزە هەوایێ   دڵ ئازار ئەدا نەك وەك ڕسوایێ
ڕسوایێ هێزی ژیان ناهێڵێ   چ بەهۆی دین و چ هۆی دنیایێ

یەعنێ ئەم ژینە بۆ هەوڵی شانە   شان لەبۆ پایە و بۆ ئاو و نانە
نانێکت دەس‌کەوت‌بەقەد وەزنی خۆی   ئێش و ئازار و مەینەت و ژانە

وائەڵێ مێژۆی ڕێی ئادەمیزاد   ژیان پێویستە بە سینەی گوشاد
قەت دانەی بێ‌داو بۆ هیچکەس نابێ   یا دانەت نەوێ یا بمرە دڵشاد

مێژۆی بەسەرهات باش بکەنەبەر   بۆ کاتی شادێ و بۆ ساتی خەتەر
سونەتی ڕەهبەر (خیرُ السُنّة)یە   چ بۆ ئیقامە و چ کاتی سەفەر

ڕێگا بڕینی دەمی بەربەیان	ئارامی لەشە و ئاسایشی گیان
هەمو کاتێکت نرخی بۆ دانێ	ئەگەر ئەتەوێ نرخێ بۆ ژیان
لە کورتی مێژوی ڕێی ئادەمیزاد	هەر خاوەن کۆشش ئەژێ بە دڵشاد
مادام تێکۆشان لە ڕێی ڕاستا بێ	(اعانــك الله لنيــل المــراد)
ئادەمێ ئاشە و هۆی گێڵێ ئاوە	ئاو لە عارەقی ناوچاوی پیاوە
تا عارەق نەکا گرانەتادار	خۆش نابێتەوە ، گیرۆدەی تاوە
ژیان بەهێزە و هێز بە دارێ	دارایی پیشەی ڕێی تەواناییێ
پیشە بە زانست زانستیش بە هۆش	هوشیار هیوایە بۆ ڕۆشناییێ
گرێی ئەمڕۆی خۆت مەخەرە سبەی	سبەی گرێی‌تر ئەبێ حەڵبکەی
گەردون کلیلەی موشکیلەی زۆرە	ناخۆن پێویستە بۆ تۆ هەتا هەی
هۆشێ بەتەنیا نەیەتە سەر پێ	بە بیر و ڕاوێژ ئەکەوێتە ڕێ
حەزرەتی ڕەسوڵ ڕەهبەری عالەم	دایناوە ڕاوێژ بۆ شەخصی بەجێ
هەتا هەتایە لە ڕوی دنیادا	هەرگیز وەکو خۆت کەس‌گوێت‌پێ‌نادا
تا مینای دڵت نەشکێنێ بە دەرد	نانیشێ لەناو قەصری مینادا
ئاشێ کە بۆ تۆ مزەیێ نەدا	هەر سەر دێشێنێ بە ڕۆژ و شەودا
خەیاڵی ئەبێ بەهۆی کەماڵی	پڕوپوچێکە لە کاتی خەودا
لە تۆوە تەدبیر لە خواوە تەقدیر	لە تۆوە هەوڵ و لە خواوە تەئثیر
قەت وانەزانێ هیچ‌ئەکرێ بێ‌حەق	شیری بێ هەوێن نابێ بە پەنیر
هەتا قاڵ ئەبێ پڕکەماڵ نابێ	تا بێ‌حاڵ نەبێ خاوەن ماڵ نابێ
بە بێ‌خوازبێنێ و ماڵ و مارەیێ	هەرگیز بە خاوەن ژن و ماڵ نابێ
ئالتون لەکانا بەردە و زەوییە	ئینسان لە کونا برای ڕێوییە
ئەو کەوتە کورە و ئەم هاتە ناو کوڕ	ئەو لیرەی زەردە و ئەم پیاوەتییە
بێ‌وەفایی چەرخ مەوضوعی نییە	واتەی تەمەڵ و پیاوی خوێڕییە
گەردون نە دۆستەو نە دوژمنی کەس	ئیش سەعیی خۆت و لوطفی خواییە
گەردون شاتری پەروەردگارە	لە ڕێی عالەما بەتاو و غارە
ئەگەر بە قول بێ لەگەڵیا ئەڕۆی	ئەگەرنا بێ پێ جێگەی دیارە
لە وردیم نییە لە بەراوردە	ئیش تەواوکردن بە دەست و بردە
ئاو و زەوی‌وزار با ئامادە بن	تۆو ئەوەشێنێ کارت ناکردە

ئەگەر خودای خۆت بە حەق ئەناسێ   بژێ بۆ خۆت و بۆ خوا بەڕاسێ
کۆسپێ هاتە ڕێت (الحکم لله)   کەسبێ هاتەجێ بکە سوپاسی

باوەژن خووە ئەم چەرخە گێژە   بۆ چاك و خراپ دەستی درێژە
لەلای باوەژن ڕۆڵە کولۆڵە   کولۆڵ گولۆڵەی سەر بەرەو لێژە

یا زۆران مەگرە لەگەڵ ملقەوێ   یاخۆت توند بگرە نەتخاتە زەوێ
کەوتی ئەکەویە چاڵی ڕەشەوە   عومرێکی ئەوێ دیسان سەرکەوێ

دنیا سەرمایە و ئەرزە و ڕۆژ و شەو   چەرخیش هەمیشە بەتەکانە و دەو
کۆششی دوێنێ لەبۆ دوێنێ بۆ   ئیمڕۆیش موحتاجی بە نانێکی جەو

کەس دڵ بە خەیاڵ نەبەستێتەوە   چونکە بە بێ‌هەوڵ ناحەسێتەوە
کە ئارەق ڕژا بەسەر ڕوخسارا   ڕوخسار وەکو گوڵ ئەگەشێتەوە

ئێمە غەریبین لەم دنیای دۆنا   ئێمە ونبووین لە تۆناوتۆنا
بە دەنگێکی بەرز بانگ‌بکەین لە یەك   بە یەکتر ئەگەین لەژێر گەردۆنا

غەریب بکوژرێ بێ‌سوچ و تاوان   هێشتا مەسئولە بۆچ هاتە ناوان
لەسەر بەراورد خەلکی مەملەکەت   ناخرێتە شانی نیشانەی تاوان

غەریبی داماو کەس لێی ناپرسێ   داریشی پێ بێ سەگ لێی ناترسێ
ئەهلی مەملەکەت داریش هەڵ‌نەگرێ   سەگ لە کوتەکی قەت ناخەلەسێ

ئەو ئەرەستووەی حەکیمی یۆنان   لەبەر ئەسکەندەر دەرکەوت بۆ جیهان
صەد دوکتۆری‌بەرز بێ‌ئیذنی ڕەسمێ   کەس بانگی ناکا بۆسەر نەخۆشان

مەبەست ئەوەیە دابنێین میقیاس   بۆ خەلکی شار و لادێی کەس‌نەناس
هەرچەندە هونەر ئیشی خۆی ئەکا   لەلای دوژنەناس بێ‌نرخە ئەڵماس

کە غەریب کەوتن دڵتان نەگۆڕێ   بە خەیاڵی خاو دینتان نەدۆڕێ
لەپاش چەند ڕۆژێ ئەبنە هاوشارێ   چەرخیش‌بۆ ئێوە سوك هەڵ‌ئەسوڕێ

ڕەوشتی هەندێ‌کەس

هەرکەس هاتەڕۆ لە چەرخی‌گەردۆن   ئەڵێ هەر منم وێنەی ئەفلاتۆن
باڵ‌ئەگرێتەوە بەسەر هەوادا   تا دائەکەوێ و ئەکەوێتە تۆن

ئەو بنیادەمەی عەقڵی ڕەسایە   هەرچەند زاناش بێ هێشتا پەرسایە
چۆنە ناو دەریا بێ‌مەلەوانێ   کەی شێوەی هۆش و پیاوی دانایە

ئینسان ئەوەیە پێگەیشتوو بێ لە کۆن و لە نوێ تێگەیشتوو بێ
سورمەی چاوانی گڵی مێژوو بێ نەك لەناو بیری تەنگا نیشتوو بێ

بە مێژووی دۆست‌و دوژمن دانا بێ بۆ بێژاندنیان زۆر تەوانا بێ
ئادەمێ بالاَ کەللەی باڵایە لەبۆ بیری پەست هەرگیز دانابێ

لەگەڵ ساغاندا ئەڕواتە ناو بیر ناچێتە ناوباغ لەگەڵ بێ‌تەدبیر
پیاوی بێ‌دەماغ هەرچەند پەرداخە بۆ ڕۆژ و ساتە نابێ بە شەهیر

هاوڕێی دوو ڕوان بیری دوو ڕوە ئەوان چۆن بوون ئەمیش وا بوە
شێوەیان ئەگرێ ، خۆیان وەرئەگرێ باز لەگەڵ بازە و بۆ لەگەڵ بوە

خۆزگە صەد خۆزگە ڕەنگێ بوایە ڕەنگی ڕەوشتی دەربخستایە
ئەوسا ئەتزانێ خوڵقی ناپیاوان لە چڕەنگێکی بەد و پەستایە

بە سەیلی مادّە مایەی مەعنا چوو پایەی فەضیلەی ڕۆی دنیا لاچوو
مەگەر میعماری ڕەحمەتی خودا تازەی کاتەوە ئەگینا دەرچوو

تێکڕا نەزان و زانایان هەموو لە دڵ لایاندا و ڕۆیان کردە ڕوو
شێوەی ئەم دنیا بوو بە شەوەزەنگ چونکە حەقیقەت لە وەزنا کەم بوو

دوو شت فەضیلەن بۆ زاتی ئینسان یەکەمین ئاین دووهەمین ویژدان
کە ویژدان نەما و ئایین باری‌کرد بە کام فەضڵەوە بڕۆینە مەیدان

ئینسانی پەست

ئینسانی دوێنێ خەرمان بە کۆیە بۆ هەر زەمانێ هەیەتی بۆیە
بەپێی پێویستی ڕۆژ خۆی ئەگۆڕێ بۆیەش هەمیشە بە ڕەنگ و بۆیە

ڕۆژپەرستەکان حەق ناپەرستن لە فەرمانی خوا دائیم سەرمەستن
زولالی بیری پاکانیان ناوێ ئەوان سەرخۆشی شەرابی دەستن

ئینسان تا کارێ نەدرێتە دەستی پایەی نازانێ بە بەرزێ و پەستێ
کاتی دەسەڵات ڕوون ئەبێتەوە تۆ خواپەرستی یا خودپەرستی

ئای لە بنیادەم ، بە گەنجێ مەستە بە پیرێ سستە و بە لاتێ پەستە
کاتێ نانێکی لەخواوە بۆ بێ ئەڵێ هێ خۆمە ئەو خۆپەرستە

کەس بێ‌مەبەسە لە بنکە کۆیێ ناکەس دێتە دەنگ بۆ دەنکە جۆیێ
کەس ئەوکەسەیە یەکسان بێ لەلای دنیا و دانەیێ ، کایەك و کۆیێ

سێ دەردی گران باڵان لە دەردان
یەك پەنابردن بۆ لای نامەردان
دۆ نائومێدیێ لـە جێیی ئومێدا
سێ گیرۆدەبۆن لـەلای دڵبەردان

گیان خۆشەویستە ئاخ بۆ گیانداریێ
دلی بێتە ئێش بۆ دەردەداریێ
ئەوانە مەردن لـە ڕۆژگارا
ئەپرسن حاڵی خاوەن ئازاریێ

ئینسان نەفسێ بێ یاوەکو قودسێ
ئایناسێ هەتا نەگا بە کورسێ
ئەوجا تێئەگەی ئەو ئادەم شێوە
دێوە یا پەریێ ، تێرە یا برسێ

چین‌چین دینەپێش چین لە چین پتر
لەباتێ چاکان ئەمیان لەو بەدتر
هەتاکو چینێ ئەبن بە بەشەر
صەد چینیان ئەبن بە دز و ڕێگر

تا بێ عاسا بۆ ئەبوە پارسا
کە عاسای دەس‌کەوت ئەیدا لە مۆسا
ئەم مردوانە زیندۆ نابنەوە
مەر بە موعجیزەی حەزرەتی عیسا

مەڕوانە ئینسان وێنەی دێوانە
جارجار دڕندەی هەرد و کێوانە
هەتا بێ‌دەس بێ فریشتەی چەرخە
دەستی پەیداکرد ئەڵێی شەیتانە

جیاوازیێ دەر و ناوی زوربەی خەڵك

بە هەرکەس ئەگەی وەها تێئەگەی
دڵی پتەوە وەکو دانەی بەی
کە چاك ئەڕوانێ هەمۆی کون‌کونە
ئاوازەی لێ دیێ وەکو نەوای نەی

چاریشت نیە ئەبێ تێکۆشێ
ژاری دانی مار بە دڵ بنۆشێ
سا ئەگەر ساتێ ڕۆت لە خودا بۆ
خاترت جەمە ، ئەنا پەرۆشی

بە ئامۆژگاریێ پێت‌ئەڵێم کاکە
دڵ قایمێ بۆت دەستوری چاکە
خودا دۆ دلی نەداوە بە کەس
یەك دڵ بە ، یەك‌دڵ دڵی ڕۆناکە

ئینسانی دۆدڵ قەت ناگا بە شان
دەستی بلەرزێ نادا لە نیشان
ئەوکەسەی ناڵ و بزماریش ئەکوتێ
دەخیل و ئامان مەیکە بە هاوشان

چونکە ئەم دنیا پیشانگای تیرە
بێ تیر دەرناچێ لاتە یا میرە
لەگەڵ مەردانا مردن ژیانە
نامرێ ئەوکەسەی دڵ بە تەنویرە

ژیان مەردییە و کردەوەی باڵا
نیتر ئەنجامیش وا لەلای خودا
بە بێ‌کام بمریێ یاخود کامەران
(الحکمُ لله والحمدُ لله)

مەینەت بۆ دین و دنیایێ ئەبێ
هوشیار لەبۆ دین شەیدایێ ئەبێ
دنیاییش زۆرن لە هەموان بەدتر
بە هاوسەر کەمێ و ڕسوایێ ئەبێ

بەرموزۆی قەزا مەدوە هێ خوایە   بێڕەزامەندێ جەزات بۆ نایە
خۆزگە خلیسکە بۆ پایەی جەزا   خۆزگە قەت خۆزگە فێر نەبۆینایە

چارەیێ بێ بۆ تیری قەزا   لەپێشا ئەکرێ بە خۆشێ و سزا
ئەگەر نەتزانێ یا نەتتوانێ   مەعنای ئەوەیە موبرەمە قەزا

هاوار ئەم دنیا تەلیسمی گەنجە   پیاوی بێدنیا گیرۆدەی ڕەنجە
کە دنیای دەسکەوت دەستی نامێنێ   قەلەمبڕ بە دەست دەست بە نارنجە

دنیا چەند دەردی تیایە بێدەرمان   ناساغێ هەروا نەبوونی ئەمان
هەروا بەدخوێ کۆمەڵی ناوماڵ   ئای لەم دۆزەخە ئامان صەد ئامان

دۆ شت بەسوودە بۆ بەختی ئینسان   ئیخلاص بۆ خودا و پارە بۆ ژیان
دینت بۆ حەق بێ و دنیات بۆ ژیان   دڵمەدە بە کەس ئامان صەد ئامان

دنیا سزایە صەدجار بانگم کرد   تەمێ جارێکە من چەند جارم کرد
لە دڵما ئەما داخی خامۆشێ   بە ئەوای چوارگا من شەشدانگم کرد

ئەم دنیا هەلە ئەوی بۆی هەڵکەوت   بە بازێ بەقەد شابازێ سەرکەوت
ئەو بازەیش تەوفیق هاوڕازی نەبۆ   ویستی باز ببا بەسەر پشتا کەوت

بەرزێ بە بیرە و ڕاویژی یاران   بە دڵسۆزێ مەرد لەبۆ بێچاران
یارمەتێ خودا بناغەی هەموە   لەگەڵ یەکیتێ و یەلدڵێ یاران

هەرکەس لەلای خۆی زانا و بینایە   زیاتر لەیاران بەتەوانایە
کە کەوتە گەردش ئەوسا دەرئەچێ   ساغە یا ناساغ کوێر یا بینایە

ژین چەند سالێکە بێ تالێ نابێ   لە نازار و ژان قەت خالێ نابێ
سیرزێ بێباکێ خودای تەوانا   بەدەگمەن نەبێ کەس حالێ نابێ

دنیا دۆ ڕۆژە صوبحە و ئەمڕۆیە   ڕۆژێ بۆ منە و ڕۆژێ بۆ تۆیە
خودا بێباکە لە غەمناکێ تۆ   خۆگرتن نەبێ مەینەت بێشۆیە

هوشیارێ پێویستە

برا هۆشت بێ هۆش مایەی مەردە   بێهۆش بەدبەختەو هەناسەسەردە
خۆت بەراوردکە لەگەڵ خەڵکانا   شوێنی ئەو وەرد و هینی تۆ هەردە

ئینسان ئینسانە پەرێ و دێو نیە   شارستانییە ، وەحشێ کێو نیە
کردەوەی پەسەند بکە بە سەنەد   مولکی بێسەنەد خاوەن خێو نیە

ئەو تیرئەندازەی کە نیشان پێکە — لەناو لەشکردا سەربەرز و زێکە
کە دەستو دڵت یەکیان گرت بۆحەق — ئەوجارە ئەڵێم کردەوەت نێکە

نەتیجە لەسەر موقەددیماتە — نایەقین یاخود یەقینییاتە
با جاڕت پاك بێ لە دڕك و خاشاك — دڕکی سەرەڕێ مایەی ئافاتە

ڕاستە کەوا خوای تەوانای بێچوون — لە نەبوونەوە تۆی هێنا بۆ بوون
بەڵام نەیکردی بە بەرد و بە دار — نەیکردی بە گیای ڕیشە سەرنیگوون

شوعووری پێ دای بە وێنەی گیاندار — خەڵاتی کردی بە عەقڵی نازدار
عەلاوەی عەقڵ و بەراوردی زۆر — بۆی ناردی دەرسی ڕەهبەری موختار

هێشتا تۆ ماوی لەناو ئاشۆبا — غەوغا ئەنوێنی لە ڕووی مەحبووبا
پێچئەکەیتەوە لە ڕێی پیرۆزێ — چاوشارکێ ئەکەی لەگەڵ مەطلووبا

بۆچی نافامی بە شێوەی ئادەم — دەرسی پیرۆزێ سەروەری عالەم
بۆچی نادڕێ پەردەی خەیاڵات — تا دەرچێ لەژێر گەردەلوولی غەم

بەپێی گەلیانن یەقین خاترجەم — سەرۆکانی گەل لە ڕۆم و عەجەم
بۆ بەشێ (عەلێ) ئەبێ بە وەلێ — بۆ گەلێکی‌کەش کوڕەکەی (مەلجەم)

من وامبیستوە ڕەوشتی مەردان — یارمەتێ بوە لەبۆ سەرگەردان
تۆیش ئەگەر مەردی مەردیت دیار بێ — ئەگەر نامەردی بڕۆ سەرهەردان

قیبلە دوانن بە عەقڵ و بورهان — یەکەم کەعبەیە و دوەهەمیان پەنهان
کاتێ کە دڵیش ڕووی کردە کەعبە — نوێژەکەت ئەبێ بە هێ ئەصحابان

زوربەی ئەم خەڵکە ڕووی لە نیازە — نەك ماڵی کەعبە کە لە حیجازە
کە ڕاز و نیاز لەگەڵ خودا بێ — دەروازەی قوبووڵ لەسەر تۆ وازە

لە خەڵوەتخانەی مەردانی هوشیار — ڕێگەی کوڕ نیە چجایێ ئەغیار
دۆست چۆن لە پەردە ڕۆ ئەخاتەدەر — کە مەنزڵ پڕ بێ لە تۆز و غوبار

خەڵکان چێ‌ئەکەن موقەووای چۆڵە — بە شێوە گیاندار بەڵام داهۆڵە
ئەگەرنا بۆچێ لەناو نوێژشا — لەباتێ خودا هەر ڕووی لە خۆڵە

مزگەوتێ بینای لەسەر هەوا بێ — بۆ عیبادەتی موخلیصان نابێ
(مسجد الضرار) لای مەدینە بۆ — چون بۆ حەق نەبۆ فەرمۆیان نابێ

واتەیێ حەق بێ لە ذەوقا تاڵە — ناحەق شیرینی ذەوقی مناڵە
دڵ بە بێ‌دڵدار چۆن عاشق ئەبێ — کە مەعشوق نەبۆ عەشق بەتاڵە

مورشیدی ناقیص بە ڕام و تەزویر   ناگاتە پایەی ئیرشاد و تەنویر
یەکێ صوورەتی عیلمی لانەبێ   ناگا بە پایەی تەعلیم و تەصویر

مانمەگرن لە حەق وەك هەرزەکاران   قسەی ڕاست بکەن بۆ گەلی یاران
ئینسان لە ڕاستی کەمیش بزانێ   ڕێگە تەیئەکا لەگەڵ ڕێبواران

پیرۆزێ ئینسان سوروشتی پاکە   تەمێ و تەربییەی مامۆستای چاکە
ئەگەر زەمانەیش ڕێكبۆی بگونجێ   ئەوکەسە بە حەق بێهاوتا و تاکە

مەرد نامرێ

هەرگیز نامرێ بە مەرگ و نەمان   ناوی (نامی)یە لەسەر ڕۆی جیهان
ئەو ڕۆڵە مەرد و شێرە نەبەردەی   ئەمرێ تا بڕێ حەق لەناو ناوان

کەس ڕزگار نابێ لە بازۆی مردن   بە خۆ گومکردن یا بە ڕاکردن
چار هەر مردنە لەپێش مردنا   لە ڕێی خوادا واتە نەمردن

ساغ نیە ئاه و ناڵەی بنیادەم   لەتاو زەمانە ، هەر بە دەمە دەم
بۆیە ئەم ئاه و نزا و سزایە   سودێ نابەخشێ قەت بە بنیادەم

یەکێ بە سافێ و بە دەرۆنی پاك   بلاڵێتەوە لە خودای بێباك
مەگەر خیلافی قەزای خودا بێ   ئەنا ئەو ئاهە ئەگاتە ئەفلاك

پەیوەندێ هەیە بێشوبهە و گومان   لەنێوان دڵ و ڕوخساری ئینسان
کە دڵ تاریك بۆ ئەمیش تاریکە   ئەو نورانییە و ئەمیش چراخان

کە خاتر جەم بۆ نێو چاو ڕۆناکە   کاری دەستو پێیش مەعلومە پاکە
ئەو پەرێشان بۆ ئەمان پەشێون   سوپا مل‌کەچی گەورەیە کاکە

شێخە یا مەلا سۆفێ یا دەرویش   بەگە یا بۆرە بێگانە یا خوێش
ترازۆی پایەی کردەوەی ساغە   لە وەزنی حەقدا نیە کەم و بێش

دەم‌ساغەکانی بە دەرۆن دلڕێش   بەصورەت مەڕو سیرەت گورگەمێش
لەکاتی هەلدا بڕوانە بۆبان   گوریس بەکۆڵن بۆ تالانی خوێش

کاتێ کە هەلێ هەلکەوت بە ئاسان   بۆت دەرئەکەوێ ڕاساڵێ ڕاسان
دەوری زۆرم دێ هەڵسوڕایەوە   کە بۆن بە میزان بۆ جەوهەرناسان

ئاثار کە نەبۆ تەئثیر لەکوێیە   ظاهیر کە نەبۆ ضەمیر بێجێیە
خاوەن ضەمیران ئەوانەن بە ڕاست   سولۆکیان لەسەر جادەی شاڕێیە

ئەڵێن نەزانان بە وێنەی مردوون   چونکە بێسوودن هەرچەند هەنو بوون
من ئەڵێم مردوو هەر بێضەمیرە   لەچاو بێضەمیر نەزانان زیندوون

بمرە و وەرمەگرە لە نامەرد دەرمان   برسێ بە و مەخۆ لەلای پیسکە نان
ئاو بتبا و مەدە لە پردی ناپیاو   ڕەحمەت لەوەبێ ئەم پەندەی دادین

ژینی نامەردی بێ ڕەحم و ویژدان   بەندە بە ژانی دەروونی مەردان
گۆشتی هەژاری مردوو ئەجاون   هیچ گوێنادەنە هەڕەشەی یەزدان

ئەوەی کەهەرکەس ئەیزانێ لە خۆی   خەڵکێ بیزانن قەت ناڕوانن بۆی
جا بەسەر خەڵکا بۆچێ فیزئەکا   کە خۆی گڵاو بێ نان و ئاو و دۆی

دنیا ژینێکە و نانی بێمنەت   لەناو یارانا بە قەدر و حورمەت
بەو شەرتە قەدر و نانەکەت هەردوو   لەگەڵ تاعەت بێ و بەپێی حەقیقەت

ئینسان لای خودا ون نابێ کاری   چاك و خراپی ، دیار و نادیاری
هەروا بۆ دنیاش نیشانە هەیە   بۆ ئەحواڵی دڵ لەسەر ئاثاری

چاوی بنیادەم وێنەی مینایە   شێوەی ڕەوشتی خاوەنی تیایە
هەروەها صەدای وتارەکانی   نیشانت ئەدا چێ لە دڵیایە

مادەم ئەنجامی ئینسان هەر مەرگە   چاکە بۆ ئینسان چاکترین بەرگە
بەتایبەت سبەی لە ڕۆژی حەشرا   ڕسوایێ لای خوا شوورەیێ و نەنگە

با هەتا زیندووین ڕێی زیندوو بگرین   بەڵکو لەسەر ڕێی زیندوان بمرین
نامرن ئەوانەی دڵیان زیندوە   هەرچەند بشمرن بەڕاستێ ئەژین

مەردێ بە بەرزێ کردەوەکانە   بەتایبەت ئەوەی کەوا نیهانە
شێوەی بەدیمەن هێ بازاڕییە   بازاڕی ڕاستیش هەر لەو جیهانە

ئەوەی گرتیەبەر ڕێی سەرلێشێوان   ئەگیرسێتەوە لە شاری دێوان
ئەوەی بار بکا لە ئاوەدانێ   کوێی دەسگیر ئەبێ بە غەیری کێوان

بە بێ من و تۆ ڕێکەوتن نابێ   بێ هێزی ئەژنۆ سەرکەوتن نابێ
چاوێ گل بکا بە ئێش و ئازار   دەرمانی نەکەی سرەوتن نابێ

دەردی کارییە نەتەوەی ئینسان   هیچ چاری ناکا بە غەیری قورئان
ڕێگای قورئانیش ئەوەیە کەوا   چونیەك بڕوانێ بۆ خۆت و هەموان

ئومەتی هەڵبژاردە

ئومەتی موختار بە ماهیە و ذات   هەمیشە ئەڕوا بۆ بەرزێ صیفات
(خیرَ امّةٍ آخرجتْ للناس)   بە ئەمری مەعرووف،نەهیی مونکەرات

ئەوەی ئادەمی (خلیفە الله)ن ‌ ‌ ‌ خاوەن صیفاتی شەرەف و تەقوان
هەرکەسێ بۆ خۆی ناخەلەف نەبێ ‌ ‌ ‌ بەشداری حەقە بە چەشنی ئەوان

بەنی ئیسرائیل لەپێش هەموان بوون ‌ ‌ ‌ چونکە پەیڕەوی مووسای عیمران بوون
کاتێ لایاندا لە ڕێگای مووسا ‌ ‌ ‌ گیرۆدەی مەسخ و لەعنی شەیتان بوون

حوببی ئەصحابە لەبەر حەسەبە ‌ ‌ ‌ حەسەب تەقوایە و عیلم و ئەدەبە
سەلمان ئەیفەرموو باوکم ئیسلامە ‌ ‌ ‌ ڕابیطە نیسبەت ، نەك بە نەسەبە

گەلێ زانا بێ قەت بایێ نابێ ‌ ‌ ‌ لە کاری خێرا ڕازایێ نابێ
کە نیعمەتی بۆ سوپاسی ئەکا ‌ ‌ ‌ گیرۆدەی سەلبی دارایێ نابێ

نەمرود دنیای گشت خستبوە مشتی ‌ ‌ ‌ خوا بە گازێکی مێشوولە کوشتی
بەلام ئیبراهیم فروستادەی حەق ‌ ‌ ‌ ئاگر بۆ بە جێی گولزار و گەشتی

پشت بە ئەسباب بەستن

ئیعتیماد بکە لەسەر ئەسبابت ‌ ‌ ‌ نەك پایەی بابی عالی جەنابت
بابی تۆ مەردی زەمانی خۆی بوو ‌ ‌ ‌ تۆ پیاوی ئیمڕۆی نەك ڕۆژی بابت

بە پیاوی خۆ مەرد ئەڵێن (عیصامی) ‌ ‌ ‌ یەعنی خۆبەخۆ گەیییە مەرامی
بەوەش بە پایەی باوك و باپیری ‌ ‌ ‌ ناو پەیدا ئەکا ئەڵێن (عیظامی)

ئەگەر بە دوو باڵ بۆ خۆت هەڵفڕێ ‌ ‌ ‌ فەزای خۆش هەوای ئاسمان دادڕێ
ئەبێ بە هوما لەبۆ سەری خۆت ‌ ‌ ‌ ئەتوانێ تەختێ بۆ خۆت دابڕێ

لەبۆ هەر چەرخێ گەلێ لە پیاوان ‌ ‌ ‌ فەرمانڕەوان و وان لەناو ناوان
تاوانبار مەکە چەرخی زەمانە ‌ ‌ ‌ زەمان ناچێتە ژێر باری تاوان

(وما اصابكَ) لەسەر ئەسبابە ‌ ‌ ‌ (وما اخطاك)یش لە هەمان بابە
تەقدیر و تەئثیر لەبۆ خودایە ‌ ‌ ‌ ئەو تەدبیرەی تۆیش بە هۆ حیسابە

موخالیف نیە سەعی بۆ ئەسباب ‌ ‌ ‌ لەبۆ تەوەکول بە فیکر و حیساب
عەلاقەی ئەسباب (سنة الله)یە ‌ ‌ ‌ تەبدیلی نیە بە نەصصی کیتاب

مەعنای (تەوەکول) ئەوەیە بەشەر ‌ ‌ ‌ لەپاش ئەسباب و پاش صەرفی نەظەر
ڕووبکاتە حەق بۆ خەلقی مەقسوود ‌ ‌ ‌ چون ئەو خالیقە بۆ هەموو ئەثەر

باسی (ذو القرنين) لە پەڕەی قورئان ‌ ‌ ‌ بخوێنەرەوە بە بیر و ویژدان
(وآتیناهُ من کلِّ شيءٍ ‌ ‌ ‌ سببا) حالێ ببە زۆر جوان

مەعلوومە گەلێ لە ئەسبابەکان   هەر وان لە عیلمی خودای بێمەکان
هەر ئەو ڕێکئەخا ئەسبابەکانت   هەر ئەو دافیعە بۆ مانیعەکان

بەخت و طالیع و ئیقباڵ و ئیدبار   تەعبیری مەیل و بێمەیلێ قەههار
کە خواستی ئەو بۆ دڵخواز دێتەجێ   (ماشاءالله کان) دیارە دیار

تا خوات لەگەڵ بێ سەرداری گەلی   بە بێ باڵ و پەڕ شابازی مەلی
هێزیتر ئەدا بەوە هەڵئەفڕێ   بێ خواستی ئەویش ئیفلیج و شەلی

بە یارێ ئیقباڵ یەعنی خواستی حەق   شمشێرت ئەبڕێ تەختە بەردی ڕەق
کاتێ کە ئیقباڵ وەرگەڕایەوە   لێت ئەبێ بە شێر لاپەڕەی وەرەق

بە بێئیقباڵێ گەلی ئەفلاتوون   چۆن بەدنیادا کەوتنە توناوتون
گەلی ئەسکەندەر سکەیان ونبوو   گەلی داراکان دەرچوون سەرنیگون

تاوی هەتاوە نموونەی ئیقباڵ   هۆدە ڕۆناکە کە ڕۆی کردە ماڵ
کە هەتاو لایدا هۆدە تاریکە   نەشەوقەو نەذەوق نە جیلوەو جەماڵ

یەعنی مەیلی حەق کاتێ بۆ بە یار   بۆت گردئەبنەوە ئەسبابانی کار
کاتێ ئینسانیش گەیشتە سەبەب   مەعنای تەوفیقە لای پەروەردگار

جا با ئیقباڵدار ئاگای لە خۆ بێ   نەوەك بایێ بێ بە بایێ بۆی بێ
با بێئومێدیش نائومێد نەبێ   ئەگەر وا هەڵکەوت بێ نان و دۆ بێ

هەوای هەوایە ئینسان ئەکوژێ   دەماخ لە کەللەی کەلان ئەمژێ
بە هەوا کاسەی سەری پڕ ئەبێ   کاسەیش کە پڕ بۆ دیارە ئەڕژێ

لەسەر بەراورد نیشانەی ئیقباڵ   هەر تێکۆشینە و هاودڵێ هاوماڵ
گەلێ یەك دڵ بن بە مەرام ئەگەن   لە ڕێیان نیە ترسی گاڵەگاڵ

مەشهوورە برا لەگەڵ برا! بێ   مەر قەزا و قەدەر لەلای خودا بێ
بەڵام کە برا جیابۆ لە برای   ئەبێ گیرۆدەی دەرد و بەلا بێ

دە تاڵ لە دەزوو یا لە مو یا بەن   کە هۆنرانەوە ئەبن بە کەمەن
کەمەندێکیوا لەبەر هێزی خۆی   شێرێکی شەرزەی پێ شەتەك بدەن

سەرو و یاسەمەن سنەوبەر چڵ چڵ   کە دێن بە یەکداو دەست ئەکەنە مل
نیشانمان ئەدەن یەکێتی یاران   یارانی هاودەم هاودەست و هاودڵ

یەعنی هاودڵ بن لە ڕۆی بساتا   دەسبکەنە مل لە ڕێی حەیاتا
با نەشکێنەوە بە ڕەشەبای خەم   نەسوتێن لەناو گۆزەی نەهاتا

ئۆمەت بە هیممەت قیمەتدار ئەبێ — گەلی بێ هیممەت دەردەدار ئەبێ
ئینسانی بێ پێ ڕێی بۆ ناگرێ — لەسەر شانی خەڵك بە سەربار ئەبێ

هیممەت بەهێزەو هێزیش بەتەوفیق — بە یەکێتییە و یارمەتی ڕەفیق
نیشانەی تەوفیق شوعوری بەرزە — شوعور بۆ بە یار (فَنِعْمَ الرَّفیق)

لەگەڵ هەرکەسا کە ئولفەت ئەگرێ — کە تێ‌ئەفکرێ هەر بۆ خۆی ئەگرێ
جا یا بێ‌یار بە یا یاری بگرە — جارێکیش بە دڵ لەبۆ تۆ بگرێ

دەردی دڵ

ئەو دڵەی ئەشکێ بە تانەی دوژمن — بۆ خۆی بێ‌سوودە و نابوودە بۆ من
دڵی بەسوودە بە وێنەی ئاسن — چجایێ دەرزێ بدا لە سوزن

دۆدڵ قەت ناگا بە شەوکەت و شان — دەستێ بلەرزێ نادا لە نیشان
یەکێ هەر ساتێ جۆرێ بگۆڕێ — ڕۆژ ئەپەرستێ ئەم شان بۆ ئەو شان

ئەوکەسەی ئەدا لە نال و بزمار — دۆستی تۆ نیە و دایمەنێ بە یار
دانەمەزراوە لەسەر مەرکەزی — بە چاو ثابیتە و لە دڵا سەییار

ئینسان لە ژینا زۆر جار ئەکەوێ — بەڵام پیاو نابێ عەزمی بنەوێ
نیشانەی مەردێ هەر هێزی دڵە — ئەوەی بێ‌دڵ بێ هەرگیز نەتەوێ

تۆ ڕاستت ئەوێ بیبیسە لە من — تا سەرکەوتوو بێ پەستی لای دوژمن
بەڵام بەرز و نزم میقیاسی هەیە — نە بە قسەی تۆ و نە ئەوە و نە من

ئەگەر وەکو تۆڵ خۆیشت هەڵپاچێ — لە تەوری تانەی بەد دڵ دەرناچێ
بەڵام ئەوکەسەی خودا پەرستە — هەرچێ بەسەر بێ هەرگیز ناڵێ چێ

هەرکەس دیارێ بۆ بە مەقام و شان — بەدکار لەبۆ تیر ئەیکا بە نیشان
بەپێی زەمانە کام عەیبەی زل بێ — ئەیکا بە تیر و ئەیخاتە کەوان

جا ئەوەی مەرد بێ واقیع ئەبینێ — بە تیری بەدکار قەت دانامێنێ
ئەوەیش نامەرد بێ بۆ کاسەلێسێ — لەسەر ئاوازەی بەدڕاز ئەخوێنێ

مەردان نادیرەی ڕۆژگارن

مەردان نادیرەی ڕۆی ڕۆژگارن — مایەی پیرۆزێ چەرخی دەووارن
کاتێ دەرکەوتن لە ڕۆی زەمینا — ئەڵێی ئەستێرەی بەرزی سەییارن

ماوەی نێوانی پەستێ و بوڵەندێ   مۆروە شینەیە و لەعلی یەمەنێ
مەردێ بوڵەند بێ لە ماوەی ژینا   قەت دانانەوێ بۆ کاری دەنێ

مەردێ بەڕاستێ برای بەڵایە   چونکە لەسەر عام بیری باڵایە
لەسەر بیری ئەو ڕۆڵەکەنە بیر   جا بۆ مەحوی ئەو فیتنە بەرپایە

یەکێ قسەی حەق بکا بە پیشە   باوکی بەڵایە و دایکی تەشویشە
ئەوەند لێیئەدا ڕەشەبای مەینەت   بدا لە کێوێ دەردێ لە ڕیشە

کاتێ گەیشتی بە خاوەن هیممەت   داوێنەی بگرە فرسەت غەنیمەت
هوما ئاثارە و سایە پیرۆزە   ئاوی حەیاتە بە قەدر و قیمەت

جەوهەری فەردن لە هەر تەرەفا   گەوهەری تاکن لەناو صەدەفا
غەواصان هەزار صەدەف دەرئەکەن   لەبۆ گەوهەرێ بە دەرد و جەفا

گەل لە سەردەمی نەش و نومادا   پڕتەو ئەبەخشێ بە ڕۆی سەمادا
دنیا بە نوری ئەو ڕۆناك ئەبێ   عالەم لەبۆ ئەو وا لە سەمادا

ئەدەبی بەرزی کاکەی (بەیتۆشێ)   سیحری حەلالی بە دڵ ئەنۆشێ
(لەبید) بەلیدە لە دەرکی ئەوا   (مەعەڕڕێ)کوێر بۆ لەجیلوەو جۆشی

نوکتەی (مەولەوێ)و فیکری(نۆدشێ)   فەضڵی مامۆستا (عەبدوڵلای دشێ)
(یەحیای مزوری) ئیحیای دینی کرد   (جەلێ) شەربەتی زانستی نۆشێ

کە باغ وێرانبۆ دای بە دڕك و داڵ   پێی خارخار ئەبێ چ پیاو چ منال
لە جێگەیگوڵا خار ئەدا لە دڵ   لە جێی کەماڵا پەریشانێ حاڵ

لەناو گەلانا چینی دوایێ   بۆ پێشینانیان ئەبنە ڕسوایێ
هونەری چینی پێشو گوم ئەکەن   ذەمیشیان ئەکەن لەناو ئاوایێ

جەذبی دڵ ئەکا لاوی شێوە جوان   چبەچکەی شا بێ و چبەچکەی شوان
(لیسَ للانسان اِلاّ ماسَعی)   لەمە زیاتر باش نیە دوان

ئادەمێ هەمو بەنێ ئادەمن   هەمو خەلیفەی خودای عالەمن
فەضڵی نێوانیان بەپێی تەقوایە   لە گیاندارانا لە گشت ئەکرەمن

خەلیفە ئەبێ خاوەن صیفات بێ   ڕەهبەری ڕێگای فەوز و نەجات بێ
زیندو و زانیار و بینا و تەوانا   نمونەی سێرڕی ئەسما و صیفات بێ

خودا فەیضی خۆی ئەبەخشێتەوە   هەرچۆن لە فەضڵی ئەوەشێتەوە
ئادەمیزادیش بە وێنەی غونچە   هەر ڕۆژێ چینێ ئەگەشێتەوە

جا ئەگەر گوڵێ دەرچوو لە گوڵزار   بێوێنە و نایاب ناسك و نازار
زۆر غەنیمەتە سەیری دیمەنی و   هەڵمژینی بۆی بە لەیل و نەهار

مامۆستای بەرزم زانای پڕ هونەر   (ابن القرەداغی) یەعنی (شێخ عومەر)
هەڵکەوتوی نیوەی پێشوی ئەمقەڕنە   بۆ خزمەتی دین عومری بردەسەر

پەروەردەی‌کردین خەیلێ بەئیخلاص   لە دەس نەزانێ کردینی خەلاص
دەرسی پێ وتین ئوصوڵ و فوروع   ئەقسامی حیکمەت تەعریفو قیاس

ئەگەر بە ئەنای خۆم خەریك بکەم   ناتوانم حەقی زۆرێکی بدەم
هەموم عاجزە لە سوپاسی ئەو   چاو و دڵو گوێ لەگەڵ مێشکو دەم

گەر بە قوربانێ ڕزگار ببوایە   لەو دەردەی بۆی هات لەلای خودایە
گیانم بە فیدای گیانی ئەو ئەکرد   تا بۆ خزمەتی زانست بمایە

گازی دانی مار گەزۆی شیرینە   ئەگەر بۆ پاسی ڕۆی نازەنینە
(صدّیق) مار گەستی بۆ بە قوربانێ   بۆ ئەو (رحمةً للعالمین)ە

حاجێ کە بڕوا بۆ مەروە و صەفا   ئەبێ بێباك بێ لە دەرد و جەفا
مەبەست طەوافی کەعبەی دڵدارە   بۆیە بەشەر دێن بە چوار طەرەفا

ئەگەر مەبەستە ژینی بەشەرەف   خۆت لە ڕێی خوادا بدە بەتەلەف
زیندو ئەوەیە بۆ حەق زیندو بێ   (نعمَ الخَلَف) بێ بۆ (نعمَ السَّلَف)

عیلمی حەقیقەت بەشێوەی ئیخلاص   لەبۆ ئینسانی هوشیاری حەقناس
ئینسان ئەکاتە قۆچی قوربانێ   بۆ نزیکێ خوا و بۆ ئیرشادی ناس

ئەمەیە دەرزی مامۆستای هوشیار   ببە بە قوربان بۆ باڵای دڵدار
ئیسماعیل خۆی کرد بەقوربانی حەق   بۆیە قوربانێ بۆ هات لە کۆسار

دنیا جادوە

دنیا جادوە چاوی چاوبەستە   برا هوشیار بە دنیاخواە مەستە
مەرد ئەوکەسەیە لەو جادوتر بێ   نەتخاتە داوی هەر ئەمە بەستە

پاڵەوانێکە چوار پاڵوی نەبەرد   دنیا چەند مەردی هاویشتە ناو دەرد
ئەگەر ئەتەوێ بیدەی بە ئەرزا   ئەو بکە بە مار خۆت بکە بە بەرد

نایابە یەکێ بە دنیا بگا   خۆیشی لێ لادا بۆ ڕەزای خودا
هەرکەس تەئویلی ئەکا بە سەنەد   بۆ ڕەوابونی پەیوەندی دنیا

نالێم ئەم گەلە ناموسوڵمانە   بێ بەهرە و بەشی نوری ئیمانە
بەڵام بە خودا ئیمانی تەواو   زۆر دوورە لەمەی ئێمە هەمانە

نەفس جیوەیە دائیم ئەگەڕێ   بۆ چاك و خراپ هەر دائەپەڕێ
قەت ئارام نابێ هەتا جیوە بێ   کاتێ جێگیر بۆ قەت داناپەڕێ

کەم کەس بۆ زانێ سیڕڕی ژیانی   حاڵێ بۆ کونهی مەعنای گیانی
ئەگەر لەگەڵ حەق بۆ بە هاوپەیمان   ئەوسا تێئەگا سیڕڕی پەیمانی

لەم چەرخا بەرخە قیمەی کەبابە   قەساب بەم بەرخە خاوەن حیسابە
دڵسۆزێکیوا دڵی بسوتێ   لەبۆ بەرخ و مەڕ خاوەن کیتابە

قەت بایێ مەبن بە خزمی دنیا   عالەمی فەوتاند خۆی ما بەتەنیا
زۆرکەس لەڕێیا خۆیدا بەئاوا   کاتێکیش خنکا نەهات بەسەریا

لە ڕۆناکیدا چاوتان لە شەو بێ   لە دامەزرانا چاوتان لە ڕەو بێ
سوارێ جڵەوی سوپای خۆی بگرێ   ئەبێ شەو و ڕۆژ دەس بە جڵەو بێ

هەرکەسێ گەیشت بەم کچە زاڵە   خۆی پیا دا و وتی بۆ من حەڵاڵە
جا هەرکەس بڵێ من دنیام ناوێ   ئاشکرا و دیارە دەعوای بەتاڵە

کێ ژن ناهێنێ کاتێ بۆی ڕێکەوت   ژنیش شوئەکا کە مێردی دەس‌کەوت
حەرام نەخۆران بێخۆراکانن   ئادەم نان ئەخوا کاتێ بۆی هەڵکەوت

بەڵێ ئەم دنیا شوی بە هەرکەس کرد   یا حاشای لێ کرد یا مێردەکەی مرد
ژاری پیرەزاڵ مایەی زەواڵە   بۆمان دیارێ بۆ لەسەر بەراورد

قەت باوەڕ مەکەن بە خۆشێ زستان   وەیشومەی زۆرە بەتایبەت کوێستان
چەندکەس بە هەوا ڕۆیێ بە کێوا   دەمەی بۆ دەرچوو هەناسەی وەستان

کابرا بۆ ئەڕوا تا دەسنوێژ بگرێ   مادام کە دڵبەر لە باوەش ئەگرێ
دەسنوێژ بەسودە بۆ بێجەنابەت   ئەم لەشیپیسە لەکاتا ئەمرێ

قەت باوەڕ مەکەن کە کردەوەی دوون   هەروا ونئەبێ لە چەرخی گەردوون
جیهان گومەزە و کردەوە ئاواز   دەنگی ناوگومەز دوورە لە کپبوون

درۆ بەدشکڵە و دوڕوویێ بەدتر   ڕاست وەرە مەیدان لە هەمو باشتر
کە لەسەر ڕێ بێ هەر ئەگەیتەجێ   پیادە بێ یاخود بە سوارێ قاتر

نەفس تا پیر بێ هێشتا منداڵە   ببێ بە قارون هێشتا کەم حاڵە
لە ترسی داری سەرداران نەبێ   هەتا داری حەق ڕۆی لە بەتاڵە

نەفس شەدداده و فیرعەون و نەمرۆد   نەفس بورکانە پڕ لە نار و دۆد
نەفس ظالمە کاتێ دەستی بۆ   مەگەر خاوەنی مەقامی مەحمۆد

ئارەزۆی پایە و مایە و دارایێ   ئینسان ئەخەنە سەر ڕێی بەدڕایێ
یەکێ لەمانە بەسە بۆ غەوغا   چ جای سەرباری لە خودنومایێ

مەڵێن ئەم دنیا گومەزی چۆڵە   دەنگیشی هەبێ وێنەی دەهۆڵە
بێخاوەن نابێ قەسری مینابەند   ئەوەی وا ئەڵێ دیارە کە گۆڵە

پەروەردگاری بە حەق خەبیرە   سەرچاوەی هەمۆ خەلق و تەئثیرە
لەبۆ مەعریفەت عالەمی دنیا   پەرێ یا دێوە لاتە یا میرە

مەعریفەت هەرگیز بێئوستاد نابێ   خەبەری بڵاو بێ بونیاد نابێ
ئەو دڵ تاریکەی بۆ بە فریشتە   بێ فەیضی نۆر و بێ ئیرشاد نابێ

کەواتە بەسە بۆ خانۆی جیهان   چەند خاوەن بیری زانا بە نیهان
ئەوانەن مایەی ئاوەدانێ چەرخ   ئەوانەن بۆ حەق بە حەق نیگەهبان

ئەم خۆش تەدبیرە خاوەن بیرانە   ئەم صورەت گەدای سیرەت میرانە
خۆیان داناوە وێنەی قوربانێ   بۆ ڕزگاربۆنی ئەم ئەسیرانە

خاوەنبیرەکان وان لەنێو بیرا   بێبیر وان لەسەر تەختی سەریرا
شوان شەواوشەو دێتەوە بۆ ماڵ   گوێ پان وا لەناو ماست و پەنیرا

ئەوکەسەی بیری تەنویری هەڵکەند   مەبەستی ئاو بۆ نانیشیان لێسەند
بەڵام ژینی عام هەر لەسەر ئاوە   فەلای دێمەکاڵ ئەمرێ حەسرەتمەند

صەد بار دڵ فەقیر سەرگوێی نالەقێ   خاوەنبیر نەدوێ دڵی ئەتەقێ
صەد مەلا ئەبن بە دەرزێ و دەزۆ   یەکێ پێئەگا لەناو صەد فەقێ

ژیران گوێنادەن بە ئازار و داخ   ئاگر پێویستە بە بەرد و چەخماخ
کێ پڵاوی دێ بە بێ ڕۆن بکرێ   کێ پێڵاوی دێ بە بێچەرم و زاخ

ئەرزی بێدیوار دیواری بێمیچ   سەرمیچی بێبان قەت نابن بە هیچ
کە دەست و پێت بۆ ئەبێ بجۆڵێیت   چاو لەبۆ دینە جوان بێ یاخود قیچ

بیر لە دۆ کانە کۆنێکە و تازە   لەم دۆ کانەوە ئاو بە سەروازە
یەکەم ئایینە لەسەر حەقیقەت   دۆهەم بیرێکە بۆ فەننی تازە

خاوەن بیرەکان وێنەی ئەسیرن   با بەرەڵلا بن دیلی بێبیرن
ئەگەر بێبیران تەنویریان بکرێ   هەمۆ بەجارێ خاوەن سەریرن

ساده و سادەدڵان

سادەی سادەدڵ سەر لەسەر سەرین   دەماخ پەرداخی شەربەتی شیرین
کەی ئاگادارە لە نالەی بیمار   سۆراخ سینەی داخ دڵ پڕ لە برین

هەرکەس بە داخی خۆی ئەتلێتەوە   هەرکەس زامێکی ئەکولێتەوە
کەس ئاگای نیە لە ئازاری کەس   هەرکەس بۆ کامی خۆی ئەخولێتەوە

هەرکەس ئاواتێ ئەکا بە دڵدار   پیادا ئەخوێنێ نەغمەی مۆسیقار
ئەگەر بزانێ بە ئاوات ناگا   بەر لەوەی بمرێ ئەمرێ بە ئازار

هەرکەسێ خاڵێ وا لەناو دڵیا   هەرکەس بۆ گوڵێ داخ وا لە دڵیا
هەرکەس بولبولی ڕۆی گوڵزارێکە   ئەخوێنێ بە جۆش بە شاخ و چڵیا

دنیا سەرگەرمی هەوا و هۆسەیە   هەرکوێ ئەڕوانێ کۆسە کۆسەیە
ڕێ بە ڕەشبەڵەك وەها گیراوە   نازانێ کوێ ڕێ و کامە شۆسەیە

لەم دنیا هەرکەس هەر بۆ خۆیەتی   ئەگەر بۆ ڕێیە یا بۆ جێیەتی
لەودنیاش هەروا نەفسی نەفسییە   هەر شاهی مەردان لەبۆ تۆیەتی

کە مادام وایە بەعەقڵ و فام بە   لەسەر کاری خەیر هەر بەردەوام بە
بەڕێز دڵپاکان ڕێز بکە بۆ حەق   بەرەوڕۆی قیبلە خۆیشت ئیمام بە

چاوەڕوانی نان لە دراوسێ بێ   بەحەسرەتەوە بە بێ شێو ئەنوێ
کەواتە بە ڕۆژ نان ئامادەکە   لەجیاتێ ئەوەی کە بنێشت بجوێ

جاترەی شاخان نەك گوڵی باخان   وەربگرێ لەلای بەرزە دەماخان
پیازێکی تۆن و نانی وشکی خۆت   نەك پارۆی نازی کوێرە وەجاخان

کزەی کەبابی بەرخی سەربڕاو   مەزەی شەرابە بۆ دڵ ڕاوەستاو
شینی کۆمەڵێ شادێ هێترە   ئەمە ئەزانێ هەرکەس کەوتە ناو

ئەوەی یاری خۆی بگرێتە باوەش   بیرناکاتەوە لە پارەی چاوەش
ئەوەی عەوداڵی مەرامی خۆی بێ   گوێ نادا بەهۆی فیتنەی سیاوەش

هەر پارەی کفن بگا بە ملبۆر   ئیتر با بڕوا مردۆ گۆڕبەگۆڕ
ئاڕوانێ لەبۆ خەرمان سۆتاوان   ئەوەی دەغڵی خۆی گریزاوە بە هۆڕ

یەکێ حورمەتی کەسێ ڕابگرێ   ئومێدەوارە کەڵکێکی ئەگرێ
ئەگەر حاڵێ بۆ سۆدی تیا نیە   لەسەر خۆڕایێ بەرۆکی ئەگرێ

حق وتن و خۆڕاگرتن

(تَواصَوا بِالحَق،تواصَوا بِالصَبر) | ڕێی ژیانتان بێ تا ئەنرێنە قەبر
موسوڵمان ئەبێ حەق‌گۆ و صابیر بێ | بەرابەر جەور و ستەم و غەدر

کەی دنیا هەمۆی تاریکە شەوە | پاش شەوی تاریك ڕۆژێکی نەوە
تەنها بێکارە وا گومان ئەبا | دنیا هەر شەوو شەویش هەرخەوە

کاروانی هەمۆ چۆنەدەر لە خان | یەکێ بە دۆڵا و یەکێ بۆ لاشان
تۆیش بارت چی بێ ئەبێ هەر بیبەی | ئەمانەت بارە لە کۆڵی ئینسان

تاڵی زۆرم‌چەشت لەگەرمۆ لەسەرد | ئەم‌چەشت لە وێنەی پەنا بە نامەرد
گەلێ قەلام دێ بۆ ڕۆژی نەهات | ئەمدێ بە وێنەی صەبر لەسەر دەرد

دارایی خۆشە ، کاتێ بەسەرچۆ | چار ساچاننە بەو شتەی کە بۆ
بەرە و قەت مەژێ بە نانی نامەرد | ژیان بێ‌نرخە کە وەك مەرد نەبۆ

گەلێ شادیم دێ لەگەڵ نومایش | ئەمدێ بە وێنەی ساغی و ئاسایش
کە لەدەست دەرچۆن دەسەڵات نیە | صەبرە کلیلی دەرگای گوشایش

بێ ئێش و ئازار هیچ حاصڵ نابێ | ئینسانی هوشیار بێ تامڵ نابێ
دڵ تا نەسۆتێ لە سینای صەبرا | (ابن‌سینا)یش بێ قەت کامڵ نابێ

لەم چەرخا بەرخە قیمەی کەبابە | کابرا بەم حاڵە خاوەن نیصابە
ئەگەر خۆت بگرێ کەباب‌چێ ئەمرێ | ئەمجارە نۆبەی حەق و حیسابە

ترێ پێش‌وادە بەرسیلەی کاڵە | بێ‌ڕەنگ و بۆیە و لە دەما تاڵە
کە زیانیش بۆ حەرامە بیخۆی | زیانی ئەما ئەمجار حەڵاڵە

مناڵ بە وردێ بە شەکر ئەبازێ | بۆ بە هەرزەکار دڵبەر ئەخوازێ
ئەمجارە حەولی ماڵ و خێزانە | پاشان بە ڕۆڵە و عەشرەت ئەنازێ

نەفامی هەڵچۆ بە واتەی بەتاڵ | حەوسەڵە بکە بە تەختەی مەتاڵ
خامۆشی ساتێ خۆشی صەد ساڵە | شۆڕشی کاتێ شەڕە بۆ صەدساڵ

بە بگرە و بەردە و بە هەرا و ئاشۆب | هەرگیزاو هەرگیز ناگەی بە مەطلۆب
هەر لەسەر بیر و ڕاوێژی مەردان | ئەگەی بەمراد لای‌خەڵکیش مەرغۆب

بە پایە بگەی بە فەخری ڕازێ | ناگەی بە مەرام بە بێ‌خۆسازێ
کە خۆتت سازاند زۆری پێ ناچێ | بەسەر تەختەوە بە عیزز و نازێ

شەمامە خام بێ لە ڕەنگا کاڵە | کاڵەك بە وردێ هەر زرکە تاڵە
کاتێ کە وادەی پێ‌گەیینی هات | ئەمیان خەربزە ، ئەو زەرد و ئاڵە

هەرکەس بەپێیخۆی ئالودەی دەردە   لەناو بوردایە یا لەسەر بەردە
ئەوەی خۆیبگرێو خۆ بەدەرد بگرێ   ژینی بەڕاستێ ژیانی مەردە

ئەوەی کە چەرخی لێ هەڵسوڕاوە   ڕەگی پشتیشی لێ هەڵگەڕاوە
یەعنێ دەستوپێ و هاودەمی ناوچێ   پێیئەڵێن بێفەڕ بڕۆ بەولاوە

پیاوەتێ تاجی سەرە

پیاوەتێ تاجە بۆ سەری ئینسان   ئیمانیش چرای ڕۆناکێ دڵان
پیاوی بێتاج و بێڕۆناکێ چاو   بیکە دەرەوە لە ڕیزی پیاوان

پیاوێ ناودار بێ بڕۆ بیبینە   پیاوی دنیایە یا پیاوی دینە
یا چاوت ڕۆن بێ بە ناسینی خەڵك   ناسینێ خەڵکێ پێویستێ ژینە

یا بڕۆ بۆ ناو ئەشکەوتی کێوان   ببە بە هاوڕێی جنۆکە و دێوان
یا لەناو خەڵکا وێنەی فریشتە   ببە بە چرا بۆ دڵپەشێوان

مەبەس عەشرەتە دوور بن لە شەڕێ   کاریان هەڵسوڕێ و جۆتیان بگەڕێ
ئیتر گوێمەدەن بە چەقەی بەدگۆ   کاروان ڕێئەکا و سەگیش ئەوەڕێ

شەرەف خزمەتە پیاوی بەخزمەت   بینایێ چاوە بۆ سەری ئوممەت
صەدجار ڕاوەستێ لە عەرەفاتا   حەجت بەتاڵە بێ حوسنی نییەت

بگەی بە میڕێخ بڕۆیتە سەر مانگ   دنیا دابگرێ سەراسەر شەشدانگ
خزمەتت نەبێ و خودا نەناسێ   کەڕ و لاڵێکی بێچاو و بڕژانگ

خودانەناسان لە خودا عاصین   بێخزمەتەکان دڵڕەش و قاسین
بڕۆنە فەلەك ، بین بە مەلەك   بێحەقپەروەرێ نادان و ناسین

ئاوێکی فێنك بۆ دڵسوتاوێ   گڕی ئاگرێ بۆ لێقەوماوێ
ئەو بۆت ئاو ئەدا گوڵزاری جەننەت   ئەم ئەسوتێنێ کەمەند و داوێ

قەت زایە نابێ خزمەتی ئینسان   بە دەروونی پاك بە شێوەی ئیحسان
جەزای لە دەوە تا حەوصەد قاتە   کەلامی حەقە بە ئایەی قورئان

دەی هەرچیت هەیە دەستە قەڵەمە   شانە شەوکەتە ماڵە حەشەمە
لە ڕێی خودادا صەرفیکە بۆ حەق   بۆ پایەی مەردێ هێشتا هەر کەمە

ئەگەر لوقمانی لوقمە نانەکەت   بکە بە قەڵغان بۆ ئیمانەکەت
ئەگەر نانەکەت لەلای گیانا بێ   نە نان ئەمێنێ و نە ئیمانەکەت

ئەو نانەی خودا دای بە خانەدان　　کەم‌نابێتەوە بە زۆری میوان
چرایێ خودا دای‌بگیرسێنێ　　ناکوژێتەوە بە هەمو جیهان

نیعمەتێ خودا بیکا بە خەڵات　　بۆت ئەبێ بە خێر بۆ هەردو دنیات
وەکو سەرچاوە هەر سەرواز ئەکا　　با سەری تێ‌کا گەلی کائینات

لە چەند هەزار مەرد نەتەوەی ئادەم　　ناوی کەس نەما بە وێنەی حاتەم
ناوی جوانمەرد هەر بەردەوامە　　قەسەم بە ڕۆحی حەزرەتی خاتەم

هەڵکەوتوەکان پڕتەوی خودان　　مایەی ڕۆناکێ پانایێ دنیان
ئەستێرەی بەرزن بۆ شەوی تاریك　　ڕەهبەری ڕێگان لەبۆ ڕێڕەوان

ژیان بۆ بەرزێ ئەستێرەی مەردە　　بۆ ژیان ناشێ ئەوەی نامەردە
ئەوانەی مەردن لەپاش مردنیش　　ناویان دەرمانی گیرۆدەی دەردە

نامەرد ئەم دنیا هەمو داگرێ　　تاجی شەرەفی لەسەر نانرێ
بو با بڕواتە هێلانەی شاباز　　نابێ بە باز و نەچیر ناگرێ

بیری ئادەمێ لەسەر چەند جۆرە　　تاریك و ڕۆناك توند و بێ‌زۆرە
ئینسان بە وێنەی سەرچاوەی ئاوە　　هەندێکی شیرین ، هەندێکی شۆرە

فەرمودەی ڕاستە ئەمینی مەئمون　　بەشەر چەند کانە وەك زیو و ئاڵتون
بەشەر لە وێنەی حەرفی هیجایە　　ئەلفی قنج و ڕاست ، چەماوەیە نون

خوێن‌خوێنە کەچێ هەندێکی موشکە　　حەریر حەریرە و هەندێکی وشکە
ئەوەی سازئەکرێ لە شیری خاوێن　　هەیەتی ڕۆنە و هەیەتی کەشکە

خودا بەشەری بەش‌بەش کردوە　　ڕەوشتی جیاجیای پێ سپاردوە
هەیەتی سەری لەبۆ حەق دانێ　　هێشتا قەت نالێ هیچم کردوە

نە دڵی لەلای ئەروەت و ماڵە　　نە مەیلی لەسەر فیز و فیشاڵە
ئەزانێ هەوا بە هەوا ئەڕوا　　ئەوەی جێ‌بگرێ مەعدەنی قاڵە

ئەزانێ هەرکەس بایێ بێ لە خۆی　　نە ناز نە نیعمەت نامێنێ لەبۆی
خانە و خانەدان ماڵی خودایە　　کەس وانەزانێ خۆی خاوەنە بۆی

گیانم بە فیدای ئەوکەسەی ئەهلە　　بەدەوری سەریا بگەڕێ سەهلە
ئەگەر نازانێ دۆزەخ لەکوێیە　　لەوجێیە کە جێی پیاوی نائەهلە

چەند پەندێکی پیران

وەربگرن لە من چەند پەندی پیران　　لە بەراوردی کۆمەڵی ژیران
پێویستە بۆتان لە ماوەی ژینا　　لە ئەمیران بن یا لە فەقیران

هەتا نەتوانن هاوڕێی عاقڵ بن   بە دڵ شاگردی پیاوی کامڵ بن
لەگەڵ خامانا بڕۆن بە ڕێدا   ئەبێ لە سوودی خۆتان غافڵ بن

دوژمنی دانا قازانجە بۆ مەرد   با دڵڕەقیش بێ وەك ئاسن و بەرد
برای بێعەقلت گەر پادشاش بێ   ئەبێ بە مایەی ئێش و زام و دەرد

کار بدەنە دەست پیاوی خێرەدمەند   خاوەن نەزاکەت طەبیعەت پەسەند
پیاوی باش عالەم هەمو ڕام ئەکا   بەڵکو دوژمنیش ئەخاتە کەمەند

ئەبێ کارگوزار زانا و عاقڵ بێ   دڵسۆز و ئازا و پاك و عادڵ بێ
شاری ستەمکار پڕە لە دوکەڵ   ڕێبوار تیا کوێرە و ئەبێ ماتڵ بێ

ئینسانی نەفام بیکەی بە خادیم   دەست ئەوەشێنێ بە وێنەی ظاڵم
ئەگەر پێی بڵێی ئاوڕشێن بکا   ناوماڵت لەژێر ئاوا ئەکا گۆم

ئەوەی کەوتەدوی ئارەزوی نەفسی   مەسلەحەتی عام ئەکا بە شەخسی
شێتت لێ ئەکا بە شێخی صەنعان   فریشتە ئەکا بە دێوی برسی

ئەوەی دیویەتی پایەی کەیبانو   بو بە نانەوا ئەبێ بە بانو
قەت دانامەزرێن بەرزە دەماخان   کێوێ نایەتە ژێر سایەی خانو

لادەن لەوکەسەی بە پەستی فێرە   گولۆلەی مەیلی لە بەرەوژێرە
پیاوی پایەمەست خێری تیا نیە   ئەو ڕێی پیا ئەڕوا لێژ و هەڵدێرە

دەسێ کە فێر بو بە گەنەکاری   قەت حەیا ناکا لە شەرمەزاری
هەموی فێربونە مەردی و نامەردی   خەو و بێداری ، سەعی و لاساری

مومکینە بەدخو بو چاك هەڵسوڕێ   خودا ئەتوانێ باری بگوڕێ
بەلام بەراورد وای نیشانداوین   مار کراژ ئەخا و ژاری ناگوڕێ

ئەوەی بەدخووە و خراپ ئەندێشە   ئاوی حەیاتی لە دەس مەنوشە
لە کراژی مار کراس لەبەرکە   لای یاری نابار حەریر مەپوشە

مار ئەهوەنترە لە شەخسی بەدحاڵ   ئەوەند دوژمنە بۆ عەقڵ و کەماڵ
شیفا قابیلە بۆ ماران گەستە   بۆ زەدەی بەدخو مەحالە مەحاڵ

هەر دوژمنێکت ڕەوشتی زوشتە   وازی لێبێنە بۆ خوی خۆکوشتە
یەکێ گیرۆدەی دەردی جگەر بێ   میوانی گوڕە ، زام لە تەنشتە

ئینسانی بەدخو دوژمنە بۆ خوی   قەت شەوێ ناوێ بە بێئای‌وئوی
لە دەریشەوە دەردی بو نەیێ   لە ناوەوە دەرد پەیدا ئەبێ بوی

وجودی بەدخۆ وێنەی وەبایە   لە هەر شوێنێ بێ پڕ لە بەڵایە
وەکو ئاگرە لە ژێری کادا   کانی هەزاران هەرا و غەوغایە

دڵ بیری ئاوە و دۆڵچەی سیانە   کار و کردەوە و خامە و زمانە
زمان و خامە ڕاست و لار ئەڕۆن   بەڵام کردەوە نیشانەی گیانە

واتە ون ئەکا بیری واتەوێژ   خامەش بۆ مامە ڕۆنەکاتە لێژ
بەڵام مەحاڵە کردەوەی ئینسان   دەرنەخا بیری هوشیاران لە گێژ

لێکیدەنەوە خوتورەی ناو دڵ   بەر لە دانانی خێزان ومەنزڵ
خوتورەی ناو دڵ تەشەنە ئەکا   ئەڕوێ و پێئەگا وەك تووی ژێرگڵ

چاوتان شۆڕمەکەن بەوێنەی کەمتار   قاپتان کون مەکەن بە هۆرە و قەتار
کە ڕشتەی ئەستۆر کەوتە قولاپە   ڕاتان ئەکێشێ بۆ ئێش و ئازار

مادەم ئەم دنیا وێنەی تاسێکە   هەر ڕۆژێ دەنگێو هەرشەو باسێکە
یارێکی خۆش‌خۆ خۆش‌ڕوخسار بگرە   (لاباس فیە) هەمو باسێکە

ئەگەر ئەتەوێ شەربەت بنۆشێ   لەگەڵ هاوسەرا بژیت بە خۆشێ
هاوسەرێ بگرە کارەبای دڵ بێ   ئەگەرنا ژینت ژانە و نەخۆشێ

مەبن بە جەنجاڵ بۆ پیاوی مەشغوڵ   سەرەڕێ مەگرن بە پیاوی ماقوڵ
بۆ غەمبار مەبن بە مایەی خەفەت   ئاسایش‌خواهە دەروونی مەلوڵ

هەرکەس یەکەمجار تو پێی‌گەیشتی   دەم تاڵی نەکەی بە بەدڕەوشتێ
پێویستە بە دڵ دڵی ڕابگری   خواه دۆزەخێ بێ یاخود بەهەشتێ

بەتایبەت کەسێ خاوەن پایە بێ   یا خانەدانی خاوەن‌مایە بێ
پێویستە حەڵوای خوڵقت نۆش‌بکا   چونکە پیاو ئەبێ خاوەن سایە بێ

ئەوەی سوربەسور بێ بە دوژمنی   زامێ لە ناخی دڵیا هەڵکەنی
دڵی وا ئەشکێ چاك نابێتەوە   قەت پینە ناکرێ لەعلی یەمەنێ

ئەویش دەست‌ئەکا بە کاری دەنێ   ئەیگرێتەبەر ڕێی ناپەسەنێ
با فریشتەش بێ لای ئەبێ بە دێو   لای ئەو شایانی بەند و کەمەنی

سەربەرزیت ئەوێ بۆ ژین لە جیهان   دەس بە شیرەوە بڕۆرە مەیدان
ئەگەر بێ‌شیر بۆی دەم بە شەکرەوە   بە واتەی شیرین بژێ لەگەڵیان

مادام کە ئینسان هەر ئەبێ بمرێ   خۆت وا بمرێنە جێگەیێ بگرێ
ئینسانی بەسود بە مەرگ و ژیان   جێی سودگەیاندن بۆخۆی دائەگرێ

ئەگەر بەڕاستی گوێ ئەگرن لـە من   قەت ئەمین مەبن لە مەکری دوژمـن
بـە ڕۆژ ئارام بێ بە شـەو ئەجوڵێ   بە مەد و جەزرە وەك بەحری بێ‌بن

کە لێت تێگەیشت بـازوت قەوییە   مەیدانـی شـەڕی بەرەوڕوی نیـە
بە ڕێـی دۆستیدا دێتـە مەیدانت   هەر ئەڵێـی برای بـاوکی و دایکییە

قەت ئەمین نەبـێ لە وردە و منـاڵ   هەتـا نەگەنـە تەمەنـی کەمـاڵ
داری تەڕ زۆر زۆ ئەچەمێتـــەوە   هەروا منـاڵی بێ‌پـەڕ و بێ بـاڵ

گـەر ئەتـانەوێ بژیـن بێ‌ئـازار   بـە بێ‌شەرمـانە مەیەنـە وتـار
بەتایبەت لەگەڵ ئینسـانی بێ‌شەرم   بنـاغەی هـەرا داءـەنێن زینهـار

لەگـەڵ بێ‌ئەدەب دەمـەدەم کـردن   خۆی لێ دوور بگرە تـا ڕۆژی مـردن
وەك تف هەڵدانـە بـەرەو ڕەشەبا   ئەنجـامی بۆ خۆت دێتـەوە گەردن

لەگـەڵ خۆنکـارا مەکەن سـتێزە   ئێـوە بێ‌هێـزن ئەویـش بەهێـزە
ئینسـانی وەهـا لـە خوا ناترسێ   مۆی سنگی تیژە وەك نوکـی نێـزە

مەبەست ئەوەیـە ئـامۆژگاریێ حەق   پێویستی نیـە قەت بە قسەی ڕەق
پێغەمبەران گشت زمان شیرین بون   تەنانەت لەگەڵ پیـاوی کەللـەڕەق

خودا ئەمری کرد بە موسا و هارون   لەگەڵ فیرعەونـا بە نەرمێ بـدوێن
نـە کەس لە فیرعەون بەدخوتر ئەبێ   پێغەمبەرانیـش وەك ئێمـە نەبون

کە بـاس هـاتەسەر ئینسانی مردو   هەتـا بوت‌بکـرێ لە چـاکەی بـدو
شەرەفی ئینسـان پـایەماڵ مەکەن   ونمەکەن پایەی شەخصی کوچ‌کردو

فەضڵ و هونەریان مەدەن بـە زایە   بێ‌عەیـب لـەم دنیـا تەنهـا خودایە
تـا پێتـان بکرێ عەیبیـان داشارن   حیسـاب و کیتـاب لـەوە دنیایـە

ئینسـافت ببـێ کـاکەی قسەزان   کەم تـانە بـدە لە چـاو نوستووان
دەرزییـێ بکـە بـە سنگـی خوتـا   جـا سوزنێ بـدە لە چـاوی ئەوان

دوور بە لە هەرچـێ غوروڕ و بەخـە   نیشانەی نەگبەت بۆ خوت دەرمەخە
بـەخ قـەت نـاگاتە ڕۆژی قیامەت   لـەم دنیا لێت‌دێ بـە دەسەویەخە

بـە تانەی توند و نـاتورەی خراب   دڵـی هیچ‌کەسـێ مەکەن بە کەباب
تـانە و ناتورە و گـاڵتە پێ‌کـردن   لای خوا بێزراوە بە نەصصی کیتاب

بەشـەر نـاوەکەی دو بەشی شەڕە   کروکی نەفسیش حـەزی لە گەڕە
پیـاوی هەڵکەوتو بەو کەسە ئەڵێن   گوێچـکەی لەئاسـتی خراپە کەڕە

قەت گوێ ڕامەگرن بۆ قسەی بێ خوێ   زۆر مەڵێن لەگەڵ ئینسانی بێ گوێ
گاجوتی بەدخوو نەیکرێ چاکە   بیشی سووتێنێ لە جوتا ئەنوێ

خەبەری ناخۆش مەدەن لە ناکاو   نزیکە بێ بەهۆی مەرگی پیاو
بە هەرا نوستوو ڕامەپەڕێنن   گەلێ کەس شێت بوون بە هەرای ناکاو

عەقڵ نوریکە بەتاو و پڕتەو   تیشک ئەداتەوە بە ڕۆژ و بەشەو
قین و برسێتی و ترس و پەلەپەل   ئارام لائەبەن لە ئارامگای ئەو

بەقەد هەڵسوڕان دڵتان گوشاد بێ   با لەبارەتان خەڵکی دڵشاد بێ
دەرگای لەسەر گەدا دابخرێ   لە ڕوی نەگبەتا ئەبێ گوشاد بێ

بەشەرەف بگەی بە کێوی جودێ   بەخشینت نەبێ هەر بێ وجودی
بەخشش سەرچاوەی ژینی ئینسانە   سەرچاوەت کوێربێ ئەگەر بێ سودی

حەللی ئیشکالی خاوەن ئەهمییەت   بەرە بۆ مەردی بەهێز و هیممەت
قورئانی پیرۆز مەدەرە دەستی   بێ دەسنوێژێکی بێ قەدر و قیمەت

کە پرسیان پێت کرد هەرچی ئەزانی   بەیانی بکە هەتا ئەتوانی
بەقەد گرامی ساغی ونبکەی   صەد تون لە ژینا توشی زیانی

ڕاوێژ پێویستە بە دین و حیکمەت   بەڵام بە شەخصی زانای بەهیممەت
ئەوکەسەی ڕاوێژ ئەکا بۆ داماو   فەرزە ئەمین بێ بە قەولی حەزرەت

بە یەك ئاوێنە ڕوی خۆت ئەبینی   کە کردنت بە دوو پشتیش ئەنوێنی
بە ئیستیخارە و ڕاوێژ بە ژیران   بۆ دین و دنیا قەت دانامێنی

ئاگات لە دەم بێ ئێشکچی دڵە   حەرەس خائین بێ چارەی موشکوڵە
کەس ئاگای نیە لەناو دڵی تۆ   غەیبزان تەنها خودای کامڵە

ڕازی دەروونت ئەسیری تۆیە   پێ بەندی ڕشتەی زنجیری تۆیە
بە بێ ئاگایی کە لە دەم دەرچوو   ئەوسا تۆ بەندە و ئەو میری تۆیە

تۆ کە نەتوانی دەمی خۆت بگری   ڕازی دڵی خۆت بۆ خۆت ڕابگری
ئیتر چۆن ئەبێ بە جێگەی باوەڕ   ڕازی نهێنی کەسی ڕابگری

ئەوەی لەگەڵتا برای ژیان بێ   نابێ مەبەستان لە یەك پەنهان بێ
دوو برا لەگەڵ یەك دڵیان ساغ نەبێ   ئیتر نەبێ کێ خاوەن پەیمان بێ

لەلای هەرکەسێ دەسکەوێ حیکمەت   زوو وەری بگرە بە قەدر و حورمەت
حیکمەت بە وێنەی ئاوی حەیاتە   ئەبێ بە مایەی ژیانی ئوممەت

دەخیل برایان ئامان صەد ئامان   باشەڕ لەشیفبیؚو ئاشتیؚ لەخەرمان
قەرز و قۆڵەتان بیؚ قۆڵەقۆڵ بیؚ   چ بار چ خەروار چ ذەڕەی دەرمان

دۆستو دراوسیؚو هاوڕیؚ بۆسەفەر   ئینسانی چاك بن چاترن لە گەوهەر
دۆستەکەت دەستە ، دراوسیؚ چاوە   هاوڕێیش لە جێگەی تیغی بەرکەمەر

دۆستێکتان هەبیؚ مەبن بە خزمی   کە بوون بە خزمی ڕابگرن نەزمی
گەوهەری تاقە دڵی دۆستان   بە بەردی جەفا مەشکێنن عەزمی

نە قەرزی ناپیاو نە ماڵ لەسەر ماڵ   نە شەراکەتی شەخصی بیؚکەماڵ
شەراکەت خێرە بەڵام بەشەرتیؚ   پاش بەراوردی حەفتە و مانگو ساڵ

هاوڕێی ژیر

هاوڕیؚ شەرتێکی گەورەی ژیانە   چون مەیلی ئینسان لەگەڵ ئینسانە
بەڵام بەڕاستیؚ هاوڕیؚ ئەوەیە   هاوبەشی ژینە و هاوبەشی ژانە

پێویستە هاوڕێی بنیادەم ژیر بیؚ   خاوەن ڕاویژ و بیر و تەدبیر بیؚ
هاوڕیؚ کە وابوو ، بەڵای خودایێ   لە ئینسان دوورە مەگەر تەقدیر بیؚ

ئەگەر طالیبی قازانج و خێرن   کارتان بە دەستی هەرزە مەسپێرن
سوودی بە (تەقڵەی مامەحەمە)یە   هەرگیز سوودیوا بە سوود مەژمێرن

بۆ هەموو سەریؚ قابیلە سامان   بۆ هەموو دەردیؚ قابیلە دەرمان
تەنها بیؚعەقڵیؚ دەرمانی نیە   لە دەستی هەڵێن ئامان صەد ئامان

مەشهوورە سیؚ دەرد دەرمانیان نیە   کە ئینسانیانگرت بەردانیان نیە
بیؚعەقڵیؚ و پیریؚ و مردن ئەم سێیە   توشی هەرکەس بوون ئامانیان نیە

ئەو بیؚشوعووری خاوەن ثەروەتە   هەر بۆ ئیثباتی هێزی قودرەتە
یەعنی نیعمەتی خودای میهرەبان   نە لەبەر عەقڵە و نە قابیلەتە

گەر (لوح المحفوظ) دەور بکاتەوە   نەفام لە ڕێی خۆی لاناداتەوە
لەوحیؚ کە نەققاش نەقشی لیؚنەدا   کیؚ خەتی لەسەر لێكنەداتەوە

مردنە دەردی دووریؚ دڵبەران   دیلیؚ نامەرد و تانەی هاوسەران
لەوانە بەدتر لاتیؚ بە پیریؚ   لەویش خراپتر هاوڕێیؚ کەران

بۆیە خوداوەند چەندجار لە کیتاب   ڕوو دەم ئەکاتە لای (اولوا الالباب)
بۆ کەسیؚ کەڵڵەی مێشکی تیانەبیؚ   تویکڵ وەرنەگریؚ لەجیاتیؚ لوباب

ئەنجامی قورئان لێکبدەنەوە	دۆست و دوژمنتان جویّبکەنەوە
هەرکەس حەقێکی هەبێ لەسەرتان	جەزای ئەو حەقەی پێ بدەنەوە

ڕادەیەك دانێن بۆ دۆست و دوژمن	قەت وامەزانن دائیم وا ئەبن
بەشی دوژمنێ دۆستتان لەیاد بێ و	بۆ دوژمن بەشی دۆستێ ڕاگرن

هوشیار ئەوەیە بیری بەسۆ بێ	هەم بۆ سبەینێ و هەم بۆ ئیمڕۆ بێ
ئەوکەسەی بیری هەر بۆ ئەمڕۆیە	ئەبێ سبەینێ بە ڕەنجەڕۆ بێ

زانا و تەوانای لەسەر کار ئەمین	بەدەرە دەستی ئیشی دنیا و دین
خودا فەرمۆیە « انَّ خَیرَ مَنْ	استَاجَرْتَ ، القَویُّ الامین »

ڕاوێژ بۆ پیرە ، گەڕان بۆ شیکە	نوێڵ بۆ هەڵکەندن ، شکان بە پیکە
ئینسانی بێدەس نوسین ناتوانێ	بۆ شەخسی بێلێو مەحاڵە فیکە

هەرچەند سوار بێ بەسەر زینەوە	منال ناوەستێ بە تەمکینەوە
سیلاحشۆڕ ئەبێ بڕواتە مەیدان	بە ئەسپ و چەك و بە دووربینەوە

نان بۆ نانەوا و گۆشتیش بۆ قەساب	ڕانیش بۆشوانی ئازای سەرحیساب
زانای خاوەندڵ بۆ بیر و ڕاوێژ	خەطیب بۆ وتار ، نوسەر بۆ کیتاب

بۆ ئوستادێکە بەهرەی بنوێنێ	بۆ حەللی ئیشکال قەت دانەمێنێ
مەرتەبەی ئیرشاد بۆ پیرێ ئەبێ	بۆ ماددەی دەنێ چاو هەڵنەهێنێ

بۆ شاگردێکە بەش و بەهرەی چاك	زیرەك بێ و بە هەوڵ خۆگر و چالاك
دڵی خاوێن بێ لەگەڵ یارانی	بەوە ئەگاتە سەر لوتکەی ئەفلاك

چۆن ئەبێ نەزان بێ بە مامۆستا	دز چۆن قەت ئەشێ بۆ پاسی ئەشیا
چەتە نابێتە ئەمینداری ڕێ	مار ناشێ بکرێ قەت بە ئاشنا

کە کار درایە دەستی ناشایان	ئەبێ بە دۆزەخ بەهەشتی ژیان
فەرمۆدەی ڕەهبەر نەقشی نگینە	بۆ دین و دنیا ، بۆ خەیر و زیان

کە عیلم و هونەر بکرێ بە میرات	خێر نایەتە ڕێی میللەت و وڵات
بێهونەر جێگەی هونەرمەند بگرێ	وڵات گشت ئەبێ بە پەندی پسات

جا بێهونەران بەپێی ئارەزۆ	تاڵانی وڵات ئەکەن مۆبەمۆ
هەرکەس ناحەزی شێوەیکاریان بێ	ئەوەندەت زانێ ژنیان دا بە شۆ

لەبەر بێقەدرێ گەلی بەهیممەت	بێنرخێ خۆیان ئەکەن بە قیمەت
چاکی لی ئەکەن بەلای پشتێنا	عالەم دائەگرن بە درۆ و توهمەت

کێ ئەبێ بە هۆی وێرانێ جیهان   بە دیمەن مەردی نامەرد بە نیهان
هەواپەرستان بت ئەپەرستن   بۆ ڕەهبەر ناشێن بە هەزار قورئان

گورگێ خۆی پۆشێ بەکەڵپۆسی مەڕ   بیگرە و دایپاچە و لە کون بێنیەدەر
نە قورئان ئەشێ بدرێ بە مالۆم   نە مالۆم ئەشێ بکرێ بە ڕەهبەر

دنیا وا بڕوا بە خودای مەزن   کەرمان ئەگۆڕێ لا بە ڕمۆزن
ساتێ بگەڕێن بەسەر زەویدا   چۆنها پیاوێکی خاوێن تۆش ببن

بۆیە بێبەش بوین لە بۆی حەقیقەت   بۆیە ونمان کرد شازێی شەریعەت
بۆیە وا حیکمەت دەرچۆ لە دەستمان   چ (الهیّات) یاخود طەبیعەت

بۆیە چەند هەزار بە بێگۆڕ مردن   گورگ و قەل و داڵ لاشەیان بردن
خاکی پیرۆزمان بۆ بە جێی مالۆم   چارمان بۆ نەما غەیری ڕاکردن

گەر خۆرنشینە یا خۆرهەڵاتە   هەمۆی هەرایە و دەرد و ئافاتە
ئافاتێکیوا دەرمانی نیە   چارەکردنی لە مەحالاتە

کۆرە بە وێنەی مەنجەڵ کوڵئەدا   بە هەر کولێکی چەند موشکوڵ ئەدا
بە هەر ئیشکالێ وەکۆ زامی مار   لە لەشی مەردا هەزار گوڵ ئەدا

تاوی گرتوە ساجی سەرزەوێ   بەشەر برێشکەن لە ورد و قەوێ
کەس لە شوێنی خۆی ئارامی نیە   نە لەسەر کورسێ نە لەسەر زەوێ

ئەوسا ئەتتوانێ ڕاکەی لە بەلا   لە بالا بۆ خوار لە خوار بۆ بالا
بەلام وا ئەمڕۆ بەلا سێبەرتە   لێت نابێتەوە بە صەد تەقەلا

ئەوکەسەی ئەمڕۆ ساغە بەدیمەن   بڕۆن تەماشای ناودەرۆنی کەن
جاران دڵ ساغ و دیمەن بیمار بۆ   ئەمڕۆ دەردی دڵ ، دڵ ئەکا بۆگەن

ئەمکارە هەمۆ کاری تاوانە   تاوی سەندوە لە ڕۆی زەمانە
کە داوای تۆبە لە کەسێ ئەکەی   ئەڵێ بەسەرچۆن ئەم بابەتانە

وا دێتە بەرچاو صەفحەی ڕۆی دنیا   ئەڵێی ژاری مار ڕژاوە پیایا
ئەگەر ڕەحمەتی خودا نەبوایە   گیا سەوز نەئەبۆ لە دەشت و چیا

چارمان ئەوەیە بە پێی شەرع و دین   هەمۆ بۆ دنیا و عوقبا تێکۆشین
کۆشش لە ئێمە و بەخشش لە خودا   سا بمانبەخشە خودایە (آمین)

(بسم‌الله) ئەووەڵ هەتاکو ئەنجام   بۆ پێشکەوتنی ئایینی ئیسلام
ئومێدم زۆرە بە ڕەحمی خودا   ڕزگارمان بکا هەمۆمان بە عام

بەوشەرتە بەشەر ئەوەی تێ ئەگا — بە حەق یارمەتی ئەوی کەی بدا
هەر یەکیەتییە و یارمەتی بەشەر — ئەبن بە مایەی تەوفیقی خودا

کوڕەیێ خودا هەڵیسوڕێنێ — کەس لەسەر هەوا ڕای ناوەستێنێ
هەر بۆ ئەو ئەشێ لەپاش کارەسات — حەقی حەقداران بە حەق بستێنێ

یارمەتی شەرتە بۆ ژینی ئینسان — بە بێ یارمەتی ناژین لە جیهان
کۆمەڵەی ئینسان وێنەی شەخسێکە — هەندێ دەستوپێو هەندێکی چاوان

دۆستو برای باش بەوێنەی دەستە — ئەوەی بێ دەستە لەکاردا پەستە
بەڵام کام برا ئەوەی بەڕاستێ — بۆ تۆ خۆی بکا بە ماران گەستە

نەك (ابن الوقت)ی نامەردی دەغەڵ — دەس بەرێ کیسەت دەرکا لە باخەڵ
هێوا ئەیەوێ بتدا لە تەناف — دیوەخانەشت دەرکا لە تەمەڵ

جا وەکو ئینسان بڕۆنە مەیدان — بە چەکی عەقڵ و ئیمان و ویژدان
دەرمانی دڵی دڵ زامار بکەن — بە شان بە زمان بە ماڵ بە ئیمان

ئەوەی لەگەڵتە بەهیوای هەوا — وەها تێ ئەگا وای لەگەڵ ئەوا
کاتێ حاڵێ بۆ تۆ عەکسی ئەوی — هەوا ئەیبات و ئەفڕێ بۆ حەوا

نازانێ ئەساس شەرتە بۆ بینا — چ لە ئاسن بێ و چ جامی مینا
ئەساس ئیخلاصە بۆ خوا و پێغەمبەر — بۆ دۆست و هاوڕێ لە هەمۆ دنیا

قەسەم بەو خودای تاق و تەنیایە — ساغ قەت ناسوتێ لەم دۆ دنیایە
گەر لە دنیاشدا بەختی یار نەبێ — لەو دنیا خاوەن قەسری مینایە

ڕەهبەر پێویستە

بێ ڕەهبەر مەڕۆن لەبۆ موهیممات — واسیطەی ئەوێ حەللی موشکیلات
هەزار عەرزوحاڵ نابێ بە یەکێ — کۆمەك بێ لەلای خاوەن دەسەڵات

تەجرەبەی ناوێ تەجرەبە کراو — مەلە نازانێ مەچۆرە ناو ئاو
تۆ خۆت کە فەوتای لە گۆمی ئاوا — بە تۆ چێ کەوا قوڵ بێ یا تەنکاو

ئەوەی بگەڕێ بەناو دەریادا — لە کەشتێ شکاو ئەبێ خۆی لادا
گەشتی بیابان لە ڕۆژی تۆزا — عەینەکی ئەوێ تۆز لەچاو لادا

دەرگاوان دڕکە ئەچێ بەدەستا — گرێ دائەنێ لەڕێی مەبەستا
داسی ئەو دڕکە دیناری شینە — دڕکت بۆ ئەبڕێ لەو شوێنە پەستا

ئینسان کە ڕۆیی بۆ جێگە و شوێنێ — پێویستە دەرسی ئەوێ بخوێنێ
ئەبێ لە یاسای ئەو شوێنە بگا — خۆی بە ملکەچی یاسای بنوێنێ

غەریبی چاوساغ بە وێنەی کوێرە — کوێری شارەزا وەك بەچکەشێرە
ئینسان موحتاجە بە شارەزایی — ڕەهبەری بکا بۆ هەرچی خێرە

هاودەرد بۆ هاودەرد وێنەی چرایە — غەمبار بۆ غەمبار باوك و برایە
غەریب کە بگا بە هاوشاری خۆی — با بێگانەش بێ وەك برای وایە

ناکامی گێژە کامیش بە هەڵە — گێژەڵوولی زۆر جۆشی مەنجەڵە
لێدان گوردییە و لادانیش مەردی — هەڵاتوە ڕۆستەم زۆرجار بەپەلە

کاتێ گیرابێ ناو چەقی جادە — با بە قەراخا تێپەڕێ پیادە
یەکێ ئەتوانێ شان بدا لە شان — چەك لە پشتێن بێ و ئازا و ئامادە

مەبەس خۆت نیە مەبەس بۆ خەڵکە — ژیانی مەردان گەلێ بەکەڵکە
پیاوی سەرقەتار سەری عالەمە — لەش کە بێسەر بۆ وەك گەڵای پەڵکە

نەفام کەسێکە بە بێبەرد و دار — بڕوا ڕاوەستێ لەسەر کونی مار
کەسێ دەماغی لە کەللەیا بێ — بێچەکی بەکار ناچێتە پەیکار

هوشیاری بۆ هەل هەل لەبۆ عەمەل — عەمەل بەئارام بە بێ پەلەپەل
ڕاستێ کردەوە لەگەڵ ئایینا — بەشەرتی دەوام تا کاتی ئەجەل

مەردی بەکار

سەرداری ئەشێ بۆ مەردی بەکار — خاوەن هیممەت و قەول و ئیعتیبار
پیاوی بێدەماخ جێی ئومێد نیە — ڕان پڕە لە مەڕ بە صەد بە هەزار

قافلەیێ کەوا سەرقافڵەی کوێرە — باری هەمیشە سەر بەرەوژێرە
هەرکەس لە قافڵەی وادا تێکەڵ بێ — ڕەنجی بێسوودە و گەنجی بێخێرە

ئەوەی سەرچۆپێ وا بەدەستەوە — ئەبێ دڵ بدا بەلای بەستەوە
حەلقەی ذیکری‌خوا دەنگ نەدەنەیەك — نۆر دانابارێ لە سەردەستەوە

ئەو سەرقافلەیەی خاوەن قەتار بێ — ئەبێ لە وەزعی ڕێ ئاگادار بێ
پاسەوان بنوێ بە ڕۆژا ، ئەشێ — بەڵام شەو تا ڕۆژ با خەبەردار بێ

چێبکەم لە گەلی بێهۆش و بێحیس — لەجیاتی ئالتون ئەخلەتێن بە مس
کە چۆنە بازاڕ ئەوجا تێئەگەن — ئالتونی ساغیان دەرچوە لە دەس

باری خۆت بخە لە قاپێ گەورە   گەورە مەرکەزی دائیرەی دەورە
مەبەس لە گەورە بە دەسەڵاتە   دنیا هەرچۆن بۆ ئەویش بەو تەورە

میرە مەردەکان مەردی عالەمین   بە خۆ فریشتە و بە ڕۆ ئادەمین
نەتەوە و زمان نیە لای ئەوان   وێنەی هەتاون لەبۆ سەرزەمین

پیاوی هەڵکەوتو لە هەر لای دنیا   ئەبێ چەند خولقێك کۆبێتەوە تیا
ساغێ و چاوپۆشێ و ناسك وتارێ   هۆشیارێ و بەخشش بە دەوروبەریا

پێنج صیفەت بەشی گەورە مەردانە   یەکەم شیرینێ و پاکێ زمانە
دۆهەم تەحەممول سێهەم دەس پاکێ   نامۆس و ڕاستییش دوانی تریانە

کات بەنرخە

کات زایە مەکەن نەختی دەستانە   کات باوك و برا و هەمۆ کەستانە
کات دەسمایەیە بۆ پیرۆزێ مەرد   بەکات دێتەجێ چێ مەبەستانە

هەلت بۆ هەلکەوت وابزانە مەلە   هەر کە نیشتەوە بیگرە بە پەلە
دۆرە پەل نەخەی با هەڵنەفڕێ   چالاك بۆی بڕۆ خێر بە عەجەلە

کاتت کانێکی زێڕین بەهایە   بۆ دین و دنیا بیکە بە مایە
گەنجێو لەش‌ساغێو فەراغەتی حاڵ   هەمۆ فرسەتن نەڕۆن بە زایە

هاوین تێکۆشە بە هەردۆ دەستان   با دانەمێنێ بە سەرمای زستان
بۆ هەر وەرزێکت کارێ دابنێ   با کاتت نەڕوا وەك کاتی مەستان

هۆی شێتێ لەبۆ گەلێ لە شێتان   هەر بەتاڵییە بەتاڵێ دەستان
ئینسانی بەتاڵ لەبەر بەتاڵێ   شێتە بە خەیاڵ ، بە کاریش شەیتان

کەڵیش بێ زستان موحتاجی کەوڵێ   لە بەلەما بۆی موحتاجی سەوڵی
لە هەر شوێنێکا قیسمەتت تێ‌کەوت   بەپێی ئەو شوێنە موحتاجی هەوڵی

ئادەم برسییە بۆ پایە و مایە   عاقڵ مایەی خۆی نادا بە زایە
تۆیش کە ئینسانی تێکۆشە بۆ خۆت   ئەگینا دەرچۆ لەم ڕۆی دنیایە

دنیا بازاڕە و ژین وێنەی قوماش   زینهار ژینی خۆت نەدەی بە بەلاش
نرخی عیلمێکە یا کارێکی‌وا   ڕەواجی ببێ بێ تاو و تەلاش

زۆرکەس بۆنی تۆی لەبۆ خۆی ئەوێ   کەس ڕێی لە دەرگای نابۆت ناکەوێ
مادەم ئاوایە بۆنت ئاوا بێ   تا لە چۆڵێکا پەکت‌نەکەوێ

ئەو دایك و بابەی بۆ تۆ ئەبرژێن   وەکو برێشکە بۆت هەڵئەقرچێن
نانێکی برژاو نەبەیتە لایان   زەحمەتە کەوا بۆت هەڵبچەرخێن

سنعات چاترە بۆ دڵگوشادیٚ   لە ناونیشانی پادشازادیٚ
پادشازادەی بێزاد ئەفەوتیٚ   پیشەوەر بۆ خۆی ئەژیٚ بە شادیٚ

تەمەڵیٚ خۆیگرت لەلای لەشخاویٚ   لەلای دەرناچیٚ وێنەی تێراویٚ
بۆ بەدەستی خۆت زامارئەکەی   کێیە دەستو پیٚو چاوی خۆی ناویٚ

لە هەرکارێکا شەیتانی مەلعوٚن   ڕۆژیٚ کاری کرد لە چەرخی گەردوٚن
چلەی تەواوکرد بە سوالکەریٚ   چون داویٚ باشە لەبۆ پیاویٚ دوٚن

ئەڵێی بیٚ بۆ کار ئەڵیٚ نەخۆشم   ئەڵێی ڕاستۆبە ئەڵیٚ بیٚهۆشم
مادەم نەخۆش و بیٚهۆش داماوی   چۆن ئەڵێی بەرگی ماوت ئەپۆشم

ڕۆڵە ئەوەیە جیهان ببینیٚ   قەدر و قیمەتی ژیان بنوێنیٚ
ئەوەی ئەیەویٚ بیٚقیمەت بژیٚ   چاترە بمریٚ و شوێنی نەمێنیٚ

خۆ تەمەڵ مەکەن بۆ خۆ تێکۆشن   ئاوی حەیاتی مەردیٚ بنۆشن
بۆ سەرچاوەییٚ ئاوی ڕەوان بیٚ   گیانلەبەر هەموٚ دڵ بەخورۆشن

هەر ڕۆژیٚ کە هات شەوی لەپاشە   دوٚربینیٚ لەبۆ ئاسایش باشە
لەکاتی گەنجیٚ گەنجیٚ وەربگرە   پیر بوٚی ئەکەویٚ بە وێنەی لاشە

کاتی لەشساغیٚ ئاگات لە خۆت بیٚ   شوٚشەی دەرمانی نەخۆشیت پیٚ بیٚ
قەت بایٚ مەبە بە تاوی گەرما   غەمی بادەوەی زستانت پیٚ بیٚ

مەیدانی وتار پان و درێژە   گولۆڵەی بەتاڵ سەر بەرەو لێژە
مێژوٚی ڕابوٚردوٚ بکە بە سەرمەشق   چەك پیشە و ئیش و بیر و ڕاوێژە

پاش خودای عالەم چاوت لە خۆ بیٚ   بەرگی تەقەلات بە تان و پۆ بیٚ
بە زۆری بازوٚ ڕوٚ لە مەیدان کە   بیٚزۆر هەر ئەبیٚ کە ڕەنجەڕۆ بیٚ

عومری ڕابوردوٚی بیٚسوٚدی سالان   ماڵی نەختنت بوٚ ڕۆییٚ بە تالان
قەت زیاننادا تالان لە ئینسان   وێنەی تالانی عومری بەتالان

عارەقت ڕژاند عارەق نارژێنیٚ   لە تەریقیدا قەت دانامێنیٚ
فرسەتت فەوتا ئابڕوٚت ئەڕوا   بە شەرمەزاریٚ لای خەڵك ئەنوێنیٚ

مەڕۆ لەبۆ ئیش حەیران و دوٚدڵ   دوٚدڵیٚ بۆ دڵ ئەبیٚ بە چڤڵ
لەپاش ڕاوێژ و عەزمی دڵی خۆت   تەوەکول بەخوا تیٚهەڵچۆ بە دڵ

بە گەنجێ دەرچن بۆلای مەبەستان   هونەر لە هەلدا بخەنە دەستان
بۆ پیران تەویێ ، بۆ زستان شەوێ   قەت بایێ مەبن بە خۆشێ زستان

مەل کەوتە دەستت دەس مەکەرەوە   ماسێ توند بگرە لەلای سەرەوە
کە موشتەرێ هات بۆ دەرگای مالت   مالت بفرۆشە و لا مەکەرەوە

دلخواز بەدەگمەن دێتە بەردەرگات   پێی‌ناوێ بڕۆی ولات بە ولات
بەناحەق مەبەست لەدەست دەرمەکە   تاج لە فرسەتدا ئەبێ بە خەلات

خاوەن‌دەوام بن بەلام بە ئارام   ئاسایش بگرن بۆ دل و ئەندام
مۆم داناگیرسێ لە دۆ سەرەوە   ئینسان بە هەلپە ناگا بە مەرام

هوشیار ئەوەیە بە صەبر و ئارام   ئیشی خۆی بکا بەلام بە دەوام
هەرچەند لە خێرا پەلەپەل باشە   هەلپە زیانە بە شەرعی ئیسلام

بە هەلپە و هەلە کەس نابێ بە هیچ   پەردەی عەنکەبوت ناشێ بۆ سەرمیچ
شێخی صەنعان بێ بەئارام ئەڕۆی   زۆ ماندۆ ئەبێ و قەت ناگەی بە هیچ

بۆ هەر کاتێك و بۆ هەر شوێنێ   یاسایێ هەیە خۆی پێت ئەنوێنێ
ئەو یاسا بکەن بە عاسای دەستان   ئەمڕۆ و سبەینێ بە وێنەی دوێنێ

پێ و پارە و هەل وەسیلە و ئەسباب   بەکاریان بێنە بە یاسای ئاداب
ئەلماس بۆ شۆشە تەشوێ لەبۆ دار   شمشێر بۆ مەیدان قەلەم بۆ کیتاب

هۆرە و لاوك و حەیران و قەتار   بۆ تاقەت باشن بەلام جاربەجار
حەیران بە حەیران ناگا بە مەرام   هەنگاو پێویستە لەبۆ ڕێبوار

هەرکەسێ زانیت مەشرەبی چۆنە   چاودێرێ بکە بەو ئەزم و گۆنە
لەبۆ کەوەڕاو بڕۆ بۆ کێوان   بڕۆ بۆ دەریا بۆ قاز و سۆنە

ئەوەی مەنطوقی ئەصصی کیتابە   ئەم دنیا دنیای هەوڵ و ئەسبابە
ڕەهبەرەکانیش نان و ئاو ئەخۆن   ئازار دانیشیان عەینی حیسابە

نوح تا هەزار ساڵ ئەزیەتی درا   خەلیل پاش ئاگر دوورەوەش‌خرا
زەکەریا کوژرا و یەحیا سەر بڕا   (محمد) قەصدی کوشتنی کرا

ئیتر مەپرسە عومەر و عوثمان   عەلێ و حوسەین و باقێ ئیمامان
تۆیش ئینسانێکی وای لەسەرزەوێ   ئەوەك فریشتەی لە بورجی ئاسمان

مادەم فەردێکی لە ئەسلی ئادەم   ئەبێ وەربگرێ بەشێ لە ئەلەم
قەزا بەڕاستێ کاری خۆی ئەکا   لە خاوەن عیلما و لە خاوەن عەلەم

لـە شاد و غەمبـار ڕۆژ نەبێتەوە   ئەو ئەشنێتـەوە ئـەم ئەتلێتـەوە
چەرخیـش خەریکی هەڵسوڕاندنە   لەبـۆ داماوان سـوێی نـابێتەوە

ئـەم خەیمە بەرزەی شین ئەکاتەوە   دیلی زۆری برد قەت نەهـاتەوە
تـۆ وا مەزانە هەر شـوێنی تۆیـە   دوژمنەکـانیش جێ ئەکـاتەوە

مەینەتـی جیهـان شتـێ عـادییە   مـادەم قەرارگـات جێگەی شادییە
سـوڕەی فـاتیحە لەبـۆ ئـامینە   خێـر بەئەنجـامە نـەك مەبـادییە

بۆ کـاتی تەنگ و جەنگ و دڵتەنگێ   موحتاجی پـارە و یار و فەرهەنگی
پـارە برایـە ، ڕەفیـق ڕەهبـەرە   عەقڵ چرایـە و چـارەی دڵتەنـگێ

بـۆ هەر ئەجەلـێ کیتـابێ هەیـە   بـۆ هەر کیتـابێ حیسـابێ هەیـە
عـادەتی خـالیق لـەم دنیـا وایـە   بۆ هەر حیسـابێ ئەسبـابێ هەیـە

ئەسبـابی ڕەزای خـودای عالەمین   کردەوەی ساغە و ئەندێشەی ئەمین
بەم وەزعە بڕۆن بەهەشت دائەگرن   ئەو زۆر گوشـادە ئێمە زۆر کەمین

داخم لەم چەرخا بەشەر سەرخۆشە   لەبەر خەیـاڵات گێـژ و بێهۆشـە
ئەگەر یەك یەکێ بەدیمەن ساغ بـێ   ئەغلەب ئەویەکەیش دڵـی نەخۆشە

دڵ کە نەخۆش بۆ عیبادەت کـامە   طـاعەت وەزیفـەی دڵـی ئـارامە
چەندجار بانگم‌کرد خودا بەرمەدەن   نـاوی کلیلـی قـاپێ مـەرامە

بـۆ نوێژەکانتان بە ئارام بە ڕەوت   هەتا هەڵسوڕێ بڕۆن بـۆ مزگەوت
بەسـەر کۆمەڵا ڕەحمـەت ئەبارێ   هەر لە مزگەوتا پیرۆزێ دەس‌کەوت

کەوش و گۆرەوێ‌و بەرماڵ‌و سەعات   قیبلـە نومـایێ و تەقویمێ بۆ کات
لەگەڵ سیواکـا سـیلاحی دەستن   پێویسـتن لەبـۆ طـالیبی طـاعات

ئەو ئەسبـابانە پێویستن بۆ مـاڵ   فەرزن وەکو قوت بۆ خاوەن کەماڵ
جا باش بڕوانن ئەو شتـانە چـین   چونکە ئەگۆڕێن لەسەر وەزعی ساڵ

مەبـدەئی ئیسـلام (کلام الله)یـە   مەوجی بە میسال مەوجی دەریایـە
سەراسەر هەمۆی عەقڵ و حیکمەتە   وەعظـە ئیرشـادە دینـە دنیـایـە

فەرزە فێر ببین بە قورئان خوێندن   بیکەین بـە ڕەهبەر تا ڕۆژی مردن
لـە هەر شوێنێکا قورئان بخوێنن   دێـوان دەسـتئەکەن بە هەڕاکردن

خودایە خـودام ، ئیسـلامە دینـم   (محمـد) چرای ڕێـگای یـەقینم
قورئـان دەسـتوری دین و دنیامە   کەعبە قیبلەمـە بـۆ ماوەی ژینـم

کە دین بۆ ژینم وایە یەقینم   لە بەهەشتایە ماوای تەمکینم
جێی لیقای خودا جێگەی تەجەللا   جێی مولاقاتی دۆستی شیرینم

بەهەشتی ڕەنگین ، بەهەشتی نازار   دوورە لە لەغوە و لە ئێش و ئازار
بە ڕەحمەت بەشی عەبدێکی وایە   بۆ دین و دنیا بەکار بێ و هوشیار

گیروگرفت هەمو ئاسان ئەبێ

موشکیلێ نیە کە ئاسان نەبێ   مەرد ئەو مەردەیە هەراسان نەبێ
مەگەر بەدەگمەن ، ئەگینا خۆگر   ئیشی گرانی بۆ ئاسان ئەبێ

بەلام بە یاسای دەستوری جیهان   بە (سنة الله) نەك تەنیا ئیمكان
دوکەس دڵخواز بن بۆ تەنها یارێ   بۆ هەردو نابێ و بێسودە تەکان

ئینسانی خۆگر هەر ئەگا بە کام   صەبر پلەیە بۆ بەرزێ مەرام
صەبر و ظەفەرە وێنەی شەوو ڕۆژ   پاش صەبریش ظەفەر بە تۆلی ئەییام

دڵ هەر خۆش نابێ غەمناکیش ئەبێ   جیهان تاریك و ڕوناکیش ئەبێ
(اِنّ مَعَ العُسْرِ یسراً)ی لەپاش   کەللەی بیمناك بێباکیش ئەبێ

زوربەی بەلاکان بۆ ڕەهبەران بۆ   بۆ ئەهلی عەقڵ و بۆ سەروەران بۆ
دەمبەتاڵەکان لە ئاسایشدا   ئازاریش لەبۆ حەقپەروەران بۆ

زیندانی یوسف ، ئازاری ئەییوب   شەقەمشاری زەکەریای مەحبوب
سەربڕین لەبۆ یەحیای زیندەدڵ   هەڵبڕین عیسای بەشوبهە مەصلوب

خۆ بیستوتانە ئاگرەکەی نەمرود   ڕوی ئاسمانی گرت بە بوخار و دود
ئەوەی خۆی بگرێ وێنەی ئیبراهیم   لە ماڵی خوادا ئەگا بە مەقسود

هەرکەس بەقەد خۆی برای بەلایە   ئەگەر گەدایە و ئەگەر پاشایە
عالەم وا لەژێر هێزی قەزادا   عیززەت و ذیللەت لە مایەشایە

مەینەت لە جەنگە و گرانێ و وەبا   نەخۆشی لەگەڵ نائەمینییا
وەزعی بێدەستێ و نەدارایی تۆ   دۆزەخی سورە لەسەر ڕوی دنیا

هاوڕێو دراوسێو فەرمانڕەوای بەد   بۆ ژینی ئینسان ناهێڵنەوە حەد
هەرکام لەمانە چەند لقی هەیە   پەنا بە خودای واحید و ئەحەد

عەکسی ئەمانە خۆشی جیهانە   هەندێکی دیارە و هەندێ پەنهانە
بێهۆشی خۆت و چاوەڕوانی خەڵك   یەکەمین دەردە کە بێدەرمانە

ژن و منـــاڵ و دراوسێـی نـابـار   ژین تاڵ ئەکەن لێت وێنەی ژاری مار
چاولەدەس‌بوون و گەورەی بەدگومان   قولی پیاو ئەگرن وێنەی دەعبای هار

بـەلای ئەم دنیـا بە هەزار ڕەنگـە   هەرکەس بەجۆرێ گێژ و دەبەنگـە
ئەوەی گومـانی شادێ پێ ئەبـەی   لـە تـۆ زیـاتر دەروونـی تەنگـە

چەنـد هەزار هەژار بێ‌گۆڕ مردوە   دڕنـدەی کێوان لەشـی خواردوە
ئەڵبـەت بـەدەردێ گیـرۆدە بـوە   لـە ئـاوەدانێ هــەڕای کـردوە

گـۆڕی براکـان کـۆڕی حەسرەتە   لەبـۆ زینـدوان مـایەی عیبـرەتە
بەڵام کەس بـە کەس عیبرەت ناگرێ   بۆیـە کە ئەمرێ خـاوەن حەسرەتە

بەقەد ئەڕژاتی تـۆزی ئەو جێیـە   هەمـوو حەسرەتی دەروونیـان پێیـە
خۆزگـە مردوویـێ ئەهـاتە زوبان   ئەوسـا ئەتزانـێ چەند دەردی پێیە

ئەیوت صەد خـۆزگە ئەگەڕامـەوە   مـاوەی ژیـانیـان پـێ ئەدامـەوە
تا خەڵکی دنیـام گشت تێ‌ئەگەیاند   لـەو خێرەی نرخـی وا بەلامـەوە

موشکیلـەی ژیـان دەوری دائیمـە   زنجیـرەی جەفـای گەلـێ قـایمە
ئـەم تەسەلسـولە عـالەم بەند ئەکا   کێیـە لـە بەنـدی ژیـان سـالمە

دەور و تەسەلسول وەزعی مەحاڵن   بـەڵام بۆ گەلـی خـاوەن کەمـاڵن
بە عەقـڵ و تەطبیق چارەیان ئەکەن   چونکە عاقڵان بۆ مەینـەت قـاڵن

قـەت هەڵنـاکەوێ ئـادەمێ بێ‌غەم   بـا فەرقیش هەبێ لە زۆر و لە کەم
گـەر لە دوورەوە دەردت بـۆ نەیێ   لـە هـۆزا هەیـە گەرد و تۆز و تەم

ئینسان وەکوو توڵ خۆیشی هەڵپاچێ   لە دەستی کاشکێ و خۆزگە دەرناچێ
ئـادەمێ و بەڵا سـارا و هەوایـە   کـامە ئەو سارا هەوای بۆ نـاچێ

گلەیێ مەکەن لە چەرخـی زەمـان   منەتبـاری بـن بە دڵ و بـە گیـان
ئەتانبـرژێنێ لـە کـوورەی گەرمـا   ئەبن بـە زێـڕی گەنجینەی ژیـان

قەت زویـر مەبە لە چەرخی دەووار   ئەگەر بۆت‌بێنـێ مەینـەت و ئازار
هەر بۆ تۆ نیـە ، بۆ عـالەم وایـە   کەس نیـە خەمی نەبوبـێ بە بـار

بـە دڵ وەربگـرە لـە قەزا تەعلیم   بە دڵ خۆت بگرە بۆ صەبر و تەسلیم
خودا خۆی مژدەی بە صـابیر داوە   ثەبتە لە نەصصی قورئـانی کەریـم

لە سوورەتێکـا کە سوورەی عەصـرە   فەرمانی خودا بـە حەق و صەبرە
صـەبر دەرمـــانی دەردی ژیـانە   مایەی ڕەحەتێ پـاش مەرگ و قەبرە

(دار المحنه)یه ئـەم دنیـا ، داوە   داو بـۆ نەچـیری نەجیـب کراوە
توتی و تاوسـە بەندی نـاو خانون   قشقەڕەش مـیری گوێچەم و ئاوە

گشت دڵخوازێکت بـۆ نـایەتەجێ   چ پاڵەوان بێ و چ کەوتوی سەرجێ
ڕۆژێ بۆ تۆیە و ڕۆژێ بۆ ئەغیـار   خوا چێ دانـابێ ئەوەت دێتـە ڕێ

خۆ تۆیـش یەکێکی لە بەنێ ئـادەم   دەردەدارێکـی لـە ڕیـزی عـالەم
بیمـارستـانی قـەزا ئیـش ئەکـا   مەرگە و دەرمـانە و ئـازار و ئەلەم

قەزا وەکو ئاش دائیـم ئەسـوڕێ   هەرچـێ کەوتەبەر هێزی ئەیهـەڕێ
خـودا لامـاندا لە قـەزای نـابـار   چون بە مەیلـی ئەو قەزا ئەگـەڕێ

پاش قەزا و قەدەر وتارێکی خۆش   وەك شمشاڵ وایە بۆ پیاوی نەخۆش
بـەڵام پێویسـتـە لەپێـش قـەزادا   بێهۆش نەکەوێ بەوێنەی سەرخۆش

لای خودا نیە ڕێگەی شانبەشـان   یـا ڕێی دوعایە یـا ملڕاکێشـان
ئیطاعەتی خوا بێ قەید و شـەرتە   ((فِي كُلِّ آنٍ هُـوَ لَفـي شَـان))

فەرزە بۆت دوعـا تا دونیـا ئەڕوا   وەك ئـاو و نـان و مـژینی هـەوا
دەوا مـادییە و دوعـا مەعنـەوێ   وەکـو صەدەقـە بـۆ چـاری بەلوا

ئـەم دنیـا وێنـەی تەلبەندی خارە   لـەمیان ئازاد بێ ، ئەویان لە کارە
هەرکەسـێ فکـری وردی لەلا بێ   لە ترسی خـودا دائیـم هوشیـارە

شەو و ڕۆژ وێنەی وەزعی دنیـایە   کـاتێ صەفـایە و کاتـێ جەفـایە
لـە ڕێـی خـودادا جەفا بکێشـێ   پێیمەڵـێ جەفـا ، بڵـێ صەفـایە

ئەگەرچێ دنیـا ڕۆی لـە تەگبیـرە   ئینسـانی زانـا ڕۆی لـە تەقدیـرە
زانـا بـە قـەزای خـودا ڕازییـە   بەڵا هێ دۆست بێ خورما و پەنیـرە

شەرت هەر ئەوەیە مەبەستت پاك بێ   ڕێگات ڕەوان و کردارت چـاك بـێ
لەسـەر حەق بمرێ وای لە ئاسمان   ئەگەرچێ لەشت لە ژێری خـاك بێ

ئەوکەسەی نەفسی بۆ حەق نەکوژێ   تـاڵێ مەینەتـان بـە دڵ نەمـژێ
خـامە ئەگەرچـێ بەنـاو (نامێ) بێ   بێکـامە هەرچەنـد لە کـام بمژێ

سێوێ نەچەژێ شەپلاخەی سووەیل   ئاڵ نابێ وەکو گۆنای مینای لەیـل
هەرگیز گوڵ ناڕوێ لە دەشت و چیا   تا خاك نەمژێ لێڵاوانـی سـەیـل

قەترەی ئاوی کێو بە صەبر و دەوام   گوێی بەرد ئەسمێ و ئەیکا بە غوڵام
لە صەبر و دەوام کەس بێبەش نابێ   بڕوانـە مێـژوی ئەنبیـای کـیرام

گەلێکمان بینی سەرگەردانی بار   لەپاش ماوەیێ بۆ بە سەرقەتار
نیشانی شەرەف ئەنێتە سەرشان   بەچکەی تێکۆشەر بە دەرۆن هوشیار

لە گشت ئازارێ بالاتر هەیە   لە بەلای بەدیش بەلاتر هەیە
هەر صەبرە چاری هێرشی مەینەت   خۆگرتن صەفای بۆ خاتر هەیە

وەك چۆن بێباکە بتکا بە پاشا   هەرواش بێباکە لێت بکا حاشا
لە هەردۆ حالا خودا خودایە   بۆ شاد و ناشاد بۆ گەدا و پاشا

ئەگەر شوعوری ئاشنای سەرتە   مەعنای بەندەیێ بێ قەید و شەرتە
بەندەیێ لەگەڵ هەمۆ دڵخوازێ   لە ڕاستێ دۆرە و لە ئیخلاص پەرتە

کاتێ نیعمەتێ ئەڕژێ بەسەرتا   یاخود خەلاتێ ئەکرێ بەبەرتا
سوپاسی نیعمەت فەرزە لەسەرت   تا زۆرتر بڕژێ بە دەوروبەرتا

هەر مەینەتێکیش صەبرێکی ئەوێ   تا ئەو مەینەتەت لێ لائەکەوێ
کەسێ ببرژێ بەم چەرم و زاخە   خۆی ڕاگیر ئەکا و پشتی نانەوێ

نابێ بە بایێ زۆ هەوا بکەی   تەرکی حوقوقی خەڵك و خوا بکەی
نابێ کە جارێك نانێکت سۆتا   تەرکی عەلاقەی نانەوا بکەی

پیاو نابێ هێزی دەرۆنی کەم بێ   با لەسەر تەختەی بەردی تەمتەم بێ
ساڵی بە چەندبار ، قەڕنی بە هەزار   دنیا ئەگۆڕێ خاترت جەم بێ

مردۆ بەگریان ناگەڕێتەوە   مەینەت بە فوغان نابڕێتەوە
مەرد ئەوکەسەیە ڕەزای خوداوەند   بە هەمۆ دنیا نەگۆڕێتەوە

خۆ مەدەن بەدەم گێژی خەمەوە   ڕەشپۆشێ مەکەن بە ماتەمەوە
شەماڵی ڕەحمەت تەم ئەڕەوێنێ   یاریش دەم ئەنێ بەسەر دەمەوە

من منەتبارم لە مەینەتی خۆم   دەرسی واقیعێ ڕۆنکردەوە بۆم
بە سەری عوثمان خوێنی جگەرم   وەك حەرفی قورئان نەصیحەتە بۆم

ئەوەی کە ویستی پێچدا باڵی من   هەوڵیدا لەبۆ ڕەشێ حاڵی من
سەری نایەوە بە هەناسەی سارد   ذەوقی پێنەدا دەمی تاڵی من

خودا مەیلی بۆ تەکیەی (تاڵەبان)   ئەکا بە بەهەشت لەبۆ طالیبان
(وهَوَ مَعَكُم أينَمَا كُنتُم)   لە ڕاسەرمانە وێنەی سایەبان

مانگ لە بورجی خۆی کاتێ کەوتەدەو   گشت لا پڕ ئەکا لە نۆر و پڕتەو
کەوتیشە میحاق بە ئیرادەی حەق   ئەگەڕێتەوە بۆ هیلالی نەو

قەناعەت چاو تێر ئەکا

قەناعەت چاوی بەشەر تێر ئەکا | دڵ بە بەندەیی خودا فێر ئەکا
قانیع ئینسانی فریشتەخوە | هەوا پەرستی سەرەوژێر ئەکا

پایەی قانیعان لە ئاسمانە | دنیا نەویستن دەسمایەیانە
چونکە بێتەمان لە دەستی خەڵکێ | سەرچاوەی ئەمەش هێزی ئیمانە

قانیع لە پادشا ئەگەڕێتەوە | خەزێنەی دڵی نابڕێتەوە
چون کەس نازانێ بە وەزعی ماڵی | وەك گوڵی ناوبەرد هەر ئەشنێتەوە

کەس ناڵێ قانیع بڕوا دانیشێ | لەبەر برسێتی کەللەی بجۆشێ
بەڵام لەپاش هەوڵ ئەگەر کەم‌بەش بۆ | بە کەم بسازێ و بە دڵ نەخرۆشێ

قانیع ئەوەیە کاتێ کە دەرکەوت | بەهەوڵو کۆشش هیچی دەس نەکەوت
باش بە عیززەتی نەفسەوە بژێ | ئەوەندەی زانێ مەبەستی سەرکەوت

ئەگەر گیانی خۆت داپۆشێ بە دەس | چاترە لە داوای سیپاڵ لە ناکەس
ئەوەی تۆ ئەیکەی تاقە عەیبێکە | مردنە ناکەس بێ بە فریادڕەس

نانو پیازو خوێی دۆڵەی ماڵی خۆت | نەوەك کەبابێ بە بسۆڵە بێ بۆت
پیاز چەند دەقیقە دەمت تون ئەکا | ئەم تاڵێ دەم و دڵ و گیانە بۆت

نانی نامەردان تانەی سەرچاوە | پەنای بێپەنا قەڵای ڕۆخاوە
ئەنجامی پەنا و نانی ئەمانە | دڵی ڕەنجاو و ئەژنۆی شکاوە

مەبەستم کاتی خۆشی دنیایە | نەك بۆ نەهاتێ و فیتنە و هەرایە
بۆ شەخصی ناچار جێی قسە نیە | مردار حەڵاڵە وەك شیری دایە

هەر ناچارییە پیاو مەجبور ئەکا | باسی قەرزی کۆن ، خزمی دوور ئەکا
تینو ڕائەکا بۆسەر بەردەخوێ | کە لە زەلکاوی شارەزوور ئەکا

ئیسلام قەڵا بۆ

ئیسلام قەڵا بۆ بۆ پاڵەوانان | گەلێکی تیابۆ لە پیر و لە جوان
بۆ پیاوی خۆتان بە پیاو نازانن | ئەکەونە مەدح و ئەنای بێگانان

بۆچی هەر ئەنای خەڵکی بخوێنین | بۆچی هەر مینای خەڵکی بنوێنین
شێری ناوخۆمان لامان ڕێوییە | ڕێوی وڵاتان بە شێر ئەبینین

بیر و کردەوە و ڕەنگینی دەسکار | دەس‌بەدەس ئەڕوا بۆ ژوور و بۆ خوار
بڕوانە مێژووی جارانی وڵات | پڕ بۆ لە گوڵ و گوڵاڵە و گوڵزار

بڕوانە عیلمی جارانی ئیسلام   هەر لە خۆراسان هەتا بەغدا و شام
میصر و ئەندەلوس مەدینە و یەمەن   باڵی کێشابۆ بۆسەر خاص و عام

چەند زانای بەرزی وەك (ابن سینا)   یا وەك (فارابی) هەبۆ لەبەینا
یا (ابن‌خلدون) یاخود (ابن‌رشد)   کە بێوێنە بۆن لە هەمۆ دنیا

ئەدەبی هەولێر مۆسڵ و سنجار   بۆ بە سەرمەشقی چەرخی ڕۆزگار
دوکتۆری سنجار پایەیەکی بۆ   لە گشت لا بۆلای ئەهات دەردەدار

ڕەصەدخانەکەی مەراغە مەخصۆص   کاری تیا ئەکرد شێخ نەصیری طۆس
مامۆستای بەرزی دینەوەریٚ بۆ   ئیشکال هەلگری هەزاران نوصۆص

ئەورۆپا عیلمی ئیسلامی وەرگرت   بەگوێرەی فکری‌خۆیشی لێی‌زیادکرد
لەوسا تائیستا لە هەمۆ لایە   گەلان‌زانستیان چەندقات دۆقات‌کرد

مەلا ڕەشید بەگ عالمی بابان   (بخاری) هێنا و بە شیرین زوبان
وەری‌گێڕایە سەر زمانی کورد   بۆ ئامۆژگاریٚ و ڕێگا پیشان‌دان

لەم‌دوایە بەرگی یەکی چاپ‌کرا   تا بۆ دلی گەل ببیٚ بە چرا
صەدهەزار ئەسەف لەویا کەوتووە   کەمێکی نەبیٚ ئەوی نەفرۆشرا

گەر وەها خزمەت بکەین بە زمان   لاڵ نەبین لەناو سەرجەمی گەلان
ئەو کەلەپۆرە کەمەیش هەمانە   ئەفەوتیٚ و ئەڕوا ، بیٚ‌شك و گومان

ئاثاری صەدان شاعیری ناودار   لە حوجرە و مزگەوت لە کونە دیوار
بۆ بە خۆراکی مشك و مار و مۆر   بە جاریٚ ڕۆییٚ هەروەك ئاوی پار

بۆ شێری خۆتان هەیبەتی نیە   بۆ شێخی خۆتان هیممەتی نیە
بۆ زانای وڵات لە حیکمەت دۆرن   بۆ کاری خۆتان قیمەتی نیە

هەر لادیواریٚ کە ئەیڕۆخێنین   پارچە ئالتۆنی تێدا دەردێنین
مشکیٚ دزێویە لەسەر کۆشکەکان   پاش چەندقەڕن ئێمە بەلگەی ئەبینین

ئەو ئەورۆپایەی ئەمڕۆ لەناوە   دوێنیٚ سارد و سڕ کەوتبۆ لەلاوە
سەیر چۆن زانستی دنیای داگیرکرد   کلیلی دنیای لەدەس ئالاوە

ئینسان ئینسانە لە هیند و لە سەند   پالەوان زۆرن لە لوڕ و لە زەند
هەرکویٚ بارانی فەیض بیگرێتەوە   سەوزئەبیٚ کێویٚ یادەشت یادەربەند

قارەمانانی دۆڵ و دەشت و کێو   چابوك و ئازا و نەترس و بزێو
غەزاکەرانی ڕێگای بەرزیٚ دین   یەخسیرکەرانی گشت جنۆکە و دێو

شـێری وڵات بوون کە ئەیـاننرکان ... لـە کێوەکانـا بوێوون بـە بورکـان
چ لـە حورۆبـی ئەهلـی صەلیبـا ... چ لە (چالدیران) لە چەرخی تورکان

(صلاح‌الدین) بۆ ڕاپەڕێ بە سـام ... بـۆ سەندنەوەی وڵاتـی ئیسـلام
ئەهلـی صەلیبـی تەفروتونـا کرد ... بۆ بە قیبلەی گشت موسوڵمان بەعام

بـە لایەلایەی پیلانگێـڕی شـەو ... لەشکری ئیسـلام چاوی چوە خەو
صەلیب سەرلەنوێ هاتنەوە مەیدان ... وڵاتیـان هەمـو بۆ کردیـن درەو

هیوامان وایـە سەرلەنوێ دیسـان ... هەوای بێهۆشێ دەرچـێ لەسەرمان
قودسی پیرۆز و (مسجد الاقصی) ... بگەڕێتـەوە ژێـر سـایەی قورئان

چەند ساڵی درێژ بە هەواو هەوەس ... عیلم و عەمەلمان دەرچوە لـە دەسـێ
ئیستـا خەریکین بـیرئەکەینەوە ... سا خودا بۆمان بێ بە فریـادڕەس

دەخیـل مەچنـە ژێر ئاڵایێ ئەشرار ... بـۆ دنیـا عـارە و بۆ قیـامەت نار
دۆستی ستەمکـار تەم دێ بەسەریا ... چـاو لەنـاو تـۆزا پـڕە لە غوبـار

هەزاران خزمەت بـۆ نامەردان بـێ ... قیمەتی نیە هەرچەند بە گیـان بـێ
مەخصوص ئەگەر ئەو خزمەت‌کراوە ... بێ‌موبالات بـێ یـا بەدگومـان بـێ

قەت بایێ مەبن بە بـەرزێ شـانی ... بە نـان و خوان و بـە دیوەخـانی
گۆشتی ، جگـەری برژاوی خۆتـە ... ئـاویش ، فرمێسکی هەردوو چاوانی

ئەو دیوەخانەی لەسـەر ستەم بێ ... نامێنێ هەرچەنـد پایەی مەحکەم بێ
ئەو ئـاوریشمەی لە کرمی زوڵمە ... ئەبێ پۆشـاکی ڕۆژی مـاتەم بـێ

پیـاوی ستەمکـار لە حەق ناپرسێ ... لەبەر هەوای خۆی لە خوا ناترسێ
بـەڵام خۆبەخـۆ ئەکەوێتـــە داو ... کوێـر لـە کەنداوا قەت ناخەلەسێ

ئەوەی خاوەنی کوت و زنجیر بـێ ... ڕۆژێ هەر ئەبێ خۆیشی ئەسیر بێ
قەرزی ئەم چەرخە بە دەسـتەوامە ... ڕۆژێکیش هەردێ ڕاوچێ نەچیر بێ

مـاڵێ لە با بێ هەر بـە بـا ئەڕوا ... چۆن هاتوەتە دەست هەروەها ئەڕوا
خەرمـانی پوچەڵ کـاتێ شەنت‌کرد ... گەنمـە پوچەڵـی وەکـو کـا ئەڕوا

ئەو باوکە شومەی حەز لە غەش ئەکا ... کچـی داماوی خۆی بێ‌بەش ئەکـا
کوڕی لەو ماڵەی سـودی پێ‌ناگـا ... سەرەڕای ئەوەش خۆی ڕوڕەش‌ئەکا

کەس ئەمـین نەبێ لە قـاری خودا ... نە بـە نیـوەڕۆ و نـە نیوەشـەوا
مێشولەی نەمـرود نەتەوەی زۆرە ... بـڕوا بـە لوتـی نـەتەوەی ئـەوا

سەرە هاتە سەر هەر تاوانباریٚ   ئەگبەت وەك باران بۆی دائەباریٚ
فیرعەون ئیددیعای خودایێ ئەکرد   نیل خۆیو دەستەی قوٚتدا بەجاریٚ

چێ زۆر بێدەستە بە ئەمری خودا   ئەبێ بە ئاگر بۆ خاوەن سەودا
ئاو بێ یا ئاگر یا ڕەشەبا بێ   لە نیوەڕۆدا یا نیوەشەودا

وەرنە مێشولە کەی بۆ بەو مەردە   ئەمرود توٚش بکا بەو هەمو دەردە
پزیسکی ئاگر کێ لێیئەترسێ   باڵبگرێتەوە لەم هەرد بەو هەردە

خودا بۆ جەزا مەیلی بجوٚشێ   بەرگی قەهری خۆی بەحەق ئەپۆشێ
هۆیەکی عادییش دەرئەخا بۆ خەڵك   تا پیاوی دانا هۆشی بخرۆشێ

بە حەقیقەتیش موعجیزئاسایە   وەرنە ئەو ئاو و ئاگر و بایە
تائیستا بۆچێ خۆیان دەرنەخست   بۆ لەم سەعاتا هاتنە کایە

من هەروا ئەڵێم ئینسانی عاقڵ   لە یادی خودا قەت نابێ ماتڵ
کارەبای سزا بە دەقیقەیێ   ئاگر بەرئەدا لە کەللەی غافڵ

هەرکەس گەیشتە شان و نانی خۆی   صەد تکا بکەی گوێ ناگرێ بۆی
طەبعی بنیادەم لەسەر ستەمە   بێستەم ستەم دەسنادا لەبۆی

ستەمگەر بە دڵ لە خوا ناترسێ   بۆیە لە جەور و سزا ناپرسێ
بەڵام ئەو تیرەی قەزا لێیئەدا   چەند هەوڵیش بدا لێی ناخەلەسێ

ئەستێرەی جەوزا کەمەربەستەیە   بۆئەوەی بۆ حەق دڵی خەستەیە
عەقرەبیش بەناو تۆڵە ئەسێنێ   بۆئەوەی بە جەور مارانگەستەیە

یەعنی ئەم دنیا دادگای عەدلە   حاکمیش عیلمی بە ئەشیا سەهلە
دەستووری خودایش بە عەدالەتە   غەیری ئەم فیکرە عەناد و جەهلە

واشئەبێ یەکێ ئەکا گوناهان   یەکێتر ئەمرێ لە قۆڵی چاهان
بەڵام نە ئەمیان بێتاوان ئەمرێ   نە ئەو دەرئەچێ لەژێر گوناهان

تا تاوانبارێ توٚشی تا ئەبێ   چەند بەلا توٚشی بێخەتا ئەبێ
بەڵام لە ڕۆژی تۆڵەی تاوانا   بەشی بێخەتا چەند عەطا ئەبێ

دەفتەری خودا جێی سیڕڕی غەیبە   عالەمی غەیبێ بێ نەقص و عەیبە
یەکێ زانا بێ ئەمە ئەزانێ   کە ئەو کیتابە بێشوبهە و ڕەیبە

ئەوکەسەی کوشتی بەچکەی نیمامی   زۆ کوژرا لەسەر فەرشی ناکامێ
دادگای خودا خەتا ون ناکا   ماشەڵڵای ئەوێ وەزعی نیظامی

ئەو ستەمگەرەی دڵ نائەمینە   کە ئەدا لە خەڵك بە مشتی کینە
ئەمین بێ لەدەس خودا دەرناچێ   چون خودا خودای گشت عالەمینە

هێز بە حەقیقەت ناگەڕێتەوە   کێ مەعدەی تێکچوو ئەڕشێتەوە
ئەوەی کەوتە دوێ دۆکەڵی هەوا   بە تاوانەوە ئەتلێتەوە

تاوان لای خودا هەرگیز ون نابێ   بۆ هەر شت هەیە حەدد و حیسابێ
شەهادەی ئەعزا لەبەر لۆمەیە   بێشکە خەتی (امّ الكتاب)ێ

تا بیرم ڕۆیێ جەوهەرم دەرکرد   لەبۆ دەسمایەی مەردی کوڕی مەرد
شەرت ئەوەتانێ جەوهەر نەفرۆشێ   بە مۆروە شینە یا کۆژەکەی ورد

(نامی) ناگاتە خاکی پێی (جامی)   ناگاتە بەرپێی (سعدی) و (نظامی)
بەڵام هەرکەسێ لەگەڵ پڕتەو بێ   ڕێگا دەرئەکا بەرەو مەرامی

مەبەس هەر لەسەر ئامۆژگارییە   بۆ دڵدارییە و بۆ دیندارییە
لەسەر نییەتە جەزای کردەوە   زانا بەدەروون ذاتی بارییە

قسەی پێشینان شیرین عەرزێکە

قسەی پێشینان شیرین عەرزێکە   ناکامێ بەعزێ کامی بەعزێکە
هەر دەس بەدەستە سەربەرزێ دنیا   وەکو دەستەوام نەوعە قەرزێکە

ئەو ڕۆژە ڕۆژی کەڵپۆس دڕانە   شادێ گورگان و شینی مەڕانە
نابینێ کاتێ کە لاشەیێ کەوت   بە دەوروبەریا قالاو قڕانە

قەساب دڵشادە کە مەڕ سەرئەبڕێ   مەڕیش لەترسا وەختە بفڕێ
چەتە دڵشادە کە ماڵی دەسکەوت   تاجریش بەندی دڵی ئەبڕێ

کەس ڕزگار نابێ لە دەستی قەزا   شاد و ناشادە ڕەزا و ناڕەزا
بناغەی جیهان وا دامەزراوە   ڕۆژێکی سوودە و ڕۆژێکی سزا

بۆ چەرخی گەردوون (وانابێ) نیە   بەرزێ لەلای چەرخ وێنەی پەستییە
گەلێ خزمەتکار قەسریوایان کرد   ڕێی ئاغاکەیان لەو قەسرا نیە

کێ بێ خۆی بگرێ لەبەر زەحمەتا   صابیر بێ لەژێر باری نەگبەتا
مەگەر ئەوانەی عەبدن بە ئیخلاص   مەحشوورن لەسای ئاڵای ڕەحمەتا

ژیان مەکتەبی دەرسی قەزایە   وادەی تەعلیمی ئەهلی ڕەزایە
کە مردین هەمو ئیمتیحان ئەگرین   خۆزگەم بەوکەسەی لە نەجاحایە

جیهان کورەیە و ئینسان نیشانە فەزاکان تیر و فەلەك کەوانە
تیرئەندازەکەیش خودای زانایە کێ ڕزگار ئەبێ لەم ڕۆی جیهانە

لە ئێشوەدەردا گشت کەس بەشدارە نەخوێندەوارە یا خوێندەوارە
کە قەزا دەرچوو ئەدا لە نیشان بشکێ یا نەشکێ خوا ئاگادارە

ئەبێ هەر ماڵێ سەیرێکی بکرێ ئەبێ ماتەمێ کاتێ دای بگرێ
بۆ کاتی شادییش تیپی جوانان لە سەودای سۆزا ڕیزیان پێ بدرێ

گشت دەردێ خۆشە نەك تانەی بەدکار دڵی ئینسانی پێ ئەبێ زامار
پێویستە هەڵبێین لە دەسێ نەفام ئەگینا مەر خوا بمانکا ڕزگار

کەسێ بایێ بێ و نزمێ نەبینێ بە هەوای بەرزێ هەنگاو هەڵبێنێ
کاتێ لە بەرزێ کەوتە خوارەوە مەتەڵەی نزمێ بە حەق هەڵدێنێ

دەسم دامێنت برای بەختیار کاتێ کە بینیت کەسێکی بیمار
قەت شادەکامێ ئەکەی بنوێنێ خۆیشت بترسە لە قەزای قەهار

پیاوی هوشیاری ئەمین و ضامن قەت شادەکامێ ناکا بە دوژمن
هەرکەسێ گورزێ لە گەردوون ئەخوا ئەمڕۆ بۆئەوە و سبەینێ بۆ من

ئەی غونچە وەك گوڵ لێو بکەرەوە کە بولبول بە داخ هاتەبەرەوە
قەت بایێ نەبێ بە ڕۆسوورێ خۆت هاوینیش سەری دێتە دەرەوە

نامەردێ ئاسانە، مەردێ گرانە

نامەردێ سوکە، مەردێ گرانە قورسێ هەر لەسەر شانی مەردانە
صەد خۆی بەرزت بێ لە ماوەی ژینا بە خۆیەکی پەست مایەت نوقصانە

تۆیش وەکو مەردان بەشێوەی فەردێ لادە لە یاسا و شێوەی نامەردێ
هەتا ئەتوانێ با سوودت زۆر بێ چ سوودی گشتێ و چ سوودی فەردێ

کاری خۆکردوو دەرمانی نیە خاکی نامەردان سامانی نیە
لەپاش هەزار ساڵ پەیمان و ئەیمان ئینسانی بەدخوو ئامانی نیە

عەیبت وەربگرە لە دەمی دوژمن دۆست کەمێ و لاڵە بژنەوە لە من
ئەم سەر ئەبینێ دوژمن دەست و پێ لە پشتەوەیە ئازاری دوژمن

وەزعی وەهایە دوژمنی دڵسەرد دائیم دەم‌سوورە بۆ هەرا و نەبەرد
بە مەردێ مەتاڵ ڕابگرە لای خۆت با زامار نەبێ بە تیری نامەرد

مەتاڵت هێزە و پارێزە پارە	ڕەوشتی بەرزیش ڕەددی ئازارە
کە ئەمانەت بۆ وای لە قەڵادا	پێت ناگا دەستی ئەو بەدکردارە

پێویستی دڵنەوازی لەگەڵ دۆست

لە گەڵ دۆستانا بە دڵنەوازی	لەگەڵ دوژمنا زەمانەسازی
ژیران بە مۆیی شێران ڕائەگرن	خۆیان لائەدەن لە پەنجەبازی

دۆست بە نەوازش بکە بە دڵبەر	دوژمن بە سازش بکە بە یاوەر
هەتا بتوانی خۆسازی چاکە	با ئەو دارا بی و ئەتۆیش ئەسکەندەر

ژین یا بە زۆرە یا بە خۆسازی	ئەگەرنا ئەبی بە گاڵتەبازی
بی ئەم دوو جۆرە ژیان خەیالە	گەر (غزالی) بی یا (فخری رازی)

مەردی دامەزرا لەسەر خوڵقی چاك	بژیت لەگەڵ عام بە دڵێکی پاك
ئیخلاص بۆ خودا لە هەمو کاتی	تێکۆشان لەبۆ ژیانێکی چاك

بۆ ئەم مینهاجە شەریعەت بەسە	بۆ دین و دنیا باشی فریادڕەسە
بەڵام بە هەوای پیاوی بەدهەوا	قانونی ژیان هەوا و هەوەسە

تۆ ڕاستت ئەوێ هەرچی هەوایە	هەموی هەوایە و ئەڕوا بە زایە
ئەوەی بەسود بی بۆ ئەنجامی تۆ	فەرمانبەرداری ذاتی خودایە

خودا طالیبە بۆ خزمەتی حەق	نەفسیش مائیلە بۆ هەوای موطلەق
ئینسان ئەوەیە نەفسی بکوژی	لەسەر ئەمری حەق لانەدا لە حەق

هاتو ناچار بوی بۆ هەرا و داوا	بە تەدبیری دین ڕۆبکەرە خوا
چاری گشت دەردی هەر لەلای ئەوە	بە دەستی ئەوە یارمەتیت بدا

ئەتەوێ ببی بە گلێنەی چاو	قەت خۆپەرستی مەهێنەرە ناو
کاتی تەماع و پایە و ئارەزو	یاران لەپێش خۆت بێنەرە بەرچاو

لەپاش‌مەرگی دۆست بەچاوی مەردان	بڕوانە لەبۆ گەلی سەرگەردان
خزمەتیان بکە هەتا ئەتوانی	ئەمەیە خوڵقی مەردانی مەیدان

لەوەفای حوقوق‌خۆت بی‌هۆش مەکە	دۆستی بابی خۆت فەرامۆش مەکە
ببی بە پادشای جیهان سەرانسەر	بە بی‌دڵسۆزی خۆت دڵخۆش مەکە

نیشانەی پیاوان نوری سیمایە	وتاری خۆش و نۆشی مەعنایە
ئەوکەسەی پیاوە واتە و کردەوەی	بۆ ناساغی دڵ وێنەی دەوایە

نیشـــانەی زانـا قسەی مەعقـوڵە   نیشـــانەی عاقڵ ئیشـی مەقبـوڵە
قســـە بێ جێ بێ و کردەوە بێ زێ   دیارە هێ شێت و گێل و بەهلوڵـە

نیشـــانەی ئیمان ڕەحمە و دڵسۆزێ   لەبـۆ غـەمباران غـەم و ئـاڵۆزێ
بـاوەڕت ببێ ئـەگەر دڵسـۆز بێ   بۆ پـیرۆزێ خـەڵك هـەڵئەپڕۆزێ

(جۆدێ) بە گوردێ سەری خستەدەر   بۆ کەشتییەکەی نوح بۆ بـە لەنگەر
یەعنی هەر ذاتی بە حەق سەربەرزە   بۆ ڕۆژی نەبەرد ئـەبێ بە سەنگەر

نیشانەی شەخصی کەللە هـەوایێ   لەسـەر بـەراورد بـەپێی زانـایێ
قسەی بێجێگە و شەڕی بێسـوودە   باســـی بابـەتـە بـێئـاشـنـایێ

دۆسـتیوا زۆرە هـــەر بەدیمـەنە   کەچێ پاسداری ڕێـی ئـەهریمەنە
یەکەمیـان نەفسـی ئەممارەی خۆتە   هـەرچەندت بـوێ ئەوەند دوژمنـە

دۆهـەم ئـەولادە کـە وێنەی گوڵە   کەچێ بـۆ ئینسـان زنجیری دڵـە
ئـازاری بـۆ تۆ و ئازادێ بـۆ خۆی   ئازادبۆن لـەمە خـەیاڵی موشکوڵە

سـێهەمیان ژنـە کە هـۆی ژیـانە   ئـارامێ دڵـــە و خۆشـێ گیانـە
بەڵام گەلـێ جـار بۆ ژیـانی پیـاو   سـەرتاپا دەرد و مـەینەت و ژانـە

چوارەم دارایێ و سەروەتە و سامان   مایەی عیزەتە بـۆ پایە و بۆ شـان
زۆرجاریش مایەی دەرد و مەینەتـە   پێیـــەوە بـەندە ژیـانی ئینسـان

ئەمانە خۆشـێ ڕۆی سـەرزەمینن   هـەروا وەسـیلەی مەینـەتی ژینن
دەسبەرداربۆنمان لێیـان مـەحاڵە   هەروایش دۆستێکی زۆر نائـەمینن

کەواتـە ئـەوەی واجبـی سـەرتە   بەندەگییەکی بـێ قـەید و شـەرتە
دڵ بـدەی بـە خوا بـەئیخلاصەوە   دڵ بە بێئیخلاص لـە قیمەت پەرتە

نەبێ ئـەو دنیا کە بـۆ دین نـەبێ   یا دینـێ چرای ڕێگـای ژین نەبـێ
صەدجاریش بمرێ بـە ڕۆح زیندوە   ئەوەی لـە ژینـا نائـەمین نـەبێ

بگەیتە میرڕێخ بچیتە سـەر مانـگ   دنیا دابگرێ سەراسەر شەشدانگ
مـادەم بەڕاسـتێ خـودا نەناسـێ   کەڕ و لاڵێـکی بێچـاو و برژانگ

نـامرێ ئەوکەسـەی شـیرین ئاثارە   وێنەی ئەسـتێرەی بەرزی سەیارە
لە شوێنی پەستا چـاو دەرکی نەکا   لـەجێی بولـەندا شـەوقی دیـارە

هەر ئەو ئینسانە ئەمرێ بە شەرەف   دۆر بێ لەسەودای بێسۆدو خەرەف
نـە نـە نامرێ چونکـە شـەرافەت   ئاوی حـەیاتە و نادرێ بـە تەلەف

دەخیل برایان تا وان لە مەیدان   فەرمۆاش مەکەن حوقوقی مەردان
ناویان بنوسن بە ئاوی ئالتون   بە خامەی شەرەف لە کێلەبەردان

فەراموش مەکەن ناوی نوسەران   هێ دڵسۆزانی حەڵقەی ڕەهبەران
بە حەرفی زێڕین دایان بڕێژن   هەروەك ئەستێرەی شانی ئەفسەران

صەد خۆزگە نوکی ئەو قەڵەمانە   ئەدەبیان نوسێ لەم کوردستانە
ڕامان ئەگرتن لەناو سندوقا   بۆمان ئەگرتن یادی سالانە

دنیا بازاڕە و دوکان دوکانە

دنیا بازاڕە و دوکان دوکانە   هەرکەس لە شوێنی خاوەن مەکانە
ئەفلاتون لە دەشت دەرەمێ ناکا   هەرچەند حیکمەتی وەك زێڕی کانە

ناو دار و دەوەن شوێنی هەڵمەتە   چالاك لەوێدا خاوەن قیمەتە
مەدرەسە شوێنی دەرس و تەعلیمە   ئەفلاتون لەوێ خاوەن عیزەتە

ماڵ خاوەنی بۆ ئەگا بە قیمەت   بەڵام پێویستە بە هەوڵ و هیممەت
بڕوانێ بۆ هەل لەناو بازاڕا   ماڵی هەرچۆن بێ ئەڕوا بێ زەحمەت

هەزار یاقوت و لەعلی یەمەنێ   لای نەفام ناچێ بە گڵە ئەرمەنێ
دوڕ بۆ دوڕناسە زەڕ لای زەڕەنگەر   چەك لای جەنگاوەر ئەبێ ببینێ

کە گران بەها بازاڕی نەما   نەکەی بکەوێ بە لەپ و دەما
دەس کە بە کارێ ناتێکی تیابێ   هاکا سەرچاوەی ئەو نانەیش نەما

حەیف کە تا یەکێ ئەبێ بە بزان   هەزاران نەزان ئەیەنە مەیدان
لە هەزارا یەك مەردی کامڵە   هەزارانیش هەن هەر بەناو ئینسان

بەڵام هەر تەعمیر چاترە لە تەدمیر   هەر تەدبیر باشە بۆ ئەهلی تەنویر
پێغەمبەرەکان سەلامیان لێ بێ   لە تێگەیاندن نەیانبو تەقصیر

ئەگەر بتەوێ بارێ بار بکەی   تیماری زامێ بۆ زامار بکەی
بە میهرەبانێ وەرە پێشەوە   ئاوا ئەتوانێ موشکیل چار بکەی

(لو کنتَ فظاً غلیظَ القلب)   نازل بو بۆ سەر حەزرەتی نەبێ
بە میهرەبانێ وا پێی گەیاندن   بون بە نمونەی بەرزێ ئەدەبێ

ئەمری پێ کرا بێ بە پەیڕەو   لە ئەخلاقەدا بۆ ئەهلی پڕتەو
هەردەم بە ڕەنگێ ئەهاتە وتار   بۆ تەمێ و تەسکین هەر ڕۆژێ لە نەو

ئەگەر ئەتەوێ لە خەڵك تێبگەی

ئەگەر ئەتەوێ تێبگەی لە پیاو　　تانەیە یا نوور بۆ گلێنەی چاو
کاتی تەماع و ترسان و ئازار　　تەماشای بکە تێئەگەی تەواو

کە دڵی ئێشا بە ئازار و تاو　　حیلم و حەوسەڵەی تێئەگەی تەواو
کاتی تەماع و ترسانی ئەویش　　ئەندازەی حالیت بۆ دێتە بەرچاو

دراوسێو شەریك هاوڕێو هاوقەتار　　لە خولقی یەکتر ئەبن خەبەردار
هەرکام لەمانە بە دڵ ئەمین بۆ　　ئەویانە مەردە لە ڕۆژی ڕۆژگار

سبەینێ هەرکەس کە هەستا لە خەو　　بڕوانە لەبۆ شێوە و قسەی ئەو
شێوە و ڕوخسار و نەبزی گوفتاری　　میزانن لەبۆ خۆ و ڕەوشتی ئەو

کاسەی دارو مس فەغفوری و چینکۆ　　بە ئاوازەدا دیارئەدەن بۆ تۆ
ئەمانە سەیری ڕەنگیشیان نەکەی　　ئاشکران کە چین بە بێ جوستوجۆ

بە گۆشەی چاو و بە ڕێژەی وتار　　بۆت دەرئەکەوێ ڕەوشت و کردار
نیگا لەسەرخۆ وتار لەسەر دڵ　　ئەبن بە بەڵگە بۆ مەردی هوشیار

قەت ڕێی تێناچێ جۆشی سەماوەر　　جاری هەڵمێکی لێ نەیەتەدەر
وتار صیفەتی خاوەن وتارە　　جاربەجار صیفەت ئەبێ بە خەبەر

خەلیل دەلیلە بۆ حالی ئینسان　　ڕۆ لە کەماڵە یا ڕۆ لە نوقسان
شاکیلەی بەشەر لەسەر هاوشکڵە　　حەیوانیش وایە نەك تەنیا ئینسان

کوڕ لەگەڵ کوڕە بابیش لەگەڵ باب　　لە ساحەی حەربا یا ڕاحەی میحراب
گیاندار دڵڕوبای وێنەی خۆیەتی　　هاوچەشنی یەکن ئەصحابوئەحباب

دایە زانایە بە خولقی منداڵ　　هاوماڵ ئەزانێ بە حاڵی هاوماڵ
لە ڕێگەی دوورا یا بە مامەڵە　　ئینسان ئەناسرێ بە خولقو ئەحواڵ

پیاوی بەدگومان مەخسوس بێکەماڵ　　ئاشنای مەکە بە ماڵ و مناڵ
لەکەی سەرشانت بۆ پەیدا ئەکا　　ئەو بەدگومانە تێبگا لە ماڵ

بە باڵ بفڕێت وێنەی فریشتە　　ڕێشت مەخەرە دەس هەرزە ڕشتە
ئەوەی کە ڕێشی کەوتە لای مناڵ　　شێخ بێ ئەبێتە قەشەی کەنشتە

داوی حەوت باڵە پەیوەندی نەفام　　گیرۆدەت ئەکا و ناگەی بە مەرام
سەرکەوتن بۆ تۆ ساڵی بستێکە　　داپەڕین ساڵی صەد یاردی تەمام

میوانی شەوێ بۆ خاوەن ماڵێ　　ئەبێ بە جاسوس بۆ ماوەی ساڵێ
ئەمری سەرگەورە و ئیطاعەی بچوك　　بۆی ئەخاتەدەر گشت وەزع و حاڵێ

گەلـی هەر ماڵی گوێ لە یەك نەگرن   هەمـو بە دەردی نەگبەتـی ئەمـرن
خـانو میـزانە بـۆ گەلـی ئوممەت   ئوممەتی یـەكدڵ دنیـــا دائەگـرن

ئینســانی بەدخــو ژیــانی تـــاڵە   مەخصوص بە پیری هاوار لەو حاڵە
صەد جار چـاترە لە بێمـاڵی تـۆ   ماڵی کە جێگـەی ئـاشوب و قـاڵە

بە ڕۆژ بە حەفتە بە مـانگ تێئەگەی   حالی هـاوڕازت لـە ظـاهیرەکەی
بەڵام تـا مـاوەی بەسەردا نەیـەت   خولقی طەبیعی بە حەق تێنـاگەی

دین ئەڵی فەرزە تۆبـەی تـاوانبار   بە جوانی بـاشتر ، بە پـیری ناچار
بەڵام پـاش تەوبە نـابێ بە عـادڵ   بێ مـاوەی ساڵی بە حوسنی کردار

ئینسان خۆی لەســەر ئیشی نابارە   شەخسی حەقپەرست یەكلەهەزارە
ئەگەرنا مادەم حـەق پەروەر زۆرە   بـۆ بـاری ئوممەت بەمجۆرە لارە ؟

لە شـێت بپرســی ئەڵـی عـاقڵم   نـاقیص بـانگ ئەکا ئەڵـی کـامڵم
جا ئەگەر وایە بۆچی چەرخی حەق   لـە سوڕانـەوە ئەڵـــی مـــاتڵم

ئینسانت ئەوێ بەمەعنـای ڕاســێ   بە یەکێ ئەڵێن ســێ شتی ناســێ
یەکەم قەدری خۆی دوهەمین خـودا   سێیەم یاسای ڕۆژ بە لار و ڕاســێ

کـامڵ یەکێکـە قەت غـافڵ نەبـێ   بە دڵ مـایلی ڕێـی بـاطڵ نەبـێ
لـە وەرگرتنـی ڕاویـژی ژیـران   بەقەدەر پێویست قەت مـاتڵ نەبـێ

عـاقڵ ئەوەیـە زانیـاری فەن بـێ   هیوای بە کـاری بەرز و پەسەن بێ
بەنـدی خۆسازی لە ڕۆژی ڕەشـا   بۆ ملی دوژمن وێنەی کەمـەن بـێ

یەکێ بۆ ئوممـەت بە دڵ تێکۆشـێ   بـە کولۆری زێـڕ بستی نەفرۆشێ
نـامەردە ئـەوەی وەتـەن فرۆشە   بـە میـزانی حەق نـاهێنێ پۆشێ

مەرد کار و قسەی تێهەڵکێش ئەکا   نەك هەر بە وتـار دڵت ڕێش ئەکا
(لِـمَ تقولـونَ ما لا تفعلـونَ)   بەســـە بـۆ کەســێ دڵی ئێش ئەکا

دڵخوازی سۆکـان بەرزی دنیـایە   سۆك لەبەر سۆکی سەر بـە هەوایە
نـازانی هـــەوا ئەیخـــاتە زەوی   ئەوجا گیرۆدەی جیزیـە و جەزایـە

پیـاوی هەڵکەوتو لە کورەی ئافاق   ئەبـێ دارا بێ بو گەلـی ئەخـلاق
هەندێ خولقی بەرز، هەندێکی نەوی   تـانی بێپۆیـە نـاشێ بـۆ نفـاق

ئەوکەسەی زانـای جیهـان ئارایە   لە وەزعی دوێنێ و ئەمـڕۆ ئـاگایە
بەم دۆ ڕۆژانە قەڵغان وەرئـەگرێ   بـۆ ئەو داوایـەی سـبەی بەرپایە

هەر مصیبـەتێ ڕۆیدا لە جیهـان   خـاوەن ڕیشەیە دیـار بێ یا پەنهان
تا ئەو ڕیشەیە ڕیشەکێش نەکـەی   قەت نەمـێن مەبە لەو بەلا دیسـان

خزمەت بێخێـرە لە داری دنیـا   ئەگەر خێری خەلـك نەبێ لەگەلیا
کەی عەبدی خودا بەتێـرێ ئەنوێ   دراوسێی برسـێ بمرێ لە دەریـا

دوڕمەکەونەوە لە وەزعی عالەم

دوڕمەکەونـەوە لە وەزعـی عـالەم   لە خزمەت کردن بۆ عیلـم و عەلـەم
شەرەفـە خزمەت بـە ئیسـلامەتێ   وا بـۆ پاشەڕۆژ دابـدەن سـەلەم

موسولمـانەکان هەموویان شوانن   بە مەسئولییـەت ئەرك لەسەرشانن
هەریەکـی بەشـێ فەرزە لەسەری   هەمو بەرپرسـی ذاتـی یەزدانـن

بۆ خوا بۆ ڕەهبەر بۆ قورئـان لەبۆ   موسولمـانانی برایـانی تـۆ
تایبەتێ فەرزە ئیخلاص بۆ سەرۆك   سەرۆك پێشەنگە بۆ کـاروانی تـۆ

بەمەرجێ بەپێـی کیتاب و سوننەت   بەرێبەڕێـوە ئومـوری میللـەت
لـە موافیقـی شەرعـا بـەولاوە   بۆ هیچکەس نیە فەرمان و طاعەت

من من و تۆ تۆ مەخەنـە نـاوبەین   بەشی هەرکەسێ فەرزە لەسەرعەین
بیشلێین ئەو فەرزە هێ کیفایە بـێ   تۆ جێبەجێی‌کە ئـەی نوری‌عەینەین

بە من و تۆیـێ دنیـا وێـران بـۆ   حەکیم لە چارەی ئینسان حەیران بۆ
تۆ ئەگەر خـاتوت بەڕێـوە ئەبـرد   بۆچێ سەرخانی وا بە ژێرخـان بۆ

هـاودین براتـە با بێنـامە بـێ   بێگـانە یـا دۆست خالْ یا مـامە بێ
کەتۆ بـاوەڕت بە ڕەهبـەر هەبـێ   سەرداری سوپـا با (اسـامە) بێ

دەستوری ڕەهبەر خزمەتـی خەلکە   بـە هەر خزمەتـێ بەسوود و کەلکە
واجبـاتی دیـن حیسـابی نیـە   هەندێکی بۆ خۆت هەندێ بۆ خەلکە

صەد ڕشتە تەزبێح نـابێ بە دۆ نان   یـا کاسە ئـاوێ لەبـۆ هەتیـوان
نەصصی (واللهُ فِي عـونِ العبـدِ)   بـۆ یـارمەتییە لەبـۆ دامـاوان

حەزرەتی ئەحمەد سیراجی وەهاج   خزمەت هەلی‌گرت بردێ بۆ میعراج
خزمەتە مـایەی ڕەزای خوداوەنـد   خزمەتە پایەی بەختو تەختو تاج

مورشید ئیرشادی خەیرە بۆ خزمەت   بۆخزمەتکارێ و تەربییەی ئوممەت
نـەك بۆئەوەیـە خزمەتـی بکـەن   بە کـار بە دینـار بە وەج بە قیمەت

زامی دەروونم ئەکولێتەوە   کە برای باشم بە بیر دێتەوە
هەوایان دەرکرد لەناو دەروونا   چون دین بە هەوا سوێی ئەبێتەوە

موسوڵمان چون گوڵ ئەگەشێتەوە   خێری عالەمی لێ ئەبێتەوە
ئادەمێ نیە ئینسانی بێخێر   گیانلەبەرێکە ئەسوورێتەوە

زیخ وا لە کەوشی ئەوا ئەلەنجێ   خەیاڵی خاوە لە حەق ئەڕەنجێ
برا نابوورێ لە برای دڵسۆز   بە کوپەی گەنجێ نا ، بە برنجێ

مەردێ بە کوردێ صەفایەو ئیخلاص   صەرفی نەظەرە و خزمەتەو سوپاس
بە ئەمری چاکە و نەهی لە فەساد   (خیرُ اُمةٍ اخرجتْ للناس)

ئاخ بۆ دڵداریّ خاوەن کەماڵ بێ   ئاخ لەبۆ یارێ حاڵزانی حاڵ بێ
ئاخ بۆ هوشیاریّ زانا بێ بە دڵ   ئەمانەتداری سیڕزێ ئەحوال بێ

فەرامۆش مەکەن فەریدەی فەردم   خۆ بێهۆش مەکەن لەبارەی دەردم
لەپاش مردنیش من بە دڵ زیندۆم   هەر چاوەڕوانی دیاری مەردم

بنووسن لەسەر تەختەی بەردانم   حەڵقە بەگۆشی جەوانمەردانم
هەرکەس بە مەردێ سەری نایەوە   بۆ دەردی سەری بەڵاگەردانم

بۆ هەر کۆمەڵێ گەورەیێ شەرتە

بۆ هەر کۆمەڵێ گەورەیێ شەرتە   کۆمەڵی بێسەر سامانی پەرتە
ئوممەتی ئیسلام نابێ بێسەر بێ   سەر بۆ ژیانی بەڕاستێ شەرتە

دوو کەس یەککەوتن بە دینی ئیسلام   یەکیان مەئموومە و ئەویتر ئیمام
بێگەورە و بچووک ژیان مەحاڵە   ئەمە دیارییە لەلای خاص و عام

حەیوانە کێوێ بزن یا مەڕن   بەدوی دەلیلا کێوان ئەبڕن
هەنگ بە ئاهەنگ و باڵەبانەوە   بەدوای شاهەنگا بە باڵ ئەفڕن

گوێبگرن لەیەک کاتێ دێنە دەنگ   مەیکەن بە ڕازی ڕێی قاز و قوڵەنگ
وتاری بەسوود گەوهەری تاکە   گەوهەری خۆتان مەشکێنن بە سەنگ

ئەوەی ئەیەوێ کاری پەرداخ بێ   لەگەڵ گەلی خۆی با دڵی ساغ بێ
بەتایبەت کاتێ تەماعی دنیا   بەشی خۆی خار و ئەوان گوڵباغ بێ

کاتێ ئەم وابوو ئەوان بێگومان   پێشکەشی ئەکەن سەروەت و سامان
نەک تەنیا ماڵیان ئەکەن بەفیدای   بەڵکو پایە و شان لەگەڵ ڕۆح و گیان

ئینسـانی مـادی مـەذهەبی نیـە — غەیری هەوای خۆی مەتلەبی نیـە
ئینسانی ڕۆحییش مـەیلی خزمەتە — ئـارەزوی مـاڵ و مەنصـەبی نیـە

هەر بـەراوردە عـەیارەی بەشـەر — جیـا ئەکاتەوە ڕێگر لـە ڕەهبـەر
دەمـاغ چـاترە لـە ئامـۆژگاری — سـوراوی نـاوی ڕوخساری دلبەر

عیبرەت وەرگرتن لە زەمانە

هەرکەس وەرنەگرێ عیبرەت لەئەییام — عومری ئەسـوتێ بێ‌سود و ئەنجام
تۆ ڕاستت ئەوێ کارەسـاتی چەرخ — لـەبۆ خاوەن فـام ئەبێ بـە ئیمام

هەرکەس ئـەبینێ خـۆزگە بـە پارە — هەرچەند خۆی ئەمڕۆ وەزعی لەبارە
بۆچی چـون ئەوسـا دڵی سادە بۆ — ئیمـڕۆ هـەڵگری بـاری ئـەفکارە

لەشـم نەخۆشـە و دڵـم مەلولـە — عەرزی دەردی دڵ بە عەرض و طوله
بۆیـە هـەرکاتێ کـە بـاێ هەڵـکا — ئیتر کەللـەی مـن بـە گەردەلولـە

موشـکیلەی دنیـا نابڕێتـەوە — یەکێ حـەل ئـەبێ هێتر دێتـەوە
دنیا وابـوە و هەروەهـاش ئـەڕوا — تـا قـاپێ ئەولات لێ ئەکرێتـەوە

ڕزگاریش بێ لـە دەسـتی عـالەم — لە دەستوپێی خۆت دێتەڕێت ئەلەم
لەمیش ڕزگاربۆی بەخۆت‌گیرئەخۆی — بـۆ سـەرەنجامیش (الله اعلـم)

ژین ساتێ شادێ و ساتێ سەختییە — شادێوخەمبارییش وەزعی وەختییە
ئەوەی بەسودە بـۆ حاڵی بەشـەر — عاقیبەت خەیرێ و خاوەن بەختییە

لەوسـاوە ئـادەم کەوتـوتە زەوێ — بەشەر ئەجوڵێن لە بەرز و نـەوێ
قەت ئـارام نـابێ چینی ئـادەمێ — مەگەر تیپێـکی بـە دڵ مـەعنەوێ

ها ها وەرە سـەیر ڕیزی کـاروان — مێژوی ڕابوردوی گشت رابوردوان
هەر شۆرو غەوغاو هەرا و نەبەرد بۆ — هەر سەر بۆ هەر پێ کەوتبوە مەیدان

ئەوەی بەدەسـتە بێ‌دەس ئـەکوژێ — خوێنـی جگـەری ژەمژەم ئـەمژێ
لەپاش چەند ڕۆژێ ئەمیش ئەکەوێ — وەزعێکیوا دێ ئەمیـش ئەهـەژێ

توخـوا ژیانێ ئـەمە بـێ یاسـای — نرخـی کامەیـە ئـەگەر مامۆسـای
کەواتە بـە دڵ ڕوت لە ڕاستێ بـێ — ئەگەرلەمعەرزا چەندسات ڕاوەستای

کۆڵەکە ڕاست بێ دەس‌ئەدا بۆ میل — کە بۆ ڕێبواران بکـرێ بـە دەلیـل
لامەدەن لە ڕێی ڕاست و حەقیقەت — بە مەیلی لاران دەخیل صەد دەخیل

ماڵ و جەماڵ و کەماڵی ئینسان … ئیش ئەکەن بۆتان بە فەیضی ئیحسان
کە بێحاڵ کەوتن پارەیێ ناژین … بەتایبەت لەلای پیاوی نائینسان

زینهار براکان بە دڵ گوێ بگرن … هەلی پیرۆزێ بە دڵ ڕابگرن
گەنجیو طاعەتو خوێندنی حیکمەت … صوحبەتی مەردان بە دڵ ڕابگرن

لە هەر بەلایێ پەندێ وەربگرن … سەرڕشتەی مەبەس بە بازۆ بگرن
ڕۆژێ ئەمین بۆن بە دڵ هوشیار بن … حەذەر پێویستە هەتاکو مردن

ئینسان لەسەر ئاو بێباکە بۆ ئاو … هەتا لێی‌نەدا تاوێکی هەتاو
بۆ پیری لات و نەخۆشی نەزان … بێسۆدە هاوار یا جۆشی هەناو

گومان نامێنێ بۆ بەنێ‌ئادەم … مادەم بڕوانێ بۆ حاڵی عالەم
ئیش ئەو ئیشەیە بیزانێ و بیکەی … کە چاوەڕوان بۆی ئەمرێ بە ماتەم

لاپەڕەی ژیان بە دەس وەرگەڕا … ئالای ژینێکی تازە هەلکرا
ئەو نەوعە ژینە کە ئێمە دیمان … لە صەد نەوەدی لەناو لابرا

ئاخ دایەی دنیا بۆ ئێمە پیر بۆ … لە تەمێی بەچکەی بە دڵ زویر بۆ
لەبەر بێشیرێ دامانە کێوان … بەوەحشەت دڵمان بێخێر و بێر بۆ

ڕۆڵەی ئەم ڕۆژە وا هاتوە بۆیان … خۆیان ناشوبهێ بە بابی خۆیان
مەگەر قەییافی خاوەن مەعریفەت … لێیان حاڵێ بێ بە ڕەنگ و بۆیان

دنیا هەرچۆن بێ خودا خودایە … زەوێ هەر زەوێ و سەما سەمایە
هەروا لەسەرمان پێویستە کۆشش … تا جێ‌دەسمان بێ لەم ڕۆی دنیایە

بڕۆنە ڕێزی گەلانی مەشهۆر … بەعیلم و حیکمەت بەخولق و شوعۆر
بۆ دین و دنیا پارە وەربگرن … بژین بە شادی و بە دڵی مەسرۆر

مناڵ بە کاڵێ بکرێن بە عەسکەر … بۆ سوپای سەربەرز بین بە ڕەهبەر
بە تەمێ و تەعلیم بدەن لە نیشان … لەباتێ بەندە بین بە سەروەر

فێری فەن بین بۆ ماوەی ژیان … بۆ سەرفەرازێ لە چەرخی جیهان
ئیسلام بیناغەی عەقڵ و حیکمەتە … هەر موسوڵمانە ئەشێ بۆ مەیدان

دینمان وەربگرین بە عەقڵ و تەمکین … تەطبیقی بکەین بە یاسای شیرین
دین بە حەقیقەت هەتاوی بەرزە … ڕۆژ هەر پێویستە لەبۆ سەرزەمین

هەروا پێویستە نان و بەرگ بۆ پیاو … هەروا پێویستە خاك و هەوا و ئاو
پێویستە دین و خولقی مەردانە … ئینسانی بێ‌دین ئەمرێ بە بێچاو

ئایین تەوحیدە و ڕەهبەر و کیتاب ‌ فریشتە و ئیمان بە جەزا و حیساب
فریشتە کتێب دێنێ بۆ ڕەهبەر ‌ ڕەهبەر ئیمامە بۆ ڕێگەی صەواب

هەر کردەوەیێ لە دنیا بەرزە ‌ بۆ پیرۆزێ تۆ پێویست و فەرزە
یا یارمەتییە بۆ ژینی خۆتان ‌ یا بۆ سەربەرزێ مەیدانی عەرزە

چێبکەم لە پیری سەر بە بەلاوە ‌ مردوە و ئەژێ بەسەر دنیاوە
نە کامی خەوە و نە تامی خۆراك ‌ نە جامی ذەوقی ماوە بەلاوە

ئەگەر بمەوێ ئاخێ هەلکێشم ‌ ئەسرێ بڕێژم بۆ سۆکێ ئێشم
وەها دەماغم وشك و بێئاوە ‌ ئەبێ لە خوێنی جەرگی هەلکێشم

ئاخ کاتی گەنجیم ئەگەڕایەوە ‌ دەورێکی دنیام لێكئەدایەوە
هەرچێ بەراورد بۆی دەرخستووم ‌ بەو شێوە ڕەفتم بکردایەوە

خۆزگە و کاشکێ ڕازی نابوودە ‌ نالە لە قەزا سازی بێسوودە
هەزار ئاخ و داخ دەرچێ لە سینەت ‌ نابێ بە جوودێ بەهرەی وجوودە

هەروەها بوە جیهان لەمەوبەر ‌ هەروەهاش ئەبێ تا ڕۆژی مەحشەر
مێژوی ڕابوردوو وامان پێئەلێ ‌ بە بازوی هێزە ڕزگاری بەشەر

ئەو خوێنە گەشەی لەناو دلمایە ‌ تکێکە بەلام وێنەی دەریایە
هەزار ماجەرای سزا ئەنوسێ ‌ هێشتا ئەو تکە لە جێی خۆیایە

(قلْ لو کانَ البحر) فەرموودەی حەقە ‌ ئەسراری غەیب و شەهادەی خەلقە
(عالم الغیب والشهادە)یە ‌ ئاشکرا و پەنهان لای ئەو بێفەرقە

ئادابی وتار

ئادابی وتار لای مەردی هوشیار ‌ چ لەگەل پاشا و چ لەگەل هەژار
ئەوەیە نەرم و ساغ و دلگیر بێ ‌ شادێهاوەر بێ بۆ دلی بیمار

کە کەوتە لای تۆ سەرڕشتەی وتار ‌ ڕۆ بکە بۆلای خوێشان و ئەغیار
هەرکەس بەپێی خۆی بەشی بدەرێ ‌ با نەبێ بەهۆی مەینەت و ئازار

لەگەل هەرکەسدا کەوتیتە کەلام ‌ نۆبەی بدەرێ بەگوێرەی مەقام
قسەیێ بکە و یەکێ وەربگرە ‌ مەبە بە صەفحەی سندوقی گرام

لەبۆ هەرکاتێ و بۆ هەر مەقامێ ‌ دەستورێ هەیە و جۆرە کەلامێ
جیاوازە قسە لەگەل کامەران ‌ لەگەل وتارت لەگەل ناکامێ

لەگەڵ هەرکەسێ بەپێی عەقڵی‌خۆی   بێرە سـەرباسی گفتـوگۆ لەبـۆی
حەکیم بەمەنطیق ، شاعیر بەئەدەب   شوانیش لەمەڕو شێرو کەشك‌و دۆی

مەجلیسی مەردی هوشیاری فەننان   مـەهێڵن بـبێ بــە کـانێ ژنـان
کـە هاتـە وتــار دڵــی بـدەنێ   پەندی وەربگرن بـۆ چەرخی زەمان

هەرکەس خۆی نەکا بـە ئەفلاتونێ   بۆ خـۆی دابنێ یاسـا و قانـونێ
حیکمەت گەوهەری ونبۆی ئێمەیـە   بـا وەری‌بگـرێ و بـدا ئالتـونێ

قسـەیێ مەکـە تەئویـل هەڵبگرێ   مەعنـای بـە هەمـو لایـەکا ببرێ
تۆ ئەگەر قسە بـۆ خەڵکێ ئـەکەی   قسە وا بکە خەڵك گوێت لێ بگرێ

قسەت مەنقوڵ بۆ خاوەن ئیسناد بێ   ئەگەر مەعقوڵ بۆ سـاغ و ئازاد بێ
حیکمەت ئەوەیە لەسـەر حەقیقەت   بە یاسای واقیع خاوەن بونیاد بێ

لەگەڵ هەرکەسێ بەپێی فامی خۆی   ئەتوانێ گەوهـەر هەڵبژێرێ بـۆی
بەلام بێ تەحقیق نەیکەی بە مەحرەم   ڕازی دەروونت هەڵنەڕێـژێ بـۆی

گشت حەقیقـەتێ پەی پـێ نابرێ   گشت مەضمونێکیش بەیـان ناکرێ
ئـەو مەعلوماتـەیش قابیلی باسـە   ذیهنـی هەمو کـەس وەری‌نـاگرێ

دڵ مەکـەرەوە بــۆ وردە منـاڵ   بۆ بەدگومان و شەخصی بێ‌کەمـاڵ
کلیلـی خانـو بـە کەسـێ بـدە   ئەمین بێ لەسەر وەزعی ماڵ و حاڵ

بەڵێ حوسنی‌ظەن شێوەی ئیسلامە   قەت وانەزانێ موطلەقـە و عامـە
مەرجی حوسنی ظەن ئەوەیە کەوا   بـزانێ لەگـەڵ کێیـە و بۆ کامـە

کەسێ بـە باشێ حاڵی تێ‌نـەگەی   دەخیل بێ‌دەلیـل تەعریفی نـەکەی
نـەك لەخـۆڕایێ بـێ بـەداوەوە   بوار نـەزانێ قەت لە ئـاو نەدەی

ئەنـدازەی وەلام لای پرسـیارە   زیاتـر بێ لـەوە مایـەی ئـازارە
وەلامـی سـادە بۆ کـەم زەینـانە   فەلسەفەیش لەبۆ مەردی هوشیارە

بەڵێ ئەوکاتـەی هاتیتـە تەقـریر   بۆ خەلقی ئیشکاڵ کەوتیتە تـەحریر
ئەسپی بەلاغـە و پۆشـاکی بەدیع   بهێنە مەیـدان لـەگەڵ فکر و بیر

زۆر شـیعر هەیە سیحری حەلالە   زۆر پەخشان هەیە وەك زێڕی قاڵە
مەبـەست تەعمـیری دڵی وێـرانە   مەبەس تەحـریری خاوەن کەمـاڵە

ئەگەر بـۆ بەرپەرچ یا بـۆ ئیرشادە   بە تەعبیری خۆش عالـەم دڵشادە
قسەت خۆش نەبۆ حەق بێ یا بەتاڵ   بە بێ‌سوود ئـەڕوا و ڕەنجت بەبادە

دڵ پەلەوەرە لە جۆری وەحشی   داوی ئولفەتە و دانەی ڕۆخۆشی
داو و دانەی‌وای بۆ بنێرەوە   ئەگەر ئەتەوێ بۆ خۆت ڕایکێشی

واتەی ئەبێ بە پایەی زەحمەت   یەکێکیش ئەبێ بە مایەی ڕەحمەت
قسە هەوایە بە بایەکی دەم   بۆ خۆت ئەخەیتە ناوداوی مەینەت

بەتایبەت ئەوەی کە تانە و عارە   زامی لە دڵا وەك زامی مارە
زامی نوکی ڕم خۆش ئەبێتەوە   ئەوەك ئەو زامەی بەهۆی وتارە

نازانێ هەزار زانای جەدەلێ   تەئثیری ئەکرد بە زۆرەملێ
بەلام بەنەرمێ ئینسانی هوشیار   شێر ئەگرێ و دەستیش ئەکاتە ملی

لەگەڵ ئادابی ئایین و مەذهەب   بێرە سەر بەیان بەشێوەی ئەدەب
هەر بۆ ئەدەبە تەربییەی پیران   هەر بۆ ئەدەبە مەدرەسە و مەکتەب

تەربییە و تەمێی مامۆستای ئاگا   بۆ ئەو شاگردەی لە قسە بگا
ئەنگوسەویلەی یاقوت نگینە   بیکاتە پەنجەی ڕەنجی پێ‌ناگا

داوای ڕۆ لە خوا کردن

بە قسەی باش و ورد و پڕمەعنا   بانگی خەڵك بکە ڕۆبکەنە خوا
قەت وانەزانێ قسەی تاڵ و سوێر   خەڵك ئەخاتە سەر شاڕێگەی هودا

قاڵە و دەمەدەم ئازار و دەردە   هەتا هەی ڕێگەی قاڵەقاڵ بەردە
کەللەڕەق مەبە چونکە کەللەڕەق   ڕەنجی بەرباد و هەناسەی سەردە

گوێچکەی کەڕ ئەبێ لە نەوای خوایێ   خۆی لەناو خەڵکا لێ ئەبێ بایێ
چونکە باوەڕی هەر بە خۆیەتی   تا ماوە ئەژێ هەر بە تەنیایێ

وێنەی (مانێ) بێ لەبۆ نەققاشێ   بە نوکی ئەڵماس بلور بتاشێ
لەلای کەللەڕەق هەر بێ‌هونەری   لەجیاتێ ئوستاد پێت‌ئەڵێ ناشێ

سا وەسیەتتان بێ لەبۆ ماوەی ژین   کەللەڕەق مەبن بەرەو ڕۆی یەقین
چونەوە سەر حەق ڕەوشتی چاکە   بۆ کاری دنیا هەم بۆ کاری دین

موددەعێ ئەبێ حەق بکا ئیسپات   بۆ حەق لانەدا لە ڕێگای خەبات
خاوەن سوئالیش پێویستە بەتاڵ   لەسەر دەروونی خەڵکی لابات

وەستان بە نوکوڵ ، گورێز لە مەقام   بۆ ئەولا و ئەم‌لا ئیفحامە و ئیلزام
بەڵێ ئینتیقال لە دەلیل ئەبێ   لەسەر یاسای حەق لەبۆ خاص‌وعام

هونـەرت عەیبە لەلای بەدخـواهان   فەضڵی ئاشـکرات لەلایـان پەنهان
بەلام لای حەقبین عەیب و هونەرت   جیا ئەکرێنـەوە هەردوو بـە میزان

مەحەببەت یاخـود ڕقت لە کەسێ   گوێچکەت کەڕ ئەکا و چاوت ئەبەسێ
خراپـەی ئەویـان بە چـاو نابینێ   گوێیشت هیچ چاکەی‌ئەمیان نابیسێ

بـەلام خـاوەنی دەروونـی زینـدوو   ئەتوانێ بـە بێ سـەنگ و تـرازوو
چاکە و خـراپە جیا بکا لـە یەك   حەقی خۆیانیـان بـداتێ هـەردوو

ترازووی ڕاستێ کیتابـە و سوننەت   هەروەها عەقڵ و ویژدان و حیکمەت
بەم سیانە چاکە و خراپەی هەموان   ڕوون ئەکرێتەوە بۆ تێکڕای ئوممـەت

چوار کەلیمەهەن زۆر زۆر مەغدوورن   لە مەعنای ئەسڵێ خۆیان زۆردوورن
دین و دیعایە و سیاسە و ئەخلاق   خیلافی ئـەوەن ئیستا مەشـهوورن

دین هەر کیتابە و سوننەتی ڕەشید   سێ ئەصڵی هەیە یەکەمیان تەوحید
دووهەم ڕەهبەرە سـێهەمین جـەزا   لەسەر مەنهەجی ڕەهبـەری مەجید

دیعـایە واتە ڕێگەی خێر و شـەڕ   بە بێ فڕوفێڵ دەربخەی یەکسـەر
سیاسەت یەعنی ئیـدارەی میللەت   بەجۆرێ بـژێ شاد و بەختـەوەر

ئەخلاق ڕەوشتی خاوێنی ئینسـان   بەگوێـرەی ڕێگای ئایـاتی قورئان
بەو نەوعە کەوا ڕەسوولی ئەکـرەم   پیشـانی ئـەدا بـە موسوڵمـانان

مەعنای ئەمڕۆی دین بۆ بە سەرکزێ   دیعـایە درۆ و سیاســەت گـزێ
ئەخلاقیـش واتـە ئـارەزووبازێ   بۆیـە وا پـایەی ئەخـلاق دابەزێ

لە خوام داوایە ڕەهبـەرانی دیـن   لەسەر شاڕێگەی (خیر المرسلـین)
خوا سەریـان‌بخا بۆ نەشری ئاداب   تا بە سەربەرزێ و پیرۆزێ بژیـن

لێکدانەوە بۆ زانایان

تەحقیق بۆ زانا (خیـر الشعـار)ە   شێوەی زانایـان تەحقیقـی کـارە
تەحقیق بورهـانە لەسەر بەصیرەت   نیشانەی دین و شێـوەی ئەخیارە

ئەلـێ دەلیلــە دیـن و ئـایینم   کەچـێ هەر عـادەت لەوا ئەبینـم
تەحقیق و عادەت (عام من وجە)ن   بـاش وردبـەرەوە بـرای شیرینم

عادەت و تەحقیق کە بوون بە هاوسەر   ئەبـن بە مـایەی پیرۆزێ بەشـەر
بـەلام عـادەتێ لەســەر حەق نەبێ   دڵ ڕائەکێشـێ بۆ ئـاری سەقەر

دەلیـــل لەم باســا عەقڵ و بورهانە — سوننەتی نەبـیّ و نەهجـی قورئانە
چ بە ئیستینبـاط چ نوصوّصی دین — ئەمەیە مەبدەء بـۆ ئـەم مەیـدانە

مەبدەء پێویســـتە بە یاسای ئاداب — بە عیلمی مەنطیق بە حوکمی کیتاب
بەڵێ ئیستیدلال بە عەقڵی ســەلیم — شارەزات ئەکا بۆ ڕێگەی صەواب

شەخصی بێمەبدەء ڕوشدی مەحاڵە — جـەدەل لەگەڵیـا ئیشـی بەتـاڵە
مەبدەء دینەو عەقڵ حەواسی بەشەر — لەمـانە بـەدەر هەمـوّی ضەلالـە

لەگەڵ مەبدەئدا پێویستە ئینســاف — ئینساف ئەساسە بۆ ڕەفعی خیلاف
ئەغلەبی خیلاف جەهل و عەنـادە — عەنـاد پەردەیە لەسەر دڵی صـاف

دیــن لەپاش ثوبوّت میعیاری حەقە — ئەگـەر تێبگـەی حـەقی موطڵەقە
دیــن و عەقڵ و عیلم برای شەقیقن — ئەساسی هەموان مەبـدەئی حـەقە

قورئان موعجیزە بە لەفظ و مەعنـا — ئەمـە ئەزانـێ ئینســـانی زانـــا
ئوممێ ناخواندە بێوەحیـی خـودا — دوّرە لە کەشـفی عـالەمی ئەعـلا

غەیبو شەهادەو ماضیوموستەقبەل — بۆیهات بەموجمەل یا بەموفەصصەل
بە نەوعێ عاقڵ سەرگەردان ئەبـێ — (تعـــالی الله العزیــز الاجـــل)

میعیـاری ســوننەت لەلای زانایان — عەقڵی ســەلیمە و هاوبیرێ قورئان
دینێ کە لەسەر ئەم دەستوّرە بـێ — ئوممەت پێیئەژێ تـا ئاخر زەمـان

دینێ حەزنەکا بـە ئێـش و ئـازار — نیشـانەی زانســت بخـاتە دیـار
دینـێ کە دیــن و دنیـا یەکبخـا — لەنـاو ئەدیـانا خوّیـەتی موختـار

دینێ عەقڵی ساغ لەوا ئـازاد بـێ — ڕێی تەحقیقات و ڕێی ئیجتیهاد بـێ
دینـێ شوعوّر بێ بە مەسئوّلییەت — ئەبـێ ئەو دینـە عەینی ڕەشـاد بێ

دینـێ عەدالـەت لەوا نیظـام بـێ — لەسەر موساوات بۆ خاص و عام بێ
دینـێ کەرامەت بە تەقـوا دانـێ — ئەبـێ ئەو دینـە دینی ئیسلام بـێ

دینـێ بە وەفـا و بە دڵسوّزێ بـێ — دینـێ بە صەفـا و بە پیروّزێ بـێ
بەرابەر بە حەق سینەی گوشاد بـێ — بۆ ناحەق کـارێ پڕ ئـاڵوّزێ بـێ

دینێ طالیبی عیلم و صەنعەت بـێ — دوژمنی مەکر و فێڵ و بیدعەت بـێ
دینـێ ئارەزوّی لـە حەقیقەت بێ — ئەبـێ دەوامـی بە طەبیعـەت بـێ

لەم دینـە بـەرزا قورئـان ئیمـامە — قورئان سەرچـاوەی هەموّ ئەحکامە
(محمد) بە حەق ڕەهبـەری دینە — عینـوانی بـەرزێ دینـی ئیسـلامە

یەعنی ئیطاعە بۆ خودای عالەم   لەسەر ئەساسی عیلمی موسەللەم
یەعنی ڕزگاریێ شوێن‌کەوتووانی   لە جەهل و جەور و ڕەذیلە سەرجەم

دینێ وەهابێ لەسەر ئیستیدلال   ئینسان بباتە سەر بەرزیێ و کەماڵ
ئەسەفە هەوا و عادەت ڕێی بدرێ   بۆ دڵی ئینسان وەکو خەوش و خاڵ

لە هۆشە و هەوا من گەلێ پەستم   هەوابازی نەڵێ من حەق‌پەرستم
بلێ بۆ خۆشێ هەوا و ئارەزۆم   چۆن بۆم هەڵسوڕا وایە مەبەستم

ناخۆشە زانایش بە وێنەی نەزان   عادەت و هەوا بکا بە میزان
ئینسانی نەزان عوزری مەقبوڵە   بێ‌عوزرە زانا ببێ بە نەزان

ئەرز و ئاسمان لەبەر خەیانەت   ترسان هەڵگرن باری ئەمانەت
ئێمە هەڵمان‌گرت بە سادە لەوحێ   فەرموون چێ لێ هات باری ئەمانەت

(کلکم راع) فەرمودەی ڕەهبەر   فەراموش‌کرا لای گشتمان یەکسەر
بەڵام ڕۆژی خۆی داری عەدالەت   ڕیعایەت‌نەکەر گشت ئەداتەبەر

بێداربن هەوا داری حەوباڵە   عادەت و عەناد کەمەندی زاڵە
ڕاوچێ بەمانە نەفسی بەدخوە   چاری ئەمانەیش عەقڵ و کەماڵە

ئاخ زاناکانمان بە فیکری وریا   وردئەبوونەوە لە نەوێ و باڵا
جا حاڵێ ئەبوون حەقیقەت چیە   کێ حاڵێ بوە ، یا نە ، لە مەعنا

بەوێنەی هەسان هەندێ‌کەس بۆ ژین   ئەساون تێغی پیاوی بێ‌تەمکین
کە تێغیان تیژ بۆ ئەو بێ دینایە   یەکەمجار ئەبڕن دەستی ئەهلی دین

برای دڵسۆزم کە بۆی بە هەسان   بۆ خۆت بساوە تێغی خوراسان
سیلاح بە یاسای ئیسلام سوننەتە   باخۆت لە ژینا بژیت بە ئاسان

دڵ تەلیسمێکە جێی سیڕڕی خودا   لە دڵ نازانێ پیاوی ناخودا
کە دڵ تێک‌ئەدا دڵی زویر ئەبێ   دنیایش تێک‌ئەچێ بە ئەمری خودا

زینهار ئەوکەسەی دوورە لە مەعنا   پێ مەلە ئەکا لە دەریای ژینا
یەکێ لە دەریای هەوادا بڕوا   دوورە لە ئایین کوێرە لە دینا

من هەرئەڵێم حەق ئەویش‌ئەڵێ حەق   قەت نابێ بە دوو ، هەر یەکێکە حەق
حەکەم لەم حوکما سوورەتی عەصرە   ئەوە میزانە بۆ حەق و ناحەق

ئاخ من لەم عومرە چەندێ بێزارم   من لەم مەستانە چەند دەردەدارم
ئاخ بۆ برایێ بەشێوەی صەفا   ببێ بە شیفای جەفا و ئازارم

گوڵزاریٚ نیە گوڵم بۆ بگریٚ   دڵداریٚ نیە دڵم ڕابگریٚ
کەسیٚ کە بەشی نەما لە خۆشیٚ   چاك ئەوەتانیٚ کە بۆ خۆی بمریٚ

ئاخ لەسەر نەهجی سوننەت و کیتاب   ورد ئەبۆینەوە لە سەیری ئەصحاب
جا حاڵیٚ ئەبۆین حەق وا لەکویٚدا   بۆچ کوێربوەوە شا ڕێگەی صەواب

دەرمانی هەموو ئەم کارەساتە   دێتە بەرچاوت لەم کائیناتە
گەڕانەوەیە بۆ ڕێگەی ئیسلام   تەنها هەر ئەوە ڕێگای نەجاتە

گشت خاوەن عەقڵیٚ موحتاجە بەدین   ئاوی حەیاتە دین بۆ ماوەی ژین
دین کۆتا نیە لە باڵای ژیان   میزانی گیرا بە عەقڵ و تەمکین

ئاخ لەم دنیادا هەرکەس بیٚدەستە   کار و فرمانی هەمیشە پەستە
ئەوەیش بەدەستە بۆ ئەوضاعی دین   وێنەی سەرخۆشە بە دەرۆن مەستە

دیندارەکانمان زۆریان جاهیلن   بیٚدینەکانیش لە حەق غافلن
لەناو دوو تیرەی جاهیل و غافڵ   ئەوانەی ماون مات و ماتڵن

ئەو بیٚدینانە کە ڕۆژپەرستن   یا بتپەرستن یا خۆپەرستن
بەرزیش بینەوە بە بەرزیٚ کیٚوان   بە میزانی حەق هیٚشتا هەر پەستن

مەدەنە کیٚوان لە پاناییٚ دەشت   لەباتیٚ مزگەوت مەڕۆن بۆ کەنشت
دەلیل وێڵمەکەن لەبەر خەرافات   دۆزەخ وەرمەگرن لەباتیٚ بەهەشت

هۆش و دەماغ و حەواسی ئینسان   هەمو ڕێزکران بۆ ئینسان یەکسان
بۆئەوەی لادا لە هەوای هەوا   ڕۆبکاتە قیبلەی دائیرەی ئیحسان

فیطرەت خۆیەخۆ دەستی لیٚنەدریٚ   ڕێگەی حەقیقەت ڕاستەوخۆ ئەگریٚ
کە بە خیٚر خزمەت بەفیطرەت ناکەی   مەهیٚڵە بە شەڕ دەستی بۆ ببریٚ

مەڕۆ بۆ چڵەی تاقانەی وەجاخ   یا مینای دڵت بکە بە گوڵباخ
دەستی بیٚدەستان مەبڕە بە ستەم   یا بۆی حازرکە هەندیٚ ڕۆنی داغ

نازانم زۆرکەس عەقڵیان بۆکویٚ چوو   لە درۆکردن کام سوود پەیدابوو
نەیانبیستوە واتەی پیٚشینان :   « درۆزنەکەی ئاگر لە ماڵ چوو »

بۆچ پەردەی نەنگ و نامۆسیان دڕیٚ   پەڕەی فەرهەنگ و قامۆسیان سڕیٚ
لەناو بازاڕی هەوای شەخسیدا   ژاری ئازاری نوفوسیان کڕیٚ

زۆریان درۆکرد بۆ هەڵفریوان   بۆ خاوەندین و بۆ خاوەندیوان
هەرچەند درۆزن دوجار نانئەخوا   ئەمان هەزارجار بوون بە میوان

ئەدەب گەر بێ لەم ڕۆژگارە   یا شەرمی عارە یا ترسی نارە
مەنعیان ناکەم هەر کارێ بکەن   نە ترسی ئاگر نە شەرمی عارە

ڕۆژێ دێتەپێش بە دڵ پێئەگەن   لە تۆڵەی کردار بەکوڵ تێئەگەن
ئەوجارە پەنجەی پەشیمانێ خۆ   بە غەم ئەگەزن کاتێ تێئەگەن

موختار دەرناچێ لە تیری قەزا

موختار دەرناچێ لە تیری قەزا   چ ناڕەزا بێ چ خاوەن ڕەزا
هەرچەند موختارین بۆ حیفظی نیظام   ئەبێ وەربگرین بەشێ لە سزا

بە هێزی هۆش و بە تەمیزی فام   ڕاستە کە ئینسان ئەگا بە مەرام
بەڵام ئەمانە ئەسبابی عادین   تەئثیر وا لەلای خالیقی عەللام

لە کەشی جۆتا زەوێ هەڵدێنێ   لەپاش گەلاوێژ تۆو دائەچێنێ
کەچێ حاصڵات ساتێ ئەسوتێ   دانەی واریدات لەویا نابینێ

زۆرکەس لە ژینا ئەکێشێ زەحمەت   هیچ دەسگیر ناکا بێجگە لە مەینەت
یەکێکیش بێ خەم ئەڕوا بەڕێدا   پێی هەڵئەکەوێ لە گەنج و ثەروەت

بولبول ئەخوێنێ بە پەڕەی گوڵدا   باخەوان داخی ئەچێ بە دڵدا
گوڵ و پەڕەی گوڵ ئەکرێن بە گوڵاو   خەڵکێ ئەیڕێژن بەناو مەنزڵدا

هەرچەند کە ئینسان کاریباشیکرد   ڕوکوع و سوجدەی لەبۆ خودا برد
قەزا بۆ کات و شوێنی پیرۆزی   بە میهرەبانێ ڕێ نموێنێ کرد

جا لەبەرئەمە فەرزە لەسەرمان   پەنا بەرینە بەر خودای خۆمان
بەڵکو لەسایەی میهرەبانێ ئەو   بگەین بە شان و بە نان و ئیمان

لە وەرزی نورا بەختیارەکان   چاویان کردەوە بەرەو ڕۆی ژیان
جیهان جوان بۆ ئەوان جەوانمەرد   بۆن بە خاوەنی خێری دۆ جیهان

دنیا کە پیر بۆ گەلی پیرەزاد   هاتینە مەیدان بێماڵ و بێزاد
هەتاکو توێشوی ڕۆژێ ڕێئەخەین   ڕەنجی ساڵێکمان گشت ئەڕوا بەباد

صەد دانەی گەوهەر یا عودوعەنبەر   صەد فەضیلەت و هەزاران ئەثەر
بێ فەیضی خودا بێسود دەرئەچێ   بێیارمەتێ ئەو ڕەنج نایەتەبەر

بێنیهایەتە شانی صیفاتێ   تائەبەد ئەڕوا بۆی بەرەکاتێ
گەر (روح القدس)مەدەدکارم بێ   دنیا بەکامە حاضر و ئاتێ

(مفاتیح الغیب) لەلای خودایە تەجەللای فەیضی عالەم ئارایە
ئەوەند پێویستە دڵمان ڕاکێشێ بۆ ئەو مەقامەی جێی تەجەللایە

وەسیلەی وصوّل لەم سەرزەمینە نوری (رحمة للعالمین)ە
ئومێدەوارین خاوەن بەهرە بین لەم فەخری دنیا و ڕەهبەری دینە

دنیا سەرانسەر مەیدانی شۆڕە

دنیا سەرانسەر مەیدانی شۆڕە بەشەر سپی و سوور ڕەشە یا بۆرە
دوکەس تەواوی قەت نابن بە یەك بەدەگمەن دوکەس مەشرەبیان جۆرە

قەت ئارام نەبوە و ئارامیش نابێ دنیا وابوە و ئەشبێ هەر وابێ
بنیادەم نازێ بێ بوردەباری ڕەزا بە قەزا کە لای خودا بێ

ئەوەی چەند ڕۆژێ دنیای ئارام دێ خەوێ بۆ ڕۆیێ و نایەتەوەدێ
هەرا عادەتە بۆ چەرخی دنیا (خرق العادە)یە خیلافی عادێ

ناخۆشی عامە بەلام بەنیسبەت چ بۆ دەوڵەمەند چ بۆ بێدەوڵەت
هەرکەس بەپێی خۆی باری گرانە جا یەکێ سوك و یەکێ بەشیددەت

چارەی کارەسات یارمەتیدانە حەول و کۆششی خاوەن ویژدانە
واسیطەی‌خێرو پارەی‌کیسەی خۆت تەوفیقیش ڕاستە لەلای یەزدانە

دەستی خۆ دانێ گوێبگرە لە من لەدەستی دۆستا نەکەدەستی دوژمن
قەت باوە پیارە نابێ بە باوك وەك نابن بە یەك دایك و باوەژن

نازی دیگەران هەر بە زمانە نازی جگەران بە دڵ و گیانە
جگەرگۆشەی خۆت کە دڵت ئێشا ئەویش وەکو تۆ دڵی بوریانە

ئیمان و باوەڕ بۆ ڕۆشنبیرە دڵسۆزێ لەبۆ خاوەن ضەمیرە
ئەوەی بەهۆشە ئەڵێ هوشیارم بە دڵ هەرزەکار بە زمان پیرە

نەفسی ئادەمێ لەپاش صەد ساڵێ بێ‌فەرقە لەگەڵ کاتی منداڵێ
هەر گەمە ئەکا لەگەڵ هەوادا مەگەر هیدایەت بداتە پاڵێ

وەهایە مەعنای خوداپەرستێ کە بە حەق لادا لە خۆپەرستێ
ئایینی ئیسلام بکا بە ڕەهبەر لادا لە پەستێ و لادا لە مەستێ

دەرۆن ئەنالێ بەوێنەی کۆتر لە ئێشی دەردان یەك‌لەیەك بەدتر
لە دورێ دڵدار ، لە غەریبێ شار لە یادی گوڵزار دڵ بۆ بە ئاگر

له یادی ڕێـزی هاوسەرانـی پـاك بەوەفا و صەفا و سینە و دڵ ڕۆناك
لە کۆی ئورەییای مەعریفەتداران هەمو بەجاری چونە ژێری خـــاك

بەختو تەختو تـاج پاشایێ شاران بێ‌ذەوقـە کاتـێ تار بێ لە یـاران
ژین ئەو ژینەیـە لەگەڵ یاران بـێ وەك لالە لەنـــاو لالەی بـەهاران

پیاوێکی خەڵکی (ئەحمەد بڕنـدە) لە ئەستەمۆڵ بۆ دور و وامەنـــدە
نامەی نوسیبو بۆ دۆست و بـرای ئەم بەیتەی تیابـو کە ئەڵێی پەنـدە

هەوای‌سەرتەپەوشەوبای دەشتی‌قوڵ خۆشترە لە گەنج پاشای ئەستەمۆڵ
بەیتەکەی خەیلێ جـوان و دڵگیرە بۆیە لە دڵـدا پەسەندە و مەقبوڵ

گەردشی گەردونی چەپگرد

زینهار گەردشی گەردونی چەپگەرد پڕە لە ئێشس و لە نەخۆشێ و دەرد
چارەی ناساغێ پێشس مردن ئەکرێ دەرمان بێ‌سودە کە لەش بۆ بە بەرد

خاوەن‌بـازو بێ مەردێـکی گەورەی یەکە هەڵکەوتوی زەمان و دەورەی
کە بـازوت نەبـو بـازیت پێ‌ئەکەن نە مەردی نەبەرد نە پیاوی ئەورەی

ژینت مردنـە بە بـێ دڵشـــادێ دڵشـــادێ نـابێ بـە بـێ ئـازادێ
ئـازادێ نـابێ بـێ زۆری بـازو بازۆیش بێ‌زۆرە بێ یـەك نیهـادێ

دین بە تەوحیدە ژینیش بەوەحدەت وەحدەت‌ئەساسە بۆ شان و عیززەت
(لله العـــزة و لرســـــوله وللمؤمنـین) بە نەصصـی ئـایەت

خێـزانی یەك‌دڵ میرمـیران دەکەن دۆ هەوێ لە ماڵ ماڵ وێران ئەکەن
ئەو هاودڵانەی بە یەك دڵ ئەژیـــن ساڵ دوانزەمانگە هەر سەیران‌ئەکەن

ئینسان بە مەبە بـە دەعبای کەژێ تۆ بۆ برات و ئەو بـۆ تـۆ بـژێ
ئەوکەسەی تەنیا بۆ خۆی ئەڕوانێ تۆ بڵێ (ئامین) من ئەڵێم (نەژێ)

لە مـردن بـەدتر ژینـی پەشێوە ئینسانی پەشـێو خێر نیـە پێوە
هوشـیار ژیـانی لەســەر نیظـامە بێ‌هۆش گەلێ ڕۆژ شامی بێ شێوە

چی‌بکەم لەپیاوی بێ‌وەزنو میقیاس لەسەر بـار نیە بە میـزانی ڕاس
هەرچـۆنێ هەوا بـەرزی کاتـەوە خۆی بۆ فش‌ئەکا وەك پارچەی‌کراس

لە حەق دورکەوتو حەق دورە لەوان ڕۆژی ڕوناکیش هەر چاو لە خەوان
شـوڵەی ڕونـاکێ لەلایـــان نیـە نەك هەر لە شەوا ڕۆژیش لە شەوان

مەحاڵــە ئینسان بێ بــە ئینسان   تــا نەیەتـــەوە بەهۆشــا دیســـان
یەعنی وەربــگرێ کاسی هیــدایەت   لادا لــە جــامی هــەوا پەرسـتان

بە ڕۆتــێ هاتێ و کەوتیتــە جیهان   وایش ئەڕۆیتەوە بــۆ غەیبی پەنهان
بۆ خۆت بارئەکەی بە بــاری گونــاه   بــۆ ناڕۆیتــەوە پــاك لە گوناهان

ژیان بێ دین و عەقڵ ناگونجێ

هاوار هاوارمە و ئەمجارەیش هاوار   ڕۆی دەم ئەکەمە مەردانی هوشـیار
ژین قەت ناگونجێ بە بێ‌عەقڵ و دین   بەم‌دوانە ئینسان ئەژێ بەختیـار

عەقــڵ ئەوەیــە بــۆ دڵ چــرا بێ   هۆی دۆزینەوەی ڕێگەی خــودا بێ
پشتگیری دین بێ بۆ ژینی ئینســان   هەتــا دین بــە دڵ زوو ئاشنــا بێ

کەی دین ڕازییــە بــە ناتــەوانێ   یا بە تەمەڵــێ و بــە هیــچ نەزانێ
دین و هۆش و بیر پێکەوە ڕێگــەن   بــەرەو پیرۆزێ ژینی ئینســانێ

دڵ‌پاكو دەم‌پاك دەستو داوێن پــاك   پشتتان ببەستن بە خواوەندی تــاك
پاکــان فریشــتەن بەڵکــو بالاتــر   هەرچەند فریشتە ئەفڕن بۆ ئەفلاك

شەیتــان وتبــوی بــە کاروانـــێ   قەزات لەگیانــم ڕۆڵەکەی گیانـــێ
من ئەڵێم تەنیا نوێـــژەکان مــەکە   ئەو چاویش ناشوا ســەر لە بەیانێ

ئەوەی‌خۆی‌هەردەم جۆرێ ڕەنگ‌ئەکا   چۆن بۆ شەرەف‌وبەرزێ جەنگ‌ئەکا
ئەوەی کاری خۆی دائیم نابــار بێ   لەئاست ناباریێ‌خەڵك چۆن‌دەنگ‌ئەکا

هــەوا ناهێڵێ ڕێگای ڕاس بــگرێ   سەری گێژ ئەکا هەتــاکو ئەمــرێ
نازانێ هــەوا تونــــد و بەتــاو بێ   ڕێــگە لە ڕێبــوار بەجارێ ئــەگرێ

بــاوەڕت نەبــێ بە خۆشــێ زستان   کە هەوای گۆڕێ نــاپرسێ لێمــان
مەڕوانە خەندەی خاوەن‌مەسلەحەت   مەسلەحەت نەمــا گوێ‌نــادا پێمان

بەراورد باشە بۆ جوان و بــۆ پــیر   بیرت لای خۆت بێ ناکەویتــە بــیر
گــەر گۆڕســـتانی بــابت بــزانێ   حەزئەکــەی لــەوێ بمرێ بەتەقدیر

ســاڵی گرانیم لەبــیرە زۆر جــوان   خەڵکێ لەبرســا ئەمرد لە ڕێ‌وبــان
زۆرکەس لەبرسا وڵاتی جێ‌هێشت   گەلێکی خواردن دڕونــدەی کێــوان

هەروا لەیــادمە زۆری بەویــژدان   کە خوا نــانێکی بەخشــیبو پێیــان
لەگەڵ هەژاران دۆڵەتیــان ئەکــرد   صەدهەزار کەڕەت خۆزگەمان پێیان

پانایی زەویم لەلای دڵ تەنگە   لە پەندی بەسوود زمانم لەنگە
کەم‌کەس وەرئەگرن پەندی پیرەکان   پەندیان بەلاوە گاڵتە و جەفەنگە

سێ‌کەس هەن مایەی بەرزین بۆزیان   دۆستی زانا یەك دۆ خاوەن ئیمان
سێیەم هاوڕێیی مورشیدی کامیل   لە شەڕی دۆزەخ ئەتخاتە ئەمان

دڵبەرێ بگرە کە نازەنین بێ   کار و وتار و شێوەی شیرین بێ
هاودەمێ بگرە شارەزای دین بێ   دڵی دانشگا و چاوی دوربین بێ

ئەوەند هاودەم بە بۆ مەردی خودا   بە یادی خودا وەربگرێ سەودا
کاتێ کەوتیتە سەودای دنیاوە   وەرتچەرخێنێ بۆ یادی خودا

بۆیە داوێنەی دڵپاکان ئەگرم   تا صەفای سینەی ڕووناکان بگرم
بۆیە ئەمموێ لەگەڵ ڕاستان بم   تا منیش لەسەر ڕێی ئەوان بمرم

بە بێ‌بەراورد کەس‌مەگرە بە یار   مەیکە بە مەحرەم بۆ ڕاز و ئەسرار
کە گرتت بە یار پەیمان ڕابگرە   وەفا شێوەیە بۆ دەستەی ئەبرار

سڕپۆشین خولقی خاوەن سەرانە   یەعنی صیفەتی پێغەمبەرانە
نەك تەنها بۆ یار ، بۆ ئەغیارانیش   دڵیان گۆڕخانەی سیڕڕی سەرانە

ڕەوشت بە بیر و بەراوردی خۆم   کەمی تەمبێیە و کەمی پاکی تۆم
زۆری موحیطەو هاوڕێو دەوروبەر   پەندم وەربگرە من دڵسۆزی تۆم

دو هاودەم کەوا پێکەوە ئەژین   هاوبیر و بیرن هاوژان و هاوژین
ئەگەر ڕێیش‌کەوێ بەهەشتی ژینە   ڕوخساری زێبای یاری نازەنین

ڕو با زیبا بێ چون ڕوی ناشیرین   ئەیکا بە دۆزەخ بەهەشتی بەرین
خۆ کە زیبا بو با ڕویش وانەبێ   بە زێبایی خۆ ئەتوانین بژین

یا خووە یا ڕو یا سودە بۆ شو   ژن ، ئەنا ژانە بەناو دڵتا چو
ئینسان بێ ژن بێ گەلێ چاترە   نەك ژنێکی بێ قەبیح و بەدخو

لای مەردی زانا دڵ ڕابگرە باش   چەقەچەق مەکە وەك چەقەنەی ئاش
کە دانەی هاڕێ ئاردی وەربگرە   بۆ خۆتی بکە بە مایەی مەعاش

هاودەمی زانا وێنەی زانایە   کوێر لەگەڵ چاوساغ وێنەی بینایە
نەسیحەتی من بگرنە دڵتان   مایەی سەربەرزێ هەردو دنیایە

ئەمر بە تەقوا و هاوڕێیی ڕاسان   فەرمودەی خوایە بۆگشت خواناسان
ڕاست پاش مردنیش ڕوحی زیندوە   خوا ڕێگای ڕاسمان بۆ بکا ئاسان

تاوی تەنووری بەجۆشی دڵیان   سۆزی دەروونی بەسۆز و کوڵیان
دڵی هاوڕێیان ڕوون ئەکاتەوە   گەرم ئەکاتەوە ماڵ و مەنزڵیان

ئەوکەسەی کەوا دڵی نورینە   خاوەنی بەهرەی بەرزی یەقینە
هاوڕێیی ئەوان گەیوەتە فریای   بۆیە ئەوەندە خۆش بەختی ژینە

دڵدارم غەمە

غەم دڵدارمە لە عەجەم و ڕۆم   غەم ژیوارمە وێنەی نان و دۆم
من بە ناچاری ئەبێ غەم بخۆم   غەم دێ من ئەخوا گەر من ئەو نەخۆم

وازم لێ بێنن با تاوێ بگریم   لە داخی ئەوەی بە چاوی خۆم دیم
گەلێ بۆیەم دێ زەرد و سوور و شین   زوو کاڵبوونەوە بە شنۆی نەسیم

کاتێ ئەڕوانم بە گۆشەی چاوان   چاک حاڵێ ئەبم چێ وا لەناوان
بەڵام بێدەستێ دەستی بڕیوم   ناتوانم بدوێم لە باری تاوان

دۆستی ئازیزم خۆت مەکە پەرۆش   بیانوو زۆرە بۆ ئارەقفرۆش
ئەوەی ئەیەوێ تۆ سەرخۆش بکا   ئەڵێ مەی باشە بۆ پیاوی نەخۆش

قەت ناکەونەیەک دوودڵێ و ئیمان   خەو بە دڵشادێو دەو لە ڕێی پەیمان
کار بەدڵسۆزی زەحمەتە وەک مەرگ   قەت شەهید نابێ پیاوی بێئیمان

هەر بۆ ژیانە ئەم شین و ژانە   ئەم قوڕە گۆمی ئاو هەڵپڕژانە
بە بەڕۆی داران خۆت بساچێنێ   نەڕۆیتە دەرگای ئەو نامەردانە

کە لە حەق لاتدا ئەچیە سەر بەتاڵ   لە گەورە ڕاتکرد ئەگەی بە مناڵ
ئەوکەسەی نەڕوا بە ڕێگەی ڕاستا   زۆری پێ ناچێ ئەکەوێتە چاڵ

ئەوکەسەی نەکا بەندەیێ یەزدان   ئەبێ بە بەندەی گرۆی نامەردان
دوو ڕێت لەبەرە یا ئاوەدانێ   یا کەنار گرتن لە کێو و هەردان

ئەوەی کە سوجدە بۆ خودا نابا   بە خەیاڵی خۆی خۆی ئازاد ئەکا
صەد سوجدە ئەبا بۆ هەزار شەیتان   ئەبێ بە دیلی چەند جۆرە دەعبا

زۆر کەسیوا هەن نەفام و نەزان   تەطەوور ئەکەن بە ویردی زوبان
تەطەوور وەها لێکئەدەنەوە   کە موخالیف بێ بۆ مەعنای ئیمان

تەطەوور عیلمە و هونەر و زانین   موخالیف نیە هەرگیز بۆ ئایین
عەواریضی دین تەطەوور ئەکەن   نەوەک ئوصوولی دامەزراوی دین

ڕەهبەران هەمــو هاوڕێی وەحدەتن
فورۆعیــان بەپێی زەمــان ئەگۆڕێ
هەمــو خــاوەنی صەفــای سیرەتن
هەرکــام بـۆ کــاتێ بەمەسلەحەتن

کە خودات ناسێ و ڕەهبەر و جەزا
بە ئیخلاصی دڵ وەرە سەر خزمەت
ئیتر بـۆ خەیــاڵ مەکــەوە ســزا
بەهــرەوەر ئەبــێ بە حوسنی ڕەزا

عــاقڵ ئەوەیــە لەبــەر تیــژێ بێ
بەردێ کــە نــەزان بیخاتە ناوچاڵ
بــەڕێدا بــڕوا و نەکەوێتــە بــێ
بە هەزار دانــا دەرنــایێ لــە بــێ

تەمێت دائەدەم گەر تەمێ ئەگــرێ
خزمەتی خودا و خەڵك و خۆت بکەی
پێویستە ڕێگەی حەقیقــەت بگــرێ
ئەنــا بە حەسرەت بە ذیللەت ئەمرێ

تەمێ وەرنەگرێ لە دایك و لە بــاب
جیهــان نمــونەی دادگــای عــەدلە
ئەبــێ لە گەردوون فێر بێ عیقــاب
کەس نیــە نەگا بە ڕۆژی حیساب

پەندت دائەدەم ئەگەر گوێ ئەگرێ

پەندت دائەدەم ئەگەر گــوێ ئەگرێ
وەك خزمایەتێو هاوڕێیێو ڕەوشت
ئولفەت دۆ بەشە طەبیعێ و قیسرێ
ئەو پایە و مایە بەزۆر دایئەگــرێ

پــایەدار دنیــای وا لــە بەرپێــدا
کاتێ کە لێکەوت دەوری چۆڵئەکەن
خەڵك بۆی ئەوەستن لە سەرەڕێدا
یــاخود ئەیشێلن هەر لەنــاو جێدا

هەرکەس خاوەنی ئەستێرەی شــانە
کــێ دێ کە پادشــا دەستبکاتە مل
ئەبن بــە خزمــی خــزم و بێگــانە
خزمــێ دامــاوی دۆ لوقمــە نــانە

کۆشش پێویستە لە مــاوەی ژینــا
پیشەوەر ئەژێ نــەك بەچکە پاشــا
چ لەپێــی دنیــا و چ لەپێــی دینــا
کــاتێ کە چەرخــی لێ هات بەقینا

دنیــا بە میسال وێنــەی دەریــایە
کەسێك ئەتوانێ لــەم دەریــا بــژێ
مەلەنەزانیــــش وەك نــابینــایە
مەلــە ئەزانــێ و لێــی شــارەزایە

بــە بێوەسیلــە مــەزۆ لای گەورە
باش پایە پارە جــا خوڵق و ئەدەب
گەورەیێ شــانە و شانیش بەدەورە
جا عیلمو صەنعەت بەم نەظمو طەورە

بێجگــە لەمــانە دوعــای فەقــیرێ
ئەسباب ئەساسی خواستێ خودایە
بۆ تــۆ کــارئەکا بــە وێنەی تــیرێ
هەرگیــز بێخــودا نــابێ تەئثــیرێ

ئەوضاع بەگوێرەی (سنة الله)یە
شوێنــێ کە بەرز بــێ بــادەوە ئەکا
لەسەر نیظــامە ئــەم ڕۆی دنیــایە
شوێنێکیش نزمــە بێسروەی بــایە

هەروەها دنیا هەتا دنیایە   چەند ئیبراهیم و نەمرۆدی تیایە
ئەوەی بۆ خودا بڕواتە ئاگر   لە پاشەڕۆژا خاوەن ئالآیە

ئەوەی بە وێنەی زەویّ خۆگر بێ   باری زۆر قورس و نابار هەڵگر بێ
ئەبێ بە گەنجی گەنجینەی مێژۆ   بەڵکو مومکینە لەویش چاتر بێ

هەر یەکەناس بە حەق یەکە نەك دۆ   لە حەقت بویّ تۆ هێزی بازۆ
لادە لە ناحەق ، دوّر بە لە ناپیاو   عیبرەت بە دڵە نەك تەنها بە ڕۆ

(هۆرە) هاوارە لە چەرخی گەردوّن   (ئایای) ئازارە لەدەس پیاوی دوّن
هەرگیز لەرز و تا بە بێهۆ نابێ   یا سەرمای دەردە یا گەرمای دەروّن

بەلآم مەتەڵی ڕوّی سەربساتە   ئەوکەسەی ئەگریّ بێدەسەلآتە
خاوەنْدەسەلآت لەباتێ هۆرە   شمشێروەشێنی ڕوّی کائیناتە

نازانم بۆچێ ئاموّژگاریمان   نەچوە ناودڵی هاوڕێی یاریمان
بۆ فەراموّش بوّ سەبوّنی هاوین   بۆ لەبیر دەرچوّ سەرمای کاریمان

سیڕی وا لەلای ذاتی خودایە   بەرزێ و نزمێ مەرد لەم ڕوّی دنیایە
(یارۆ) وا لەژوّر (اعلی علیین)   (مارۆ) وا لەژێر (تحت الثری)یە

وتار وەك ئاوە زەویّ ئەیگوّڕێ   گوێگر بە هەوای دنیا ئەسوّڕێ
ئەگینا بۆچێ واتەی ئەو باشە   هەر بەو واتەیە لە من ئەتۆرێ

هەرکەسێکت دیّ بێ بیر و ڕایە   لە دەستی هەڵبێ تا هێزت تیایە
تەمێ بێسوّدە بۆ شەخسی بەدخۆ   عومری عەزیزی تیا مەکە زایە

بەدخۆ بیجنێ بە دەمێ تەشوێ   خۆی خۆی ناگۆڕێ تا گیانی تیابێ
ئێمە مەبەستمان ئاموّژگارییە   خوای پەسەندی بێو پەسەندی نەبێ

قەت بێسوّد نابێ بۆ دنیا و بۆ دین   تەمێ و تەربییەی ڕۆڵەی نازەنین
خوا فەرموّیەتی بە خۆشەویستی   تەمێ بەسوّدە لەبۆ موئمینین

قەت غافڵ مەبە لە ترسی خودا

قەت غافڵ مەبە لە قاری خودا   بە خەیاڵی خاو مەکەوە سەودا
کاتێکت زانێ سەرەی مردن هات   لە نیوەڕۆدا یا نیوەشەودا

هوشیار بە بۆ خۆت بە باوەڕی چاك   بە کردەوەی ساغ بە ڕەوشتی پاك
هەروەك بە ڕوّتێ هاتیتە دنیا   بە کراسێکەوە ئەڕۆیتە ناو خاك

نەوجوانەکان لە ڕۆی ڕۆژگار ناودارەکانی کۆمەڵی هوشیار
باریان کرد چۆنە شاری خامۆشان دیار نیە لەوان بە غەیری ئاثار

جا ئەگەر مەردی دڵت هوشیار بێ بە یاریٚ خودا بەڵگەت دیار بێ
کردەوەی مەردان ئەنوسن لە بەرد تا نیشانەی مەرد هەر پایەدار بێ

ئەجەل هات ئیتر جێی هیوا نیە بۆ یەکێ کە مرد ڕێی دەوا نیە
غەیری زانست و خێری بەردەوام دوعای ڕۆڵەی پاك ، هیچی‌وا نیە

ئاکام کاتێکە کە خودای زانا بۆ بڕانەوەی ژیانی دانا
تاقە ئانێکە بێکەم و زیاد خوا بۆ هەناسە میزانی دانا

مادەم نازانێ کەوا کەی ئەمرێ پێویستە توێشوی ڕێگەت هەڵبگرێ
بەلکو لەناکاو کاروان کەوتەڕێ توێشوت پێنەبێ لەبرسا ئەمرێ

بۆ کاتی ژینیش لە کەم و لە زۆر پێویستە پەنا بە دەوای دوکتۆر
دەرمان ئەمانە بۆ ژینی ئینسان بە وەحی‌و ئیلهام هاتوە بە چەند جۆر

مەڵێ کە قەزا هاتە سەر ڕێمان دەرمانی دوکتۆر چێ ئەکا پێمان
قەزا گەلێکی بەستەی ئەسبابە بە تەربییەی دین مەعلومە لێمان

صەدەقە و دوعا بەرەوڕۆی قەزا قەزاوەگێڕن تا ڕۆژی جەزا
ئەگەر تێئەگەی باوەڕت ببێ وەرنە بە ناحەق خۆت مەدە سزا

گەلێ بەسوودە صەدەقە بۆمان وەك دەوای دوکتۆر بۆ ڕزگاریمان
هەروا کە ئەجەل قەزای خودایە دەوایش هەر قەزا هێنایە ڕێمان

ئەوەی بەڕاستێ مەرد و عاقڵ بێ نابێ لە دوعا و دەوا غافڵ بێ
فەخری کائینات تەداویٚ ئەکرد کێ بێ پیاوێکی وەك ئەو کامڵ بێ

خراپ مەشهوورە مەعنای تەوەککول بە دەم ئەیجاون ، تێی‌ناگەن بە دڵ
(وآتیناه من کل شیء سببا)ی فەرموو خالیقی کامڵ

بەڵێ کە هاتو قەزا موبرەم بۆ نە جێگەی دەستو نە ڕێگەی دەم بۆ
ئەوسا تێئەگەین قەزای خودایە بۆیە چاو کوێر و زمان ئەبکەم بۆ

بەڵێ بۆ مەراق بەهانە زۆرە دڵ دائەڕزێنن بە چەشنی خۆرە
مەرد ئەو مەردەیە لە مەراق لادا خودا چێ فەرموو بڕوا بەوجۆرە

کاتێ بای ئاکام کەوتە تۆز و گەرد ناپرسێ لە تۆ مەردی یا نامەرد
چەند مینای بێگەرد بە بەرد ئەهاڕێ چەند گوڵ زەرد ئەکا بە خەزانی دەرد

واده و ناواده لای ئەو یەکسانە   دڵ شکاندنی لەلا ئاسانە
ئیتر هەرکەسێ خۆی و کردەوەی   ئەگەر ئینسانە یا نائینسانە

تا نەمرێ میرێ خاوەن نیشانێ   ناگۆڕێ تاج و تەخت و میزانێ
هەتا دڵشادێ نەکاتە گریان   ناگا بە شانێ دڵ پەرێشانێ

فەلاسیفەکان هەمو حەیرانن   لەم بارەگادا گێژی سەیرانن
کەس کەشفی نەکرد ئەسراری وجود   لە ڕێڕەوانن یا ڕەهبەرانن

حەزرەتی ڕەسوڵ خاوەن دڵی پاک   خاوەن عەقڵ و هۆش مەنزیلی ئیدراک
بۆ ئیعتیرافی بە عاجزێ خۆی   فەرموی بەخودای پاک و تەنهاو تاک

« حقَّ المعرفة ما عرفناكَ »   « حقَّ العبادة ما عبدناكَ »
یەعنی ناسین و بەندەیێ کردن   بۆ ئێمە تەنها بەپێی ئیدراکە

ئەوەند ئەزانین تەنها هەر ئەوە   پەروەردگاری خاوەن پڕتەوە
باقێ مەوجودات لەبەر پڕتەویا   هەریەک بەجۆرێ بەدەور و دەوە

هەر ئەو واجبە و هەر ئەو مەعبودە   هەر ئەو خالیقی هەرچێ مەوجودە
فەرمانی ئەوە ئیطاعەی ئەکرێ   هەر ئەو لایقە پەنای پێ ببرێ

هێزی جەوهەر و عەرەز و سروشت   هیچ قازانجێکیان لێ نایەتە مشت
ئەمانە ڕامن لەبەر تەئثیرا   تەقەی خۆت بکە بەلام بە بڕشت

جیهان جادوگەرە

جادوگەرێکە جیهان بەدیمەن   پاڵەوان ئەبا بۆ بەندی کەمەن
ئەو شەکرەی ئەیدا بە لێومانەوە   ئەنجامی ژارە لەلای هۆشمەن

ئارەزوی جیلوەی جەماڵ و باڵا   باغ و گوڵزار و عەرعەری ئاڵا
سیحری هاروتە دیمەنەکەیان   بەڵام بۆ پۆشاک کورتن بۆ باڵا

هەرکوێ ئەڕوانێ مایەی حەسرەتە   هەموی بۆ هوشیار ئایەی عیبرەتە
عاقڵ موتالای پەڕەی دڵ ئەکا   غافڵ مویتەلای کەیف و عوشرەتە

هەرگیز دانەکەوت دڵ لە هاتوچو   کەس ئارام نەبو تا گیانی دەرچو
نەفس جیوەیە کوشتنی ئەوێ   بە کردەوەی مەرد چۆن لەدەستا بو

خۆشێ ئەم دنیا هەرچەند عالییە   بێسودە چونکە ئانێ و حالییە
(عضد الدولە)ی دەیلەمێ پێشمەرگ   ئەیوت (ما اغنی عنی مالیە)

شاد و کامەران وێنەی ناکامان   بە حەسرەت ئەڕۆن بێ‌سەر و سامان
مادام وەهایە خەلیل مەشرەب بە   مەبە بە نەمرۆد ئامان صەد ئامان

هەر پاشەڕۆژە حاڵی تێکداوین   لە ماضی مەجید دڵی لاداوین
بەسە با فکرێ بکەین بۆ خۆمان   تا لە دنیادا بە ساغی ماوین

کردم پاشەڕۆژ بە وێنەی حاڵ بۆ   خۆ حاڵ مالامال لە ذەوقا تاڵ بۆ
ئەم تاڵ و ئەو تاڵ گشتی بەتاڵە   بەتاڵ لەلای مەرد کەی بە مەتاڵ بۆ

مەتاڵ خزمەتە بۆ ڕەزای خودا   بۆ خۆت و بۆ خەڵك بێ‌دەنگو صەدا
بەم مەتاڵەوە شیر قەت ناتبڕێ   ئەبێ بە شێری مەردانی خودا

سەودا بێ‌سودە بە بێ‌قازانجێ   غەوغا نابودە بە بێ‌ئامانجێ
ئامانجی مەردان ڕەزای خودایە   بە خزمەتی حەق بێ بەهرە و باجێ

شیرین باجی مەرد دڵی برژاوە   بۆ شیفای کەسێ جگەر سۆتاوە
هەر سەرێ بەرزە لە ڕۆی جیهانا   شوێنی پڕتەوی مانگ و هەتاوە

خودا نایەوێ صورەت و سیما   بۆ سەرێ نەڕوا بۆ ئەوجی سەما
سەرێکی ئەوێ بەرەو بەرزێ بێ   دڵێکی ئەوێ وەك قیبلەنوما

ئەگەر ئەتەوێ ساتێ ئارامێ   بۆ ڕەزای خودا ببێ بە (نامێ)
بەڵکو لەوێوە بگەی بە مەرام   ببێ بە شیفای دەردی ناکامێ

جێی باوەڕ نیە ئەم چەرخە دۆنە   شەبەنگەبەڕۆژ ، بۆقەلەمۆنە
ئایین و عەقڵ و بەراوردی خۆت   بکە بە حەکەم دڵت مەمنۆنە

هەر بیری پاك و کرداری چاکە   هەر خوڵقی بەرزی مەردی چالاکە
مایەی پیرۆزێ و ڕزگاریێ ئینسان   پایەی ئەو بینا ڕۆی لە ئەفلاکە

چاکوایە بۆ خۆت بیرت دۆربین بێ   کەمەندی دنیا و پێوەندی دین بێ
بە دین و دنیا بە ئامانج ئەگەی   واتەی ڕەهبەرت لەلا یەقین بێ

چاکوایە بۆ خۆت بیرت لە دوا بێ   بۆ دەرسی‌ئوستاد سەر بەسەودا بێ
هەرچێ دێتەپێش لێی وردبێتەوە   نەك هەر عاشقی دەنگ و صەدا بێ

خۆشی سەرزەوێ بە هەزاران ڕەنگ   دڵ وەری‌بگرێ بە شادێ و ئاهەنگ
وەزنی سۆکترە لە ئێشی دەرۆن   لەوساتا ئەبڕێت بۆسەر گۆڕێ‌تەنگ

بابی بێ‌زمان پاش‌ئەوەی ئەمرێ   لەسەر گۆڕەکەی ڕەش‌بەڵەك ئەکرێ
یەعنی بە یادی کۆچی ئەوەوە   تیپی جوانان ڕیزیان بێ ئەدرێ

بەخ‌بەخ لەم شینەی بۆ بابی ئەکەن　　ڕەش‌بەڵەك لەسەر جەنابی ئەکەن
ئەو بەداخەوە سەری نایەوە　　ئەمان بۆ شادیی حیسابی ئەکەن

ئەو مردوانەی کە خاوەن دەستن　　گۆڕیان لە مەڕمەڕ بۆ هەڵئەبەستن
هەڵبەتە ئەڵێن با هەڕا نەکەن　　لەپاش گرتن و دەستوپێ بەستن

بەڵێ هەروایە دەستووری ژیان　　هەر میریی ماڵی چوە گۆڕستان
شەش‌دەری تەواو لێ قایم ئەکەن　　هەتا هەڵنەمژێ نەسیمی جیهان

جا تۆیش بڕوانە لەبۆ حاڵی خۆت　　بۆ ماضیی و حاڵ و ئیستیقباڵی خۆت
بە بیرێکی ورد خۆت ئامادەکە و　　چرایەك هەڵکە لەبۆ ماڵی خۆت

شەووڕۆژ پەڕە و کردەوە دێڕە　　بۆ خۆت ئەزانیی ڕاستە یا گێڕە
جا ئەگەر ڕاستی لە لاریی لادە　　پەڕەیەکی ساغ بۆ ڕاست وەرگێڕە

هەر شەو و ڕۆژیی دوو پەڕەی تەمام　　لە عومرت ئەڕوا بەرەوڕووی ئاکام
با هەر پەڕەیی بەشێکی تیابێ　　لە مایەی ئیکرام بۆ دارالسلام

نەك هەر بۆ ئێمە زەمانە طەی بوو　　بۆ هەموو عالەم پەی لەسەر پەی بوو
بۆ پیر و میر و مەلا و مەولانا　　بۆ کەیقوباد و جەمشید و کەی بوو

چەند دڵی پڕداخ دیلی سیاخاك　　بوون بەڕیشەی گوڵ دەرچوون بۆ ئەفلاك
خەتی سۆسەن و نێرگس و نەسرین　　ئەو داخانەیە کە بران بۆ خاك

ڕەنگی ئاڵ و کاڵ لەسەر پەڕەی گوڵ　　خوێنی دڵێکە دیلە لەژێر گڵ
ئەو خەت و خاڵەی لەسەر ئەوراقە　　ئەو داخانەیە داویانە لە دڵ

پەڕە پەڕەی گوڵ وێنەی ئەوراقن　　پڕ لە ماجەرای ذەوقی فیراقن
نامەی دیلانی خاکی ماتەمن　　بۆلای ئەوانەی بۆیان موشتاقن

سۆسەن و نەسرین چنوور و شەوبۆ　　ئەشنێن بە یادی شنەی باڵای تۆ
سەرو و سنەوبەر باڵا هەڵئەدەن　　بۆ گێڕانەوەی بەرزیی ئالای تۆ

وەنەوشە بۆنی عەتری یارانە　　نەرگس نموونەی چاو بیمارانە
شەقایق وێنەی ئەو خوێنەتانێ　　لەسەر برینی دڵ زامارانە

تاتای سەوزەی کێو کەئەشنێن چڵ‌چڵ　　وێنەن بۆ تاتای گێسووی جەمین گوڵ
چۆن ئەوان ئەوسا کەمەندی دڵ بوون　　ئەمانیش ئیستا کەمەندن بۆ دڵ

لە تاوی دووریی دۆستی نازك دڵ　　تۆشی تا بوون گوڵان لەسەر چڵ
بۆیە وا ئەمنم ئارەق ئەڕێژن　　بە وێنەی شەونم پەڕە پەڕەی گوڵ

زەلان ئەخرۆشێ لە سارا و کۆسار   وێڵ وێڵ ئەگەڕێ لەدوی باڵای یار
نابینێتەوە شێوەی باڵاکەت   بۆیە شێت ئەبێ لە کەژ و کۆسار

سروەی شنەبای کاتی بەربەیان   حیکایەت ئەکا لە ڕازی یاران
غونچەیش بەوبۆنە دەم ئەکاتەوە   جامێ بنۆشێ لە یادی یاران

هەوریش بەوێنەی شێری بریندار   ئەڕژێنێ ئەسر و ئەناڵێ بە زار
لە کورەی سینەی چەخماخە ئەدا   لەسەر گۆڕخانەی یارانی دڵدار

شاخەی شەتاوان داخی هیجرانە   تۆفی تافەکان تۆفی هیجرانە
پێچ و لولی چەم کە ئەڕوا خەم خەم   هەمو لە پێچ و خۆفی هیجرانە

چەند شیرین شێوە شێوا نابەدڵ   چەند تاجی خوسرەو ماوە لەناو گڵ
چەند چەمەنگای سەیر بۆ بەچەمەرگا   هێشتا هەر زوهرە ئەگەییە مەنزڵ

سا دەی موشتەریێ بۆ شەکری کەلام   گوێ گرە بۆ باسی یارانی ناکام
هەرچەند خەم دێنێ خەم ئەڕەوێنێ   باسی خۆشی لەیل بە تولی ئەییام

گەلێ نازاران بێ ناز ڕابوردن   گەلێ هیوادار بێ هیوا مردن
گەلێ سنەوبەر قامەتی خەم بۆ   ڕەشەبای ئەجەل پۆپەی خوار کردن

لە هەر شوێنێکا ئەڕۆی بەڕێدا   ڕوی نازارانت وا لەژێر پێدا
یەعنێ چەند گۆنای چەند گەردن مینا   بۆن بە تۆز و گەرد کەوتن لە جێدا

چەند مەردی نایاب لە هونەرمەندان   چەندین تافانەی گەردونی گەردان
چین چین لە سەیوان سەریان نایەوە   یەک یەک مێژویان کەوتە سەر بەردان

هەرچەند ئازیزان لەلای هاوسەران   پاش ماوەی ماتەم فەرامۆش کران
هەر کاتێ کە گوڵ دەم ئەکاتەوە   دێتەوە بۆ دڵ یادی دڵبەران

مەعنای ئەوەیە هەرکەس بەقەدخۆی   ئەبێ هەڵسوڕێ تا هەڵسوڕێ بۆی
ڕۆژۆ بۆ دین و توێشو بۆ دنیا   ئەو بۆوەفای حەق ئەم بۆ صەفای خۆی

گوێ مەدەن بە دەرد، مەڕوانن بۆ داخ   لە داخی نامەرد هەڵمەیەن بۆ شاخ
ئەو بە نامەردێ بێ مراد ئەڕوا   تۆ لەبۆ مەردێ ئەڕۆیتە ناو باخ

مەردێکم نەدێ لە گەلی مەردان   کە هەڵێ نەبڕن نامەرد بۆ هەردان
مەگەر سەربەستێ بەمەبەستی خۆی   یاخود سەرپەستێ نەیەتە مەیدان

بەڵێ خەڵک بە ڕۆ شیرین ڕوخسارن   زۆریان بە دەرون وەحشی کۆسارن
کێیان تیا هەڵکەوت بەڕاستی مەردبۆ   خەڵکێ بەدەوریا دۆپشک و مارن

مەرد ئـەو مەردەیە عەزمی نەبەزێ بە ڕەشـەبای دەرد دڵی نـەتەزێ
ئایەی (فاستـقِم کمـا اُمِرتَ) ئەبەخشێ مەعنـای بەرزترین دەرزێ

تۆ لە بێزارێ و مـن لەبـەر نـازار پەروەردە نـەکەین گوڵزاری نـازار
زۆری پـێ نـاچێ دز دای‌ئەپـاچێ نەگوڵ ئەمێنێ نـە باغچـەی گوڵزار

ماڵ لەدەس نەفام یـا وردە سـاڵان زۆری پێ‌نـاچێ ئـەڕوا بـە تـاڵان
ئـەو هۆدەی دەرگـای کلیلی نـەبێ ئەشیای ئەکەونە بـەردەرك و کۆڵان

ئەو حەقایقەی بـۆم بەسـەرکردن ئـەو دەقایقەی کـە بـۆم‌دەرکردن
جـەواهـیراتی پۆشـاکی مـەردن ڕاگـیریان بکـەن بـۆ لـەبەرکردن

هـەر پەندێکی بـەرز کـە دیمانەوە بـە خـوێنی جگـەر نوسـیمانەوە
پـیرۆزی ئێـوەن ، بیـانپـارێزن بـە پەیمانـەوە ، بـە ئیمانـەوە

هەرچەند هونەرمەند زۆرن بە دەعوا کەمیـان خـۆنەگرن لەبـەر لافـاوا
پەنـدی هونەرمەند پێویستە بـۆتان شێرە بـۆ دەعوا ، شـێرە بۆ ماوا

ئەم چوارینانەی پڕمەعناو حیکمەت بـۆم‌هۆنینەوە بـە ڕشتەی هیممەت
مەبەسـت تـەربییەی گەلی لاوانـە بۆ دین ، بۆدنیا ، بۆ بەرزێ ئوممەت

مـن هیـوادارم بـە دڵ ڕای‌بـگرن لە حەرفی حیکمەت تـەمێ وەربگرن
بۆ سەربەرزیتـان لە دیـن و دنیـا بـۆ ڕزگاریتان کـاتێ کـە ئـەمرن

هـەر لە خوام ئەوێ جەزای ئازارم جـەزای خاری دڵ لەسەر گوڵزارم
پـەیمان هەر لەگەڵ خودا ئەبەسرێ بـاوەڕتان وابـێ کـە ئامـۆژگارم

ئەمە سەرمەشقی پیرۆزی ژینە

ها ئەم سەرمەشقی پیرۆزی ژینـە ئاوی حەیاتە بـۆ باخچـەی سـینە
بـاوەڕتـان بێ بـە پـەروەردگار زانـا و تەوانـا و بیسـا و بینـە

خـاوەن خواهیشتە هەرچێ بێتەجێ بە خواستی ئەوە بێ ئەو هیچ نـابێ
کەلامی هەنـارد لـەبۆ ڕەهبـەران ڕەهبـەر گەیانـدێ لـە هەمو بابێ

ملکەچ بن لەبـۆ فەرمـانی ئایـین بە ئیخلاصی دڵ بێ فێـڵ و ئـۆین
ئەو فەرمانانەی لـەلات ڕۆناك بـۆن لە واتەی ڕەهبەر یـا کیتابی دیـن

ئەمجار تێکۆشن بـۆ زانستی چـاك پیشە وەربگرن بـۆ ژینێـکی پـاك
عـەرەق بڕێژن بـۆ کـار و پیشـە پیشە ڕیشـەیە بـۆ ژینی ڕۆنـاك

فرمـانی ئـەمڕۆ مەخـەرە سـبەی   سـبەی ئیشـی‌تر پێویسـتە بکەی
خۆ هەڵە مەکەن هـەل مەفەوتێنن   با نەکەونە بەر بای ڕەشـەبای وەی

هەل هەڵکەوتێـکە بـۆ بـەختیاری   بـەدەگمەن بۆتـان ئەیەت بە دیاری
هەرکەس لـە چەرخا هەلێـکی هەیە   بـۆ پایـەداری و بـۆ مایـەداری

بەرابەر نیعمـەت خاوەن‌سـوپاس‌بن   لە سوپاسیشدا خاوەن ئیخلاص بن
هەرگیـز مەنازن بە بـازوی خۆتان   هەرچەند لە جەنگا بە دەنگوباس بن

سـوپاسە نـانی بدەن بـە کەسی   بەتایبەتی بـۆ بی‌کـەس و دەسـی
سوپاسە دۆ کەس بکەن بـە هاودڵ   ئاوی بـۆ تاوی جگـەر قەقنەسـی

بـۆ کاتی نەهات خۆگر بـن بـە دڵ   ئادەم خـۆ نـەگری ناگا بـە مەنزڵ
ئەوەندەی سـوپاس پاسـی نیعمەتە   خۆگرتن چارە بۆ دەردی موشکـوڵ

قەت دامەنیشن لە جێی بی‌مزگەوت   مەگەر ناچار بن ئەویش بە ڕێکەوت
ئەو شوێنەی بانگی حەقی تیا نەدری   خەڵکی بی‌کەڵکن،بی ڕێگە و بی‌ڕەوت

لە جێی بی‌گـەورە مـەژین برایان   ڕیشـە دامەنێن لـە جێی بی‌ئەمان
لـە کافرسـانا موسـوڵمان ئـەژی   نەك لـە ولاتی بی‌یاسـا و پـەیمان

یاخۆت بەدەس بـە یا لەلای دەس‌دار   بە دڵ دامەزری و مەشغوڵ بە بە کار
لـەلای مـەردانا بـی‌گوردە گـوردە   گوردان لای نامەرد ئەبنە پەندی شار

لەگەڵ سادەڕۆ ، پیاوی سـادەدڵ   دڵ‌ئێشە دەگری لە زۆری موشکوڵ
کـەس نـەبۆ بڕوا بـە خارسـتانا   بەرگی لەت نەبـی بە دڕك و چقـڵ

لە شـوێنی بژین شـوێنی ژیـوارە   لادێ کەنـارە ، شـار بـەهرەدارە
هەرکەس دانیشی لە دێی بی‌ئاشـا   بـە دەسـتەی دەستاڕ دڵ بریندارە

بەدگومان مەبن دوور بن لە تۆهمەت   بڕۆن لەسەر ڕێی پیاوی بـەقیمەت
بە شێوەی مەردان مەردی وەرئەگرن   مەدەد یـا ڕۆحی مەردی بەهیممەت

لە هەر چەرخێکا هـەر عیلمی باوە   بەپێی ئەو چەرخە بچنە ئـەو ناوە
لـەلای دەریـادا مەلـە پێویسـتە   دانیشتوی ناو تۆن کاری هەر ڕاوە

خـۆ بپـارێزن لـە فرمـانی دۆن   دۆن پادشایش بی ئـەکەوێتە تۆن
بمرە و لەلای خەڵق شەرمەزار مەبە   پیاوی شەرمەزار ئەڕوا سـەرنیگۆن

بەقەد مایەی خۆت خاوەن ئیحسان بە   لـەناو کۆمـەڵدا یـەکە ئینسـان بە
کە سایەت نەبۆ مایـەی تـۆ چیـە   بە مایە و سایە باغ و بێسـتان بـە

هەرگیز دەرمەچن لە ڕێگەی صەواب   خۆ مەهـاوێنە بـەر تیری عـەذاب
گەلی ئومـمـەتی فـەخری کائینـات   خوا ئەیانبەخشـێ بە خێر و ثەواب

بەرزێ دڵسۆزێ و ڕۆخۆشێ مەردە   وتـاری شـیرین دەرمـانی دەردە
پایەی هەرکەسـێ ڕابگرە بـە حەق   ئینسانی خۆش‌خۆ لە چەرخا فەردە

قەڵایێ نیـە بـۆ پـەنای مـەردان   بـە وێنەی قەڵای تاعـەتی یەزدان
ئـالایێ نیـە بـالاتر لـە نـان   کالایێ نیـە چـاتر لـە ویـژدان

بـەراتێ نیـە بـە وێنەی ڕەفیـق   خـەلاتێ نیـە چاتر لـە تـەوفیق
ئـەو ئەبوبەکرەی کـە یاری غـار بۆ   بە یارێ حەزرەت بـوە بـە صیدیق

دنیا مودارا و مەردێ و دەهـەنـە   پیاوی بێ‌دەهەن مردۆی کەفـەنـە
قەناعەت گـەنجی بێ‌ڕەنـجی تۆیـە   قانیع گەدایش بێ هـەر دەوڵـەمەنە

مودارا خۆشـە بـەلام بەدئەندێش   مودارای نیـە لـە شا و لە دەروێش
جا کە حاڵێ بـۆی چارت نەمـاوە   دەرچۆ لەو خاکە و ڕێ بەرە پێش

دەرد و مەینەتی ئێستە و لەمەوپێش   وەکۆ بیستومە لـە بێگانە و خوێش
چاریـان ئاسـانە مـەگەر دۆ بـەلا   دوژمنی بەدخۆو دۆستی هەرزەکێش

دوا وتـە

هەرچەند کە خۆزگە نابێ بـە کەماڵ   بە خۆزگە نابێ پایە و سایە و ماڵ
چەند خۆزگەی دەرۆن دەرئەبڕم بۆتان   تێکۆشـن بۆیان بـە درێژێ سـاڵ

خۆزگـەم بەوکەسەی دڵی ئەستورە   لـە پەریشـانێ و دودڵـێ دورە
خۆزگەم بەوکەسـەی باوەڕی وایـە   کە دینی ئیسـلام سەرانسەر نـورە

خۆزگەم بەوکەسەی‌قورئان ئەخوێنێ   بەڕاستێ مەعنای بـۆ عام ئەنوێنێ
خۆزگەم بەوکەسەی دەم بە ئەورادە   صەڵـەوات ئـەدا هەتـا بمێنـێ

خۆزگەم بەوکەسەی خـاوەن دەماخە   بە حوببی حەزرەت دەماخی چاخـە
ئال و ئەصحابی هەمۆ خـۆش‌ئـەوێ   لـەگەڵ ئـەولیـا دڵی پـەرداخـە

خۆزگەم بەوکەسەی لای زانای دانـا   زانست وەرئەگرێ لـە ڕێی ژیـانا
بـە بەختەوەرێ لـەگەڵ هوشیاران   ئەژێ بە خۆشێ بە لەفظ و مەعنـا

خۆزگەم بەوکەسەی بە ساغێ یەقین   خادیمی عیلمە و هێ شەرعی موبین
بـاوەڕی وایـە کـە دینی ئیسـلام   وا لەسـەر شـانی عالمـانی دیـن

خۆزگەم بەوکەسەی قاپێ گوشـادە   بـە خێرۆمەنـدێ دەرۆنـی شـادە
نەفسێ ئەکوژێ و سـڕێ ئەپۆشێ   هێوا لـە دەردی دۆزەخ ئـازادە

خۆزگەم بەوکەسەی دائیم ڕۆخۆشە   وتاری جوانی دەوای نەخۆشە
لەبەر دڵسۆزیّ لەبۆ داماوان   بەئەندازەی حاڵ بۆیان پەرۆشە

خۆزگەم بەوکەسەی میانەکارە   زیاد و کەم ناکا لەم ڕۆژگارە
بۆ دین بۆ دنیا بۆ زەم بۆ ثەنا   دۆستێ و دوژمنێ لەسەر میقدارە

خۆزگەم بەوکەسەی خاوەن حەیایە   بە بەرزیّ وێنەی لوتکەی چیایە
بەدەوام ئەژیّ لەسەر ڕێگەی ڕاست   خادیمی حەقە تا گیانی تیایە

خۆزگەم بەوکەسەی بە جەوانمەردیّ   ئەبێ بە دەوای دەردی دڵسەردیّ
یەعنێ مەشغوڵە بە ئیصلاحی ناس   تەنویریان ئەکا بۆ ڕێگەی مەردیّ

ئەوکەسەی وابێ بمریّ نامریّ   خەڵاتی ڕەزای خودا وەرئەگریّ
لەگەڵ دۆستانی (رسول الله)دا   بە دەستی ڕاستی دفتەر وەرئەگریّ

★ ★ ★

وا دەفتەر طەی بۆ بە ناوی خودا   بە عەشقی پاکی ڕەسوڵی هودا
ئومێدەوارم شەرەفمەند ببم   بە لیقای خودا لە ڕۆژی جەزا

بە تەوفیقی خوا، خودای ڕۆژ و شەو   (گوڵزار) تەواو بۆ بە نوور و پرتەو
گوڵباغ بە ساڵێ جاریّ گوڵ ئەگریّ   ئەم هەموّ ساتێ گوڵ ئەدا لە نەو

هەرچەند تەکرارە ئەدەب و ئەشعار   مایە یەکێکە و پۆشاک بە ملیار
پۆشاکی تازە ئیگا وەرئەگریّ   ڕاز بە ئەندازە لائەبا ئازار

واتە هەزارە و دوانیان بەکارە   پەندی پێ ئەگریّ کێ بەختیارە
یەك جەذبی خێرە بۆ دین و دنیا   دوّ دەفعی شەڕ و ئێش و ئازارە

شەممە بۆ ڕۆژی خامە ئازادیّ   بیست و شەشەمی یەکەم جومادیّ
ڕۆژی نۆهەمی ئابی غەربێ بۆ   گوڵزار ڕازاوە بە شەوق و شادیّ

تەئریخی زەمان (حَسْبُما يَجْرِي)   هەزاروسێصەد هەشتاونۆی هیجریّ
لەسەر خاوەنی پەیدەرپەی صەلات   (سلامٌ حَتى مطلعِ الفجرِ)

هەزار و نۆصەد شەصتو نۆی میلاد   بە لێبوونەوە قەڵەم بۆ ئازاد
شوێنم مەدرەسەی (گیلانیە) بۆ   لە (باب الشیخ)دا لە شاری بەغداد

عبدالکریمم مودەڕڕیس مەشهوور   شاگردم لەبۆ ئەربابی شوعوور
یەعنی ئینسانی دەروون و دڵپاك   لە ئەهلی عەقڵ و عیلم و حیلم و نوور

لە شیعرا (نامێ) بۆ بە نازناوم   (جامێ) مەشرەبم هەتاکو ماوم
ژیانم لەسەر حوبی مەردانە   خاکی پێی ئەوان بۆ سورمەی چاوم

نــاواخن

لاپەڕە	بــابەت
٢٣٢	حەمد و ثەنــا
٢٣٤	صەلات و سەلام
٢٣٥	پــاڕانەوە
٢٣٧	بەهرەی عەقڵ
٢٣٨	زانســت
٢٣٩	ئینصــاف
٢٤٠	دڵسۆزیّ بۆ خەڵك
٢٤١	نەرمــیّ
٢٤٣	سیلەی ڕەحــم
٢٤٣	شــەرم و حەیــا
٢٤٤	سوپــاسی نیعمەت
٢٤٥	تەمــیّ
٢٤٧	هەستان لە خەو سبەینیّ زوّ
٢٤٩	ملکەچ‌کردن بۆ قەزا
٢٥١	لادان لە درۆ و دوڕوویی
٢٥٢	ئیصــلاح
٢٥٢	خەیانەت‌کاریّ و فیتنە
٢٥٣	قسەهێنان و بردن
٢٥٤	پیلان‌گێڕان
٢٥٦	غەیبەت و لەپاشملە قسەکردن
٢٥٦	بەدگومــانیّ
٢٥٧	ڕق و قــین
٢٥٨	دنیــایش پێویستە
٢٥٨	پیشــە و سنعــات
٢٦٠	سەیری کردەوەی خۆت بکە
٢٦١	بۆ خۆت تێکۆشــە
٢٦٢	گەنج هەر بۆ ڕەنجبەر نــابیّ
٢٦٣	قەت غــافڵ مەبــن
٢٦٤	قەت ئەمین مەبن لە چەرخی زەمان
٢٦٥	کار یا بۆ دنیا یا بۆ خودا

لاپەڕە	بـــابەت
٢٦٦	خۆتان لە پیاوی خراپ بپارێزن
٢٦٨	ئەم دنیا هەمۆی لەسەر پەیوەندە
٢٦٨	چاری لێقەومان لەپێشا ئەکرێ
٢٧٠	هاوڕێ پێویستـــە
٢٧٤	تێگەیشتنی یاسای ژیـــان
٢٧٥	ژیـــان بە هێزە
٢٧٧	مەرجی ژیـــانی سەربەرز
٢٨٠	مەردی دامەزراو
٢٨١	ئینســـان پڕە لە بەهرە
٢٨٢	ئینسان گیانداره و ئارەزۆبازە
٢٨٣	دیـــن وەجـــاخ کزە
٢٨٤	ڕێگـــای ڕزگـــارێ
٢٨٥	خۆشەویستێ نیشتمـــان
٢٨٧	مەینەتی ئینسانی بێشوعۆر
٢٩٠	ڕەوشتی هەندێکەس
٢٩١	ئینســـانی پەســـت
٢٩٢	جیاوازێ دەروناوی زوربەی خەڵك
٢٩٣	هوشیـــارێ پێویســـتە
٢٩٥	مەرد نـــامرێ
٢٩٦	ئوممەتی هەڵبژاردە
٢٩٧	پشت بە ئەسباب بەستن
٢٩٩	دەردی دڵ
٢٩٩	مەردان نادیرەی ڕۆژگـــارن
٣٠١	دنیـــا جـــادوە
٣٠٤	ســـادە و ســـادە دڵان
٣٠٥	حەقوتن و خۆڕاگرتن
٣٠٦	پیـــاوەتێ تـــاجی سەرە
٣٠٧	چەند پەندێکی پیران
٣١٢	هـــاوڕێی ژیر
٣١٥	ڕەهبەر پێویســـتە
٣١٦	مەردی بەکـــار
٣١٧	کات بەنرخە
٣٢١	گیروگرفت هەمۆ ئاسان ئەبێ

لاپەڕە	بــابەت
٣٢٥	قەناعەت چــاو تێر ئەکا
٣٢٥	ئیسلام قەلا بــۆ
٣٢٩	قسەی پێشینان شیرین عەرزێکە
٣٣٠	نامەردیّ ئاسانە ، مەردیّ گرانە
٣٣١	پێویستیّ دڵنەوازیّ لەگەڵ دۆست
٣٣٣	دنیــا بازاڕە و دوکان دوکانە
٣٣٤	ئەگەر ئەتەویّ لە خەڵك تێبگەی
٣٣٦	دوور مەکەونەوە لە وەزعی عالەم
٣٣٧	بۆ هەر کۆمەڵێ گەورەیێ شەرتە
٣٣٨	عیبرەت وەرگرتن لە زەمانە
٣٤٠	ئــادابی وتــار
٣٤٢	داوای ڕۆ لە خوا کردن
٣٤٣	لێکدانەوە بۆ زانایان
٣٤٧	موختار دەرناچێ لە تیری قەزا
٣٤٨	دنیــا سەرانسەر مەیدانی شۆرە
٣٤٩	گەردشی گەردوونی چەپگەرد
٣٥٠	ژیان بێ دین و عەقڵ ناگونجێ
٣٥٢	دڵدارم غەمــە
٣٥٣	پەندت دائەدەم ئەگەر گوێ ئەگریّ
٣٥٤	قەت غافڵ مەبە لە ترسی خودا
٣٥٦	جیهان جادوگەرە
٣٦٠	ئەمە سەرمەشقی پیرۆزی ژینە
٣٦٢	دوا وتــــە

بەر لە خوێندنەوە
ئەم هەڵانە ڕاستبکەرەوە

* لە دێڕی (٢٢)ی لاپـەڕە (٩)دا دوای (بە فریشـتەکانی خـودا و) ، (بـە کتێبەکانی خودا و) دانێ .
* لە دێڕی (٣) و (٤)ی لاپەڕە (١٤)دا (لەناو ئەمانەشدا صـەد و چواریـان کتێبیـان ..) بکە بە (لەنـاو ئەمـانەشدا هەشتیـان صـەد و چـوار کتێبیان ...) .
* لە دێڕی (١٣)ی لاپەڕە (١٥)شدا (ئەم بیستەیان) بکە بە (ئەم بیسـت و پێنجەیـان) .
* لە دێڕی (١٧)ی هەمان لاپەڕەشدا (لەم بیستە ..) بکە بە (لەم بیست و پێنجە ..).
* لە دێڕی (١٢)ی لاپەڕە (١٦)شـدا (١٢ی ڕەبیعولئەووەلی ڕێکـەوتی ..) زیادبکە لەپاش (لە ڕۆژی دوشەممەی) .
* لە دێڕی (٧) و (٨)ی لاپەڕە (٦٣)یشدا (پێغەمبـەری نـازدار) بکـە بـە (ئیمامی ئەبوحەنیفە) ..
* لە دێڕی (٢٣)ی لاپەڕە (٩١)یشدا (ئەنەوێنێ) بکە بە (نانەوێنێ) .
* لە دێڕی (٧)ی لاپەڕە (٢١٠)یشـدا (لە پەت دەربێنـێ) بکە بە (بۆ پـەت نەهێنـێ) ..

لە نامەخانەی نیشتمانی بەغدادا
ژمارە (٢٠٦)ی ســاڵی ١٩٧٧ی دراوەتێ

تصوير ابو عبدالرحمن الكردي

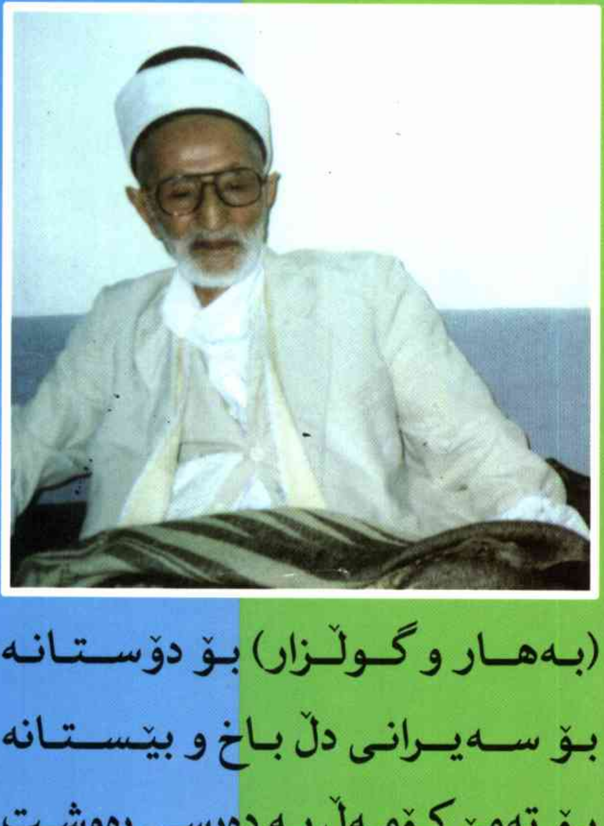

(بەهار و گوڵزار) بۆ دۆستانە

بۆ سەیرانی دڵ باخ و بێستانە

بۆ تەمێ کۆمەڵ بە دەرسی ڕەوشت

دایم دەرگای خۆی خستوەتە سەرپشت

ISBN 964-7638-42-6

9 789647 638425

انتشارات کردستان

Kurdistan Publication

سنندج ـ پاساژ عزتی ـ تلفن: ۲۲۶۵۳۸۲